Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä SKS:aan.

Maria Lähteenmäki

MAHDOLLISUUKSIEN AIKA

B I B L I O T H E C A H I S T O R I C A 2

Maria Lähteenmäki

Mahdollisuuksien aika

Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910-30-luvun Suomessa

Suomen Historiallinen Seura ■ Helsinki

Kansikuva: Kulutusosuuskuntien Keskusliiton juliste vuodelta 1928:

"Vårt arbete för cooperationen är fruktbringande för oss och våra barn".

Työväen Arkisto.

ISSN 1238-3503

ISBN 951-710-014-0

Gummerus Kirjapaino Oy
Saarijärvi 1995

Sisällys

Esipuhe 7
Johdanto 9

TUTKIMUKSEN TEMAATTISET LÄHTÖKOHDAT 25
Naisen paikka muutoksessa 25
Ulos kodin piiristä 25
Vaimojen lisääntyvä palkkatyö 29

Ajan uusi järjestys: jako kolmeen 35

OSA I

NAISTEN TYÖT JA KOTIOLOT 42
1. Työtä palkan vuoksi 42
Naisvaltaisia ja naisistuvia aloja 48
Tehdastyön ulkoiset ehdot 62
Tehtaiden sisäiset hierarkiat 71
2. Naiset mekanisoituvissa tehtaissa 84
Työprosessin koneistuminen 85
Suhtautuminen rationalisointiin 88
Tapaturmat ja ammattitaudit 92
3. Hiipuva kotiansiotyö 99
4. Kotiolot 102
Pitkä nuoruus ja odotettu avio 102
Hellahuoneista omiin taloihin? 105
Keskenmenoja ja tarttuvia tauteja 114
Yhteiskunnallistuva lastenhoito 118
Moralisoinnista sukupuolineuvontaan 122
5. Työläisvaimo Martta Salmela 128

OSA II

DEMOKRATISOITUVA VAPAA-AIKA 140

ARKI LIIKKEESSÄ 149
1. Tiedostamisesta toimintaan 149
Ammattiyhdistystoiminta 149

Naiset ja työväenpuolueet 167
Naisten omat järjestöt 178
Parlamentti toimintakeskuksena 192
2. Arkikokemuksesta ohjelmaksi 201
Kodinhoitokursseja ja kuluttajavalistusta 201
Sosiaalinen ajattelutapa 218
Äitienpäivä ja kansainvälinen naistenpäivä 224
3. Ihannenaiset 227
4. Poliitikkoäiti Martta Salmela-Järvinen 240
5. Naisten oikeus työhön 247

OSA III

ARKI YHTEISKUNNALLISESSA PROSESSISSA 254
1. Käytännöstä normiksi 254
Edusmiehisyyden ajan päätös 254
Naisten palkkaamis- ja pitämiskiellot 258
Perhepalkka-periaate 262
Uudistuva verotus 265
2. Suojelun ja kieltojen ristipaineessa 269
Tiukentuva työsuojelu 269
Yötyökielto 271
Äitien työkielto ja avustukset 277
Äitiyspakkaukset ja neuvolat 280
3. Työttömyyden ja vanhuuden turvat 282
Naistöiden Keskustoimisto 288
Hätäaputöitä työtuvissa 290
Uudistuva ammatillinen koulutus 294
Vanhojen turva: köyhäinhoidosta itseapuun 298

MAHDOLLISUUKSIEN AIKA 304

Luettelo taulukoista ja kaavioista 309
Lyhenteet 311
Lähdeluettelo 312
Liitteet 328
Hakemistot 335
English summary 339

Esipuhe

Tämän tutkimuksen juuret löytyvät kepeältä 1980-luvulta. Vuosikymmenen puolivälissä innostuin monen muun jatko-opintoja suunnittelevan kanssa työväestön sosiaalihistoriasta ja naistutkimuksesta. Haastatteluretket tehdasyhteisöihin, käyttämättömät arkistot, seminaarit ja alan väitökset lisäsivät tietoa ja kiinnostusta.

Innostus kasvaa harvoin kirjaksi ilman taloudellista ja tiedeyhteisön tukea. Kansan Sivistysrahaston avustuksella työ pääsi alkuun ja Suomen Akatemian tuella valmistin lisensiaattityöni. Helsingin yliopiston konsistorin määräraha ja historian laitoksen assistentuuri takasivat tutkimuksen saattamisen loppuun. Esitän kunnioittavat kiitokseni näille yhteisöille. Yhtä arvokas on ollut pidemmälle ehtineiden tutkijoiden kannustus. Tutkimuksen alkuvaiheessa professorit Hannu Soikkanen ja Päiviö Tommila sekä dosentit Irma Sulkunen ja Markku Kuisma olivat ne henkilöt, joiden puoleen suunnitelmineni käännyin. Kiitän heitä arvokkaista ohjeista matkalle lähtiessä. Tutkimuksen lähtökohtiin on eittämättä vaikuttanut myös muutaman kuukauden opintomatka Amsterdamissa sijaitsevaan kansainväliseen sosiaalihistorian instituuttiin (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis), jonka henkilökuntaa kiitän hyvästä palvelusta.

Tutkijat ja ystävät Historian laitoksella ja Renvall-instituutissa ansaitsevat kiitokseni. Professori Heikki Ylikangas on rohkaissut tekemään tulkintoja ja professori Ohto Manninen on suonut assistenttinsa keskittyä kirjoitustyöhön. Kolleegani FT Ilkka Teerijoki ja FT Henrik Meinander ovat auliisti antaneet neuvojaan. Tarja Vuorimaata kiitän kunnon yhteistyöstä. Kiitän myös käyttämieni arkistojen ja kirjastojen henkilökuntia. Erityiskiitokseni menevät Työväen Arkistoon, missä entiset työtoverini ovat innokkaasti osallistuneet lähteiden etsimiseen ja arviointiin.

Professori Hannu Soikkasta, apulaisprofessori Panu Pulmaa, dosentti Pauli Kettusta ja VTK Elina Kataista kiitän käsikirjoitusta koskevista rakentavista huomautuksista. FL Elina Warista kiitän taiteellisesta avusta, Petri Sirèniä kaavioiden piirtämisestä ja Maija Räisästä kirjan taittamisesta. Suomen Historialliselle Seuralle olen kiitollinen siitä, että se on päättänyt edelleenkin julkaista historian väitöskirjoja.

Lopuksi haluan muistaa perhettäni. Kiitän miestäni Jarmo Lähteenmäkeä, jonka kumppanuus on minulle tärkeä sekä poikiamme Tuomasta ja Hansia, jotka ovat itseoikeutetusti marssittaneet pienten poikien maailman sankareineen ja seikkailuineen naistutkimukseeni, josta arki ei ole päässyt unohtumaan. Kiitän myös Siljaa, Sannaa ja Pirkkoa avuliaisuudesta. Omistan tämän kirjan äidilleni Helmille.

Heimola 8.3.1995
Maria Lähteenmäki

Johdanto

Sosiaaliministeri K.A. Fagerholm avasi postiaan eräänä toukokuisena päivänä välirauhan aikana, kun hänen käsiinsä osui maaseudulta lähetetty kirje:

> "Wuonna 1918 taistelussa Leivän ja oikeuden puolesta me menetimme Miehemme. Olemme nälässä ja kurjuudessa eläneet lastemme kanssa. Maailman hylkiminä. Olemme saaneet kuulla, että vuonna 1918 ja jälkeenkin on tullut avustuksia Punakaartissa kaatuneiden hätääkärsiville perheille. Waan me emme ole saaneet näitä avustuksia. Missä on meidän osa. Me uskomme, että Tarkotus ei ole alkujaan että juuri meidät kaikissa syrjäytetään."[1]

Jo se, että tavallinen kansannainen lähestyi työväen edustajaa ja päätöksentekijää, tekee kirjeestä kiinnostavan. Paljastavaa viestissä on myös sen välittämä kuva itsenäisyyden ensimmäisistä vuosikymmenistä. Punalesken kirjeessä sotienvälisen kauden historia hahmottuu kaunistelemattomana, puutteen ja syrjäytymisen historiana. Piirtyvä kuva on kovin toisenlainen kuin modernia elämäntapaa luonnostelevan kulttikirjan antama kuva 1920-luvun nykyajasta tai myöhempien tutkimusten hahmottelemat kuvat taloudellisen kasvun vuosikymmenistä.

Itsenäistymisen jälkeistä aikaa on luonnehdittu ristiriitojen ja tragiikan ajaksi, mahdollisuuksien kaudeksi.[2] Tässä tutkimuksessa lukijan johdattelevat aikakauden historiaan kaupunkien ja tehdastaajamien työläisnaiset, joiden arjessa ajan monitasoiset jännitteet kohtasivat kivuliaina, mutta myös vapauttavina muutoksina.

Työläisnaisten historiaa on niin Suomessa kuin ulkomaillakin tutkittu joko palkkatyön, perheen tai järjestäytymisen kautta. Tässä tutkimuksessa naisten asemassa tapahtuneet muutokset hahmotellaan kokonaisuutena suhteessa vallitsevaan yhteiskuntaan. Tutkimuksen lähtökohtana ja samalla työn läpäisevänä juonteena on kaksi muutosprosessia. Ensimmäinen muutos on perheellisten työläisnaisten lisääntynyt palkkatyöläisyys ja sen myötä kärjistynyt ristiriita kodin ja kodin

---

1 Kansalaisten kirjeitä sosiaaliministeri K.A. Fagerholmille 14.5.1941. KAF:n arkisto. TA.

2 Paavolainen (1929) 1990, s. 38.

ulkopuolisen työn yhteensovittamisessa eli ns. kaksoistaakan ongelma. Toinen muutos liittyy työväestön ajankäytön uudelleen jäsentymiseen kahdeksan tunnin työaikalakien myötä, arkielämän rytmittyminen työaikaan, vapaa-aikaan ja lepoaikaan. Tutkimuksen tehtävänä on selvittää toisaalta sitä, miten naimisissa olevien naisten osuuden kasvu työvoimasta vaikutti työläisnaisten arkeen, palkkatyön ja kotityön ehtoihin sekä toisaalta sitä, millä tavalla ristiriidan kärjistymiseen vastasivat työläisnaisjärjestöt. Niiden toimintaa ja vaikuttamisen mahdollisuuksia hahmotellaan yhtäältä suhteessa puolueisiin ja ammattiyhdistysliikkeeseen, toisaalta epäpoliittiseksi luonnehdittuun naistoimintaan ja eduskuntatyöhön. Työn kolmas tehtävä on selvittää sitä, mikä vaikutus ajan uudella järjestyksellä oli naisten elämään.

Työläisnaisten asemassa tapahtuneita muutoksia tarkastellaan kahden ryhmän kautta: suurteollisuuden[3] palveluksessa olevien tehtaalaisnaisten sekä poliittisesti ja ammatillisesti aktiivien eli työväenjärjestöjen naisten. Tehtaalaisnaisia oli tutkittavan ajanjakson alussa (1910) noin 26 000 ja sen lopussa (1938) likipitäen 86 000.[4] Laajasta työläisnaisten joukosta[5] heidät on rajattu, koska he muodostivat maalaisnaisista tai käsityöläisistä selkeästi poikkeavan ryhmän. Heidän elinolojensa kartoituksen kautta avautuu näkymä yhteiskunnassa tapahtuneisiin sosio-ekonomisiin ja poliittisiin muutoksiin, mutta myös jatkuvuuteen. Muodostuihan tehtaalaisnaisista erityisryhmä niin tuotantojärjestelmässä, poliittisessa ja ammatillisessa järjestötoiminnassa kuin naisliikkeessäkin.

Koska kyse on teollisuuden naisista, rajaa se tutkimusta alueellisesti Etelä-Suomen teollisuusalueisiin. Sotienvälisellä kaudella oli maan teollisuus keskittynyt viidelle alueelle: Helsingin, Tampereen ja Turun talousalueisiin, Yliseen Vuoksenlaaksoon ja Kymijoen laaksoon.

Rakenteeltaan tutkimus on kolmiosainen. Aluksi esitellään työläisnaisten palkkatyön ehtoja ja kotioloja (asema). Toiseksi arvioidaan työläisnaisten poliittista ja ammatillista toimintaa kansalaissodan jälkeisessä työväenliikkeen hajaannuksessa (toiminta). Kolmas osa liittyy teemallisesti edeltäviin lukuihin, vaikka se rakenteellisesti onkin eriytetty omaksi kokonaisuudekseen. Luvussa tarkastellaan työläisnaisten asemaa ja toimintaa jäsentävää yhteiskunnallista kontekstia (sääntely).

---

3 "Suurteollisuus" yrityksiksi on ammattientarkastajien raporteissa määritelty työpaikat, joissa on työntekijöitä vähintään kymmenen.

4 SVT XVIII, Teollisuustilastot vuosilta 1910 ja 1938.

5 Suurin työläisnaisten ryhmä ammatissa toimineista naisista oli maataloudessa. Kun avustavat perheenjäsenet lasketaan mukaan, heitä oli vuonna 1910 noin 520 000 ja vuonna 1930 noin 800 000. Maa- ja metsätaloudessa työskenteli kaikista ammatissa toimivista naisista vuonna 1880 76 %. Osuus laski ollen vuonna 1930 noin 59 %. Ks. Vattula 1981, s. 68; Markkola 1989, s. 39-40.

Työn rakenne voidaan hahmottaa myös työläisnaisten vuorokausirytmin mukaan. Eniten aikaa heillä kului leivän hankintaan eli päätoimiseen ja sivutoimiseen ansiotyöhön, toiseksi eniten kotitöihin ja lastenhoitoon sekä kolmanneksi vapaa-aikaan, johon sisältyi myös järjestötoiminta. Vaihtoehtoinen lähestymistapa olisi ollut koti- ja perhekeskeisyys. Valinta olisi kuitenkin edellyttänyt pitäytymistä käsitykseen kodista työläisnaisten ensisijaisena toiminta-alueena. Lähestymistavan valinta on samalla rajanveto perhehistorian tutkimustraditioon. Naisten elämää olisi voinut tarkastella myös vapaa-ajan näkökulmasta. Siinä tapauksessa lähtöoletuksena olisi ollut, että ihmiset yleensä pitivät työtä välttämättömänä pakkona eikä arvona sinänsä ja vasta vapaa-aika ja kotona oleminen olisivat "varsinaista elämää". Vaikka näiden lähtökohtien mahdollisesti tuottama uusi kuva työläisnaisten elämästä on tiedostettu, on palkkatyöläisyys valittu tutkimuksen lähestymistavaksi. Valinta lähtee näkemyksestä, jonka mukaan työläisnaisten paikkaa ja paikan määrittämistä on muuttanut kaksi tärkeää liikettä: naisten asteittainen siirtyminen kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön teollistumisen myötä ja 1800-luvulla virinneet sosiaaliset liikkeet, erityisesti työväenliike ja naisliike.

Keskeiset käsitteet ja lähestymistapa

Tutkimuskohteensa ja metodiensa puolesta työ sijoittuu sosiaalihistorian ja poliittisen historian leikkauskohtaan. Sosiaalihistoriassa vahvan jalansijan saanut mikrohistoriallinen lähestymistapa suuntaa myös tätä tutkimusta työväestön, erityisesti työläisnaisten arjen historiaan. Lähestymistavan valintaan ovat vaikuttaneet myös naistutkimuksen tuottamat kysymyksenasettelut ja huomion kiinnittäminen sukupuolen merkitykseen historian kulussa. Työn teoreettinen lähtökohta ei kuitenkaan ole sukupuoli, vaan luokan ja sukupuolen välinen jännite.

Sosiaalinen sukupuoli (gender) on keskeinen käsite naistutkimuksessa.[6] Käsitettä kehiteltiin 1970-luvun puolivälissä ja se esiteltiin sosiaalisen, kulttuurisen ja historiallisen todellisuuden peruskategoriaksi.[7] 1980-luvun naistutkimus oli leimallisesti gender-tutkimusta.[8] 1990-luvulle tultaessa naistutkimus alkoi suuntautua yhä enemmän molempien sukupuolten, erojen ja sukupuolijärjestelmien tutkimukseen. On korostettu yhteiskunnan miehille ja naisille osoit-

---

6 Naistutkimuksen kehityksestä Suomessa, ks. Pulma 1990, s. 93-106; Sulkunen 1991, s. 13-28, 87-128; Naistutkimuksen kansainvälisestä kehityksestä Bock 1989, s. 7-30; Scott Wallach 1988 b, s. 5-29 ja 1983, s. 141-157; Kleinberg 1988, s. vii-ix.

7 Ks. Zemon Davis 1976 ja Kelly-Gadol 1975/76.

8 Scott Wallach 1988 a, s. 1-11; Liljeström 1986, s. 84-108.

tamien sukupuoli-identiteettien ja roolien tutkimuksen tärkeyttä sekä niiden hyväksymistä historiallisiksi tosiasioiksi, jotka vaativat historiallista analyysiä. Amerikkalainen historioitsija Elisabeth Fox-Genovese kehitteli 1970-luvun puolivälissä käsitettä sukupuolijärjestelmä, joka tuli ymmärtää kaikkien yhteiskunnallisten suhteiden keskeiseksi piirteeksi. Hänen mukaansa kussakin yhteiskunnassa vallitseva sukupuolijärjestelmä hahmottaa maskuliinisuuden ja feminiinisyyden auktoritatiiviset muodot, sosiaalisesti hyväksytyt mahdollisuudet elää elämäänsä naisena tai miehenä.[9] Sukupuolijärjestelmä on ajallisesti ja paikallisesti muuntuva. Ruotsalainen historioitsija Yvonne Hirdman on luonnehtinut pohjoismaisen yhteiskunnan sukupuolijärjestelmää konkreettiseksi, sukupuolten keskinäiseksi, vaikkakin epäsuhtaiseksi sopimukseksi.[10] Tässä tutkimuksessa "sopimus" tarkoittaa sitä tapaa, jolla sukupuolten suhteet on yhteiskunnassa järjestetty. Se on viitekehys, johon sisältyvät työsuhteet, perhesuhteet, kotitalous ja poliittinen järjestelmä sekä naisten keskinäiset suhteet.

Yhteiskuntaluokka on sosiologinen käsite, jolla tarkoitetaan yhteiskunnan jäsenten jakautumista toisistaan eroaviin ryhmiin. E.P. Thompsonin mukaan luokkaa ei voi ymmärtää staattisena kategoriana tai rakenteena: sen voi määritellä kukin kokija omalla tavallaan. On korostettu, että luokka on prosessi ja siitä on erotettavissa kolme luokanmäärittelyn tasoa: taloudellinen, poliittinen ja sosiaalinen luokkajako. Työväenluokan rakentamisen näkökulmasta taloudellinen luokka oli aluksi hallitseva luokkakäsite. Siihen kuuluivat ihmiset, joiden taloudellinen asema ja toimeentulon ehdot olivat samanlaisia: he kaikki kuuluivat omistamattomaan luokkaan. Työväenluokka poliittisena luokkana sisälsi jo jäsentensä poliittisen tietoisuuden. He mielsivät itsensä ryhmänä suhteessa muihin ryhmiin tai valtioon. Poliittinen luokka oli toiminta-alue, siinä missä taloudellinen luokka oli abstraktio. Työväenluokka sosiaalisena luokkana sen sijaan näyttäytyy joukkona ihmisiä, joilla oli yhteinen kulttuuri ja elämäntapa.[11] Myös E.P. Thompson on nähnyt luokan prosessina: se on ollut kokemuksesta ja tuntemuksesta noussutta "tekemistä" eikä itsestään syntynyt ilmiö: "The working class did not rise like the sun at an appointed time. It was present at its own making."[12]

---

9 Fox-Genovese 1984, s. 295-296. Alunperin artikkeli on julkaistu New Left Review'-ssä 133/1982; Naisten aseman alisteisuudesta tässä järjestelmässä Haug 1981, s. 65-69.

10 Ks. tarkemmin Hirdman 1988, s. 54.

11 Luokkakäsitteet Jürgen Kockan mukaan. Kocka on rakentanut luokan muodostumisen mallinsa yhtäältä Karl Marxin luokkateorian ja toisaalta Max Weberin luokkakäsitteen perustalle. Ks. Haapala 1986, s. 332-333, 326, taulukko 48 ja Haapala 1988, s. 34-43.

12 Thompson 1963, s. 9; Joan Scottin kriittinen arvio Thompsonin teoksesta, ks. Scott Wallach 1988 a, s. 68-90.

Aina 1980-luvulle tutkimuksia hallinneessa marxilaisessa luokkateoriassa luokkajaon keskeisenä kriteerinä oli ihmisten asema tuotannossa.[13] Naistutkimuksessa on taloudellinen luokka kuitenkin arvioitu riittämättömäksi selittämään naisten aseman muutoksia.[14] Painopistettä onkin laajennettu taloudellisen eriarvoisuuden tunnistamisesta sosiaalisen eriarvoisuuden ja ihmisten sosiaalisen aseman hierarkkisuuden tarkasteluun.

Työväestön historia

Tutkimuksen lähestymistavaksi valittu työväestöön kuuluvien ihmisten historian tutkimus on sitten alan klassikkojen[15] laajentunut ja monipuolistunut. Historiallisten toimijoiden arvioiminen uusien tai uudelleenluettujen lähdeaineistojen, kysymyksenasettelujen ja tapaustutkimusten avulla on edelleen ajankohtainen pyrkimys. Tutkimuksen kohteena olevan arjen historian[16] tavoittamisessa on apuna käytetty virallisten tilastotietojen lisäksi oral historyn[17] avaamia mahdollisuuksia. Tehtaalaisnaisten omia tuntoja työstä ja muusta arkielämästä olisi vaikea hahmottaa ilman muistitietoaineistoa. Konkreettisesti tämä tarkoittaa elämäkertojen ja muistelmien kautta avautuvaa näkymää arkeen. Lähestymistavan valintaa on siivittänyt ajatus siitä, että menneisyyden naisille on annettava mahdollisuus puolustaa itseään, kertoa omin sanoin elämästään.[18] Pienten arkisten yksityiskohtien kautta avautuu ovi naisten elämään ja selviytymisstrategioihin: miten ihmiset

---

13 Marxilaisen luokkateorian ja weberiläisen luokka-käsitteen uudelleenarviosta ks. Edgell 1993, s. 16-37.

14 Esim. Glucksmann 1990, s. 10-28, Campioni ja Grosz 1991, s. 366-397; Julkunen 1986, s. 109-140; Nicolson 1987, s. 16-30.

15 Thompson 1963, Hobsbawm 1964 ja Laslett 1965; Berger - Luckmann 1966.

16 1960-luvulla nousseen uuden sosiaalihistorian edustajat arvostelivat arkipäivän historian tutkijoita populismista, marxilaiset poliittisen merkityksen väheksymisestä. Ks. Rosenhaft 1986, s. 99-105.

17 Oral History metodina ja lähestymistapana nousi 1970-80-luvun vaihteessa, jolloin ilmestyi mm. Paul Thompsonin "The Voice of the Past" (1978), Samuel Raphaelin toimittama "People's History and Socialist theory" (1981) sekä Lutz Niethammerin toimittama "Lebenserfahrung und kollektives Gedächtnis. Die Praxis der Oral History" (1980). Tutkimuksia olivat edeltäneet vuosikymmenen ajan järjestetyt kongressit ja toimitetut aikakauslehdet. Tradition juuret on löydetty Vicon Scienza Nuovasta ja Marxin Pääomasta. Ks. Raphael 1981, johdanto; Suomessa on käytetty käsitettä muistitietohistoria, Kalela 1984, s. 47-67.

18 Työväestön historiantutkimuksen kritiikistä mm. Ruth Sidel: työläisnaisten historiaa ovat kirjoittaneet yläluokkaiset intellektuellit, joiden kirjoituksissa ei kuulu työläisnaisten oma ääni. Sidel 1978; Lähestymistapa on päinvastainen kuin ylhäältä alas joukkoihin etenevissä tutkimuksissa, ks. Ehrnrooth 1992, s. 25, 40-44; Historian kerronnallisuudesta Kalela 1990, s. 39-57 ja Lempa 1990, s. 208-217; Blom 1986, s. 14-26.

elivät yhteiskunnallisen muutoksen läpi?[19] Tarkastelun suunta on suhteellisen marginaalisesta ilmiöstä kohti työläisnaisten aseman kokonaisanalyysia.

Arjen käsite on osoittautunut vaikeasti määriteltäväksi. Norbert Elias on esittänyt arjen monia eri merkityksiä vastakäsittein: arki/juhla, arki työpäivänä/eliittielämä ilman työtä, arki rutiinina/ei-rutiini, arki kansanjoukkojen elämänä/valtaapitävien elämä, arki päivittäisinä tapahtumina/suuret poliittiset tapahtumat, arki yksityiselämänä/julkinen elämä, arki spontaanin ajattelun alueena/taiteellinen ja tieteellinen ajattelu ja arkitietoisuus/aito tietoisuus. Agnes Heller puolestaan pitää arkielämänä kaikkia niitä toimia, joilla ihmiset turvaavat inhimillisen uusintamisen. Sittemmin naistutkijat ovat enemmän tai vähemmän muokanneet arjen käsitettä edellä esitettyjen määritelmien perustalta. Yhteistä näissä pohdinnoissa on ollut se, että arki harmaana tai rutiininomaisena on kyseenalaistettu sekä pohdittu arjen ja naisten elämänpiirin rinnastamista.[20]

Näköalan avaaminen naisten arkeen ei kuitenkaan ole tutkimuksen ainoa pyrkimys, yhtä hyvin ns. järjestöeliittien historia on kiinnostavaa ja tutkimuksen arvoista. Suomessa järjestäytymisen historian tutkimuksen painopiste on ollut Kansa liikkeessä -projektin ansiosta viime vuosisadan lopulla. Toki itsenäisyyden ensimmäisiä vuosikymmeniäkin on käsitelty: Pauli Kettunen on tutkinut sekä Sosialidemokraattisen puolueen suhdetta ammattiyhdistysliikkeeseen että työelämään liittyviä kysymyksiä, Tauno Saarela vasemmistolaista liikettä, Irma Sulkunen Miina Sillanpään elämäntyötä ja Anne Ollila Martta-liiton toimintaa.[21]

Tutkimuksen periodisointi

Suomessa naisten palkkatyöläisyyden muutos on noussut niistä edellytyksistä, joita tehdasteollisuuden kasvu 1800-luvulta ja poliittisen demokratian läpimurto 1900-luvun alussa loivat. Näiden ehtojen vallitessa naisten palkkatyöhön osallistumisen muodot alkoivat muuntua vähin erin vuorovaikutuksessa naisten sosiaalisten ja oikeudellisten olojen muutosten myötä. Naisten työssäkäyntiä tehtaissa voidaan sa-

---

19 Ginzburg 1989, s. 8-39; Ginzburgista ks. Kinnunen 1985, s. 322-330 ja Peltonen 1990, s. 230-236; Charles Tillyn näkemyksestä Stearns 1985, s. 319-334; Heikkinen 1993, s.23-28.

20 Elias 1978, s. 26; Arkipäivän rutiinista Roos 1983, s. 10-11; Heller 1984, s. 3; Helleristä ks. Julkunen 1979, s. 145-151; Julkunen 1989, s. 16; Salmi 1991, s. 28-39; Ramsay 1984, s. 288-291.

21 Kettunen 1986; Kettunen 1990 ja 1991; Sulkunen 1989; Ollila 1993; Saarela 1990; Myös Alapuro 1980; Siltala 1985; Ahti 1987 ja 1990.

noa olleen niin kauan kuin on ollut tehtaitakin. Suomessa teknistä taitoa, pääomaa ja kulutuskysyntää vaativa tehdasteollisuus alkoi kehittyä pienin askelin ja sysäyksittäin myöhäiskeskiajalta.[22] Rajanveto käsityöverstaan ja pienen, muutaman hengen työllistävän tehtaan välillä on kuitenkin häilyvä aina 1800-luvun puoliväliin saakka. Tehdas ei useinkaan tarkoittanut sitä massiivista koneiden valtakuntaa, joksi se on tällä vuosisadalla mielletty.

Jos naisten tehdastyöllä on näinkin pitkä historia, miksi rajata työ aikaisemmista esityksistä hieman poiketen 1910-30-luvulle? Yleensähän tarkastellaan "sotienvälistä kautta", "itsenäisyyden aikaa" tai "autonomian aikaa". Tutkimuksen ajoitus perustuu esitutkimuksen tuloksiin eli edellä esitettyihin temaattisiin lähtökohtiin. Naimisissa olevien naisten siirtyminen aikaisempaa runsaammin kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön näkyi vuosien 1910 ja 1920 väestönlaskennoissa, joissa viranomaiset loivat erilliset sukupuoleen perustuneet luokitukset: ensin "naistyöläiset" ja sitten "naimisissa olevat naistyöntekijät".

Toisaalta periodisointiin on vaikuttanut vuoden 1908 leipurilain ja vuoden 1917 kahdeksan tunnin työaikalain konkretisoima ajan uusi järjestys työläisten elämässä. Tutkimuksen päättäminen 1930-luvulle perustuu yhtäältä siihen, että toisen maailmansodan aattona sosio-juridisen sääntelyn perusperiaatteet oli luotu. Toisaalta naisten valmius ottaa hoidettavakseen ns. miesten töitä oli jo olemassa sodan puhjettua. Sota muutti sekä työmarkkinoiden sääntelyä että väestöpoliittisesta keskustelua, joten on luontevaa rajata työ 1930-luvun loppuun.

Toinen kannustin ajanjakson valintaan on noussut aikaisemmasta tutkimuksesta. Teollistumisen syntyvaiheita käsittelevät tutkimukset herättivät kysymyksen siitä, millaiseksi naisten tehdastyö muotoutui vakiintumisensa, so. sisällissodan jälkeisen kansalaisyhteiskunnan, aikana.[23] Kuten tehdyissä tutkimuksissa on osoitettu, käynnistyi luokkayhteiskunnaksi nimetyn ajanjakson aikana lukuisia, lähinnä sosiaalireformistisia pyrkimyksiä naisten ongelmalliseksi muodostuneen aseman kohentamiseksi, mutta itse uudistusten konkreettinen toimeenpano ja vaikutus työläisnaisten arkielämään on jäänyt vähemmälle huomiolle. Näin lähinnä siksi, että ne ajoittuivat monilta osiltaan sotien väliseen kauteen.

Tutkimuksen kolmantena pontimena on ollut ajanjakson tutkimat-

---

22 1600-luvulla perustettiin etupäässä rautaruukkeja, joita on pidetty myöhemmän industrialistisen teollisuuden esiasteena. 1700-luvulla perustettiin mm. tupakka-, sokeri-, ja nahkatehtaita, joissa todennäköisesti työskenteli myös naisia. Vuonna 1754 väestöstä 13.3 % sai elantonsa teollisuudesta ja käsityöstä. Se, kuinka suuri osuus itse tehdastyöläisistä oli naisia, ei selviä säätyjen mukaan kootusta tilastosta. Vuoden 1805 tilaston mukaan esimerkiksi Helsingissä oli 92 leskeä, jotka elivät omalla työllään, viisi leskeä, jotka jatkoivat miestensä ammattia ja 223 naimatonta palvelijatarta. Kaupungeissa naisten yleisin työ oli palvelus aina 1900-luvun alkuun. Fougstedt - Raivio 1953, s. 18, 52.

23 Haapala 1986, s. 15.

tomuus nimenomaan naisten työn näkökulmasta. Karkeasti jaoteltuna historiantutkijoita on kiinnostanut tehdasteollisuuden syntyprosessi ja työnsosiologeja toisen maailmansodan jälkeisen lähihistorian ongelmat, kuten työn automatisointi.[24] Suomalaisen tehdasteollisuuden syntyä 1800-luvulta aina 1910-luvulle on käsitelty muun muassa Pertti Haapalan ja Pirjo Markkolan tutkimuksissa.[25] Riitta Hjerppe ja Per Schybergson ovat kartoittaneet niin ikään vuosisadan vaihteen oloja.[26] Kaarina Vattulan tutkimuksissa hahmottuvat naisten palkkatyön muutokset pitkällä aikavälillä tilastollisen aineiston valossa.[27] Taloushistorioitsijoiden Suomen ensimmäiseksi teollistumiskaudeksi (1860-1914) nimeämällä ajanjaksolla naisten tehdastyöllä alkoi olla suurempi taloudellinen ja sosiaalinen merkitys kuin aiemmin, mikä on keskittänyt tutkimusta. Sama painotus on nähtävissä myös ulkomaisissa tutkimuksissa. Yhteiskuntatieteilijät, kuten Elina Haavio-Mannila ja Riitta Jallinoja,[28] ovat puolestaan arvioineet pääosin toisen maailmansodan ja 1960-luvun rakennemuutoksen jälkeistä eli ns. Teollisuus-Suomen aikaa. Tämän tutkimuksen kohteena olevaa aikaa voitaneen nimittää teollistumisen toiseksi vaiheeksi.

Vaikka käsillä oleva tutkimus painottuu monilta osiltaan sotienväliseen kauteen, kysymyksenasettelun kannalta ei ole kuitenkaan ollut hedelmällistä rajata jaksoa vuosien tarkkuudella. Tarkasteltavat ilmiöt ovat lomittuneet ja kerrostuneet ajallisesti vuosisadan alkupuolelle. Tapahtumahistorian lomittumista ja kerroksellisuutta ovat korostaneet toisaalta 1800-luvun lopulla käynnistyneiden uudistuspyrkimysten jatkuminen, toisaalta itsenäistymisen jälkeen edennyt yhteiskunnallisten instituutioiden rakentaminen. Kuvattavia ilmiöitä ja tapahtumia leimaakin yhtäältä jatkuvuus, arjen historian tasainen poljento, toisaalta innovatiiviset murrokset, koneistuvien tehtaiden ja maatilojen sekä muuttuvien kulutustottumusten "kiihkeä syke". Jatkuvuuden näkökulmasta tutkittava ajanjakso voidaan hahmottaa osaksi 1800-luvulla käynnistynyttä teollistumisprosessia. Se voidaan nähdä myös tulevaisuuteen suuntautuvana yhteiskunnan muutosprosessina. Tässä mielessä tämäkin ajanjakso on murroskautta, jossa jatkuvuus ja muutos kohtaavat. Eli kuten vuosisadan alun työläisagitaattorit asian ilmai-

---

24 Kansatieteilijät ovat tehneet mielenkiintoisia tapaustutkimuksia työväen elämästä, ks. Museoviraston Työväenkulttuuriyksikön kansatieteelliset tutkimukset, Yliaho 1986; Leimu 1983; Yliaho - Snellman 1991.

25 Uusimmista Haapala 1986 ja Markkola 1994. Varhemmista Waris 1932-34.

26 Hjerppe - Schybergson 1977.

27 Vattula 1989; Vattula 1981.

28 Mm. Haavio-Mannila 1970; Jallinoja myös 1800-luvun naisasialiikettä ja naisten palkkatyön yleistymistä, ks. Jallinoja 1983 ja 1979.

sivat: "Jokainen aikakausi poikkeaa melkoisesti edellisestä, samalla kun tämän aikakauden elämäntavoilla, katsantokannoilla ja olosuhteilla on edellytyksensä edellisessä aikakaudessa."[29]

Katsaus varhaiseen tutkimukseen

Jotta tutkimuksen sekä temaattiset että teoreettiset lähtökohdat jäsentyisivät suhteessa kotimaiseen ja kansainväliseen[30] tutkimukseen, on syytä luoda katsaus muutamiin varhaisiin ja pitkään tutkimuksissa eläneisiin tulkintoihin. Työläisnaistutkimukset voi karkeasti jakaa kolmeen painopistealueeseen. Varhaisin sosiaalihistoriallinen tutkimus keskittyi arvioimaan teollistumisen vaikutusta työläisnaisten elämän laatuun. Naistutkimuksen nousun myötä keskeiseksi lähtökohdaksi tutkimuksissa tuli miesten ja naisten "sfäärien" eriytymisen arvioiminen ja naisten aseman hahmottaminen sitä kautta. Kolmas alue on ollut työläisnaisten aseman analysoiminen ns. kaksoisjärjestelmä-teorioiden (dual system theories) avulla.

Merkitys-keskustelu

1960-luvulla sosiologit ja historioitsijat kiinnostuivat työläisnaisista ja erityisesti tekstiilitehtaiden naisista naisten yleistyneen palkkatyöläisyyden siivittämänä.[31] 1970-luvulla ilmestyi jo kymmenittäin aihetta käsitteleviä tutkimuksia. Thomas Dublinin vuonna 1979 julkaistu teos "Women at Work" on kuvaava esimerkki aikansa tutkimuksesta. Kirja käsittelee tekstiilitehtaan naisia pienessä yhteisössä 1800-luvun puolivälin Yhdysvalloissa. Siinä hahmottuvat arjen historia, paikallisuus, työläisyys, sosiaalistuminen ja siirtolaisuus naisten aseman muuttumisen kautta eli työssä käsitellään kaikkia niitä muuttujia, joita nykyinenkin työläisnaistutkimus pitää tärkeänä.

Dublinin esittämä malli naisten palkkatyöläisyyden kehityksestä ei kuitenkaan ollut uusi. Hänen mukaansa naisten työ esiteollisessa yhteiskunnassa oli osa laajempaa perhetaloutta, jossa naisilla oli tärkeä ja arvostettu paikkansa. 1800-luvulla käsitykset naisen paikasta kuitenkin muuttuivat radikaalisti, kun nuoret naiset muuttivat raskaisiin tehdastöihin kaupunkeihin. Teollistuminen oli jo aikaisemmin nähty keskeiseksi naisten asemaa muuttavaksi tekijäksi, sen sijaan tulkinnat

---

29 Sananen työväenasiasta. Lentokirjasia työväestölle 2. 1903, s. 3.

30 Kansainvälisellä tarkoitetaan tässä keskieurooppalaista, pohjoismaista sekä angloamerikkalaista tutkimusta.

31 Mm. Women in the Labor Force. Industrial relations. A Journal of Economy and Society. Vol. 7:3. 1968, teemanumero.

sen merkityksestä naisten elämässä olivat ristiriitaisia.

Teollistumisen merkitys -keskustelua oli käyty brittitutkijoiden kesken jo pitkään. Kurjistumisteorian klassikko Friedrich Engels kirjoitti Englannin työväestön oloja käsittelevän kirjansa jo 1840-luvulla ja muun muassa J.L. ja Barbara Hammond päätyivät kurjistumiseen tutkiessaan 1910-luvun elinoloja. Taloushistorioitsija Eric J. Hobsbawm eritteli edellisistä poiketen työväestön olojen kehittymistä teollistumisvaiheiden kautta ja arvioi muutokset vähäiseksi juuri teollistumisen alkuvaiheessa. Sen sijaan teollistumisen myöhemmissä vaiheissa työläisten olot alkoivat kohentua. Historiantutkija E.P. Thompson puolestaan kyseenalaisti tilastotietoihin perustuneet tulkinnat teollistumisen positiivisesta merkityksestä ja korosti, ettei keskeisintä ollut puute ja kurjuus, vaan uuden teknologian tuomien koneiden määräämä työtahti ja työn jyrkkä erottaminen muusta elämästä. Ihminen pakotettiin koneen osaksi, minkä vuoksi työväestön asema huononi.[32]

Myös amerikkalaisessa tutkimusperinteessä merkitys-keskustelu aktualisoitui 1970-luvun alussa, kun positiivisen tulkinnan esittänyt sosiaalihistorioitsija Edward Shorter[33] sai vastaansa naistutkimuksen pioneereja. Shorterin tulkinnan mukaan teollistuminen tarjosi työläisnaisille uuden taloudellisen itsenäisyyden ja rohkaisi heitä muun muassa vapaampaan seksuaalisuuteen. Teollistumisen positiiviset vaikutukset olivat hänen mukaansa suuremmat kuin haitat. Naistutkijoista Louise Tilly ja Joan Scott[34] esittivät toisenlaisia tulkintoja. He kyseenalaistivat Shorterin selitysmallin korostamalla, että ne uudet työtilaisuudet, joita teollistumisen alkuvaiheessa naisille tarjoutui, olivat suurimmalta osalta edelleen yhteydessä perinteiseen perhetalouteen. Vaikka naiset muuttivat pois kotoaan, he tekivät sen tavallisesti perinteisten perhesyiden, eivät itsensä takia. Scott ja Tilly korostivat, että 1900-luvun vaihteeseen saakka palvelijan ammatti oli yleisin naistyöntekijöiden keskuudessa. Siirtyminen kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön ei siis ollut dramaattinen eikä tuottanut välttämättä naisten asemaa selvästi kohentavia elementtejä. Tässä naistutkijat lähestyivät Hobsbawmin näkemystä. Tulkintojen vastakkaisuus nousee tutkimusten lähtökohtaeroista. Shorterilaisen mallin lähtökohtana ovat naiset työyhteisössä, vastakkaisen tulkinnan lähtökohtana naiset perheyhteisössä. Lähtökohtien vastakkaisuuteen ja näkemysten yhdistämispyrkimyksiin tiivistyy vielä 1990-luvulle tultaessa naistutkimuksen teoreettinen pohdinta.

---

32 Brittiläisen tutkimuksen eri suuntauksista ks. Lyytinen 1983, s. 153-165.

33 Mm. Shorter 1971, s. 237-272; Shorter 1975, s. 513-527; Suomessa varovaisen kannan positiivisen tulkinnan puolesta on ottanut Haapala 1986, s. 11.

34 Scott - Tilly 1975, s. 36-64; Scott - Tilly 1978.

Osa perhetutkijoista, kuten Carl Degler, tuki Shorterin positiivista tulkintaa. Vuonna 1980 ilmestyneessä tutkimuksessaan Degler korosti naisten parantuneita mahdollisuuksia palkkatyöhön, joita lisäsivät hänen mukaansa koneistuminen ja kaupunkien kasvu.[35] Samalla kun Degler tunnustautui positiivisen koulukunnan kannattajaksi, hän esitti sittemmin laajalle levinneen ja lainatun mallin naisten aseman jäsentämiseksi eli ns. kahden sfäärin teorian. Sen mukaan naisten ja miesten toiminta-alueet eriytyivät teollistumisen ja kaupungistumisen myötä.[36] Deglerin mukaan vahvistuva kotikulttuuri-ideologia, joka korosti naisten luonnollisen paikan olevan kotona, heijasti naisten elintason paranemista. Degler korostaa kuitenkin, että äitikultti ja kahden sfäärin-teoria ovat ideologisia konstruktioita, ei kuvauksia todellisesta elämästä.[37]

Niin ikään äitimyyttiä ja kotikulttuuria tutkinut naistutkimuksen pioneeri Gerda Lerner näki arjen tutkimuksen tärkeyden naisten aseman hahmottamiseksi, mutta tehtaalaisnaisten ja keskiluokan rouvien arkitodellisuuden rinnastaminen oli ongelmallista.[38] Hänen kuvaamansa tehtaalaisnaiset olivat nuoria tyttöjä ja keskiluokan rouvat äitejä, joiden asenteet ja odotukset elämältä eivät välttämättä olleet samansuuntaisia. Joka tapauksessa Lernerin sukupuolen merkitsevyyttä korostava ja yhteiskuntaluokan merkitsevyyttä kyseenalaistava tulkinta naisten paikasta nousi feministisen tutkimuksen keskeiseksi lähtökohdaksi.[39]

Naisten kaksoistaakka eli kodin ja työn välinen ristiriita on teema, josta ovat kirjoittaneet niin vuosisadan vaihteen aikalaiset kuin tutkijatkin siitä lähtien, kun naimisissa olevien naisten palkkatyö alkoi yleistyä.[40] Kartoitukset ovat liittyneet vaimojen palkkatyön murroskausiin. Jos sotienvälistä kautta voi arvioida ensimmäiseksi murroskaudeksi, yksi kartoitus ns. toiselta murroskaudelta on Alva Myrdalin ja Viola Kleinin vuonna 1956 julkaistu "Women's two roles. Home

---

35 Degler 1980, s. 373.

36 Degler 1980, s. 26-30; Cowan Schwartz 1983; Suomessa Irma Sulkunen on arvioinut sfäärijakoon perustuen kansalaisyhteiskunnan syntyprosessia. Ks. Sulkunen 1987, s. 157-172.

37 Degler 1980, s. 28-29.

38 Lerner 1969, s. 12; Lernerin tärkein työ lienee artikkelikokoelma The Majority Finds its Past vuodelta 1979; Lerneristä ks. Saarinen 1986, s. 242-244; Degler 1980, s. 375.

39 Feministisen tutkimuksen lähtökohdista esimerkiksi Toril Moin haastattelu, Naistutkimus 3/1989, s. 38-39, Liz Stanleyn haastattelu, Naistutkimus 2/1990, s. 62; Bennett 1989, s. 253.

40 Mm. Beardley Butler, Women and the Trades (1909); Pinchbeck, Women Workers in the Industrial Revolution (1930); Spring Rice, Working-Class Wives (1939).

and work". Se oli saanut alkunsa heti toisen maailmansodan jälkeen tarpeesta saada aikaan sosiaalisia uudistuksia työssäkäyvien naisten elämään ja lieventää heidän kaksoistaakkaansa. Ajalle tunnusomaista oli, että aloite kartoituksen aikaansaamiseksi tuli yliopistonaisten järjestöltä. Kartoituksessa naisten työ nähtiin ongelmana. Tuolloin ei kuitenkaan enää kysytty kuten aiemmin, sopiko joku työ naisille vai ei, vaan mitä naisten pitäisi tehdä ongelman ratkaisemiseksi. Siinä oli vahva individualistinen ja naisten omatoimisuutta painottava lähestymistapa, jota myöhempi naistutkimus on entisestään korostanut. Myrdalin ja Kleinin ajasta lähtien naistutkimukseen on kiinteästi liittynyt pyrkimys parantaa naisten asemaa, jolloin tutkimukset ovat enemmän tai vähemmän olleet politiikan välineitä.

Dual system -teoriat

Kolmas painopistealue merkitys-keskustelun ja sfäärijako-problematiikan ohessa on ollut naisten paikan hahmottaminen kaksoisjärjestelmä-mallin avulla. Tarkasteltavat järjestelmät ovat patriarkaatti ja kapitalismi. Patriarkaatti on yleisemmin määritelty miesten ylivallaksi perheessä ja yhteiskunnassa.[41] Käsitteen avulla on pyritty erittelemään naisalistuksen syntyjuuret ja tiedostamisen kautta palauttamaan tasapaino sukupuolten välille. Käsite irrotettiin perinteisestä yhteydestään naistutkimuksen tarpeisiin ja se poikkesi muun muassa Max Weberin määritelmästä, jossa patriarkaatilla tai patriarkalismilla tarkoitetaan perinteisissä yhteisöissä vallinnutta ei-sukupuolisidonnaista auktoriteettisuhdetta.[42]

Naistutkijat eivät kuitenkaan päässeet yksimielisyyteen käsitteen sisällöstä ja sen määrittely onkin vaihdellut tieteenalan mukaan. Historiantutkijat ovat korostaneet, että miesten herruuden muodot ovat vaihdelleet historiallisesti eikä naisten asemassa kussakin historiallisessa ajassa ja paikassa tapahtuneita muutoksia voida selittää yksioikoisesti patriarkaatilla. Eräät tutkijat ovat esittäneet patriarkaatin myös miesten väliseksi suhteeksi.[43]

Marxilaisesti suuntautuneiden tutkijoiden yritys määritellä patriarkaatin ja kapitalistisen järjestelmän suhdetta tuotti useita selitysmalleja, joista varhaisin lienee Heidi Hartmannin patriarkaattiteoria. Sen kehittelyprosessi on omalaatuisuudessaan mielenkiintoinen ja kuvaa hyvin naistutkimuksen prosessiluonnetta. Hartmann kirjoitti vuonna 1975 yhdessä Amy Bridgesin kanssa ensimmäisen version artikkelista

---

41 Mm. Lerner 1986, s. 239.

42 Weber 1964, s. 346.

43 Esim. Fox-Genovese 1984, s. 299.

"The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union". Artikkeli kiersi Pohjois-Amerikassa feministiryhmien käsittelyssä 1970-luvun lopulla ja tekijä julkaisi kehitellyn version vuonna 1979 Capital and Class -aikakauslehdessä. Artikkelin merkittävyyttä kuvaa, että kolme vuotta myöhemmin julkaistiin artikkelikokoelma, jossa kaksitoista tutkijaa kommentoi ja kritisoi Hartmannin tekstiä.[44]

Kaikki naistutkijat eivät olleet Hartmannin kaksoisjärjestelmä-teorian takana. Yksinkertaistaen voidaan sanoa radikaaleiksi itsensä nimenneiden lähtökohtana olleen, että ensisijainen alistuksen muoto on patriarkaalinen sukupuolisorto. He perustelivat näkemystään muun muassa sillä, että patriarkaatti on järjestelmänä vanhempi kuin kapitalismi. Marxilaisiksi tunnustautuneet puolestaan uskoivat, että luokka on ensisijainen alistuksen muoto. Hartmannia tukeneet sosialistit puolestaan lähtivät siitä, että on olemassa alistusjärjestelmä nimeltä patriarkaatti, mutta työläisten aseman määrää luokkasorto. Hartmannin mallissa kapitalismi ja patriarkaatti ovat kaksi erillistä, mutta kiinteässä vuorovaikutuksessa olevaa järjestelmää. Se kritisoi marxilaista luokkateoriaa sukupuolisokeudesta, mutta korostaa samalla, että naistutkimuksessa on käytettävä marxilaista analyysiä, jotta ymmärrettäisiin taloudelliset lainalaisuudet ja feminististä analyysiä, jotta ymmärrettäisiin naisten ristiriitainen asema kodin ja työpaikan välissä.[45]

Patriarkaattikeskustelua suuntasi 1980-luvun lopulla brittiläisen sosiologin Sylvia Walbyn esittämä teoria. Hartmannista poiketen se sisälsi myös kotitaloustuotannon, jonka Walby arvioikin koko kapitalistisen tuotantotavan perustaksi. Yksinkertaistaen voisi sanoa, että walbylaisessa selitysmallissa naisten vallaton asema perheessä on heijastunut myös heidän heikkoon asemaansa työyhteisössä. Walbyn mukaan patriarkaaliselle järjestelmälle elintärkeä perhe ja naisten palkkatyö ovat molemmat alueita, joilla patriarkaaliset suhteet ja kapitalistinen järjestelmä kohtaavat.[46] Kaksoisjärjestelmä-teorioista nousseet ja erityisesti anglo-amerikkalaisessa tutkimuksessa vahvaa jalansijaa saaneet tulkinnat ja keskustelut ovat mielenkiintoisia ja osin ristiriitaisia. Naisen heikko asema perheessä ja sen heijastuminen palkkatyöhön on yksi argumentti. Toinen on näkemys, jonka mukaan naisten siirtyminen palkkatyöhön paransi naisten asemaa myös perheessä.[47]

---

44 Ks. Sargent 1981.

45 Hartmann 1981, s. 1-41.

46 Walby 1986, s. 1-6; Delphy 1977; Glucksmann 1990, s. 14.

47 Ks. Thomas 1988, s. 534-549; Oakley 1976: Seccombe 1974, s. 47-58.

Lähteistä

Suomessa naisten oloja tehdasteollisuudessa on kartoitettu vuosisadan alkupuolella kahteen otteeseen suhteellisen järjestelmällisesti. Kaikki alakohtaiset kartoitukset ovat liittyneet lakien valmisteluun. Ensimmäinen selvitys tehtiin ns. työväenkysymyksen ratkaisemiseksi vuosisadan vaihteessa. Toinen kartoitusvaihe liittyi 1920-30-luvun vaihteen sosiaalipoliittiseen uudistustyöhön. Selvitykset työväestön oloista kertovat omalta osaltaan yhteiskunnan rakennemuutoksista ja päätöksentekijöiden reaktioherkkyydestä. Niin vuosisadan vaihteen kuin sotien välisen ajan hankkeet saivat alkunsa työväenjärjestöjen esityksestä ja niitä ryhtyivät panemaan toimeen kulloinkin erikseen valitut työryhmät, joissa oli laaja poliittinen ja ammatillinen edustus. Kartoituksilla oli keskieurooppalaiset esikuvansa.

Ensimmäistä Työtilasto-sarjaa julkaistiin vuosina 1903-1914 kaikkiaan 16 osaa teollisuushallituksen toimesta ja sen valvonnassa.[48] Käsillä olevalle tutkimukselle antoisassa Sosiaalisia Erikoistutkimuksia -sarjassa julkaistiin kuusi eri ammattialaa käsittelevää kartoitusta vuosina 1929-1936. Lisäksi saman sarjan asuntolaskennat vuosilta 1919 ja 1938 sekä elinkustannustutkimus vuodelta 1928 ovat olleet lähteenä. Selvitysten kenttäaineiston keräsivät kunnalliset ammattientarkastajat, tutkimusten suunnittelu ja toimeenpano annettiin sosiaalihallituksen ja sittemmin sosiaaliministeriön sosiaalisen tutkimustoimiston tehtäväksi, joten keruuperiaatteet tutkimuksissa olivat yhtenäiset. Tutkimustulosten uskottavuutta lisää se, että tietoja kyseltiin sekä työntekijöiltä että työnantajilta.

Naisten työtä käsittelevissä jaksoissa aineistona on viisi maanlaajuista selvitystä. Kutomatyöläistutkimus (1929), puu-, paperi- ja kutomatyöläisten yö- eli vuorotyötä käsittelevä kartoitus (1929), vaatetustyöläisten työoloselvitys (1926), nuoria työntekijöitä koskeva tutkimus (1928) ja lastaus- ja purkamistyöntekijöiden oloja käsittelevä selonteko (1927). Toinen perusaineisto ovat ammattientarkastajien kertomukset vuosilta 1916-40. Näiden lisäksi lähdeaineistona on ollut naisia työllistäneiden tehtaiden arkistoja, kuten Forssan Puuvillatehtaan, mänttäläisen G.A. Serlachiuksen paperitehtaan ja helsinkiläisen Töölön Sokeritehtaan arkistot. Tässä työssä tehtaiden arkistoista on rajoituttu tarkastelemaan vain työnantajien ja työntekijöiden välistä kirjeenvaihtoa, haettu (esi)merkkejä naisista.[49] Neljäs aineistokokonaisuus ovat ammattiosastojen arkistot ja ammattiliittoarkistot Työväen

---

48 Juuri näihin selontekoihin perustuu Hjerppen ja Schybergsonin kartoitus 1977; Myös Markkola 1994, s. 251-252.

49 Yritykset on valittu, koska niiden arkistoista kirjeenvaihtoa on ylipäätään löytynyt, naistyöntekijöiden määrä on ollut suuri tai kasvava, ne edustavat eri teollisuudenaloja, sijoittuvat Teollisuus-Suomeen ja niistä on tehty historioita.

Arkistossa. Työpaikkojen alueellista erilaisuutta ja tehtaiden sisäistä hierarkkisuutta sekä muutosten eriaikaisuutta hahmottavan kysymyksenasettelun takia ei ole pidetty antoisana lähestymistapana rajoittumista yksittäisiin tapaustutkimuksiin.

Järjestötoimintaa käsittelevän osan toinen lähdekokonaisuus järjestöjen omien arkistojen ohessa on Etsivän Keskuspoliisin arkisto Kansallisarkistossa.[50]

Muistelmat ja historiikit

Suhteellisen vähäisen akateemisen tutkimuksen lisäksi Suomen työläisnaisliikkeestä ovat kirjoittaneet naisliikkeen toiminnassa mukana olleet aktiivit. Sosialidemokraattisen Naisliiton pitkän historian aikana (liitto perustettiin vuonna 1900) on muistokirjoituksia, juhlakirjoja, elämäkertoja ja historiikkeja kertynyt useita satoja. Piiriorganisaatiot ja lähes jokainen perusjärjestö on jossain historiansa vaiheessa painattanut itsestään juhlakirjan. Historiikkien määrää ovat lisänneet useat poliittiset suuntaerimielisyydet ja hajaannukset, joita työläisnaisliikkeessä on ollut kansalaissodasta lähtien.

Tutkimuksessa hyödynnetty muistitieto- ja haastatteluaineisto koostuu neljästä kokonaisuudesta. 1) Museoviraston Työväenkulttuuriyksikön kenttäaineisto käsittää Oy Finlaysonin tehtaan Forssasta (1980), Chymoksen tehtaan Lappeenrannasta (1982) sekä Oy Karl Fazer Oy:n (1983) ja Elannon leipomon (1985) Helsingistä.[51] 2) Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston aineisto käsittää Rationalisoinnin perinnekilpailun (1982) ja Satasärmäinen nainen -keruun (1990/91) aineistot.[52] 3) Työväen Muistitietotoimikunnan ja Työväen Arkiston ja 4) Kansan Arkiston kokoelmat.[53]

Antoisa omaelämäkerrallinen materiaali Työväen Arkiston kokoelmissa on sosialidemokraattisen naisliiton aktiivin Martta Salmela-Järvisen (1892-1987) vuosisadan alusta alkavat muistelmat sekä arkistomateriaali, erityisesti hänen kirjeenvaihtonsa vuosilta 1910-27. Salmela-Järvinen oli toisen polven sosialidemokraatti, jonka koulunkäynti oli rajoittunut useimpien muiden työläisaktiivien tavoin kansakouluun. Salmela-Järvisen henkilöarkisto avaa näkymän työläisnaisten arkeen, toimeentulovaikeuksiin ja yhteiskunnassa vallinneisiin käsityk-

---

50 Etsivän Keskuspoliisin aineiston luotettavuudesta ks. Lackman 1985, s. 14-25 ja Ahti 1987, s. 20-26.

51 Aineiston keruuperusteista ja laajemmista yhteyksistä Metsänkylä 1991.

52 SKS:n keruista Arkiston avain-hakuopas 1984.

53 Työväen Muistitietotoimikunnan aineistosta Hako 1975, s. 3-4 ja Huhtanen 1985, s. 4-13; Kansan Arkiston muistelmista Peltonen 1990, s. 317-330.

siin, mutta toisaalta myös yhteiskunnalliseen toimintaan ja päätöksentekoprosesseihin.

Salmela-Järvisen elämäkerta kulkee tapaustutkimuksena tarkasteltavien tasojen sisällä, yhdistäen eri elämänalueet kokonaisuudeksi, elämäksi kodin ja tehtaan välissä. Hän kantaa kokemuksensa toimintaalueesta toiseen - työläisvaimon arjesta työläisnaisjärjestön työhön ja lopulta eduskuntaan. Tutkimuksen alkujaksossa (18-vuotiaasta 28-vuotiaaksi) Martta Salmela oli ns. tavallinen nainen, äiti, vaimo ja työläinen (luku I.5). Muutos hänen elämässään ajoittui 1920-luvun alkuun, minkä vuoksi hänen myöhempiä vaiheitaan (29-vuotiaasta 47-vuotiaaksi) tarkastellaan erillisissä luvuissa (luvut II.4 ja II.5). Tutkimuksen aikaperiodi myötäilee Salmela-Järvisen elämänkaaren hedelmällisiä ikävuosia eli aikaa, jolloin kodin ja palkkatyön ristiriita aktualisoitui. Hän avioitui vuonna 1910 ja valittiin eduskuntaan sosialidemokraattisena kansanedustajana 1939. Noina vuosina tapahtui paljon muutoksia niin hänen henkilökohtaisessa elämässään kuin työväenliikkeessä ja yhteiskunnassa. Mitä nuo muutokset olivat, sitä lähdetään nyt tarkastelemaan lähemmin.

Tutkimuksen temaattiset lähtökohdat

Naisen paikka muutoksessa

Ulos kodin piiristä

Laura Harmaja kuvasi vuonna 1922 naisten siirtymistä kodin piiristä palkkatyöhön seuraavasti: "Luonnollisten edellytystensä mukaisesti ovat naiset kaikkialla jo kulttuurin ala-asteilla saaneet osakseen sellaiset työt, mitkä liittyvät lasten ja kodin hoitoon, erityisesti lieden vaalimiseen, tai sopivat, kuten alkuperäinen kasvien viljelys, asunnon läheisyydessä suoritettaviksi... Kun sittemmin tehdasmaisen tuotannon myötä kehruu, kudonta, vaatteiden valmistaminen, saippuan keitto, kynttilöiden valaminen, kaljanpano, teurastuotteiden säilöönpano ja leipominen joko osittain tai kokonaan siirtyivät kodista pois, niin ne monet naimattomat naiset, tyttäret ja kaukaisemmat sukulaiset, palvelijattaret ja muut apulaiset, joille tähän asti oli riittänyt tehtävää laajan kotitalouden monissa toimissa, menettivät työnsä ja toimeentulonsa, joten heidän oli pakko pyrkiä muualle ansiotointa saadakseen".[54]

Harmajan arvio naisten palkkatyöläistymisestä pakkona vastasi yleisesti aikalaisten tuntoja. Työvoimatarpeen vähetessä kotitaloudessa varattomat naiset olivat pakotettuja siirtymään tehdasteollisuuteen ja varakkaammat naiset jäivät toimettomiksi heille sopivan työn puutteessa. Siirtyminen tehtaisiin ja työpajoihin tapahtui vähitellen elinkeinorakenteen sysäyksellisten muutosten myötä. Suomalaisten naisten elämässä muutos alkoi 1800-luvun alkupuolella, jolloin ensimmäiset uudenaikaiset puuvillatehtaat perustettiin Tampereelle ja Forssaan. Kuten Pertti Haapala on osoittanut, alkuvaiheessa naistyövoiman saaminen ei ollut helppoa,[55] koska toimetonta väkeä ei ylipäätään ollut. Naistyövoiman kysyntä kasvoi vähitellen sitä mukaa kuin suuret tehdasyksiköt aloittivat tuotantonsa. Toisaalta naisia siirtyi teollisuustyöhön työvoiman tarpeen vähetessä maataloudessa muun

54 Valtiotieteen käsikirja II, 1922, s. 575.

55 Haapala 1986, s. 37-38.

muassa koneistumisen takia. Suomen kehitykselle oli tyypillistä, että teollistuminen oli hidasta, mutta väestökasvu suhteellisen nopeaa. Sotienvälisellä kaudella pientilavaltaistuva maatalous ei kyennyt tarjoamaan töitä 1920-luvun lopulla ja 1930-luvun alussa työmarkkinoille tulevalle sukupolvelle, joka siirtyi muille aloille.

Kun köyhempi väki meni palvelupaikkojen ja kotityön lisäksi yhä useammin teollisuuteen, alkoi uusia ammattialoja avautua 1860-70-luvulla myös ylempien sosiaaliryhmien naisille. Siinä missä Harmaja näkee työläisnaisten pakolla siirtyneen palkkatyöhön, siinä Kaarlo Wirilander kuvaa naisten tuloa virkamiehistöön työntymisenä: "Opettajattaren virka oli kehittymässä ensimmäiseksi ja tärkeäksi kulku-uraksi, jonka kautta ylen miehisen sääty-yhteiskunnan loukkoon kukistettu ja poljettu nainenkin - tosin enimmäkseen vasta säätyläisnainen - pääsi jo työntymään eristyneestä asemastaan julkisen tehtävän hoitajana paremmin näkösälle. Ja tuotapikaa oli hänestä jo oppia ottamassa telegrafisti, pankinkasööri, postineiti".[56] Naisten tuloa virkakuntaan voidaankin hyvällä syyllä kuvata työntymisenä, sillä muutospaineet olivat kovat. Vuonna 1844 oli avattu ensimmäiset kaksivuotiset valtion tyttökoulut Helsinkiin ja Turkuun. Ensimmäiset yhteiskoulut perustettiin 1864 ja kansakoululaki säädettiin kaksi vuotta myöhemmin, joten tyttöjen ja naisten jatkokouluttamiselle alkoi olla pohjaa. Vuonna 1867 lähtivätkin ensimmäiset koulutetut "naisopettajien parvet hartaaseen työhön Suomen eri seuduille".[57] Liberalismin nimissä alettiin 1800-luvun lopulla yhä enenevässä määrin korostaa naisten mahdollisuuksien lisäämistä ammattiopintojen hankinnassa ja niiden myötä yhteiskunnallisissa tehtävissä.

Palkkatyö kodin ulkopuolella oli vähäistä aina 1800-luvun loppuun. Vuosisadan vaihteessa muutos alkoi murtaa myös naisten perinteistä työnkuvaa. Kaarina Vattulan laskelmien mukaan vuonna 1880 oli naisten osuus maatalouden ulkopuolella ammatissa toimivasta väestöstä 36 prosenttia ja 1910-luvulta lähtien vuoteen 1940 lähes 40 prosenttia.[58]

---

56 Wirilander 1974, s. 99-100; Naisista postin palveluksessa 1800-luvulla Pohls 1994.

57 von Alfthan 1966, s. 92.

58 Vattula 1981, s. 69.

Taulukko 1: Maatalouden ulkopuolella ammatissa toimivien naisten osuus eri elinkeinoissa vuosina 1910 ja 1940

1910	%	1940	%
Teollisuus	24	Teollisuus	31
Sekatyö	23	Kauppa	12
Palvelus	18	Palvelus	12
Kauppa	6	Sekatyö	12
Koululaitos	4	Puhdistus	6
Liikenne	2	Terveydenhoito	5
Terveydenhoito	2	Kahvila-ravint.	5
Kahvila-ravint.	2	Koululaitos	4
Rakennustyö	0,4	Julkinen hallinto	3
Raha-ja vak.lait.	0,4	Liikenne	3
Julkinen hallinto	0,3	Raha-ja vak.lait.	2
Vapaat ammatit	0,2	Vapaat ammatit	1
Puhdistus	-	Rakennustoiminta	0,4
Elinkeino määrittelemätön	17,7		3,6
Yhteensä	100		100

Lähde: Vattula 1981, s. 69

Kehityssuunnat ovat selvästi nähtävissä. Teollisuuden ja kaupan osuus nousi. Sen sijaan yksityisessä palveluksessa ja sekatöissä olevien osuus väheni. Uudet naisten alat, kauppa, puhdistus, terveydenhoito, pankki- ja hallintotyöt kasvoivat maltillisesti. Ammattinimikkeet täsmentyivät: "tuntemattomissa ammateissa" oli todennäköisesti paljon kotiansiotyöläisiä ja sekatyöläisiä.

Teollistuneissa eurooppalaisissa maissa naiset ottivat paikkansa kodin ulkopuolisessa palkkatyössä 1800-luvun loppuun mennessä. Sen jälkeen aina sotienväliseen kauteen palkkatyöläisnaisten osuus pysyi suhteellisen vakaana:[59]

59 Vallentin 1932, s. 480-491. Esitetyt osuudet ovat suuntaa-antavia, sillä eri maissa tilastointiperiaatteet vaihtelivat.

Taulukko 2: Palkkatyöläisnaisten osuus työikäisistä naisista (a) ja palkkatyöläisistä (b) eräissä maissa vuosina 1900-1925

	Vuosi	Naisista % a)	Palkkatyöl.% b)	Vuosi	Naisista % a)	Palkka työl. % b)	Erotus a)	Erotus b)
Ruotsi	1900	28	33	1920	26	30	-2	-3
Tanska	1901	34	35	1921	24	30	-10	-5
Norja	1900	29	35	1920	22	28	-7	-7
Saksa	1907	30	34	1925	36	36	+6	+2
Hollanti	1909	18	24	1920	18	23	0	-1
Ranska	1906	39	37	1921	42	40	+1	+3
Englanti ja Wales	1901	25	29	1921	26	29	+1	0
USA	1900	14	18	1920	17	21	+7	-1

Lähde: Vallentin 1932, s. 480-491.

Kuten taulukko osoittaa, naisten osuus sekä työikäisistä naisista että palkkatyöläisistä laski hieman kaikissa pohjoismaissa, mutta nousi tai pysyi tasaisena Keski-Euroopan maissa ja Yhdysvalloissa. Taulukko kuvaa myös ensimmäisen maailmansodan vaikutusta naisten palkkatyöläisyyteen. Naisten osuus ei kasvanut, vaan naiset siirtyivät ns. naisten aloilta tilapäisesti miesten aloille. Tekijät, jotka "työnsivät" naisia teollisuustöihin, olivat samat kuin Suomessakin eli maatalouden työvoimatarpeen väheneminen ja palvelusammatin epäsuosio, joka johti 1900-luvun alkupuoliskolla tuntuvaan palvelijoiden ja kotiapulaisten pulaan koko Euroopassa. Länsi-Euroopan maista poiketen Neuvostoliitossa ammatissa toimineiden naisten osuus kasvoi huomattavan nopeasti. Vuonna 1928 naisten osuus oli 25 prosenttia ja vuonna 1933 jo 38 prosenttia.[60] 1930-luvulla naisten osuus ammatissatoimivasta väestöstä ei teollistuneissa maissa juurikaan muuttunut.[61]

Muutos, joka ajoittui Suomessa niin ikään sotien väliseen kauteen, oli naisten palkkatyöläisyyden yleisyyden tasaantuminen kaupunkien ja maaseudun välillä. Naisten osuus tasoittui vuoteen 1940 tultaessa, jolloin todettiin, ettei kaupunkilaisuus vaikuttanut enää sanottavasti

60 Fuss 1935, s. 485-486, 489; Vallentin 1932, s. 485, 490-491.

61 Ks. Bridenthal 1977, s. 426.

naisten ammattityön yleisyyteen.[62] Vielä vuonna 1910 kaupungeissa oli ollut selvästi enemmän palkkatyöläisnaisia (39 %) kuin maaseudulla (28 %).[63]

Vaimojen lisääntyvä palkkatyö

Tutkittavana ajanjaksona ei edellä esitetyn perusteella palkkatyöläisnaisten osuudessa tapahtunut huomattavia muutoksia, sen sijaan muutos tapahtui naistyöläisten koostumuksessa ja sijoittumisessa eri työaloille. Tämä muutos on useimmissa tutkimuksissa ja yleisesityksissä ajoitettu pääosin toisen maailmansodan jälkeiseen kauteen.[64] Kuitenkin jo sodan edellä naimisissa olleet naiset astuivat tehtaiden porteista sisään aikaisempaa runsaammin ja vähitellen myös uusiin palvelu- ja konttoriammatteihin.

Suomessa tehdastyö oli tämän vuosisadan alkuun ensisijaisesti nuorten, iältään 15-25-vuotiaiden naisten[65] työtä, josta nämä luopuivat avioiduttuaan ja hankittuaan lapsia. Tultaessa 1910-luvulle kuva alkoi kuitenkin muuttua. Vaimojen osuus ammatissa toimivista naisista alkoi muiden pohjoismaiden tavoin kasvaa, mikä otettiin huomioon myös väestölaskennoissa. Vuoden 1920 laskennassa naimisissa olleita ja ansiotyötä tehneitä naisia pyrittiin kartoittamaan ensimmäisen kerran. Kymmenessä suurimmassa kaupungissa[66] näitä naisia oli 7 500 eli yksitoista prosenttia kaikista aviovaimoista.

Tilanne vuosina 1920 ja 1930

Palkkatyössä olevien aviovaimojen määrät vaihtelivat kunkin kaupungin teollisuuden rakenteesta riippuen. Seuraavassa näemme aviovaimojen lukumäärän ja osuuden kaikista ammatissa toimineista naisista vuosina 1920 ja 1930:[67]

---

62 SVT VI 98. Väestölaskenta 1940, s. 14.

63 SVT VI 48. Väestölaskenta 1910, s. 41.

64 Haavio-Mannila 1970, s. 172-175; Julkunen 1989, s. 15; Anttila - Räsänen 1987, s. 58; Suonoja 1992, s. 383-384; Vrt. Goldin 1983, s. 709.

65 Haapala 1986, s. 44-45; Hjerppe - Schybergson 1979, s. 18, 25.

66 Lasketut kaupungit olivat Helsinki, Turku, Viipuri, Tampere, Vaasa, Oulu, Kuopio, Lahti ja Kotka.

67 Tunkelo 1933, s. 37; Vattula 1989, s. 26-27.

	1920		1930	
	lkm	%	lkm	%
Helsinki	3124	9	9477	14
Turku	798	7	2279	13
Viipuri	983	12	2098	13
Tampere	864	8	2083	12
Vaasa	427	9	733	13
Oulu	303	11	460	11
Kotka	201	13	498	15
Pietarsaari	-		309	18
Yhteensä	7526	10	19271	13

Eniten naimisissa olevien naisten osuus lisääntyi Helsingissä, Turussa ja Tampereella eli siellä, missä naisten kysyntä työmarkkinoille oli suurinta. Vaimojen osuuden kasvu oli suurissa kaupungeissa noin viisi prosenttiyksikköä, pienemmissä kaupungeissa noin kolme yksikköä. Viipurissa ja Oulussa osuus pysyi kutakuinkin samana.[68] Myös Ruotsissa ja Tanskassa naimisissa olevien naisten palkkatyöläistyminen kasvoi 1910-luvulta lähtien. Tukholmasta tehdyn kartoituksen mukaan ansioäitien osuus kasvoi vuosina 1920-30 kahdestatoista kahteenkymmeneen prosenttiin palkkatyöläisnaisista.[69]

Millä aloilla perheelliset naiset sitten työskentelivät? Erot kaikkiin ammatissa toimiviin naisiin verrattuna olivat vähäiset.[70] Ansioäitejä työskenteli yleisimmin teollisuuden ja käsityön sekä kaupan palveluksessa. Sen sijaan kotitaloustyössä naimisissa olevien naisten osuus oli vähäisempi. Tästä ryhmästä parturit, kähertäjät, siivoojat, pesijät ja silittäjät olivat useammin naimisissa olevia kuin henkilökohtaiset palvelijat tai emännöitsijät.

68 Tunkelo 1933, s. 38.

69 Tanskassa naimisissa olevien ansioäitien osuus kasvoi vuosina 1911-30 77 prosenttia. ILO, Studies and Reports I/4 1939, s. 49.

70 Tunkelo 1933, s. 39; SVT VI 58:2 ja 71. Vuosien 1920 ja 1930 väestölaskennat.

Taulukko 3: Naimisissa olevien naisten osuus eri ammattiryhmissä vuonna 1930

Ammattiala	%
Leipurit	33
Kansakoulunopettajat	24
Parturit, kähertäjät	23
Siivoojat	22
Ravinto- ja nautintoaineteollisuuden työntekijät	21
Konttorityöntekijät	19
Pesijät, siivoojat	19
Ompelijat	18
Kunnalliset virkamiehet	16
Kätilöt	16
Vaatetusteollisuuden työläiset	15
Kauppa-apulaiset	14
Kutomateollisuuden työläiset	13
Tarjoilijat	8
Hotellien henkilökunta	6
Sairaanhoitajat	3
Palvelijattaret	1

Lähde: Tunkelo 1933, s. 37-43.

Yhteiskuntaluokkien välinen ero oli tässä suhteessa selkeä. Työväestöön kuului suhteellisesti enemmän sellaisia perheitä, joissa kummankin vanhemman oli pakko käydä ansiotyössä kodin ulkopuolella.[71] Virkamiesten ja konttorihenkilökunnan vaimoilla oli useammin kuin työläisvaimoilla itsenäinen ammatti. Osittain tähän vaikutti väestölaskijoiden mukaan se, että keskiluokkaisten perheiden elintason ylläpitämiseksi myös vaimot olivat töissä kodin ulkopuolella aikaisempaa enemmän.[72]

1930-luvulla naimisissa olevien naisten osuus kasvoi tasaisesti ja sodan poikkeusoloissa nousu nopeutui. Naisvaltaisessa vaatetusteollisuudessa oli vuonna 1929 naimisissa olevien naisten osuus 14 prosenttia, vuonna 1946 noin 32 prosenttia. Liikealalla suuntaus oli samanlainen: vuonna 1935 liiketyöntekijöistä oli naimisissa 18 prosenttia, vuonna 1946 noin 39 prosenttia. Naimisissa olevien naisten osuuden kasvu koski nimenomaan kaupunkilaisia työpaikkoja.[73]

---

71 Tunkelo 1933, s. 37-43.

72 SVT IV 58. Väestölaskenta 1920, s. 43-44.

73 Heti sodan jälkeisessä tilanteessa noin 35 % kaupunkilaisista synnyttäjistä oli ansiotyössä ja neljä prosenttia maalaisista synnyttäjistä. Väestökomitean mietintö 1945:4, s. 16.

Naimisissa olevista naisista oli 1930-luvulle tultaessa muodostunut erityinen työntekijäryhmänsä, jolla oli muihin ryhmiin verrattuna erikoistarpeensa. "Naimisissa olevat naiset" -ryhmä käsitti silti hyvinkin erilaisissa taloudellisissa oloissa eläviä naisia: lapsettomassa avioliitossa eläviä naisia, pienten lasten äitejä, naisia, joilla oli jo varttuneet lapset, leskiä ja eronneita yksinhuoltajia. Pienten eli alle kouluikäisten lasten äidit olivat se erityisryhmä, joiden arkista selviytymistä kaksoistaakka eniten koetteli.

Sitä, missä määrin ansioäidit osallistuivat perheen elatukseen, ei 1930-luvulla täsmälleen tunnettu, minkä vuoksi ammattientarkastajat keräsivät haastatteluaineiston 31 tehtaasta 974 naiselta. Ammattientarkastajien haastattelemat naiset olivat tehdastyöläisiä, keskimäärin 30-vuotiaita, 4/5 heistä oli syntynyt maalla, 70 prosenttia oli naimisissa, 20 prosenttia leskiä ja kymmenen prosenttia eronneita. Huomattavaa oli, että lähes puolet naisista oli ollut ansiotyössä koko avioliittonsa ajan, lukuunottamatta joitain viikkoja tai kuukausia synnytyksen jälkeen. Niitä naisia, jotka olivat nuorina olleet tehdastöissä ja avioiduttuaan vain ajoittain, oli vain kymmenesosa. Tähän ryhmään kuuluneet kausityöläiset työskentelivät varsinkin kutomateollisuudessa ja suurissa tehdasyhdyskunnissa. Kolme haastatelluista oli yli 70-vuotiaita. Heistä kaksi työskenteli tupakkatehtaassa ja yksi kutomatehtaassa. Kutomatehtaista löytyikin vanhojen naisten hidastuneeseen työtahtiin sopivaa työtä, kuten lumppujen lajittelua ja repimistä. Yleensä voi sanoa, että maaseututaajamien tehtaissa työskenteli enemmän vanhoja työntekijöitä kuin kaupunkien tehtaissa. Maaseudulla ei ollut varaa vaihtaa työpaikkaa siinä määrin kuin kaupungeissa, joissa oli useampia samankin alan tehtaita.[74]

Huomattavaa on, että suhteellisen suuri osuus eli runsas kolmannes naisista ilmoitti menneensä töihin vasta naimisissa ollessaan, muutamat heistä oltuaan naimisissa ainoastaan jonkun kuukauden. Aviomiehen kuoleman jälkeen työt oli aloittanut noin kymmenesosa. Niistä, jotka olivat olleet palkkatyössä ennen avioliittoaan 2/3 oli työskennellyt teollisuudessa, heistä valtaosa samalla alalla. Vain 17 prosenttia oli tullut suoraan kotoa.[75]

Lähes puolet haastatelluista ilmoitti työssäkäynnin syyksi miehen

---

74 Ammattientarkastaja Helny Bergbom tarkasti 13 kutomatehdasta, kuusi paperitehdasta, neljä ravinto- ja nautintoainetehdasta, yhden puuteollisuuslaitoksen, kaksi posliini- ja lasitehdasta ja yhden metalli- ja turkistehtaan. Koska tarkastaja ei halunnut tutkimuksen ajaksi pysäyttää koneita ja meteli oli kova erityisesti kutomatehtaissa, tutkijalle jäi aika ajoin kuulematta haastateltavien ääni. Bergbom oli itse 56-vuotias kerätessään tietoja. Bergbom 1935, s. 732-742.

75 Bergbom 1935, s. 734.

Teollisuustöissä kasvoi 1910-30-luvulla naimisissa olevien naisten ja vanhempien työntekijöiden osuus, samalla kun lapsityöläisten osuus laski. Kuvassa Putikon sahan työläisiä 1920-luvulla. Vanhojen ja nuorten naisten joukossa on myös poikatyöläisiä ja lapsi, joka oli joko äitinsä mukana työmaalla "päivähoidossa" tai perheen koti sijaitsi niin lähellä, että hänet haettiin valokuvaan. Kuva: Työväen Arkisto.

riittämättömät ansiot, näistä noin 40 prosentissa tapauksista miehet olivat työttömiä. Miehen sairaus oli syynä noin kuudessa prosentissa tapauksista, juoppous, asepalvelus ja velat olivat syynä vain muutamilla. Sen sijaan luulo, jonka mukaan naiset kävivät töissä vapaaehtoisesti ei pitänyt paikkaansa eli käsitys "elintasotyöläisistä" ei osu kohdalleen 1920-30-luvun todellisuudessa.[76] Tärkeä syy äitien palkkatyöhön siirtymiseen oli myös se tosiasia, että lapset ja nuoret eivät enää tuoneet siinä määrin rahaa perheeseen kuin vielä vuosisadan vaihteessa. Sen sijaan he kuluttivat entistä enemmän. Toisaalta koulujärjestelmä vapautti äitejä ansiotyöhön.[77] Tutkituista lähes kaikki ilmoittivat olevansa mieluummin kotona, jos talous sen vain sallisi. Vain muutama lapseton nainen arveli ajan käyvän pitkäksi ilman ansiotyötä, kun he olivat siihen tottuneet.

Oliko naisten tuloilla sitten suurikin vaikutus perheen talouteen?[78]

---

76 Samanlaiset motiivit ovat nähtävissä myös ulkomailla tehdyissä tutkimuksissa. Saksasta ks. Statistik zur Struktur der Familie, Hubbard 1983, s. 159-161.

77 Näin myös Cowan Schwartz 1974, s. 246.

78 Kansainvälisen Työtoimiston raportissa vuodelta 1939 ansioäitien tulojen merkitys perheen budjetille katsottiin huomattavasti suuremmaksi ja sivutyöt yleisemmiksi kuin mitä oli otaksuttu. ILO, Studies and Reports I/4 1939, s. 419, viite 1; Suomen yhteyksistä Kansainliiton Kansainväliseen Työtoimistoon ks. Kettunen 1991 ja Suviranta-Lehtinen 1983.

Luonnollisesti niissä 37 prosentissa tapauksista, joissa puoliso oli työtön, naisten palkka oli ensiarvoisen tärkeä. Huolimatta eri alan tehtaiden palkkahaitarista, valtaosalla (86 %) naisista viikkopalkka oli alle 200 markkaa (eli noin puolet helsinkiläisen kaksion kuukausivuokrasta). Parhaita palkkoja saivat tupakkatehtaissa ja muutamissa osuusliikkeiden tuotantolaitoksissa työskentelevät. Hyvin selkeästi kävi ilmi, että päättymässä ollut lama oli ollut sangen vaikea perheille, jotka olivat joutuneet turvautumaan etupäässä vaimon ansioon. Naistyöläisiä haastatellut ammattientarkastaja ihmetteleekin, että moni tutkimukseen kuuluneista naisista oli laman vuosina mennyt naimisiin työttömän miehen kanssa, joutunut elättämään tätä ja lisäksi tehnyt vielä lapsia!

Tehtaissa työskennelleiden naisten aviomiehet olivat sekatyömiehiä, tehdastyöläisiä ja käsityöläisiä, joita oli viidennes. Miesten keskiansiot olivat noin 300 markkaa viikossa eli noin kolmanneksen suuremmat kuin vaimojen. Ajan tavasta ja aviopuolisoiden keskinäisestä suhteesta kertoo se, etteivät vaimot läheskään kaikissa tapauksissa tienneet miestensä tuloja. Luonnollisesti tulojen riittävyys oli riippuvainen myös lasten lukumäärästä.

Aviovaimojen huolena ei ollut ainoastaan miesten työttömyys, vaan myös koulunsa lopettaneiden yli 15-vuotiaiden lasten jääminen kotiin toimettomiksi. Toisaalta työssä käyvien lasten ansiot olivat niin pieniä, että he saivat kustannettua ehkä vain osan vaatteistaan. Viidennes lapsista antoi koko palkkansa äidille. Lasten tuli antaa kotiin ruokarahaa tulojensa mukaan, joten pojat antoivat hieman enemmän kuin tytöt. Aviovaimoista neljännes avusti lisäksi omia tai miehen vanhempia, muutamat vielä muitakin sukulaisia sekä avioliitossa olevia lapsiaan.

Eronneilla naisilla oli omat ongelmansa. Heidän joukossaan oli monia sellaisia, jotka vuosikaudet olivat olleet erossa miehistään hankkimatta laillista eroa ja joiden miehet olivat uusissa suhteissa. Laillisesti eronneilla lasten elatusmaksut olivat poikkeuksetta jääneet maksamatta. Muutamille raha-avustus oli tullut muutaman vuoden ajan, mutta sitten loppunut. Suurin osa ei tiennyt entisen miehensä olinpaikkaa ja piti liian kalliina elatusavun hankkimista oikeusteitse. Muutamissa tapauksissa naiset saivat avustusta lastensuojelu- tai köyhäinhoitolautakunnalta. Monet naiset sanoivat jättäneensä hakematta laillista eroa, koska oikeudenkäynti aiheutti kustannuksia ja toisaalta lapsiavustus jäisi joka tapauksessa saamatta. Tällaiset tapaukset olivat ongelmallisia myös siksi, että miehen myöhempiä velkoja karhuttiin vaimolta, joka ei vuosikausiin ollut ollut tämän kanssa tekemisissä tai edes tietoinen miehen olinpaikasta.[79]

---

79 Bergbom 1935, s. 732-742; Helsingissä tehdyssä tutkimuksessa (1943) todettiin niin ikään, että suurin osa monilapsisista perheistä asui niukoissa oloissa: mitä useampi lapsi, sitä useammin äidin oli oltava töissä. Tietoja Helsingin suurista ja keskisuurista perheistä sekä niiden oloista vuonna 1943. Sos.min.ark. KA; Tutkimusraportti selvityksestä on julkaistu Väestöpoliittisessa vuosikirjassa 1946, s. 201-220.

Mekaanisen kellonajan mittaama aika on osa teollistuvan ja kapitalisoituvan yhteiskunnan aikajärjestelmää. Kun liikkuminen helpottui ja nopeutui, vaikutti se myös ajan käsittämiseen. Tehtaiden mekanisointi ja rationalisointi kiihdyttivät tarkkaan mekaaniseen aikaan sidottujen toimintojen omaksumista. Työaika määriteltiin kahdeksantuntiseksi vuonna 1917, mikä määritti myös työstä vapaan ajan. Kuvassa oleva Kulutusosuuskuntien Keskusliiton julkaiseman osuuskauppojen toimihenkilöiden ammattilehden kansi muistuttaa ajan hyödyllisestä käytöstä.

Ajan uusi järjestys: jako kolmeen

Naimisissa olevien naisten siirtyminen aikaisempaa enemmän kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön on tämän tutkimuksen ensimmäinen lähtökohta ja temaattinen juonne. Toinen lähtökohta on ajan käsityksen muuttuminen modernisoituvassa yhteiskunnassa. Ajan uusi järjestys konkretisoituu tässä tutkimuksessa kysymykseen kahdeksan tunnin työaikaan siirtymisen merkityksistä ja vaikutuksista naisten jokapäiväiseen elämään.

Jokapäiväinen mekaanisen kellonajan mittaama aika on osa teollistuvan ja kapitalisoituvan yhteiskunnan aikajärjestelmää. Kun liikkuminen helpottui ja nopeutui, heijastui se myös ajan käsittämiseen. Tehtaiden mekanisointi, rationalisointi ja tuotannon tehostaminen kiihdyttivät tarkkaan mekaaniseen aikaan sidottujen toimintojen omaksumista.[80] Työaika, ruokailutauko, lepotauko - kaikki arkiset, palkkatyöhön liittyneet toiminnot sidottiin yhä tarkemmin kellonaikaan.

Työaika teollistuvassa yhteiskunnassa oli toinen kuin agraarisessa maailmassa. Modernissa yhteiskunnassa aika on standardoitu ja sen mittaaminen tarkentui kirjoitettujen työaikalakien myötä. Perinteisessä yhteiskunnassa työajan määräsi luonnon kierto - vuodenajat, säänvaihtelut, luonnon oma syklinen kierto. Päivän mittaan tehtyjä työperiodeja ei laskettu minuutilleen. Vaikka työpäivä olikin pitkä, oli se tempoltaan ja kontrolliltaan selvästi modernista poikkeava. Suomen teollisuus oli ennen 1800-luvun puoltaväliä pääosin käsityötä, jota tehtiin niin pitkään kuin "luonnollinen järjestys" sen kulloinkin salli. Työpäivä lyhentyi vuosisadan vaihteessa 10-12 tuntiin alasta riippuen. Modernisoituvaan työaikaan liittyi tehokkuusajattelu, rationaaliset työliikkeet ja -suoritukset. Tästä esimerkkinä ovat 1930-luvun lopulla aloitetut yritysten työntutkimukset.

Siirtyminen luonnollisesta, ns. syklisestä ajasta moderniin lineaariseen aikaan oli pitkä prosessi. E.P. Thompsonin mukaan siirtyminen perinteisestä tehtäväorientoituneesta ajasta mekaaniseen aikaan edellytti koko työprosessin tahdittamista samaan rytmiin, mikä mahdollistui vasta tehtaiden koneistumisen myötä. Uusi mekaaninen työaika oli opetettava ensimmäisen polven palkkatyöläisille ja koulujen yleistyessä koululaisille.[81] Muutos saattoi olla hyvin traumaattinen[82] ja painostava. Esimerkiksi Forssan puuvillatehtaassa ovivahti kontrolloi työläisten liikkumista ja ulko-ovet lukittiin työajan alettua: myöhästyneet saivat jäädä ruokataukoon saakka ulkopuolelle.[83] Tutkimuksen lähtökohtana oleva työajan konkreettinen uudelleenmäärittely moderniksi ajoittui Suomessa 1900-luvun alkuun ja sillä on ollut merkitystä ennen kaikkea työstä vapaan ajan jäsentymiselle. Työpäivän pituus ei enää vaihdellut töihin kuluvan ajan mukaan kuten aiemmin, vaan se määrättiin työsuorituksen kestosta riippumatta. Vapaa-aika erottui näin

---

80 Ks. ILO, Studies and reports B:18 1931, s. 93-109, 127-130.

81 E.P. Thompson kuvaa oivallisesti kellojen yleistymistä ja merkitystä aina 1300-luvulta teolliseen tuotantoon artikkelissaan Time, Work-Discipline and Industrial Capitalism, Thompson 1967, s. 56-97; Myös Karisto - Takala - Haapola 1989, s. 89-90; Lundmark 1993.

82 Accampo 1989: Ks. Journal of Interdisciplinary History 21/1, 1990, s. 138.

83 Leimu 1983, s. 86.

selkeästi kolmanneksi ajaksi työajan ja lepoajan väliin: kullekin määriteltiin kahdeksan tunnin kesto.[84] Kuvaavaa ajan merkityksen muuttumisessa on, että vuonna 1921 otettiin Suomessa käyttöön koko maata käsittävä yhteinen aika.

Työajan säännöstely

Työajan pituus on eri aikoina vaihdellut suuresti. Ammattikuntalaitoksen ajoista suurteollisuuden syntyyn työaika oli lähes rajoittamaton lukuunottamatta monia kirkollisia rajoituksia. Viime vuosisadan lopulla alettiin työaikaa rajoittaa aluksi sopimusteitse ja sittemmin lainsäädännöllä. Työpäiviä pidensi toisaalta se, että koneisiin sidotun pääoman haluttiin tuottavan mahdollisimman paljon, toisaalta se, että vesivoimalla käyviä koneita oli käytettävä korkean veden aikaan. Sittemmin työaika jäi pysyvästi pitkäksi pyrittäessä tuottavuuden nostamiseen.

Ensimmäinen konkreettinen merkki työajan uudelleenjäsentämisestä oli vuonna 1908 annettu laki työstä leipomoissa. Se oli alku kehitykselle, joka johti kesällä 1917 annettuun lakiin kahdeksan tunnin työpäivästä. Laki syntyi eduskunnan vasemmiston painostuksesta ja katumielenosoitusten siivittämänä. Eino Kuusi onkin luonnehtinut lakia "todelliseksi vallankumouslaiksi" viitaten sen syntyajankohtaan.[85]

Työajan säännöstelyn taustalla oli työsuojelun merkityksen kasvu. Ensimmäisissä työsuojeluasetuksissa rajoitettiin nimenomaan "vajaavaltaisten" työajan pituutta - aluksi lapsityöläisten, sitten naisten.[86] Suomessa enimmäistyöpäivän säätäminen aikuisille työntekijöille tuli aikaisempaa laajemmin käsiteltäväksi vuonna 1905,[87] minkä seurauksena laadittiin vuoden 1908 leipurilaki. Laki oli sikäli merkittävä, että siinä ensimmäisen kerran työaikasääntely ulotettiin koskemaan myös aikuisia miestyöläisiä. Lain mukaisesti työviikosta tuli 48-tuntinen. Vuoden 1909 valtiopäivillä hallitus esitti säädettäväksi teollisuustyötä varten 60 tunnin työviikon, joka siihen aikaan oli jo yleisesti käytössä. Venäläistämiskauden takia laki jäi eduskunnan hyväksynnästä huoli-

---

84 Perhehistoriallisessa tutkimuksessa on käytetty ajan kahtiajakoa "teollisuuden aika" ja "perheen aika", mm. Hareven 1975, s. 367.

85 Kuusi 1931 I, s. 460; Ruotsissa kahdeksan tunnin työaika otettiin käyttöön vuonna 1918, Tanskassa ja Norjassa vuonna 1919.

86 Mm. vuoden 1868 annettu asetus kaupasta ja elinkeinoista, 1879 elinkeinoasetus ja 1889 annettu asetus teollisuusammateissa olevain työntekijäin suojelemisesta sisältävät säännöksiä myös lasten ja nuorten henkilöiden työajasta.

87 Prosessi oli käynnistynyt jo 1880-luvulta nimenomaan leipurien olojen kohentamiseksi.

matta vahvistamatta aina kesään 1917 saakka. Vuoden 1917 laki oli voimassa seuraavat kolmekymmentä vuotta, joskin siihen tehtiin erinäisiä muutoksia jo vuonna 1918. Työajan säännöstely liittyy läheisesti modernisoituvan yhteiskunnan muihin muutosprosesseihin, kuten mekanisoituvaan tuotantoon, rationalisointiin, palkkapolitiikan ehtoihin, koulutukseen sekä kulutusyhteiskunnan syntyyn. Yksi massatuotannon kehittämisen edellytys oli palkkatyöstä vapaan ajan lisääntyminen.[88]

Yhteinen aika - naisten aika

Tässä tutkimuksessa "työ" on paljon muutakin kuin elatuksen hankkimiseksi tehtyä palkkatyötä. Se oli vain yksi osa naisten töistä. Tämä seikka otettiin huomioon jo vuosisadan vaihteen työajan sääntelykeskusteluissa: naisten työpäivä jatkui varsinaisen, työnantajalle annetun ajan jälkeen. Tästä syystä myös kysymys vapaa-ajasta ja sen lisääntymisestä on mielenkiintoinen.

Huolimatta siitä, että aikalaiset tiedostivat ansioäitien kaksoistaakasta aiheutuvat ongelmat, tosiasia "ettei mikään kansa ole niin rikas, että se voisi luopua edes naimisissa olleiden naisten ammattityöstä"[89] puhui päinvastaisen politiikan puolesta. Olot oli järjestettävä sellaisiksi, että myös työläisäidit pääsisivät tuottavaan palkkatyöhön.

Naisten kannalta kahdeksan tunnin työaikalakien säätämisessä merkittävää ei ollut niinkään työhön käytetyn ajan sääntely - sehän oli pitkän prosessin tulos - vaan se, että samalla naisten suojelu lakkasi olemasta erityissäännösten alainen. Poikkeuksen tästä muodostivat yötyö ja synnyttävän naisen suojelurajoitukset, joista tuonnempana. Tärkeää oli myös se, että samalla lakkasi nais- ja lapsityöläisten rinnastaminen. Naisista tuli aikuisia työntekijöitä ja vain poikkeustapauksissa erityislakien alaisia. Tässä mielessä kahdeksan tunnin työaikalaki sisälsi merkittävän periaatteellisen askeleen kohti naisten täysivaltaisuutta ja yleistä asennemuutosta suhteessa naisiin. Miehille ja naisille normitettiin sama aika, mutta mitä se merkitsi käytännössä?

---

88 ILO, Studies and reports B:18 1931, s. 151-152.

89 Kuusi 1931 I, s. 553.

Vuosisadan alkupuolella järjestäytynyt työväki rakensi itselleen satoja työväentaloja. Kuvassa Helsingin Työväenyhdistyksen rakennustyömaa vuonna 1907. Kolmannessa rivissä alhaalta päin (naisten rivi) kolmas vasemmalta Ida Hellstedt (Martta Salmela-Järvisen äiti). Kuva Työväen Arkisto.

Samaan aikaan, kun vaimoja siirtyi tehdastyöhön, siirtyi osa naisista aikaisempaa enemmän perinteisille miesten aloille, kuten raskaaseen puuteollisuuteen. Kuvassa naisvaltaisen Tiutisten laatikkotehtaan naiset katkovat raaka-aineena käytettyjä paksuja lankkuja vuonna 1932. Kuva: Työväen Arkisto.

Osa I

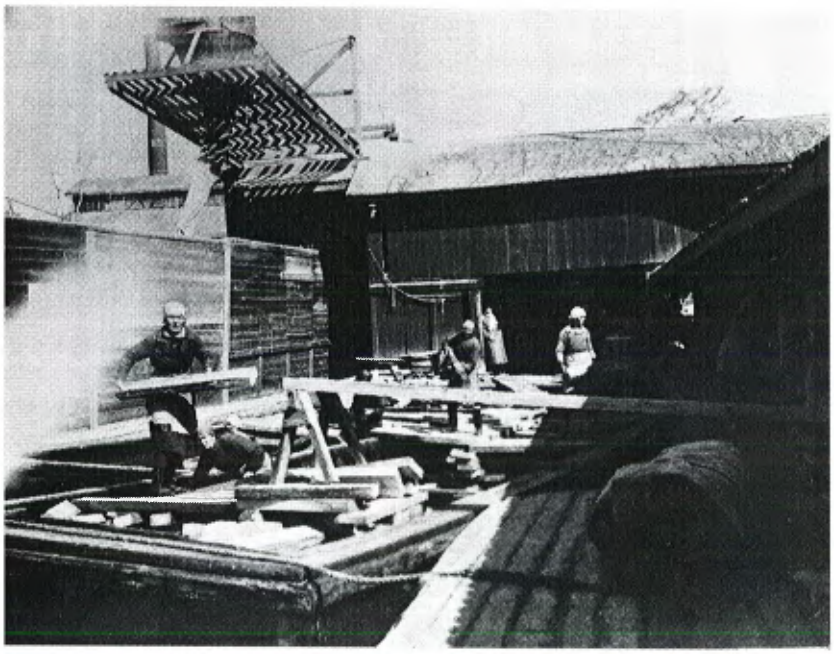

Naisten työt ja kotiolot

Temaattisten esittelyjen jälkeen siirrytään tarkastelemaan tehtaalaisnaisten palkkatyötä, minkä jälkeen kuvataan työläisnaisten kotioloja ja niissä tutkittavana ajanjaksona tapahtuneita muutoksia. Lopuksi seurataan erään työläisvaimon varjona 1910-luvun kaupunkilaista elämänmenoa.

1. Työtä palkan vuoksi

Kaksi kuvaa vuodelta 1916

Työläisnaisten keskeinen pyrkimys jokapäiväisessä elämässä oli pysyä leivän syrjässä kiinni. Niille 35 000 naiselle, jotka sotavuonna 1916 uurastivat tehdasteollisuudessa, vuosi oli suhteellisen hyvä - lähes joka viikko laiha tilipussi painettiin tarkasti taskunpohjalle. Työttömyysaste maassa oli alhainen, runsas prosentti.[1] Viranomaisten arvio teollisuuden tilasta oli myönteinen.

Yksittäisten kansalaisten näkökulmasta kuva piirtyy kuitenkin toisenlaiseksi. Oloihin ei oltu tyytyväisiä, yhä paheneva "kallis aika" herätti erityisesti naisten keskuudessa tyytymättömyyttä riittämättömiin palkkoihin.[2] Kahden lapsensa kanssa pääkaupungissa asuva työläisäiti valitti toisella paikkakunnalla töissä olleelle miehelleen: "Sama hullu peli ruuasta kun ei saa juuri lihaa eikä kalaa, mutta kyllä täällä sentään elää."[3]

Elettiin ensimmäisen maailmansodan aikaansaamaa korkeasuhdannetta, Venäjän tilaukset työllistivät aikaisempaa enemmän niin miehiä kuin naisiakin. Emämaan paperipulan helpottamiseksi saivat Suomen paperitehtaat tehdä työtä koko kapasiteetillaan ja kun paperin hinta nousi, oli tulos hyvä. Päinvastaisessa asemassa kuin paperitehtaat olivat sahat. Niiden markkina-alueet olivat lännessä ja sodan takia oli

---

1 Kalela 1989, s. 23.

2 Ammattientarkastuskertomus 1916-17, s. 19; Helsingin työväenyhdistyksen vuosikertomus 1916, s. 3.

3 Martta Salmelan kirje miehelleen Eino Salmelalle 21.3.1916 Helsingistä. TA.

lautatarhoihin kertynyt sahatavaraa suuret määrät. Muut teollisuudenalat, kuten sarjatuotantoa tekevät metalli-, kone-, nahka-, kenkä-, kutoma- ja kemiallinen teollisuus kuuluivat viranomaisten arvion mukaan niihin onnellisiin, jotka hyötyivät sodasta. Forssalaiset puuvillatehtaan työläiset sen sijaan luonnehtivat vuoden 1916 oloja elintarvikkeiden 200-300 prosenttia nousseiden hintojen takia kovin vaikeiksi: "Suuri osa työväestöstä on jo joutunut suoranaisen huutavan hädän partaalle".[4] Elintarvikkeita oli tuotettava maataloista hyvinkin pitkien matkojen takaa, mikä lisäsi kustannuksia. Viranomaisten käsityksen mukaan rakennusteollisuus ja kaikki siitä riippuvaiset teollisuudenalat kituivat. Poikkeuksena olivat ns. patterityöt, joita vuoden aikana teetettiin runsaasti koko maassa. Mutta ylimalkaan katsottuna "teollisuus ei ole milloinkaan elänyt maassamme niin loistavaa aikaa kuin vuonna 1916"[5].

Viranomaiset arvioivat Venäjän tilausten elvyttämän ja ylläpitämän Suomen teollisuuden olevan muuttumassa suurteollisuudeksi. Ne suuret rahamäärät, joita erityisesti paperi ja sotatarvikkeet toivat, saivat aikaan huomattavia muutoksia. Tehtaita yhdistettiin, myytiin ja parannettiin. Uusia tehtaita perustettiin 46 vuonna 1916, lisäksi 252 tehtaassa tehtiin parannuksia ja laajennuksia.[6] Yrityksillä oli kuitenkin omat huolensa, jotka koskettivat myös työläisiä.

Yhteinen huoli raaka-aineesta

Teollisuudelle ongelmallisin tuotannontekijä oli 1910-luvulla raaka-aine. Naisten aloista kutomateollisuus kärsi huonosta raaka-aineesta. Puutetta oli lännestä tuodusta laadukkaammasta villasta, jota venäläinen karkea villa ei voinut korvata. Vaatetusteollisuus kärsi venäläisten tilausten vähetessä ja puuvillatavaran hintojen noustessa. Elintarviketeollisuudessa sokerin ja jauhojen puute haittasi niin leipomoiden kuin karamellitehtaidenkin toimintaa. Maitoa ja voita vietiin vähemmän meijereihin, joissa työt vähenivät. Korkeampaa hintaa saatiin viemällä erityisesti voita keinottelijoiden kautta tyydyttämään Pietarin kasvavaa kysyntää. Kaupunkien alituinen maidon puute toisaalta lisäsi virvoitus- ja kaljateollisuuden tuotteiden kysyntää.[7]

Raaka-ainekysymys oli myös työläisille elintärkeä. Sillä, millaisia koneita ja raaka-aineita työntekijä sai käyttöönsä, oli ratkaiseva merkitys

---

4 Forssa Oy:n työntekijöiden kirje tehtaan johdolle 15.12.1916. Forssa Oy:n arkisto. ELKA.

5 Ammattientarkastuskertomus 1916-17, s. 2-3.

6 Ammattientarkastuskertomus 1916-17, s. 3-5.

7 Ammattientarkastuskertomus 1916-17, s. 3.

hänen ansioilleen erityisesti kriisiaikoina. Forssalaiset kutomatehtaan miehet valittivat 1900-luvun alussa johdolle, että "parempihintaiset kankaat on annettu miltei kaikki vaimoille ja osaksi myös naisille, myöskin ennen on annettu useampi kone käyttöön", mikä lisäsi ansiomahdollisuuksia.[8] Samaisen tehtaan naiset halusivat kiinnittää johdon huomion erinäisiin epäkohtiin vuonna 1918. Käytössä olleeseen koneeseen oli "muutettu pienempi pyörä ja kude. Näin ollen kappale kestää kutoa kolme tuntia enempi kuin ennen. Palkkaa ei ole korotettu, vaan on se sama kuin krouvimman pyörän ja kuteen kanssa. Myöskin ovat työaineet huonompia".[9]

Pahimmassa tapauksessa tehdas irtisanoi kaikki työläisensä, kunnes raaka-ainetta jälleen saatiin. Töölön Sokeritehdas irtisanoi joulukuussa 1916 raakasokerin puutteessa kaikki työntekijänsä. Ajan tapaa hoitaa yrityksen ilmoittelu kuvaa se, että irtisanomisesta kerrottiin työläisille päivää ennen töiden loppumista. Niille työntekijöille, jotka saivat töitä maalta tai muista tehtaista ilmoitettiin, että he saivat lähteä kunhan palaisivat työhönsä raaka-aineen saavuttua. Irtisanotuille ei maksettu palkkaa, mutta he saivat pitää työsuhdeasuntonsa tai nauttia muualla asuville maksettua vuokratukea sekä pitää kalliinajanlisänsä.[10] Venäjän tilaukset loppuivat kesäkuussa 1917 ja lokakuussa tehdas irtisanoi jälleen työläisensä raaka-aineen puutteen takia. Kaikille niille naimattomille työntekijöille, jotka olivat olleet yhtiön palveluksessa alle viisi vuotta, ilmoitettiin työsuhteen päättyneen kokonaan. Muut saivat pitää paikkansa sillä ehdolla, että heti tarvittaessa palaisivat takaisin.[11]

Vuodenvaihde 1917-18

Elintarvikepula tuli vuoden 1917 lopussa ja seuraavan vuoden alussa yhä vaikeammaksi. Leipään sekoitettiin pellavansiemeniä. Aina ei saanut niitäkään.[12] Työläisperheiden toimeentulo alkoi olla tiukalla. Työnantajavaltaisilla työmarkkinoilla kasvoi levottomuus: työläisten tyytymättömyys ja 1910-luvun lakkoilut[13] huipentuivat marraskuun

---

8 Kutomatehtaan miespuolisten 1 ja 2 koneiden kutojien kirje tehtaan johdolle 20.9.1905. Forssa Oy:n arkisto. ELKA.

9 Kutojapiirin kokouksen pöytäkirja 27.3.1918. Forssa Oy:n arkisto. ELKA.

10 Johdon ilmoitus työläisille 30.11.1916. Töölön Sokeritehtaan arkisto. ELKA.

11 Johdon ilmoitus työntekijöille 12.10.1917. Töölön Sokeritehtaan arkisto. ELKA.

12 Salmela-Järvinen 1966 a, s. 127.

13 Esimerkiksi vuosi 1912 oli ollut raskaiden taistelujen vuosi ammattiyhdistysliikkeelle, sillä lähes kaikki työtaistelut päättyivät työnantajan voittoon. Vuoden 1917 aikana saatiin tietoja 483 lakosta. Seuraavana vuonna rekisteröityjä lakkoja oli kuusi. Savola 1968, s. 108-112.

yleislakkoon, joka vain pahensi arkista selviytymistä. Marraskuun lakko 1917 kesti viikon. Lakon aikana toimintansa lopettaneita tehtaita oli 951, joista 2/3 kaupungeissa ja 1/3 maaseudulla. Kaupungeista Tampereella, Viipurissa ja Turussa tuotanto pysähtyi 3/5:ssa yrityksistä. Kuopiossa ja Helsingissä noin puolet sekä Helsingin maalaiskunnassa ja Porissa vajaa puolet tehtaista oli pysähdyksissä. Naisia marraskuun lakko koski kipeästi: eniten lakkoiltiin kutomateollisuudessa, sitten graafisessa teollisuudessa, metalliteollisuudessa ja paperiteollisuudessa.

Lakossa olleiden työntekijöiden määrä koko maassa oli 84 000. Lakon jälkeen valtaosa sai palata työhönsä, mutta 5 400 työntekijää menetti paikkansa. Uutta vuoden 1917 lakoissa oli se, että työntekijät esittivät usein vaatimuksen täyden palkan maksamisesta lakkoajalta. Marraskuun lakolla oli kuitenkin vähän vaikutusta lakon jälkeisiin työehtoihin. Suurimmassa osassa laitoksista työehdot olivat ennallaan ja vain muutamissa tehtaissa työaikaa lyhennettiin tai palkkaa korotettiin. Sen sijaan puolisen sataa laitosta ei aloittanut töitä lakon jälkeen lainkaan. Syiksi ilmoitettiin raaka-aineen puute, kasvaneet palkkavaatimukset, levottomat ajat, työntekijöiden tai tilausten puute tai tehtaan vahingoittuminen. Työntekijät eivät aina olleet osallisina lakon toimeenpanossa. Tehdyn tiedustelun mukaan 92 laitoksessa lakon katsottiin aiheutuneen sivullisten painostuksesta.[14]

Mäntän paperitehtaan 700 työläistä meni 14. marraskuuta lakkoon, joka päättyi viisi päivää myöhemmin. Tuotantoa ei kuitenkaan saatu heti käyntiin. Töiden aloittamista hidasti se, että johto kieltäytyi käynnistämästä koneita, ennen kuin tehtaan virkamiehiltä viedyt aseet oli palautettu. Kotietsintöihin osallistuneita miehiä ei suostuttu ottamaan töihin. Työmiehet eivät tähän taipuneet ja työt aloitettiin Mäntässä vasta neljäs joulukuuta, jolloin aseet palautettiin.[15]

Sota

Aseet kaivettiin kuitenkin pian uudelleen esiin ja tällä kertaa niitä myös käytettiin. "Vuotta 1918 aloitettaessa tuntui jo siltä, että jotain kauheata oli odotettavissa. Ennen kuin tammikuu oli ehtinyt kulua loppuun, toteutuivat aavistukset".[16] Kansalaissota leimasi sen kokeneet ihmiset loppuiäkseen, jätti Heikki Ylikankaan sanoin traumaat-

---

14 SVT XXXII 1, Marraskuun lakko 1917 ja kapina 1918, s. 24-42.

15 Norrmén 1993, s. 180-181.

16 Työväen Tietokirja 1922, s. 8. Kirjan toimittajat olivat johtavia sosialidemokraatteja, kuten Hannes Ryömä, Väinö Voionmaa ja Väinö Hupli.

tiset merkkinsä kaikkiin yhteiskuntaryhmiin, koko kansaan.[17] Sota oli monen aatteen ja pyrkimyksen nollapiste. Järjestäytyneen työväen arvio oli, että asiat olivat menossa huimaavaa vauhtia eteenpäin, kunnes otettiin askel, joka tuhosi kaiken.[18] Risto Alapuro on kirjoittanut, että kansalaissota "yllätti sekä tekijät että vastustajat. Siihen ajauduttiin, haluttomasti ja tuskallisesti".[19]

Olivatpa sodan syyt taloudellisia tai poliittisia, ulkoa tuotettuja tai yllätyksellisiä, sota muokkasi käsitystä naisten paikasta. Niin valkoisia kuin punaisiakin järkyttivät aseistautuneet äidit, joissa nähtiin ruumiillistuvan sodan pahuuden: "Pitkä rivi naisia marssi Pitkällesillalle päin. Heillä oli kiväärit olalla, ei kaikilla. Itkeviä lapsia koetti pysytellä rivistön mukana, pitäen kiinni äitinsä hameesta tai kädestä. Naiset marssivat vakavina, pystypäin, suoraselkäisinä, uljaina. He lauloivat ja marssivat sen tahdissa. Katu kaikui heidän laulustaan. Se oli ollut myös lasten marssilaulu sotaleikeissä: ...pieni Suomen kansa, katkoo kahleitansa... Äiti itki ihan huutamalla: tämä ei voi olla oikein! Ei voi!"[20]

Aseellinen sota kesti vajaat neljä kuukautta. Aatteellinen sota oli alkanut jo aiemmin ja jatkui pitkään sen jälkeen. Taloudellinen hätä oli seurausta teollisuuden pysähtymisestä ja leivän loppumisesta. Toimintansa lopetti vajaa puolet maan tehtaista. Kaupungeissa niistä oli yli puolet ja maaseudulla kolmasosa. Eniten tehtaita suljettiin suurimmissa kaupungeissa, joissa kussakin runsaat puolet tehtaista oli suljettuna.

Kuten marraskuun lakonkin aikana, teollisuuslaitoksista oli pysähdyksissä paljon naisia työllistäneitä yrityksiä, kuten nahka-, karva- ja kutomatehtaita. Töiden pysähtyminen koski 75 000 henkilöä, joista oli kaupunkilaisia 42 000 ja maalaisia 33 000. Eniten työntekijöitä irtisanottiin tai oli poissa töistä metallitehtaissa, sitten kutomateollisuudessa, paperiteollisuudessa ja puuteollisuudessa. Työhön jääneiden lukumäärä oli kuitenkin huomattavan suuri. Helmikuun alussa 1918 oli töissä 45 prosenttia, maaliskuun 22. päivä 53 prosenttia ja 18. toukokuuta 56 prosenttia teollisuuslaitosten työntekijöistä.[21] Useat toiminnassa olleet tehtaat palvelivat sotatarviketeollisuutta. Mäntän paperitehtaan konepajassa ja puusepänverstaassa korjailtiin yötä päivää tykkejä, kiväärejä, lentokoneita ja kenttäkeittiöitä valkoiselle armeijalle. Paperikoneella tehtiin selluloosavanua ambulansseille ja sanomalehtipaperia.[22]

---

17 Ylikangas 1993, s. 521-526.

18 Aatteet ja vaatteet 1964, s. 239.

19 Alapuro 1994, s. 306.

20 SATA 11680-11738. 1991. SKS.

21 SVT XXXII 1, Marraskuun lakko 1917 ja kapina 1918, s. 42-69.

22 Norrmén 1993, s. 184.

Sodan sytyttyä tehtaiden takavarikointeihin osallistuivat niiden omat työntekijät. Tuotantotarkoituksessa punaiset käynnistivät 125 teollisuuslaitosta. Joissain tehtaissa toiminta jatkui laillisen omistajan johdolla, mutta ns. valtuutetun valvonnassa. Etupäässä näin toimittiin ravinto- ja valaistusteollisuudessa. Raskaimmat tappiot töiden keskeytyksestä kärsivät puu- ja kutomateollisuus. Käynnistetyissä tuotantolaitoksissa työt eivät aina jatkuneet kiistoitta: esimerkiksi Antskogan verkatehtaan miespuoliset, perheelliset työntekijät sopivat työnantajan kanssa työntekijöiden vähentämisestä siten, että naisia ja perheettömiä työntekijöitä irtisanottiin.[23]

Sodan jälkeen työehdot jäivät ennalleen 2/3 tehtaista, työaikaa lyhennettiin tai pidennettiin, palkkoja lisättiin tai muita työehtoja muutettiin muutamissa tapauksissa. Palkkoja lisättiin erityisesti puu- ja metalliteollisuudessa, missä oli puute ammattitaitoisista työmiehistä.

Yllättävän monta (534) teollisuuslaitosta pysyi joko kokonaan tai osittain suljettuna sodan jälkeen. Ammattitaitoisten työntekijöiden puute hidasti palautumista. Keskeyttämisen yleisin syy oli nimittäin työntekijöiden osallistuminen sotaan. Muita syitä olivat raaka-aineiden puute, levottomat ajat sekä johtohenkilöiden ja tilausten puute.[24] Mäntän paperitehtaalla suurin osa työntekijöistä oli osallistunut punaisten taisteluihin ja kadonnut paikkakunnalta, joten kesti elo-syyskuuhun ennen kuin paperikoneet saatiin normaaliin käyttöön.[25]

Punaisia istui heti sodan jälkeen vankiloissa noin 80 000, mutta suuri osa heistä vapautettiin vuoden lopulla. Taisteluissa punaisia oli kuollut arviolta 3 600, surmattu 8 300 ja vankileireillä menehtyi noin 12 500. Valkoiset menettivät noin 5 000 henkeä. Kaikista surmansa saaneista naisten osuus oli muutama prosentti.[26]

Naisten osuus teollisuustyöväestä kasvoi vain vähän kansalaissodan aikana. Kasvu oli alkanut jo aiemmin ja jatkui koko sotienvälisen kauden:[27]

1910	28 %
1916	31
1917	32
1918	35
1919	33
1920	36
1938	40

23 Rinta-Tassi 1986, s. 370.

24 SVT XXXII 1, Marraskuun lakko 1917 ja kapina 1918, s. 42-69.

25 Norrmén 1993, s. 189.

26 Tiedot perustuvat Rasilan 1968 ja Paavolaisen 1966 laskelmiin sekä SVT:oon, ks. Soikkanen 1975, s. 297-308; Klemettilä 1976, s. 391.

27 SVT XVIII Teollisuustilastot 1910-38.

Suomessa ei ollut sellaista paljon naisia työllistänyttä sotatarviketeollisuutta kuin Keski-Euroopan maissa. Tästä syystä täällä ei syntynyt myöskään naisten työllistämisen ongelmaa miesten palatessa rintamilta. Ongelma aktualisoitui vasta toisen maailmansodan jälkeen.

Elpyminen

Teollisuuden elvyttyä vuosien 1917-18 poikkeusolojen jälkeen oli kehitys sotienvälisenä kautena lamaa lukuunottamatta nopeaa verrattuna esimerkiksi muihin Pohjoismaihin. Ajanjaksoa on toistuvasti luonnehdittu "kasvun kaudeksi, jolloin ehdittiin toteuttaa lukuisia merkittäviä uudistuksia. Oppivelvollisuus tuli voimaan, parlamentaarinen valtiomuoto kehittyi, teollisuutta laajennettiin ja se suuntautui läntisille markkinoille. Liikenneyhteydet, tiedonvälitys ja sivistystaso paranivat ja väestön elintaso parani merkittävästi. Teollisuus- ja maatalousväestön reaalipalkkojen nousu vuosina 1920-40 oli noin 40-60 prosenttia".[28] Teollisuustuotannon vuotuinen kasvu oli 1920-30-luvulla lähes kahdeksan prosenttia. Nopeaa nousu oli vuosina 1924-28 ja 1933-37 tuotannon kasvun yltäessä jälkimmäisenä kautena noin 15 prosenttiin.[29]

Yksittäisille ihmisille olojen normalisoituminen merkitsi parempia selviytymismahdollisuuksia: "Vuonna 1919 pääsin tehtaaseen, sain nauttia sen annista. Vaikka palkka oli pieni, tuntui päässeensä kiinni elämän arvoon ja onneen".[30] Sisällissodan kauhujen jälkeen kaikki kehitys oli parempaan päin. Seuraavassa tarkastellaan tehtaalaisnaisten työolojen ja palkkauksen kehitystä ns. kasvun kaudella. Aluksi kuitenkin katsaus naistyöläisten osuuden kehitykseen keskeisillä teollisuudenaloilla.

Naisvaltaisia ja naisistuvia aloja

Kansakoulun päättänyt työläistyttö etsiytyi tehtaaseen töihin säännöllisten tulojen motivoimana. "Se oli ainoa ja luonnollinen ratkaisu, pakon sanelema, mutta iloinen tapahtuma".[31] Harvoin hänellä oli muuta vaihtoehtoa koulun päätyttyä - laki salli työnteon 14-vuotiaalle ja työtä

---

28 Talve 1979, s. 305; Siipi 1967, s. 61-62; Kettunen 1986, s. 114-121.

29 Ahvenainen - Kuusterä 1982, s. 223.

30 Työläinen Ida Karkkeen muistelmat. Sidos V. 1961-72, s. 4. TMTT.

31 Yleensä tytöt tulivat tehtaaseen töihin monilapsisista perheistä, ahtaista asunnoista ja taloudellisesta puutteesta. Tehtaaseen pääsy oli helpotus koko perheelle, tytöille se tiesi itsenäistymistä ja omaa rahaa. Esim. Forssa-haastattelut 1980. MV:KTKKA.

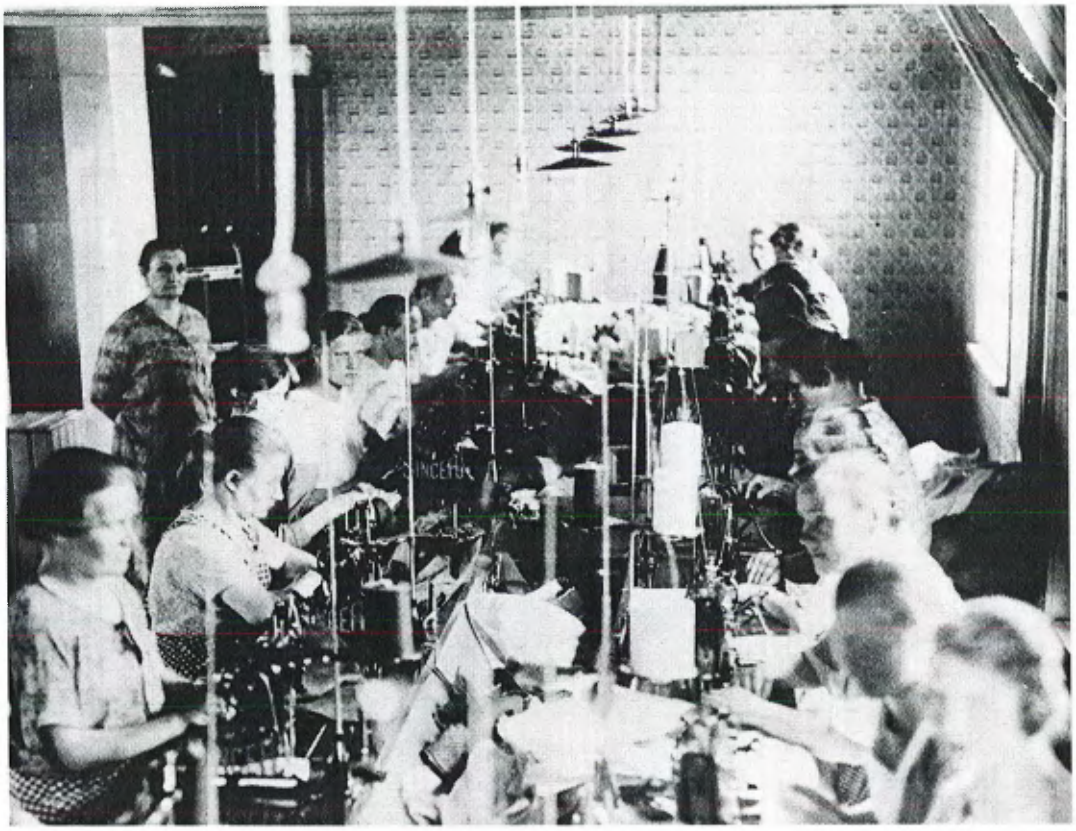

Sotienvälisellä kaudella naisvaltaisessa kutomateollisuudessa tapahtui rakenteellisia muutoksia, kun tekstiili- ja valmisvaateteollisuus kasvattivat osuuttaan. Elintason nousun myötä myös työläisnaisille tuli mahdolliseksi hankkia kalliiden vaatteiden halpoja jäljitelmiä. Kuvassa Lahden Paita Oy:n ompelimon naiset työn touhussa 1920-luvulla. Kuva: Työväen Arkisto.

oli joka tapauksessa tehtävä.[32] Tytöt saivat työpaikakseen kotimarkkina- tai vientialan tehtaan, käsityöverstaan tai pienteollisuusyrityksen satunnaisesti riippuen paikkakunnan oloista ja kulloisestakin nousu- ja laskukaudesta.

Kotimarkkinateollisuus

Useimmiten työväestöön kuuluvien kaupunkilaistyttöjen ensimmäinen työpaikka piikana olon jälkeen oli kutomatehdas. Ensikosketus tehdassaliin oli monille järisyttävä. "Kello seitsemän syttyi punainen merkkivalo palamaan ja sitten alkoivat koneet pyöriä ja aloitettiin työt. Ainoa mitä vihasin heti ensimmäisestä päivästä alkaen oli kuumuus, koneiden aikaansaama melu sekä kaikkialla leijuva hieno pumpulipöly."[33] Ensimmäisestä kaaosmaisesta vaikutelmasta toivuttuaan ja silmien totuttua hämärään valoon, asettuivat koneet ja niiden ympärillä häärivät ihmiset toimivaksi kokonaisuudeksi. Toimivuus tarkoitti

32 Martta Salmelan kirje miehelleen Eino Salmelalle vankilaan 25.4.1925. TA.

33 Pumpulienkeleitä ja arkielämää 1981, Vaha, s. 55.

työntekijöiden sisäistä hierarkiaa, käskyvaltasuhteiden sisäistämistä ja toimien tarkkaa suoritusjärjestystä. Useimmiten palveluksesta tai maataloustöistä siirtyneille nuorille naisille työtehtävien yksipuolisuus ja toistuvuus oli uuvuttavan uutta ennen helpottavan rutiinin löytymistä ja tehdasjärjestelmän sisäistämistä.[34]

Juuri tehtaaseen tulleet säättitytöt vaihtoivat veivaajan johdolla kerhuukoneisiin tyhjiä puolia ja kiinnittivät irronneet langanpäät. Kokeneempien työntekijöiden työt jakaantuivat erikoistyöaloihin, joita tehtiin valmisteluosastoissa, kehruu-, kudonta-, valkaisu-, värjäys- ja viimeistelyosastoissa. Säättityttö oli aluksi muutaman viikon opissa kehrääjien koneilla. Ammattitaitoiselta kehrääjältä työ sujui nopeasti ja vaivattomasti. "Rauhallisina ja työhönsä syventyneinä he kiersivät omaa konettaan tottuneesti ja varmasti. Joskus sentään kun kone kävi hyvin, saattoi kehrääjäkin hetkeksi pysähtyä koneensa päähän suoristamaan selkäänsä".[35]

Eniten työvoimaa kutomatehtaissa tarvittiin kehruu- ja kudontaosastoilla. Vuonna 1929 niillä työskenteli 60 prosenttia työtekijöistä: vuosisadan ensivuosina osuus oli ollut samansuuntainen. Kehruu- ja kudontaosastot olivat leimallisesti naisten osastoja. Miehiä työskenteli eniten viimeistelyosastolla, aputöissä ja värjäyksessä.[36]

Yksittäisissä yrityksissä naisten lukumäärä kasvoi ja heidän osuutensa työntekijöiden kokonaismäärästä pysyi kutoma- ja vaatetusteollisuudessa koko tutkittavan ajanjakson korkeana:[37]

	1910		1938		1910-38
	lkm	%	lkm	%	%-muutos
Littoisten verkatehdas	135	75	395	74	-1
Forssa Oy	863	61	1 126	76	+15
Vaasan pumpulitehdas Oy	756	76	1 168	82	+6
John Barker Oy:n kutomo	441	93	434	89	-4
Juseliuksen paitatehdas	72	97	151	95	-2

Elintarviketeollisuus oli toiseksi eniten naisia työllistävä kotimarkkina-ala. Päästyään 1920-luvun lopulla makeistehtaaseen 16-vuotias tyttö joutui aluksi tekemään kaikenlaista työtä: tiskaamaan, puhdistamaan manteleita, kuorimaan appelsiineja, punnitsemaan lisäaineita, avustamaan keittoliemien valmistuksessa sekä laittamaan marjoja sokeriliemeen. Iän karttuessa hänet siirrettiin keksiosastolta lakritsiin ja

34 Mm. Forssa-haastattelut 1980, Helin. MV:KTKKA.

35 Pumpulienkeleitä ja arkielämää 1981, Vaha, s. 54-55.

36 SVT XXXII 15. Kutomateollisuustyöntekijät 1929, s. 16.

37 Työtauluja yrityksittäin vuosilta 1910 ja 1938. TKK.

marmeladista makarooniin tarpeen mukaan. Jäätyään eläkkeelle 44 tehdasvuoden jälkeen, hän oli kulkenut koko ajan laajentuneen tuotantoprosessin läpi.[38]

Elintarviketeollisuuden kasvu liittyi kaupungistumiseen ja sen myötä muuttuviin elintapoihin. Sotienvälisellä kaudella kaupunkilaiskodissa valmistetut ruoat tulivat kalliiksi ja valmiiden tai puolivalmiiden elintarvikkeiden mainonta ja kysyntä yleistyivät. Sama ilmiö koski myös maaseutua joskin hitaammassa tahdissa. Kotivoin valmistus väheni jyrkästi ja valmiit lihatuotteet ja juusto tekivät kauppansa maaseudun myymälöissä. Tehdasvalmisteisten elintarvikkeiden lisääntyvä käyttö oli myös yhteydessä liikenteen nopeutumiseen ja laajenemiseen. Valmisteet voitiin saada kuluttajan käsiin ajassa, joka ei huonontanut niiden laatua.[39]

Kulutustottumusten muutos näkyi ravinto- ja nautintoaineiden kysynnässä. Vuosien 1913 ja 1938 välisenä aikana viljan kulutus asukasta kohti väheni kolmanneksella, niin ikään väheni perunan, kurrin ja piimän kulutus. Sen sijaan leikkeleitten, makkaran, kananmunien, maidon, voin, margariinin, sokerin ja kahvin kysyntä nousi huomattavasti.[40] Kaikkiaan ravintomenot lisääntyivät talouksissa. Ravinnon sisältö oli kuitenkin edelleen sidoksissa sosiaaliluokkaan - kun virkamiesperheissä väheni voin ja sianlihan käyttö elintason nousun myötä, lisääntyi se työläisperheiden talouksissa.[41] Myös makeisteollisuus kasvoi, esimerkiksi Fazerin makeistehtaassa suklaan tuotanto nousi 57 000 kilosta 650 000 kiloon ja karamellien tuotanto 600 000 kilosta 1,7 miljoonaan kiloon vuosien 1910-38 aikana.[42]

Naisten osuus kasvoi elintarviketeollisuuden yrityksissä vuosina 1910-38:[43]

	1910		1938		1910-38
	lkm	%	lkm	%	%-muutos
Töölön Sokeritehdas	14	6	70	36	+30
Karl Fazer Oy	290	72	565	80	+8
Elannon leipomo	50	38	170	52	+14
Sinebrychoff, panimo	49	29	91	43	+24
Strengbergin tupakkatehdas, Pietarsaari	1 210	88	512	83	-5

38 Fazer-haastattelut 1983, nro 11. MV:KTKKA.

39 Ahvenainen-Kuusterä 1982, s. 251-254.

40 Laurila 1987: Hjerppe 1990, s. 118-123.

41 SVT XXXII 14, Elinkustannustutkimus 1936, s. 74-87.

42 Ivonen 1987, s. 19; Hoving 1951, s. 50-55.

43 Työtauluja yrityksittäin vuosilta 1910 ja 1938. TKK.

Tutkittavana aikana keskeisistä kotimarkkina-aloista kutomateollisuus työllisti kaikista tehdastyöläisnaisista suurin piirtein saman verran niin vuonna 1910 kuin vuonna 1938 eli 37 prosenttia. Elintarviketeollisuuden osuus sen sijaan laski 19 prosentista 12 prosenttiin (liitetaulukko 1 ja 2).

Vientialat

Siinä missä työläistyttö pääsi 1910-luvulla kutomatehtaaseen töihin, saattoi hänen tyttärensä ensimmäinen työpaikka 1930-luvulla olla puuteollisuudessa. Aikalaisten käsityksen mukaan naiset joutuivat sahoille, lautatarhoille tai rakennuksille olosuhteiden pakosta. Sen verran valinnaisuutta heillä saattoi olla, että vaihtoehtona oli huonompipalkkainen työ tehtaassa. He valitsivat rahantarpeen mukaan. Lesket ja eronneet valitsivat parempaa palkkaa maksaneen sahan, aviovaimot tehtaan. Ulkotöitä pidettiin 1920-luvulla naisille täysin sopimattomina. Niihin jouduttiin äärimmäisessä hädässä, "pahimmassa tapauksessa".[44] Ulkotyöt olivat leimallisesti alempiarvoisia kuin siistit sisätyöt. Sahoja, puunjalostustehtaita ja rullatehtaita pidettiin myös vaarallisimpina aloina, jotka eivät sopineet raskaana oleville äideille. Huolimatta näistä asenteista, yhä useampi nainen meni ns. miesten töihin. Puutyöväki naisistui vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla huomattavasti samalla kun naisista tuli entistä äänekkäämpi työntekijäryhmä. Ahlströmin Suursaaren sahalla ei vuoden 1905 irtisanottavien listalla ollut yhtään naistyöntekijää, kymmenen vuotta myöhemmin pitivät naiset jo omia kokouksiaan vaatien "kaikille kimpisakin naisille palkankorotuksia 25 penniä löysille".[45] Naisten osuus puutyöläisistä vuonna 1910 oli 13 prosenttia, kolmekymmentä vuotta myöhemmin heitä oli jo kolmannes työväestä. Alalle oli tullut 10 000 naista lisää (liitetaulukko 3).

Naisten mahdollisuuksia saada työpaikka puuteollisuudesta lisäsi toisaalta sahatavaran kysynnän lisäys, toisaalta alan koneistuminen. Ulkomainen kysyntä määräsi sahateollisuuden tuotannon, sillä kotimainen kulutus kattoi siitä vain kymmenennen osan. Sahatavaran kysyntään vaikutti 1920-luvulla sodan aiheuttamien tuhojen korjaaminen ja kaupungistumisen myötä kasvava asuntotuotanto. Poliittisen ja taloudellisen laman jälkeen ryhdyttiin 1920-luvun puolivälissä tukemaan sosiaalista asuntotuotantoa, mikä lisäsi rakennustarpeiden kysyntää. Sahatavaran kysyntää nosti myös kansainvälisen kaupan kasvu. Vuonna 1937 maassa oli 600 sahaa, jotka työllistivät lähes 40 000

---

44 Ammattientarkastuskertomus 1924, s. 28.

45 Löysi eli työvuoro. Pöytäkirja 15.3.1914 A. Ahlströmin Suursaaren sahan työläisnaisten kokouksesta. A. Ahlström Oy:n arkisto. ELKA.

henkeä. On esitetty, että koneistumisen myötä kasvoi sahoilla pääoman ja ammattitaidon tarve.[46] Naisten kannalta oli olennaista, että koneiden avulla saatiin siirrettyä raskaimmat taakat, mikä kevensi työtehtäviä ja avasi naisille näin uuden työsaran. Naisten työtehtävät vaihtelivat yrityksistä riippuen suuresti. Pienillä sahoilla heitä oli tukkityössä miesten kanssa, suuremmilla etupäässä laskemassa, pinoamassa ja lastaamassa.[47]

Yksittäisiä sahalaitoksia tarkasteltaessa naisten osuudet muuttuivat seuraavasti:[48]

	1910		1938		1910-38
	lkm	%	lkm	%	%-muutos
Rosenlewin Seikun saha, Pori	89	19	73	17	-2
Enso-Gutzeit, Norjan saha, Kotka	118	17	160	30	+13
Enso-Gutzeit, Hietasen saha	60	22	85	32	+10
A. Ahlströmin Suursaaren saha, Viipuri	56	17	165	29	+12
Karihaaran saha, Kemi	47	12	149	18	+6

Naisia työllistäneitä vientiteollisuuden aloja olivat myös vaneri- ja rullateollisuus.[49] Vuonna 1938 maassa oli kaksitoista rullatehdasta ja 21 vaneritehdasta, joissa työskenteli pääosin naisia.[50] Ennen toista maailmansotaa kehittyivät vientiteollisuudeksi myös osa huonekaluteollisuudesta ja kuitulevyteollisuus. Tehtaita oli 1920-luvun alussa yhdeksän, vuonna 1938 parikymmentä.[51]

Puu- ja sahateollisuuden lisäksi toinen naisia paljon työllistänyt vientiala oli paperiteollisuus. Paperitehtaat erosivat kotimarkkinalaitoksista siinä, että suurin osa niistä sijaitsi maaseudulla. Tehtaiden työntekijät palkattiin paikkakuntalaisista. Näin ollen työ- ja asuntoolot, tottumus tehdasmaiseen työskentelyyn ja myös ansiot olivat toisenlaiset kuin pääkaupunkiseudulla tai muissa suurissa kaupungeissa.

---

46 Ahvenainen - Kuusterä 1982, s. 230-237.

47 Esim. Luettelot Enso Gutzeitin Hietasen ja Kotkan sahojen työntekijöistä 27.8.1930 ja 10.9.1930. Enso Gutzeit Oy:n arkisto. ELKA.

48 Työtauluja yrityksittäin vuosilta 1910 ja 1938. TKK.

49 Rullatyöläisten oloista Viipurin ja Lahden ammattientarkastuspiirissä vuonna 1916, ks. Suomen Ammattijärjestö 7/1916, s. 107-110 ja 122-123.

50 Työtauluja yrityksittäin vuodelta 1938. TKK.

51 Ahvenainen - Kuusterä 1982, s. 230-241.

Naiset työskentelivät kolmivuorotyössä kuten miehetkin. Heitä oli paperinlajittelijoina ja pakkaajina sekä miesten apulaisina hollantereilla, pituus- ja arkkileikkureilla ja hylkyrullien hajottajina. Hiomoissa naisia oli pöllien latojina ja massan kärrääjinä. Sellutehtaissa tyypillinen naisten työ oli nopeutta ja tarkkuuta vaativa roskien nyppiminen selluarkeista ja myöhemmin selluradasta. Rata saattoi liikkua yhteen menoon useita tunteja, joten työ oli varsin sitovaa. Myös arkkien vastaanotto oli naisten työtä. Useat naisten työt paperitehtaissa olivat raskaita.[52]

Paperiteollisuus oli vuosisadan alkupuoliskolla varsin naisvaltainen ala. Tarkasteltavan jakson aikana naisten osuus paperityöläisistä pysyi noin 40 prosentissa. Sen sijaan paperityöläisnaisten osuus kaikista tehdastyöläisnaisista laski kuudella prosenttiyksiköllä eli saman suuntaisesti kuin elintarviketeollisuudessa (liitetaulukko 4). Myös vähenemisen syy oli sama eli tuotannon koneistuminen.

Yrityskohtaisesti naisten määrä ja osuus vaihteli huomattavasti:[53]

	1910		1938		1910-38
	lkm	%	lkm	%	%-muutos
G.A. Serlachius, Mänttä	61	24	211	55	+31
Tervakoski	219	56	221	53	-3
Voikkaan paperitehdas	127	27	44	16	-11
Kymmene Bruk	199	30	192	41	+11
Valkiakoski	107	34	93	41	+7

Huomion arvoinen seikka on, että juuri ne tehtaat (Tervakoski ja Voikkaa), joissa naisten osuus väheni tutkittavavana ajanjaksona, erikoistuivat tiettyihin paperilaatuihin, tuotantoprosessia modernisoitiin ja työntekijöiden ammattitaitovaatimukset kasvoivat. Osaltaan tämä vaikutti naisten osuuden hienoiseen laskuun.

Nousevat alat

Koneteollisuus on mielletty miesten alaksi, jonka laajeneminen on ajoitettu toiseen maailmansotaan tai sotakorvausteollisuuden nousuun. Kuitenkin jo ennen sotavuosia alalla alkoi tapahtua muutoksia. Vuonna 1910 naistyöntekijöitä oli koneteollisuudessa kaksi prosenttia, vuonna 1938 kymmenen prosenttia (liitetaulukko 5). Absoluuttisesti ala työllisti eniten hyvinä vuosina 1926, 1928, 1929 ja jälleen tasaisena nousuna vuosina 1934-1940.[54]

---

52 Nordberg 1980, s. 162.

53 Työtauluja yrityksittäin vuosilta 1910 ja 1938. TKK.

54 SVT XVIII, Teollisuustilastot 1910-50.

Koneteollisuudessa naisten osuus kasvoi tasaisesti jo ennen toisen maailmansodan poikkeusoloja. Vuonna 1938 alalla työskenteli 4 300 naista enemmän kuin vuonna 1910, jolloin naisia työllistivät naula-, rautalanka- ja taetehtaat. Sotienvälisellä kaudella kasvavia aloja olivat separaattori- ja radiovastaanotintehtaat. Kuvassa Peltiteos Oy:n työläinen vuonna 1935. Valokuvaaja A. Pietinen. Kuva: Helsingin Kaupunginmuseon kuvakokoelmat.

Yksittäisissä yrityksissä naisten osuuden kasvu oli nähtävissä selvästi, kuten seuraavista uusmaalaisista metallialan tehtaista voidaan nähdä:[55]

	1910		1938		1910-38
	lkm	%	lkm	%	%-muutos
Oy G.W. Sohlberg, Hki	6	4	130	62	+58
Mariefors Bruk, Kellokoski	17	11	71	28	+17
Billnäs Bruk Ab	9	3	20	12	+9
Fiskars Oy	8	6	14	16	+10
VR, Pasilan konepaja	2	0.6	99	9	+8.4

Koneistumisen ja sen aiheuttaman työtehtävien kevenemisen myötä mustavalkoinen kuva kovan raaka-aineen miesten ja pehmeiden materiaalien naisten aloista alkoi säröillä. Vuonna 1938 koneteollisuudessa työskenteli 4 300 naista enemmän kuin vuonna 1910.[56] Naisten

55 Työtauluja yrityksittäin 1910 ja 1938. TKK.

56 SVT XVIII, Teollisuustilasto vuosilta 1910-50.

osuuden kasvu metalliteollisuudessa oli suurinta ns. hienossa koneteollisuudessa (+15 %) sekä sulatoissa ja metallinjalostuksessa (+13 %). Konepajoissa nousu oli tasaista (+7 %). Lähempi tarkastelu osoittaa, että ajanjaksolla 1910-20 naisia työllistivät naula-, rautalanka- ja taetehtaat, ajanjaksolla 1920-38 uutena alana radiovastaanotin- ja separaattoritehtaat. Absoluuttisesti naisia työllistivät kuitenkin eniten konepajat ja sulatot. Vuonna 1910 naisia oli konepajoissa vain 48, vuonna 1938 jo yli 2 600.[57]

Naisten siirtyminen ns. miesten aloille oli yleiseurooppalainen ilmiö. Saksassa muutokseen liittyi keskustelu rationalisoinnin vaikutuksista työntekijöiden työnsaantimahdollisuuksiin. Vuonna 1907 naisia työskenteli raskaassa metalliteollisuudessa vajaa kymmenen prosenttia, vuonna 1925 oli osuus jo 18 prosenttia. Samoin oli tilanne kevyemmässä metalliteollisuudessa. Naisten osuus nousi kyseisenä ajanjaksona vajaasta viidestä 12 prosenttiin.[58] Muutos voidaan hahmottaa merkiksi tiukan sukupuolenmukaisen työnjaon kyseenalaistumisesta: sukupuoli ei välttämättä enää ennakolta määrännyt valittavaa ammattialaa tai palkkaluokkaa.[59]

Rakennustöitä ja siivousta

Kaupunkien ankara asuntopula aiheutti jatkuvia rakentamispaineita. Vuosina 1925-28 asuntotuotanto olikin ennätyksellisen korkeaa. Tuotanto laski kuitenkin jyrkästi laman myötä ja vasta 1930-luvun loppupuolella sekä asuntojen että muu rakentaminen elpyi.[60] Ammatissa toimivasta väestöstä rakennustyöt elättivät vuonna 1910 noin prosentin, vuonna 1940 osuus oli kaksinkertaistunut. Sekatyöläisiä, joihin useimmat rakennuksillakin työskennelleet naiset lukeutuivat, oli vuonna 1910 noin seitsemän prosenttia ammatissa toimivasta väestöstä. Kolmekymmentä vuotta myöhemmin "sekatyöläiset" saivat tarkempia ammattinimikkeitä ja heidän osuutensa laski viiteen prosenttiin.[61]

Naisille talonrakennustyö tarjosi etenkin pääkaupungissa kasvavia työtilaisuuksia 1800-luvun lopulta laastin ja tiilien kärrääjinä sekä siivoojina. Raskaisiin rakennustöihin mentiin, koska niistä maksettiin

57 SVT XVIII, Teollisuustilasto vuosilta 1910 ja 1938, metalliteollisuus.

58 Grünfelt 1934, s. 616-617.

59 Ks. Matthaei 1982, s. 321-323.

60 Ahvenainen - Kuusterä 1982, s. 258-261.

61 Suomen Taloushistoria 3, s. 35, taulukko 1.11.

enemmän kuin esimerkiksi tehdastyöstä.[62] Kun 30-vuotias räätälin leski Ida Hellstedt muutti tyttärineen paremman elämän toivossa Helsinkiin vuonna 1899, hän sai töitä ensin pyykkärinä ja sitten rakennustyöläisten "kahviputkan" pitäjänä, kunnes siirtyi laastinkantajaksi keskikaupungin työmaille. Sörnäisten kodin naapurien vaimot olivat kaikki samanlaisissa töissä kuin kahdeksanvuotiaan Martta-tytön äiti: joko siivosivat, pesivät pyykkiä tai olivat aputyöläisinä rakennustyömailla. Naisten työ rakennuksilla oli leimallisesti raskasta aputyötä. Nostolaitteiden puuttuessa kaikki rakennustarvikkeet kannettiin ihmisvoimin. Naiset kantoivat tiilipukkeja, jotka saattoivat painaa toistasataa kiloa. "Äitini oli kantamassa ruukkia rappareille. Ei ehtinyt ajatella mitään, kun oli juoksujalkaa kiivettävä telineitä ylös ja alas ja ruukkikontti painoi hartioita. Hänen kasvoillaan oli hien piirtelemiä uomia ja kun hän riisui iltaisin puseron peseytyäkseen, näin että olkapäät olivat hiertyneet verille".[63] Vuonna 1930 Helsingin työväestä noin 9 600 kuului rakennusteollisuuden piiriin, kymmenen vuotta aiemmin heitä oli ollut puolet vähemmän. Naisten osuus rakennustyöläisistä oli noin kaksi prosenttia,[64] sen sijaan sekatyöläisistä heitä oli selvästi enemmän. Pelkästään järjestäytyneitä naisia oli helsinkiläisissä rakennusalan ammattiosastoissa 1920-luvun loppupuolella pari tuhatta.[65]

Rakennustyöt vaativat hyvää kuntoa ja vanhenevien naisten oli siirryttävä muihin töihin. Uusi ja naisia entistä enemmän työllistävä alue teollisuudessa oli siivous. Aikaisemmin työntekijät puhdistivat itse tehdassalit joko työpäivän päätyttyä tai kerran viikossa työnantajan määräysten mukaisesti, mikä tarkoitti sitä, että käytännöt olivat varsin erilaisia. Työntekijät pitivät huolta myös oman koneensa puhtaudesta.[66] 1920-30-luvulla tehdyissä tehdaselokuvissa tehdassalit näyttävät puhtailta ja tilavilta.[67] Useimmiten olot olivat kuitenkin toisenlaiset. Suurin osa tehtaista oli pimeitä, ahtaita ja tunkkaisia. Ilmanvaihto puuttui ja saleihin kertyi tavarapinoja, mikä haittasi siivoamista.[68]

---

62 Jo 1800-luvun alusta on tietoja rakennuksilla olevien naistyöläisten palkoista Helsingissä, ks. Salomaa 1959, s. 32.

63 Salmela-Järvinen 1965, s. 50-63, 248, 269-270.

64 Siipi 1962, s. 191-193.

65 Salomaa 1959, s. 221.

66 Mm. Forssa-haastattelut 1980, Autio. MV:KTKKA.

67 Mm. dokumentti-elokuvat Tulitikku ja Työväenhuoltoa Suomen teollisuudessa, 1928. SEA.

68 Ammattientarkastuskertomus 1918, s. 21.

Uusi ja naisia työllistänyt ammattiala teollisuudessa sotienvälisellä kaudella oli siivous. Hygienian korostamisella oli kalmanhajuiset, kansanterveydelliset syynsä. Siisteyskasvatus ulotettiin myös koteihin. Kuvassa harvenevan kotipalvelijoiden joukon edustaja pesee töölöläiskodin ikkunoita vuonna 1931. Työturvallisuus näyttää taloustöissä olleen yhtä heikko kuin teollisuudessakin, joskin siihen kiinnitettiin ajanjakson jälkipuoliskolla kasvavaa huomiota. Valokuvaaja A. Pietinen. Kuva: Museovirasto.

Tehtaiden siivottomuus altisti onnettomuuksille ja oli suoranainen terveysongelma. Turun Verkatehtaalla syljeskeltiin ajan tavan mukaan lattioille ja porraskäytäviin, koska tehtaan johto ei ollut hankkinut sylkykuppeja. Hygienia oli muutenkin heikkoa. Työntekijät joivat kaikki samasta vesiastian kannesta kuppien puuttuessa. Peseytyminen tapahtui työläisten tuomien vanhojen säilykeastioiden, pullojen tai ruostuneiden peltipurkkien toimiessa pesuastioina.[69] Fazerin makeistehtaalla oli vielä 1910-luvulla sahanpuruja lattioilla, jotka päivittäin puhdistettiin. Rotat ja torakat eivät olleet harvinaisia vanhoissa, ilman sosiaalitiloja olevissa huoneistoissa, joita työntekijät koettivat puhdistaa kuumalla vedellä.[70] Tiukentuneiden terveysmääräysten ja kohonneen hygieniatason myötä alettiin tehtaidenkin siisteyteen kiinnittää aikaisempaa enemmän huomiota. Järjestäytyneet työntekijät pyrkivät vaikuttamaan siihen, että päästäisiin pois tilanteesta, jossa "ihmiset ja

69 Palkkatyöläinen 23/1931, s. 3.

70 Fazer-haastattelut 1983, nrot 9 ja 15. MV:KTKKA.

rotat saavat käyttää samoja ruokailupaikkoja".[71]

Puhdistustyöläisiä oli vuonna 1925 runsaat kaksi tuhatta. Määrä kaksinkertaistui vuoteen 1938 tultaessa.[72] Siivoojien toimenkuva vaihteli yrityksittäin. Heitä käytettiin sesonkiaikana myös tuotannossa. Esimerkiksi Elannon leipätehtaan siivoojat tekivät syksyisin omenahilloa ja kesäisin mansikkahilloa siivouksen ohessa.[73] Tilapäisillä siivoojilla riitti töitä vain kesäisin, talvisin oli vähemmän työtä. Siivoojien työaika poikkesi muiden tehtaan työläisten työajasta. Yleensä työt alkoivat puolen päivän jälkeen ja loppuivat iltakymmeneltä.[74]

Ongelmallinen lastausala

Lastaustyöt olivat puuteollisuustyön ja koneteollisuuden ohessa 1920-30-luvulla aikaisempaa enemmän naisille avautuvia ns. raskaita aloja. Naisten määrä kasvoi kuljetus-, lastaus- ja purkutöissä noin kahdella tuhannella hengellä:[75]

1925	1 225
1930	2 708
1935	2 353
1938	3 294

Vielä vuosisadan vaihteessa satamien liikenteen kasvaessa nopeasti tarvittiin lautatarhoihin ja satamiin "vahvoja, taitavia ja harkitsevia ammattimiehiä", jotka huolehtivat lisääntyneistä tehtävistä. Lastaus ja purku tehtiin pääosin käsityönä aina ensimmäiseen maailmansotaan saakka.[76] Vuonna 1927 tehdyn selvityksen mukaan maailmansota ja kansalaissota vaikuttivat naisten määrän nousuun. Naisten osuus vakinaisista työntekijöistä oli 13 prosenttia, tilapäisistä 18 prosenttia (1927).[77] Kasvu teki satamatöistä ongelma-alan: naisten paikan nähtiin olevan kotona, ei satamissa, joita pidettiin rappion tyyssijoina. Satamatöissä olevien naisten uskottiin altistuvan muita enemmän prostituutiolle ja juopottelulle. Suurin osa satamissa työskennelleistä naisis-

---

71 Fazerin työhuonekunnan pöytäkirja 29.11.1928. TA.

72 Ammattientarkastuskertomukset 1925-38.

73 Elanto-haastattelut 1984-85. Nro 31. MV:KTKKA.

74 Forssa-haastattelut 1980. MV:KTKKA.

75 Ammattientarkastuskertomukset 1920-40; 1940-luvun tilanteesta Bergholm 1993, s. 153-167.

76 Bergholm 1988, s. 35-36.

77 SVT XXXII 9, Lastaus- ja purkamistyöntekijät 1928, s. 12, 33.

ta oli kuitenkin tavallisia vaimoja ja äitejä. Porissa ja Kotkassa oli lukuisasti leskiä lastaustöissä.

Naisten käyttö satamissa poikkesi jonkin verran alueellisesti. Eniten käytettiin naisia Vaasassa, jossa yli 2/3 lastaustyöntekijöistä oli naisia. Kotkassa heitä oli vajaa kolmannes työntekijöistä. Myös Uuraassa, Oulussa, Porissa, Kemissä ja Varkaudessa oli paljon naisia, sen sijaan Tampereella, Hangossa ja Ykspihlajassa naisia oli suhteellisen vähän. Yleensä näytetään naisia palkatun enemmän vilkasliikenteisimmissä satamissa, joissa sesonkiaikana työvoiman kysyntä oli suurinta. Ylipäätään naisten työnsaanti oli alalla vaihtelevampaa ja heidän työskentelynsä tilapäisempää kuin miesten. Heitä käytettiin eniten lokakuussa, sitten syys- ja heinäkuussa ja hyvin vähän talvikuukausina. Talvityöttömyys olikin juuri naisten ongelma. Helsingissä työttömyysaika oli keskimäärin 2,7 kuukautta.[78]

Lastausala kuului naistyöntekijöiden näkökulmasta katsoen teollisuustyötä selvästi heikompiin aloihin. Työolot olivat huonot ja odotus- sekä ruokailuhuoneet useimmiten tarkoitustaan vastaamattomat. Työajan pituus oli periaatteessa kahdeksan tuntia, lauantaisin kuusi tuntia, mutta yleensä töitä teetettiin tarpeen mukaan. Töihin otettiin vallinneen käytännön mukaan vain yhden laivan lastaamisen ajaksi. Työntekijöiden enemmistö vastusti palkkaustapaa. Vaikka lomista oli laissa säädetty, niitä ei yleensä annettu (1927).[79]

Työntekijöiden mielestä lastaustyön epäkohtia olivat pitkä talvityöttömyys ja työsuhteen epävarmuus. Yleisiä työehtosopimuksia ja työsääntöjä, kuten irtisanomisaikaa tai alinta palkkaa ei ollut. Työntekijöiden toiveena oli, että työnantajat, kunnat ja valtio järjestäisivät muita töitä talvisin. Työhönotto oli myös ongelma. Työtä joutui odottamaan aamusta iltaan ilman korvausta, työnjohtajan poimiessa jonosta sopivat työntekijät. Moisen joutenolon arveltiin johtaneen heikkoja miehiä ja naisia paheiden teille. Työntekijätkin pitivät järjestelmää turmiollisena, sillä se raaisti ja katkeroitti työväkeä sekä edesauttoi lahjomista ja prostituutiota. Joissakin satamissa valitettiin työnantajien ottaneen töihin väkijuomia ja rahalahjuksia tarjonneet työntekijät.

Työnantajan näkökulmasta ongelman muodostivat työntekijät eikä palkkauskäytäntö. Pahimpana epäkohtana pidettiin juopottelua. Se vei työläisten varoja, alensi elintasoa, vähensi työtehoa ja lisäsi tapaturma-alttiutta. Erityisesti merenrantasatamissa kuten Helsingissä, juopottelua pidettiin ongelmana. Eräs helsinkiläinen lastausliike väitti, ettei työntekijöitä voinut juopottelun ja varastamisen takia pitää kauan työssä, vaan heitä oli usein vaihdettava. Juomasakkojen maksaminen tuotti lisäksi työntekijöille tuntuvia lisämenoja. Kun joissakin per-

---

78 SVT XXXII 9, Lastaus- ja purkamistyöntekijät 1928, s. 12-13, 24, 32-36.

79 SVT XXXII 9, Lastaus- ja purkamistyöntekijät 1928, s. 31, 38-42.

heissä vielä vaimotkin joivat, jäivät lapset hoidotta, kunnes köyhäinhoitolautakunta ehti puuttua asiaan. Eräs työnantaja ehdotti, että kaupungin olisi säädettävä pakollinen tilistä säästäminen, mikä vähentäisi kunnallisen avustuksen antamista.[80] Lyhyesti sanottuna, työnantajat vaativat lisää kuria ja holhousta.

Kaavio 1: Naisten osuus keskeisten teollisuudenalojen työntekijöistä vuosina 1910-1938

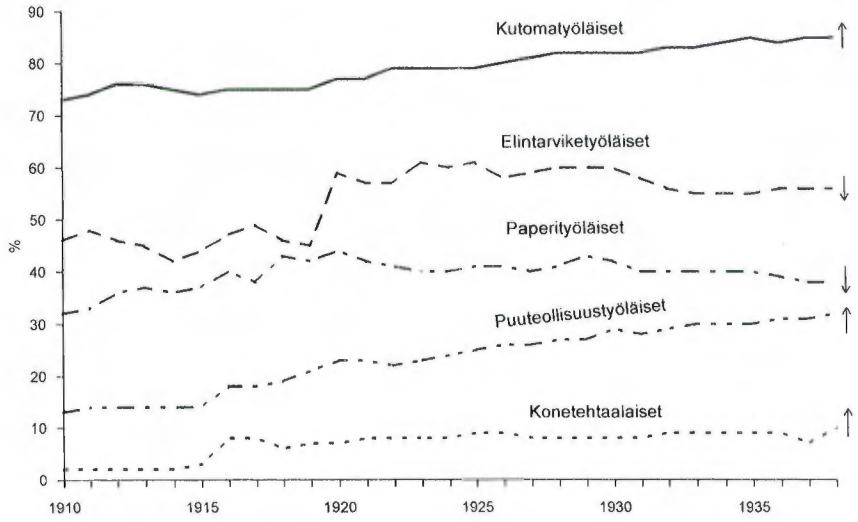

Lähde: SVT XVIII Teollisuustilastot 1910-38.

80 SVT XXXII 9, Lastaus- ja purkamistyöntekijät 1928, s. 93.

Tehdastyön ulkoiset ehdot

Naisten työllisyyden kannalta keskeisten teollisuudenalojen kehityksen tarkastelun jälkeen siirrytään tehdastyön erityispiirteisiin, joista keskitytään työn ulkoisiin ehtoihin ja sisäisiin hierarkioihin. Minkälainen oli se tehdasjärjestelmä, jota pikkukaupungin polkupyörätehtailijan mukaan naiset eivät olleet erityisen halukkaita noudattamaan, vaan mieluummin pakenivat kotiin?[81]

Töihin pääsy

Teollistumisen alkuvaiheessa naisia oli vaikea saada muista töistään tehtaisiin, 1900-luvun alkupuolella kaikki halukkaat eivät enää mahtuneet töihin. Sadassa vuodessa tehdastyön merkitys taloudelle, yhteiskunnalle ja yksittäisille työntekijöille oli muuttunut merkittävästi. Nuorten työläistyttöjen oli pyrittävä tehtaaseen, ei mentävä. "Oli aika homma ennen kuin sinne pääsi. Sai moneen kertaan käydä kysymässä ja mestarin edessä niiamassa, eikä vain otettu".[82] Pääsy riippui paljon myös alasta. Naisia eniten työllistäviin kutomatehtaisiin meneminen ei enää ollut itsestäänselvyys. Töihin piti hakea yleensä useamman kerran. Suurin osa tehtaalaistytöistä oli päässyt työhönsä joko tehtaassa jo työskennelleen sukulaisen tai tuttavan suosituksen avulla. Tästä syystä samassa tehtaassa saattoi olla saman suvun jäseniä isoäidistä tyttärentyttäreen.[83]

Sotienvälisellä kaudella pidettiin tulokkaille pääsykokeita, pelkkä sukulaisuussuhde ei välttämättä enää riittänyt takeeksi. Makeistehtaissa oli näppäryyskokeet, joissa hakija joutui käärimään karamelleja tai valamaan suklaata truutilla.[84] Leivänlaskijan pääsykokeena oli puolestaan lasku- ja kirjoitustaito.[85]

Yksityisten paikanvälitystoimistojen käyttö oli suhteellisen vähäistä, koska ne olivat maksullisia. Toisaalta kunnalliset työnvälitystoimistot eivät vielä pystyneet kovin hyvin välittämään työvoimaa. Tehtaiden työnjohtajia ja konttorihenkilökuntaa haettiin lehti-ilmoituksin, mutta harvemmin työläisiä. Kun hämeenlinnalainen pariskunta haki vakituisia paikkoja Littoisten verkatehtaalta, ilmoittivat he olevansa parhaas-

---

81 Suomen polkupyörä- ja konetehtaan vastaus Naistöiden Keskustoimistolle 8.10.1918. KA.

82 Pumpulienkeleitä ja arkielämää 1981, Nieminen, s. 7.

83 Forssa-haastattelut 1980, Autio. MV:KTKKA.

84 Fazer-haastattelut 1983, nro 14, kertoja tuli töihin tehtaaseen 20-vuotiaana vuonna 1933. MV:KTKKA.

85 Elanto-haastattelut 1984-85, nro 10. MV:KTKKA.

sa iässä, työvoimansa suurimmillaan ja terveytensä puolesta voivansa hyvin. Vaimon työ entisessä villavaatetehtaassa oli ollut monipuolista, hän oli ollut ylikutojana ja "perillä kaikista kutomo-osaston työn laaduista". Mies puolestaan oli ollut kymmenen vuotta vaihtoliikkeessä. Tehtaan johto ilmoitti voivansa palkata vaimon vakituisesti, muttei miestä.[86] Työhakemuksissa työntekijät pyrkivät kaikin tavoin osoittamaan fyysistä kuntoaan ja poliittisia avujaan. Työntekijöiden tiedossa oli, mitä työantaja odotti. Jos kuului Lotta Svärdiin, lapuanliikkeeseen tai Vapaaseen Työväen liittoon, työnsaantimahdollisuudet paranivat.[87]

Suurissa yrityksissä työnantajat edellyttivät hakijalta mainetodistusta, erotodistusta edellisestä työpaikasta sekä työtodistuksia - ainakin periaatteessa. Työntekijät palkattiin useimmiten tilapäisiksi työntekijöiksi ilman irtisanomisaikaa. Kunkin työmaan työsäännöissä määriteltiin vallitseva käytäntö. Työntekijän turvattomuutta lisäsi se, että hän menetti kaikki etunsa, mikäli hänet irtisanottiin "huolimattomuuden" takia. Sääntö antoi työnantajille käytännössä täyden vallan olla maksamatta esimerkiksi loma-ajalta palkkaa.[88]

Konttori- ja liiketyöntekijöitä palkattiin tehdastyöväkeä useammin lehti-ilmoitusten perusteella. Heistäkin suurin osa sai työpaikkansa suoraan työnantajalle tekemänsä hakemuksen perusteella. Viidennes sai työnsä työtodistusten ja suositusten sekä runsas kymmenennes lehti-ilmoitusten perusteella. Loput palkattiin sukulaisten välityksellä, työnantajien tarjousten perusteella tai välitystoimiston kautta.[89] Tehtaaseen töihin tulleet joutuivat suurimmissa tehtaissa ensin lääkärintarkastukseen, jonka jälkeen lääkäri lopullisesti päätti, kuka otetaan. "Jos oli vähän pienen kokoinen tai kalpee ja laiha, lääkäri sanoi kylmästi ei ja ajoi kotiin lihomaan".[90]

Seikka, jolla saattoi olla merkitystä tyttöjen palkan muotoutumiselle oli se, että pojat aloittivat työnsä tehtaissa aikaisemmin kuin tytöt: 33 prosenttia pojista ja 18 prosenttia tytöistä aloitti työt alle 14-vuotiaana (1928).[91]

---

86 Työhönhakukirje 20.5.1940. Littoisten verkatehtaan arkisto. ELKA.

87 SATA 11680-11738. 1991. SKS; Työhakemus 23.5.1930. G.A. Serlachius Oy:n arkisto. ELKA.

88 Forssan Saha Oy:n sahan, lautatarhan ja halkotarhan työsääntö 1928. Forssan Saha Oy:n arkisto, B 1:1. ELKA.

89 SVT XXXII 10, Liikeapulaiset 1925, s. 30.

90 Pumpulienkeleitä ja arkielämää 1981, Nieminen, s. 7.

91 SVT XXXII 13, Työläisnuorisotutkimus 1935, s. 23.

Todellinen työaika

Se, että työaika lyheni suurella osalla työväkeä kahdeksaan tuntiin 1920-luvulla, ei kerro paljonko vuorokaudesta jäi aikaa muihin toimiin. Seikka, johon oli kiinnitetty huomiota suurteollisuuden työvoimatarpeen lisääntymisestä lähtien, oli työpaikkojen ja työläisten asuntojen välinen etäisyys. Todellinen työaika käsitti sekä työajan, siihen lisätyn ruokailutauon että kotimatkat aamuisin ja iltaisin. Työmatkan pituudella oli sitäkin suurempi merkitys, kun työntekijöillä oli harvoin käytössään muuta kulkuneuvoa kuin polkupyörä ja sekin vain osan vuotta. Julkinen liikenne oli vielä vähäistä, vaikkakin kehittyi ajanjakson loppupuolella. Polkupyörä oli sitäkin tärkeämpi.

Sekä yritykset että viranomaiset korostivat mahdollisimman lyhyiden työmatkojen tärkeyttä. Töölön Sokeritehtaan vuosina 1909-12 rakennetut työväenasunnot nousivat kuuden minuutin kävelymatkan päähän tehtaasta, jottei "työntekijöiden tarvitse tuiskussa ja sateessa kulkea pitkää matkaa ja sieltä pois, vaan saapuvat he työhön levänneinä ja täysissä voimin, mikä on eduksi yleisille terveysoloille ja millä seikalla saattaa olla jokin vaikutus tapaturmien lukuisuuteen". Läheisyyttä puolsi myös se, että työntekijät saattoivat käydä kotonaan puolen tunnin aamiaistauollaan.[92]

Vuoden 1917 työaikalain soveltaminen käytäntöön ei ollut ongelmatonta. Työnantajat valittivat sosiaalihallitukselle, että laki oli täysin epäonnistunut ja sen seurauksena tuottavuus aleni, erityisesti sahoilla.[93] Yrityksille annettiin poikkeuslupia, mikä puolestaan ärsytti työntekijöitä. Heidän mukaansa poikkeukset olivat yleisempiä kuin itse säännöt. Leipurilakia rikottiin yleisesti ja usein työläisten omalla suostumuksella.[94] Ammattientarkastajien vuonna 1923 esittämistä ilmoituksista syytteiden nostamiseksi oli lähes puolet kahdeksan tunnin työaikalain rikkomuksia. Muutamia vuosia myöhemmin todettiin, että työaikalakia noudatetaan etenkin suurteollisuudessa. Ongelmia sen sijaan oli pienteollisuudessa, varsinkin myllyissä, pienissä leipomoissa ja sahoilla.[95] Myös suurissa teollisuuslaitoksissa todellinen työaika oli kahdeksaa tuntia pidempi: Forssan tehtaassa kutojien tuli omalla ajalla puhdistaa ja öljytä koneensa ennen pillin soimista aamulla ja huoltaa sitä ruokatauon aikana, joten työaika venyi pakostakin sallittua pitem-

---

92 Ramsay 1912, s. 2.

93 Mansner 1981, s. 248-249.

94 Suomen Ammattijärjestö 7-8/1917, s. 107-109; Kuusi 1931 I, s. 458-459.

95 Ammattientarkastuskertomukset 1920-30.

mäksi.[96] Yksi uuden lain seuraus oli työläisille myönteinen: yrityksiin jouduttiin palkkaamaan lisää väkeä, mikä tiesi tuloja.[97]

Vuonna 1922 säädetty vuosilomalaki lyhensi vuotuista työaikaa. Se koski kuitenkin vain osaa työntekijöistä. Vuosilomalain soveltamisessa käytäntöön oli omat ongelmansa. Työntekijät syyttivät työnantajia siitä, että nämä toimivat lain kirjainta vastaan. Laissa sanottiin, että jokainen työntekijä, joka oli ollut saman työnantajan palveluksessa vähintään vuoden, oli oikeutettu seitsemän päivän palkalliseen vuosilomaan. Muutamissa yrityksissä, kuten Oy Gutzeit & co:n työsäännöissä puhuttiin kuitenkin kalenterivuoden pituisesta yhtäjaksoisesta työsuhteesta, joka oikeutti palkalliseen lomaan.[98] Myös lain kausiluontoisia töitä koskevat kohdat olivat kiisteltyjä. Vuoden yhtäjaksoinen työsuhde oli varsinkin naisilla harvinainen. Naisten työ oli kausiluonteista ja suhdanneherkkää. Vain harvat yritykset pysyivät käynnissä koko vuoden ja nekin vähennetyllä työvoimalla. Vuosilomalaki olikin tutkittavana aikana naisten osalta kuollut kirjain sikäli, että lomaa kyllä sai, muttei useinkaan palkallista.

Merkittävä seikka, johon ei aikaisemmin ole kiinnitetty huomiota ja jolla on ollut vaikutusta naisten palkan määräytymiseen, nousee esiin nuorten työaikojen tarkastelussa. Vuonna 1928 toimeenpannusta työläisnuorisotutkimuksesta käy nimittäin ilmi, että kaikilla teollisuuden aloilla miesten keskimääräinen viikkotyöaika oli pitempi kuin naisten. Erotus oli nimenomaan teollisuusammateissa - maataloustöissä naisten viikkotuntimäärä oli pitempi kuin miesten:

Taulukko 4: Nuorten työläisten keskimääräinen viikkotyömäärä teollisuudessa ja maataloudessa vuonna 1928

Ikä	Teollisuus			Maatalous		
	M	N	Yht.	M	N	Yht.
Alle 15 v.	45	40	42	54	54	54
15-17 v.	47	46	46	54	56	55
Yli 18 v.	47	46	47	54	58	56
Yhteensä	47	46	46	54	56	55

Lähde: SVT XXXII 13, Työläisnuorisotutkimus 1935, s. 28-31.

96 Forssa-haastattelut 1980, Autio, Ekholm. MV:KTKKA.

97 Ks. Mansner 1981, s. 253.

98 Suomen Ammattijärjestö 1/1924, s. 13-14.

Suurin ero viikkotyötuntien määrässä oli nuorimmilla tytöillä ja pojilla. Pojat tekivät lähes kuusi tuntia pitempiä viikkoja kuin tytöt. Sittemmin ero tasoittui, mutta työviikko jäi edelleen miehillä pitemmäksi - muun muassa kutomatyöntekijöillä ero oli pari tuntia. Miehet ja yleensä vanhemmat työntekijät tekivät myös yleisemmin ylitöitä. Naisista 91 prosenttia teki säännöllistä työtä ja vain kymmenesosa ylitöitä.[99]

Työnantajien ja työntekijöiden suhteet

Työntekijöiden ja työnantajien suhteet olivat ammattientarkastajien mukaan verraten hyvät vuonna 1916: lakkoja, työnsulkuja tai muita vaikeampia selkkauksia ei ollut.[100] Syynä rauhallisuuteen ei kuitenkaan ollut työmarkkinoiden sopu, vaan sodasta johtuva poikkeuslaki, joka kielsi lakot. Tilanne oli siis toinen kun aiemmin tai kansalaissodan jälkeen. Yleisesti ottaen 1920-luku oli työnantajien ja työntekijöiden molemminpuolisen epäluulon aikaa. Talvella 1920 perustettu lakonmurtajajärjestö Vientirauha kiristi suhteita entisestään. Suomen Työnantajain Keskusliittoon perustettiin lisäksi vuonna 1928 työläistilasto-osasto, joka ylläpiti työläiskortistoa, järjesti lakkolaisten valvontaa ja pyrki luomaan yhtenäisen työhönottojärjestelmän. Työväki piti kortistoa mustana listana ja tuomitsi sen.[101]

Serlachiuksen Mäntän tehtailla pidettiin 1930-luvun puolivälissä listaa työntekijöistä. Työväen Arkistossa säilyneissä listoissa on 658 nimeä, joista naisia on neljännes. Suurin osa näistä on lajittelijoita, mutta mukana on myös siivoojia, mallinottajia, kuorimotyöntekijöitä, tasaajia, paikkaajia, sekatyöläisiä, kiillottajia, kimpitasaajia, päivätyöläisiä, vursterinaisia, hissaajia, rulla- ja leikkuukoneen työntekijöitä. Kustakin työntekijästä ilmoitetaan syntymäaika ja -paikka, ammattinimike, poliittinen kanta, seurapiiri, mahdolliset lehdentilaukset sekä lähisukulaisten poliittinen aktiivisuus. Lopuksi annetaan lausunto, jonka mukaan työntekijä on vaarallinen, vähemmän suotava, luotettava, muistutukseton tai joukkojen mukana kulkeva. Kommunisteiksi leimatut ovat joko poliittisesti vaarallisia tai vähemmän suotavia työläisiä. Naisista ketään ei leimata vaaralliseksi. Porvarismieliset, suojeluskuntaa suosivat, lotat, partiolaiset ja IKL:ään kuuluvat ovat luotettavia.[102] Eräiden yritysjohtajien lapuanliike-sympatiat varsinkin liikkeen alku-

---

99 SVT XXXII 13, Työläisnuorisotutkimus 1935, s. 28-31.

100 Ammattientarkastuskertomus 1916-17, s. 19.

101 Mm. paperiteollisuudessa suhteet kiristyivät erityisesti 1930-luvun alkupuolella, Kalela 1981, s. 137-159; Nordberg 1980, s. 322-323; Savola 1968, s. 117-118.

102 Tietoja G.A. Serlachius Aktiebolagin työläisistä. Sig. 331.7. TA.

vaiheessa olivat ilmeiset.[103]

Ammattiyhdistysliikkeen johto syyllistyi työnantajien mukaan "itsenäisesti ajattelevien" työläisten, pääasiassa suojeluskuntalaisten vainoamiseen ja uhkailuun. Työntekijöitä ivattiin, uhkailtiin ja eristettiin, heidän työkalujaan hävitettiin ja eväitä voideltiin paloöljyllä. Työntekijät pakottivat työnantajia erottamaan tiettyjä työläisiä ja palkkaamaan mieleisiään tai pakottivat työläiset lakkoon. Terroria olivat heidän mukaansa myös ne anteeksipyynnöt, joita työväenlehdissä oli vuoden 1929 aikana julkaistu lähes sata, samoin kuin työläisiltä "pakkoperityt" valistusverot.[104]

Työntekijät puolestaan myönsivät kohdanneensa terroria - mutta työnantajien taholta. Kysyttiin oliko se terroria, jos työtoverit eivät puhuneet toisilleen ja esiin otettiin työnantajien työpaikan menettämisen uhalla määrätyt pakotustoimet ja järjestäytyneen työväen erottamiset, mustat listat ja rikkurien käyttö.[105] Järjestäytyneiden työläisten ongelmana olivat rikkurit, jotka olivat naisia siinä missä miehiäkin. Mäntän tehtaalla vuonna 1908 puhjenneen lakon rikkureista oli 16 prosenttia naisia ja "naispettureita" kolmannes kaikista lakonmurtajista. Helsingin vaatetustyöläisten lakossa vuonna 1926 oli rikkureista naisia 30 prosenttia.[106]

Mustat listat eivät olleet uusi tai 1930-luvun alun oikeistosuuntauksen synnyttämä ilmiö. Myös suurlakon aikana ja sen jälkeen työntekijöitä listattiin poliittisen tai ammatillisen aktiivisuuden vuoksi irtisanottaviin. Ahlströmin Suursaaren sahalla laadittiin vuoden 1905 lopussa lista "poispantavista" työmiehistä. Syyt olivat samansuuntaisia kuin sittemmin 1930-luvulla. Työntekijät saivat lopputilin seuraavin arvioin: "työväenliikkeen asian kannattaja, pahimpia kiihoittajia, esittänyt sopimattomia vaatimuksia, tahtoi välittömästi ampua työnjohtajaa, kiroillut, käyttäytynyt sopimattomasti, pahimpia yllyttäjiä ja eukko samanlainen, kiihoittaja ja eukko vielä pahempi...".[107] Töölön Sokeritehtaalla työntekijät vaativat erotettujen punakaartiin kuulunei-

---

103 Heihin kuuluivat mm. Rudolf Waldén, Rafael Haarla, Lohjan Kalkkitehtaan toimitusjohtaja Petter Forsström ja Littoisten Verkatehtaan omistaja H.A. Koristo. Mansner 1981, s. 393-395.

104 Ed. Mannerin ym. toivomusaloite nro 2 työrauhan turvaamisesta, liitteet II,4. Valtiopäiväasiakirjat 1930 I, s. 29; Sosiaaliministeri Tuomivaaran puheenvuoro lähetekeskustelussa. Valtiopäiväasiakirjat 1930 II, s. 140.

105 Lähetekeskustelu ja käsittely, mm. edustajat Aalto, Huttunen ja Haverinen. Pöytäkirjat. Valtiopäiväasiakirjat 1930 II, s. 142-159, 1043.

106 Luettelo työnhaluisista Mäntän, Äänekosken ja Läskelän tehtailla 1908 ja 1909. Lakot oli järjestetty työajan pidennystä vastaan. Kaikkiaan Paperiteollisuustyöväenliiton listaamia rikkureita ja pettureita oli 611. Painettu luettelo 1910; Luettelo Vaatetustyöntekijäin liiton v. 1926 työehto- ja palkkaliikkeiden aikana toimineista lakonmurtajista, Helsingissä lakonmurtajia oli 134. Painettu luettelo 1926.

107 Luettelo poispotkittavista henkilöistä 1905 lopussa. A. Ahlström Oy:n arkisto. ELKA.

den ottamista takaisin töihin ja paheksuivat johdon vaatimaa kirjallista sitoutumista kaartiin kuulumattomuudesta. Työntekijät olivat tuohduksissaan moisesta vaatimuksesta: "On kansalaisarvolle alentavaa sitoutua kirjallisesti, rohjetaan tällaista vaatia!".[108]

Oikeistosuuntaus kiristi työntekijöiden ja työnantajien suhteita 1920-30-luvun vaihteessa. Naisvaltaisen Forssan puuvillatehtaan johto teki paikallisen suojeluskunnan kanssa kirjallisen sopimuksen sekä tehtaan että asuntoalueen järjestyksen valvomisesta ja ilkivallan estämisestä. Yhtiö maksoi järjestölle neljännesvuosittain 10 000 markkaa vuoden 1927 alusta.[109] Mäntässä Serlachiuksen johto sai tehtaan poliisilta yksityiskohtaisia raportteja[110] työväen järjestämistä tilaisuuksista, niihin osallistuneista ja ohjelmasta. Urheiluseura Mäntän Valo oli erityisen tarkkailun alaisena. Jopa Valon tyttöihin kuuluneet listattiin ja perhesuhteet selvitettiin, vaikkeivät tytöt olleet yhtiön palveluksessa. Raportoijan mukaan yhtiön periaatteet ja "marxilaisten" näkemykset olivat niin vastakkaisia, että oli tehtävä leikkaus "pohjaan saakka". Yhtiö oli toki lyönyt hajalle työläisten rintamaa, mutta toimintaa ei ollut saatu loppumaan. Kirjoittajan mukaan olikin annettava isku, joka lopettaisi marxilaisten aktiivien toiminnan. Sillä estettäisiin ainakin nousevaa polvea saamasta "tartuntaa siitä myrkynkylvöstä, jota työväentalolla on saanut kolmekymmentä vuotta rauhassa tehdä".[111]

Ajanjakson aikana työntekijät olivat työnantajien armoilla, joskin alakohtaiset erot olivat suuria. Töölön Sokeritehtaalla muutettiin poikkeusolojen jälkeen toukokuussa 1920 palkkakäytäntö ilmoittamalla työntekijöille ykskantaan, että työpalkat korotettaisiin siitä lähtien työkyvyn ja ammattitaidon mukaan. Vakinaisia työntekijöitä koski sama määräys. Heidän palkkansa muutettiin tuntipalkaksi ja kalliinajan lisät jätettiin saman tien pois. Mestari ilmoitti jokaiselle erikseen kunkin uuden palkan. Tylyä tekstiä edelsi kuukautta aiemmin annettu ilmoitus siitä, että tehdas alkaisi maksaa kertasuorituksena "pieniä palkkioita": sata markkaa vanhemmille työntekijöille ja uusimmille, eläkeläisille ja leskille puolet vähemmän.[112] Palkkioilla pyrittiin nähtävästi lieventämään työväestölle epäedullisemman uuden palkkaustavan vastaanottoa.

---

108 Työntekijöiden kirje tehtaan johdolle 8.8.1906. Töölön Sokeritehtaan arkisto. ELKA.

109 Sopimus 17.5.1927. Ab Forssa Oy:n arkisto. ELKA.

110 Ed. Fagerholmin ym. lakialoite no 16 laiksi työrauhan suojelemisesta annetun lain kumoamisesta, liitteet II,3. Valtiopäiväasiakirjat 1936, s. 62.

111 W.Hj. Heimolaisen kirjeet yhtiön johdolle 27.4.1934 ja 24.6.1934. G.A. Serlachius Oy:n Mäntän tehtaan arkisto. ELKA.

112 Ilmoitus työntekijöille 17.5.1920 ja 13.4.1920. Töölön Sokeritehtaan arkisto. ELKA.

Karl Fazerin konditoriassa rikottiin 1920-luvun alussa leipurilain määräyksiä teettämällä ylitöitä ilman korvauksia, pakottamalla työntekijät ottamaan osan palkastaan tavarana ja jättämällä noudattamatta kahdeksan tunnin työaikaa. Työntekijät, jotka valtaosin olivat järjestäytymättömiä, kääntyivät huolineen Suomen Elintarveteollisuustyöväen Liiton puoleen ja osa työläisistä liittyi leipuriammattiosastoon sillä seurauksella, että heidät jonkin ajan kuluttua irtisanottiin.[113] Työntekijät olivat tietoisia Fazerin kielteisestä suhtautumisesta järjestäytyneisiin työläisiin. Tehtaaseen ei otettu punavankina tai tunnetusti punaisten puolella olleita. Ammattiosastoon kuuluneita saatettiin erottaa ja toimintaan osallistuneet pyrkivätkin sen salaamaan.[114]

Kaavio 2: Työtaistelut Suomessa vuosina 1910-38

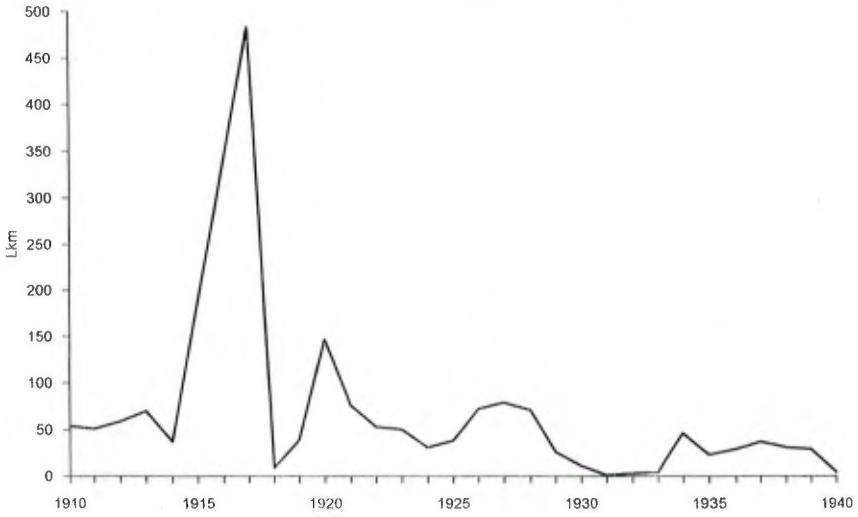

Lähde: Suomen Taloushistoria 3, 1983, s. 398-400.

113 Kertomus Suomen Elintarveteollisuustyöväen liiton toiminnasta vuodelta 1922, s. 8.

114 Fazer-haastattelut 1983. Nrot 15 ja 16. Edellinen kertoja tuli tehtaaseen 1912 ja jälkimmäinen 1922. MV:KTKKA.

1920-30-luvulla käytiin lukuisia työtaisteluja lähinnä palkkakiistojen vuoksi. Lakkoja oli paljon varsinkin vuosina 1926-28. Tuona aikana oli 222 työtaistelua, joissa osallistujia oli noin 51 000. Lamakausi ja vasemmistolaista työväenliikettä vastaan suunnatut toimenpiteet heikensivät lakkohaluja. Eniten lakkoiltiin palkan tai työehtosopimuksen takia.[115]

Pienemmät lakot olivat sotienvälisellä kaudella paikallisia ja niillä saattoi olla poliittisia kytkentöjä. Kun Paasivaaran Margariinitehtaan työläiset elokuussa 1928 vaativat työhön otetun rikkurin irtisanomista, erotti tehtaan johto tämän sijasta neljä irtisanomista vaatinutta ammattiosaston puuhamiestä. Tilanne ajautui lakkoon, joka neuvotteluista huolimatta kesti tammikuun lopulle. Työntekijät eivät hyväksyneet työnantajan omavaltaisuutta ja lakkoa pyrittiin laajentamaan rakennus- ja korjaustöihin sekä julkaistiin rikkurilistaa ja tehtaan tuotteiden boikottikehotuksia paikallisessa lehdessä. Lakkolaisten hyväksi järjestettiin tanssiaiset ja avustuslistat kiersivät työläisten keskuudessa. Ongelmallista työntekijöiden kannalta oli, että lakonalaiseen työhön otettiin uusia työntekijöitä eikä työnantajan edun mukaista ollut jouduttaa lakon lopettamista.

Tammikuun puolivälissä tehtaan johto ilmoitti, että margariinin valmistus alkaa toisella paikkakunnalla, jonne osa lakkolaisista saattaisi sijoittua. Työläisiä katkeroitti myös se, että Kuluttajain lehdessä oli edelleen tehtaan tuotteiden mainoksia, mistä valitettiinkin niin Kulutusosuuskuntien Keskusliitolle (KK), OTK:lle kuin Sosialidemokraattisen puolueen puoluetoimistoonkin. KK:sta vastattiin, että Suomen Ammattijärjestö (SAJ) ei ole hyväksynyt lakkoa eikä näin ollen ole tehnyt KK:lle esitystä boikotista. Yksittäiset paikallisen tason ongelmat jäivät keskusjohtojen riitojen jalkoihin.[116] Vielä 1930-luvulla naisvaltainen ammattiosasto saattoi vetää omaa linjaansa huolimatta keskusjärjestön tai liiton päätöksistä.[117]

Ei ole merkkejä siitä, että naiset olisivat lakkoilleet vähemmän kuin miehet. Virallisista tilastoista ei ole saatavilla tietoja lakkolaisten sukupuolesta, mutta alakohtaisessa tarkastelussa havaitaan, että naisvaltaisilla aloilla lakkoiltiin siinä missä muillakin aloilla. Esimerkiksi Nokian Gummitehtaalla huhtikuussa 1928 alkaneessa työtaistelussa 763

---

115 Ajanjaksona 1919-29 rekisteröidyistä lakoista 54 % päättyi kompromissiin ja 34 % työnantajan voittoon, 1930-39 vastaavat luvut olivat 75 ja 18 %. Savola 1968, taulukko 17, s. 200 ja 122.

116 Paasivaaran Margariinitehtaan lakon asiapaperit 1928. TA.

117 Näin esimerkiksi Tiutisten laatikkotehtaan lakossa vuonna 1934. Valkonen 1987, s. 229; Reuna 1985, s. 635-639.

lakkolaisesta oli naisia 589 eli 77 prosenttia.[118] Kaikki työntekijät eivät osallistuneet tehtaansa lakkoihin, joskin osallistumisprosentti oli varsin korkea: vuonna 1926 se oli noin 90, seuraavana vuonna kymmentä prosenttiyksikköä alempi.[119] Lakkoon meneminen ei välttämättä ollut sidoksissa työntekijöiden järjestäytymiseen.

Muutoksen merkkejä

Teollistumisen ensimmäisessä vaiheessa tehdasyhteisöissä oli vielä vahva patriarkaalinen komento ja riippui kustakin patruunasta, millä tavalla hän kohteli työntekijöitään. Niin kauan kuin patruunavalta tuotti työläisille enemmän hyvää kuin pahaa, se koettiin turvalliseksi järjestelmäksi. Järjestelmä alkoi kuitenkin murentua vuosisadan vaihteen tienoilla.[120] Jokapäiväisen käytännön tasolla viimeistään kansalaissodan kokemukset kyseenalaistivat pyrkimyksen yhteiseen hyvään - eturistiriita kärjistyi perinteisten luontaisetujen karsimisen myötä. Työntekijöiden näkökulmasta järjestelmän hyvä olikin työnantajan hyvä ja työntekijän paha. Tuotannon mahdollisimman suuri kasvu oli kapitalistille kuitenkin tärkeintä ja poliittiset näkemyserot sille alisteisia. Työnantajien suhtautumisen muutoksesta alkoi olla merkkejä 1930-luvun lopulla. "Teollisuudella on vastuu niistä ihmisistä, jotka ovat sen palveluksessa", kirjoitettiin talvisodan kokemusten jälkeen.[121] Työnantajien yhteiskuntasopua korostavat kirjoitukset olivat harkittuja: taustalla oli pyrkimys kohentaa oloja sellaisiksi, ettei työntekijöillä olisi tarvetta liittyä ammattiliittoihin.[122]

Tehtaiden sisäiset hierarkiat

Sotienvälisellä kaudella työnantaja sopi palkasta suoraan työntekijän kanssa nostaen ja alentaen palkkaa taloudellisten olojen mukaan lähes vuosittain. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että palkka määräytyi monipolvisen sisäisen hierarkian mukaisesti, jopa siinä määrin, että työntekijöiden oli luontaisetujen, kalliinajan lisien, korotusten ja vähen-

---

118 Luettelo 10.4.1928 alkaen lakossa olevista Suomen Gummitehdas Oy:n työläisistä. Painettu luettelo 1928.

119 Vuonna 1926 sattuneet työnseisaukset. Suomen Ammattijärjestö 6/1927, s. 115.

120 Talve 1979, s. 269.

121 Insinööri Heikki H. Herlin Teknillisessä Aikakauslehdessä 5-6/1941, s. 33-34.

122 Yhteiskuntarauhan ylläpitämisstrategioihin kuului myös pyrkimys teollisuuslaitosten sijoittamiseen maaseudulle: työläiset saivat oman asunnon ja maata viljeltäväkseen, ks. Kettunen 1992, s. 147-149.

nysten jälkeen mahdotonta tietää, saivatko he sovittua palkkaa vai eivät tai saivatko he saman verran palkkaa kuin toverinsa.

Teollisuuden palkkaustavat olivat urakka-, kappale-, aika- ja palkkiopalkkajärjestelmä. Teollisuuden nuorista työntekijöistä 83 prosentilla naisista ja 68 prosentilla miehistä oli tuntipalkka. Urakka- tai palkkiopalkka oli vajaalla kolmanneksella teollisuudessa työskentelevistä, muilla aloilla urakan käyttö oli selvästi vähäisempää.[123] Seuraavassa tarkastellaan lähemmin seikkoja, joilla oli merkitystä naisten palkkojen määräytymisessä.

Alueelliset erot

Alueelliset erot niin palkkauksessa kuin työoloissakin olivat eri aloilla huomattavan suuret. "Töölön Sokeritehtaalla menin tyttöjen pukuhuoneeseen. Oli oikein pieni, siellä oli semmoinen parveke. Toiset tytöt oli pukemassa alla ja toiset päällä. Minua nauratti, että minkälaisessa navetassa teidän pitää syödä sekä pukea. Oikein minua säälitti, että niin suuri tehdas pitää niin halpana naistyövoimaa, joka raataa kymmenen tuntia päivässä. Ei ole edes kunnollista levähdyspaikkaa työn lomassa. Anna sanoi, että neljä konetta piti valvoa. Tehtaan sisässä oli varmaan likaista ja sekaista ja siihen jäi sokeritehdas ja Helsinki. Menin takaisin vanhaan työhöni. Kyllä Vaajakosken tehtaat oli silloin paljon parempi työskennellä ja oli paljon mukavampaa ja siistiä."[124] Palkkahaitari oli paikkakuntien kesken melkoinen. Kun Kuopiossa rullatehtaan naisporari sai 2,50 markkaa tunnilta, kanssasisar Karttulassa ansaitsi samasta työstä 1,20 markkaa.[125]

Tärkeä muutos, joka kosketti etupäässä maaseututehtaissa työskenteleviä vientiteollisuustyöläisiä, oli luontaisetujen karsiminen. Niitä alettiin 1920-luvulla muuttaa rahaksi ja palkanlisäksi. Muutoksen taustalla oli yhtiöiden omistamien maatilojen maidon- ja viljantuotannon alasajo. Elintarvikkeiden hintoja ja työntekijöiden elinkustannuksia oli pystytty pitämään kurissa juuri omien maatilojen tuotteilla. Näiden etujen väheneminen aiheutti paineita palkankorotuksiin. Luontaisetujen tarjonta osana palkkaa oli leimallisesti "vanhaan maailmaan" kuuluva järjestelmä. Suuren laman aikana tätä järjestelmää ei enää juurikaan käytetty, koska maatilat olivat yleensä taloudellisesti kannattamattomia.[126] Luontaisetujen arvioiminen rahassa tarkoitti käytännössä

---

123 SVT XXXII 13, Työläisnuorisotutkimus 1935, s. 32-36.

124 SATA 16408-16470. 1991. SKS.

125 Tutkimus naisten ja alaikäisten työntekijöiden työoloista Viipurin ja Lahden piirin lankarullatehtaissa. Suomen Ammattijärjestö 7/1916, s. 122.

126 Mm. Nordberg 1980, s. 108.

palkkojen välillisiä alennuksia. Aiemmat asunto-, pesutupa-, polttopuu- ja valaistusedut muutettiin maksullisiksi palveluiksi korottamatta kuitenkaan palkkoja, joiden alhaisuuden kriteerinä olivat edelleen luontaisedut, mikä seikka herätti työntekijöissä katkeruutta.[127]

Toinen 1920-luvun alun muutos palkkausjärjestelmässä oli luopuminen poikkeuksellisen huonoina elintarvevuosina maksetuista kalliinajan lisistä,[128] joihin palataan vielä tuonnempana. Käytännössä muutokset tarkoittivat sitä, että teollisuustyöläisperheen käytettävissä olleet varat vähenivät. Samalla maaseututaajamien ja kaupunkien tehtaissa työskentelevien palkanmaksuperusteet alkoivat yhdenmukaistua.

Alakohtaiset erot

Palkkaus oli riippuvainen myös alasta ja työpaikan koosta. Forssan kutomatehtaalle päässyt nuori nainen oli onnellinen ensimmäisenä tilipäivänään: "Niin sain minäkin ruskeassa kirjekuoressa käteeni ensimmäisen tilini. Eihän se suuri ollut, mutta kuitenkin ihan toista kuin edellisenä kesänä Finlaysonin puutarhalla ja sitä edellisenä Heikkilän perkausmaalla".[129] Samalla alalla työskenteleminen ei kuitenkaan merkinnyt samaa palkkaa. Edes saman johdon alaisena palkat eivät olleet yhdenmukaiset. Kun aikapalkalla työskentelevä paperitehtaalaisnainen vertasi tulojaan puuteollisuudessa työskentelevän vanhemman sisarensa tuloihin, oli heidän keskituntipalkkansa samansuuruinen eli vajaat kolme markkaa. Sen sijaan sisaren vuosiansiot jäivät selvästi alhaisemmiksi puualan suhdanneherkkyyden takia. Jos paperitehtaalaisnainen vertasi tulojaan samalla teollisuudenalalla työskentelevien sukulaistensa palkkoihin, palkkahaitari laajeni huomattavasti. Korkeinta palkkaa saivat serkut pahvi- ja kartonkitehtaassa, seuraavaksi eniten täti paperilaatikkotehtaassa, sitten äiti sahalla ja kummitäti sellutehtaassa. Pikkusiskoilla puuhiomossa ja vaneritehtaassa olivat alhaisimmat ansiot. Serkku pahvitehtaassa sai runsaat kymmenen markkaa enemmän palkkaa viikossa kuin sisko vaneritehtaassa.[130] Kutomaalalla hierarkia oli yhtä ankara. Myös se, työskentelikö kutoma- vai vaatetusteollisuudessa määräsi palkan suuruuden jälkimmäisen eduksi. Miesten palkat olivat alalla kaksi kertaa suuremmat kuin naisten.[131]

---

127 Ammattientarkastuskertomus 1924, s. 27.

128 Ammattientarkastuskertomus 1922, s. 27.

129 Pumpulienkeleitä ja arkielämää 1981, Vaha, s. 56.

130 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 30, 40-42, taulukko V, s. 8.

131 "Vaatetustyöntekijöiden työolot ja kotityö vuonna 1926". SA 1926, s. 445.

Ajanjakson loppupuolella yleistyi naistenkin keskuudessa ammattinimikkeiden laajentaminen. Enso Gutzeitin Norjan sahalla työskenteli vuonna 1930 kaikkiaan 136 naista 15 nimikkeellä, miehiä sahalla oli 390 ja heillä nimikkeitä 47. Nimikettä kohti naisia oli keskimäärin yhdeksän, miehiä kahdeksan.[132] Vielä vuosisadan vaihteessa naiset olivat pääasiassa "lautatarhatyöläisiä" tai "sahatyöläisiä". Nimikkeet olivat sikäli merkittävät, että niitä käytettiin myöhemmin (1940-luvulta) perusteena määriteltäessä naisten ja miesten palkkoja. Nimikkeiden monipuolistuminen kieli toisaalta työtehtävien pilkkomisesta pienempiin osiin, toisaalta yritysten sisäisten hierarkioiden vahvistamispyrkimyksistä. Ammattijärjestöjen pyrkimys vaatia palkankorotuksia alakohtaisesti koko työläisjoukolle, oli helppo torjua vedoten nimikkeiden hajanaisuuteen ja työnkuvien erilaisuuteen.

Palkankorotusvaatimukset koko työläisjoukolle olivat tarkastelluissa esimerkkitehtaissa uusi ilmiö. Vielä vuosisadan alussa vaadittiin palkkaa isommille tai pienemmille ryhmille, kuten "koneiden 1 ja 2 kutojille, naistyöntekijöille, nuorille miehille, perheellisille ja värjäreille...".[133] Kollektiivinen palkkavaatimus liittyi ammattiyhdistysliikkeen pyrkimykseen yhdenmukaistaa hajanainen työntekijäjoukko yhdeksi poliittiseksi luokaksi.

Sukupuoli ja ikä

"Tavallisempi palkka miehillä on 50-100 markkaa ja naisilla 30-70 markkaa. Sukupuoli ei tosin suoranaisesti vaikuta palkan suuruuteen, vaan se, että miespuolisia työntekijöitä käytetään ja he paremmin pystyvätkin vaikeampaan työhön. Semmoisesta tietysti maksetaan suurempi palkka".[134]

Kun työn raskaus ja kyvykkyys olivat keskeisiä kriteereitä teollistumisen alkuvaiheessa,[135] herää kysymys missä määrin perustelut vaihtuivat muuttuneiden olojen myötä eli naisten siirryttyä enenevässä määrin perinteisille miesten aloille ja koneiden keventäessä työtehtäviä. Seuraavissa luvuissa käsitellään naisten ja miesten palkkojen eroa hieman tarkemmin.

---

132 Työläisluettelo Norjan sahalla 27.8.1930. Enso Gutzeit Oy:n arkisto. ELKA.

133 Forssa Oy:n työläisten kirjeitä tehtaan johdolle 1905-17. Forssa Oy:n arkisto; Töölön Sokeritehtaan työläisten kirjeitä tehtaan johdolle 1905-17. Töölön Sokeritehtaan arkisto. ELKA.

134 Entisaikain Helsinkiä V. 1954: Arabian posliinitehdas. Käynti Helsingin tehtaissa v. 1889, s. 304.

135 Pertti Haapala on esittänyt naisten alhaisemman palkkatason syiksi fyysisiä ominaisuuksia, naisten töiden väliaikaisuutta, perheenelättäjyys-periaatetta ja miesten sopivuutta. Haapala 1986, s. 231.

Nuorten naisten ja miesten, keski-iältään 18-vuotiaiden, palkkaus vaihteli teollisuusaloittain kuten aikuistenkin. Seuraavassa luettelossa on eri alojen nuorten nais- ja miestyöntekijöiden viikkoansioita vuonna 1928:[136]

	Naiset	Miehet	Ero miesten eduksi
	mk	mk	mk
Kaapelitehtaan työläinen	138	318	+180
Porsliinimaalari /Posliinitehtaan työläinen	169	270	+101
Lasinlämmittäjä /Lasinpuhaltaja	154	210	+56
Saippuatehtaan työläinen	121	209	+88
Kenkätehtaan työläinen	163	210	+47
Vaihtaja, säättityttö	128	129	+1
Räätäli	187	323	+136
Selluloosatehtaan työläinen	147	239	+92
Paperitehtaan työläinen	156	211	+55
Kotelo- ja pussitehtaan työläinen	134	207	+73
Kirjansitojan oppilas	112	171	+59
Sahatyöläinen	143	222	+79
Vaneritehtaan työläinen	153	228	+75
Leipomotyöläinen	128	205	+77
Tupakkatehtaan työläinen	169	220	+51
Kirjaltajan oppilas	137	170	+33
Maalarinapulainen	167	252	+85
Sekatyöläinen (rak.teoll.)	217	239	+22
Liike- ja varastoapulainen	121	189	+68
Juoksutyttö/-poika	95	123	+28

Kuten luettelosta nähdään, nimike tai työn luonne ei välttämättä ollut erisuuruisen palkan peruste, sillä listaan on otettu samaa työtä tehneet ja lähes aina samalla nimikkeellä työskennelleet henkilöt. Ammatti-ikä on sikäli merkittävä selittäjä, että nuorisotutkimuksesta käy ilmi naisten olleen teollisuusammateissa selvästi lyhyempiä aikoja kuin miesten. Heille ei näin ollen kertynyt yhtä paljon työkokemusta kuin miehille, mikä osittain selittää nuorten palkkaerot. Huomattavaa on, että ammatti-iän ero oli erityisen suuri vaatetus-, ravinto- ja nautintoaineteollisuudessa eli naisvaltaisilla aloilla. Kun miehistä oli alle

136 Tutkimusotokseen kuului kaikkiaan 3 501 miestä ja 3 078 naista teollisuudesta. Teollisuusalat oli puolestaan jaettu 13 ryhmään. SVT XXXII 13, Työläisnuorisotutkimus 1935, s. 52-54.

puolen vuoden työsuhteissa 29 prosenttia tutkituista, naisten osuus oli 36 prosenttia. Pojat aloittivat tehdastyöt myös nuorempina kuin tytöt.[137] Tutkittavalla ajalla naisten ammatti-ikä kuitenkin kasvoi niin kutomateollisuudessa kuin muillakin aloilla.[138]

Vetoaminen työn raskauteen eli sitkeänä, vaikka käytännössä naisten työt olivat raskaita monilla aloilla. Enso Gutzeitin Hietasen sahalla naisia oli tukkitöissä, tukkien ylösottajina, apusahureina, halonleikkaajina, puuproomuissa, kuormaajina, justeeraajina ja halkaisusirkkelissä eli kaikilla niillä aloilla, joilla oli myös miehiä ja jotka miellettiin raskaiksi töiksi.[139] Mekanisoituneissa tehtaissa oli vielä paljon raskaita työtehtäviä, joskin ne kevenivät koneistumisen myötä.

Muistelmissa ja vetoomuksissa työnantajille työn raskaus liittyi usein ylitöiden tekemiseen ja työskentelyolojen muutokseen, ei niinkään yksittäisiin fyysistä voimaa vaativiin työsuorituksiin. Vuosisadan alkupuoliskolla Forssa Oy:n villatehtaan rallassa työskennelleet naiset olivat tehneet kolme vuotta joka viikko ylitöitä seitsemänä päivänä viikossa[140], mikä vaati vahvaa fyysistä kuntoa. Tupakkatehtaassa raskaus näkyi viihtyvyyden vähenemisenä. Ennen koneistumista tehdassalien melu ei ollut korvia huumaava. Naiset pystyivät keskustelemaan keskenään. Uusien koneiden myötä jutteleminen kävi mahdottomaksi.[141] Koko päivän kestänyt yhtämittainen seisominen tuotantopöytien ympärillä ja vähäinen liikunta olivat myös raskautta lisääviä tekijöitä rationalisoituvissa tehtaissa.[142]

Raskaaksi luonnehdituissa paperi- ja puuteollisuuden vuorotöissä työskennelleistä naisista vain kymmenesosa oli tullut alalle siksi, että palkka oli parempi kuin päivätöissä. Valtaosa (4/5) hakeutui raskaisiin töihin sen takia, että muun työn puute oli pakottanut ottamaan vastaan vuorotyötä.[143] Alojen suuryritykset sijaitsivat maaseututaajamissa, joissa oli vähän muita työnsaantimahdollisuuksia.

Kuten aiemmin todettiin, kutoma- ja vaatetustehtaissa työntekijöiden hierarkia oli selkeä. Miehet, pojat, tytöt, vaimot ja vanhat naiset saivat erisuuruista palkkaa.[144] Naisten keskiansiot kutomatehtaissa oli-

---

137 SVT XXXII 13, Työläisnuorisotutkimus 1935, s. 23-26.

138 SVT XXXII 15, Kutomateollisuustyöntekijät 1936, s. 17-18.

139 Luettelo Hietasen sahan työläisistä 10.9.1930. Enso Gutzeit Oy:n arkisto. ELKA.

140 Pöytäkirja rallan työntekijöiden kokouksesta 10.11.1906. Forssa Oy:n arkisto. ELKA.

141 Sahlström 1993, s. 125.

142 Fazer-haastattelut 1983. MV:KTKKA.

143 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 30, 40-42, taulukko V, s. 8.

144 "Vaatetustyöntekijöiden työolot ja kotityö vuonna 1926". SA 1926, s. 445.

vat vuonna 1929 noin 9 100 markkaa ja miesten noin 13 100 markkaa vuodessa. Miesten sijoittuminen eri osastoille ei myöskään selitä palkkojen erilaisuutta, sillä heidän vuosipalkkansa oli suurempi kaikilla osastoilla.[145]

On huomattavaa, että sukupuolten välinen palkkaero oli suuri juuri naisvaltaisilla aloilla. Miehillä yleinen urakkatyö ei vaikuttanut asiaan, sillä myös tuntitöissä miesten palkat samasta työstä olivat suuremmat. Naisten palkkauksessa oli lisäksi paljon laajempi haitari kuin miesten palkoissa.[146]

Elintason ja terveysolojen kohentumisen myötä työläisten elinikä ja vitaliteetti kasvoivat. Vuoden 1928 vuorotyöläiskartoituksesta käy ilmi, että paperityöläisnaisista oli yli 50-vuotiaita noin 12 prosenttia. Vastaava luku vuoden 1911 tutkimuksessa oli viisi prosenttia.[147] Niin ikään kutomateollisuudessa ja muillakin aloilla oli tapahtunut huomattava siirtyminen vanhempien työntekijöiden palkkaamiseen. Yli viisikymmenvuotiaiden työläisten osuus työntekijöistä kaksinkertaistui vuosien 1903-1929 välisenä aikana.[148]

Ammattitaito

Työntekijöitä jakoi edellä esitettyjen tekijöiden lisäksi ammattitaito. Ammattitaidottomille maksettiin aina huomattavasti vähemmän palkkaa kuin ammattitaitoisille. Palkanmaksukäytännön sukupuolisidonnaisuus oli kuitenkin niin vahva, että ammattitaidottomat miehet saivat selvästi enemmän palkkaa kuin ammattitaitoiset naiset.

Taulukko 5: Ammattitaitoisten ja ammattitaidottomien työntekijöiden 8 tuntisen työpäivän keskipalkat vuonna 1921, mk:

	Ammattitaitoiset		Ammattitaidottomat	
	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset
Kutomateollisuus	45	26	28	22
Paperiteollisuus	41	25	30	19
Konepajat	46	24	33	17
Puuteollisuus	40	22	30	20
Nahka-, karvat.	45	27	35	21
Ravintoteoll.	40	24	29	19

Lähde: Ammattientarkastuskertomus 1921, s. 22.

---

145 SVT XXXII 15, Kutomatyöläiset 1929, taulukko V, s. 5.

146 SVT XXXII 15, Kutomatyöläiset 1929, s. 24.

147 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 15-18.

148 SVT XXXII 15, Kutomatyöntekijät 1936, s. 12-13.

Kansalaissodan jälkeen, jolloin oli pulaa ammattitaitoisista ja kuuliaisista työmiehistä työnantajat valittivat tilalle palkattujen naisten ammattitaidottomuutta etenkin pienteollisuudessa ja käsiteollisuudessa. Myöskään graafisella alalla ammattitaitoisia naisia ei ollut riittävästi. Syynä tähän pidettiin osaksi sitä, että naiset "olivat tottuneet pysymään ala-arvoisessa työssä", osaksi sitä, että naiset halusivat saada "mahdollisimman vähällä vaivalla jokseenkin riittävät tulot".[149] Tosiasiassa naisilla ei yksinkertaisesti ollut varaa käydä koulua tai kursseja ilman palkkaa.[150] Toisaalta ammattientarkastajat arvioivat naisten ammattikoulujärjestelmän olevan vielä kehittymätön. 1920-luvun lopulla alkoivat naisten kiinnostus ja mahdollisuudet kasvaa: naisia pyrki oppilaiksi ompelu-ja kutomaliikkeisiin, kirjansitomoihin ja kirjapainoihin.[151] Suuntausta tuki vuonna 1922 annettu oppisopimuslaki.

Ammattitaitoisten työntekijöiden suhdetta kuvaa Forssa Oy:n ilmoitus ammattientarkastajalle vuodelta 1928. Sen mukaan yrityksen palveluksessa oli "ammattityöntekijöitä" 44, joista yksi oli nainen. Muita eli "ammattitaidottomia" työntekijöitä oli 98, joista naisia kolmannes ja alle 18-vuotiaita neljätoista.[152] Ammattitaitoisuuden määrittelyssä oli kuitenkin ongelmia, jotka liittyivät työyhteisöjen valtatasuhteisiin: naisten työt määriteltiin järjestelmällisesti töiksi, jotka eivät vaatineet ammattitaitoa. Kun edellä esiteltiin Littoisten verkatehtaalta töitä hakenutta parikuntaa, kävi työtodistuksista ilmi, että vaimo osasi tehdä kaikkia kutomatehtaan töitä. Ilman laajaa ammattitaitoa työn suorittaminen ei todennäköisesti olisi onnistunut, mutta hänet luokiteltiin silti ammattitaidottomaksi. Naisten ammattitaito-kriteerit ovatkin nousseet tutkimusten kohteeksi automatisoituvan työprosessin eli liukuhihnatyön omaksumisen myötä. Tämä ajoittui Keski-Euroopan maissa jo sotienväliseen kauteen,[153] Suomessa sodan jälkeiseen.

Aviollinen status

Työmarkkinoita on luonnehdittu yleisesti sukupuolenmukaisesti kahtiajakautuneiksi, mitä näkemystä edellä esitetyt seikat tukevatkin. Usein toistettu toteamus peittää kuitenkin työyhteisöissä vallinneen eriarvoisuuden sukupuolten sisällä. August Bebel kirjoitti 1800-luvun lopulla, että uudenaikaisen teollisuuden "siveellinen järjestys" tarkoit-

149 Ammattientarkastuskertomus 1919, s. 11.

150 Forssa-haastattelut 1980; Fazer-haastattelut 1983. MV:KTKKA.

151 Ammattientarkastuskertomus 1927, s. 24.

152 Tietoja ammattientarkastajalle 1928. Palkkoja ja henkilökuntaa koskevaa tilastoa. Forssa Oy:n arkisto. ELKA.

153 Glucksmann 1990, s. 1-10.

taa sitä, että sukupuoli nousee sukupuolta vastaan, ikä ikää vastaan, nainen tunkee sivuun miehen, hänet taas sivuuttavat nuoret ja lapset.[154]

On totta, että sukupuolella on lähes aina ollut vaikutusta palkan määräytymiseen. Se ei kuitenkaan ole ollut ainoa peruste. Tutkittavana ajanjaksona kuva palkan rakentumisesta muodostuu paljon monisyisemmäksi. Jo edellä esitettyyn monikerroksiseen ja -polviseen yksittäisten tehtaiden hierarkiaan nousee vielä yksi työväkeä jakava tekijä ja se on siviilisääty. Perheelliset työläiset erotettiin selkeästi yksineläjistä ja lapsettomista aviopareista varsinkin ajanjakson alkupuolella. Yksipuolinen tuijottaminen sukupuolijakoon on estänyt näkemästä tätä varsinkin kriisiaikoina pinnalle noussutta ja työläisnaisiakin selvästi jakanutta tekijää.

Kysymys, jonka kautta perheellisyyden merkitys palkan määräytymisessä aktualisoitui, oli elinkustannusten mukaisten palkkojen maksaminen. "Living wages"-vaatimus oli noussut 1870-luvun loppupuolella brittityöläisten palkkataistelussa.[155] Eino Kuusen mukaan siirtyminen nimellispalkkavaatimuksesta elinkustannusten mukaiseen palkkavaatimukseen oli osoitus työväestön ottamasta, aikaisempaa hyökkäävämmästä palkkapoliittisesta linjasta.[156]

Kalliinajan lisät

Suomessa elinkustannusten mukainen palkka toteutui kalliinajan lisien muodossa pääosin 1910-20-luvulla. Jo termi "kalliinajan lisä" sisälsi näkemyksen siitä, että käytännöllä ensisijaisesti tarkoitettiin poikkeusajan lisää. Lisien maksussa on kuitenkin erotettavissa selkeästi kaksi periaatetta: ensinnäkin kyse saattoi olla luonteeltaan tilapäisistä kriisiajan lisistä, toiseksi pysyvämmistä lisistä, joilla pyrittiin tasoittamaan perheellisten ja perheettömien työntekijöiden taloudellista asemaa, eli tulontasauslisistä. Kalliinajan lisä -järjestelmä omaksuttiin virkamiesten palkkakäytännöistä.

Kalliinajan lisiä maksettiin aina enemmän perheellisille. Maksu oli kuitenkin riippuvainen kustakin yrityksestä, joissain tapauksissa siitä mainittiin erikseen mahdollisessa työehtosopimuksessa. Taustalla oli Yleisen Työnantajaliiton suositus (1915), ettei elinkustannusten noustessa korotettaisi palkkoja, vaan niiden sijasta maksettiin tilapäisiä kalliinajan lisiä. Taustalla oli pelko siitä, että aikojen normalisoiduttua korotettuja palkkoja olisi vaikea alentaa.[157]

---

154 Bebel 1904, s. 137.

155 Milkman 1985, s. 2.

156 Kuusi 1931 I, s. 399.

157 Mansner 1981, s. 141.

Korotukset olivat suorassa suhteessa elinkustannusten nousuun. Esimerkiksi Töölön Sokeritehtaassa maksettiin syyskuussa 1915 korotettua kalliinajan lisää naimisissa oleville työläisille 15 markkaa ja naimattomille ja leskille kahdeksan markkaa kuukaudessa. Muutaman kuukauden kuluttua lisiä oli korotettava: tammikuussa 1916 alettiin maksaa kustakin alle 15-vuotiaasta lapsesta kolme markkaa kuukaudessa. Lokakuussa 1916 elintarvikkeiden hintojen noustua moninkertaisiksi, maksettiin naimisissa oleville 50 markkaa, naimattomille ja leskille 40 markkaa sekä kustakin lapsesta kahdeksan markkaa kuukaudessa. Maaliskuussa 1917 tilanteen edelleen kiristyttyä, kalliinajan lisät olivat naimisissa oleville 70 markkaa, naimattomille ja leskille 55 markkaa sekä kustakin alle 15-vuotiaasta lapsesta kymmenen markkaa kuukaudessa. Niille, jotka eivät asuneet tehtaan asunnoissa, maksettiin ylimääräistä vuokra-apua, naimisissa oleville kymmenen ja naimattomille viisi markkaa kuukaudessa. Toukokuussa 1920 yritys lopetti kalliinajan lisien maksun.[158] Sitä ennen lisät olivat yli nelinkertaistuneet puolessatoista vuodessa. Esitellyssä tapauksessa lisät olivat luonteeltaan kriisi-ajan lisiä.

Käytännössä perheellisyyden mukaan maksettu ylimääräinen palkka, niin kalliinajan lisät kuin luontaisetuihin lisätyt perhelisät, vaihtelivat työpaikoittain ja usein eri työläisryhmät olivat maksuperusteisiin tyytymättömiä. Helmikuussa 1908 Töölön Sokeritehtaan "nuoret miehet" purkivat tehtaan johdolle katkeruuttaan menettelystä, jonka mukaan naimisissa olevat saivat enemmän vuokra-avustusta kuin nuoret. Nuorten miesten mukaan naimisissa olo ei saanut olla lisän perusteena vaan se, oliko työntekijällä huollettavia vai ei.[159] Forssa Oy:n "valmistustehtaan miehet" puolestaan kehottivat oman yhtiönsä johtoa ottamaan palkanylennyksissä erityisesti huomioon perheelliset, matalapalkkaiset miehet.[160] Maaliskuussa 1917 osoitettiin luvuin, kuinka kalliinajan korotukset suosivat nuoria työläisiä: heidän palkannousunsa oli ollut 140 prosenttia, vanhempien työntekijöiden palkannousu vain 37 prosenttia ja perheellisten miesten 75 prosenttia. Johdolle valitettiin palkkojen epätasaisuudesta ja jälkeenjääneisyydestä.[161] Forssalaiset tehtaalaisnaiset puolestaan vaativat työssä käyville vaimoille samoja avustuksia kuin muillekin työläisille.[162]

---

158 Johdon ilmoitukset työntekijöille 24.9.1915, 18.1.1916, 26.10.1916, 30.11.1916, 2.3.1917 ja 17.5.1920. Työntekijöitä koskevia päätöksiä. Töölön Sokeritehtaan arkisto. ELKA.

159 Nuorten miesten kirje johdolle 4.2.1908. Töölön Sokeritehtaan arkisto. ELKA.

160 Valmistustehtaan miesten kirje johdolle 8.8.1906. Forssa Oy:n arkisto. ELKA.

161 Forssan ammattiosastojen kokouksen pöytäkirja 10.3.1917. Forssa Oy:n arkisto. ELKA.

162 Tehtaalaisnaisten kokouksen pöytäkirja 3.7.1919. Forssa Oy:n arkisto. ELKA.

Nuorilla oli myös omat huolensa taloudellisesti huonoina aikoina. Oli tapauksia, joissa seurustelevat parit eivät menneet naimisiin, koska aviovaimot irtisanottiin heti töiden vähennyttyä.[163] Ahlströmin Vuoksen sataman työsopimuksessa työnantajan oikeuksiin kuului työvoiman palkkaaminen ja erottaminen tarpeen mukaan "perhe ym. suhteita silmällä pitäen". Perheellisille annettiin myös polttopuita yli puolet enemmän kuin naimattomille, samoin vuokratukea.[164]

Työntekijät valittivat työnantajien mielivallasta etujen maksussa: leskille saatettiin antaa luontaisetuja eri määrä tai kalliinajan lisää ei maksettu, jos oli yhdenkin päivän pois työstä.[165] Pietarsaarelaisen tupakkatehtaan työsaleissa aiheutti tyytymättömyyttä se, että lapsitukea ei maksettu enää vuonna 1917 sellaisille tehtaalaisnaisille, joilla oli aviomies. Perheen tulojen ylitettyä asetetun rajan, tuki loppui. Työntekijät protestoivat johdon päästöstä vastaan, sillä he pitivät luonnollisena, että perheen kulut kasvoivat hoitokulujen myötä. Lapsitukea alettiinkin taas maksaa, mutta vasta kolmannesta lapsesta.[166]

Kalliinajan avustuksen määrä oli riippuvainen ammattinimikkeestä. Lokakuussa 1925 Forssa Oy maksoi lisiä kuukaudessa seuraavasti:

	Miehet	Naiset
Värjärit	90 - 172 mk	
Valkaisijat	80 - 158	
Pakkaajat	80 - 172	80 - 90
Viimeistelijät	90 - 158	80 - 90
Silittäjät	90 - 200	
Nukkaajapäällysmiehet	104 - 172	
Nukkaaja-apulaiset	90 - 172	80 - 118

Keskimäärin normaalit kalliinajan lisät kuukaudessa olivat miehillä 144 markkaa, naisilla 90 markkaa ja pojilla 80 markkaa. Tytöille lisää ei maksettu.[167] Taulukossa esitetty vaihteluväli tarkoitti naimattomien ja perheellisten eri suuruisia lisiä. Tässä tapauksessa lisillä oli myös tulontasaustavoite, johon palaamme vielä perhepalkkaa käsittelevässä luvussa (ks. s. 262).

---

163 Forssa-haastattelut 1980, Ketola. MV:KTKKA.

164 Työsopimus Wuoksen satamassa Antreassa 1917 ja 1.5.1914. A. Ahlström Oy:n arkisto. ELKA.

165 Forssan tehtaalaisten ammattiosaston kirje johdolle 4.2.1917. Forssa Oy:n arkisto. ELKA.

166 Sahlström 1993, s. 161-162.

167 Kalliinajan avustukset 27.10.1925. Palkkoja ja henkilökuntaa koskevaa tilastoa. Forssa Oy:n arkisto. ELKA.

Yhteenveto

Kun kumaraksi ja hitaaksi käynyt työläisnainen teki viimeistä työpäiväänsä kutomatehtaalla repien lumppuja tai siivoten, tehdassali näytti valoisammalta ja siistimmältä kuin hänen sinne nuorena tullessaan. Toisaalta meteli oli entisestään koventunut ja työtahti kiristynyt. Lomaa olisi saanut, jos olisi ollut siihen varaa. Palkka sen sijaan oli pysynyt pienenä kaiken aikaa. Hetkellisesti ansiot olivat tosin olleet suhteellisen hyvät: silloin keski-ikäisenä, kun oli vielä voimia. "Ei sitä ymmärrä oikein, jos ei ole kokenut miltä tuntuu, kun ihmisen osat kuluu, kun aamulla on jäykkä kuin rasvaamaton kone. Tällaisena lähdet sitten painamaan kahdeksaa tuntia, eikä yhtään kivutonta tuntia ole - onko ihan oikein että ihmisen koko elämä on mennyt kilpajuoksussa koneen kanssa".[168]

Tehdastyöläisnaisten työehtoja arvioivan luvun lähtökohtana on ollut ammattientarkastajien (1910-38) ja myöhempien tutkimusten hahmottelema kuva 1910-30-luvun historiasta ns. kasvun kautena, jonka muutamat poikkeusvuodet katkaisivat. Työläisnaisten talouden näkökulmasta aikakauden historia ei välttämättä avaudu samannäköisenä.

Toki taloudellisen kasvun vuodet merkitsivät työläisnaisille - niin naimattomille kuin perheellisillekin - uusia työtilaisuuksia ja mahdollisuuksia ansaita kipeästi tarvitsemaansa käteistä rahaa. Hinta oli kuitenkin ansioäideille kova. Tehtaalaisvaimot osallistuivat tuotannon kasvattamiseen ehdoilla, jotka olivat rakentuneet teollistumisen ensimmäisessä vaiheessa eli aikana, jolloin tehtaisiin otettiin nuoria, naimattomia naisia. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että perheelliset naiset saivat yksin eläville tytöille tarkoitetun palkan.

Ansioäitien asteittainen siirtyminen palkkatyöhön ei ollut ainoa muutosprosessi uudelleenjäsentyvillä työmarkkinoilla. Samanaikaisesti tehdassaleissa väheni lapsityöläisten osuus, vanhojen työntekijöiden osuus lisääntyi ja naisia siirtyi miesten aloille. Työyhteisöjen hierarkiat ryhmittyivät uudelleen, jolloin aviollinen status, ikä ja koulutustaso kyseenalaistivat aiempaa ja vahvasti sukupuoleen sidottua työnjakoa. Merkittävää muutoksessa on huomio siitä, että sukupuolen merkitys työnjaon määrittäjänä säröili ensin palkkatyössä ja vasta huomattavan paljon myöhemmin kotityössä. Tässä mielessä walbylainen malli kotityön ensisijaisuudesta naisten heikon aseman uusintajana on perusteltu.

Sen sijaan selitysmalli, jota muun muassa ruotsalainen historioitsija Ulla Wikander on esittänyt yhden posliinitehtaan historiaa käsittelevässä tutkimuksessaan, ei saa varauksetonta tukea tästä tutkimuksesta. Sen mukaan työyhteisöissä vallitseva naisten ja miesten välinen

168 Pumpulienkeleitä ja arkielämää 1981, Haavisto, s. 38-42.

suhde on pysynyt muuttumattomana 1800-luvun lopulta huolimatta suurista teknisistä ja työorganisatorisista muutoksista. Tuotantoprosessin kehitys, ammattitaito, koulutus, valinnanvapaus tai perhetilanne eivät Wikanderin mukaan selitä pysyvyyttä, vaan valta määrittää naisten työt miesten töiden kautta.[169]

Se, mihin sukupuolten välisen suhteen pysyvyyttä korostavat tutkijat ovat tulkintansa rakentaneet, on rahapalkan suuruus. Siitä näkökulmasta perustelut ovatkin helposti todettavissa, kuten seuraavasta asetelmasta nähdään.

	Naiset	Miehet
13-14-v.	Tytön palkka	Pojan palkka (+)
välittävät tekijät	-synnytystauot -lyhyempi työpäivä -lyhyempi ammatti-ikä -ajoittain läsnä	+töihin aikaisemmin +ylityöt, urakat +työkokemus +aina läsnä
40-v.	Tytön palkka	Perheenisän palkka

Naisten palkat pysyivät edelleen runsaana puolena miesten palkoista, vaikka oletettaisiinkin, että fyysinen voima ja sopivuus -perustelut menettivät selitysvoimaansa sotienvälisellä kaudella, eikä ammatillisella koulutuksella vielä ollut niin suurta painoarvoa kuin myöhemmin. Pojan palkan plussa on se "potentiaalisen isän lisä", jota juoksupojat saivat, mutteivät juoksutytöt. Isän lisällä on puolestaan pitkät perinteensä: maataloudessa renki sai huomattavasti parempaa palkkaa kuin piika.[170] Tästä näkökulmasta näyttää siltä, että maatalouden palkanmaksuperusteilla oli yhtymäkohtia teollisuuden palkkojen sukupuolirakenteen muovautumisen kanssa.[171]

Pysyvyyttä sukupuolten välisissä suhteissa korostavan tulkinnan ongelma on siinä, että siinä tarkastellaan miesten ja naisten suhdetta

---

169 Wikander 1988, s. 32-35, 230.

170 1870-luvun lopulla piian palkka oli 49 prosenttia rengin palkasta, vuonna 1913 se oli noin 60 prosenttia. Ks. lähemmin Heikkinen - Kortteinen - Soikkanen - Soininen 1983, s. 28-30.

171 Sukupuolenmukaisesta työnjaosta talonpoikaistaloudessa Peltonen 1992, s. 209-219. Peltonen kyseenalaistaa tulkinnat, joiden mukaan eri sukupuolet elivät 1800-luvun alkupuolella eriytymättömänä huonekuntana ja että jakaantuminen tapahtuisi vasta vuosisadan loppupuolella. Hänen mukaansa tulkinnassa on kyse pikemminkin hallitsevasta ideologiasta kuin sosiaalisesta todellisuudesta. Peltonen 1992, s. 341, viite 127.

korostetun materiaalisista lähtökohdista, ikäänkuin naiset ja miehet olisivat muodostaneet sukupuolenmukaiset yhtenäiset taloudelliset ryhmät. Kuitenkin naisten asema työpaikoilla jäsentyi monitasoisen taloudellisen ja sosiaalisen hierarkian mukaan. Perheettömät ja perheelliset naiset muodostivat omat työntekijäryhmänsä eikä siirtyminen edellisestä jälkimmäiseen ollut naisille välttämättä myönteinen muutos. Myös muutokset työntekijöiden ja työnantajien suhteissa, rahapalkan lisäksi maksettavat lisät ja luontaisetujärjestelmä sekä myöhemmin esille tulevat valtion kompensaatiopyrkimykset eriarvoistivat naisia ja vaikuttivat miesten ja naisten välisiin suhteisiin työpaikoilla.

Osittain pysyyvyys-tulkintaa on vahvistanut tieto siitä, että palkkatyöläisnaisten osuus pysyi suhteellisen vakaana 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan useimmissa Euroopan maissa, kuten aiemmin on esitetty.

Naisten palkatuksi tulemisen ehtona oli mainittujen seikkojen lisäksi työn kausi- ja suhdannesidonnaisuus. Tilapäisyyden tai kausiluontoisuuden ehtoa ei kuitenkaan voida nähdä yksinomaan työnantajan tai pääomanomistajan ylhäältä annettuna käskynä, vaan etenkin ansioäitien erityistarpeista nousevana toivomuksena.

2. Naiset mekanisoituvissa tehtaissa

Heikki Wariksen mukaan tehtaiden lisääntyvä koneistuminen vuosisadan vaihteessa muutti työntekijän perinteistä asemaa. Suurissa konepajoissa ja villatehtaissa, joissa konevoima suoritti suurimman työn tuotteen valmistuksessa, työntekijät olivat aivan toisessa asemassa kuin jossain pikkutehtaassa neljäkymmentä vuotta aiemmin. Teollisuus ei sitonut työntekijää ammattiinsa ja työhönsä siinä määrin kuin ennen. Vanhan ammattitaidon taantuminen vaikutti mullistavasti työntekijän asemaan tehtaissa. Työsuhteen jatkuvuus ei uusissa suurissa, koneellistuneissa tehtaissa ollut sama kuin entisissä käsityöverstaissa. Toisaalta työntekijä vapautui aikaisemmasta suorasta riippuvuudesta työnantajaansa, patriarkaalinen patruunajärjestelmä heikkeni.[172] Vaikka Wariksen väitöskirjassaan esittämä malli voidaan arvioida lineaariseksi ja konventionaaliseksi, kuvaa se vallinnutta tapaa esittää ja arvioida teollisuuden vaikutuksia työoloihin kansalaissodan jälkeisessä tilanteessa: ristiriidat ja valtasuhteet rajautuvat pääosin esityksen ulkopuolelle.[173]

Muutos, josta Waris kirjoittaa, on siirtyminen käsityöstä pääosin höyrykoneilla toimivaan mekaaniseen työhön, työpajoista tehdassa-

172 Waris 1932, s. 63.

173 Ks. Alapuro 1993, s. 87-89.

leihin. Muutos, joka ajoittuu 1910-30-luvulle, koskee siirtymistä käyttövoimassa höyrykoneista sähkömoottoreihin. Kolmas työnsosiologien esittämä vaihe työn muuttumisessa on siirtyminen automaatioon, joka Suomessa ajoittuu pääosin sotien jälkeiseen kauteen. Tässä yhteydessä rajoitutaan tarkastelemaan työntutkimuksesta[174] kolmea mekanisoitumiseen liittyvää aihepiiriä. Yhtäältä tarkastellaan naisten osuuden kasvua suhteutettuna teollisuuslaitosten käyttövoiman kasvuun 1910-30-luvulla. Toisaalta esitellään suhtautumista koneistumiseen sekä varsin konkreettista työläisnaisten arkiseen toimeentuloon ja selviytymiseen liittyvää asiaa eli naisten tapaturmia teollisuustyössä. Toinen tässä luvussa esille tuleva teema, johon myös mekanisoituminen osa-alueena kytkeytyy, on rationalisointikeskustelu ja ensimmäiset työntutkimukset.

Työprosessin koneistuminen

Vuosisadan lopulla asennettujen koneiden uusiminen tuli ajankohtaiseksi ensimmäisen maailmansodan jälkeen.[175] Vanhoja ja loppuun kuluneita koneita vaihdettiin nousukausien myötä kysynnän lisääntyessä. Muutosprosessien päällekkäisyys aiheutti käytännön ongelmia pyrittäessä lisäämään tuotantoa ja samalla uusimaan osastoja: tuotantoa ei pystytty pyörittämään kysyntää vastaavalla tavalla.[176] Laskukausien aikana taas ei ollut varaa uusia koneita, koska se haittasi tuottavuutta. Kotimaisen kulutustavaratuotannon kysynnän kasvu 1920-luvulla, ja ennen kaikkea vientiteollisuuden koneistaminen, antoivat uuden sysäyksen tehtaiden koneistamiselle ja sittemmin työprosessien rationalisoinnille. Standardisoitujen sarjatuotteiden valmistuksen laajentaminen oli talouslaman jälkeen ajankohtainen tehtävä monilla kotimarkkinateollisuuden aloilla. Se vaati tehtaan toiminnan kaikinpuolista tehostamista. Vuonna 1927 toimintansa aloittaneen Rationalisoimistyön Edistämisyhdistys tuotti käytännön sovellutuksia teollisuuden tarpeisiin.[177]

---

174 Suomalaisesta työnsosiologisesta tutkimuksesta ks. Koistinen 1984, s. 20-21; Yliaho 1986, s. 100 - 102; Laakkonen 1958; Seppänen 1958.

175 Teollistuminen nopeutui 1800-luvun loppupuolella työprosessien mekanisoitumisen myötä. Ensimmäinen höyrykone oli otettu käyttöön Littoisten verkatehtaalla vuonna 1844. 1800-luvun puolivälissä tekstiiliteollisuuden ohella metalliteollisuus, muutamat sokeri-, tupakka- ja tulitikkutehtaat olivat teknisesti kehittyneitä aloja. Vuosisadan vaihteessa merkittävimmät uudistukset tapahtuivat käyttövoimassa, kuten höyrykoneen käyttö sahateollisuudessa, uudet raudan ja teräksen valmistusmenetelmät ja paperin valmistaminen puusta aikaisemman lumpun sijasta. Sähkön käyttö alkoi Suomessa vuonna 1882. Heikkinen - Hoffman 1982, s. 52-59.

176 Ammattientarkastuskertomus 1920, s. 16.

177 Teräs 1992, s. 237.

Sähkömoottorien ja käyttövoiman kasvu teollisuudessa oli huomattavan suuri tarkasteltavalla ajanjaksolla (liitetaulukko 9). Sähkömoottorien määrä kasvoi eniten kutomateollisuudessa, käyttövoima paperiteollisuudessa. Sähkön tulo tehtaisiin merkitsi työn siistiytymistä, valaistuksen paranemista ja koneiden käynnistämisen yksinkertaistumista eli työskentelyolot kohenivat ja osin myös helpottuivat. Ulkomailla tehtyjen selvitysten mukaan valaistuksen paraneminen nosti tuottavuutta jopa 15 prosenttia, minkä lisäksi se vaikutti työntekijöiden terveydentilaan ja työkykyyn sekä vähensi tapaturmia.[178]

Aikalaisten mukaan naisten tulo tehtaisiin vähensi miesten työpaikkoja. Teollisen tuotannon kasvu oli tutkittavana aikana huima, jopa 15 prosenttia vuodessa. Verrattuna vuosiin 1860-1913, jolloin tuotannon kasvu oli ollut noin viisi prosenttia, ero oli melkoinen. Voisi siis ajatella, että sekä miehille että naisille riitti avautuvia työpaikkoja.

Taulukko 6: Teollisuustyöntekijöiden lukumäärän ja osuuden muutokset vuosina 1920 ja 1938

	Yht.	Naisia	%	Miehiä	%
1920	117 200	42 100	36	75 200	64
1938	214 400	86 800	40	128 600	60
Muutos	+97 200	+44 700	+4	+53 400	-4

Lähde: SVT XVIII Teollisuustilastot 1920 ja 1938.

Naisten osuus kasvoi enemmän kuin miesten. Merkille pantavaa on, että naisten osuus kasvoi sotienvälisenä kautena neljä prosenttiyksikköä eli täsmälleen saman verran kuin miesten osuus laski. Ulkomaisissa tutkimuksissa on esitetty, että naiset eivät voineet ottaa miesten työpaikkoja, koska miesten ja naisten työt olivat niin erilaisia, etteivät ne olleet korvattavissa.[179]

Suomalaisten viranomaisten mukaan tekniikan edistyminen ja automaattisesti toimivien koneiden käyttöönotto 1920-luvulla lisäsi naisten määrää yhä enemmän myös aloilla, joilla ennen käytettiin miehiä. Syyksi tähän arveltiin kansalaissodan jälkeinen "alinomainen miespuute" ja pyrkimys painaa tuotantokustannukset niin alas kuin suinkin käyttämällä halvempaa työvoimaa. Näin ollen naisia siirrettiin muun muassa paperitehtailla konetöihin, paperimassan kuljetukseen, lämmittäjien apulaisiksi pannuhuoneisiin sekä lastaus- ja lautatarhatöihin

178 ILO, Studies and reports B:18 1931, s. 49-50 viitteineen.

179 Esim. Jörberg 1983, s. 4.

sahoille. Niin ikään räätälinverstaissa oli mies- ja naistyöntekijöiden määrä tasaantunut. Myös kaakeliteollisuudessa, missä naiset tekivät aikaisemmin vain puhdistus-, laserrus- ja aputöitä, tekivät he jo varsinaista ammattityötä.[180]

Väitteet siitä, ettei mekanisointi vähentänyt ammattitaidon tarvetta, olivat vain osittain tosia. Oli totta, että koneet vähensivät lukuisia käsityöhön liittyneitä työsuorituksia, jolloin myös käsityömäisen ammattitaidon tarve väheni. Fordin väite, että hänen konepajoissaan kuka tahansa työläinen osasi tehdä 85 prosenttia työtehtävistä parin viikon harjoituksella oli konkreettinen esimerkki tästä. Kolikon toinen puoli oli, että ammattitaitoisten työntekijöiden tarve samalla lisääntyi, koska teollisuus loi omalla kehityksellään tarvetta uudenlaiseen ammattitaitoon. Massatuotanto vaati uusia koneiden rakentajia, uusia valvojia, varastoja ja myyjiä. Suurin muutos uusissa tehdaslaitoksissa oli, että ammattitaidon tarve siirtyi suorittavista työsaleista suunnitteluosastoille, konttoreihin ja konepajoihin. Ammattitaidon tarpeen siirtyminen pois tehdassaleista osui samaan aikaan, jona naisten määrä alkoi niissä lisääntyä. Teollisuuspiirien mukaan tasapaino ammattitaitoisten ja ammattitaidottomien välillä pysyi kuitenkin vakiona, eikä muutos aiheuttanut tuottavuusongelmia.[181]

Ulkolaisissa tutkimuksissa tulkinnat koneistumisen seurauksista naisten työhön ovat ristiriitaisia ja sidoksissa tutkittuun alaan. Kuitenkin niin, että koneteknologian kehityksellä on nähty olevan enemmän kielteisiä kuin myönteisiä seurauksia.[182]

Mekaaninen työprosessi: tulitikkutehdas vuonna 1928

Tulitikkujen valmistusprosessi oli mekanisoitunut 1920-luvun lopulle tultaessa. Vielä vuosisadan vaihteessa tulitikkutehtaat teettivät rasioita kotitöinä.[183] Vuonna 1928 maassa oli kahdeksan tehdasta, jotka tuottivat 200 miljoonaa rasiaa tulitikkuja kotimaan kulutukseen. Työntekijöitä alalla oli pari tuhatta, joista yli puolet naisia.[184]

OTK:n tulitikkutehtaan työprosessi käynnistyi haapapölkkyjen sahaamisella, kuorimisella ja tehtaaseen kuljettamisella. Itse tehtaassa

---

180 Ammattientarkastuskertomus 1920, s. 21.

181 "Koneellistuttaminen ei vähennä ammattitaidon tarpeellisuutta", Teollisuuslehti 13/1929, s. 152-153.

182 Karlsson - Wikander 1987:1, s. 66-74 viitteineen; ILO, Studies and reports B:18 1931, s. 73-82, 231-266; Wikander 1988, s. 222.

183 Mm. Varto 1954, s. 81-82; Vuonna 1910 maan tulitikkutehtaat toimivat höyryvoimalla, vuonna 1938 tehtaissa oli 125 sähkömoottoria ja niiden käyttövoima 630 hv. SVT XVIII, Teollisuustilastot 1910 ja 1938.

184 SVT XVIII, Teollisuustilasto 1928.

työ erkani kahteen valmistuslinjaan. Rasian valmistus alkoi sorvista. Aluksi pari naista otti vastaan siitä työntyvää rasiavaneria ja siirsi valmiit levyt paloittelukoneisiin, jotka valmistivat rasian sisäosat ja päällyksen. Kunkin koneen apuna syöttämässä ja vastaanottamassa oli nainen. Kaksi naista kiikutti tuoreet rasiat kuivaussäiliöön, missä ne liikkuivat automaattisesti. Sieltä rasiat otettiin rutikuivina ja ne kiitivät ilmanpaineen avulla seuraavaan koneeseen, missä sisus työntyi paikoilleen. "Toki tarvitaan hiukan ihmiskädenkin apua": kädet asettivat rasiat liukuhihnalle ja kone liimasi etiketit paikoilleen.

Toinen valmistuslinja eli tulitikkujen tekoprosessi alkoi niin ikään haapavanerin sorvaamisesta, jonka jälkeen paloitellut tikut liuotettiin fosforihappoisessa vedessä. Kaksi naista talikoi tikut kuivatukseen, minkä jälkeen ne hangattiin sileiksi ja seulottiin koneellisesti: "Kone on tikkujen järjestämisessäkin joutuisampi kuin ihminen". Tekniikan ihme eli uusi tulitikkukone tuotti miljoona tulitikkua tunnissa. Näppäräkätiset nuoret naiset asettelivat tikkukasat levyille ja syöttivät seuraavaan koneeseen. Tehtaan koppalakkisen kemistin valmistama sytytysmassa syötettiin koneeseen, toinen kone kiinnitti massan ja kuivasi sen. Naistyöläinen nyppi huonot tikut pois heti niiden tullessa koneesta. Prosessin loppuvaiheessa neljä rasioita täyttävää konetta työnsi ulos valmiita rasioita, joihin vielä yksi kone voiteli sytytysmassaa ja kuivasi sen. Tulitikut olivat valmiita pakattaviksi punteiksi, laatikoihin ja kuljetusautoihin.[185]

Edellä kuvatussa mekanisoituneen työprosessin esimerkkitapauksessa työntekijöiden rooli oli avustava kautta tuotantolinjan. Tulitikkutehtaissa, joiden työntekijäkunnasta 2/3 oli naisia,[186] miehet olivat koneilla prosessin alkupäässä, sytytysmassan valmistuksessa ja huoltamassa koneita.

Suhtautuminen rationalisointiin

Karhula Oy:n lasitehtaalla työntekijät menivät vuonna 1923 lakkoon, koska eivät hyväksyneet ns. kontrollikiekkojen käyttöä työhön tultaessa ja sieltä lähdettäessä. Kolmen kuukauden lakon ja työsulun jälkeen tehtaan johto ja työntekijät pääsivät sopimukseen: lasinpuhaltajat hyväksyivät kontrollikiekon ja vastaavasti heidän palkkojaan nostettiin vaatimusten mukaisiksi.[187]

---

185 Työprosessin kuvaus katsottu dokumenttielokuvasta Tulitikku vuodelta 1928 OTK:n tulitikkutehtaalta Tampereelta. Suomi-Filmi. SEA.

186 Vuonna 1938 OTK:n tulitikkutehtaalla oli naisia 50 ja miehiä 20. Työtauluja yrityksittäin vuodelta 1938. TKK.

187 Ammattientarkastuskertomus 1923, s. 33.

Kontrollikiekkojen vastustuksessa konkretisoitui työläisten pelokas suhtautuminen työnantajien kasvavaan kiinnostukseen työn järkiperäistämiseen.[188] Rationalisointikeskustelu oli noussut työväenlehtien palstoille jo 1910-luvulla. "Taylor-systeemi on kapitalistien keksimä pirullinen työtapa, jonka tarkoituksena on imeä työläisiltä mahdollisimman suuri työtulos".[189] Työntekijöiden pelko työn vähenemisestä ja työtahdin kiristymisestä olikin aiheellinen. Varsinkin pulakausina rationalisointia käytettiin erottamisen verukkeena. Työnantaja valikoi työväestään luotettavimmat ja "havaintokykyisimmät", jotka saivat jäädä töihin. Heidän katsottiin omaavan myös paremman ns. tehdaskulttuurin kuin irtisanottujen ja huolimattomiksi sekä epäluotettaviksi luokiteltujen työntekijöiden.[190] Aluksi työntekijät irtisanottiin tilapäisesti, minkä jälkeen seurasi pysyvä irtisanominen.[191] Helsinkiläinen leipomoammattiosasto kieltäytyi jyrkästi hyväksymästä Elannon leipätehtaalla vuonna 1937 aloitettua työntekijöiden työkyvyn arviointia. Arvioinnin seurauksena viidelle työläiselle oli nimittäin ilmoitettu, ettei heille voinut maksaa sopimuspalkkaa, koska he eivät olleet täysin työkykyisiä. Työntekijät näkivät tarkkojen mittausten pyrkimyksenä olleen palkkojen alentamisen.[192] Toisen maailmansodan aikana rationalisoinnin avulla pyrittiin helpottamaan poikkeusajan työvoimapulaa ja sopeuttamaan tuotantoa työvoiman rakenteen muutokseen[193] eli naistyöväen lisääntymiseen.

Työntekijöiden valikointi oli yksi tärkeimpiä seikkoja tieteellisessä työnsuunnittelussa: Kansainvälisen Työtoimiston tekemän raportin mukaan naisia valikoitiin työn tuloksen, mutta myös psykologisten testien perusteella. Koska työntekijöiden kouluttaminen tehtäviinsä vei voimavaroja, pyrittiin valinnassa mahdollisimman luotettavaa tulokseen. Lähtökohtana oli ajatus siitä, että koulutetut työntekijät py-

---

188 Rationalisointi-käsite tarkoittaa tässä yhteydessä laaja-alaista koko työ- ja tuotantoprosessia käsittävää yleissuunnitelmaa. Koneistaminen puolestaan on nähtävä suppeampana joko yhden tai useamman työsuorituksen mekanisointina. Vuonna 1927 rationalisointi määriteltiin Geneven maailmantaloudellisessa kokouksessa seuraavasti: Rationalisoinnilla ymmärrämme sellaisten teknillisten ja organisatoristen menetelmien käyttöä, jotka aiheuttavat pienimmän mahdollisen voiman ja aineen häviön. Rationalisointi tarkoittaa työn tieteellistä järjestelyä, aineiden ja tuotteiden standardisointia, valmistusmenetelmien yksinkertaistamista sekä kuljetus- ja jakelumenetelmien parantamista. Ks. Suviranta 1942, s. 158 viite.

189 Suomen Ammattijärjestö 6-7/1913, s. 98; Taylorismin tulosta Suomeen, ks. Kettunen 1990, s. 361-397.

190 Ammattientarkastuskertomus vuodelta 1931, s. 30; ILO, Studies and reports B:18 1931, s. 154-156.

191 SAK:n edustajakokouksen pöytäkirja 1934, s. 81.

192 Helsingin Leipomotyöväen Ammattiyhdistyksen pöytäkirja 22.4.1937. MV:KTKKA.

193 Teräs 1992, s. 237.

syivät tehtävissään pitkiä aikoja.[194] Naimisissa olevien naisten kilpailuasema ei näissä oloissa välttämättä ollut hyvä.

Rationalisoinnilla oli suuri merkitys naisten työnkuvalle. Varsinainen rationalisointi ajoittui Suomessa sota-aikaan,[195] mutta on valaisevaa luoda pikainen katsaus sen vaikutuksiin. Mihin työntekijöiden pelkäämät työntutkimukset johtivat? Huhtamäen elintarviketehtailla Turussa siirryttiin työn rationalisoinnin myötä 1940-luvun alussa pistejärjestelmäiseen urakkapalkkaan, mikä tarkoitti sitä, että työntutkimuksen perusteella kullakin työsuorituksella oli määritelty normaali pistemäärä. Palkkausperusteeksi tuli yksilöllinen työsaavutus. Järjestelmään kuului, että naiset näkivät työosastonsa ilmoitustaululta edellisen päivän pistesaaliinsa ja vertasivat sitä työtovereidensa saamiin pisteisiin. "Näin saadaan terve kilpailu syntymään työntekijöiden välillä". Lakritsiosastolla naiset kävivätkin jokapäiväistä kilpailua saavutustaulun johtoasemasta. Normaalin 60 pisteen tuntisaavutuksen sijasta he yltivätkin parhaillaan 120 pisteeseen saakka. Todellinen pistetyön vauhti pääsi oikeuksiinsa tehtaan pakkaamossa, missä puuron kastikejauho punnittiin, pussitettiin ja pakattiin. Työ oli järjestetty neljän naisen ryhmätyöksi. Naiset tottuivat toimimaan samassa rytmissä siinä määrin, että yhden poissaollessa he mieluummin tekivät urakkaansa kolmisin, kuin ottivat vieraan työhönsä.

Rationalisoinnin kielteisin puoli työntekijöille oli työkiireen lisääntymisen lisäksi töiden loppuminen. Huhtamäen keksipakkaamossa lähes sadan ihmisen työtekijäjoukko supistui puoleen tusinaan rationalisoinnin myötä. Jäljellejääneiden työpaineita pyrittiin lieventämään keskusradion ja kukkalaitteiden avulla. Näkkileipäosastolla lyöntikoneella olleet vaihtoivat tunnein välein työskentelypaikkaansa rasituksen tasaamiseksi ja työtehon nostamiseksi.[196] Fazerin karamellitehtaassa rationalisoinnin myötä uusittu palkanmaksukäytäntö herätti tyytymättömyyttä työntekijöissä. Tavallisen palkan lisäksi maksettiin prosenttipalkkaa, mikäli työntekijä sai suoritettua tietyn työmäärän. Työläisten mielestä prosenteille pääsyn ehtona ollut työmäärä oli liian suuri - siihen ei päässyt kuin ylivoimasin ponnistuksin ja jatkuva itsensä loppuun rasittaminen kävi "ankarasti hermoille". Mikäli taas työntekijä ei päässyt vaadittuun työmäärään, loisti punainen merkki työlistassa, "joka tahtoo sanoa, että asianomainen on ollut laiska".[197]

---

194 Ks. ILO, Studies and reports B:18 1931, s. 12-16. Raportissa puhutaan naistyöläisistä yleisesti "tyttöinä".

195 Teräs 1992, s. 233-289.

196 Työntutkija Eero Salosen matkakertomus Huhtamäki-yhtymän tehtaisiin 10-11.1.1944. Rationalisointikokoelma, s. 1275-1364, liite 6. SKS; Ks. myös Teräs 1992.

197 "Mitä tiedämme työntekijättärestä makeistehtaassa?" Toveritar 20/1937, s. 336-337.

Kuten aiemmin mainittiin, rationalisointikeskustelu kiihtyi Keski-Euroopassa 1920-luvun puolivälissä. Saksan metalliteollisuudesta tehdyssä kartoituksessa (1933) todettiin, että rationalisoinnin myötä naisten kysyntä kasvoi, vaikka miesten tarjonta oli samanaikaisesti suurta. Työnantajat palkkasivat mieluummin naisia kuin miehiä, osaksi alhaisempien palkkakustannusten vuoksi, osaksi koska työn luonne muuttui rationalisoinnin myötä. Uusien työmenetelmien katsottiin soveltuvan paremmin naisille. He olivat tehokkaampia ja käyttivät vähemmän aikaa kuhunkin työsuoritukseen kuin miehet. Tuottavuuden kasvuun vaikutti myös se, että naiset joutuivat käyttämään useampia koneita kuin ennen, samalla kun koneiden nopeus kasvoi. Myös muilla aloilla naiset olivat korvanneet miehet koneistumisen ja rationalisoinnin myötä.[198]

Työntutkimukset

Konkreettiset toimenpiteet työn rationalisoimiseksi aloitettiin Suomen teollisuudessa pula-ajan jälkeen, kun Ruotsista saatiin aikatutkimuskoulutuksen malli. Työntutkimukset palvelivat työsuoritusten tehostamista. Niihin kuuluivat työaikatutkimukset, kuten normaaliajan määrittäminen, hukka-ajan minimoiminen ja sarja-ajan mittaaminen, työliikkeiden tutkimus sekä työntekijöiden henkisen asenteen ja työtehtävien omaksumisen tutkimus. "Päämääränä on liuku- ja tahtityön kehittäminen Taylor-systeemin ja Fordin järjestelmän malliin, koneiden ja työntekijäin tempon sovittaminen toisiinsa, lepohetkien edullinen järjestäminen ja urakkasuoritusten standardisoiminen".[199] Naisten laaja-alaisen rekrytoimisen taustalla oli taloudellisten tekijöiden ohessa yhä tietoisempi ajatus työntekijän psykologisesta soveltuvuudesta työtehtäväänsä. Naiset todettiin sopivimmiksi juuri liukuhihnamaiseen työskentelyyn näppäryytensä ansiosta.

Liikkeenjohto pyrki työntutkimusten avulla vahvistamaan otettaan työprosessin valvonnasta. Työnjohto ei ollut täysin selvillä, kauanko määrätyn työn tekemiseen kului aikaa tai kauanko siihen olisi pitänyt kulua. Ensimmäinen aikatutkimusmies palkattiin Oy Strömberg Ab:n tehtaalle vuonna 1934, mutta olosuhteiden takia työ kohdentui varasto- ja työsuunnitteluasioihin. Rationalisoimistyön Edistämiskeskus palkkasi seuraavana vuonna päätoimisen sihteerin aikatutkimusten edistämiseksi. Ratkaiseva sysäys oli kuitenkin kansainvälisen Charles Bedaux'n aikatutkimustoimiston toiminnan aloittaminen Suomessa vuonna 1934. Toimisto tarjosi palveluksiaan korkeasta hinnasta ja saikin toimeksiantoja mm. Arabian tehtailta, Suomen trikoosta, Fazerin makeistehtaalta ja Suomen Gummitehtaan Savion tehtailta. Määrätietoisinta työ oli Arabian tehtaalla, jonne perustettiin erityinen työntutkimusosasto. Sodan puhjetessa siellä työskenteli seitsemän ammat-

198 Grünfeld 1934, s. 618-628.

199 Oksala 1942, s. 139.

timiestä. Yhtiö lahjoitti myös Tuotantokomitealle varoja työntehotoiminnan edistämiseksi.[200] Fazerilla Bedaux-palkanmaksujärjestelmä otettiin käyttöön vuonna 1935.[201] Suomessa työntutkimuksia tehtiin 1930-luvun lopulla myös Valtion Lentokonetehtaalla, Tampereen Pukutehtaalla ja Sorsakoski Oy:ssä.[202] Kuten liitetaulukossa 9 on esitetty Arabian, Karl Fazerin ja Suomen Gummitehtaan osalta, työn mekanisoinnilla ja tehdyillä työntutkimuksilla ei ollut kielteistä vaikutusta naisten määrään 1930-luvun lopulla. Yksi seikka kuitenkin on ilmeinen: vaimojen siirtyminen tehtaisiin sekä niiden uudenaikainen koneistaminen ja rationalisointi olivat samanaikaisia ilmiöitä.

Tapaturmat ja ammattitaudit

Ammattientarkastuksessa vuodelta 1919 todettiin, että tekniikan kehittyessä työtapaturmat olivat lisääntyneet, samoin ammattitaudit, minkä kehityssuunnan katsottiin olevan ilmeisen yhteiskuntavaaran.[203] Työsuojelu oli puutteellista. Asiantilaa pyrki korjaamaan neljä naispuolista ja kahdeksan miespuolista ammattientarkastajaa sekä kunnalliset tarkastajat. Erityisen paljon onnettomuuksia tapahtui työhön tottumattomille ja ammattitaidottomille työntekijöille. Naisten siirtyessä fyysistä voimaa vaativiin töihin sahoille ja lastaustöihin, joutuivat he usein työtapaturman uhriksi.

Kaavio 3: Rekisteröidyt työtapaturmat Suomessa vuosina 1900-1940

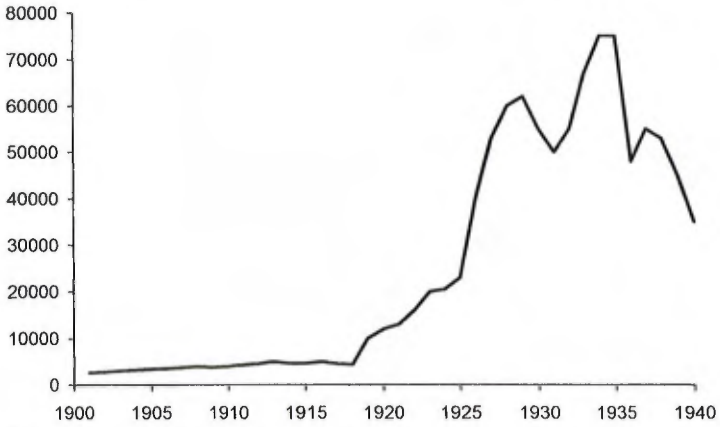

Lähde: Hoskola 1989, s. 105.

200 Suviranta 1942, s. 167; Niini 1964, s. 2; Kettunen 1990, s. 371.

201 Ivonen 1987, s. 93.

202 Teräs 1992, s. 257; Kettunen 1990, s. 371, 379-381.

203 Ammattientarkastuskertomus 1919, s. 66.

Vuonna 1920 naisten osuus tapaturmista oli 17 prosenttia, vuonna 1945 noin 21 prosenttia.[204] Alakohtaisesti tapaturma-alttius vaihteli. Paperi- ja puutyöläisten turmat sattuivat työntekijöiden ollessa nuoria ja tottumattomia. Lähes puolet vahingoista oli lieviä käden tai sormien loukkaantumisia, puristumia, litistymiä, ruhjoutumisia ja katkeamisia. Yöaikaan sattui useammin tapaturmia kuin päivätöissä. Vuonna 1929 44 prosenttia turmista oli koneen aiheuttamia. Puuteollisuudessa sattui eniten onnettomuuksia sahoilla, paperiteollisuudessa yli puolet tapauksista sattui selluloosatehtaissa.[205]

Mitkä tekijät sitten aiheuttivat työtapaturmia? Työntekijän oma huolimattomuus tai välinpitämättömyys arvioitiin vain osasyyksi. Köysitehtaalla naistyöntekijä koetti käsin irrottaa koneen syöttöketjun piikkeihin tarttunutta pellavatuppoa. Piikki tarttui sormeen ja samalla käsi meni niin lähelle syöttövalssia, että valssit vetivät käden väliinsä melkein olkapäähän asti. Piikit lävistivät monesta kohdasta käsivarren ennen kuin työtoveri huudon kuultuaan ehti pysäyttää koneen. Syöttöketjun edessä oli varoitustaulu ja tuppojen irroittamista varten rautakoukut. Selluloosatehtaalla niin ikään varoitustauluista huolimatta naistyöntekijä joutui massabingenin kuljetuskairaan kurkottaessaan talikollaan massaa noin kolme metriä korkean riman yläreunasta. Hän oli nostanut toista jalkaansa lattiasta ja laskiessaan sen astui vahingossa kairasyvennykseen ruhjoutuen kuoliaaksi.

Naisten pitkät hiukset olivat vielä 1920-luvulla monien turmien syynä. Sahalla eräs nainen jäi letistään kiinni akseliin ja loukkaantui pahasti. Virolahdella sahan omistajan talousapulainen haki purua lehmien kuivikkeeksi kulkien akselin alitse. Hänen palmikkonsa tarttui siihen kiinni ja hiukset kiertyivät akselin ympäri. Päänahka irtosi kokonaan puristuksessa ja nainen kuoli myöhemmin verenmyrkytykseen. Tamperelaisessa pukutehtaassa naistyöntekijä kumartui, jolloin hiukset tarttuivat akseliin ja päänahka irtosi. Nainen joutui pitkäaikaiseen sairaalahoitoon.

Työläisnaisten työasut olivat tavallisia vanhoja vaatekertoja ja sopimattomia työskentelyyn koneistuvissa tehtaissa. Tampereella puuvillatehtaassa rengaskehruukoneella työskentelevä naistyöntekijä nojasi seinään työnsä lomassa, jolloin hän liukastui ja jalat joutuivat koneen alle. Toinen jalka kohosi hieman lattiasta, jolloin kengän kärki osui sylinterin nieluun vetäen jalan kokonaan väliinsä. Jalka katkesi monesta kohtaa. Tapaturman syyksi todettiin työntekijän sopimattomat jalkineet. Tällä oli vanhat kävelykengät, joiden puukorot olivat kuluneet liukkaiksi naulojen työntyessä esiin. Lisäksi kengän kärjet olivat risaiset, joten riekaleet tarttuivat helposti kiinni sylinteriin kohtalok-

---

204 SVT D II, Työtilastoa 1920; SVT XXVI, Tapaturmatilastot 1930-45.

205 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1929, s. 92-93.

kain seurauksin. Vuoden 1926 alussa Hosianoffin sahalla akselin alitse kulkeva nainen jäi kiinni huivistaan ja pyörittyään useita kertoja akselin ympäri, ruhjoutui ja kuoli. Muutaman kuukauden työssä ollut meijerin naistyöntekijä jäi villatakin liepeestä kirnun vaivausakseleihin. Naisen yrittäessä irrottautua hihansuukin tarttui kiinni vetäen käsivarren akselin ympäri. Muut työntekijät hätääntyivät huudoista eivätkä ymmärtäneet pysäyttää konetta. Oy Savon tulitikkutehtaalla Kuopiossa työläinen tarttui vaatteistaan kiinni vanerisorvin kierteille ja loukkaantui pahoin. Sahalla nainen tarttui hameestaan akseliin ja ruhjoutui kuoliaaksi. Hänelle oli tarjottu työpukua eli "overallia", mutta lihavana ihmisenä hän näytti mielestään kovin naurettavalta haalareissa.

Vakuutusyhtiöt tulivat joissain tapauksissa yrityksiä vastaan: eräs yhtiö antoi alennusta vakuutusmaksuissa Oy Manillan köysitehtaalla Turussa, koska sekä miehet että naiset suostuivat työskentelemään housumallisissa työpuvuissa. Enso Gutzeitin Hietasen sahalla johdon ja työntekijöiden edustajista koostuneen turvallisuustoimikunnan puheenjohtaja antoi yhdelle sahatyöläisnaiselle ilmaiseksi kankaan, jotta tämä ompelisi siitä itselleen asianmukaisen työpuvun esimerkiksi muille. Toimikunnan mielestä naisten vastahakoisuus hankkia työpuvut johtui vanhasta tottumuksesta.[206]

Työläisten välinpitämättömyyttä ja sopimatonta vaatetusta ei kuitenkaan voitu yksin osoittaa tapaturmien aiheuttajiksi. Työkohteet olivat varsinkin ajanjakson alkupuolella turvattomia ja onnettomuusalttiita. Varkauden selluloosatehtaalla naistyöntekijä tipahti lastusäiliön mukana keittokattilaan. Työtoverit alkoivat kaivata naista, jonka vaatteen riekaleita löytyi myöhemmin massan seasta. Suomen Sokerin Auran tehtaalla naistyöntekijä, jonka tehtävänä oli paikata varastossa olleet rikkinäiset säkit, oli tullut vaakahuoneen kautta siltaa pitkin varaston ovelle katsoakseen oliko sinne juuri tuodussa kuormassa rikkinäisiä säkkejä. Havaittuaan ettei niitä ollut, hän kääntyi ja astui harhaan. Hän yritti saada tukea ovesta, se kääntyi seinää päin ja nainen putosi sillalta kivettyyn maahan ja kuoli heti. Onnettomuuden jälkeen sillalle laitettiin kaidepuut ja jalkalista.

Myrkytykset lisääntyivät tehdastöissä 1930-luvulta. Helsinkiläisessä jalkinetehtaassa liimattiin kumiliimalla välipohjia kenkiin. Liimana käytettiin joko valmiiksi sekoitettuja liimoja tai liuosta, joka saatiin liuottamalla raakakumia bensooliin. Halvemman hinnan vuoksi eräät tehtaat käyttivät saksalaista kumiliimasekoitetta, joka sisälsi mm. rikkihiiltä. Työntekijät saivat pahoinvointi- ja pyörrytyskohtauksia. Tästä huolimatta työnantajat eivät lopettaneet myrkyllisen liiman käyttöä, ennen kuin poliisi ammattientarkastajan kehotuksesta esti sen jatkuvan käytön.

---

206 Turvallisuustoimikunnan pöytäkirja 8.5.1930. Enso Gutzeit Oy:n arkisto. ELKA.

Eräillä sahoilla kokeiltiin puutavaran kastelemista elohopealiuoksella sinistymisen estämiseksi. Yleensä kastelun suorittivat naiset. Osa työntekijöistä sai liuoksesta ihottumaa ja eräällä sahalla kaksi naista jouduttiin viemään sairaalaan myrkytyksen takia. Lääkäri totesi myrkytysten johtuneen käytetystä liuoksesta. Työntekijät olivat käyttäneet kumikäsineitä. Myrkytyspaikalla työskennelleet väittivät kuitenkin, että muovikäsineet syöpyivät rikki. Oulun tarkastuspiirissä tapahtui vuoden 1936 aikana viisi tapaturmaa puun sinistymistä estävän ns. dowicidi-liuoksen takia. Ne olivat ensimmäiset tämäntyyppiset, tarkastajan tietoon tulleet myrkytystapaukset. Naisten työaloista vaneriteollisuudessa olivat käsien ja käsivarsien ihottumat yleisiä liimojen käytön takia ja ongelmana vielä pitkälle sodan jälkeenkin.[207]

Tulipalot olivat yleisimpiä onnettomuuksia tulitikkutehtaissa. Oy Savon tulitikkutehtaalla Kuopiossa sattui peräkkäin 21 onnettomuutta siten, että tulitikut syttyivät pinkkakoneessa tuleen polttaen naistyöntekijöiden kädet ja kasvot. Työntekijöille oli tarjottu naamaria ja käsineitä, mutta nämä pitivät niitä hankalina, koska ne salpasivat hengityksen ja tekivät olon tukalaksi. Samalla tehtaalla sattui seuraavana vuonna samasta syystä tuhoisa räjähdysmäinen palo. Pakokauhun vallassa naiset pyrkivät ulos palavasta salista. Heistä kaksikymmentä sai pahoja palovammoja ja kaksi työntekijää kuoli sairaalaan vietäessä. Tehdyssä onnettomuudentutkinnassa havaittiin varaovien olleen sopimattomissa paikoissa. Tungoksessa ja ahtaissa tiloissa naisten oli vaikea päästä ulos. Toinen syy oli se, että työajan alussa oli tuotu liian paljon irtokasoja pakattavaksi. Tulitikkutehtaissa tämän tyyppiset onnettomuudet olivat yleisiä. Tikkujen paloarkuutta yritettiin vähentää kastelemalla niitä.

Tulipaloja oli muillakin työpaikoilla ja syynä saattoi olla työntekijän ajattelemattomuus. Erään helsinkiläisen leipomon siivooja täytti säilytyspurkin bensiinillä ja rupesi pirskottelemaan sitä lämmityshuoneen seinille torakoita tappaakseen. Uunissa ollut avotuli oli sammunut, mutta hiillos aiheutti bensiinin syttymisen ja räjähtämisen. Siivooja kuoli palovammoihin.

Tapaturmat lisääntyivät 1930-luvun puoliväliin saakka. Kasvu selitettiin väsymyksellä ja tuotannon kasvun takia palkattujen työntekijöiden tottumattomuudella. Alaikäinen tyttö työskenteli kirjaajana puuhiomon kuorintaosastolla massapuuelevaattorin ääressä. Hän meni korjaamaan kiinni takertunutta puuta, mutta jäi jalastaan kiinni elevaattorihihnan ja kulku-uran väliin. Elevaattori jouduttiin osittain purkamaan, ennen kuin tajuton tyttö saatiin irrotettua. Tytön sääri murskaantui. Onnettomuuden tutkinnassa paljastui tytön alaikäisyys,

---

207 Entisen ammattientarkastaja Kirsti Arjanteen antama suullinen tieto 18.3.1994. Hän tarkasti 1950-luvulla Pohjois-Karjalan piirin vaneritehtaita.

kuten myös se, että hän oli nuorilta kielletyssä vuorotyössä. Ilmeni myös, että tytön isä oli pyytänyt työnjohtajaa ottamaan tämän töihin. Syyte nostettiin sekä isää että tehtaan johtoa vastaan.[208]

Tapaturman sattuessa työntekijä ei saanut välttämättä korvausta tai korvaus oli hyvin pieni. Salmissa saaressa sijaitsevalta Hosianoffin sahalta palaamassa olleet kahdeksan työntekijää hukkuivat. Omaiset eivät saaneet korvausta mistään, koska tapaturmavakuutusyhtiön mukaan ei ollut näytetty toteen, että matka työpaikalle ja sieltä pois olisi ollut erityisen vaarallinen.[209] Toisessa sahalla tapahtuneessa tapauksessa nainen ruhjoutui työkyvyttömäksi jäätyään vaatteistaan kiinni syöttökoneeseen. Syöttökone oli määräyksistä huolimatta jätetty suojaamatta, joten työnantaja tuomittiin sakkoihin, minkä lisäksi hän joutui maksamaan kipurahoja, lääkärinkuluja ja elatusrahaa. Kuollut työntekijä tuli useimmiten työnantajalle halvemmaksi kuin invalidisoitunut työntekijä.

Mikäli työntekijä vammautui omaa huolimattomuuttaan, työnantaja ei korvannut mitään.[210] Ammattientarkastajien mukaan vakuutusyhtiöt vaikeuttivat korvausten maksua. Otavan sahalla 16 vuotta työskennellyt nainen sai silmävamman työtapaturmassa. Muutamaa vuotta myöhemmin hän menetti näkönsä. Lääkärintodistuksen mukaan hän oli sokeutuessaan jo osittain työkyvyn menettänyt, joten korvaukseksi tuli vain 63 markkaa vuodessa. Työnantajat olivat myös varsin tylyjä tapaturmassa työkykynsä osittain menettäneitä kohtaan - heille ei yleensä osoitettu kevyempiä töitä.[211]

Helsinkiläisessä tulitikkutehtaassa kaksi tyttöä paloi tehtaan mukana kuoliaaksi. Palon syy oli ammattientarkastajan mielestä työnantajan huolimattomuus. Tarkastaja teki syytteeseenpanoilmoituksen, mutta oikeus vapautti työnantajan vastuusta.[212] Tarkastajien mukaan vakuutusyhtiöt myös viivyttelivät korvauksien maksussa.[213]

Ammattitaudeista alettiin puhua aikaisempaa yleisemmin 1930-luvun alkupuolella, vaikka käsitteet olivat vielä täsmentymättömiä. Maahan perustettiin entistä enemmän myrkkyjä valmistavia ja niitä käyttäviä tehtaita. Tiettyjen myrkkyjen, kuten rikkidioksidin, vähäistä esiintymistä tehdasilmassa pidettiin kuitenkin yleisesti terveellisenä

---

208 Tapaukset on poimittu ammattientarkastuskertomuksista 1923-36.

209 Ammattientarkastuskertomus 1923, s. 17; Vuodesta 1925 työmatkat tulivat tapaturmalain piiriin.

210 Jo vuoden 1895 laissa oli säännös "törkeästä huolimattomuudesta", jonka perusteella korvausta ei tarvinnut suorittaa.

211 Ammattientarkastuskertomus 1923, s. 34-35.

212 Ammattientarkastuskertomus 1925, s. 43.

213 Ammattientarkastuskertomus 1929, s. 29.

ja muita tauteja karkottavana.[214] Vuodesta 1926 alettiin työväen tapaturmavakuutuslain mukaisesti suorittaa korvausta ammattitaudeista. Vuosina 1926-35 ilmoitettiin 275 ammattitautitapausta, joista 136 oli naisilla ja 139 miehillä. Vuosina 1935 ja 1939 ammattitautisäännöksiä uusittiin. Tautitapauksia rekisteröitiin yhä kasvava määrä:[215]

	Tapauksia	Naisia	%
1936	69	34	49
1939	109	74	68
1942	125	53	42
1945	325	261	80

Työväen tapaturmavakuutuslaki laadittiin heinäkuussa 1925 ja tuli voimaan seuraavan vuoden alusta. Lain sisältö oli lyhyesti se, että jokainen, joka teki toiselle ruumiillista työtä, oli vakuutettava tapaturman varalta. Yksityiset työnantajat hoitivat asian ammattientarkastajien mukaan tekemällä sopimukset vakuutusyhtiön kanssa tai siirtämällä vastuun kunnan ryhmävakuutukselle.[216] Tapaturmansuojelutoimikuntia eli turvallisuustoimikuntia perustettiin tehtaisiin 1930-luvulla erityisesti puunjalostusteollisuudessa. Jäseninä niissä olivat sekä työnantajat että työntekijät.[217] Vuonna 1935 tuli voimaan uudistettu työväen tapaturmavakuutuslaki, jossa työnantaja velvoitettiin antamaan korvaus työssä sattuneen tapaturman aiheuttamasta ruumiinvammasta. Työntekijän kannalta laki ei olennaisesti parantanut oloja.

Fyysisen suojelun ennaltaehkäisyä rohkaisi kansainvälinen Safety First eli Turvallisuus ennen kaikkea -liike, joka perustettiin Yhdysvalloissa vuosisadan alussa. Sen tarkoituksena oli työnantajien ja työntekijöiden yhteisen, tapaturmien vastaisen toiminnan järjestäminen. Liike oli selkeästi työnantajien ohjauksessa. Toiminta konkretisoitui työpaikkojen turvallisuustoimikuntiin, joita perustettiin 1930-luvulla myös suomalaisiin tehtaisiin.[218] Toinen ennaltaehkäisevä työmuoto, jolle työnantajat olivat suosiollisia, oli pysyvän Työväen suojelus- ja huoltonäyttelyn avaaminen Helsinkiin lokakuussa 1911.[219]

---

214 Ammattientarkastuskertomus 1938, s. 24.

215 SVT XXVI, Tapaturmatilastoa 1943-45, s. 19.

216 Ammattientarkastuskertomus 1926, s. 27.

217 Ammattientarkastuskertomus 1930, s. 43.

218 Ks. tarkemmin Suikkanen 1983; Kuusi 1931 II, s. 516-518.

219 Näyttelyn sisällöstä ja toimintaperiaatteista ks. Markelin-Svensson 1921, s. 281-284.

Huoltokonttorit

Ammattientarkastaja Jenny Markelin-Svensson kirjoitti 1920-luvun alussa yhteiskunnassa aletun tunnustaa, että työntekijöiden huollosta ovat vastuussa sekä valtio, kunnat että yksityiset työnantajat. Tarkastajan mukaan maailmansodan ja kansalaissodan luomat poikkeukselliset olot olivat vaikuttaneet siihen, että varsinkin suurteollisuuden työnantajat katsoivat tarpeelliseksi entistä enemmän kiinnittää huomiota työväenhuoltoon. Ennen muuta pyrittiin parantamaan työntekijöiden asunto-oloja. Työnantajat rakennuttivat uusia, tarkoituksenmukaisia työväenasuntoja. Niin ikään vanhojen ja sairaiden työntekijöiden huoltoon kiinnitettiin aikaisempaa enemmän huomiota. Samoin lasten ja nuorison huolto terveen ja voimakkaan työläisjoukon aikaansaamiseksi nähtiin tärkeäksi. Yksi osoitus työnantajien pyrkimyksestä säännellä työntekijöidensä oloja olivat huoltokonttorit.[220]

Suomalaiset työnantajat olivat omaksuneet käytännön ulkomailta. Ensimmäinen huoltokonttori otettiin käyttöön vuonna 1915 Kymi-osakeyhtiön tehtailla, sitten Tampereen Puuvillatehtaalla ja Kone- ja Siltarakennus Oy:ssä Helsingissä. Vuonna 1923 niitä oli kymmenessä tehtaassa.

Huoltokonttorien tehtävät vaihtelivat yrityksittäin. Eräissä tehtaissa konttori hoiti työntekijöiden säännölliset maksut. Toisissa harjoitettiin myös lainaus- ja säästökassatoimintaa, välitettiin asuntoja, toimitettiin yhteisostoja ja hankittiin alennuksia työntekijöille. Muutamissa yrityksissä lastenhoito oli huoltokonttorin tehtävänä, samoin huviretkien, kurssien ja muun virkistyksen järjestäminen. Leimallisesti huoltokonttoritoiminta oli kuitenkin suurten yritysten sosiaalinen työmuoto.[221]

Huoltokonttorit eivät rajoittuneet vain teollisuuslaitoksiin. Niitä oli myös palveluyrityksissä. Eräässä suuressa liikkeessä Helsingissä siirrettiin joka tilinmaksusta 10 prosenttia työläisten palkasta heidän nimelleen pankkiin. Tästä he saivat ottaa maksaakseen veronsa. Työläisille oli ilmoitettu, että jos ulosottomiehet tästä huolimatta esittävät maksamattomia verokuitteja konttorissa, erotetaan ne työläiset, jotka ilman täysin pakottavia syitä ovat käyttäneet veroihin tarkoitetut varat muuhun.[222] Huoltokonttorien tehtävä ei näin ollen ollut ainoastaan päivittäisen maksuliikenteen helpottaminen, vaan työläisten kasvattaminen rahan käyttöön ja säästäväisyyteen.

---

220 Ammattientarkastuskertomus 1933, s. 36.

221 Markelin-Svensson 1923 a, s. 420-421.

222 Ammattientarkastuskertomus 1931, s. 32.

Yhteenveto

Tarkastajille raportoitujen onnettomuustapausten ja ammattitautien kuvailuista avautuu näkymä ei ainoastaan naisten työtehtäviin ja niiden vaaroihin, vaan myös heidän pukeutumiseensa. Kertomuksista piirtyy kuva vanhoissa, kovin kuluneissa asusteissa työskentelevistä naisista, mikä on ristiriitainen toisen, 1920-30-luvulla tehtyjen dokumentti- tai propaganda-elokuvien välittämän kuvan kanssa. Elävissä kuvissa naisilla on valkeat huivit ja esiliinat, hiukset visusti huivin alla ja ehjät asusteet. Siistejä naisia siisteissä tehdassaleissa.[223]

3. Hiipuva kotiansiotyö

Naisten siirtyminen tehdasteollisuuteen merkitsi kodin ja työpaikan vähittäistä eriytymistä. Erkaneminen ei kuitenkaan ollut itsestäänselvyys tai yhtäkkinen tai edes ilmeinen. Yhtäältä käsityön ja tehdastyön ero on erityisesti teollistumisen alkuvaiheessa vaikeasti rajattavissa. Tehdastyö on yleisesti erotettu varsinaisesta käsityöstä ja kotiteollisuudesta sen perusteella, että työpaikka sijaitsi fyysisesti muualla kuin kotona. Kotona tehtävät alihankintatyöt edustivat tuotantoprosessissa päättyvää vaihetta. Pentti Virrankosken mukaan maaseudulla vahvempana kuin kaupungeissa elänyt "ansiokotityö"[224] taantui pahoin 1920-luvulla, joskin eriaikaisesti eri alueilla. Taantuma näkyi erityisesti pukukankaiden ja nauhojen kudonnassa sekä kenkien valmistuksessa.[225]

Vielä vuosisadan vaihteessa suhteellisen suuri osa työläisnaisista teki kotiansiotyötä lähimarkkinoille tai tehtaille ja työpajoille alihankintatöitä.[226] Työnantajat teettivät naisilla etenkin ompelutöitä, mutta myös muita käsitöitä punostöistä kirjansidontaan. "Miesten housuja, naisten päällystakkeja, paitoja, esiliinoja, alusvaatteita annetaan kappalekaupalla koteihin ommeltavaksi ja palkat ovat sellaisia, että niistä ei kehtaa puhua. Monen lapsen äiti, työtön ompelija, joskus huonosti palkattu työläinen tavallisesta työstä tultuaan valmistaa kappaletyötä,

---

223 Ks. Littoisten verkatehdas, Kaukaan tehtaat ja Kymmene Oy:n tehtaat elokuvassa Työväenhuolto Suomen tehtaissa 1928. SEA.

224 Tässä yhteydessä on päädytty käyttämään termiä "kotiansiotyö". Kotiansiotyötutkimuksesta ks. Salmi 1991, s. 5-11.

225 Virrankoski 1994, s. 649-658.

226 Pentti Virrankoski määrittelee "ansiokotiteollisuuden" sivuelinkeinona harjoitetuksi käsityöksi. Virrankoski 1994, s. 12, 645; Kotiansiotyö on erotettava perinteisestä perheenäitien tekemästä palkattomasta kotityöstä. Ks. Taimio 1990; Boris - Daniels 1989.

monta kertaa yön raskaina ja vaikeina tunteina, päivän töistä jo väsyneenä."[227]

Kotiansiotyötä tekivät useimmiten kotiäidit ja lapset lisäansioiden takia. Mitä tarkemmaksi työväensuojelusäännökset suurteollisuudessa tulivat, sitä ongelmallisemmaksi kävi kotitöitä tekevien äitien ja lasten asema.[228] Työnantajille alihankintatyöt olivat kuitenkin edullisia. Palkkakustannusten lisäksi työnantajat säästivät myös työhuonekustannuksissa ja välttyivät työsuojelulakien määräyksiltä.[229] Yleisenä käsityksenä työväestön piirissä oli, että juuri kotityö alensi palkkatasoa vaatetusteollisuudessa.[230] Kotityön arveltiin myös olevan pääsyy siihen, että naisten ammatillinen järjestäytyminen ei käynnistynyt siinä määrin kuin miesten. Herknerin sanoin: "osa naisten epäedullista työehdoista johtuu epäilemättä naisluonteen omituisuudesta, osa taas taloudellisista seikoista, kuten kotityöstä".[231]

Kotityö oli useissa maissa tärkeä sosiaalipoliittinen kysymys, mutta Suomessa siihen ei kiinnitetty erityistä huomiota ennen 1920-lukua. Syynä tähän oli se, että työväenkysymys Suomessa tarkoitti siihen saakka ensisijaisesti tehtaissa tehtyä työtä, jolloin ei otettu huomioon poikkeusoloissa työskentelevien ongelmia. Kotityöntekijät nousivat kiinnostuksen kohteeksi 1920-luvulla, koska heitä jäi paljon työttömäksi.[232] Ensimmäisen maailmansodan jälkeen suuret tehdasmaiset työpaikat useissa kaupungeissa vähensivät "halvalla varastotyöllään" käsityöliikkeiden tilaustöitä ja kavensivat kotityöläisten työ- ja ansiomahdollisuuksia. Tätä kehitystä ei kuitenkaan pidetty pelkästään kielteisenä ilmiönä, sillä työsuojelun kannalta sillä nähtiin olevan myös edullisia vaikutuksia. Työ siirtyi työsuojelulainsäädännön alaisiin ja siten kontrolloituihin työpaikkoihin.[233]

Kotiansiotyö otettiin tarkastelun kohteeksi juuri sen piirissä ilmenneiden epäkohtien vuoksi. Terveydelliset haitat niin työntekijälle kun hänen perheelleenkin olivat keskeisiä kotityön rajoittamista puoltaneiden mielipiteissä. Ulkomailla asiaan oli kiinnitetty huomiota jo vuosisadan alussa. Esimerkiksi Englannissa oli vuonna 1909 säädetty

---

227 "Mitä seuraa naisten syrjäyttämisestä". Kirj. S-K. Kilpi. Toveritar 4/1934, s. 45.

228 Esim. Pärssinen Hilja "Kotityön suojelus". Eteenpäin Kalenteri kansalle II. 1905, s. 37-44.

229 "Naisten ammatillinen järjestäytyminen". Kirj. Olga Leinonen. Toveritar 3-4. 1926, s. 5-6

230 "Mitä seuraa naisten syrjäyttämisestä". Kirj. S-K. Kilpi. Toveritar 4. 1934, s. 45.

231 Herkner 1902, s. 112-113.

232 Vielä 1800-lopulla esim. kotiompelijoilla oli runsaasti töitä ks. Oittinen 1989, s. 64.

233 "Vaatetustyöntekijäin työolot ja kotityö vuonna 1926". SA 1926, s. 369.

kotityölaki, jolla säädettiin kotityöstä maksettavat palkat. Saksassa säädettiin vuosina 1911 ja 1923 asetukset, joiden mukaan asuinhuonetta ei saanut käyttää kotiansiotyöhön. Kansainvälisissä työkongresseissa, kuten vuonna 1910 Brysselissä, todettiin että kotiansiotyökysymys oli ennen muuta palkkakysymys ja korostettiin, että kaikki työväensuojelua koskevat lait oli ulotettava myös kotityöhön.[234]

Kotityöläisten terveysvaarat aiheutuivat siitä, että heidän työhuoneensa olivat ahtaita, vailla ilmanvaihtoa ja huonosti valaistuja. Ruotsissa vuonna 1917 tehdyn tilaston mukaan suurin osa kotityöläisistä käytti työhuoneenaan makuuhuonettaan tai keittiötä. Asuinolot suurimmissa kaupungeissa olivat huonot, joten voidaan olettaa, että kotityöläistenkin tilanne oli heikko. Räätälintyössä muodostuva pöly, höyryt ja kosteus pilasivat huoneiden ilman. Lisäksi työskentely huonossa valaistuksessa ja kumarassa asennossa heikensivät terveyttä. Samassa huoneessa valmistettiin myös ruoka ja toimitettiin muut kotiaskareet, eikä ahtaan tilan puhtaanapito onnistunut parhaalla mahdollisella tavalla. Koska suurin osa kotityöntekijöistä oli pienten lasten äitejä, terveydelliset vaarat koskivat myös lapsia. Saksassa tehdyn tutkimuksen mukaan kotityötä tekevät olivat sairaampia kuin työhuoneissa työskentelevät. Kotityöntekijöiden lapset sairastivat niin ikään enemmän, eivätkä menestyneen koulussa yhtä hyvin kuin muut lapset.

Kotiansiotyön tekemiseen liittyi myös työaikaongelma. Jotta kotityöläiset olisivat päässeet hyville palkoille, heidän oli tehtävä ylipitkiä päiviä, jotka saattoivat venyä yöhön saakka. Säännölliset lepohetket jäivät pitämättä, samoin usein sunnuntailepo tai kesäloma. Kukaan ei myöskään voinut valvoa, teetettiinkö töitä myös alle 15-vuotiailla. Äidin liikarasituksen arveltiin vaikeuttavan koko perheen elämää: kotiaskareisiin ei jäänyt aikaa. Kotiansiotyö ei ollut monillekaan pääasiallinen tulonlähde, vaan keino hankkia sivutuloja.

Kotiansiotyön vaaroista mainittiin myös tarttuvien tautien uhka. Kotityöläisten terveydentilaa ei kontrolloitu, ei myöskään kotien puhtautta. Niinpä pidettiin mahdollisena, että muun muassa tarttuvat taudit ja syöpäläiset saattoivat helposti siirtyä vaatteiden tilaajalle. Tehdyissä selvityksissä kotityötä ei esitetty kuitenkaan kokonaan lopetettavaksi. Tarjosihan se työläisperheille välttämättömiä lisäansioita.[235]

Kotiansiotyöläisten määrää on vaikea arvioida. Työt olivat leimallisesti kausiluontoisia, niitä tehtiin epäsäännöllisesti perheen rahantarpeen mukaan ja työntekijät vaihtuivat usein. Pelkkää kotiansiotyötä tekevät olivat työttömänä noin kolmasosan vuodesta. Vaikka alalla työskentelevien kokonaismäärää on vaikea arvioida, kunnallisten ammattientarkastajien kertomuksista voidaan kuitenkin löytää suuntaa-

---

234 "Kotityö vaatetusteollisuudessa", SA 1927, s. 490.

235 "Kotityö vaatetusteollisuudessa", SA 1927, s. 489-493.

antavia tietoja naisten määristä: muun muassa vuonna 1924 Turussa toimi 57 yksinään työskentelevää ja 123 yhden tai useamman apulaisen kanssa töitä tekevää kotityöntekijää. Apulaisia oli kaikkiaan 261. Helsingissä yksin työskennelleitä oli 50 ja apulaisten kanssa 61. Apulaisten määrä Helsingissä oli puolet pienempi kuin Turussa eli 137.[236] Määrät vaihtelivat siten kaupungeittain ja vuosittain muista työtilaisuuksista riippuen väheten kuitenkin asteittain 1930-luvulle tultaessa.

Se, että aviovaimot kävivät töissä kodin ulkopuolella ja/tai tekivät töitä alihankkijoina ei yksinhuoltajaperheissä tai muutoin heikosti toimeentulevissa perheissä riittänyt, vaan vaimot hankkivat myös muita lisäansioita. Paperi-, puu- ja kutomateollisuudessa työskentelevillä ei juurikaan ollut sivuansioita, mikäli he kävivät vuorotöissä. Mikäli sivutyöhön jouduttiin turvautumaan, oli se hierontaa, karjanhoitoa, kutomista, ompelutyötä, siivoamista, pyykinpesua, marjastusta, sienestystä, kukkien ja kasvimaan tuotteiden myyntiä sekä kampausta. Miesten yleinen sivuansio oli tehdasyhteisössä kalastus.[237]

Kotiansiotyö oli siinä mielessä näkymätöntä työtä, harmaata taloutta, ettei sitä useinkaan kirjattu virallisiin tilastoihin. Jos perheenäidit saivat joutohetken palkkatyöstään, he oitis kiiruhtivat tekemään jotain muuta ansaitakseen pennosia perheilleen. Naisten työn kirjo oli laaja. Toimetonna ei osannut eikä saanut olla, se oli laiskuuden merkki. Naisten ammatillinen joustavuus oli suurempi kuin miesten - kotitaloustöiden ja sekatöiden lisäksi heillä alkoi olla kysyntää laajenevilla palvelualoilla. Tässä mielessä naisten selviytymisstrategiat esimerkiksi lamakausina olivat miehiä paremmat.[238]

4. Kotiolot

Pitkä nuoruus ja odotettu avio

Työläisnaisille "vanhanpiian" status oli pitkään ei-toivottu. Mielikuva nutturapäisestä, lapsettomasta ja ärtyisästä yksin vanhenevasta naisesta on elänyt kauan. Kuva on vahvasti negatiivinen. On esitetty tämän johtuneen siitä, että viime vuosisadalla kotikulttuurin nousun aikana naimattomille naisille oli vaikea osoittaa paikkaa. Naimattoman elämä ei houkutellut laajoja joukkoja nuoria naisia, päinvastoin, naimatto-

236 Ammattientarkastuskertomus 1924, s. 28.

237 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 44; SATA 16408-16470. 1991; SATA 11426-11435. 1991. SKS; Tamperelaisten työläisnaisten monista sivuansioista vuosisadan vaihteessa ks. Markkola 1994, s. 112-117.

238 Mm. Helmbold 1988, s. 152.

maksi jäämistä pelättiin ja se saattoi olla vaikeaa ja yksinäistä.[239] Avioliittopäätös siirtyi tehtaalaisnaisilla osin taloudellisista, osin sosiaalisista syistä. Kaupunkimainen elämäntapa oli kallis ja pakotti tytöt elämään säästäväisesti. Avioituminen edellytti varallisuutta, asunnon, huonekaluja ja astioita, mikä siirsi avioitumispäätöstä. Myös työväestön keskuudessa oli vallalla käsitys, ettei naimisiin voinut mennä omistamatta mitään.[240] Tarvittavia varoja ei heti ollut kasassa sulhasen löydyttyä. Osa tytöistä joutui vielä avustamaan perheitään, varsinkin lamakausina.[241] Avioliiton siirtäminen saattoi johtua myös sulhasen liikkuvasta työstä - töihin oli mentävä sinne, missä niitä oli.

Naisjärjestöt korostivat nuorille, avioituville naisille suunnatuissa kirjoituksissaan keittotaidon ja muiden kodinhoidollisten avujen hankkimista. Esitettiinpä Saksan mallin mukaan morsiamille tutkintovaatimuksia ennen avioliiton solmimista. Morsiamen olisi niiden mukaan tullut esittää viranomaisille todistus siitä, että hänellä oli tarvittavat taidot.[242] Kurssittamisen tarve nousi siitä seikasta, että työläistyttöjen keittotaito oli yhtä heikko kuin äitiensä. Myöhemmin myös työläisnaisjärjestöt ottivat ohjelmiinsa morsiuskurssit.[243]

Vuosisadan alkupuoliskon Suomessa avioitumiskäyttäytyminen muuttui sikäli, että naisten että miesten avioliittoisuus aleni 1900-luvun alussa, mutta kääntyi nousuun 1930-luvulla. Suomen naisista avioituneiden osuus oli kymmenluvun alussa vajaat 60 prosenttia, 1930-luvun lopulla noin 70 prosenttia. Kuten Kari Pitkänen on todennut, avioliittoisuus vaihteli kuitenkin suuresti eri ammatti- ja sosiaalirymissä niin maaseudulla kuin kaupungeissakin.[244]

---

239 Degler 1980, s. 151-153; Tentler 1979, s. 114, 135.

240 Havainnollinen esimerkki tällaisesta asennoitumisesta on SAK:n tuottamassa fiktiivisessä elokuvassa Vastusten kautta voittoon vuodelta 1935. SEA.

241 Hareven 1975, s. 376-378.

242 "Morsiustutkinto". Emäntälehti 12/1923, s. 268; Emäntälehti 1/1824, s. 6.

243 Mm. Turun eteläisen sosialidemokraattisen piirin naisjaoston pöytäkirjat morsiuskurssilta 9.11.1944-29.1.1945. TA.

244 Pitkänen 1981, s. 275-299. Syitä tähän muutokseen Pitkänen etsii yksilöiden taloudellisesta ja sosiaalisesta asemasta. Hän korostaa kuitenkin, että toimeentulemisen ehdot olivat suhteellisia: se mikä riitti yhdelle, ei riittänyt toiselle. Pitkänen kyseenalaistaa myös tutkimukset, joissa avioitumisen alentumista selitetään yksioikoisesti yhteiskunnan murroksella ja kaupungistumisella.

Kaavio 4: Avioituneisuus, syntyneisyys ja kuolleisuus Suomessa vuosina 1900-1945

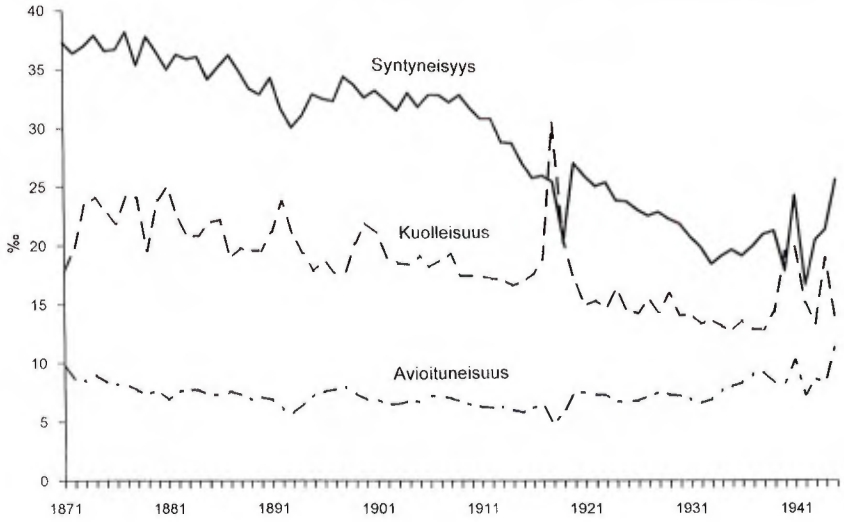

Lähde: Strömmer 1969, s. 131-132, liitetilasto 1.

Taloudellisesti parempiosaisille naimattomuus tarkoitti jo 1920-luvulla mahdollisuuksia opiskella ja matkustella, työläistytöille naimattomuus tarkoitti aina kodin ulkopuolista palkkatyötä. Sinänsä vaatimus itsensä elättämisestä ei ollut uusi. Perinteisten agraaristen arvojen mukaan jokaisen oli osallistuttava elatukseensa ja perhetalouden ylläpitoon iästä riippumatta: "Pulavuosina tunsi itsensä kovinkin aikuiseksi, kun antoi saadut pienet palkkiot äidin käteen. Ne olivat tarpeen, koska isä oli silloin työttömänä ja jouduimme hakemaan fattasta ruokaa. Köyhäinhoito järjesti myös ruokajakelun. Äiti ja minä kävimme halleilla syömässä, mutta isän ja veljen miehinen kunnia ei antanut periksi jonotella ruokaa ja syödä sitä hallimyymälän kopissa. Siksi me 'naiset' kannoimme heille ruuan maitokannussa kotiin. Olin tuolloin kahdeksan vuotias".[245]

Nuoruus määritellään tässä työläistyttöjen elämän kahden murroskauden väliseksi elämänvaiheeksi: koulun päättymisestä 13-14-vuotiaana avioitumiseen kymmenisen vuotta myöhemmin. Aikalaisviranomaiset rajasivat nuoruuden täysi-ikäisyyteen: nuoruus päättyi 21-

245 Piela 1992, s. 33.

vuotiaana. Sen jälkeen työntekijättäret olivat "naimattomia naisia". Aikalaistutkimuksissa nuoruus rajautui pojilla ja tytöillä hieman eriaikaisesti fysiologisin perustein. Tytöt olivat "nuoria työntekijöitä" 13-20-vuotiaina, pojat 15-22-vuotiaina.[246] Eräissä ulkomaisissa tutkimuksissa juuri nuoruusaikaa on pidetty ratkaisevana sukupuoliroolien ja ylipäätään sosiaalisten koodien omaksumisessa. On esitetty, että tehtaalaistytöt saivat roolimallinsa työpaikoiltaan, mikä on tulkittu syyksi työläisvaimojen konservatismille ja traditiosidonnaisuudelle. Työläisnaisten konservatiivisuus on kuitenkin kiistelty väite ja näkemystä vastaan on esitetty kritiikkiä.[247]

Nuoruudella oli paljon arkisempi sisältö työläistytöille kuin keski- ja yläluokan kasvateille. Nuoruudella oli vahva luokkaluonne. Työväestöön kuuluneet naiset avioituvat suhteellisen myöhään, keskimäärin 25-vuotiaina. Virallinen eli lain sallima naimaikä oli naisille 17 vuotta, mutta sitä pidettiin liian alhaisena. Täysikasvuiseksi nainen määriteltiin vasta 20-22 -vuotiaana, sitä ennen hänen "ruumiinsa, sen elimet ja älyllinen sekä henkinen olemuksensa eivät vielä ole tarpeeksi voimakkaat ja kypsyneet useimpien naisten tärkeimpään tehtävään, äitiyteen".[248] Naimisiin menon syy oli usein varsin käytännöllinen: "Joulukuussa isäni kuoli ja minun elämässäni tapahtui ratkaiseva muutos. Turvattomuuden tunnossa menin 19-vuotiaana avioliittoon ensimmäisen kohdalleni sattuneen ja minut huolineen ikäiseni pojan kanssa".[249]

Avioitumisen jälkeen alkoi suurella osalla nuorista vaimoista kova arki. Muistelmista nousevan kuvan mukaan useimpien tiedot avioelämästä olivat varsin hatarat ja nekin saatu "sameista lähteistä". Monissa tapauksissa tytöt olivat täysin tietämättömiä kuukautisten alkaessa ja häpeillen yrittivät salata asiaa. Nuorena avioituminen ei asiantilaa välttämättä parantanut, sukupuoliasioista ei juuri puhuttu eikä mieslääkäreiltä asioita kehdannut edes kysyä. Nuorille naisille ja äideille alettiin julkaista oppaita ja lääkärikirjoissa sukupuolivalistusta kehotettiin antamaan mahdollisimman varhain ongelmien välttämiseksi.[250] Sellaisia kirjoja työläiset saivat harvoin käsiinsä. Tiedonhalu ja suhtautumisen muuttuminen henkilökohtaiseen hygieniaan ja terveydenhoitoon muokkasivat asenteita kuitenkin 1930-luvulla vapaamielisemmiksi. Muun muassa Martta Salmela käänsi Suomen Sosialidemokraattiin kir-

---

246 SVT XXXII 13, Työläisnuorisotutkimus 1935, s. 11.

247 Cobble 1988, s. 7; Tentler 1979, s. 1-2; Scott - Tilly 1975, s. 41-42.

248 Kotilieden lääkärikirja 1938, s. 548.

249 Tehtaalainen Ida Karkkeen muistelmat 1963. TMTT.

250 Mm. Kotilieden lääkärikirja 1938, s. 543, 767.

joituksen, jonka mukaan naisten ei enää tarvinnut kärsiä "miehen eroottisesta haluttomuudesta tai raakuudesta", vaan hän saattoi taloudelliseen riippumattomuuteensa nojaten esittää seksuaalisia vaatimuksia.[251] Arkielämässä seksuaalisten vaatimusten esittäminen ei ehkä tullut mieleen tai ainakaan puheeksi. "Ei Aino koskaan itselleenkään tehnyt selväksi, oliko se nyt sitten rakkautta heidän välillään. Kalle sanoi kerran, että se vaan on kenen kanssa tottuu olemaan, sitä se on tavallisten ihmisten rakkaus".[252] Eikä siinä ehtinyt sittemminkään rakkauden olemusta miettimään.

Hellahuoneista omiin taloihin?

Ennen avioitumistaan sekä nainen että mies pyrkivät mahdollisuuksien mukaan kokoamaan varoja yhteistä kotia varten. "Meidän on koetettava valmistaa ennen vihkimistä jotain kuntoon ettei meitä voida syyttää kevytmielisiksi. Olisikin hyvin ikävää aloittaa kun toinen tasku on tyhjä ja toisessa ei ole yhtään mitään. Siitä syystä poikaseni rupea saituriksi vähäksi aikaa, minäkin koitan hiukan niin päästään alkuun".[253]

Jo teollistumisen ensimmäisessä vaiheessa oli kiinnitetty huomiota työväestön asumisen tasoon, mikä suuntaus vahvistui 1910-luvulla. Yhteiskunnan toimet sosiaalisen asuntotuotannon kehittämiseksi vakiintuivat ja asumiskulttuurissa käynnistyi uusi vaihe. Prosessi oli kuitenkin hidas, vaikkakin rakennushankkeita aloitettiin, ja 1920-luvun alussa sosiaaliministeriö alkoi julkaista pienasuntojen tyyppipiirustuksia.[254] Asumismukavuutta alettiin pitää ihmisten viihtyvyyden ja tyytyväisyyden mittarina. Oulun piirin ammattientarkastaja määritteli kodin merkitystä seuraavasti (1918): "Kun työläisellä on koti, jossa hän viihtyy ja jonka hän tuntee omakseen, silloin se työ, jonka hänen on tehtaaseen suoritettava, olkoompa se kuinka kuolettavaa tahansa, tuntuu hänestä vain verolta, joka on maksettava saadakseen elää ja tullakseen toimeen kauniissa kodissaan."[255] Sen vuoksi ei ollut ollenkaan yhdentekevää työn menestyksellisen suorittamisen kannalta, miten tehtaalaiset asuivat.

---

251 Martta Salmela käänsi Ernst Fischerin aihetta käsittelevän kirjoituksen, joka julkaistiin Suomen Sosialidemokraatissa 19.1.1930, s. 12-13.

252 Pumpulienkeleitä ja arkielämää 1981, Haavisto, s. 42.

253 Martta Hellstedtin kirje Eino Salmelalle 9.5.1910. TA.

254 Ks. Pienasuntojen tyyppipiirrustuksia. Sosiaaliministeriön julkaisemia tiedonantoja 1923; 1940-luvun tyyppitaloista ks. Saarikangas 1993.

255 Ammattientarkastuskertomus 1918, s. 26.

Kasarmit ja työläisslummit siistiytyivät 1920-luvulla sosiaalisen asuntotuotannon ja valistuksen ansiosta. Myös pääkaupunkilaisten asumisviihtyvyyteen alettiin kiinnittää huomiota rakentamalla puistoja ja siirtolapuutarhoja. Kuvassa töölöläislapsia 1930-luvulla Runeberginkadun varrella olevassa puistossa, jossa viherkasvit tosin eivät vielä kukoista. Valokuvaaja A. Pietinen. Kuva: Museovirasto.

Teollisuustyöväestön asumisolot olivat riippuvaisia yhtäältä työnantajan halusta ja mahdollisuuksista tarjota kelvollisia asuntoja, toisaalta työntekijän ammattitaidosta ja työskentelypaikkakunnasta. Pienet tehtaat ja sahat eivät tarjonneet asuntoja tai jos tarjosivat, olivat ne heikkotasoisia. Sen sijaan suuret tuotantoyksiköt maaseudulla, kuten paperi- ja vaatetustehtaat, saattoivat tarjota modernit hygieniavaatimukset täyttäviä asuntoja luontaisetuina ammattityöväestölle. Pääkaupunkiseudulla asuntotilanne oli heikompi kuin useimmissa pienissä kaupungeissa tai maaseudulla. Helsingissä työväestöstä asui vuokralla 78 prosenttia (1928), koko maassa keskimäärin 45 prosenttia. Vuokrat olivat jopa kaksinkertaisia muihin paikkakuntiin verrattuna ja alivuok-

ralaisia oli selvästi eniten juuri pääkaupungissa.[256]

Kasarmit ja työläisslummit siistiytyivät 1920-luvulta lähtien sosiaalisen asuntotuotannon ja valistuksen ansiosta. Kuitenkin varsin yleisesti asuttiin vielä heikosti kasarmeissa.[257] Lappeenrannan lähellä olevan sahan asuntokasarmi, jossa oli 18 hellahuonetta, oli rakennettu niin lähelle järvenrantaa, että toisen sivun perustuskivet koskettivat veden rajaa. Rakennuksen toisella puolella oli korkea kallio, joten kunkin perheen pihaksi jäi kuuden metrin levyinen ja rakennuksen pituinen maakaistale. Korkean veden ja kovien sateiden aikana vesi virtasi rakennuksen alitse, joten asuinhuoneet olivat jatkuvasti kosteita ja epäterveellisiä. Ulkohuoneet ja likakaivo olivat niin lähellä rantaa, että niiden likavesi sekoittui rantaveteen, jota työläisperheet käyttivät pesuvetenä ja muihin taloustarpeisiin. Asuntorakennuksen seinät olivat niin hatarat, että asukkaat palelivat pitkän talvikauden.[258]

Uuden, ilmavuutta ja käytännöllisyyttä korostaneen arkkitehtuurin ansiosta niin asumis- kuin työskentelyolotkin saattoivat olla modernit. Esimerkkitapaus, jota esiteltiin kernaasti niin naisten- kuin ammattilehdissä ja josta tehtiin myös esittelyelokuva, oli Littoisten verkatehtaan asuntoyhdyskunta Turun lähellä. Rakennukset olivat kauniissa metsikössä lähellä asemaa. Ne oli rakennettu hirsistä ja joka rakennuksessa oli kaksi huoneistoa. Ulkoasua pidettiin erittäin hauskana. Rakennuksissa oli korkeat tiilikatot, suuret ikkunat ja sisäänkäynnit rakennuksen molemmissa päissä, tiilikattoisen verannan kautta. Pienen, ullakkoportailla varustetun ulkoeteisen läpi tultiin varsinaiseen eteiseen, joka oli valoisa, lämmin ja avara. Eteisessä olivat sekä keittiön että molempien kamarien ovet. Huoneet olivat hyvin sisustetut, jokaisessa huoneistossa oli viisi komeroa, suuri ullakko ja puuvaja. Kellariin päästiin suoraan keittiön edessä olevasta pienestä eteisestä.[259] Malliasuntoja oli kuitenkin vielä 1920-30-luvulla vähän, kun ottaa huomioon kuinka huonosti ja ahtaasti varsinkin isojen kaupunkien työläiset asuivat. Sosiaaliministeriön työasiaintoimiston selvityksessä (1927) vain puolella tutkituista asuntotilanteen todettiin olevan jokseenkin tyydyttävä.

Ne, jotka asuivat omissa asunnoissa maaseudulla, olivat saaneet asuntojen hankinnassa tukea työnantajaltaan, varsinkin yhden teollisuuslaitoksen paikkakunnilla. Noin sata teollisuuslaitosta ilmoitti avustaneensa työntekijöitään asunnon hankinnassa. Eniten oli annettu lainoja ja takuita (28 %), mutta myös luovutettu rakennustarvikkeita

---

256 SVT XXXII 14, Elinkustannustutkimus 1936, s. 18-21.

257 Markelin-Svensson 1923 a, s. 362.

258 Ammattientarkastuskertomus 1923, s. 36.

259 Ammattientarkastuskertomus 1923, s. 36.

(23 %) ja tonttimaata (6 %). Noin 60 prosenttia tehtaista oli jakanut avustusta muodossa tai toisessa.[260]

Asunto-oloissa yleensä perheelliset olivat parhaimmassa asemassa, sitten lesket ja eronneet. Huonoimmin asuivat naimattomat: keskimäärin heitä asui kolme henkilöä huonetta kohti. Ahtaus oli huomattava. Ns. siveellisen ongelman eteen joutuivat varsinkin ne naimattomat naiset, joiden makuuhuoneissa asui aikuisia vieraita miehiä, joskin vieraiden luona asuminen oli vähentynyt vuosisadan alusta puolella. Turvattomuus ja asumisen rauhattomuus arvioitiin tehdyissä kartoituksissa yleiseksi ongelmaksi. Työläistyttö hakeutui usein asumaan työtoverinsa tai tuttavansa kanssa toisaalta turvan, toisaalta taloudellisen pakon vuoksi. Yhteisasumisen huono puoli oli se, että asuinkumppaneina oli eri vuoroissa olevia henkilöitä, jolloin kukaan ei saanut nukutuksi lepoaikaansa häiriöttä.[261] Muistelmien mukaan näyttää tyypilliseltä, että aluksi muutettiin sukulaisen luo, mutta myöhemmin ystävän luo: Hangosta Helsingin Fazerille vuonna 1925 siirtynyt nuori työläisnainen asui ensin veljensä luona Kalevankadulla. Tutustuttuaan työtoveriinsa, hän muutti tämän kanssa hellahuoneeseen Eerikinkadulle. Asuinkumppanin kanssa kuljettiin myös huvituksissa.[262] Kaikkiaan naimattomien ja perheellisten naisten asunto-olot olivat kovin erilaiset - tilastojen valossa naimattomien naisten tilanne oli heikoin.

Kuntien tuella omakotitaloihin

Omakotien suosio oli 1920-30-luvulla vahva ja sitä pyrittiin vahvistamaan entisestään. Ruotsissa perustettiin vuonna 1921 Bygge och Bo -yhdistys,[263] jota myös suomalaiset naisjärjestöt innokkaasti esittelivät. Vierailtiin niin Ruotsissa kuin Englannissakin Ihannekoti-näyttelyissä ja Ebenezer Howardin 1800-luvun lopulla nostattama Garden City -aate sai laajenevaa kannatusta myös täällä.[264] Saksasta kulkeutuivat lisäksi 1920-luvulla siirtolapuutarhat. Sosialidemokraattisiin naisiin oli vuonna 1910 tehdyllä kongressimatkalla tehnyt "hauskan ja miellyttävän vaikutuksen työläisten pikkuiset sunnuntai-palstat".[265]

Omakotitalo edusti näissä kirjoituksissa työläisille onnen ja perhe-

---

260 Markelin-Svensson 1928, s. 333-341, 386-393.

261 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 54-64.

262 Fazer-haastattelut 1983, nro 6. MV:KTKKA.

263 "Ruotsin pikkuasunnoista", kirj. Lauri Kuoppamäki. Kotiliesi 10/1926, s. 284.

264 "Ihannekoti-näyttely Lontoossa". Kotiliesi 8/1923, s. 238.

265 Ks. Kiiskinen 1958, s. 160.

elämän täyttymystä, se symboloi hyvää ja vakavaraista elämää. Omakotiliike sai vastakaikua sivistyneistön parissa vuosisadan vaihteessa. Ahtaiden ja likaisten vuokrakasarmien nähtiin synnyttävän vain katkeruutta ja vihaa, tauteja ja paheita, työnvieroksuntaa ja lastenhoidon laiminlyömistä, väkijuomien salakauppaa ja siveettömyyttä. Omakotialueella sen sijaan vallitsi sopuisa rauha, niiden nähtiin edistävän yhteiskuntaluokkien välistä sopua ja yhteiskuntarauhaa.[266]

1920-luvulla lisääntynyttä kaupunkien omakotitonttien vuokraamista edisti Asuntoreformiyhdistys ja ainakin Helsingissä vuokraamisen tavoitteena oli pikaisesti helpottaa asuntopulaa. Ideologiset painotukset jäivät toissijaisiksi, joskin rakennusmateriaali usein kieli sosiaaliluokasta. Työläiskaupunginosiin rakennetut talot tehtiin puusta, koska uskottiin keskustan kivitalojen ulottuvan pian myös kaupunkien rajoille. Läntisissä kaupunginosissa huvilat sen sijaan rakennettiin kivestä.[267]

Yhteiskuntarauhan näkökulmasta ei voi kummeksua sitä, että työväen asumismukavuuden kohentajia olivat myös yritykset. Muun muassa Tampereella Finlaysonilla oli noin 750 edullista työväenasuntoa, Töölön Sokeritehtaalla useita kymmeniä, Viipurin Havin tehtaalla oli paritaloja ja Kuusankoskella Kymiyhtiöllä laaja omakotitaloalue.[268] Yritysten päämotiivina oli pysyttää ammattitaitoiset työläiset paikkakunnalla ja tehtaassa vakinaisesti.[269] Voidaan sanoa, että kaikilla suuryrityksillä oli jonkilaisia työväenasuntoja - lukuunottamatta pääkaupunkia - mutta tutkittavan ajanjakson aikana myös niiden laatuun alettiin kiinnittää kasvavaa huomiota. Maaseudulla ihanteena pidettiin omakotiasumista, pääkaupungissa osakeasumista. Suurimmissa kaupungeissa varakkaimmat työläiset olivat perustaneet asunto-osakeyhtiöitä vuosisadan vaihteesta. Vuodesta 1898 niille myönnettiin halpakorkoisia valtionlainoja, joista tulikin autonomian ajan laajin asuntopoliittinen tukimuoto. Suomessa oli 130 asunto-osakeyhtiötä vuoteen 1910 tultaessa.[270]

Kuntien ja valtion rooli korostui omakotirakentamisessa 1920-luvulla. Eduskunta hyväksyi lain omakotirahastosta joulukuussa 1926. Kertyneet varat jaettiin neljännesvuosittain sosiaaliministeriön ja maa-

---

266 "Työväenasuntojen järjestelystä". Kotiliesi 13-14/1924, s. 416; Martta-toiminta 1899-1949, s. 114-115.

267 Siipi 1962, s. 232.

268 Esim. "Työväen asunto-olot maamme tehdaskeskuksissa". Kotiliesi 12/1924, s. 379-381.

269 Mm. Polin 1932; Keravuori 1948.

270 "Omakoti-liike muualla ja meillä". Kirj. Väinämö Killinen. Kansanvalistusseuran Kalenteri 1917, s. 97-110; Modeen 1934; Kivivuori 1991, s. 26-32.

talousministeriön kesken. Sosiaaliministeriön varat jaettiin etupäässä pienten omakotitalojen rakentamiseen pääosin kaupunkeihin ja maatalousministeriön varat maaseudulle.[271]

Mukavuudet

Asumistilavuuden lisäksi huoneistojen laatu mittaa elintasoa. Yleisesti voidaan sanoa, että jos Helsinki tilavuusvertailuissa joutui listan alimmaiseksi, nousi se listan kärkeen asuntojen mukavuusvertailussa (1938):[272]

	Helsinki	Tampere	Vaasa	Kemi
Viemäri	87 %	70	55	3
Vesijohto	87	70	53	2
Wc	69	31	31	1
Kylpyhuone	36	5	4	0.1
Keskuslämmitys	57	11	7	1
Lämmin vesi	36	4	3	0.5
Sähköjohto	99	97	97	80
Ruokakomero	68	26	35	13
Vaatekomero	85	36	59	48
Keittokomero	27	3	1	0.1
Sauna	0.3	8	9	31

Mitä pohjoisemmaksi ja pienemmäksi kaupunki kävi, sitä vähemmän työläisasunnoissa oli mukavuuksia. Yleisimmät mukavuudet maaseutukaupunkien asunnoissa olivat sähkö ja sauna. Huomion arvoinen uutuus asuntojen varustelussa oli keittokomero. Helsingin pienasunnoissa yleistyi ikkunaton keittokomero 1930-luvulla siinä määrin, että asuntotarkastaja puhui muoti-ilmiöstä. Kahden huoneen ja keittokomeron tai yhden huoneen ja keittokomeron asuntoja suosittiin siksi, että kalliit neliöt saatiin hyötykäyttöön mahdollisimman tarkkaan. Toisaalta ne tyydyttivät hyvin yhä useampien lapsettomien parien asunnontarvetta. Molempien puolisoiden ollessa palkkatyössä ruoanval-

271 Kalmari Eino, "Omakotirahasto ja maalaiskunnat". Maalaiskunta 1/1928, s. 3-8; Vuosisadan alun asuntokeskustelusta ks. Markkola 1994, s. 140-148.

272 SVT XXXII 19, Kaupunkien asunto-olot 1938, s. 14.

mistus oli vähäistä ja se hoitui pienessäkin komerossa.[273] Jouko Siipi toteaa, että mukavuudet lisääntyivät Helsingissä 1910-luvulta selvästi, koska kaupungin terveydenhoitoviranomaiset niitä vaativat. Asumistason nousun varjopuolena olivat kuitenkin kasvavat asumiskustannukset.[274]

Tehdasyhdyskunnissa asuvilla puu- ja paperityöläisillä edellä lueteltuja mukavuuksia oli enemmän kuin maaseudulla, mutta vähemmän kuin suurissa kaupungeissa. Keittiön varusteista yleisin oli hella. Sähkövalo oli 87 prosentilla, vesijohto ja likaviemäri sen sijaan harvoilla. Säilytystilojakin oli, kuten ruokakomeroita, vaatekomeroita, ullakko, kellari, halkovaja ja aitta. Rakennuskannan uusimisen yhteydessä 1920-luvulla pyrittiin maaseututaajamissa järjestämään juurikasmaita perunalle ja "keittiökasveille". Niistä asukkaat saivat sivutuloja ja vaihtelua yksitoikkoiseen tehdastyöhön. Samalla ne tarjosivat lapsille sopivaa ja terveellistä työskentelyä. Kotieläimiä sen sijaan oli enää harvoilla.[275]

Vuokramenot vaihtelivat paikkakunnan mukaan. Puu- ja paperitehtaalaisilla vuokrat olivat korkeintaan sata markkaa kuukaudessa (1929), omassa asunnossa asumiskulut olivat hieman alhaisemmat. Työnantajan tarjoamaa asuntoa pidettiin luontaisedun kaltaisena eikä siinä ollut yhtä korkea vuokra kuin vapailla markkinoilla, missä vuokra oli kaksinkertainen. Vanhempien luona asuvien kotitalouteen antamat varat vaihtelivat. Naimattomista suuri osa antoi palkastaan useita satoja markkoja kotiinsa. Ajalle tyypillistä oli, että vain harvat saivat pitää palkkansa antamatta mitään kotiin. Useat työntekijät pitivät taloutensa tasapainottamiseksi asukkeja, joilta saattoi kertyä noin puolet omasta vuokrasta, toisilla jopa koko vuokra.[276] Naisilla oli asukkeja suhteellisesti enemmän kuin miehillä. Alivuokralaisten määrä vaihteli yhdestä neljään.[277] Pirjo Markkolan mukaan kolmasosassa tamperelaisista työläisasunnoista oli vuonna 1909 alivuokralaisia. He olivat yleensä nuorehkoja naisia ja miehiä, osa päävuokralaisen sukulaisia.[278] On esitetty, että alivuoralaisuuden syy ei ollut yksinomaan taloudellinen, vaan myös sosiaalinen: alivuokralaistytöistä tuli ikään kuin perheenjäseniä.[279]

---

273 Helsingin kaupungin asuntotarkastuksen vuosikertomus 1935. Terveydenhoitoviraston arkisto. HKA.

274 Siipi 1962, s. 243.

275 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 64-66.

276 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 65-68.

277 SVT XXXII 9, Lastaus- ja purkaustyöntekijät 1927, s. 78-79, 81-82.

278 Markkola 1994, s. 85-90.

279 Ks. Waris 1932, s. 256-264.

Sisustus

Vielä vuosisadan vaihteessa työläiskotien sisustus oli vaatimaton, suorastaan niukka. Kun helsinkiläinen työmiehen vaimo kuoli vuonna 1897, jätti hän leskelle sängyn, sänkyvaatteet, pöydän, neljä tuolia, lattiamatot, vähäisiä astioita, velkaa 140 markkaa ja neljä lasta, joista vanhin oli 20-vuotias ja nuorin kahdeksan.[280] Ammattityömiesten kodit olivat sen sijaan hyvin varustettuja jo vuosisadan vaihteessa. Lasimestarin vaimon, taloudenhoitajan, koneenhoitajan vaimon ja puusepän vaimon jäämistöstä löytyi kultasormuksia, kirjoituspöytiä, sohvia, tauluja, verhoja, ompelukoneita, peilejä ja hattuja.[281]

Varallisuus kasaantui myös iän myötä ammattitaitoisten työläisten perheissä. Kun helsinkiläistynyt valurin leski Amanda kuoli 65-vuotiaana vuonna 1937, jäi hänen pojilleen huoneen ja keittiön asunto Sörnäisissä, pankkiin rahaa 8 500 markkaa, ompelukone, pari ryijyä, liinavaatteita, kaksi hattua ja astioita. Syntyjään lietolainen Amanda oli avioitunut Ruskealassa syntyneen Antin kanssa vuonna 1901 ja synnyttänyt poikansa vuosina 1903 ja 1906. Mies oli kuollut 51-vuotiaana ja Amanda ehti olla leskenä yksitoista vuotta. Yhä useamman työläisen omaisuuteen kuului 1930-luvun loppupuolella säästöjä pankissa ja laajahko vaatevarasto.[282] Naisten pitovaatteisiin alkoi kuulua hattuja, käytettyjä turkkeja, useampia päällystakkeja ja leninkejä.[283] Elintason nousu näkyi myös työläiskotien sisustuksessa.[284]

Oman pienen asunto-osakkeen hankkiminen työläiskaupunginosasta kuului vakavaraisempien työläisperheiden haaveisiin 1930-luvun loppupuolella. Aleksis Kiven kadulla asuneen lapsettoman työmiehen perheen kamarissa oli kahden sängyn ja lipaston lisäksi keinutuoli, pöytä, pöytäkaappi, tuoleja, seinäkello sekä katto- ja pöytälamppu. Pariskunta omisti itse huoneen ja keittiön asuntonsa.[285] Sen sijaan rautatievirkamiehen leski omisti niin radiovastaanottimen, puhelinosakkeen, ompelukoneen kuin valokuvauskoneenkin, mutta asui

---

280 Perukirjat 1900, sig. 12051. HeRO:n arkisto. KA.

281 Perukirjat 1900, sig. 12019, 12016, 12034, 12036. HeRO:n arkisto. KA.

282 Kaikki eivät vielä luottaneet pankkilaitokseen. Kun 58-vuotias naimaton ompelija kuoli, löydettiin hänen vaatimattomien tavaroidensa joukosta noin 50 000 markkaa rahaa. Helsingin kaupungin perukirjat 1938, sig. 15342. HeRO:n arkisto. KA.

283 Perukirjat 1938, sig. 15230 ja 39374. HeRO:n arkisto. KA.

284 Vuonna 1900 tehtyjä helsinkiläisten perukirjoja on 321, mutta vuonna 1938 jo 1396 kappaletta. Määrän kasvuun vaikuttavat elintason nousun lisäksi viranomaisten tiukentuneet vaatimukset. Vuosisadan alussa perukirjaa ei välttämättä vaadittu sellaisilta, joilla ei ollut mitään perinnöksi jätettävää. Perukirjojen lähdearvosta ks. Markkanen 1988; Ks. myös Rönkkö - Lehto - Lönnqvist 1986, s. 117-128.

285 Perukirjat 1938, sig. 39374. HeRO:n arkisto. KA.

vuokra-asunnossa.[286] Painokuvatauluja, kukkasia, gramofoneja ja sähkösilitysrautoja alkoi kuulua myös työläiskotien irtaimistoon.[287] Naimattomien tehtaalaistyttöjen asuntojen sisustus oli selvästi vaatimattomampi kuin työssäkäyvien perheellisten: 23-vuotias tehtaassa työskentelevä Maire, joka muutti Helsinkiin vuonna 1931, ei omistanut vuokra-asunnostaan muuta kuin omat vaatteensa.[288]

Siirtyminen hellahuoneista useamman huoneen asuntoihin eriytti perheenjäsenten toiminta-alueita kotona. 1910-20-luvun tyypillinen työläisasunto oli kuitenkin useimmiten eriytymätön, "kollektiivinen" myös siinä suhteessa, että asunnossa saattoi olla sekä omia sukulaisia että vieraita asukkeja oman perheen lisäksi. 1930-luvulla asuntokulttuurissa siirryttiin perhekeskeisempään asumismuotoon omakotitalojen ja osakehuoneistojen yleistymisen myötä.

Keskenmenoja ja tarttuvia tauteja

"Terveyssuhteet ovat maaseudulla huonot. Puhtaus ja ilmanvaihto ovat puutteelliset. Kaivoja ei pidetä kunnossa ja juomavesi on sen vuoksi huonoa. Janon sammuttamiseksi juodaan etupäässä kaljaa tai kuorittua maitoa. Kansan jokapäiväiseen ravintoon kuuluu perunat, ruisleipä, suolattu liha tai kala sekä varakkaimmilla maitoruoat."[289] Vaikka edellä oleva lainaus piirilääkärin kertomuksesta kuvaa maaseutua, vastasi se myös kaupunkien oloja 1910-luvulla.

Terveydellisiin ja hygieenisiin oloihin alettiin kiinnittää yhä enemmän huomiota viime vuosisadan loppupuolelta lähtien ja siihen oli kalmanhajuiset syynsä. Siisteyden merkitystä korostettiin muun muassa imeväiskuolleisuuden alentamiseksi. Niin ikään tarttuvien tautien - erityisesti tuberkuloosin - nähtiin vähenevän terveyskasvatuksen myötä. Vielä vuonna 1931 keuhkotautiin kuoli 11 000 henkilöä. Yksittäisistä taudeista se oli tappavin koko 1920-luvun.[290]

Henkilökohtainen hygienia hoidettiin kerran viikossa saunassa. Teollisuuslaitoskartoituksessa (1927) oli sauna yli puolella tehtaista.[291] "Kemiyhtiön naisten saunailta oli aina lauantaina. Kun kaikki villahousut, damaskit, laamapaidat, liivit, sukat ja housut oli riisuttu ja

286 Perukirjat 1938, sig. 39376. HeRO:n arkisto. KA.

287 Perukirjat 1938, sig. 39403 ja 15422. HeRO:n arkisto. KA.

288 Perukirjat 1938, sig. 39549. HeRo:n arkisto. KA.

289 Otteita piirilääkärien kertomuksista 1910. SVT XI, Lääkintölaitos, s. 43.

290 SVT VI 79, Väestömuutokset 1931-32, s. 52-55.

291 Markelin-Svensson 1928, s. 393.

äiti vielä avasi paksun ja pitkän palmikkonsa ja otti ruskeat nutturaneulat päästään ja isot siskotkin olivat jo riisuutuneet, niin suureen saunaan johtavan oven avauduttua mäntysaippuan tuoksuinen höyry tunki pienen tytön nenään. Tuntui kuin kaikki naapuruston äidit ja tyttäret olisivat yhtä aikaa täällä suuressa saunatalossa. Saunottajatäti oli leninki päällä, vaikka saunassa oli kuuma. Sauna oli suuri ja ihan huimasi katsella ylös korkeille lauteille ja kuunnella saunavihtojen lätkintää. Sinkkiämpärit kolisivat ja meteli oli kova."[292] Kaupungeissa yleiset saunat elivät nousukauttaan. Esimerkiksi Helsingissä oli 1920-30-luvulla kymmenittäin yleisiä saunoja, joissa kävivät kaikki perheenjäsenet. Pelkästään Pitkänsillan pohjoispuolella oli 1930-luvun lopulla 17 yleistä saunaa.[293] Rituaalinomaisissa, sosiaalisissa saunailloissa puitiin menneen viikon tapahtumia. Suurilla teollisuuslaitoksilla oli saunojen lisäksi myös muita virkistäytymispaikkoja. Muutamilla tehtailla oli "uimalaitos" eli rantaan rakennettu laituri ja pukuhuone.[294]

Sairastuminen merkitsi työläiselle aina kriisiä. Leivän jatkuvuus oli kiinni juuri terveydentilasta. Tehtaalaisnaisilla ei ollut varaa sairastaa. Vuorotyöläisiä käsitelleessä selvityksessä (1929) todettiin ykskantaan, ettei sairaanhoitotapausten lukumäärä ollut riippuvainen yksinomaan tautien ankaruudesta, vaan myös työntekijöiden varallisuudesta, "paitsi jos nämä olivat saaneet työnantajaltaan tai kunnalta vapaan sairaanhoidon".[295] Kun 23-vuotias naimaton tehdastyöläisnainen kuoli Kivelän sairaalassa Helsingissä vuonna 1937, ei hänen niukka omaisuutensa kattanut "likimainkaan" sairaalamaksuja. Niinpä hänen vaatekertansa - ulsterikappa, leninki, alushame, paita, housut, kengät, sukat ja villamyssy - jäi sairaalamaksun vastineeksi sisaren hoitaessa hautauskustannukset.[296] Perheelliset naiset olivat sairaalloisempia kuin perheettömät pääasiassa synnytysten ja niihin liittyvien gynekologisten vaivojen, mutta myös kotitöiden ja riittämättömän levon takia. Sairasmenoihin kului vuorotyöläisnaisilla noin 300 markkaa vuodessa eli parin viikon palkka. Naiset maksoivat lähes kaiken itse, työnantaja tai kunta osallistui kuluihin harvoin. Kunta avusti vain perheellisiä. Sairasapukassoissa naisia oli vähän.[297]

Lähes kaikkien tutkimukseen osallistuneiden vuorotyöläisnaisten kuukautiskierto oli säännöllinen. Kuukautishygienia oli sen sijaan al-

---

292 SATA 10375-10425. 1991. SKS.

293 Yliaho - Snellman 1991, s. 409, liite 16.

294 Markelin-Svensson 1928, s. 393.

295 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 80-92.

296 Perukirjat 1938, sig. 39549. HeRO:n arkisto. KA.

297 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 80-92.

keellista - vanhoista vaatteista tehtyjä siteitä vaihdettiin harvakseen ja pienissä tunkkaisissa asunnoissa kylmällä vedellä pestyjen riepujen kuivattaminen oli hankalaa. Naisten lääkärikirjassa suositeltiin jo 1930-luvulla erityisiä "kuukautisliinoja ja -vöitä", joita tuli vaihtaa kerran pari päivässä. Ne olivat kuitenkin kalliita[298], eivätkä työläisnaiset niitä käyttäneet.

Keskenmenoja ja raskauden keskeytyksiä oli 1920-30-luvulla paljon. Suuri osa tapahtui laittomasti "kotioloissa", mutta myös sairaaloihin tuotujen määrä oli huomattava. Esimerkiksi Pölläkkälän sahojen sairaalassa tehtiin 18 keskenmenon jälkeistä kaavintaa ja kaksi raskaudenkeskeytystä vuonna 1930. Kemi Oy:n Karihaaran sairaalassa toimenpiteiden määrät vaihtelivat vuosittain 10:stä 50 tapaukseen. Vuonna 1938 määrä oli 40. Kaikkiaan hoidettavia naisia oli 221, joista 40 alle 15-vuotiasta. Kaavintojen ja keskeytysten lukumäärä oli korkea eli vajaa viidennes naisista oli hakeutunut sairaalaan mainittujen ongelmien vuoksi.[299]

Suurta osaa raskaudenkeskeytyksistä ei ole tilastoitu. Vain sairaalahoitoa vaatineista voidaan saada täsmällistä tietoa. Niiden mukaan keskenmenoja oli seuraavasti:[300]

Taulukko 7: Rekisteröidyt keskenmenot Suomessa vuosina 1910, 1930 ja 1935

	1910	1930	1935
Sairaalat	716	5191	6876
Kätilöt	420	963	923
Yhteensä	1136	6154	7799

Lähde: Aborttikomitean mietintö 1945:6, s. 10.

Lääkärit arvioivat keskenmenojen todellisen määrän kymmeniksi tuhansiksi. Keskenmenoista arvioitiin noin 3/4:n olevan ns. kriminaaliabortteja. Helsingissä vuoden 1939 aikana tehdyistä keskeytyksistä peräti 90 prosenttia laskettiin laittomiksi. Vuodesta 1901 vuoteen 1937 keskenmenot olivat lisääntyneet lähes seitsenkertaisesti.[301]

Vain harvoissa tapauksissa sikiönlähdettäjä joutui edesvastuuseen teostaan. Rikoslain alaisesta sikiön lähdettämisestä tuomittiin vuonna

298 Kotilieden lääkärikirja 1938, s. 554-555.

299 Tehtaan sairaaloiden vuosikertomukset. Kansio Ebh 2. Lääkintöhallituksen arkisto. KA.

300 Aborttikomitean mietintö 1945:6, s. 10.

301 Apajalahti 1939, s. 263-284.

1937 vain 106 naista ja 36 miestä. Maksusta toisen raskauden keskeyttämisestä tuomittiin 35 naista ja viisi miestä. Rangaistus oli yleensä vankeutta, maksullisissa tapauksissa tekijä menetti myös kansalaisluottamuksensa.[302]

Syyt keskenmenojen huomattavaan kasvuun aikana, jolloin terveydenhoito ja hygienia kehittyivät, syntyneisyys laski ja naimattomien synnyttäjien osuus aleni merkittävästi,[303] olivat moninaiset. Osaltaan lukuja kasvatti se, että sairaalahoitoon turvauduttiin aikaisempaa herkemmin. Taloudellinen lama kasvatti keskenmenolukuja, mutta ei merkittävästi. 1930-luvulla väestöpoliittisista syistä alettiin korostaa keskenmenojen määrän kasvua. Pohjoismaisten kartoitusten mukaan keskeytyksiä tehtiin terveydellisin, eettisin, rotuhygienisin ja sosiaalisin perustein. Viimeksi mainituissa tapauksissa taloudelliset syyt olivat yleisimpiä. Oli äitejä, jotka elättivät suurta lapsijoukkoa, ylirasittuneita äitejä ja yksinäisiä naisia, joiden ei nähty selviävän odotusajasta tai lapsen kasvatuksesta. Merkittävää on, että aborttikomitean selvityksen mukaan lääkäreillä "on tapana" esittää keskenmenon perusteeksi terveydellisiä perusteita, vaikka tosiasiallinen peruste olisikin sosiaalinen. Näin lain kirjain tuli toteutettua.[304]

Keskenmeno saattoi olla monelle perheelle taloudellisesti helpottava, mutta naisille raskas kokemus: "Olin viime viikon lopulla sairas, olin kolme päivää Marian sairaalassa ja eilen pääsin pois. Se tuli nyt kesken, josta kesällä jo sinulle puhuin, vaan ei se ollut niin helppoa kuin luulin. Tulin niin huonoksi ja veivät ihan väkisin sairaalaan. Hyvähän se oli, että se niin meni. Kyllä niitä meillä on elätettäviä, mutta sekin lysti tuli maksamaan toistakymmentä markkaa. Kyllä minä pian paranen ja nythän mulla on hyvä aikakin kun sinäkin olet pois kiusaamasta. Ja muistakin pitää mielessäsi kun takaisin tulet, että jätät sen huonon konstin sinne, ettei minun tarvitse toista kertaa sellaiseen leikkiin joutua."[305]

Aviottoman lapsen äitiin kohdistuvan paheksunnan arveltiin myös ajavan osan naisista raskaudenkeskeytyksiin. Häpeä ja pelko irtisanomisesta olivat uhkana, sillä "monilla aloilla on tullut tavaksi erottaa työstä naimisiin menevät naiset". Myös ammattiuran keskeytys, vastahakoisuus avioliiton solmimiseen, hylätyksi tuleminen ja vastuuntunnon puuttuminen saattoivat olla laittomien raskaudenkeskeytysten

---

302 SVT XXIII, Oikeustilasto 1937, s. 28-30.

303 Syntyneitä oli Suomessa vuosina 1901-1910 keskimäärin 91 000, vuosina 1931-35 69 600. Naimattomien osuus synnyttäjistä laski muun muassa Helsingissä vuosien 1906-1910 31 promillesta vuosien 1931-35 kuuteen promilleen. Aborttikomitean mietintö 1945:6, s. 16, 18.

304 Aborttikomitean mietintö 1945:6, s. 11.

305 Martta Salmelan kirje Eino Salmelalle 14.8.1917. TA.

perusteena.[306]

Suuria kaupunkeja lukuunottamatta naiset synnyttivät pääasiassa kotona. Mitä kauemmas maaseudulle mentiin, sitä yleisempiä olivat kotisynnytykset. Vain mikäli pelättiin vaikeuksia synnytyksessä, pyrittiin hakeutumaan laitoshoitoon. Maaseudulla potilas saatettiin majoittaa myös kätilön kotiin.[307] Yleensä kätilö tuli kutsusta synnyttävän äidin kotiin. Vuonna 1900 noin viidennes synnytyksistä oli kätilöiden hoitamia, vuonna 1920 jo 45 prosenttia ja vuonna 1930 noin 70 prosenttia.[308] Kun kymenlaaksolainen työmiehen vaimo oli saamassa yhdeksättä lastaan vuonna 1939, kutsuttiin kätilö yhdentoista kilometrin päästä. Synnytys oli nopea, supistusten alkamisen jälkeen kului kolme tuntia hyvinvoivan tyttövauvan syntymiseen. Kätilö seurasi äidin ja lapsen vointia vielä kuutisen tuntia synnytyksen jälkeen. Kipuihin ja verenvuotoon annettiin kamferitippoja ja secalia. Vaimo oli synnyttänyt ensimmäisen lapsensa vuonna 1918 ja perheen kahdeksasta lapsesta oli elossa puolet uuden tulokkaan lisäksi.[309] Heti voimien palattua vaimo kävi arkiseen työhönsä. Virallisissa ohjeissa neuvottiin pysymään neljä päivää sängyssä, minkä jälkeen sai nousta vähäksi aikaa istumaan mukavaan nojatuoliin. Kylpeä ei sopinut ennen kuin kahden - kolmen viikon kuluttua synnyttämisestä ja silloinkin avustajan tuella, myös raskaita töitä tuli välttää kuuden viikon ajan.[310]

Parantuva hygienia ja terveydellisten näkemysten leviäminen kohensivat työläisvaimojen elämää, mutta edelleen synnytyksiin, keskenmenoihin ja niihin liittyviin gynekologisiin vaivoihin kilpistyivät monet parannuspyrkimykset.

Yhteiskunnallistuva lastenhoito

Yhteiskunnallinen ihanne - työläisperheen kantokyky - oli kolme lasta ja kaksi työssä käyvää vanhempaa. "Työläisperhe säännöllisissä oloissa kykenee ilman köyhäinhoidon tukea elättämään kolme lasta. On selvää, mihin asemaan perhe, jossa on yli kolme lasta joutuu toisen vanhemman kuoltua tai tultua työkyvyttömäksi".[311] 1920-30-luvun

306 Aborttikomitean mietintö 1945:6, s. 23-29.

307 Äitiysneuvolat v. 1939-42. Vähäkyrö 1939. Lääkintöhallituksen arkisto. KA.

308 Kotilieden lääkärikirja 1938, s. 617.

309 Kätilöiden synnytyskertomukset. Anjala 1939. Kansio Ee 59. Lääkintöhallituksen arkisto. KA.

310 Nuoren äidin kirja 1932, s. 31.

311 Kertomus Sosialihallituksen köyhäinhoidon tarkastusosaston ja sen alaisten köyhäinhoidonpiiritarkastajien toiminnasta vuonna 1918, s. 23.

vaihteessa toimeenpantujen ammattialakartoitusten mukaan työläisperheet olivat ideaalia hieman suurempia. Kutomatyöläisnaisilla oli keskimäärin 3,3 lasta, puu- ja paperityöntekijöillä 3,6 lasta.

Työläisnaisten lastenhoitojärjestelyistä tuli yhteiskunnallinen ongelma teollistumisen ja kaupungistumisen edetessä, Suomessa ongelma kärjistyi 1910-luvulta lähtien pienten lasten äitien työssäkäynnin yleistymisen myötä. Hoitojärjestelyt olivat moninaiset ja järjestelyn vaikeus riippui asuinalueesta ja työalasta. Puu- ja paperityöläisnaisten lastenhoito oli sikäli ongelmallisempaa kuin muilla aloilla, että naiset tekivät vuorotyötä.

Käsitys siitä, että tehtaalaisnaiset joutuivat lopettamaan vauvojensa imetyksen palattuaan työhönsä on vain osittain totta. Korkeintaan vauvojen imetysvälit pitenivät. Huolimatta raskaasta työstä, vuorotyössä käyneistä vaimoista 96 prosenttia imetti vauvaansa, aviottomista äideistä hieman vähemmän eli 89 prosenttia. Yleisin imetysaika oli kahdeksan kuukautta. Yleensä ne äidit, joilla oli runsaasti lapsia, imettivät näitä suhteellisesti enemmän kuin äidit, joilla oli vähän lapsia.[312] Yleinen mielipide painotti vahvasti äitien imetysvelvollisuutta. Ylemmissä sosiaaliluokissa väitettiin yleistyneen ikävän tavan, jota "alempisäätyiset" tietämättömyyksissään matkivat. Äidit eivät kevytmielisistä syistä imettäneet lapsiaan - "koska se ei ollut hienoa" tai se esti äitiä täyttämästä seuraelämän ja huvittelun tarpeitaan. Todellinen äiti ei tietenkään sellaista voinut ajatellakaan![313]

Äitien ollessa töissä lastenhoito oli järjestetty usealla tavalla. Vuorotyöläisäideistä (1929) lähes puolessa tapauksista, naimattomilla enemmänkin, lapset olivat jonkun perheenjäsenen huollettavana. Noin viidennessä osassa tapauksista lapset olivat yksin kotona. Kolmanneksi suurimman ryhmän muodostivat lapset, jotka olivat toisen perheen hoidossa. Toisten hoitoon lapsensa antaneita äitejä oli noin 14 prosenttia tutkituista. Palvelijan hoidossa olevia lapsia oli noin 13 prosenttia. Sen sijaan lastenseimissä, lastentarhoissa ja päiväkodeissa oli verrattain vähän vuorotyöläisten lapsia. Lastenseimissä olleiden lasten äitejä vastanneista oli vain viisi prosenttia, päiväkodeissa olleiden äitejä sitäkin vähemmän ja lastentarhassa oli ainoastaan yhden yöntyöntekijättären lapsi.[314]

Yöhoidon jätti noin sata vuorotyöläisäitiä ilmoittamatta.[315] Muilla hoitosuhteet olivat suurin piirtein samanlaiset kuin päivälläkin lu-

---

312 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 97-98.

313 Nuoren äidin kirja 1932, s. 172-175.

314 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 99-100.

315 Kaikkiaan tutkimukseen osallistui 2 319 henkilöä eli 1/3 kaikista yötyöntekijöistä. Lukuun sisältyvät sekä työntekijät että työnantajat.

kuunottamatta päiväkoteja ynnä muita hoitomuotoja. Yli puolessa tapauksista lapsi oli muun perheen huollettavana, viidennes oli jättänyt lapsensa yksin kotiin tai toisten nuorten lasten kanssa. Toinen perhe huolehti yötyöläisten lapsista kymmenessä prosentissa tapauksista ja palvelija muutamissa tapauksissa. Kaikkiaan kävi kartoituksesta selville, että huomattavalla osalla yötyöntekijöistä oli ollut vaikeaa tai mahdotonta saada hoitajaa työssäoloajakseen, joten niinkin suuri osa lapsista oli joutunut jäämään yksin tai muiden nuorten lasten kanssa kotiin.[316]

Ei ollut myöskään harvinaista, että tehtaalaisnaisten äidit hoitivat tyttäriensä lapsia toisella paikkakunnalla. Eräässä tapauksessa lapsi tuotiin takaisin kotiin vasta kolmivuotiaana, minkä jälkeen hän oli yksin neljä tuntia päivässä: avain oli kaulassa, että pääsi ulos ja sisään.[317] Toisessa tapauksessa äiti suunnitteli muuttoa väliaikaisesti miehensä luo toiselle paikkakunnalle, jolloin yksivuotias tytär olisi jätetty isovanhempien hoidettavaksi elatusmaksua vastaan.[318] Lasten erot vanhemmista olivat varsinkin pääkaupunkiseudulla suhteellisen yleisiä kesäaikana. Lapset saattoivat viettää kaikki lapsuutensa kesät - noin kolmen kuukauden ajanjaksot - sukulaisten tai tuttavien luona maalla.[319]

Lastenhoito järjestyi kivuttomammin, jos perheessä oli vanhempia lapsia ja myös aviomies osallistui tulonhankintaan ja hoitojärjestelyihin. Taloudellisesti tiukkoina aikoina mies joutui lähtemään toiselle paikkakunnalle työnhakuun. Käytännössä tämä tarkoitti usein naisten yksinhuoltajuutta, välien kiristymistä ja katkeroitumista. Neljää pientä lastaan yksin hoitava äiti kirjoitti miehelleen: "Sinähän saat elää ihan vapaana nuoren miehen elämää, lopulta unohdat että sinulla muija onkaan. Niinhän ne täällä kertovat toisten miesten tehneen siellä. Ovat ottaneet toisen muijan ja perustaneet uuden perheen".[320]

Yksinhuoltajuus kytketään usein eronneisiin tai yksinäisiin äiteihin. Vuosisadan alkupuolella yksinhuoltajia ja "epätäydellisiä" perheitä oli huomattavasti enemmän kuin tilastot osoittavat. Eronneiden lisäksi hylätyt, toisella paikkakunnalla työssä olleiden miesten vaimot sekä poliittisten vankien ja sodassa kaatuneiden vaimot elättivät perhettään yksin.

---

316 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 99-100.

317 SATA 16408-16470. 1991. SKS.

318 Martta Salmelan kirje Eino Salmelalle 4.12.1911. TA.

319 Martta Salmelan kirjeet Eino Salmelalle 1.6.1924, 29.7.1924, 15.8.1924, 20.5.1925, 3.6.1925, 2.6.1926 ja 29.6.1926. TA.

320 Martta Salmelan kirje Eino Salmelalle 21.3.1916. TA.

Työnantajien apu

Lasten ja nuorten teollisuustyötä koskevat kiellot ja rajoitukset vaikeuttivat heidän sijoittumistaan yhteiskuntaan. Koulun päätyttyä lapset olivat 13-vuotiaita. He eivät päässeet tehdasoppiin, sillä voimassa olevien lakien mukaan töissä ei saanut pitää alle 14-vuotiasta ja alle 18-vuotiastakin vain tietyn tuntimäärän. Ammattikouluja ei ollut vielä riittävästi. Pelko nuorten veltostumisesta ja villiintymisestä oli yleinen.

Tätä ongelmaa myös työnantajat pyrkivät helpottamaan. Vuoden 1927 tutkimuksen mukaan 12 prosentissa tutkituista suurteollisuusyrityksistä lastenhoito oli järjestetty ainakin osittain ja 14 prosentissa oli myös nuorisohuoltotoimintaa:[321]

Lastentarha	8	tehtaassa
Leikkikursseja ja lomatoimintaa	9	
Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton toimesta askartelua	5	
Ei mitään askartelua lapsille	156	
Vastanneita	178	

Nuorison osalta tilanne oli samankaltainen. Järjestettyä toimintaa oli runsaassa kymmenessä prosentissa tapauksista.

Kerhotoimintaa	16	tehtaassa
Partio ym. kesätoimintaa	5	
Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton toimesta askartelua	4	
Ei mitään askartelua nuorisolle	153	
Vastanneita	178	

Perus- ja ammattikoulutusta suurteollisuudessa oli järjestetty seuraavasti:

Kansakoulu	9	tehtaassa
Ammattikoulu	6	
Kursseja (veisto, käsityö)	12	
Työväenopisto (G.A. Serlachiuksen Mäntän tehtaalla)	1	
5-luokkainen yhteiskoulu (A. Ahlström Oy:n Suursahan ja Pölläkkälän sahoilla)	1	

321 Markelin-Svensson 1928, s. 390-391.

Yhteiskunnan suhtautuminen lapsiin ja lapsuuteen muuttui 1920-luvulla. Muutos tapahtui pääosin yhteiskunnan ylärakenteissa - lapsista tuli lainsäädännön ja muun viranomaistoiminnan kautta selkeästi oma ryhmänsä, joka poikkesi nuorista, vaimoista ja vanhuksista. Laki lastentarhojen valtioavusta annettiin vuonna 1927.[322] Tässä mielessä aikaisemmin vahva jako yhteiskuntaluokkiin alkoi kääntyä virallisen kielen mukana iän ja sukupuolen mukaisiksi sosiaalisiksi ryhmiksi. Suhtautuminen lapsiin ei perheissä välttämättä muuttunut: "Lasten kanssa ei silloin leikitty, vaan lapset seurasivat vanhempien mukana, mitä he tekivät ja alkoivat kiinnostua työssä mukana olemisesta".[323]

Moralisoinnista sukupuolineuvontaan

Vielä vuosisadan vaihteessa käsitys tehtaalaisnaisten siveydestä oli yksioikoinen: "Työläisluokan naiset ovat jo syntyessään siveettömiä".[324] Ainakin heitä pidettiin siveellisesti arvaamattomina, - ei kuitenkaan sen takia, että he työskentelivät tehtaissa, vaan koska he olivat nuoria, pitkään naimattomia ja maaltamuuttaneita naisia, joiden tietämys arvioitiin kovin puutteelliseksi. He olivat helposti hyväksikäytettäviä.[325] Todellisuus ei useinkaan vastannut luotua kuvaa: "Siveellinen elämä on tehtaaseen kuuluvain osalta täydelleen tyydyttävällä kannalla, eikä ensinkään sellainen, kun yleisesti luullaan olevan paikoissa, jossa molempia sukupuolia työskentelee saman katon alla, jopa vieretystenkin samassa työssä. Jokaisella sinne pyrkivällä ja siinä työskentelevällä täytyy olla saastumaton maine. Tehtaassa vallitsee vakaa ja ojentava johto, ja kun tehdas sijaitsee jotenkin kaukana kaupungista, eivät kokemattomat tule niin joka joutohetki kaikenlaisten viettelijäin käsiin, kuin jos se olisi kaupungin piirissä".[326]

Ongelmalliseksi ryhmäksi tehtaalaisnaisten lisäksi luettiin tarjoilijat. Vuonna 1920 toimeenpantu kysely ravintoloiden, kahviloiden ja biljardisalien työoloista paljasti alalla "räikeitä" epäkohtia: osa paikoista oli salakapakoita, haureudenpesiä ja uhkapeliluolia.[327] Epäilyksen koh-

---

322 Päivähoidon kehityspiirteistä ks. lähemmin Jallinoja 1976.

323 SATA 4016-4112. 1991. SKS.

324 Ks. Mäkinen 1955, s. 61.

325 Ks. mm. Herkner 1902, s. 22-23.

326 Entisaikain Helsinkiä V. 1954: kuvaus on Arabian tehtaalta Helsingin Toukolasta. Käynti Helsingin tehtaissa 1889, s. 304, 308.

327 Komiteamietintö no 24 1921. Ehdotuksia asetukseksi ravintolan-, yömajan, kahvilan- ja biljardinpidosta sekä muista samankaltaisista liikkeistä, s. 11-14. KA. Muun muassa Helsingissä oli maaherran antamien tietojen mukaan vähän kahviloita vielä

teeksi joutuivat myös lastausalalla työskentelevät naiset. Prostituoiduista tehtaalaisia oli suhteellisen runsaasti. Helsingissä terveystarkastuksessa käyneistä prostituoiduista palvelijattaret kuitenkin ohittivat tehtaalaiset niin vuonna 1910 kuin kaksikymmentä vuotta myöhemminkin:[328]

	1910	%	1928	%
Palvelijattaret	152	34	432	49
Tehtaalaiset	74	17	117	13
Ompelijattaret	52	12	68	8
Ulkotyöläiset	29	6	37	4
Tarjoilijat	18	4	38	4
Muut	122	27	196	22
Yhteensä	447	100	888	100

Kuten edellisestä luettelosta nähdään, palvelijattarien osuus kasvoi, samalla kun tehtaalaisten, ompelijattarien ja ulko- ja sekatyöläisten osuus laski.

Lastausalalla naisten määrä kasvoi ensimmäisen maailmansodan jälkeen, kuten aiemmin on todettu. Alaa pidettiin siveellisesti rappeuttavana erityisesti nuorille naisille. Naisten kertomusten mukaan työnjohtajien, laivojen kapteenien, perämiesten ja merimiesten houkutukset, joskus väkivaltakin eivät olleet alalla tuntemattomia. Eräällä paikkakunnalla väitettiin, että ellei alistunut työnjohtajien, kapteenien ja perämiesten ahdisteluun, ei saanut työtä. Ylitöissä siveysvaarat nähtiin suurimpina. Useimmiten siveettömyyteen liittyi naisten yhä lisääntyvä alkoholin käyttö, minkä takia vaadittiin pirtukauppiaiden pääsyn kieltämistä työpaikoille.[329]

Seksuaalista ahdistelua tapahtui myös muilla työpaikoilla, joskin sen yleisyyttä on vaikea arvioida. Muistelmista siitä löytyy mainintoja alalta kuin alalta. "Puusepäntehtaan konttorissa työnjohtaja lähenteli. Valitti vaimonsa välinpitämättömyyttä. Suutuin ja sanoin etten missään tapauksessa halua. Pelkäsin pitkän ajan, järjestääkö työnjohtaja minulle potkut, kostaako. Kerroin äidille ja äiti sanoi ettei se ole niin

---

1910-luvulla. Seuraavalla vuosikymmenellä ne lisääntyivät huomattavasti. "Etenkin iltaisin kahviloihin kerääntyy epäilyttäviä henkilöitä, jotka harjoittavat siellä väkijuomien myyntiä ja jopa kommunistista kiihotusta". Asiaa selvittämään asetetussa komiteassa istui mm. sosialidemokraatti Miina Sillanpää.

328 "Tarjoilijattarien asema Helsingissä". Kirj. Martti Aronen. Yhteiskunta-taloudellinen Aikakauskirja 1913, s. 16-37, 85-107; Terveystoimiston vuosikertomus vaneeristen tautien vastustamisesta v. 1928. Helsingin kaupungin terveydenhoitoviraston arkisto. HKA.

329 SVT XXXII 9, Lastaus- ja purkamistyöntekijät 1927, s. 94-102.

tavatonta tänä päivänä. Hän kertoi eräänkin raskaana olleen konttoristin kävelleen jokeen. Ja mitä lienee kaikkien irtisanomisien takana, joista on ollut huhuja."[330] Toinen tapaus sattui maaseudulla. "Sain paikan huonosta ja likaisesta talosta, jonka isäntä alkoi käyttää hyväkseen viatonta apulaistaan. Sulhaseni vei minut kotiinsa asumaan."[331] Aikanaan paljon julkisuutta saaneen Voikkaan paperitehtaan lakon (1904) selvittelyssä kävi ilmi, että salimestari oli lähennellyt paperinlajittelijoita. Tämä saikin muistutuksen sopimattomasta käytöksestä. Työntekijät eivät kuitenkaan tähän tyytyneet, vaan ajoivat salimestarin väkivalloin ulos tehtaasta.[332] Tapaus kuohutti mieliä siinä määrin, että kolme viikkoa tehtaalla välittäjinä toimineet itäisen piirin ammattientarkastaja J.W. Gefwert ja naispuolinen ammattientarkastaja Vera Hjelt joutuivat laatimaan virallisen selvityksen tapahtumien kulusta.[333]

Naisjärjestöissä työläisnaisten siveellisyyskeskustelua oli käyty 1800-luvun lopulta. Se pulpahti vuosisadan vaihteessa laajana ja monisäikeisenä julkisuuteen. Toisaalta kyse oli yleisestä sivistyneistön käynnistämästä moraalikeskustelusta, mutta taustalla oli myös todellisia tapahtumia, jotka antoivat aihetta huoleen, kuten Voikkaan lakkokin osoittaa. Työläisnaisaktivistien mukaan seksuaalinen ahdistelu työpaikoilla oli todellinen, ei pelkästään moraalinen ongelma. Heidän lähtökohtansa oli yhtäältä aviottomien lasten turvaton ja väheksytty asema, toisaalta yksinäisten äitien toimeentulovaikeudet sekä yleinen turvattomuus yhteiskunnassa, missä perhe yksikkönä muodosti kunniallisen elämän kivijalan.

Nuoret naiset aloittivat 1900-luvun alkupuoliskolla seksuaalisen kanssakäymisen kihlautumisen tai avioliitosta sopimisen jälkeen.[334] Puolen vuoden seurustelun jälkeen 18-vuotias työläistyttö kirjoittaa sulhaselleen: "Meidän täytyy hillitä itsemme. Minä tunnen omassa itsessäni, että jälkeenpäin katuisin sitä katkerasti, niin katkerasti että eläminenkin tulisi minulle toisarvoiseksi. Minä halveksisin itseäni, tuskin koskaan voisin antaa anteeksi itselleni. En kieltäydy muiden ihmisten tuomion tähden, minulla on vain vakaumukseni ja minä toi-

---

330 Muistelmat kirjoitettu 1940-luvulla. Tapaus sattui 1920-30-luvun vaihteessa. SATA 11680-11738. 1991. SKS.

331 Muistelija oli alle 20-vuotias. Tapaus sattui 1930-luvun puolivälissä. SATA 9947-9953. 1991. SKS.

332 Välikohtaus laajeni ja johti lopulta työnjohtajan irtisanomiseen, ks. Talvi 1979, s. 345-351.

333 Kertomus Kymin Osakeyhtiön tehtaalla sattuneista selkkauksista 1904, s. 251-385.

334 1910-30-luvun aikana ensimmäisen lapsen synnytykset keskittyivät aikaisempaa nuorempiin ikäluokkiin: vuosina 1901-10 muodostivat ikäryhmä 20-24-vuotiaat 18 % synnyttäjistä, vuosina 1931-40 heidän osuutensa oli noussut runsaaseen 21 %. Vattula 1989, s. 27.

min sen mukaan."[335]

Moraalisten syiden lisäksi tärkeä tekijä seksuaalisen kanssakäymisen siirtämisessä oli pelko raskaaksitulosta. Ehkäisyvälineet olivat vain harvojen saatavilla. Yleisimmin käytetty ehkäisykeino oli keskeytetty yhdyntä.[336] Naisia kehotettiin imettämään lapsiaan mahdollisimman pitkään, sillä sen uskottiin suojelevan liian tiheiltä raskauksilta ja ennenaikaiselta lakastumiselta.[337] 1930-luvun lopulla esiteltiin myös ns. varmojen päivien laskemista ehkäisy- tai hedelmöitymiskeinona.[338] Kondomien ja pessaarien käyttö ja mainonta lisääntyivät sotienvälisellä kaudella, mutta ne olivat kuitenkin vielä niin kalliita, ettei työväestö niitä useinkaan hankkinut. Ehkäisyvälineiden käyttö rajoittui pääasiassa kaupunkeihin vielä 1920-luvulla. Edellisellä vuosikymmenellä Suomessa oli alettu aktiivisesti propagoida ehkäisyvälineiden puolesta, mutta sanottavaa vaikutusta niillä ei ollut 1920-luvun syntyvyyslukuihin.[339]

Kirjakauppa Vapaavalinta Helsingin Punavuoressa tarjosi kirjasta "Lapsikysymys ja syntyväisyyden säännöstely" kahdeksan markan hintaan, johon kuului myös kuvitettu hintalista välineistä: "Työläiset - älkää hankkiko tähän kurjuuteen lisää lapsia, vaan ostakaa itsellenne kirjanen, joka varmasti ja valehtelematta antaa tepsiviä neuvoja tässä asiassa".[340] Myös maahantuojat mainostivat tuotteitaan erillisissä pienpainatteissa. Kondomien tusinahinnat vaihtelivat 20 - 40 markan välillä. Myös työväenlehdissä oli ilmoituksia huomaamattomasti lähetettävistä varmuusvälineistä: "Kummisia suojelusesineitä, maaseudulle lähetetään postivapaasti".[341] Ehkäisyn lisäksi kondomit suojasivat sukupuolitaudeilta, erityisesti kupalta ja tippurilta, jotka olivat varsin yleisiä.

Myös työläisnaisjärjestöt alkoivat 1930-luvulla esitellä lehdissään suntyvyyden säännöstelyä, ja Helsinkiin perustettiin kunnallinen sukupuolineuvonta-asema vuonna 1934 Miina Sillanpään ja Kaisu Snellmanin aloitteesta. Aseman avaamista perusteltiin muun muassa sillä, että maailmansodan jälkeen siveellisyys ja yleinen moraali höltyivät pahasti, mikä johti sukupuolitautien leviämiseen. Toisaalta syntyvyy-

---

335 Martta Hellstedtin kirje Eino Salmelalle 9.5.1910. TA.

336 SATA 11680-11738. 1991. SKS.

337 Nuoren äidin kirja 1932, s. 175.

338 "Hedelmöitymisen ehkäiseminen ilman ulkonaisia keinoja". Toveritar 6/1937, s. 101. Kirjoitus on käännös norjalaisten työläisnaisten Arbeiderkvinnen-lehdestä.

339 Pitkänen 1982, s. 195-196.

340 Palkkatyöläinen 4/1931, s. 6.

341 Palkkatyöläinen 14/1930, s. 6.

densäännöstely tuli ajankohtaiseksi työväen elinolojen kurjistumisen takia - "äidit olivat palkkatyössä eivätkä kestäneet jatkuvia raskauksia". Asemaa perusteltiin myös sillä, että raskaudenkeskeytykset ja keskenmenot olivat huomattavasti yleistyneet. Tilanne nähtiin erittäin vakavana. Perusteluissa vedottiin myös muissa maissa vallineisiin käytäntöihin. Asiaa esitellyt komitea mainitsi mm. Neuvostoliitossa vallinneen laillisen raskaudenkeskeytyksen, kunhan se tapahtui sairaaloissa. Neuvostoliiton kokeilu ei kuitenkaan ollut poistanut rikollisia keskeytyksiä kuten oli tarkoitus, vaan niiden osuus oli pysynyt vähintään entisellään, niin ikään osa naisista toistuvasti käytti keskeytystä "raskaana ehkäisymenetelmänä", mitkä tulokset osaltaan vaikuttivat aborttilainsäädännön tiukentamiseen. Myös monissa länsimaissa ehkäisyneuvonta oli käynnistetty ja asemien asiakkaina oli enemmän muita kuin pelättyjä naimattomia ja ehkäisyä haluavia naisia.[342]

Uskollisuus avioliitossa joutui useassa työläisperheessä koetukselle, kun miehet olivat töissä toisella paikkakunnalla vuosikausia ja vain käväisivät silloin tällöin kotona. Kansalaissodan jälkeen paljon miehiä virui vankiloissa poliittisina vankeina ja naiset saivat selviytyä miten taisivat: "Kun eron tuottama katkeruus ja ikävä vähitellen hälvenee, jää jäljelle vain tyhjyys ja yksinäisyys. Silloin vaimo on helppo saalis jollekin naismetsästäjälle, joka etsii hetken nautintoja, välittämättä millä keinoin."[343]

Yhteenveto

Työläisnaisten arkiseen elämänmenoon sisältyi tutkittavana ajanjaksona oireita muutoksesta, jotka avasivat näkymiä "parempaan elämään". Keskeisimmät naisten hyvinvointiin ja arkiseen selviytymiseen vaikuttaneet tekijät liittyivät asumiseen, syntyvyydensäännöstelyyn ja raskauksiin sekä lastenhoidon järjestämiseen.

Erityisesti kaupunkeja 1800-luvun lopulta koetellut asuntopula ja huoneistojen heikko varustetaso saivat uutta julkisuutta valtion ja kuntien otettua aikaisempaa aktiivisemmin kantaa asunto-ongelmiin. Etenkin kuntia painostettiin ottamaan asia omakseen. Laki omakotirahastosta tuli voimaan vuonna 1927 ja suuntaus hellahuoneista omakotitaloihin vahvistui. Erityisesti panostettiin perheellisten asumistason kohentamiseen. Naimattomat jäivät tässä lähes vaille huomiota. Asuntopolitiikan tulokset jäivät kuitenkin sotienvälisellä kaudella vaisuiksi. Vuonna 1920 sosiaalihallitukseen perustettu asuntoasiain osasto lakkautettiin parin vuoden toiminnan jälkeen sosiaaliministeriön

342 "Kunnallinen sukupuolineuvonta-asema Helsinkiin". Toveritar 20/1934, s. 276-277; "Ruotsin kunnalliset sukupuolineuvonta-asemat". Toveritar I-II/1934, s. 7-8.

343 Martta Salmelan kirje Eino Salmelalle vankilaan 16.10.1923. TA.

organisaatiouudistuksen myötä ja omakotirahaston konkreettinen merkitys jäi tutkittavana ajanjaksona vähäiseksi.[344]

Toinen huomio koskee naisten terveysolojen kohentumista. Vaikka naisten elinvoima kasvoi, keski-ikä piteni ja synnytyssairaalat kehittyivät, olivat gynekologiset vaivat yksi tärkeä yksittäinen naisten hyvinvointia säätelevä tekijä. Murrosiästä aina myöhäiseen keski-ikään kuukautiskierto, raskaudet, synnytykset, gynekologiset sairaudet ja keskenmenot hallitsivat naisten arkista elämää. Tässä suhteessa tutkittavan ajanjakson aikana tapahtui merkittäviä, lähinnä kuitenkin asenteellisia aloitteita: ehkäisyvälineiden markkinointi ja syntyvyydensääntely-keskustelu laajenivat alan asiantuntijalehdistä työväenlehtiin. Vuonna 1934 avattiin Helsingissä kunnallinen sukupuolineuvonta-asema. Henkilökohtaisen hygienian ja itsehoidon merkitystä propagoitiin kaikissa naistenlehdissä.

Kolmas huomio koskee lastenhoidon uudelleenjärjestämistä. Sitä mukaa, kuin äidit siirtyivät palkkatyöhön kodin ulkopuolelle, tuli lastenhoidosta yhteiskunnallinen kysymys. Myös se seikka, että kausiluontoisten töiden yleisyys pakotti perheenisät toisille paikkakunnille töihin ja jätti äidit tosiallisesti yksinhuoltajiksi, loi paineita lastenhoidon uudelleenarvioinnille. Laki kunnallisten ja yksityisten lastentarhain valtionavusta annettiin vuonna 1927. Tukea saivat tarhat, joissa oli päivähoidossa vähintään 25 3-7-vuotiasta lasta. Myös yksittäiset työnantajat järjestivät, ainakin suurimmissa tehdastaajamissa, kehittäviä harrastuksia lapsille ja nuorille.

Yhteinen piirre edellä esitetyille muutosprosesseille oli se, että ne asenteita muokkaamalla pohjustivat naisten hyvinvoinnin lisääntymistä, mutta parannusten konkreettinen toimeenpano ajoittui pääosin toisen maailmansodan jälkeiseen kauteen. Kuitenkin tulkinnat, joiden mukaan naisten siirtyminen palkkatyöhön kodin ulkopuolelle heijastui myönteisellä tavalla heidän asemaansa kotona, näyttävät tämän aineiston näkökulmasta perustelluilta. Jouduttiinhan julkisuudessa ottamaan kantaa naisten palkkatyöhön siirtymiseen liittyviin ongelmiin, kuten naisten työkykyisyyteen ja muihin terveydellisiin seikkoihin sekä lastenhoidon järjestämiseen.

Muutosprosessit olivat kuitenkin pitkäaikaisia ja monilta osin työläisnaiset elivät vielä 1930-luvulla jatkuvuutta korostavien arvojen ja tapojen maailmassa. Minkälaisten ehtojen alaisina, sitä lähdetään nyt seuraamaan tapaustutkimuksen, Martta Salmelan elämänvaiheiden kautta. Millaista oli 1910-luvun työläisvaimon arkielämä?

---

344 Asuntoasioiden kehittymisestä sosiaaliministeriön näkökulmasta ks. Haatainen 1992, s. 198-214.

5. Työläisvaimo Martta Salmela

Suurlakon ja eduskuntauudistuksen jälkeen kaikki tuntui jotenkin muuttuneelta, ainakin Hellstedtin Martan elämässä. Hän täytti 14 vuotta, lopetti kansakoulunsa ja sai ensimmäisen vakinaisemman työpaikkansa päiväapulaisena. Palkkatyön hän oli aloittanut jo neljä vuotta aiemmin myymällä kadulla Työmiehen irtonumeroita ja kantamalla maitoa.[345]

Palkkatyön hallitsemaan elämäntapaan

Kesä meni siivotessa ja lehtiä myydessä, mutta syksyn tultua Martta ja hänen äitinsä, ulkotyöläinen Ida Hellstedt, alkoivat miettiä tyttären tulevaa ammattialaa. Raskasta tehdastyötä ei haluttu ainakaan ensimmäisenä ajatella, kirjapainotyö oli liian pölyistä, mutta sen sijaan kirjansidonta-ala tuntui kevyeltä ja terveelliseltä, ns. hienommalta työltä. Martta pääsikin pieneen sitomoon oppiin, vaikkei ollut vielä viittätoista. Palkkansa tytär antoi äidilleen, jolta sai sitten viisikymmentä penniä taskurahaa. Talouteen ei muita kuulunutkaan, sillä perheen isä ja kaksi vuotta vanhempi veli olivat kuolleet keuhkotautiin. Martta ei koskaan nähnyt isäänsä, sillä tämä kuoli kuukautta ennen tyttären syntymää.[346]

Sopeutuminen työpaikan karkeaan kielenkäyttöön ja jopa "kopelointiin" otti aikansa, mutta samalla tytöt karaistuivat ja oppivat pitämään puolensa. Nopeasti opittiin myös, miten rikkureihin tuli suhtautua ja valvonnasta vapaata työaikaa saattoi käyttää. Vuotta myöhemmin Martta vaihtoi Weilin & Göösille ja samalla pienen sitomon turvallinen ympäristö vaihtui ison talon tarkkaan sisäiseen hierarkiaan ja nokitusjärjestykseen. Käsisitomon hiljaisuus vaihtui korvia huumaavaan höyrykoneiden jyskytykseen - puhuminen työaikana tuli mahdottomaksi. "Minä en koskaan tottunut koneisiin, enkä olisi halunnut niiden parissa työskennellä".[347] Koneiden käyttövoimaksi alettiin ottaa 1910-luvulta höyrykoneiden sijasta sähkö. Vuonna 1920 sitomossa oli jo 20 sähkömoottoria.[348]

---

345 Martta Salmela-Järvisen (1892-1987) haastattelu 1.2.1978, sidos 216/692, TMTT; Pertti Haapalan mukaan sukupolvi, joka syntyi vuosina 1886-1890 oli ensimmäinen joka astui poliittisesti käsitettyyn luokkayhteiskuntaan ja jolle tarjoutui kaksi strategiaa parempaan elämään eli sosiaalinen nousu koulutuksen avulla ja poliittinen osallistuminen. Haapala 1990, s. 416; Kommunistien poliittisista sukupolvista ks. Rentola 1992, s. 74-102.

346 Salmela-Järvinen 1965, s. 17.

347 Salmela-Järvinen 1966 a, s. 20.

348 Työtaulut yrityksittäin vuodelta 1920. TKK.

"Tyypillinen" miehetön perhekuva vuodelta 1923. Isät istuivat vankiloissa, kuten kuvan tapauksessa, olivat siirtotöissä toisilla paikkakunnilla tai nurmen alla punaisten hautausmailla. Kuvassa oikealta Martta Salmela sylissään Hertta, Veikko, Martan äiti Ida Hellstedt, Irja, Kerttu ja alivuokralaissisarukset Tilda ja Anna Volanen. Kuva: Hertta Myllymäen yksityiskokoelma.

Sitomon työolot olivat puutteelliset. Koneet olivat heikosti suojattuja ja useilla työntekijöillä oli käsissä jälkiä koneen kosketuksesta. Valaistus ja tuuletus olivat kehnot. Kaasujen ja liimojen haju sekoittui pihan perällä sijainneiden ulkohuoneiden lemuun ja tarttui vaatteisiinkin. Ammattientarkastaja kävi kyllä silloin tällöin, mutta hänen tulonsa tiedettiin aina etukäteen ja roskia siivottiin syrjään. Työntekijöiden kanssa tarkastaja ei jutellut, vaan käveli salien läpi mestareiden seurassa.[349] Vaikka työläisten keskuudessa yleisesti ajateltiin käynneistä ilmoitetun ennakolta, kiisti naispuolinen ammattientarkastaja myöhemmin jyrkästi tällaisen menettelyn.[350]

Sitomossa vallitsi patriarkaalinen arvojärjestys ja sitä noudatettiin tarkkaan. Miehet olivat paremmassa asemassa kuin naiset. Perinteisesti sitomoiden naiset saivat noin kolmanneksen miesten palkoista.[351] Naistyöntekijöiden sisäinen hierarkia oli yhtä vakiintunut. Taittajat olivat "hienompia" kuin kansiosastolaiset, viivaajat taas hienom-

---

349 Salmela-Järvinen 1966 a, s. 21.

350 "Ammattientarkastaja Helny Bergbom kertoo kokemuksia ammattientarkastuksen alalta". Toveritar 20/1937, s. 332.

351 Ks. Helsingin Työväenyhdistyksen kertomus vuodelta 1890, s. 57.

pia kuin taittajat, mutta ylimpänä olivat sensuurin tytöt, jotka tarkastivat valmiit työt ja pakkasivat ne lähtökuntoon. Alimpana arvossa olivat nuoremmat työntekijät sekä oppitytöt ja -pojat, jotka olivat kaikkien käskyläisiä ja joihin Marttakin kuului. Kaikkein alhaisimmalla tasolla olivat tupakkatehtaisiin pahviaskeja valmistavat työläiset - he eivät olleetkaan kirjansitojia vaan tehdastyöläisiä! Arvojärjestyksen rakentumiseen oli myös iällä oma vaikutuksensa. Vanhempia työntekijöitä ei saanut sinutella, ei naisia eikä miehiä. Koulutus ja ruotsin kielen taito nostivat myös työntekijän asemaa hierarkiassa.[352] Sitomot olivat naisvaltaisia työpaikkoja, Weilin & Göösillä työskenteli Martan sieltä lähtiessä kaksisataa naista ja kolmekymmentä miestä.[353]

Avioliitto ja perhe

15-vuotiaana Martta tunsi kasvaneensa pois lapsenkengistään ja alkoi osallistua nuorisotoimintaan. Seuraavana vuonna hän suoritti rippikoulun ja alkoi käydä tansseissa Työmies-lehden talossa Sirkuskadulla. Nuoren tytön elämänpiiri rajautui harrastusten osalta Siltasaareen. Sieltä löytyi elämänkumppanikin. Martta Hellstedt avioitui tyttöystäviinsä verrattuna nuorena, 18-vuotiaana.[354] Pari vuotta vanhempi sulhanen, kivityömiehen poika Eino Salmela, oli töissä rakennuksilla, "kantoi tiiliä, oli reipas ja voimakas".[355] Nuoret tapasivat näytelmäseura Kasvattajassa, joka oli perustettu Martan kotona. Luku- ja kirjoitustaitoinen Ida Hellstedt oli nimittäin omittu heti Helsinkiin muuton jälkeen ulkotyöläisnaisten ammattiosastoon ja työväen harrastuspiireihin, minne hän vei myös tyttärensä.[356]

Pari osti kihlat - sormuksen ja kultakellon[357] - lokakuussa ja vihittiin ensimmäinen päivä joulukuuta 1910.[358] Sinä päivänä pyrytti lunta. Martta Hellstedt ajoi sulhasensa kanssa hevoskyydillä asemalta suoraan kirkkoherran kotiin Viertotielle (Hämeentielle). Pitkääsiltaa rakennettiin ja käytössä oli puinen varasilta. Lunta oli niin paljon, että reki uhkasi kaatua kapealla ajokaistalla. Vihkitoimitus oli karu. Kirkkoherran rouva ja palvelijatar olivat todistamassa, ja pari ajoi toimi-

---

352 Salmela-Järvinen 1966 a, s. 24-25.

353 Työtauluja yrityksittäin vuodelta 1910. TKK.

354 Ks. sukulaisten onnittelukirje Martta Hellstedtille 1.5.1911. TA.

355 Salmela-Järvinen 1966 a, s. 64.

356 Martta Salmela-Järvinen muistelmat 1978, sidos 216/692. TMTT.

357 Ketjussa kaulassa riippuva umpikuorinen kello oli 1910-luvun muotikihla sormuksen lisäksi. Anttila - Räsänen 1987, s. 54.

358 Martta Salmela-Järvisen päiväkirja 6.2.1969. TA.

tuksen jälkeen kahville appivanhempien luo. Häälahjoja "tippui" myöhemmin lähimmiltä omaisilta.[359]

Nuoren avioparin ensitaival näytti onnekkaalta. Vaimo jätti työnsä, ja pari ryhtyi rakentamaan sulhasen vanhempien kanssa pientä taloa Leppävaaraan. "Kyllä minä sovin heidän kanssaan. Tee vaan niinkuin itse haluat, minä mukaannun kaikkeen".[360] Viemisinä uuteen kotiin Martta Salmelalla oli parikymmentä markkinoilta ostettua kotikutoista pyyheliinaa, puoli tusinaa lakanaa ja muutama tyynyliina sekä äidin antama vanupeite. Yhdessä uuteen kotiin hankittiin päästävedettävä sänky patjoineen, piironki, pöytä ja pari tuolia. Keittiötarvikkeet olivat yhtä vähäiset kuin nuoren vaimon ruoanlaittotaidotkin. "Olimme äidin kanssa asuneet vuosikausia sellaisissa huoneissa, joissa ainoana keittovehkeenä oli priimuskeitin, eikä sen varassa kovin monipuolista ruoanlaittotaitoa päässyt oppimaan".[361]

Martta tuli raskaaksi vihkimisen aikoihin ja ensimmäinen lapsi syntyi elokuussa 1911. Lapsen myötä jäivät näytelmäharrastukset, voimisteluseurat ja muu järjestötoiminta. Ystävättäret katosivat miehen tultua Martan elämään. Toinen tytär syntyi runsaan vuoden kuluttua ensimmäisen syntymästä. Kasvavan perheen myötä kasvoivat myös huolet ja miehen raittiuslupauskin alkoi pettää: "Missä olet ja oletko enää ollenkaan elävien kirjoissa. Miksi sinä et lähetä mitään tietoa olostasi. Me olemme täällä sellaisessa tuskassa, kun emme tiedä sinusta mitään. Käteni vapisevat, kun olen niin hermostunut",[362] kirjoitti vaimo miehelleen helmikuussa 1912.

Perheen oli muutettava takaisin Helsinkiin, jotta myös vaimo voisi etsiä ansiotyötä itselleen. Keväällä 1913 Martta Salmela pääsikin töihin pieneen sitomoon, mies sen sijaan lähti Norjaan. Arki oli ankea. Velkojen maksamiseksi myytiin huonekalut lasten vuoteita myöten. Käytännössä Martta Salmelasta oli tullut yksinhuoltaja: "Yksi ajatus oli kirkas ja selkeä: minun on tästä lähtien luotettava vain itseeni". Martta muutti takaisin äitinsä luo Sirkuskatu kolmeen. Hän sai entisen työpaikkansa takaisin, ja vajaan vuoden ikäinen nuorempi tytär vietiin hoitoon tuttavaperheen luo. Parivuotiasta vanhempaa tytärtä katsoi samassa talossa asunut rouva.[363]

---

359 Martta Salmela-Järvisen päiväkirja 1.12.1960, missä hän muistelee tasan 50 vuotta sitten tapahtunutta häätoimitustaan ja murehtii, ettei siihen kuulunut tanssia tai muita iloja. TA.

360 Martta Hellstedtin kirje Eino Salmelalle 8.7.1910. Pari suunnitteli omaa kotia jo ennen kihlautumistaan 28.10.1910. TA.

361 Salmela-Järvinen 1966 a, s. 66-70.

362 Martta Salmelan kirje Eino Salmelalle 26.2.1912. TA.

363 Salmela-Järvinen 1966 a, s. 80.

Marraskuussa 1913 Martta piti velkojien tähden miehen paluuta Helsinkiin uhkarohkeana: "Täällä on huonot ajat ja muutenkin...".[364] Jouluksi 1913 koko perhe saatiin kuitenkin kokoon ja Salmelat muuttivat Hankoon, josta mies oli saanut töitä. Martta Salmela synnytti pojan seuraavana keväänä. Asunto oli hatara ja ilman mukavuuksia, paikkakunta outo ja mies kulki iltaisin näytelmäseuran harjoituksissa ja näytännöissä. 21-vuotias Martta oli neljän seinän sisällä kolmen alle kolmivuotiaan lapsensa kanssa: "Olin kuin vanki, vaikka olin yhä nuori tyttö. Iltaisin ehti paljon ajatella, kun lapset nukkuivat".[365]

Kesäksi Martta Salmela meni lapsineen sukulaisten luo maalle, eivätkä he voineet enää palata Hankoon maailmansodan puhkeamisen takia. Martan äiti oli avannut ns. ruokaputkan Hakaniemessä ja Martta pääsi sinne apulaiseksi. Mies kulki sinne, missä oli töitä. Hangon jälkeen hän sai Helsingistä vallitöitä, joissa sattui onnettomuuksia tuon tuosta. Työ oli kuitenkin otettava vastaan, sillä muutakaan ansiota ei ollut saatavilla. Hetken aikaa asiat luistivat, kunnes tammikuussa 1915 perheen yksivuotias poika kuoli hinkuyskään. Kesällä mies loukkaantui räjähdyksessä ja oli kuukausia työkyvyttömänä. Martastakaan ei ollut perheen elättäjäksi, sillä hän synnytti toisen pojan syyskuussa 1915.[366]

Perheen kriisinhallinta

Salmelat asuivat vuokralla Viidennellä linjalla, hissittömän talon kuudennessa kerroksessa. Uutuutena oli sähkövalo ja neljän perheen yhteinen käymälä. Onnettomuuksien jälkeen Martan ansiotyössä oleva äiti muutti asumaan tyttärensä luo. Toimeentulon turvaamiseksi majoitettiin vielä alivuokralainen 25 neliön asuntoon, jossa silloin tällöin majaili myös maalta tulleita sukulaisia. Talouden ylläpitoon eli perheen selviytymisstrategiaan kuului niin ikään säännöllinen asioiminen panttikonttorissa,[367] talvivaatteet pantattiin kesäajaksi - eihän niille ollut tilaakaan ahtaassa asunnossa. Miehen sairaalamaksut maksettiin panttaamalla sormukset ja pyhäpuvut. Samoihin aikoihin alkoi elintarviketilanne kiristyä. Tavarat katosivat tiskien alle, polttopuita ja ruokaa alettiin säännöstellä. Jonot ilmestyivät kauppojen oville. Mies pääsi pommisorvaamoon vuorotyöhön, mikä aiheutti käytännön ongelmia yhden huoneen asunnossa. Ansio loppui "työröttelöön", ja

364 Martta Salmelan postikortti Eino Salmelalle 17.11.1913. TA.

365 Salmela-Järvinen 1966 a, s. 82.

366 Salmela-Järvisen päiväkirja 6.2.1969; Salmela-Järvinen 1966 a, s. 85-94.

367 SAK:n elokuvassa Vastusten kautta voittoon vuodelta 1934 panttilainaamojen keskeinen rooli lamakauden taloudessa tulee oivallisesti esiin.

mies lähti Pietariin hakemaan paremmin palkattua työtä. Elämä tuli siellä kalliiksi, eikä mitään jäänyt kotiin lähetettäväksi. Martta Salmelan oli hakeuduttava jälleen työhön.[368] Ilman äitinsä ja alivuokralaisen tukea kolmen pienen lapsen ja ansiotyön yhteensovittaminen olisi ollut vaikeaa, "eikä tämä tällainen perhe-elämä ole mistään kotoisin. Alan saada tarpeekseni leskenä olosta!"[369]

Nälkä

Taloudelliset olot vain kiristyivät vuonna 1917. Aika meni leivän ja puiden jonottamiseen. Jännitystä nostattivat Pietarista palannut miehen serkku ja muut pommisorvarit, jotka kertoivat mielenosoituksista ja muista levottomuuksista. Katukuvaan ilmestyi Helsingissäkin punaisia nauharuusukkeita niin työläisten kuin "porvareittenkin" rintapieliin ja sota-aikana kielletyt punaiset liput kannettiin jälleen marssirivistöihin. Myös Martta Salmelan tunne-elämää kuohuttivat vallankumouspuheet ja hän palasi tauon jälkeen työväenjärjestöön, Helsingin Työväenyhdistyksen naisosastoon. Naisia puhutti eniten huono elintarviketilanne, ei niinkään vallankumous. Syyskuussa 1917 perheen talous jälleen koheni, kun Martta pääsi sitomoon töihin. Työväenjärjestöt painattivat innostuneelle ja valtavasti kasvavalle jäsenkunnalleen julistuksia, jäsenkirjoja ja kirjasia. Ruoan jatkeeksi Martta pyysi Pietarista Porvooseen siirtyneeltä mieheltään mustikoita ja sieniä: "En tiedä mistä nyt saisin ruokaa, että pärjätään ensi pyhään".[370] Joulukuussa työt loppuivat vuosikalentereiden valmistumisen jälkeen samalla kun elintarviketilanne kiristyi entisestään. Lapsille täytyi syöttää pellavansiemenjauhoista leivottua leipää eli ns. risuaitaa, josta he saivat ripulia. Selviytyäkseen talven yli Martta kävi lapsineen vierailulla sellaisten sukulaisten ja tuttavien luona, joilla hän tiesi olevan suhteita maalle.[371]

Kansalaissodan puhkeaminen ei nälkää lukuunottamatta aiheuttanut konkreettisia muutoksia Martta Salmelan taloudessa, olihan hän käytännössä ollut lähes yksinhuoltaja koko avioliittonsa ajan. Kosketus rintamalle tai muihin sotatapahtumiin oli irrallinen: "Meillä tavallisilla ihmisillä ei ollut mitään mahdollisuutta puuttua asioiden menoon".[372] Keskeisimmäksi tehtäväksi tuli pysyä hengissä, nälkää kat-

368 Salmela-Järvinen 1966 a, s. 95-100.

369 Martta Salmelan kirjeet miehelleen Pietariin 21.3.1916 ja 16.7.1916.

370 Martta Salmelan kirje miehelleen 14.8.1917 ja 21.8.1917. TA.

371 Salmela-Järvinen 1966 a, s. 146-148.

372 Salmela-Järvinen 1966 a, s. 139.

sottiin silmästä silmään. Martta pääsi helmikuun lopulla töihin Työväen Kirjapainoon. Helmikuun lopulla 1918 oli työväenlehdissä kehotettu myös naisia hakeutumaan sotapalveluun. Marttakin kävi työnpuutteessa tarjoutumassa, mutta hänet passitettiin kotiin kolmen lapsensa luo. Vaimoja ei mielellään otettu kaartiin ja nuoretkin naiset "joutuivat" pääasiassa ruoanlaittajiksi, sairaanhoitajiksi ja radanvartijoiksi.[373] Martta oli "sydänjuuriaan myöten" loukkaantunut ulosajosta, vaikka myöhemmin olikin siitä kiitollinen. Kaikki vapaa-aika meni jonoissa seisomiseen, työaikana kuuden ja seitsemän ikäiset tyttäret jonottivat apulaistytön kanssa maitoa, jauhoja ja perunoita.

Taistelujen alkaessa Helsingissä Martta Salmela äiteineen ja lapsineen seurasi Viidennen linjan asuntonsa ullakon porrastasanteelta Hakaniemen taisteluja. Muistelmissaan hän piti sota-ajan järkyttävimpänä kokemuksena ruoan hankkimista nälkiintyneille lapsille jopa kerjäämällä ja näiden pysyttämistä väkisin sisätiloissa. Toinen satuttava tapahtuma oli työväentalon tuhoaminen Töölön sokeritehtaalta ammutulla palopommilla. "Olin näihin tapahtumiin asti yrittänyt lasten vuoksi pysytellä rauhallisena, mutta työväentalon palaminen ylitti kestokykyni - olihan talo ollut kaiken sen keskus, mikä oli ollut elämäni sisältönä".[374]

Sodan jälkeen

Heti sodan jälkeen Martta Salmelan päivät kuluivat työnhaussa. Aluksi hän pääsi siivoamaan toisen punakaartilaisvaimon kanssa varakkaiden huviloita. Martan äiti ja alivuokralainen Anna olivat töissä Elannossa, jonne myös Martta pääsi kesäkuussa pesuapulaiseksi. Apulainen teki kaikki ne likaiset työt, joita muut eivät halunneet tehdä. Hän upotti makkaratehtaan verisiä pressuja likoamaan yöksi tynnyreihin vahvaan lipeäliuokseen ja seuraavana päivänä harjasi niitä pesulan lattialla. Haju ei ollut pahinta, vaan lipeän polttamat kädet. Aviomies pääsi vankileiriltä ehdonalaiseen vapauteen syksyllä, mutta ei saanut mistään töitä. Keväällä 1919 pesulaa koneistettiin ja Martta sai lähteä. Hän pääsi kuitenkin Elannon halkotarhaan ja siivosi välillä hevostalleja. Syyskuussa 1919 Martta sai työpaikan pienestä sitomosta. Samoihin aikoihin hänen miehensä alkoi saada nimettömiä kirjeitä, joissa uhkailtiin uudelleen vangitsemisella. Niistä hermostuneena tämä yritti paeta Ruotsiin, mutta epäonnistui. Joulukuinen pakoyritys onnistui ja Martta oli jälleen yksin. Vuosien 1918-19 ajan Martta Salmelan talous perustui hänen itsensä pätkittäisiin työsuhteisiin ja äitinsä tuloi-

---

373 Esim. Mandi Nirosen, Hulda Äijälän, Emmi Lehtosen ja Mandi Mäen muistelmat 1918. Kansio 6 B. Ka.

374 Salmela-Järvinen 1966 a, s. 137-140.

hin, jonoissa saatuihin pieniin annoksiin ja Toukolasta saadun Elannon perunapalstan satoon. Mies palasi loppuvuodesta 1919 Ruotsista oltuaan siellä punaupseerikoulussa, muttei saanut mistään töitä.[375]

Miehen tie

Martan aviomies Eino Salmela oli vuonna 1918 ollut ensin punakaartissa toimitsijana, sitten vankileirillä, työttömänä ja lopulta Ruotsissa. Hänet oli tuomittu valtiorikosoikeuden 6. elokuuta 1918 tekemällä päätöksellä avunannosta valtiorikokseen. Rangaistus oli kolme vuotta kuritushuonetta ehdollisena viiden vuoden koeajalla. Päästyään vankileiriltä hänellä oli useita lyhyitä työmääräyksiä Helsingin kaupungin palkkalistoilla. Työt loppuivat joulukuussa 1919, minkä jälkeen hän eli "osaksi vaimonsa ansioilla, osaksi kommunisteilta saamillaan asiamiespalkkioilla", kuten Etsivän Keskuspoliisin kuulustelijat asian ilmaisivat. Miehisen miehen itsetuntoa loukkasi, kun piti elää naisten kustannuksella, arvioi tilannetta Martta Salmela.[376] Tammikuussa 1920 Salmela pidätettiin jälleen. Etsivän Keskuspoliisin miehet tiesivät hänen olleen kommunistien palveluksessa ns. etappimiehenä syyskuusta 1919 saakka etupäässä Helsingissä. Salmela tunnusti saaneensa työstään palkkioksi 1 400 markkaa. Hän toimi välitysmiehenä, kuljetti rahaa ja aseita sekä välitti kirjeitä Venäjälle pyrkiville ja sieltä palaavilta.[377]

Kun mies oli vangittu osallistumisesta maanalaiseen toimintaan ja tuomittu karkausyrityksen jälkeen seitsemäksi vuodeksi kolmeksi kuukaudeksi vankilaan, Martta sai kirjansitomosta väliaikaista työtä. Huhtikuussa 1920 hän pääsi sosialidemokraattisen naisliiton apurahan turvin neljän viikon puhujakursseille. Ensimmäinen askel puoluetyön ammattilaiseksi oli otettu. Huolet eivät kuitenkaan olleet ohi, Martta oli jälleen raskaana, ja nuorin tytär syntyi elokuussa 1920.

Yhteenveto

Martta Salmela eli monessa suhteessa tyypillistä työläisvaimon arkea pääkaupunkiseudulla 1910-luvulla. Aikainen avioituminen oli sen sijaan ajalle epätyypillistä. Tässä mielessä tapaustutkimuksen kohdetta voi luonnehtia käsitteellä "normaali poikkeus". Salmelan perheen talous perustui periaatteessa miehen palkkatyöhön. Käytännössä vaimo meni kuitenkin aina töihin, kun mies oli työttömänä tai muilla paik-

---

375 Salmela-Järvinen 1966 b, s. 18-20, 31.

376 Salmela-Järvinen 1966 a, s. 183.

377 Pääosaston kuulustelupöytäkirja 3.2.1920 nro 59/1920. EK:n arkisto. KA.

kakunnilla. Tulkinta naisten ja miesten sfäärien vahvistumisesta kotona sopii huonosti selittämään tavallisen työläisvaimon arkea 1910-luvulla. Monet synnytykset ja lyhyet työsuhteet vuorottelivat vaimon elämässä, huoli toimeentulosta ja terveydestä kuluttivat niin henkisiä kuin fyysisiäkin voimavaroja. Kansalaissota vaikeutti Salmelan perheen selviytymistä. Sodan nimi ei ollut kapina tai ulkoa tuotettu muutos, vaan nälkä.

Martta Salmelan elämäntilanne ja monet yhteiskunnalliset suhteet muuttuivat sodan jälkeisinä vuosina. Lisääntyvä vapaa-aika alkoi kohentaa työläisten tyytyväisyyttä. Millä tavalla ja minkälaisin ehdoin, sitä lähdetään seuraavaksi arvioimaan.

Suurissa kaupungeissa työläisperheet asuivat yleisesti yhden huoneen asunnoissa. Jokaisen kodin esineistöön kuului pöydällä tikittävä herätyskello. Kuvassa helsinkiläisen työläisperheen asunto 1920-luvulla. Kuva Työväen Arkisto.

Moottoriajoneuvot yleistyivät sotienvälisellä kaudella. Kuvan "uuden ajan" tytöt vauhdissa 1920-luvulla. Kuljettaja on Laura Länsilehto. Kuva: Työväen Arkisto.

Osa II

Demokratisoituva vapaa-aika

Kuten alussa todettiin, merkittävä konkreettinen uudistus tehtaalaisille oli työaikalakien säätäminen. Kahdeksan tunnin työaika mahdollisti päivittäisen arkiajan uudelleen jäsentelyn ja toimintojen laajenemisen kodin ja tehtaan ulkopuolelle. Työläisille avautui tilaisuus vapaa-ajan viettoon. Aiemmin vapaa-aika oli tarkoittanut sunnuntai- tai maanantaivapaata, joskus lauantain lyhyempää työpäivää ja agraarisessa yhteiskunnassa lukuisten vuotuisjuhlien mahdollistamaa lepoaikaa. Uudistuksen myötä vapaa-aika tuli keskelle arkea. Samalla työajasta tuli kontrolloidumpaa, tehokkaampaa ja selkeämmin työnanatjan määräysvallan alaista kuin perinteisten pitkien ja ei-säänneltyjen työpäivien aikana.[1]

Urheilevat miehet ja kotitaloustöitä tekevät naiset

Vapaa-ajan vietto erityisten harrastusten parissa ei vielä 1920-luvulla ollut vakiinnuttanut asemiaan. Vuoden 1928 nuorisotutkimuksessa puhutaan kuitenkin "harrastuksista", kun esitellään nuorten työläisten vapaa-ajan viettoa. Tehdyssä kartoituksessa 2/5:lla ei ollut mitään erityistä harrastusta. Runsaimmin harrastamattomia oli maalaisten ja naisten piirissä.

Selvästi erottuvat piirteet nuorten työläisten harrastustoiminnassa olivat sukupuoli- ja aluesidonnaisuus. Harrastuksia oli enemmän kaupungeissa kuin maaseudulla. Vuonna 1928 urheiluharrastus oli levinnyt suhteellisesti laajemmin kaupunkilaisen kuin maalaisen työläisnuorison keskuuteen. Miehistä sitä harrasti 40 prosenttia. Tilanne oli sama myös pyöräilyssä, kävelyssä, partiotoiminnassa ja kalastuksessa, joita ilmoitti harrastavansa muutama prosentti vastanneista.

Naisia kiinnostivat kotiaskareet ja käsityöt. Miehistä kuusi prosenttia kertoi vapaa-ajan kuluvan niiden parissa. Opiskelu harrastuksena oli maaseudulla harvinaisempi kuin kaupungeissa. Laulu-, soitto- näytelmä- ynnä muita taiteellisia harrastuksia oli miehillä ja naisilla saman verran ja yleisemmin kaupungeissa kuin maaseudulla. Teatteria, elokuvia ja tanssia harrastivat naiset hieman enemmän kuin miehet. Jär-

1 Gross 1984, s. 195-216.

jestötoiminnassa oli mukana hieman runsaammin miehiä kuin naisia. Kaikkiaan järjestötoiminnassa oltiin passiivisia.

Taulukko 8: Harrastusten jakaantuminen sukupuolen mukaan ikäluokassa 13-22 vuotiaat vuonna 1928

	Kaupungit		Maaseutu		Yhteensä	
	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset	Miehet	Naiset
Kotiaskareet	3	21	9	19	6	20
Käsityöt	0.2	14	0.3	12	0.2	13
Urheilu	49	13	31	7	40	10
Ulkoilu	6	5	2	0.4	4	3
Opiskelu	8	7	6	9	7	8
Lueskelu	4	5	4	8	4	6
Laulu,soitto	7	9	4	6	5	7
Yhdistystoim.	5	2	1	2	3	2

Lähde: SVT XXXII 13, Työläisnuorisotutkimus 1935, s. 83-84.

Huomattava seikka nuorten vapaa-ajan käytössä - johon on jo työajan käsittelyssä viitattu - oli se, että kaikkien miesten keskimääräinen työaika oli teollisuudessa runsaan tunnin pitempi kuin naisten, mutta maataloudessa runsaat kaksi tuntia lyhyempi. Pojat aloittivat myös tehdastyön nuorempina kuin tytöt. Lisäksi ylityö oli enemmän miesten työtä ja se lisääntyi iän myötä.[2]

Ammattijärjestöihin kuului suhteellisen vähän naisia. 1920-luvun puolivälissä teollisuustyöläismiehistä oli järjestäytynyt runsas kolmannes, mutta naisista neljä prosenttia.[3] "Minä en ollut kiinnostunut politiikasta, sen paremmin kuin muistakaan yhteiskunnallisista kysymyksistä. Minä luulin, että nämä asiat olivat jonkinlaista miesten ajanvietettä. Minun elämäni täytti sillä hetkellä se, että minulla oli työpaikka ja ansaitsin omaa rahaa".[4]

Jos naiset eivät kuuluneet ammattijärjestöihin, he olivat kyllä jäseninä monissa seuroissa ja yhdistyksissä. Puu- ja paperityöläisnaisista (1928) kuului 73 prosenttia erilaisiin yhdistyksiin, paperityöläisistä enemmän kuin puutyöläisistä. Ammattiosastoihin kuului paperissa runsas kolmasosa, puuteollisuudessa viidennes, joskin tilanne muut-

2 SVT XXXII 13, Työläisnuorisotutkimus 1935, s. 29-31.

3 Leinonen Olga, "Naisten ammatillinen järjestäytyminen". Toveritar 3-4, 1926, s. 6.

4 Pumpulienkeleitä ja arkielämää 1981, Vahe, s. 60. Kirjoittaja meni Forssan Finlaysonille töihin vuonna 1937.

tui seuraavalla vuosikymmenellä päinvastaiseksi työsuhteiden kiristyessä erityisesti paperiteollisuudessa. Lastaustyöntekijöihin verrattuna (1927) puu- ja paperityöläiset harrastivat enemmän. Heillä oli pysyvämpi työsuhde ja korkeampi sivistystaso kuin lastaustyöntekijöillä. Henkisiin pyrintöihin vuorotyöntekijöillä riitti vain vähän harrastusta. Raittiusseuroihin kuului vain muutamia naisia. Puolet puu- ja paperityöläisnaisista tilasi sanomalehteä ja vain kolme prosenttia jotain aikakauslehteä. Muilla oli tilaisuus lukemiseen myös tehtaan lukusalissa.[5]

"Oikea tapa" viettää vapaa-aikaa

Lisääntyvää vapaa-aikaa ei pidetty täysin ongelmattomana. Vaadittiin kontrolloitua ja ohjattua toimintaa, koska joutilaisuus oli pahasta. Miesten vapaa-ajan arveltiin kuluvan juopotteluun, mikä heikensi työtehoa ja aiheutti sosiaalisia ongelmia. Kontrollia vaativat niin tehtaiden johto, poliittisen päättäjät kuin työväenjärjestötkin. Työnantajien intressinä oli pitää työntekijät työkuntoisina ja työväenjärjestöjen kasvattaa heistä luokka- ja järjestötietoisia. Yhteiskunnallinen tavoite liittyi kansanterveydellisiin ja väestöpoliittisiin pyrkimyksiin.

Yritykset järjestivät seuratoimintaa vuonna 1928 kerättyjen tietojen mukaan seuraavasti:[6]

Soittokunta	27	tehtaalla
Laulukuoro	8	
Näytelmäseura	3	
Näytelmäseura ja soittokunta	16	
Ompelu- ja lukuseura	2	
Ei mitään	130	
Vastanneita	186	

Voimistelu- ja urheiluseura	17	tehtaalla
Luistinrata	3	
Urheilukenttä	17	
Järjestetty urheilukilpailuja	12	
Tehdas antanut palkintoja tai raha-avust.	27	
Ei mitään	109	
Vastanneita	185	

5 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 18-20.

6 Markelin-Svensson 1928, s. 392.

Noin kolmasosassa tehtaista oli järjestetty ohjattua vapaa-ajanviettoa. Yleisimpiä harrastusmuotoja olivat soittokunnat, näytelmäseurat sekä voimistelu- ja urheiluseurat. Tehtaiden järjestämä toiminta ei kuitenkaan välttämättä koonnut väkeä niin paljon kun oli odotettu. Syyksi työnantajien huollon epäonnistumiseen arveltiin 1930-luvun lopulla sitä, että työväestöllä oli omat vakiintuneet vapaa-ajanviettotapansa, joista ei yhtäkkiä voitu luopua - jokainen halusi säilyttää yksilöllisen vapautensa työstä vapaan aikansa järjestelyssä.[7] Se, että tehtaiden järjestämät mahdollisuudet eivät kiinnostaneet työläisiä saattoi johtua kontrollin vastaisuuden lisäksi siitä, kenelle ne oli osoitettu - naimattomille vai perheellisille työntekijöille. Lapsiperheet eivät olleet kiinnostuneet nuorille aikuisille suunnatuista tilaisuuksista, vaan halusivat olla omissa oloissaan.[8]

Kaupunkilaisten työntekijöiden keskuudessa oli yleistä lähteä lauantai-iltana tai sunnuntaiaamuna joko kunnan tai työväenyhdistyksen omistamiin kansanpuistoihin tai kesäsiirtoloihin. Kirjatyöntekijöiden "lomakodin" pihassa Pikku-Lövön saaressa oli kesäisin kymmenittäin jäsenten telttoja, joissa he saattoivat viettää koko kesälomansa.[9]

Ajalle kuvaavaa on, että Sosialidemokraattisen naisliiton ensimmäiset perheenäideille tarkoitetut kaksiviikkoiset lomakurssit pidettiin kesällä 1937 Joutsenon Haukilahdessa.[10] Ajatus kesäkodeista ei kuitenkaan ollut uusi. Vuodesta 1901 naisliiton ohjelmaan oli kuulunut kesäsiirtoloiden perustaminen äitien ja lasten virkistykseksi. Vuonna 1926 naisliiton piirissä oli seitsemän omaa lomakiinteistöä ja lomaa oli tarjottu 846 äidille ja 312 lapselle. 1930-luvun lopulla kiinteistöjä oli yksitoista.[11] Vuoden 1937 valtiopäivillä sosialidemokraatti Anni Huotarin (ym.) aloitteesta otettiin valtion talousarvioon 50 000 markan määräraha jaettavaksi varattomien, suurperheellisten äitien kesävirkistykseksi.[12] Sittemmin äitien lomahuolto organisoitui naisliiton

---

7 Enso-Gutzeit Oy:n huoltotoimiston Ilmari Luostarisen esitelmä yhtiönsä lomahuollosta. Lomankäyttökomitean pöytäkirja 28.9.1939. Sos.min.ark.

8 Esim. Hareven 1975, s. 365-389.

9 SAK:n vastaus Lomanviettokomitean tiedusteluun 1938. Lomankäyttökomitean tiedustelulomakkeet. Sos.min.ark; Helsingin Kirjatyöntekijöiden Yhdistyksen elokuvassa "Suomen suurin, varakkain ja voimakkain ammattiyhdistys" vuodelta 1933 on mm. lomanvieton kuvausta pikku-Lövön saarella. SEA.

10 "Nyt lomalle äidit!" Kirj. Elli Nurminen, Toveritar 11/1937, s. 188.

11 Paikallisia kesäsiirtoloita tai niiden kannatusyhdistyksiä perustettiin 1900-luvun alussa mm. Viipuriin, Turkuun, Helsinkiin, Poriin, Vaasaan, Hämeenlinnaan, Lahteen, Raumalle. Jyväskylän työväenyhdistyksen naisosasto oli ensimmäinen, joka osti talon itselleen lomakäyttöön vuonna 1907. Ks. Salmela-Järvinen 1971, s. 7-18; Salmela 1971, s. 20.

12 Raha-asia-aloite nro 56 määrärahan osoittamiseksi varattomien suurperheellisten äitien kesävirkistyksestä huolehtiville järjestöille. Hyväksyttiin 26.11.1937. Valtiopäiväasiakirjat 1937.

erillisjärjestöksi.[13]

Ulkoilun ja urheilun suosio kasvoi kaikissa työväenjärjestöissä ja vapaa-ajan viettotavat monipuolistuivat 1930-luvun lopulle tultaessa. Työläisillä alkoi olla varaa esimerkiksi matkailuun. Työväen Matkailuliitto perustettiin vuonna 1938 jo olemassa olleiden paikallisten matkailuyhdistysten yhdyssiteeksi.

Koska vapaa-aika oli uusi ilmiö, järjestöt opettivat kansalaisia sitä käyttämään. "Pientä opastusta" sisälsi ohjeita "kotiloman" vietosta, siirtolapuutarhan hoidosta, oman kesäasunnon pitämisestä ja viikonloppumajoista. Erityisesti korostettiin vaihtelua - kerran vuodessa oli tehtävä matka uuteen ympäristöön ja samalla tutustuttava omaan maahansa.[14]

"Tehdä mitä haluaa" -aika

Suomen hallitus osallistui vapaa-aikakeskusteluun hyväksymällä kansainvälisen työjärjestön vuoden 1924 yleisen kongressin suosituksen työntekijöiden vapaa-ajan käyttämisestä. Työaikarajoituskeskusteluissa oli jo pyritty siihen, että työntekijöille taattaisiin yölevon lisäksi myös riittävästi aikaa "tehdä mitä haluaa". Toisaalta haluttiin kuitenkin korostaa vapaa-ajan tarkoituksenmukaista käyttöä työtehon ja tuotannollisen kyvyn lisäämiseksi. Työntekijät tuli saattaa tietoisiksi myönnetyn vapaa-ajan arvosta ja työnantajat toimimaan siten, että työntekijät saattoivat viettää vapaa-aikansa työttä. Käytännössä tämä tarkoitti kohtuullisen toimeentulon turvaamista ilman ylityötä tai sivuansioita. Lainsäädännöllisin keinoin työpäivä tuli järjestää siten, että vapaa-aika tulisi mahdollisimman yhtäjaksoiseksi ja keskeytymättömäksi. Myös liikenne kodin ja työpaikan välille tuli järjestää sellaiseksi, että työntekijöillä menisi työmatkoihin mahdollisimman vähän aikaa. Sosiaalisen terveydenhoidon, kuten raittiuden ja sukupuolisiveellisyyden tasoa tulisi kohentaa, samoin asumista. Niin ikään olisi tuettava nimenomaan työläisten itsensä luomia laitoksia ja vältettävä pakottavaa osallistumista. Työntekijöihin olisi iskostettava tietoisuus vapaa-ajan hyödyllisyydestä.[15]

Lomanvieton "demokratisoiminen"

Virkamiehistö osallistui 1930-luvulla aktiivisesti vapaa-ajan käytön suunnitteluun. Vuosikymmenen lopulla todettiin, että oli kiireellisesti

---

13 Äitien Lomahuolto perustettiin vuonna 1951.

14 Louhikko 1941, s. 14-15.

15 "Työntekijäin vapaa-ajan käyttäminen". SA 3/1925, s. 192-199.

Sosialidemokraattisen naisliiton ohjelmaan kuuluivat jo vuosisadan alusta kesävirkistyksen järjestäminen äideille ja lapsille. 1930-luvun loppupuolella naisliiton osastot omistivat yksitoista omaa lomakiinteistöä, lisäksi järjestettiin lukuisia virkistyspäiviä vuokratiloissa. Vuonna 1937 valtion talousarvioon varattiin ensimmäisen kerran määräraha suurperheisten äitien lomia varten. Kuvassa mikkeliläisiä sosialidemokraattisia äitejä menossa työväenyhdistyksen omistamaan Rauhanniemen huvilaan virkistyspäiville vuonna 1932. Kuva: Työväen Arkisto.

ryhdyttävä tutkimaan loma-aikojen tarkoituksenmukaista käyttöä. Sisäministeri Urho Kekkosen allekirjoittamassa raportissa korostettiin, että aiemmin oli huomio kiinnitetty työläisten viikonloppujen ja iltavapaiden aktivoimiseen työväenjärjestöjen toimesta, nyt huomio oli kiinnitettävä lomahuoltoon. Kiireellisyyttä lisäsi raportin mukaan väestön kaupunkilaistuminen siinä määrin, että entinen tapa viettää vapaa-aikaa sukulaisten luona maalla alkoi jäädä.

Sosiaalisten syiden lisäksi painotettiin myös asian poliittista puolta. Kansanvaltaisen ajattelutavan nähtiin vahvistuvan, jos kansalaiset huomaisivat yhteiskunnallisten instituutioiden kykenevän tehokkaasti edistämään parempien elämäntapojen järjestämistä kaikille. Siihen asti vapaa-ajanvietto oli ollut varakkaamman kansanosan etuoikeus eli kyse oli lomanvieton "demokratisoimisesta".[16] Näkemys oli saanut kannatusta punamultahallituksen asettamisen jälkeen (1937).

Demokratisoitumista asetettiin edistämään sosiaaliministeriön alainen lomankäyttökomitea vuonna 1938. Sen puheenjohtaja oli Heikki Waris ja mallia haettiin niin Ruotsista, Keski-Euroopasta kuin Amerikastakin. Olihan vuosiloma vuonna 1937 pakollinen jo 22 maassa

16 "Toimenpiteitä loma-aikojen tarkoituksenmukaisesta käyttämisestä", allekirjoittanut sisäministeri Urho Kekkonen 12.7.1938. Lomankäyttökomitean arkisto. Sos.min.ark.

kaikille ja 16 maassa osalle palkkatyöläisistä.[17] Komitean edustajat kävivät tutustumassa muun muassa Tukholmassa huhtikuussa 1939 esillä olleeseen lomanäyttelyyn. Samaisessa näyttelyssä kävi myös työläisnaisaktiiveja Miina Sillanpään johdolla.[18]

Vapaa-aikaan ja virkistäytymiseen kiinnitettiin huomiota myös kansainvälisesti. 1930-luvulla järjestettiin niiden merkeissä maailmankongresseja. Vuonna 1932 pidettiin ensimmäinen kansainvälinen kokous Los Angelesin olympialaisten yhteydessä, toinen kokous oli vuonna 1936 Hampurissa ja kolmas Italiassa vuonna 1938. Varsinkin Euroopan kokouksia leimasi fasismin nousu. Hampurin kokouksen oli järjestänyt kansallis-sosialistisen Deutsche Arbeitsfrontin alainen Kraft durch Freude -järjestö. Sen pyrkimys oli työläisten vapaa-ajan järjestäminen urheilun, kulttuuritapahtumien ja matkailun merkeissä, joskin järjestöllä oli myös poliittiset tavoitteensa.[19]

Elintason nousun myötä vapaa-aikaa käytettiin yhä enemmän varsinaisiin harrastuksiin ei niinkään sivutöiden hankkimiseen. Vuosilomakäytännön voimaan astumisen jälkeen (1922) ei ollut tavatonta, että lomalainen meni toiseen tehtaaseen töihin viikoksi ja palasi jälleen oman työnsä ääreen loman loputtua.[20] Tätä käytäntöä tuki se, että kesäaikana oli tarjolla paljon työtilaisuuksia, jotka haluttiin hyödyntää. Työntekijät pyrkivät myös itse järjestämään työnsä siten, että vapaa-aika tulisi mahdollisimman pitkäksi. Eräässä helsinkiläisessä tehtaassa tehtiin työntekijöiden pyynnöstä yhdeksän tuntisia päiviä viitenä päivänä viikossa kauniina kesänä 1932, jotta työntekijät saisivat pitää kaksi kokonaista vapaapäivää viikossa.[21]

Vapaa-ajan käyttö riippui perheen varallisuudesta. Yksinhuoltajien ja huonosti toimeentulevien piti käyttää vapaat leivänhankintaan, sen sijaan nuorille naimattomille naisille avautui virkistäytymismahdollisuuksia aikaisempaa enemmän: "Meitä oli mukava viiden naisen ryhmä, jotka viikoittain kokoonnuimme toistemme luona seurustelemaan ja tekemään käsitöitä. Päätimme lähteä helluntaina Tallinnaan. Vanha iloinen Tallinna oli monen huvimatkan kohde. Silloin oli Suomenlahdella hyviä kesälomakohteita, kuten Suursaari, Seiskari, Tytärsaari ja Lavansaari. Yöpyminen oli järjestetty kalastajaperheiden luo-

---

17 Lomankäyttökomitean pöytäkirja 26.10.1938. Sos.min.ark.

18 "Finland lär fritid av Sverige". Aftonbladet 28.4.1939 ja Social-Demokraten 26.4.1939. Sos.min.ark.

19 Järjestön toiminta oli hyvin laajaa ja suosittua. Se ulottui mallikylien ja tehtaiden kaunistamisesta konserttien, lomien ja urheilukilpailujen järjestämiseen. Taloudellisesti sitä tuki Deutsche Arbeitsfront, muun muassa vuonna 1936 17 miljoonalla markalla. Suomen Berliinin lähetystön selvitys Lomankäyttökomitealle 12.7.1938. Sos.min.ark.

20 SATA 16408-16470. 1991. SKS.

21 Ammattientarkastuskertomus 1932, s. 25.

na."[22] Vapaa-ajan ja harrastusten merkitys oli tärkeä juuri virkistäjänä, arkielämän rutiinin katkaisijana. Kotirouvana 45 vuotta ollut tehtaalaisen vaimo ylistää toisaalta muistelmissaan mahdollisuutta olla kotona, mutta toisaalta tunnustaa, ettei olisi kestänyt avioliittoaan ilman työväenopistojen harrastuspiirejä.[23]

Puistojen, siirtolapuutarhojen ja urheilupaikkojen merkitys työläisten viihtyvyydelle ja terveydelle kasvoi sotienvälisellä kaudella. Varsinkin puutarhanhoidon arveltiin kohentavan työläisten moraalia. Sen suosiota kasvatti työajan lyhennys ja omakotitalorakentamisen suosion kasvu.[24] Siirtolapuutarhat työllistivät perheitä vapaa-aikoina. Ensimmäisen aloitteen siirtolapuutarhan perustamiseksi pääkaupunkiin teki Finlands Svenska Kvinnoförbund, joka vuonna 1915 anoi oikeutta saada vuokrata tarkoitukseen osan Laakson huvilatilasta Töölöstä. Työt aloitettiin vuonna 1918, ja alue sai nimekseen Ruskeasuon siirtolapuutarha. Vallilaan rakennettiin puutarha vuonna 1931 ja Oulunkylään vuonna 1938. Tampereelle ensimmäinen siirtolapuutarha perustettiin vuonna 1916. On esitetty, että siirtolapuutarha-aate oli osa sosiaalipoliittista työtä. Se oli ylhäältä johdettua toimintaa, jonka pyrkimyksenä oli kannustaa omatoimisuuteen ja hyödylliseen vapaa-ajanviettoon.[25]

Helsingissä kansanpuistot ja kaupungin omistamat saaret, kuten Seurasaari, Korkeasaari, Mustikkamaa, Mustasaari ja Pihlajasaari, tarjosivat ulkoilumahdollisuuksia niille, jotka eivät päässeet kesäisin maalle. Urheilupaikkoja rakennettiin ratsastustalleista uimastadioniin. Puistojen, urheilu- ja virkistysalueiden pinta-ala laajenikin huomattavasti juuri sotien välisellä kaudella.[26]

Yhteenveto

Vapaa-ajan merkityksestä työläisille on esitetty useita teorioita. Yhden tulkinnan mukaan vapaa-aika on vastapainoa työlle, sellaisten voimavarojen käyttöä, joita arkisessa palkkatyössä ei tarvita. Vapaa-ajanvietto voidaan nähdä pakona merkityksettömästä työstä sosiaalisen ja psyykkisen tasapainon säilyttämiseksi. Toisen tulkinnan mukaan ih-

---

22 SATA 16901-16954. 1991. SKS.

23 SATA 19702-19733. 1991. SKS.

24 Isossa-Britanniassa puutarhanhoidosta oli tullut 1900-luvulle tultaessa tärkein harrastus myös työväestölle. Aiemmin se oli ollut leimallisesti eliitin harrastus. Ks. Constantine 1981, s. 387-406.

25 Tossavainen 1992, s. 14-20, 52-55, 61-67.

26 Brunila 1962, s. 73-78; Helsingin puistoista ja puistopolitiikasta 1880-luvulta 1930-luvulle Häyrynen 1994.

miset kehittävät vapaa-ajan muotonsa työmuotojensa mukaisiksi.[27]

Myös tulkinnat siitä, miksi työläisille on järjestetty vapaan-ajan toimintoja, vaihtelevat. Ne on tulkittu joko porvarillisen sosiaalisen kontrollin välineeksi (kuten siirtolapuutarhat) tai työväestön kulttuuri-identiteetin ja luokan ilmaukseksi (kuten työväen urheilutoiminta).[28]

Kun tarkastellaan naisten ja miesten elämänpiirien jakautumista vapaa-ajan näkökulmasta, nähdään että naisten toiminta-alue oli kotikeskeisempi kuin miesten. Naiset olivat suurimmalta osin palkkatyössä kutoma-, vaatetus- ja elintarviketeollisuudessa, kotona he tekivät kotiaskareita ja harrastuksekseen he ilmoittivat kotiaskareet ja käsityöt. Sen sijaan miesten toiminta suuntautui kodin ulkopuolelle.

Toinen havainto koskee vapaa-ajan vieton jakautumista iän ja perhetilanteen mukaan. Harrastustoimintaa suunnattiin aluksi nuorille, mutta vähitellen myös vanhemmalle väelle. Perheelliset naiset jakautuivat viettomahdollisuuksien mukaan ansio- ja kotiäiteihin, joista edellisillä oli periaatteessa mahdollisuus nauttia vapaa-ajasta työaikalain perusteella, mutta käytännössä kunkin perheen talous ja sisäinen työnjako sääteli vapaa-ajan viettoa. Myös kotiäitien virkistysmistarve sai yhteiskunnallista huomiota vuodesta 1937 lähtien.

Kolmas jakautuminen vapaa-ajan tarjonnassa ja kulutuksessa oli alueellinen: maaseutu- ja kaupunki-Suomi elivät tässä suhteessa eri aikaa.

---

27 Gelber 1983, s. 3-22.

28 Jones 1986, s. 9-10; Urheilun merkityksestä ja tulkinnoista eri tutkimuksissa, ks. Meinander 1994, s. 60-64.

Arki liikkeessä

1. Tiedostamisesta toimintaan

Työväenliike, johon Martta Salmela kasvoi oli jokseenkin toinen kuin mihin hän myös ammatillisesti sitoutui 1920-luvun alussa. Sen lisäksi, että liike oli jakaantunut ammatilliseen ja poliittiseen toiminta-alueeseen, oli se jakaantunut myös ideologisesti. 1910-luvulla jaloilleen noussut ammattiyhdistysliike repesi kansalaissodan jälkeen muiden työväenjärjestöjen tapaan sosialidemokraattiseen, vasemmistososialistiseen ja kommunistiseen siipeen.[29] Samalla tavoin jakaantui naistoiminta. Seuraavissa luvuissa tarkastellaan naisten ammatillista aktiivisuutta ja suuntaerimielisyyksien vaikutuksia naisjärjestöjen toimintaan pääosin 1920-luvulla.[30] Aihetta lähestytään johtavien naisliittolaisten näkökulmasta, naisten, joita voidaan luonnehtia ammattipoliitikoiksi tai vähintään puoliammattilaisiksi: heidän pääasiallinen toimeentulonsa tuli eduskuntatyöstä, työväenpuolueilta tai ammattiyhdistysliikkeeltä. Aluksi tarkastellaan kuitenkin sitä, miten naisaktivistit sijoittuivat ammattiyhdistysliikkeeseen ja työväenpuolueisiin.

Ammattiyhdistystoiminta

Työläisnaisaktiivien ensimmäinen tavoite 1900-luvun vaihteessa oli työläisnaisia rasittaneiden ammatillisten epäkohtien korjaaminen. Tehtaalaisnaisten puutteelliset työ- ja kotiolot olivat liikkeen käyttövoima.[31] Ensimmäiset naisten omat ammattiosastot perustettiin Helsingin Työväenyhdistyksen yhteyteen 1890-luvulla. Ompelijattarien

---

29 Hajaannuksen jälkeisestä työväenliikkeen historiasta, ks. Kettunen 1986; Saarela 1990.

30 Tarkastelu rajoittuu pääosin vuoteen 1930, jolloin kommunistien julkinen toiminta kiellettiin. Poliittinen tilanne ns. kansanrintamakaudella oli monilta osiltaan toisenlainen kuin esimerkiksi 1920-luvun alussa, eikä siihen problematiikkaan ole tässä yhteydessä tarkastelua katsottu syytä laajentaa.

31 Työläisnaisjärjestön irtaantumisesta porvarillisesta naisliikkeestä ja kansainvälisten vaikutteiden omaksumisesta lähemmin Lähteenmäki 1989, s. 140-161; Hentilä 1989, s. 162-185; Työväenliikkeen poliittisuudesta Kettunen 1986, s. 36-43.

osasto[32] perustettiin vuonna 1890, pesijäin vuonna 1898, palvelijattarien ja ulkotyöläisnaisten osastot vuonna 1899. Ensimmäiset naisten ammattiosastot perustettiin wrightiläisen hengen mukaisesti porvarillisten naisaktivistien ja työväenjohtajien suosiollisella avustuksella.[33] Ammatillisesti järjestäytyneitä työläisiä oli vuonna 1906 yhteensä 15 800, joista naisia 12 prosenttia.[34] Samanaikaisesti Sosialidemokraattiseen puolueeseen kuului 85 027 jäsentä, joista naisia viidennes (liitetaulukko 6).

Suomen Työväenpuolueen (perustettu 1899) ja Työläisnaisten Liiton (perustettu 1900) ensimmäisissä ohjelmissa vaatimus työolojen parantamisesta oli tärkeällä sijalla.[35] Sitouduttuaan tiukemmin puolueeseen eduskuntauudistuksen jälkeen naisliiton toiminnan painopiste siirtyi kuitenkin ammatillisesta valistuksesta puoluepoliittisen työn suuntaan. Sosialidemokraattinen Naisliitto halusi Suomen Ammattijärjestön perustamisen jälkeen (1907) luopua naisammattiosastoistaan käytännöllisten ja taloudellisten syiden vuoksi ja keskittyä poliittiseen toimintaan. Edustajakokouksessaan vuonna 1909 naisliitto kannatti lämpimästi työläisnaisten "agitatsioonitoimiston" perustamista ammattijärjestön yhteyteen. Naisliiton hallintoon päätettiin niin ikään valita edustaja kustakin naisten ammattiliitosta yhteistyön aikaansaamiseksi.[36] Ammattijärjestön perustamista valmistelevassa liittojen keskustoimikunnassa oli ollut viisi naisliittolaista.[37]

SAJ:n perustavassa kokouksessa (1907) naisia oli 365 edustajasta 19 eli noin viisi prosenttia. He kaikki olivat naisliittolaisaktiiveja. Tehdastyöläiset Ida Kantanen ja Fiina Pietikäisen valittiin ammattijärjestön toimikuntaan. Naiset joutuivat kuitenkin eroamaan tehtävästään, koska eivät matkapuhujina pystyneet osallistumaan säännöllisesti kokouksiin. Kantanen valittiin kansalaissodan jälkeen uudelleen ammattijärjestön toimikuntaan, missä hän edusti Vaatetustyöväen liittoa.

---

32 Ompelijoiden työoloista ja järjestäytymisestä vuosisadan vaihteessa Oittinen 1989, s. 61-85; Helsingin työväenyhdistyksen kertomus 1890, s. 38-41.

33 Ensimmäistä vuonna 1891 pidettäväksi aiottua Yleistä Suomen Työväenkokousta varten varattiin keskusteluteemoiksi "Minkälainen on naistyöntekijäin asema teollisuudessa?", "Eikö olisi pyrittävä suurempaan yhtäläisyyteen mies- ja naispuolisten työntekijäin työpalkoissa?" ja "Onko toivottavaa että naisille hankittaisiin tilaisuutta useampaan ammattiin kuin tähän asti?". Painetut kokousasiakirjat 1892, s. 50-62.

34 Ala-Kapee - Valkonen - Österberg 1979, s. 35-37.

35 Naisliiton ensimmäisessä kokouksessa vuonna 1900 12:sta keskustelukysymyksestä viisi käsitteli ammatissa toimivien naisten aseman kohentamista. Ensimmäinen Yleinen Työläisnaisten edustajainkokous 4.-6.7.1900, s. 5.

36 Pöytäkirja sosialidemokraattisen naisliiton edustajakokouksesta 5.-7.9.1909, s. 11-12.

37 Miina Sillanpää, Ida Aalle-Teljo ja Mimmi Kanervo edustivat Palvelijattarien liittoa, Emmi Huttunen Ompelijattarien liittoa ja Maria Mäki kutomatyöläisiä.

Ammattijärjestön hallinto ei kuitenkaan kyennyt täyttämään naisliiton sille asettamia tavoitteita naisten ammatillisen valistustyön järjestämiseksi, eikä erillistä naistoimistoa saatu perustettua. Näin ollen naisliitto oli pakotettu jatkamaan naisten ammatillista valistamista. Muun muassa naisliittolaiset Aura Kiiskinen ja Sandra Lehtinen tekivät molemmat kolmen viikon mittaisen ammatillisen herätysmatkan vuonna 1911. Naisliitto järjesti saman vuoden aikana huomattavan monta eli 46 ammatillista kokousta.[38]

Naisten osuus Suomen Ammattijärjestössä oli kymmenluvulla noin kymmenen prosenttia. Kansalaissodan jälkeen se nousi noin viidennekseen, missä se pysyi koko 1920-30-luvun (liitetaulukko 7). Kaikkiaan Suomen Ammattijärjestö ja sen johto oli miesvaltainen. Vuosina 1907-12 SAJ:n toimikunnassa oli vain yksi nainen, vuosina 1912-17 valtuustossa oli kaksi naista. He kaikki edustivat naisvaltaisia liittoja, yksi Ompelijatarliittoa, toinen Vaatetustyöväen liittoa ja kolmas Tehdas- ja Sekatyöväenliittoa.

Vuonna 1920 Ammattijärjestön organisaatiota muutettiin. Valtuuston tilalle tuli toimikunta, jossa kaikilla jäsenliitoilla oli edustajansa. Toimikunta puolestaan valitsi keskuudestaan toimeenpanevan valiokunnan, joka hoiti toimikunnan sille antamia tehtäviä. Kansalaissotaa edeltäneeseen aikaan verrattuna naisten osuus järjestön päätöksentekoelimissä kasvoi: vuonna 1907 naisedustajia oli SAJ:n toimikunnassa kaksi ja miehiä viisi[39], vuosina 1909-17 naisia ei ollut lainkaan. Vuosina 1920-29 naisia oli toimikunnassa seuraavasti:

Vuosi	Yhteensä	Naisia	%
1920	23	2	9
1923	26	1	4
1926	30	2	7
1929	45	4	9

SAJ:n edustajakokouksissa naisten prosentuaalinen osuus oli 1920-luvulla noin viisi prosenttia, paitsi vuoden 1920 hajaannuksen ilmapiirissä pidetyssä edustajakokouksessa, jossa naisia oli viidennes.[40]

Sosialidemokraatit erosivat SAJ:sta vuonna 1929 ja perustivat lokakuussa 1930 Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton (SAK:n).

---

38 Pöytäkirja sosialidemokraattisen naisliiton VI edustajakokouksesta 1.-3.9.1911, s. 45-46.

39 Ala-Kapee - Valkonen - Österberg 1979, s. 43.

40 Ala-Kapee - Valkonen - Österberg 1979, s. 55-56.

SAK:n työvaliokunnassa ei vuosina 1930-40 ollut yhtään naista. Sen sijaan liiton taloudenhoitajana oli vuosina 1931-38 Anna Mikkonen.[41] Keskusjärjestön edustajakokouksissa 1930-luvulla naisia oli niin ikään vain muutama, joten määrällisesti naisten edustus väheni sitten 1920-luvun. Kaikkiaan ammatillinen järjestäytyminen oli 1920-luvulla heikkoa ja heikkeni entisestään seuraavalla vuosikymmenenellä. Työnantajat olivat paremmin järjestäytyneitä kuin työläiset.[42]

Ammattiosasto muutoksessa

Jotta naisten asema 1920-30-luvun ammattillisessa liikkeessä tulisi ymmärrettäväksi, on syytä luoda pikainen katsaus varhaisempaan järjestäytymiseen yhden ammattiosaston vaiheiden kautta. Tarkastelun kohteena ei ole koko yhdistyksen toiminta, vaan esityksessä keskitytään toisaalta naisten tuloon osaston toimintaan, toisaalta luokkatietoisuuden vahvistumiseen ja toimintaedellytyksiin. Esimerkkiosasto on Helsingin Työväenyhdistyksen leipuriammattiosasto.[43]

Kun tehtailija Viktor Julius von Wright avasi syyskuussa 1893 ensimmäisen valtakunnallisen työväenyhdistysten edustajakokouksen, totesi hän maassa olevan 23 paikkakunnalla yhdistyksiä, joita Suomen työmiehet olivat perustaneet yhteisin voimin edistääkseen sekä henkistä että aineellista vaurastumistaan. Nuoren ja innostuneen tehtailijan esitykseen tiivistyi myös varhaisen ammatillisen yhteenliittymisen perusajatus: parhaat miehet niin työntekijöistä kuin työnantajistakin ryhtyivät yksissä tuumin ensin poistamaan tietämättömyyttä ja sitten korottamaan elintasoa.[44] Ajatus työväen järjestäytymisestä ei kuitenkaan ollut vuosisadan lopun ilmiö. Jo aiemmin olivat työmiehet pyrkineet yhdistymään "ammattikunniksi" järjestääkseen työolojaan ja turvatakseen ansioitaan. Merkittävää on, että yhdistymispyrkimykset eivät liittyneet lama-aikaan, kuten voisi kuvitella, vaan päinvastoin ansiomahdollisuuksien runsaan tarjonnan aikaan. Työmiehet pelkäsivät kilpailijoiden tuottamista muualta, mutta myös elintarvikkeiden hintojen nousu ja palkkojen pysyminen alhaalla lisäsivät yhteenliitty-

---

41 Valkonen 1987, liitteet, s. 550-558.

42 Savola 1968, s. 132-133.

43 Osasto on valittu tietoisesti elintarvikealalta, jota on pidetty "perinteisenä" naisten alana. Valintaan on vaikuttanut myös naimisissa olevien naisten osuuden kasvu alalla. Toisaalta helsinkiläinen osasto on ollut keskeisellä paikalla työväenyhdistyksen toimintapiirissä ja on oletettavaa, että sen jäsenet ovat eläneet tietoisina ajan tapahtumista. Leipuri-ammatissa toimi sittemmin paljon naimisissa olevia naisia, kuten aiemmin on todettu.

44 Ensimmäisen Työväenyhdistysten edustajainkokouksen pöytäkirja 18.-20.9.1893, s. 4; Tuomisto 1984, s. 37-44.

misen tarvetta.[45] Toisaalta työväestön järjestäytymistä on luonnehdittu vaistonvaraisella tietoisuudella ja oikeudettomuuden kokemuksella, joka synnytti tarpeen organisoitua.[46]

Ehkäpä samat syyt olivat myös helsinkiläisten miesleipureiden mielissä, kun he anoivat työväenyhdistykseltä oikeutta liittyä sen alaosastoksi keväällä 1888. Kymmenen ensimmäistä toimintavuottaan miehet pohtivat työoloihin, asunto-oloihin, palkkaukseen ja raittiuteen liittyviä kysymyksiä sekä järjestivät "perheiltamia" jäsenten virkistykseksi. Ammattikuntamaisen toiminnan lähtökohdista vielä vuoden 1898 alussa kertoo se, että jäsenet katsoivat työnjohtajien velvollisuudeksi estää "reissaavien" ja työttömien työmiesten käyminen verstaissa. Kulkumiesten pelättiin tuottavan ikävää vahinkoa työnantajille ja olevan huonona esimerkkinä oppilaille. Samalla esitettiin toive, että työnantajat aikaisempaa lukuisammin ottaisivat osaa osaston kokouksiin. Alkuvuoden 1898 kokouksissa alkoi kuitenkin jo esiintyä ristiriitoja: "osaston entistä niin rauhallista toimintaa häirittiin lakkoilulla".[47] Suljetun yhteisön rajat alkoivat murtua ajan paineissa. Helmikuussa esitettiin vaatimus kokousilmoittelun siirtämisestä Työmieslehteen, kesäkuussa "jotkut nuorukaiset" ryhtyivät järjestämään vanhempien miesten harmiksi työlakkoa ja syyskuussa alettiin tiedustella muualta maasta lakkokokemuksia. Seuraavan vuoden alussa osaston toimikuntaa arvosteltiin suoraan ja marraskuussa osasto päätti yhtyä Työväen Puolueeseen.[48] Ammattikuntamainen yhteenliittymä sai poliittisen luonteen.

Osaston sisäisessä keskustelussa oli niin ikään nähtävissä muutoksia vuoden 1898 aikana. Miesleipureiden ongelmien lisäksi alettiin nimittäin kiinnittää ensimmäisen kerran huomiota naisleipureiden heikkoon asemaan. Alaikäisiä tyttöjä pidettiin yötyössä ja heidän asumisolonsa olivat ala-arvoiset. Työaika naisilla oli 16-17 tuntia ja hygieniataso aikalaisten mielestä vähintään puutteellinen: asuinhuoneissa leivottiin ja pesutuvissa paistettiin. "Tiedetään naisleipuriverstaita, missä käytetään alaikäisiä naisia yötyössä ja makuutetaan useampia yhdellä vuoteella".[49] Naisten olosuhteet arvioitiin "puolet huonommaksi" kuin miesten. Kun naisten oloja oli kartoitettu, päätettiin niis-

---

45 Kaukamaa 1939, s. 480-492; Soikkanen 1987, s. 105-113.

46 Työläisten järjestäytymisestä ks. Suomen työväenliikkeen historia 1978, s. 13-26; Kettunen 1987, s. 236-239; Haapala 1986, s. 18-19; Sulkunen 1986, s. 266-272; Mattila 1969, s. 31-53; Kansainvälisessä laajuudessa ks. Kuczynski 1984, s. 220-227.

47 HTY:n Leipuri- ja Kondiittori-ammattiosaston pöytäkirja 16.1., 20.2., 3.4. ja 25.9.1898. TA.

48 HTY:n Leipuri- ja Kondiittori-ammattiosaston pöytäkirja 12.11.1899. TA.

49 HTY:n Leipuri- ja Kondiittori-ammattiosaston pöytäkirja 17.4.1898. TA.

tä kirjoittaa sanomalehteen.[50] Työttömille kerätyistä varoista naiset saivat puolet enemmän kuin miehet.[51] Työläisten mieltäminen luokkana sukupuoleen katsomatta alkoi kehittyä. Vuoden 1904 lopulla osaston puheenjohtaja piti puheen työntekijöiden ja työnantajien ryhmäetujen vastakkaisuudesta ja neuvoi jäseniä jättämään kaiken häveliäisyyden ja velttouden. Oli tarmokkaasti seurattava työväen kirjallisuutta ja päästävä sitä kautta luokkatietoisuuteen.[52] Osaston työntekijöiden yhtenäisyyttä pyrittiin tiivistämään järjestämällä perheiltamia ja lastenjuhlia. Sen sijaan tanssi-iltamia välillä suorastaan kiellettiin pitämästä.[53]

Tähän prosessiin liittyi myös toiminnan laajentaminen alueellisesti: elokuussa 1900 päätettiin edesauttaa ammattiosastojen perustamista muihin kaupunkeihin ja lähetettiin agitaattori hoitamaan asiaa. Väen herättämiseksi jokaisen osaston jäsenen velvollisuus ja kunnia oli työpaikoillaan levittää Työmies-lehteä. Osasto avusti myös lehteä kykyjensä mukaan. Se liittyi Helsingin ammatilliseen paikallisjärjestöön ja vastusti ammattiyhdistysväen kokouksen järjestämistä Tampereella.[54] Vielä joulukuussa 1906 osasto suhtautui epäröiden maanlaajuisen ammattijärjestön perustamiseen.[55] Sen sijaan edellisenä syksynä aikaansaatu maanlaajuinen Suomen Leipurityöntekijöiden Ammattiliitto sai varauksetonta tukea - olihan osasto ajanut asiaa aktiivisesti.[56]

Osasto oli edennyt naisasiassaan siinä määrin, että marraskuussa 1903 esitettiin naisleipurien hyväksymistä osaston jäseniksi. Asia jätettiin kuitenkin vielä pöydälle. Seuraavan vuoden alusta naisleipurit saivat osallistua osaston kokouksiin, mutta eivät vielä osaston jäseninä. Kiinnostus vetää naisleipurit mukaan toimintaan lähti hyvin konkreettisista uudistuspyrkimyksistä: leipomoalalle pyrittiin saamaan yötyökielto ja työajan lyhennys. Yhteisessä kokouksessa päätettiin muuttaa osaston sääntöjä sellaisiksi, että myös naisilla oli mahdollisuus olla osaston täysivaltaisia - ja maksavia - jäseniä.[57] Yhteisen rintaman luomisen ongelmana oli, että naiset työskentelivät yleensä omina työ-

---

50 HTY:n Leipuri- ja Kondiittori-ammattiosaston pöytäkirja 17.4.1898 ja 7.5.1898. TA.

51 HTY:n Leipuri-ammattiosaston pöytäkirja 9.12.1900. TA.

52 HTY:n Leipuri-ammattiosaston pöytäkirja 27.11.1904. TA.

53 HTY:n Leipuri- ja Kondiittori-ammattiosaston pöytäkirjat mm. 12.10.1897, 21.11.1897, 11.12.1898 ja 11.9.1899. TA.

54 HTY:n Leipuri- ja Kondiittori-ammattiosaston pöytäkirja 12.11.1899, 19.8., 16.9. ja 14.10.1900. TA.

55 HTY:n Leipuri-ammattiosaston pöytäkirja 18.12.1906. TA.

56 Yliaho - Snellman 1991, s. 39.

57 HTY:n Leipuri-ammattiosaston pöytäkirja 12.11.1903, 31.4.1904 ja 20.1.1904. TA.

ryhminään ja heidän työnsä poikkesi hieman miesten töistä.[58]

Rivien tiivistämiseen kuuluivat myös tiukkenevat säännökset oppilasjärjestelyissä - ammattikunnan työmahdollisuudet oli taattava huolimatta vallinneesta vapaan kilpailun ajasta. Osasto arvosteli voimakkaasti käytäntöä, jossa "naisleipurit ym." kouluttivat puolioppineita leipureita heikentäen ammattitaitoisten työnsaantimahdollisuuksia.[59] Sen sijaan, että osasto olisi ottanut naiset mukaan, kehotettiin näitä maaliskuussa 1905 perustamaan oma osastonsa, jota miehet sitten avustivat niin taloudellisesti kuin henkisestikin.[60] Vasta vuosien 1915-16 nousukausi ja elintarvikepula kypsytti nais- ja miesosastot yhdistymään.[61]

Leipureiden pyrkimys irtaantua työnantajan holhouksesta niin fyysisesti kuin henkisestikin näkyi osaston kannanotoissa. Leipurit vaativat lailla säädettyä vapautta eli halusivat pois työnantajien asunnoista ja ruoasta, jotka tekivät työntekijöihin "orjuuttavan vaikutuksen". Palkka tuli maksaa rahassa. Niin ikään päätettiin yhteneväisten työlakkien ja merkkien käyttöönottamisesta osaston jäsenten kesken.[62] Irtaantumisprosessiin kuului myös muiden ulkoisten tunnusten käyttöönotto. Tammikuussa 1905 uusien juhlanauhojen väriksi valittiin pelkkä punainen, kun se vielä vuonna 1897 oli ollut sinivalkoinen.[63] Muutos näkyi myös käyttäytymisessä - järjestäytyneen väen oli aina ylevällä ja kohteliaalla tavalla osoitettava, että jokaisen "sivistyneen" työläisen velvollisuus oli kuulua ammattiosastoon. Pakottamista ammattiosaston jäseneksi ei kuitenkaan pidetty ihanteellisena.[64]

Vuoden 1916 jälkeen yhdistyneiden osastojen suurin huolenaihe olivat työaikalain rikkomukset ja työehtosopimusten laatiminen kiukustuneiden ja vastahakoisten työnantajien kanssa, jotka toistuvasti hyökkäsivät uutta leipurilakia vastaan. Kiistely leipurilaista jatkui 1920-luvulla. Uusi leipurilaki, joka hyväksyttiin 1927, huononsi työntekijöiden työaikasäännöksiä. Työt sai aloittaa tuntia aikaisemmin.[65] Suuren laman jälkeen osaston naiset järjestivät vuorotellen ompeluseuroja kodeissaan uuden lipun hankkimiseksi osastolle ja myivät

---

58 HTY:n Leipuri-ammattiosaston pöytäkirja 6.6.1904. TA.

59 HTY:n Leipuri-ammattiosaston pöytäkirja 20.10.1904. TA.

60 HTY:n Leipuri-ammattiosaston pöytäkirja 3.11.1904, 15.2., 14.6., 21.7. ja 3.12.1905. TA.

61 HTY:n Leipuri-ammattiosaston pöytäkirja ja 27.1.1916. TA.

62 HTY:n Leipuri-ammattiosaston pöytäkirja 16.9.1904 ja 17.4. ja 23.5.1906. TA.

63 HTY:n Leipuri-ammattiosaston pöytäkirja 28.1.1905 ja 8.5.1897. TA.

64 HTY:n Leipuri-ammattiosaston pöytäkirja 12.4.1905 ja 28.10.1906. TA.

65 Ks. Leipomolaki 20.1.1928: Yliaho - Snellman 1991, s. 75-77.

työttömyyskukkaa. Huolta aiheutti tehdasvalmisteisten leipien myynnin kasvu ja työehtosopimusneuvottelut venyivät kuukausien mittaisiksi.[66] Vuonna 1937 osastossa todettiin, että työläiset elivät vielä sellaisen pelon vallassa, että he menettävät työpaikkansa, jos liittyvät ammattiosastoon tai vaativat korjauksia oloihinsa. Oli tapauksia, joissa työntekijä piti työnantajan tarjoamaa kohtuullista palkkaa "liian suurena".[67] Sotienvälinen kausi merkitsi osastolle edistyksen kärjen taittumista 1800-luvun lopulta alkaneen kasvun ja menestyksellisen työolojen parantamisen jälkeen.

Vasemmistosiiven ammattiyhdistystoiminta

Kansalaissodan jälkeisessä työväenliikkeen hajaannuksessa vasemmistososialistisen naisliikkeen tärkeimmäksi toiminta-alueeksi haluttiin osoittaa ammattiyhdistystoiminta, sosialidemokraattien keskittyessä enemmän puoluepoliittiseen toimintaan. Kun Suomen Ammattijärjestö siirtyi vasemmistososialistien käsiin hajaannuksen jälkeen, katsottiin välttämättömäksi luoda ammattijärjestön yhteyteen naisjaosto, joka vastaisi ammattiyhdistysnaisten pysyttämisestä vasemmistososialistien rintamassa. Ei liene sattuma, että ehdotus naisjaoston perustamisesta tehtiin toukokuussa 1923 eli samoihin aikoihin kun Suomen Sosialistinen Työväenpuolue kiellettiin. Suomen Ammattijärjestön naisjaosto onkin nähtävä ensisijaisesti poliittisena toimintayksikkönä. Ensimmäiseen naisjaostoon valittu Laura Numminen-Härmä vangittiin ja toinen jäsen Elmi Peltolehto joutui poliittisen painostuksen kohteeksi. Kolmas jäsen Ida Nurmi kuoli ennen toiminnan käynnistymistä. Näin ollen jaosto aloitti työnsä vasta helmikuussa 1924. SAJ:n naisjaoston jäsenet pyrittiin valitsemaan naisvaltaisilta teollisuudenaloilta. Jäseniksi valitut Sofia Varvi, Elmi Peltolehto ja Edit Konttinen olivat johtavia naiskommunisteja. Sosialisti Fiina Pietikäinen jätettiin varajäseneksi, eikä hän voinut osallistua kokouksiin.[68] Puheenjohtajaksi naisjaostoon valittiin mies, Väinö Uurtamo, joka siirtyi Metallityöväen liittoon marraskuussa 1929. Tuolloin naisjaoston johtaminen siirtyi Katri Järviselle.[69] Naisjärjestäjänä toimineen Järvi-

---

66 Helsingin Leipomotyöväen Ammattiyhdistyksen kertomukset 1930-32, pöytäkirja 2.2.1931 ja 11.12.1932. MV:KTKKA.

67 Helsingin Leipomotyöväen Ammattiyhdistyksen kertomus 1936 ja pöytäkirja 22.4.1937. MV:KTKKA.

68 SAJ:n naisjaoston pöytäkirjat 4.2.1924 ja 2.3.1924. EK I V:B:1. KA; Työväen Arkistossa sijaitsevasta SSTP:n arkistossa naisjaoston aineistoa ei takavarikoinnin takia ole kuin muutamia irrallisia pöytäkirjoja ja kirjeitä.

69 SAJ:n kertomus vuodelta 1929, s. 81-82. SAJ:n kiertokirje: Toimintaohjeet naisjaostolle 8.11.1924. TA.

Vaikka suomalaiset ammattiliitot etenkin sotienvälisellä kaudella suhtautuivat myönteisemmin muun muassa naimisissa olevien naisten ansiotyöhön ja järjestäytymiseen kuin Keski-Euroopan maiden veljesjärjestöt, jäi naisten toiminta ammattiyhdistysliikkeessä vaisuksi. Työväenliikkeen hajaannuksessa palkkatyöläisnaisten huolet jäivät Suuren Ideologian varjoon. Kuvassa helsinkiläisen siivoojaammattiosaston johtoa 1930-luvun puolivälissä. Takarivissä toinen vasemmalta Aino Halme ja toinen oikealta Elisabet Pousi. Kuva: Työväen Arkisto.

sen työ jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi, sillä hänet vangittiin vuoden 1929 loppupäivinä yhdessä naisjaoston sihteerin Elina Ruotsalaisen kanssa.[70]

Naisjaostolaisten yhteydet vuonna 1918 perustettuun Suomen Kommunistiseen Puolueeseen olivat ilmeiset. Naisjaoston varapuheenjohtajana vuonna 1926 toiminut Hilma Karvinen ja varajäsen Ida Reijonen työskentelivät samaan aikaan Neuvostoliiton Suomen suurlähetystössä, samoin kuin Sofia Varvi ja myöhemmin 1930-luvulla Olga Kajander ja Elmi Peltolehto.[71] Samoja henkilöitä oli kuulunut myös Helsingin työväenyhdistyksen naisammattiosastojen opintopiiritoimikuntaan, missä opiskeltiin muun muassa sosialismin historiaa ja Kommunistista manifestia. Opintopiiriin kuului parikymmentä naista.[72]

---

70 SAJ:n kertomus vuodelta 1929, s. 81-82.

71 SAJ:n naisjaoston pöytäkirja 30.5.1926. EK I V:B:1. KA. Neuvostoliiton Suomen suurlähetystön henkilökuntaluettelot 1925, 1926,1927, 1928, 1929, 1932 ja 1937. EK I XXXVI A 1. KA.

72 Helsingin Työväenyhdistyksen naisammattiosastojen toimikunnan opintopiirin pöytäkirjat syyskuusta 1923 toukokuuhun 1924. (Sig. 331.888). TA.

Ammattijärjestön naisjaoston jäsenet valittiin siten, että Helsingin ammatillisesti järjestäytyneiden työläisnaisten kokous esitti jäsenkandidaatit, ja lopullisen päätöksen teki ammattijärjestön toimeenpaneva valiokunta.[73] Naisten työvaliokunnan toiminnassa kommunistit olivat aktiivisia - niinpä valituiksi tuli juuri heitä. Työläisnaisten kokous toimi SSTP:n lakkauttamisen jälkeen vasemmistososialististen naisten katto-organisaationa. Työvaliokuntaan kuuluivat Helsingissä toimineet eri liittotoimikuntien naisjaostojen edustajat, jotka olivat samoja henkilöitä kuin ammattijärjestön naisjaostoon valitut naiset.[74]

Millä tavalla ammattiyhdistysnaiset lähtivät keräämään tehtaalaisnaisia yhteisten tunnusten alle? Naisjaoston tehtävä oli sen sääntöjen mukaan avustaa ammattijärjestön toimikuntaa ja toimeenpanevaa valiokuntaa ammatillisen valistustyön järjestämisessä. Sen tehtävä oli niin ikään suunnitella yleistä ammatillista valistustyötä naisten parissa, järjestää naisten kokouksia työpaikoilla sekä tuottaa kirjoituksia ammattijärjestön ja liittojen lehtiin naistyöläisten oloista teollisuudessa. Se oli kaikessa toiminnassaan alistettu ammattijärjestön toimikunnalle, jolle sen tuli tehdä vuosittain raportti aikaansaannoksistaan. Saadakseen varoja toiminnalleen jaoston oli ne aina erikseen haettava kutakin tarkoitusta varten.[75]

Naisjaoston työ ei muodostunut naisten oman arvion mukaan kovin tulokselliseksi. Jotain kuitenkin saatiin aikaan. Kolmeen liittoon ja muutamaan ammatilliseen keskusneuvostoon perustettiin naisjaostot. Jaosto julkaisi myös kansainvälisen naistenpäivän julistukset ja lähetti puhujia ja mallipuheita maakuntiin eli jatkoi SSTP:n naissihteeristön työtä. Naisjaoston työtä hankaloitti ammattijärjestön byrokratia ja "yhteisymmärryksen puute" naisjaoston ja ammattijärjestön välillä. Naisjaoston esittämät naisten agitaatioviikon ajankohdat eivät sopineet ammattijärjestölle, sen toimitsijat eivät auttaneet naistenpäivän järjestelyissä, naisten puhujamatkasuunnitelmia ei hyväksytty eikä naisia valittu ammattijärjestön järjestämälle Neuvostoliiton-matkalle.[76]

Huolimatta heikoista toimintamahdollisuuksista, naisjaoston työtä jatkettiin. Jaoston asema parani sikäli vuoden 1926 jälkeen, että sen edustaja pääsi puhevaltaisena osallistumaan ammattijärjestön toimi-

---

73 Katso esim. SAJ:n toimeenpanevan valiokunnan pöytäkirjat 17.5.1926 ja 18.5.1926. TA.

74 Naisten työvaliokunnan toimintakertomus 16.10.1924-27.4.1925. SAJ:n arkisto. TA.

75 SAJ:n kiertokirje: Toimintaohjeet naisjaostolle 8.11.1924. TA.

76 Kertomus SAJ:n naisjaoston toiminnasta 6-7 edustajakokousten väliseltä ajalta. 1923-1926. SAJ:n arkisto. TA.

kunnan kokouksiin.[77] Edustajaksi valittiin Hilma Karvinen.[78] Valitusten jälkeen myös Neuvostoliiton-matkalle lähtevään valtuuskuntaan valittiin naisista Kreta Hiltunen Oulusta ja Saima Raunio Helsingistä.[79] Naisjaosto alkoi julkaista vuonna 1926 lentokirjasta, joka ilmestyi vuosittain vuoteen 1929 saakka. Ensimmäistä "Työtätekevän luokan naisille" -nimistä julkaisua levitettiin ammattijärjestön valistusviikolla 10 000 kappaletta.[80] Naisjaosto sai myös oman järjestäjän pariksi kuukaudeksi. Järjestäjänä toimi Katri Järvinen, jonka lisäksi myös jaoston puheenjohtaja kävi puhujamatkoilla.[81] Huolimatta pienistä parannuksista, oli naisjaoston ja ammattijärjestön suhteissa "epäselvyyttä". Huonot yhteydet maan eri ammatillisten naisjaostojen välillä heikensivät niin ikään toimintamahdollisuuksia.[82]

Mallia Neuvosto-Venäjältä

SAJ:n naisjaoston johdon kannanotoissa on nähtävissä SKP:n vaikutus: neuvostonaisten ammatillista järjestäytymistä pidettiin esikuvana toimintaa järjestettäessä. Neuvosto-Venäjällä oli perustettu vuosina 1917-19 ammattijärjestöjen yhteyteen naiskomissioita, joista kuitenkin luovuttiin 1920-luvun puolivälissä. Uudistetun järjestelmän mukaan naistyöläisiä varten oli edustajia ja ohjaajia ammatillisissa järjestöissä. Vastuu naisten järjestäytymisestä kuului asianomaisten järjestöjen toimikunnille ja puhemiehistöille. Naisten keskuudessa suoritettua työtä ei saanut eristää muusta liittotyöstä. Myöskään mitään erillisiä naisten kokouksia ei saanut järjestää työpaikoilla. Tärkein tavoite oli naisten ammattitaidon kehittäminen, jotta yhä useammat naiset saataisiin teollisuuden palvelukseen ja sitä kautta tuottavaan työhön yhteiskunnan hyväksi. Erillisten naiskomissioiden lakkauttamisen jälkeen naisia ohjattiin yleisiin työpaikkakomissioihin. Komissioiden jäsenistä oli naisia 21 prosenttia (1930). Naisten osuus ammattiliittojen toimikuntien jäsenistä oli kymmenen prosenttia. Ammattiliittojen johto sen sijaan oli miehinen - toimikuntien puheenjohtajina ei ollut yhtään naista.[83]

---

77 SAJ:n naisjaoston kertomus 30.5.1926-1.5.1927. SAJ:n arkisto. TA.

78 SAJ:n naisjaoston pöytäkirja 17.6.1926. EK I V:B:1. KA.

79 SAJ:n naisjaoston toimintakertomus 1927. EK I V:B:1. KA.

80 SAJ:n naisjaoston kertomus 30.5.1926-1.5.1927. TA.

81 SAJ:n naisjaoston kirje 9.8.1926 liitoille ja SAJ:n naisjaoston kirje ammatillisille keskusneuvostoille 1926. TA.

82 SAJ:n naisjaoston kiertokirje 16.6.1928. EK I V:B:1. KA.

83 "Venäjän työläisnaiset". Suomen Ammattijärjestö 3/1930, s. 80-83.

Suomessa naisjaostoihin valittiin myös miehiä. Tämä oli pakon sanelemaa, sillä ainakin yhden naisjaoston jäsenen tuli kuulua ammatillisen keskusjärjestön toimikuntaan. Koska naisia ei toimikunnassa ollut, oli pakko turvautua miehiin, mikä koettiin yleensäkin toiminnalle edulliseksi.[84]

Naisjaostotoiminnan lähtökohdaksi otettiin iskulause "valistustyö on tie naisten vapautukselle". Huvien järjestämistä vältettiin, vaikka sitäkin "sai" harrastaa. Tärkein valistuksen muoto oli suullinen valistus. Työläisnaisia oli valistettava, jotta he antaisivat miestensä järjestäytyä yhteisen kodin onneksi. Miehen rooli perheenpäänä, joka osallistui yhteiskunnalliseen toimintaan koko perheen puolesta - perheen edusmiehenä - eli edelleen voimakkaana sosialistinaistenkin keskuudessa ja käsitystä oli vaikea murtaa.[85] Kuvaavaa on, että vasemmistosiiven toimittamassa Suomen Ammattijärjestö -lehdessä julkaistiin opettavainen tarina englantilaisten työläisnaisten käsityksistä: sikäläinen virkamiesliitto äänestytti 7 000 naisjäsenellään, oliko ansiotyössä olevan miehen vaimon myös oltava työelämässä. Suurin osa äänesti naisen kotiinjäämisen puolesta ja sitä perusteltiin suurilla työttömyysluvuilla. Naiset halusivat antaa paikkansa työttömille perheenpäille.[86] Suomen Ammattijärjestön tarkoitusperiä ei tarvitse hakea kaukaa: Suomessa työttömien määrä oli ennätyksellisen suuri vuosina 1929-33, jolloin kommunistiksi tunnetun oli aivan turha hakea työtä.[87]

Vuosina 1929 ja 1930 SAJ:ssä käytiin suuntariitoja: ns. moskovalaisten ja "hoipertelijoiden" väliset valtataistelut ja suhtautuminen sosialidemokraattien kanssa tehtävään yhteistyöhön kärjistivät suhteet äärimmilleen. Naisjaosto kuului moskovalaisiin. Toukokuussa 1929 valittuun SAJ:n suureen toimikuntaan kuului viisi naista. SAJ:n toimeenpanevassa valiokunnassa ei naisia sen sijaan ollut yhtään.[88]

Ideologista taistelua sosialidemokraattien ja vasemmistososialistien keskuudessa käytiin koko 1920-luku. SAJ:n toimistosihteerinä oli 1920-luvun lopulla Tyyne Leivo (-Larsson), joka leimasi naisjaoston toiminnan poliittiseksi valistustyöksi kommunistien hyväksi. Naisjaos-

---

84 "Ohjeita ammatillisille naisjaostoille". SAJ:n arkisto. TA; Suomen Ammattijärjestö 6/1930, s. 176-179.

85 "Työtätekevän luokan naisille". Suomen Ammattijärjestön naisjaoston lentokirjanen 1927, s. 3-5; "Ohjeita ammatillisille naisjaostoille". Suomen Ammattijärjestö 6/1930, s. 177-179.

86 "Ulkomaiden järjestöt: Naimisissa olevien naisten työ". Suomen Ammattijärjestö 3/1930, s. 89-90.

87 Kostiainen 1987, s. 32-34.

88 SAJ:n suureen toimikuntaan kuuluivat Maija Ahtola, Saima Kiviranta, Ida Reijonen, Hanna Kuusela (varajäsen) ja Olga Kajander. Tietoja SAJ:stä. EK I V:B:1. KA.

tolaiset tekivät ammattijärjestön toimikunnalle asiasta kantelun, mutta se ei aiheuttanut seuraamuksia Leivolle, joka kuitenkin irtisanoutui työpaikastaan hieman myöhemmin.[89]

Sosialidemokraattinen ammattiyhdistysliike

Sosialidemokraattisten naisten ammatillista työtä leimasi 1920-luvulla puoluepoliittinen painotus ja vasemmistosiiven arvostelu: "Toiminta oli kaikissa vaiheissa niin voimakkaalla tavalla bolsevistisen puoluepolitiikan tarkoituksella tehostettua, että se karkoitti järjestöjen toimintapiiristä tuhansittain työläisiä."[90] Poliittinen suuntaus vahvistui, sillä naisliiton jäsenet olivat suurimmaksi osaksi naisia, jotka "olivat niin onnellisessa asemassa, ettei heidän varsinaisesti tarvinnut olla ansiotyössä". Naisliiton tehtäväksi katsottiin kuitenkin jäsenistön aviopuolisoiden tukeminen ammattiyhdistysrintamalla, "etteivät (miesten) pienet palkat pakota perheenäitejä töihin", varsinkin kun heillä oli kotonakin kylliksi työtä. Naisten tehtävä oli vaikuttaa siihen, että yleinen palkkataso pysyisi mahdollisimman korkealla. Näin sosialidemokraatit halusivat laskea myös kotiäitien työn ammatilliseen taisteluun kuuluvaksi.[91]

Huolimatta siitä, että sosialidemokraattisia naisia oli mukana myös ammatillisessa liikkeessä, jäi naisliiton valistustyö 1920-luvulla taloudellisista ja suuntasyistä vähäiseksi. Seuraavan vuosikymmenen loppupuolella tilanne muuttui, kun perustettiin SAK:n naisjaosto. Sosialidemokraattisten ja vasemmistosiiven naisten työnjakoa muovasivat kansalaissodan jälkeen ulkoiset, puoluepoliittiset syyt. Sosialidemokraatit suuntasivat toimintaansa kotiäiteihin ja vasemmistososialistit palkkatyöläisnaisiin. Ammattiyhdistystoiminta oli tuolloin hajanaista ja SAJ kommunistien ja vasemmistososialistien johdossa. Myös sisäiset tekijät, kuten sosialidemokraattisen jäsenkunnan maalaistuminen, vaikuttivat työnjakoon,[92] mutta siihen palaamme tuonnempana.

Niin sosialidemokraatit kuin vasemmistososialistitkin tulivat samoihin johtopäätöksiin pohtiessaan työläisnaisten vähäistä ammatillista järjestäytymistä. Näillä oli päällimmäisenä tulevaisuudenhaaveena oman kodin idylli, mikä johti siihen, että he pitivät työskentelyään

---

89 SAJ:n naisjaoston kirje SAJ:n toimikunnalle 21.10.1928 ja SAJ:n työvaliokunnan pöytäkirja 24.10.1928. TA.

90 SAK:n edustajakokouksen pöytäkirja 19-21.10.1930, s. 57.

91 Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XI edustajakokouksen 29.-31.1.1926 pöytäkirja, s. 31.

92 Soikkanen 1975, s. 404.

teollisuudessa väliaikaisena. Naiset eivät katsoneet itsellään olevan "velvollisuutta" kuulua ammattiyhdistyksiin. Passiivisuudellaan työläisnaisten katsottiin itse heikentävän mahdollisuuksiaan olla naimisissa ollessaan "vain perheenäiti, jonka ei tarvitse huolehtia muusta kuin kodista ja lapsista".[93] Ammatillisen valistamisen taustalla oli halu pudottaa työläistytöt haaveistaan raakaan todellisuuteen: naimisiin meno ja lasten tekeminen heikensivät työläistytön elämisen mahdollisuuksia.[94]

Sosialidemokraattien mielestä ammatillinen valistaminen oli helpompaa kuin poliittinen. Taloudellisen järjestäytymisen edut saattoi tehdä jokaiselle kuulijalle selväksi, koska kyseessä olivat arkipäivän asiat, "leipäkysymykset". Puoluepoliittinen valistustyö oli paljon vaikeampaa, koska kyseessä olivat yleisemmät, valtiollista tai kunnallista toimintaa koskevat kysymykset, joita "valistumaton työläinen ei heti huomaa omakseen ja itseään koskettavaksi".[95] Tavallisten työläisnaisten sitoutuminen työväenliikkeeseen oli kiinni monesta asiasta. Toisille sosialidemokratia oli siirtynyt veren perintönä, toiset omaksuivat sen ammattiosastotyön kautta ja osa kypsyi siihen vuosien 1917-18 levottomuuksien aikana: "Lukiessani kansalaissodan aikaansaamia mittaamattomilta tuntuvia kuolinilmoituksia, minusta tuli punainen."[96]

Sosialidemokraattisen työläisnaisten liiton ja Suomen Ammattijärjestön naisjaoston kesken ei ollut yhteistyötä lainkaan. "Viimeiset ajat ovat olleet sellaiset, ettei mitään kanssakäymistä ole ollut ammatillisesti järjestäytyneiden naisten kanssa".[97] Sosialidemokraattiseen naisliittoon kuului 1920-luvun puolivälissä vain pari ammattiosastoa. Tilanne muuttui vuoden 1930 aikana, kun SAJ:n toimintamahdollisuudet kaventuivat ja sosialidemokraatit alkoivat järjestää uutta sosialidemokraattista ammatillista keskusjärjestöä. Sosialidemokraattinen naisliitto tekikin liittotoimikunnassaan päätöksen keskittyä elpyvään ammattiyhdistystoimintaan ja naisten ammatilliseen järjestäytymiseen.[98]

---

93 "Ammatillisen valistustyön harjoittaminen naisten keskuudessa". Alustuksia ja ehdotuksia Suomen sosialidemokraattisen työläisnaisliiton XI edustajakokoukselle 1926, s. 21-24.

94 "Työtätekevän luokan naisille". Suomen Ammattijärjestön julkaisu 1926, s. 3; "Kaupunkien ja maaseudun työtätekeville naisille". Suomen Ammattijärjestön lentokirjanen 1929, s. 7.

95 "Ammatillisen valistustyön harjoittaminen naisten keskuudessa". Alustuksia ja ehdotuksia Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XI edustajakokoukselle 1926, s. 23.

96 Ida Karkkeen muistelmat. Sidos V. 1961-72, s. 2. TMTT.

97 Hilda Seppälä SAK:n edustajakokouksessa 1930. SAK:n edustajakokouksen pöytäkirja 19-21.10.1930, s. 27.

98 Sosialidemokraattisen Työläisnaisten liiton liittotoimikunnan pöytäkirja 22.7.1930. TA.

Naisjaostoa alettiin puuhata SAK:n yhteyteen vuonna 1933. Naisaktiivien oli aluksi kuitenkin tyydyttävä paikallisiin naistoimitsijoihin, kunnes vuodesta 1935 ammatillisten paikallisjärjestöjen yhteyteen perustettiin sosialidemokraattiselta pohjalta toimineita naisjaostoja, joiden koordinoijaksi luotiin vuonna 1938 SAK:n naisjaosto.[99]

Päätös naisjaoston perustamisesta tehtiin vuoden 1937 edustajakokouksessa, koska "elämän todellisuus" sitä vaati. Helsinkiläiset kutomotyöläiset, ompelijat ja sekatyöläisnaiset sekä tainionkoskelaiset rullatyöläiset vaativat nimenomaan naisjaostoa ja naistoimitsijaa, sillä voimakkaampi herätystyö työläisnaisten keskuudessa voitiin tehdä "vain naisten omatoimisen työskentelyn kautta, koska naiset omassa keskuudessaan ovat vapaampia ja välittömämpiä pohtimaan ja suunnittelemaan yhteisiä asioita".[100] Vuodesta 1935 ammatillisissa paikallisjärjestöissä oli ollut erillisiä naisosastoja, joiden työ oli tuloksellista. Kaikesta huolimatta ammattiyhdistystoimintaa kuvasi oivallisesti E. Louhikon ilmaisu sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen kokouksen päätökseksi: "vakavat miehet puoluetoverit ja ammattiyhdistysmiehet".[101]

Ammattiyhdistysliike oli miesten maailmaa, mutta muuttuvaa sellaista. Se pyrki mukautumaan uuteen tilanteeseen, hankkimaan politiikkansa tueksi yhä kasvavan nais- ja nuorten työläisten joukon tuen. Itse asiassa sillä ei ollut muuta mahdollisuutta kasvun ja voimistumispyrkimysten näkökulmasta. Naisten osuus ammattiliittojen jäsenmäärästä nousi:[102]

1913	12 %
1922	18
1928	22
1932	22
1938	23

Huomattavaa on, että naisten osuuden kasvu ajoittui 1910-luvulle. Jos verrataan tilannetta Saksaan, havaitaan että Saksan Vapaassa Ammattiliitossa naisten osuus oli vuonna 1913 noin yhdeksän prosenttia ja vuonna 1925 noin 18 prosenttia,[103] eli kutakuinkin samansuuruinen kuin Suomessa.

---

99 Valkonen 1989, s. 222-225: Ala-Kapee - Valkonen 1979, s. 71-73.

100 SAK:n edustajakokouksen pöytäkirja 1934, esitykset, s. 38.

101 Sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen edustajakokous 29.-30.9.1929, s. 35.

102 Ala-Kapee - Valkonen 1979, s. 42, 53, 64.

103 Albrecht et alia 1983, s. 113, taulukko 8.

SAK:n sosiaalipoliittinen ohjelma 1930

SAK:n sosiaalipoliittinen ohjelma oli yksi osoitus ammattiyhdistysväen profiloitumisprosessista. Palkkatyöläisten turvattomat olot kärjistyivät 1930-luvun laman aikana, mikä asetti paineita myös ammattiyhdistysliikkeelle. Ensimmäinen SAK:n sosiaalipoliittinen ohjelma julkaistiin keskusliiton ensimmäisessä edustajakokouksessa vuonna 1930 ja se noudatteli sosialidemokraattisen puolueen ja kansainvälisen ammattiyhdistysliikkeen ohjelmien linjoja. Se, että ammatillinen keskusjärjestö julkaisi selkeän ohjelman työväenhuollon järjestämiseksi, ilmensi pyrkimystä palata perinteiseen toimenkuvaan, ammatillisten olojen kohentamiseen. Sosialidemokraattien mielestä "taktikoiden ja soluttajien" poliittista työtä korostanut 1920-lukulainen linja oli hylättävä ja korvattava sosiaalipolitiikkaa korostavalla ohjelmalla.

Ohjelman vaatimukset eivät olleet vaatimattomia ja sen symboliarvo ymmärrettiin hyvin. Se osoitti ammattiyhdistysliikkeen suuntautumista "länteen". Onkin mielenkiintoista katsoa, millä tavalla ohjelmassa otettiin kantaa työläisnaisten keskeiseen ongelmaan eli palkkatyöläisroolin ja äidin roolin yhteensovittamiseen. Naiset saivat osakseen viisi ohjelmakohtaa. Kaksi niistä käsitteli naisten työsuojelua ja kolme äitiysavustusta ja -vakuutusta. Palkkatyöläisnaisten erityistarpeet ja kaksoisrooli otettiin huomioon ensinnäkin esittämällä epäterveellisissä ammateissa työskentelemisen kieltämistä ja yleisten selviytymismahdollisuuksien parantamista maksamalla naisille sama palkka kuin miehille. Työläisnaiset synnyttäjinä asetettiin erityisasemaan sikäli, että naisille vaadittiin maksettavaksi 3,5 kuukauden synnytysloman ajalta naisten keskimääräinen työansio. Äitiysvakuutus oli liitettävä jo olemassa oleviin sairaus- ja hautausavustuksiin. Siinä tapauksessa, että vain aviomies oli vakuutettu, oli vaimolle taattava maksuton kätilön ja lääkärin neuvonta sekä hoito synnytyssairaalassa. Pakollisesti ja vapaaehtoisesti vakuutettujen tuli olla samanarvoisia tässä suhteessa. Niissä tapauksissa, joissa työläisnaiset eivät vähävaraisuuden vuoksi olleet osallisina pakollisissa eivätkä vapaaehtoisissa vakuutuksissa, oli maksettava kertakaikkinen äitiysavustus, joka vastaisi vakuutettujen avustusta.[104]

Kuten sanottu, SAK:n ohjelmalliset lähtökohdat juontuivat kansainvälisen ammattiyhdistysliikkeen kannanotoista ja Sosialidemokraattisen puolueen ohjelmasta vuodelta 1922. Kansainvälisen ammattiyhdistysinternationaalin asettama naisten kongressi tutki palkkatyöläisnaisten asemaa taloudellisen pulakauden aiheuttamien muutosten vuoksi vuonna 1934. Se totesi, ettei ole mitään syytä muuttuneissa-

---

104 SAK:n 19-21.10.1930 pidetyn perustavan kokouksen pöytäkirja liitteineen, s. 97-103. Liiteosa, s. 52-63.

kaan oloissa luopua aikaisemmissa konferensseissa tehdyistä päätöksistä, joilla vaadittiin kaikille samaa oikeutta työhön, sukupuoleen katsomatta. Tärkeänä pulakauden ratkaisuna naiskonferenssi piti järjestelmällisempää työnjakoa eli työpäivän lyhentämistä ja palkkatason järjestämistä niin, että korotettaisiin ostokykyä. "Naisten riisto oli teollisuudessa suurempaa kuin miesten, mutta asiaa ei parannettaisi työntämällä nainen pois työmarkkinoilta, niin kuin fasistiset diktaattorit vaativat. Paljon onnistuneempaa olisi työväenluokan asunto-olojen parantaminen, mutta niin ettei naisten työnsaantia asetettaisi vaaranalaiseksi. Työsuoritusten järkiperäistäminen ja naisten työpalkkojen polkeminen ei johtaisi talouden elpymiseen. Työläisnaisten olisi liityttävä ammattijärjestöihin vastustaakseen vainoa, jolla naimisissa olevien naisten työoikeuksia riistettiin".[105]

SAK:ssa työläisnaisten suuri merkitys niin palkkatyöläisinä kuin perheenäiteinä siis tunnustettiin. Jotta jäsenmäärät liitoissa kasvaisivat, oli valistustyötä tehtävä myös kotiäitien keskuudessa. "Näiden saaminen myötämieliseksi ammattiyhdistysliikkeelle on erittäin tärkeä, sillä kodin ajatuskannasta johtuu usein, onko mies ammatillisesti järjestäytynyt tai ei".[106] Järjestäytymiskysymys nähtiin perheyksikön ratkaisuna, ei yksilöratkaisuna, mikä kertoo ajan tavasta hahmottaa perheen merkitys yhteiskunnassa.

Ay-liike ja vaimojen ansiotyö

Vuonna 1930 Amsterdamin internationaalin yhteydessä toiminut kansainvälinen naiskomitea keskusteli naisten ansiotyökysymyksestä. Erityisesti käsiteltiin toivomusta vaimojen ansiotyön kieltämisestä kilpailun vuoksi. Järjestö oli toimeenpannut selvityksen aiheesta ja siinä korostettiin, että naimisissa olevien naisten ansiotyö oli ristiriidassa ammattiyhdistysliikkeen periaatteiden kanssa. Vaimojen ansiotyötä ei voitu myöskään perustella oikeudenmukaisuussyillä. Tosin todettiin myös, ettei kieltoa voitu rajoittaa ainoastaan vaimoihin, vaan myös sellaisiin naimattomiin naisiin tai miehiin, jotka ansiotyöttäkin tulivat toimeen. Ruotsissa asiasta käytiin keskustelua muun muassa valtiopäivillä ja aviovaimoille esitettiin kieltoa valtion virkoihin. Erityisesti laman aikana työssä käyneisiin vaimoihin, joiden miehet ansaitsivat hyvin, suhtauduttiin vihamielisesti kun veivät työpaikat miehiltä ja naimattomilta naisilta, joiden oli pakko työskennellä tullakseen toimeen. Asia ei muodostunut ymmärrettävämmäksi, vaikka vaimo käytti halvempaa työvoimaa kotinsa hoitamiseen.

---

105 "Naisten palkkatyötä koskeva päätöslauselma". Toveritar 1934, s. 15.

106 SAK:n edustajakokouksen pöytäkirja 22.-24.4.1934, esitykset, s. 57-58.

Naisten ansiotyön kasvua selitettiin järjestön raportissa sosiaalisilla ja taloudellisilla oloilla. Tärkein syy vaimojen hakeutumiseen kodin ulkopuoliseen ansiotyöhön oli puute. Sen arvioitiin kuitenkin olevan venyvä käsite: mikä riitti toisille, ei riittänyt toisille. Belgian ammattijärjestö esitti perhepalkkaa: miesten palkat pyrittäisiin saamaan niin korkeiksi, että nämä kykenisivät elättämään perheensä siedettävällä tavalla. Asia oli kuitenkin kaksipiippuinen. Miesten kohoavat palkat lisäisivät työnantajien halua palkata halpaa naistyövoimaa entistä enemmän. Tarkoituksenmukaisempi keino oli ammattiyhdistysväen mielestä se, että naisten palkat nostettaisiin miesten palkkojen tasolle.

Merkittävää on se, että SAK vastasi "ajan haasteeseen" kirjaamalla ensimmäisen sosiaalipoliittisen ohjelmansa juuri vuonna 1930 - olkoonkin, että se oli lähes sama kuin sosialidemokraattisen puolueen sosiaalipoliittinen ohjelma. SAK:n äänenkannattajan mukaan ei myöskään ollut syytä pyrkiä siihen, että naiset suljettaisiin pois elinkeinoelämästä, kuten Keski-Euroopan maissa oli suuntauksena. Sellaisen ratkaisun tekeminen ei suomalaisen ammattiyhdistysväen keskuudessa saanut kannatusta - sen ei nähty tuottavan mitään etua. Naisten työssäkäynnin nähtiin päinvastoin tuottavan myönteisiä tuloksia yhteiskunnalle ja yksilöille.[107] Teollisuuden näkökulmasta köyhän, kaukana markkinoista olevan ja myöhään teollistuneen maan yritykset pyrkivät saamaan tuotannollista etua työllistämällä pienipalkkaisia naisia, olivatpa nämä naimattomia tai perheellisiä.

Suomalainen ammattiyhdistysliike suhtautui kaikkiaan myönteisemmin naisten liittymiseen ammattiliittoihin kuin keski-eurooppalaiset veljesjärjestönsä. Suuri osa kansallisista liitoista ei hyväksynyt toimintansa alkuvuosina naisjäseniä. Esimerkiksi Isossa-Britannissa kiista naisten hyväksymisestä ammattiliittojen jäseniksi ajoittui 1800-luvun lopulle ja vuosisadan vaihteeseen. Varsinkin ammattityöläisten liitot suhtautuivat naisjäseniin kielteisesti, sen sijaan liitot, joissa oli paljon ammattitaidottomia sekatyöläisiä olivat myönteisempiä. Ensimmäisenä brittiläisenä liittona naisjäsenet hyväksyi National Union of Boot and Shoe Workers vuonna 1874. Vuosisadan vaihteessa tällaisia liittoja oli vasta muutama.[108] Kielteistä suhtautumista aikalaiset perustelivat ennen kaikkea palkkatason ylläpitämisellä, mutta myös naisten passiivisuudella.[109]

---

107 Palkkatyöläinen 8/1930.

108 Boston 1980, s. 42-48.

109 Degler 1980, s. 396-400; Milkman 1985, s. x-xii; Hagemann 1986, s. 59-61.

Naiset ja työväenpuolueet

Suomen Työväenpuolueen ensimmäinen ohjelma (1899) perustui tasa-arvoisuuden periaatteelle. Ohjelmassa oli sekä naisten ja miesten täydellinen yhdenvertaisuusvaatimus että yleisen, yhtäläisen ja välittömän äänioikeuden vaatimus kaikille 21 vuotta täyttäneille sukupuoleen katsomatta. Äänioikeuden ulottuessa koskemaan myös naisia (1906) vaadittiin naimisissa olevien naisten "taloudellisesti ja henkilökohtaisesti orjuutetun aseman" parantamista luopumalla edusmiehisyysjärjestelmästä.[110] Periaatteet olivat selkeät, mutta minkälaiseksi muovautui käytäntö? Seuraavassa tarkastellaan naisaktiivien mahdollisuuksia vaikuttaa puolueissaan. Millainen oli suomalainen työväenliike 1920-luvulla?

Naisten pääsy työväenpuolueiden johtoon heikkenee

Suomen Sosialidemokraattisen puolueen jäsenkunta maalaistui[111] 1920-luvulla. Vuonna 1916 jäsenistä oli 68 prosenttia maaseudulta, vuonna 1924 osuus oli 88 prosenttia.[112] Vuonna 1930 teollisuustyöläisten osuus puolueen jäsenkunnasta oli hieman suurempi (27 %) kuin maanviljelijöiden ja maatyöläisten (24 %).[113] Puolue eli sotienvälisellä kaudella murrosaikaa, jolla oli vaikutuksia myös sen ohjelmaan.

Sosialidemokraattinen puolue oli leimallisesti miesten puolue. Vuonna 1910 miehiä oli 77 prosenttia. Kansalaissodan jälkeen naisten osuus kasvoi ollen vuonna 1921 kolmannes. Voimasuhteet pysyivät samansuuntaisina koko sotienvälisen kauden. Miesenemmistö ei koskenut vain jäsenistöä, vaan oli vielä ylivoimaisempi puolueen johdossa. Puoluekokousedustajista oli huomattava enemmistö miehiä.[114]

---

110 Naisilta puuttui mm. kunnallinen äänioikeus (toteutui 1917) ja kirkollinen vaalikelpoisuus, avioliittolaki perustui miehen edusmiehisyyteen (purkautui osittain 1929), siveellisyysrikoksissa naisia rangaistiin ankarammin kuin miehiä, naiset joutuivat hakemaan virkoihin erivapauden kautta (purkautui 1926), eikä työsuojelulainsäädäntö vielä ottanut riittävässä määrin huomioon raskaana olevan naisen suojelua. Ks. Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen ohjelma 1906, toim. Yrjö Sirola, s. 3, 32.

111 Maalaisuus määritellään tässä erona kaupunkilaisuudelle: tehdastaajamien työläiset kuuluivat "maalaisiin". Jako perustuu Sosialidemokraattisen puolueen puoluetilastointiin.

112 Soikkanen 1975, s. 470.

113 Sosialidemokraattisen puolueen asema vaalipiireittäin 1921-31. Painettu vaalitilasto. TA.

114 Suomen työväenjärjestöjen yleisissä kokouksissa vuosina 1891 ja 1896 ei ollut lainkaan naisedustajia. Vuonna 1899 naisista oli kokouksessa rouva Matilda Tuominen ja neiti Aino Roine Turun työväenyhdistyksestä, Ida Ahlstedt (Aalle-Teljo) Helsingin työväenyhdistyksestä ja neiti Anna Ryynänen Viipurin työväenyhdistyksestä. Vuonna

Kaavio 5: Naisedustajien osuus Sosialidemokraattisen puolueen edustajakokouksissa vuosina 1899-1939

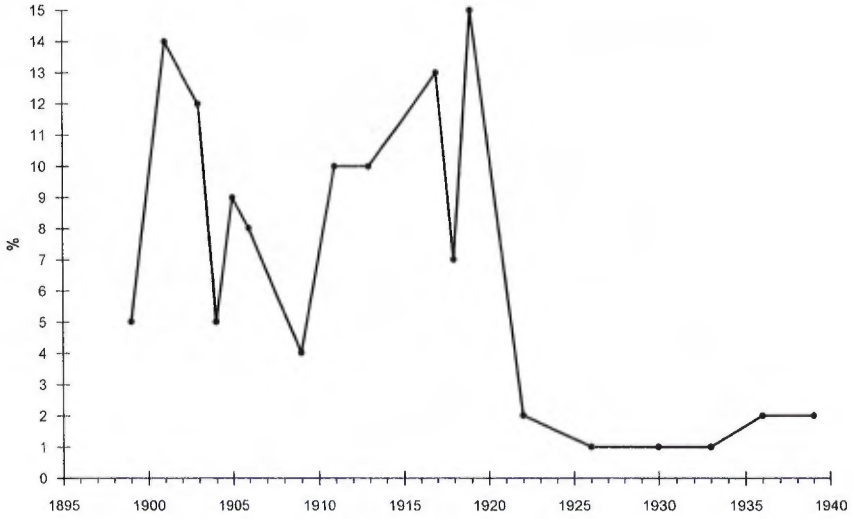

Lähde: Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen edustajakokouspöytäkirjat 1899-1939.

Naisten osuus sosialidemokraattisista puoluekokousedustajista laski hajaannuksen jälkeen. Keskimäärin naisia oli vuosien 1922-30 puoluekokouksissa prosentti. Vuosina 1899-1918 heitä oli ollut keskimäärin yhdeksän prosenttia. Poikkeuksen muodosti vuoden 1919 kokous, jossa naisten osuus oli noin 15 prosenttia edustajista.[115]

Tärkein syy sosialidemokraattisten naisedustajien määrän vähenemiseen lienee se, että hajaannuksen jälkeen suuri osa kaupunkilaisista ja ammattiosastoihin kuuluneista työläisistä kiinnittyi vasemmistososialistiseen ja kommunistiseen liikkeeseen. Sosialidemokraattinen puolue ja sen myötä puoluekokoukset maalaistuivat. Puoluekokousedustajiksi aiemmin valitut naisliittolaiset olivat pääosin kaupun-

---

1922 naisia edustivat Anni Joki Hämeen eteläisestä vaalipiiristä, Kaisu Korhonen Viipurin itäisestä vaalipiiristä ja Lydia Leikas Mikkelin vaalipiiristä. Anni Joki (Perttunen) oli edustajana myös 1926 puoluekokouksessa ainoana naisedustajana. Vuoden 1930 kokouksessa naisedustajina olivat Ida Aalle-Teljo ja Hilda Paavola Viipurin läntisestä vaalipiiristä. Suomen työväenyhdistysten yleisten kokousten pöytäkirjat 1891 ja 1896. Suomen Työväenpuolueen/ Suomen Sosialidemokraattisen puolueen puoluekokousten pöytäkirjat 1899-1939.

115 Saksan Sosialidemokraattisen puolueen puoluekokousedustajista naisten osuus oli vuonna 1899 kaksi prosenttia ja vuonna 1925 noin 13 prosenttia. Albrecht et alia 1983, s. 114, taulukko 9.

kilaisia ja heidän mahdollisuutensa päästä edustajiksi heikkenivät. Toisaalta kunnallishallinto hajautti työtehtäviä. Puoluejärjestö ei enää ollut ainoa vaikuttamisen kanava varsinkaan naisaktiiveille ja puoluejäsenyyden merkitys väheni.[116]

Hajaannuksen alueellisen jaon jälkeen sosialidemokraattien kaupunkilainen naisjohto hakeutui yhä selkeämmin sellaiseen naistoimintaan, joka olisi lähellä sen potentiaalista maalaista kannattajakuntaa. Toisin kuin sosialidemokraatit, kaupunkilaiset vasemmistososialistit ja erityisesti kommunistit halusivat Neuvosto-mallin mukaisesti lopettaa naisten erillistoiminnan: naisten tiet kulkivat siten päinvastaisiin suuntiin hajaannuksen jälkeen.

Sosialidemokraattisten naisten asemaa puolueen keskusorganisaatiossa leimasi puoluetoiminnalle tyypillinen edustusperiaate. Puolueen elimissä, samoin kuin ammattiyhdistysliikkeen johdossa, piti olla vähintään yksi nainen. Puoluetyö ammatillistui ja pääsy huipulle kiristyi potentiaalisten toimitsijoiden määrän kasvun myötä. Naistoiminta oli samassa asemassa kuin nuoriso- ja sivistystoiminta. Tämä johti siihen, että puolueen johtoon valittiin aina "välttämätön" nainen, käytännössä tämä tarkoitti yhden naisen kiintiötä, josta tarpeen tullen kuitenkin livettiin. Naiset pitivät edustustaan liian vähäisenä.[117]

Sosialidemokraattisen puolueen puoluetoimikunnassa istui vuosina 1899-1930 viisi naista vakinaisina jäseninä. Naisten toiminnan eriytymistä kuvaa se, että kaikki jäsenpaikat puoluetoimikunnassa yhtä lukuunottamatta ajoittuivat vanhan naisliiton eli kansalaissotaa edeltäneeseen aikaan. Työläisnaisten luottohenkilöinä olivat kokeneimmat naisliittolaiset: Ida Aalle-Teljo istui puoluetoimikunnassa kolme kautta (1899, 1901, 1905), Hilja Pärssinen kaksi kautta (1903, 1909), Miina Sillanpää vajaat kolme kautta (1906, 1910, 1911) sekä Hilda Seppälä (1920) ja Miina Kontulainen (1904) yhden kauden. Seppälä oli puoluetoimikunnan varajäsen koko 1920-luvun[118] ja häntä voidaan luonnehtia puolueen virallisen linjan kannattajaksi eli tannerilaiseksi.

Puolueneuvostossa oli vuosina 1918-30 vain kolme naista. Vuonna 1919 neuvostoon kuului Ellen Mäkelin Oulun eteläisestä vaalipiiristä. Hänen edustuksensa kuitenkin evättiin suuntaerimielisyyksien takia. Vuonna 1922 neuvostoon kuului Aino Lehtokoski Turun eteläisestä vaalipiiristä ja vuonna 1926 K.H. Wiikin vaimo Anna Wiik Etelä-Suomen ruotsalaisesta vaalipiiristä. Naisliitolla oli nuorisoliiton tapaan mahdollisuus lähettää edustajansa puolueneuvoston kokouksiin. Tällä

---

116 Soikkanen 1975, s. 471.

117 Hilda Herrala, "Miesten mielipide naisten järjestäytymisestä". Toveritar Naistenpäivänumero/1938, s. 74.

118 Haataja et alia 1978, s. 423-427.

ei kuitenkaan ollut äänivaltaa neuvoston päätöksiä tehtäessä.[119]

Ylemmässä puoluehierarkiassa vallinnut miesten ylivalta näkyi myös piiritasolla. Piiritoimikuntien kokoonpanoissa naisten osuus oli edelleen edustuksellinen. Naisia oli piiritoimikuntien jäsenistä korkeintaan yksi, jos yhtäkään. Vuonna 1919 Uudenmaan piiritoimikuntaan ei kuulunut ainoatakaan naista. Jäseniä piirissä oli tuolloin 7 402, joista naisia 2 263 eli 31 prosenttia. Turun eteläisen piirin toimikunnassa istui samana vuonna piirin vahva nainen, Aino Lehtokoski, Oulun eteläisessä Ida Koski, Oulun pohjoisessa piirin rahastonhoitajana oli Jenny Tuomisto ja Kajaanin piirissä Eva Myyryläinen.[120]

Myös perusjärjestöjen ja työväenyhdistysten johto oli miesvaltaista. Esimerkiksi Helsingin Työväenyhdistyksen[121] johtokuntaan ei kuulunut vuosina 1913-29 yhtään naista. Yhdistyksen satavuotisen toiminnan aikana sen johtokuntaan on kuulunut vain yksitoista naista. Tässäkin mielessä vanhan naisliiton kausi oli naisille edullisempi: vuoteen 1912 asti lähes jokaisessa johtokunnassa oli naisedustaja.[122]

Naisten osuus piirien jäsenistössä vaihteli ollen keskimäärin viidennes. Kaupungeissa sosialidemokraattisten naisten osuus vaalipiirien koko jäsenmäärästä oli suurempi kuin maaseudulla:[123]

---

119 Sosialidemokraattisen puolueen puoluekokouspöytäkirjat 1918-30: puolueneuvoston jäsenten valitseminen.

120 Sosialidemokraattisten piirijärjestöjen toimintakertomukset 1913-1919. Kertomus Suomen Sosialidemokraattisen puoluetoimikunnan toiminnasta 1.1.1919-30.9.1919, s. 35-73.

121 Hajaannuksen jälkeen Helsingin Työväenyhdistys lakkasi olemasta puolueosasto: sen 9 000 jäsenestä 8 400 kuului puolueeseen ammattiosastonsa kautta. Ammattiosastot irtautuivat puolueesta, jolloin HTY menetti valtaosan jäsenistään ja siitä tuli taloudellinen yhdistys. Kettunen 1986, s. 222.

122 Tuomisto 1984, s. 480-485.

123 Sosialidemokraattisen puolueen asema vaalipiireittäin 1921-38. Painettu vaalitilasto. TA.

Taulukko 9: Naisten osuus Sosialidemokraattisen puolueen vaalipiireissä vuosina 1921, 1929 ja 1938

Vaalipiiri	1921	1929	1938
Uusimaa	32	31	31
Turun et.	30	26	22
Turun pohj.	34	25	24
Hämeen et.	34	29	27
Hämeen pohj.	33	26	26
Viipurin länt.	26	30	30
Viipurin it.	23	26	27
Mikkelin piiri	21	22	16
Kuopion länt.	17	20	15
Kuopion it.	18	12	16
Vaasan it.	30	23	24
Vaasan yhdistetty	28	24	29
Oulun yhdistetty	-	28	26
Ruotsinkielinen piiri	29	22	20
Yhteensä	29	26	26
Kaupungit	33	33	33
Maaseutu	28	25	23

Lähde: Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen vaalitilasto 1921-38.

Kansalaissodan jälkeisessä tilanteessa naisten osuudet olivat suuremmat kuin 1930-luvulla. Naisten osuus sosialidemokraattisten piirijärjestöjen jäsenistössä oli heikoin Kuopion läntisessä ja itäisessä piirissä. Vahvimpia alueita olivat Uusimaa, Hämeen eteläinen ja pohjoinen piiri sekä Viipurin läntinen piiri, joissa naisten osuus jäsenistöstä oli vajaa kolmannes. Naisten osuus piirijärjestöissä aleni hieman 1920-luvulla. Osuuden aleneminen johtui maaseutupiirien jäsenkunnan lievästä miehistymisestä, sen sijaan kaupungeissa naisten osuus pysyi samana koko 1920-luvun.

Miksi naiset jäivät pois työväenjärjestöjen hallinnosta? Yksi syy oli edellä esitelty puolueen jäsenistön maalaistuminen ja toinen puolueeseen sidotun työn merkityksen väheneminen muiden työalueiden laajentuessa. Kolmas tekijä oli kunnallisjärjestöjen roolin vahvistuminen. Jo puolueen Oulun kokouksessa 1906 hyväksyttyjen sääntöjen mukaisesti valtaa alettiin siirtää työväenyhdistyksiltä kunnallisjärjestöille. Naisliittolaisten mukaan syy naisten poissaoloon oli siinä, että

1910-luvulla suurissa kaupungeissa eli siellä missä aktiivit naisliittolaiset toimivat, suurin osa kunnallisjärjestöjen edustajista oli ammattiosastoista, joissa naisten osuus oli hyvin vähäinen. Naiset kuuluivat ammattia vailla olleina "vaimoina" ensisijaisesti työväenyhdistyksien naisosastoihin, jolloin heidän vaikutusmahdollisuutensa heikkenivät. Naisliitto vastusti uutta järjestelmää, mutta oli voimaton muuttamaan sitä.[124]

Vuoden 1919 puoluekokouksessa uudistetut säännöt eivät muuttaneet enää tilannetta naisille edullisemmaksi. Keskeinen muutos koski nimittäin ammattiosastojen roolin heikentämistä puolueessa: vain ne ammattiosastot, joista kaikki jäsenet kuuluivat puolueeseen, saattoivat olla puolueosastoja. Toinen merkittävä muutos vuoden 1919 säännöissä oli se, että puoluekokousedustajat valittiin jälleen kunnallisjärjestöittäin eikä piireittäin, kuten Kotkan puoluekokouksessa (1909) oli päätetty.[125]

Kunnallisjärjestöt maalaistuivat puolueen myötä, minkä naisliittolaiset näkivät ongelmallisena. Heidän mielestään kunnallisjärjestöittäin tehtävät valinnat antoivat kyllä kansanvaltaisen ja proletaarisen vaikutelman, mutta järjestelmä oli naisten kannalta armoton. Uuden vaalitavan mukaan jokainen kunnallisjärjestö lähetti yhden edustajan jokaiselta alkavalta 200 jäseneltä. Naisten mukaan tämä johti siihen, että "luonnollisen" valinnan kautta edustajaksi valittiin mies - "naisen tuli olla huomattavasti kyvykkäämpi kuin miehen", jos halusi tulla valituksi. Naisliitto tähdensi, että arvostelun takana ei ollut mikään "nainen-mies- kysymys", vaan tarkoitus oli kiinnittää yleistä huomiota naisten rekrytoimiseen toimikuntien jäseniksi. Naisten itsensä tehtävänä oli pitää kiinni "saavutetuista eduista".

Naisliittolaiset pitivät uuden vaalitavan seurauksena myös sitä, että puoluekokous kiinnitti erikoisen paljon huomiota maalaisväestön taloudellisten olojen kohentamiseen, "mennen jopa niin pitkälle, että aikaisempi vaatimus maan perinnöllisestä vuokraoikeudesta muutettiin pikkuvuokraajiin nähden omistusoikeudeksi".[126]

Naisten vastarinta

Miten tämä lukujen valossa täysin epäsuhtainen kokonaisuus käytännössä toimi? Millä tavalla naiset suhtautuivat tilanteeseen? Työväenpuolueiden keskushallintoon pääsyä alkoivat säädellä valintamekanis-

---

124 "Vastaako naisten erikoistoiminta puolueessamme tarkotustaan". Pöytäkirja Sosialidemokraattisen naisliiton VI edustajakokouksesta 1.-3.9.1911. Liitteitä, s. 1-3.

125 Soikkanen 1975, s. 370.

126 "Silmäys äskeiseen puoluekokoukseemme". Kirj. Hilda Seppälä. Toveritar 4/1922, s. 70-71.

mit, joilla henkilöitä asetettiin puolueäänestykseen ja sitä kautta sijoitettiin ehdokaslistoille. Tähän oli naisliitossa kiinnitetty huomiota jo ensimmäisten eduskuntavaalien yhteydessä. Naisliitto teki liittokokouksessaan 1906 päätöksen, jonka mukaan naisia oli asetettava vaalipiirien ehdokassijoille siten, että heillä oli reaaliset mahdollisuudet tulla valituksi. Asia ei ollut yksiselitteinen edes naisaktiiveille. Ida Aalle epäili poliittiseen toimintaan kypsymättömien naisten kykyä suoriutua moisesta edustustehtävästä, minkä takia oli ensisijaisesti valittava "kyvykkäimmät miehet". Kokouksen yleinen ilmapiiri ei kuitenkaan yhtynyt Aalteen näkemyksiin, koska ei ollut mitään syytä olettaa naisten olevan heikompia kuin miesten. Vaikka naisten liittyminen yleisiin valitsijayhdistyksiin nähtiin ongelmallisena, ei naisten omia valitsijayhdistyksiä pidetty tarkoituksenmukaisina. Naisten itsensä tehtäväksi annettiin piirien valitsijayhdistysten perustaminen ja valvominen sekä ehdokaslistojen laatiminen.[127]

Vuoden 1917 eduskuntavaalien yhteydessä pidetty puolueäänestys ehdolleasettelusta sai naisliiton käsittelemään asiaa. Edellisenä vuonna eduskuntaan oli valittu 17 naista (17 % sosialidemokraatisista edustajista), vuonna 1917 vain kymmenen (11 %). Naisliittolaiset pitivät ongelmaa lähes jokaista piiriä koskettavana, minkä takia he pitivät ehdokasasetteluja puolueellisina, naisia syrjivinä. He tekivät puoluetoimikunnalle asiasta kantelun, mutta se ei johtanut toimenpiteisiin.[128]

Myös vuoden 1922 eduskuntavaaleja ennen toimitettu puolueäänestys ja lopullinen ehdokasluettelo poikkesivat toisistaan naisliittolaisten mielestä miesten eduksi. Mikkelin piirissä puolueäänestyksessä kolmannen sijan saanut Aino Sommarberg (Malkamäki) syrjäytettiin lopullisilta listoilta. Naisliitto teki asiasta jälleen kantelun puolueen johdolle, mutta tuloksetta.[129] Kyseisen vuoden eduskuntavaaleissa naisten tappiomielialaa lisäsi se, että istuvista naiskansanedustajista neljä kymmenestä ei asettunut ehdokkaaksi seuraavissa vaaleissa. Naisia oli ehdolla kymmenessä vaalipiirissä 16. Viisi vaalipiiriä, Vaasan eteläinen, Vaasan pohjoinen, Oulun eteläinen, Kuopion itäinen ja Kuopion läntinen, eivät asettaneet lainkaan naisia ehdolle. Naisia tuli valituksi 11 (21 %), mikä oli huomattavan suuri osuus verrattuna edelliseen tai myöhempään kauteen, kuten tulemme seuraavassa luvussa näkemään.[130]

---

127 Työläisnaisten ylimääräisen edustajakokouksen 8.-10.10.1906 pöytäkirja, s. 13-16.

128 Sosialidemokraattisen naisliiton liittotoimikunnan pöytäkirja 17.10.1917. TA.

129 Sosialidemokraattisen työläisnaisten liiton liittotoimikunnan pöytäkirja 25.4.1922. TA.

130 "Katsaus vaalivalmisteluihin". Kirj. Hilda Seppälä. Toveritar 5/1922, s. 83-84.

Juonittelu ehdokaslistojen asettelussa nousi esiin myös vuoden 1929 vaalien yhteydessä. Naisia oli asetettu ehdolle 48, joista lopullisille listoille oli päässyt 24. Valituksi eduskuntaan tuli seitsemän naista (12 prosenttia sosialidemokraattisista edustajista), mitä naisliittolaiset pitivät liian vähäisenä määränä. Juonitteluna pidettiin esimerkiksi Hämeen pohjoisen vaalipiirin menettelyä, jossa puolueäänestyksessä viidenneksi tullut nainen syrjäytettiin, vaikka hänellä olisi ollut hyvät mahdollisuudet päästä läpi, koska piiristä valittiin seitsemän uutta kansanedustajaa. Parannukseksi asiaan ehdotettiin naisliiton vallan kasvattamista siten, että liitossa seulottaisiin lopullisille listoille pääsevät naiset. Se nähtiin kuitenkin mahdottomaksi, olihan paikallisosastoille annettu enemmän valtaa: "Toista se olisi ollut toiminnan alkuaikoina" (Miina Sillanpää). Miesten nähtiin kyllä kannustavan naisia työväenjärjestöjen toimintaan, mutta "määrätyillä aloilla, arpajaistoimikunnissa ja ravintoloissa, mutta kun on kyse johtokunnasta, on se jo paha asia, sitä ei sallittaisi" (Anni Huotari).[131]

Naisten oppositio miehistä puoluehierarkiaa ja sen mekanismeja kohtaan oli ilmeinen, mutta kritiikki ilmaistiin maltillisesti: "Olisimme erikoisesti toivoneet meidän puolueemme, joka ajaa kaikkien ihmisten yhdenveraisuusaatetta, ottavan huomioon nämä seikat". Nämä seikat olivat äänestäjäkunnan naisenemmistö ja naisten äänioikeuden pitkät perinteet, minkä vuoksi naisliittolaisten mielestä olisi ollut kohtuullista olettaa tasa-arvoisuuden saaneen edes hieman jalansijaa puolueessa. Perusteluksi naisten poisjättämiselle ei naisliiton mielestä enää kelvannut väite, ettei ollut tarpeeksi kykeneviä naisia, varsinkin kun ehdokas voitiin ottaa muualtakin kuin "aivan oman kylän" työväenyhdistyksestä.

Valintamekanismin takia naisten valitsemisen esteenä olivat naisliittolaisten mielestä ensisijaisesti miehet, jotka halutessaan olisivat kyenneet muuttamaan tilannetta naisten eduksi.[132] Anni Romppainen Utrasta kiteytti asian näin: "Meillä on valitettavasti vielä niin paljon sellaisia miehiä, jotka pitävät naista jonkinlaisena mukavuusleluna miehille, eikä itsenäisenä ihmisenä. Sellaiset miehet ivaavat naisten toimintaa".[133]

Miehet puolestaan syyttivät naisia passiivisuudesta, ja pitivät tätä syynä naisten vähäiseen määrään puoluejohdossa. 1930-luvulla Toveritar-lehti haastatteli piirisihteereitä naistoiminnan järjestämisestä. Joensuulainen piirisihteeri Kettunen oli erityisen naistoiminnan kannalla, sillä "jotain olisi tehtävä, siitä tulee vakuutetuksi tietäessään,

---

131 Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XII edustajakokouksen 28.-31.5.1929 pöytäkirja, s. 13-14, 20-25.

132 "Katsaus vaalivalmisteluihin", kirj. Hilda Seppälä. Toveritar 5/1922, s. 84.

133 "Vastaus Toverittaren kiertokyselyyn". Toveritar 5/1925, s. 63-64.

miten moni puolueosasto kärsii siitä, ettei naisia ole muun muassa näyttämötoimintaan, eipä edes ravintolatoimitsijoiksi". Samanlaisia näkemyksiä esittivät myös ensolainen Nevalainen ja hämeenlinnalainen Aaltonen: ilman naisia ohjelmallisten iltamien järjestämisestä ei tule mitään. Maaseudulla näytelmät olivat tilaisuuksien vetonauloja, joiden onnistumisesta riippui koko tilaisuuden menestyminen. Niinpä naisten työ huvitoimikunnissa oli ensiarvoisen tärkeää. Sen sijaan naisten erillinen herätystyö ja valistaminen annettiin yksimielisesti naispiirien tehtäväksi.[134]

Kunnallisessa toiminnassa tilanne oli samansuuntainen kuin eduskuntavaalien ehdokasasettelussa. Valtuustoihin pääsemisen ratkaisi hyvä sijoittuminen ehdokaslistoille. Tarkasteltaessa naisten ehdollepanoa, ei voida olettaakaan, että heitä olisi valittu enemmän, siksi vähäiseksi heidän määränsä jäi. Poikkeuksena on Helsinki, jossa naisia asetettiin muun muassa vuoden 1925 vaaleissa hyvin ehdolle verrattuna maakuntiin. Sen lisäksi, etteivät naiset äänestäneet naisehdokkaita, vaikutti naisten vähäisyyteen se, että ehdokasasettelun vahvisti puolueäänestys, johon osallistui enemmän miehiä kuin naisia.

Ei ollut ihme, että järjestönaiset itseironisesti totesivat kunnallisten luottamuspaikkojen jakamisen "miesliikkeeksi": "Kuten tunnettua, pärjäsi proletariaatti verrattain hyvin kunnallisvaaleissa (1928), mutta verrattomasti suuremmalla menestyksellä pärjäsivät kuitenkin miehet. He valtasivat kaikissa kunnissa aivan ylivoimaisen enemmistön. Eläköön siis miessuku."[135]

Sosialidemokraattisten naisten äänitorvi oli Toveritar-lehti. 1920-luvun puolivälissä puoluesihteeri esitti naisten lehteä lakkautettavaksi ja sen tilalle perustettavaksi Suomen Sosialidemokraattiin ns. naisten sivua, joka ilmestyisi kerran viikossa. Sen sijaan, että naiset olisivat nostaneet äläkän, tyytyivät he maltillisesti esittämään niin kovat ehdot lehden lakkauttamiselle, ettei puoluetoimikunta voinut niihin suostua. Niinpä lehti jatkoi ilmestymistään normaalisti. Naisten sivua olisi ehtojen mukaan pitänyt olla saatavissa myös erillisenä, naisliiton olisi tullut saada sananvaltaa lehdessä yleisesti ja toimittajaksi olisi tullut valita työläisnaisliikettä tunteva henkilö.[136] Naisliitto ilmoitti sen sijaan Toverittaren olevan puoluelehti, minkä seurauksena naiset saivat puolueneuvostoon lehtensä edustajan, Emmi Huttusen.[137]

---

134 "Miesten mielipide naisten järjestäytymisestä". Toveritar Naistenpäivänumero/1938, s. 72-75, 80.

135 "Miesliike". Kirjoittanut turkulaisen Sosialisti-lehden pakinoitsija Muste-Maalari, jota Hilda Seppälä siteeraa. Toveritar 1/1929. s. 7.

136 Sosialidemokraattisen työläisnaisliiton liittotoimikunnan pöytäkirja 14.4.1925. TA.

137 Sosialidemokraattisen työläisnaisten liiton liittotoimikunnan pöytäkirja 30.12.1927. TA.

Sosialidemokraattisen puolueen sisäisessä suuntajaossa naisliittolaiset olivat myös jakaantuneet. Naisliiton voimakaksikko Miina Sillanpää ja Hilda Seppälä olivat tannerilaisia, mikä leimasi koko naisliiton linjaa. 1920-luvun alussa esiintyi kuitenkin liiton sisällä suuntaerimielisyyksiä. Anni Huotari, Aino Lehtokoski ja Hilma Koivulahti-Lehto olivat hajaannuksen aikana lukeutuneet puolueen "keskustalaisiksi". He olivat allekirjoittaneet vuonna 1920 ns. keskustan julistuksen, jossa hyökättiin Tannerin johtamaa puolueen johtoa ja Suomen Sosialidemokraatin linjaa vastaan. Keskustan julistus liittyi hajaannuskeskusteluihin. Sen mukaan puolueen hajaannus johtui ääriryhmien välisestä taistelusta. Hannu Soikkanen on luonnehtinut keskustan julistuksen tavoitteita osittain taktisiksi. Kysymyksessä oli hajaannuksen ja kommunistien kannatuksen laajenemisen estäminen. Myöhemmin 1920-luvulla naisten jyrkkä luokittelu eri suuntien kannattajiksi oli vaikeaa. Esimerkiksi Aino Lehtokoski ilmoitti, että keskustan julistuksen sanamuotoa oli muutettu allekirjoituksen jälkeen ja puolusti puolueen oikeistolaisiksi syytettyjä. Keskustaryhmä hajosikin melko pian.[138] Kaikkiaan naisliiton rooli puolueen sisällä pysyi yhtä autonomisena kuin kymmenluvulla.[139] Autonomiaan kuului edustusoikeus, muttei tasa-arvoista pääsyä puolueen johtoon.[140]

Vasemmistosiiven naiset

Edellä on hahmoteltu naisten paikka sosialidemokraattisen puolueen organisaatiossa. SSTP:ssa ja SKP:ssa tilanne oli samansuuntainen eli naisten osuus puolueen johdossa oli vähäinen. Puoluetoimikunnissa naisia oli edustusperiaatteen mukaisesti korkeintaan yksi.[141]

---

138 Soikkanen 1975, s. 387-390.

139 Ks. tarkemmin Lähteenmäki 1989, s. 157-158.

140 Tässä mielessä tilanne oli samansuuntainen Saksan sosialidemokraattisen puolueen kanssa. Ks. Pore 1981 ja Thönnessen 1973.

141 Haataja et alia 1978, liitteet 1 ja 6, s. 431, 444.

Taulukko 10: Naisten määrä SSTP:n ja SKP:n puoluetoimikunnissa vuosina 1918-25

	SSTP		SKP	
	Naisia	Yhteensä	Naisia	Yhteensä
1918			-	7
1919			-	9
1920	-	7	-	6
1921	1	6	1	12
1922	1	6		
1923	1	7		
1924				
1925			1	19

Lähde: Haataja et alia 1978, liitteet 1 ja 6, s. 431, 444.

Kaikkein korkeimmalle Suomen kommunistisen puolueen hierarkiassa kohosi Anny Johanna eli Hanna Malm. Hän oli syntynyt 1887 Helsingissä. Hän toimi vuosina 1913-18 Vaasan Pohjoisen piirin piirisihteerinä ja vuosina 1917-18 Suomen Palvelijain Liiton ja Talous- ja Ravintolatyöntekijäin Liiton sihteerinä. Ennen poliittista uraansa Malm oli kirjansitojana muun muassa Weilin & Göösillä, missä hänen työtoverinaan oli Martta Salmela.[142] Kansalaissodan aikana hän oli Suomen Kansanvaltuuskunnan sisäasiainsihteeri ja Työväen Pääneuvoston jäsen. Sodan jälkeen Malm pakeni Tukholmaan, mistä pyrki muiden kommunistien tavoin organisoimaan toimintaa Suomeen. Hän kävikin Suomessa marraskuussa 1920 ja jälleen elo-syyskuussa 1921. Hän liikkui suhteellisen vapaasti kaupungilla, joskin valepuvussa.[143] Hän kävi kylässä muun muassa Salmelalla, mutta Martta vierasti "Hannan mahtipontisuutta ja liioittelevia ilmaisuja".[144] Malm kirjoitteli lehtiin nimimerkillä Mutteri.[145]

Tukholmasta Malm siirtyi Neuvostoliittoon, avioitui Kullervo Mannerin kanssa ja toimi puolueen poliittisessa toimikunnassa 1920-luvun. Vuosikymmenen lopulla hän menetti sekä SKP:n, suomalaisten kommunistien että kansainvälisen kommunistisen naisliikkeen tuen

142 Salmela-Järvinen 1966, s. 32.

143 Andersin (Kullervo Manner) ja Margitin (Hanna Malm) kirje 9.9.1929. EK I III J. 5f. KA.

144 Salmela-Järvinen 1966, s. 32-34.

145 Esim. Punainen Karjala nro 140 1926, s. 3; Kommunisti 1931, s. 23; Proletaari nro 4 1931.

ja irroitettiin puoluetyöstä. Huhtikuussa 1935 hänet vangittiin ja tuomittiin seitsemäksi vuodeksi leirille.[146] Vuonna 1936 Malm katosi asiapapereista ja kuulopuheiden mukaan hukkui tai hukuttautui vankileirin läpi virtaavaan puroon.[147]

Naisten omat järjestöt

Jos työväenliikkeen jakautuminen ammatilliseen ja poliittiseen toimintakenttään ei ollut yksinkertainen prosessi, ei sellainen ollut myöskään naisten omien järjestöjen perustaminen. Ne kuitenkin omaksuttiin suhteellisen nopeasti keskeiseksi, naisia aktivoivaksi organisaatiomuodoksi. Huolimatta erillisjärjestöistä on koko työväenpuolueiden historian ajan ollut naisia, jotka ovat toimineet yhteisjärjestöissä miesten kanssa. Tällaisia naisia on ollut enemmistö. Vuonna 1900 Sosialidemokraattisessa puolueessa oli naisjäseniä noin 18 prosenttia, mutta heistä vain noin neljä prosenttia kuului heinäkuussa 1900 perustettuun Työläisnaisten liittoon (liitetaulukko 6). Kuten edellä olemme todenneet, työväenpuolue ja ammattiliitot ovat perustamisestaan lähtien olleet leimallisesti miesenemmistöisiä ja miesjohtoisia. Naisjäsenet ylipäätään ja naisliittolaiset erityisesti ovat niissä muodostaneet pienen vähemmistön (liitetaulukko 7).

Naisjärjestöt

Aamulla neljäntenä heinäkuuta vuonna 1900 riensi Helsingin työväentalolle pyhävaatteisiinsa pukeutuneita naisia kahviaamiaiselle jännittyneissä tunnelmissa. Kokoukseen oli valmistauduttu huolella. Työväentalon juhlasali oli koristeltu kilvillä ja koivuilla, köynnöksillä ja kukkasilla. Paikalle kokoontuneille palvelijattarille, ompelijattarille, kutojille, tehtaalaisille, silittäjille ja kylvettäjille tilaisuus oli merkittävä. Työläisnaisille ryhmänä nähtiin olevan paljon työtä vapaan kilpailun ja keinottelujen aikakautena. "Tulvillaan ovat useimmat tehtaamme epäluonnollisista oloista, ylenmääräisistä rasituksista ja niukasta toimeentulostaan kärsiviä naistyöläisiä, voisipa oikeammin sanoa tehdasorjia".[148]

Erillisjärjestäytyminen näyttää olleen työläisnaisille luontevampaa kuin yhteisjärjestäytyminen, josta oli jo saatu kokemuksia raittius-

---

146 Hyvönen 1973, s. 118; Oskar Arjanteen kertomus. EK I XXXV A. KA; Suomen Sosialidemokraatti 12.6.1943, s. 3, 6.

147 Rentola 1994, s. 30.

148 Ensimmäisen yleisen työläisnaisten edustajain kokouksen pöytäkirja 4.-6.7.1900, s. 3-6.

seuroissa.[149] Ompelijat olivat yksi ammattiryhmä, jossa yhteisjärjestäytyminen ei vuosisadan alussa saanut kannatusta. Yksi ompelijoiden ensimmäisen edustajakokouksen käsiteltävistä kysymyksistä oli "onko ryhdyttävä miesräätälien kanssa yhteistoimintaan". Istuntoon kutsuttiin mukaan miesräätälit, joiden esittämässä alustuksessa periaatteessa suosittiin yhteisjärjestöjä, vaikka ne käytännössä olivat usein muuttuneet "työväenaatteen pilakuviksi". Epäluulot toista sukupuolta kohtaan olivat molemminpuolisia. Turun Räätäliliitto oli tehnyt virallisen päätöksen, etteivät mies- ja naisräätälit voi liittyä samoihin osastoihin hankaluuksitta. Naisompelijat puolestaan "halveksivat eräillä paikkakunnilla miesräätäleitä ikäänkuin joitakin huonompia ihmisiä", eivätkä sen takia halunneet yhteistoimintaa.[150] Ulkolaisten tutkimusten mukaan naistyöläiset saattoivat samasta syystä vastustaa samapalkka-periaatetta - miehet valtaisivat heidän työmaansa.[151]

Huolimatta siitä, että työväenpuolueissa ja ammattiyhdistysliikkeessä naisten määrä oli vähäinen, naisjärjestöjen elinvoimaisuus historian saatossa ja aikojen murroksissa kertoo myös naisliittolaisten kyvystä muuntua ja vaihtaa toimintansa painoalueita ajan vaatimuksia vastaaviksi. Vuosisadan vaihteessa ulkomainen esimerkki vaikutti perustettujen naisjärjestöjen organisoitumismuotoon. Työläisnaisliikkeessä Saksan sosialistisen naisliikkeen pyrkimys järjestäytyä porvarillisten naisten tapaan erillisjärjestöihin omaksuttiin Suomessa sanomalehtikirjoitusten, opintomatkojen ja kirjallisuuden välityksellä.[152] Myös suomalaisten naisasianaisten järjestöt 1800-luvun lopussa olivat omiaan vahvistamaan työläisaktivistien uskoa erillisjärjestöjen toimivuuteen.[153] Lisäksi Suomen työväenpuolueen johto tuki erillisten naisjärjestöjen perustamista. Uskottiin, että niiden avulla puolueelle saataisiin sellaista kannattajakuntaa, jota yleisellä puolueagitaatiolla ei olisi tavoitettu. Puolue näki naisten erillisjärjestön hyvänä naisjärjestäjien koulutus- ja harjoittelupaikkana. Erillisjärjestön tukeminen kertoo myös työväenpuolueen tarpeesta lisätä ja pysyttää naisjäseniä työväenliikkeen järjestöissä jo ennen äänioikeusuudistusta, jonka jälkeen

---

149 Sulkunen 1986, s. 260-272.

150 Suomen Ompelijain ensimmäisen edustajakokouksen pöytäkirja 20.-21.elokuuta 1901, s. 10-12.

151 Cobble 1988, s. 13. Kirjoittajan kohderyhmänä olivat vuosisadan alun tarjoilijat, joiden asenne kuitenkin muuttui 1930-luvun lopulle tultaessa.

152 Saksassa ensimmäiset työläisnaisten järjestöt olivat vuonna 1889 perustetut naisten agitaatiokomiteat. Vuonna 1908 myös naisille tuli mahdolliseksi kuulua poliittisiin järjestöihin. Kansainvälisistä suhteista Lähteenmäki 1989, s. 140-161; Hentilä 1989 a ja 1989 b, s. 162-185; Yleiskatsaus ruotsalaisten naisten järjestäytymiseen Losman 1987, s. 195-225.

153 Ks. mm. Åström 1961, s. 15-27; Jallinoja 1983, s. 32-122.

naisista tuli varteenotettava, poliittisia vaikutusmahdollisuuksia omaava ryhmä.

Naiset olivat kiinnostuneet toisenlaisista työmuodoista kuin miehet. Tällaisia olivat muun muassa käsityökerhot, avustustyö ja lasten ohjaaminen. Erillistoimintaan johti myös vallinnut järjestö- ja vaalilistakäytäntö, kuten edellä on esitetty. Naiset kokivat asemansa heikoksi yhteisjärjestöissä: "Sillä tunnettuahan on, että yhteisissä kokouksissa miehet syrjäyttävät naiset ja tunnettuahan on myös se, että naiset puhujina voivat vaikuttaa enemmän naisiin kuin miehiin".[154]

Uudelleenarvio

Jo vanhan työväenliikkeen aikana naisten erillistoiminta askarrutti mieliä, mutta naispiirien tai naisten liiton yhdistäminen yhteisjärjestöihin ei saanut laajempaa kannatusta.[155] Tilanne muuttui kuitenkin kansalaissodan jälkeen. Suomen Kommunistisen Puolueen ohjeiden mukaan erillisjärjestöt, kuten naisliitto, oli lakkautettava vahingollisina. Tilanne oli uusi, eivätkä kaikki vasemmalle suuntautuneet naisliittolaiset olleet vakuuttuneita liittonsa vahingollisuudesta. Radikaalin tai kommunistisen linjan valinta merkitsi kuitenkin asettumista erillisen naisliiton olemassaoloa vastaan. Sen sijaan naisliittolaisten maltillinen siipi tuki varauksettomasti liiton toiminnan jatkamista.

Sitä, miksi osa naisliiton johtohenkilöistä luopui reformistisesta linjastaan ja hakeutui avoimen vallankumouksen tielle, voidaan selittää monien tekijöiden yhteisvaikutuksella. Tarkasteltaessa naisliiton joulukuun 1919 edustajakokoukseen osallistuneiden kannanottoja havaitaan, että radikaalimman siiven linjanvetäjänä toimivat Ellen Mäkelin, Lydia Kallio, Agda Vatanen ja Edla Peltola. Maltillisen ryhmän johtohahmoja olivat Hilda Seppälä, Miina Sillanpää, Laina Westerlund ja Aino Lehtokoski. Näiden ryhmittymien väliin jäi joukko naisia, kuten Elin Fagerholm ja Rosa Sillanpää, joiden kannanotot tukivat milloin radikaalien, milloin maltillisten linjaa.[156]

---

154 Fiina Pietikäinen, Sosialidemokraattisen Naisliiton edustajakokouspöytäkirja 5.-7.12.1919, s. 47.

155 Esim. Sosialidemokraattisen Naisliiton edustajakokouspöytäkirjat 1909, s. 62-64 ja 1911, s. 9-18.

156 Kokouksen keskeiset kiistakysymykset olivat suhtautuminen sotaan, sosialidemokraattiseen puolueeseen, päiväkotikysymykseen ja naispiirien toimintaan. Radikaalit antoivat hyväksyntänsä "imperialismin" vastaisille sodille, maltilliset tuomitsivat kaikki sodat; Radikaalit vaativat puoluetta pysymään jyrkän marxilaisen luokkataistelun kannalla, maltilliset luottivat puolueen sosialidemokraattisesti ajattelevaan johtoon; Radikaalit vastustivat päiväkotien perustamista "pikkuparannuksena", maltillisten mielestä niitä oli saatava nopeasti lisää; Naispiirikysymyksessä rintamalinja jakaantui naisosaston koon mukaan, isot kannattivat, pienet vastustivat. Sosialidemokraattisen Naisliiton edustajakokouksen pöytäkirja 5-7.12.1919.

Kotipaikka vaikutti naisliittolaisten suunnan valinnassa, samoin kuin heidän aikaisempi toimintansa ammattiyhdistysliikkeessä. Ammatillisissa järjestöissä järjestökokemuksensa saaneet ja palkkatyössä olleet kokousedustajat, kuten Ida Kantanen ja Fiina Pietikäinen, valitsivat hieman useammin radikaalin linjan. Naisjärjestöissä toimineet äidit, kuten Hilda Seppälä ja Aino Lehtokoski, valitsivat sen sijaan useammin maltillisen linjan. Aikaisempi kiinnittyminen osuustoimintaliikkeeseen näyttää myös osittain selittävän poliittista suuntautumista. Kulutusosuuskuntien Keskusliiton aktivistit valitsivat useammin maltillisen kuin radikaalin linjan. Myös henkilökohtaiset suhteet porvarillisten naisten järjestöihin lienevät vaikuttaneet valintaan, kuten Miina Sillanpään tapauksessa. Sen sijaan naisaktiivien ikä, aviopuolisoiden aktiivisuus työväenliikkeessä, osallistuminen kansalaissodan aikaisiin hallinnollisiin ynnä muihin tehtäviin, työväenjärjestöissä toimimisen aika ja ammatti eivät juurikaan näytä jakaneen naisedustajia. Aviopuolison linjanvalinta, puoluekokouksen läheisyys ja kansalaissodan jälkeinen katkeruus sen sijaan saattoivat vaikuttaa linjanvalintoihin. Työväenliikkeen hajaannus ei merkinnyt vain poliittisen linjan valitsemista. Monesti linjanvalinta tapahtui ystävyys- tai työtoveruussuhteiden perusteella. Ilmeistä edustajien kannanotoissa oli kuitenkin se, että osa naisista ei vielä kokoukseen tultaessa osannut määrittää kantaansa. Heille keskustelut olivat tärkeitä: missä oli heidän paikkansa hajaantuvassa liikkeessä?

Naisliiton lakkauttaminen (1920-21)

Käydyssä liittotaistelussa radikaalimpi linja vei voiton ja Sosialidemokraattisen naisliiton nimi, arkisto, järjestöorganisaatio ja noin puolet 3200 jäsenestä ja 81 osastosta[157] siirtyi radikaalimman siiven, käytännössä kommunistien johdettavaksi. Liiton kannalta siirtyminen oli dramaattinen: sen koko olemassaolo asetettiin kyseenalaiseksi. Lakkauttamiskeskustelu käytiin pääasiassa Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen johtoryhmässä. Loppuvuodesta 1920 SSTP:n puolueneuvoston pöytäkirjaan kirjattiin naisliiton kohtalo: "Erikoisen sosialistisen naisliiton muodostaminen ei ole tarpeen, vaan se voi olla jopa vahingollistakin. Sitä vastoin perustetaan puoluetoimikunnan yhteyteen heti työläisnaisten valistusjaosto, jonka jäsenet valitsee puolueneuvosto. Lähimmät ohjeet jaosto saa puoluetoimikunnalta".[158]

Lakkauttamisesta päättämässä olleiden naisten rintama jakaantui

157 Sosialidemokraattisen Naisliiton (Sos.) X edustajakokouksen 7.-10.12.1921 pöytäkirja, s. 2-3. TA; Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton X edustajakokouksen 20.-22.5.1921 pöytäkirja, s. 3-4.

158 SSTP:n puolueneuvoston pöytäkirja 27.-28.12.1920. TA.

kahtia[159] jo käsiteltäessä kysymystä, oliko naisliiton asioita ylipäätään pohdittava SSTP:n kokouksessa. Lähinnä vasemmistososialisteihin lukeutuva Ellen Mäkelin arvosteli voimakkaasti SSTP:n sekaantumista vasemmistolaisiin käsiin siirtyneen naisliiton asioihin, eihän liitto edes kuulunut puolueeseen. Puolueen tehtäväksi Mäkelin antoi valistustyön - naisliiton toiminnan ylläpitäminen kuului sen sijaan naisosastoille, jotka tuli säilyttää. Radikaalit naisedustajat vaativat naisliiton hajottamista ja naistoiminnan järjestämistä SSTP:een yhteyteen. Jyrkimmin naisliittoa ja samalla koko puoluetoimikuntaa vastaan hyökkäsi SKP:een kuuluva Paula Saari. Puoluetoimikunnan olisi hänen mukaansa pitänyt puuttua tiukemmin naisliiton asioihin liiton valtaamiseksi sosialidemokraateilta. Naisliiton hapuilut ja epäselvyydet menettelytavoissa johtuivat Saaren mukaan siitä, ettei ollut uskallettu kääntää liiton toimintaa vasemmalle, kommunistiseksi. Sen sijaan oli takerruttu ristiriitoja aiheuttaviin pieniin muotoseikkoihin. Riidoista päästäisiin tekemällä "jyrkkä ero sosiaalipettureihin - kaikki edut oli taattava vallankumouksellisille työläisnaisille". Petturit oli tämän näkemyksen mukaan karkoitettava toiminnasta ajamalla selvästi kommunistista politiikkaa. Epäilijöille Saari korosti, ettei kyseessä ollut "petos", vaan johdonmukainen edistyminen vallankumouksellista päämäärää kohti. Niinpä oli moraalisesti oikeutettua lakkauttaa naisliitto. Naisliiton toiminnan jatkaminen olisi hänen mukaansa saman "erehdyksen" jatkamista, minkä sosialidemokratia oli perinnöksi jättänyt.[160]

Kommunistit tulkitsivat tiukasti vanhan työväenliikkeen periaatetta, jonka mukaan työväenliikkeessä ei ole erityistä naiskysymystä, on vain yksi työväenkysymys: erillinen naisliitto, olkoonkin että se oli puolueen alainen, oli lakkautettava. Ellen Mäkelin ei hyväksynyt kommunistien ajamaa vallan keskittämistä. Fiina Tuominen tuki Mäkeliniä pitäen naisliittoa tarpeellisena, vaikkakin sillä oli "pikkuporvarilliset juurensa". Sen sijaan tiukasti SKP:n linjan kannattajiksi ilmoittautuivat Saaren lisäksi naisaktivistit Lydia Kallio, Ida Kantanen ja Maija Tapaninen.

Käytännössä päätettiin toimia siten, että naisliitosta jo eronneet naisosastot liitettäisiin siihen takaisin,[161] jotta liiton "valtaaminen" sosialidemokraateilta varmistuisi. Liitto pysytettäisiin sen jälkeen toiminnassa ylimenokauden, jona aikana se tehtäisiin tarpeettomaksi.

---

159 Tässä yhteydessä kommunisteihin luetaan naiset, jotka joko kuuluivat SKP:een tai tukivat ja noudattivat avoimesti sen edustamaa politiikkaa. Vasemmistososialisteiksi lasketaan henkilöt, jotka sijoittuivat poliittisilta kannanotoiltaan sosialidemokraattien ja kommunistien väliin.

160 SSTP:n puolueneuvoston pöytäkirja 27.-28.12.1920, s. 1-12, 32-34. TA.

161 Hajaannuksesta lähemmin Lähteenmäki 1990, s. 41-45.

Naisliitolle siihen saakka kuuluneet käytännön järjestelyt hoitaisi SSTP:n naissihteeristö. Menettelyn taustalla oli Kominternin ja SKP:n antama uusi ohje, jonka mukaan vanhoja järjestöjä ei saanut lakkauttaa, ennen kuin uusi organisaatio olisi ainakin osittain toiminnassa.[162] Naisliitolle ylimenokausi osoittautui vuoden pituiseksi. Vanha naisliitto toimi sosialidemokraateilta valtaamisen jälkeen kulissijärjestönä vuoden 1921 loppuun.[163]

Vasemmistolaisten rivijäsenten keskuudessa naisliiton olemassaoloa ei asetettu kyseenalaiseksi: se oli välttämätön ja lakkauttaminen nähtiin turmiolliseksi koko liikkeelle. Ellen Mäkelin yritti turhaan rivijäseniin vedoten säilyttää naisliiton erillisjärjestönä. Hän oli aiemmin, muun muassa edellisessä naisliiton edustajakokouksessa, puolustanut naispiirien itsenäisyyttä. Ilman naispiirijärjestöjä ei syntyisi yhtään osastoa, joten naisten erillistoiminta oli välttämätöntä.[164] Vanhan naisliiton lakkauttamisessa näkyi vasemmistosiiven kehityksen suunta: johto erkani jäsenistöstä.

Eräs rajatapaus

Vasemmistososialististen ja kommunististen naisten suuntariidat kärjistyivät naisliiton lakkauttamisen jälkeen. Kuvaavan esimerkin vasemmistolaisten naisaktivistien kahdelta taholta saaduista ohjeista ja sisäisistä ristiriidoista antaa Edla Peltolan ja Rosa Sillanpään yritys matkustaa laittomasti Neuvosto-Venäjälle kesäkuussa 1921. Ensimmäinen kesäkuuta naiset matkustivat ensin junalla Viipuriin, minkä jälkeen he olivat menneet kaupungin ulkopuolelle odottamaan "maalaisia" päästäkseen heidän rattaillaan jatkamaan matkaa Kivennavalle. Parin tunnin odottelun jälkeen kaksi miestä oli poiminutkin heidät kyytiin ja vienyt maksua vastaan rajalle. Heidän sinne päästyään oli toinen miehistä lähtenyt viemään naisia opastajan luo. Eräässä rajaseudun talossa naiset olivat odottaneet opastajaa veneenhakumatkalta. Rajanylityksen oli määrä tapahtua neljäs päivä kesäkuuta, mutta naiset pidätettiin sitä ennen.

Sillanpää ja Peltola toimitettiin Etsivän Keskuspoliisin kuulusteluihin ja heitä syytettiin osallistumisesta kommunistiseen toimintaan ja kommunistien agenteiksi. Naiset kielsivät syytökset, samoin kuin sen, että he olisivat olleet menossa SKP:n puoluekokoukseen Pietariin.

---

162 Sosialidemokraattisen Naisliiton (Sos.) X edustajakokouksen 7.-10.12.1921 pöytäkirja, s. 20-30. TA.

163 "Naisliitto hajoitettu". SSTP:n naissihteeristön kiertokirje 17.1.1922. TA; SSTP:n puolueneuvoston pöytäkirja 27.-28.12.1920, s. 1-12, 32-34. TA.

164 Sosialidemokraattisen Naisliiton edustajakokouksen pöytäkirja 5.-7.12.1919, s. 49-53.

Naiset selittivät olleensa matkalla Sosialidemokraattisen Naisliiton edustajina "Moskovan kongressiin". Naisliitto oli valinnut heidät edustajikseen.

Naisten peitetarina kuitenkin kumoutui, kun naisliiton puheenjohtaja, vasemmistososialisteja lähellä oleva Elin Fagerholm kielsi jyrkästi naisliiton lähettäneen Sillanpään ja Peltosen Moskovan kokoukseen ja syytti heitä valehtelijoiksi. Myöhemmissä keskusteluissa Edla Peltola selosti uuden syyn matkaansa: hänellä oli veli, joka mahdollisesti meni Venäjälle kansalaissodan jälkeen. Vaikka Peltola oli useita kertoja tiedustellut veljensä kohtaloa, ei hän ollut saanut vastausta, minkä takia hän oli päättänyt salaa lähteä Pietariin veljeään etsimään ilmoittamatta asiaa edes miehelleen tai 11-vuotiaalle pojalleen. Hyviä tuttavia Peltola ei sanonut Pietarissa itsellään olevan. Peltola oli puhunut asiasta vain hyvän ystävänsä Rosa Sillanpään kanssa heti rauhan solmimisen jälkeen. Naiset olivat sopineet lähdöstä naisliiton toimistossa, jonne Sillanpäällä oli avain - hänhän oli naisliiton sihteeri ja siivosi toimistoa.

Peltola oli saanut käsityksen, että myös Sillanpäällä oli Pietarissa veli, joka oli asunut siellä jo 16 vuotta. Myöskään Sillanpää ei ollut ilmoittanut miehelleen ja kolmelle pojalleen lähdöstään. Naisliitossa hän oli sanonut lähtevänsä kesälomalle. Todennäköisesti Sillanpää ja Peltola olivat matkalla SKP:n kokoukseen, mutta kun Etsivä Keskuspoliisi ei pystynyt näyttämään sitä toteen, heidät vapautettiin.

Elin Fagerholmin jyrkkä lausunto naisten matkasta kieli vasemmistolaisten naisten sisäisestä kiehunnasta. Naisten erillistoimintaa kannattavat sosialistinaiset eivät hyväksyneet kommunistien maanalaista toimintaa, mistä irtisanouduttiinkin jyrkästi. Fagerholmin poliittinen ura päättyi näihin suuntariitoihin. Hän toimi vielä vuosina 1922-23 SSTP:n kansanedustajana, minkä jälkeen hän istui vankilassa valtiopetoksesta tuomittuna vuosina 1923-26. Vapautumisensa jälkeen hän palasi työpaikkaansa Elantoon konttoristiksi, solmi toisen avioliittonsa eikä enää osallistunut aktiivisesti poliittiseen toimintaan.[165] Hänellä saattoi olla myöhemmin sosialidemokratia-sympatioita: vuonna 1931 sosialidemokraattinen naisliitto järjesti opintomatkan Ruotsiin, jonne myös Fagerholm olisi halunnut osallistua. Naisliittotoimikunta eväsi kuitenkin hänen pääsynsä viitaten siihen, ettei Fagerholm ollut naisliiton jäsen.[166]

---

165 EK:n kuulustelupöytäkirja liitteineen 16.6.1921. No 229/21 ja EK:n Terijoen alaosastolla tehty kuulustelupöytäkirja 10.6.1921. No 795. EK I XI A - XI A 2a. KA; Suomen Kansanedustajat 1982, s. 20; Työläisnainen 14/1922, s. 201.

166 Sosialidemokraattisen työläisnaisliiton liittotoimikunnan pöytäkirja 29.4.1931. TA.

SSTP:n naissihteeristö (1922-23)

Vasemmistolaisten naisten virallinen keskuselin naisliiton lakkauttamisen jälkeen oli tammikuusta 1922 lähtien SSTP:n naissihteeristö,[167] joka periaatteessa otti vastuulleen vasemmistolaisen vaihtoehdon valinneet naisosastot. Koko SSTP:n olemassaolon ajan naiset kävivät kiihkeää valtataistelua niin naissihteeristössä kuin piiritoimikunnissakin. SSTP:n puoluetoimikunnan kokouksissa tulivat tuon tuosta esiin erityisesti helsinkiläisten sosialisti- ja kommunistinaisten erimielisyydet. Toukokuussa 1922 oli puoluetoimikunnan kokous kutsuttu koolle nimenomaan naisten riitojen vuoksi. Kokous velvoitti naissihteeristön alistamaan naisten käsittelemät asiat suoraan puoluetoimikunnan alaisuuteen.[168] Toimintarajoitteisessa yleispoliittisessa tilanteessa naissihteeristön kommunistinen johto ei onnistunut taivuttamaan pääasiassa vanhoista naisliittolaisista koostuneita sosialisteja päätöstensä taakse, ja toiminta polki paikallaan.

Vielä vuotta myöhemmin, huhtikuussa 1923, SSTP:n puoluetoimikunta totesi naistoiminnan olleen heikkoa. Esimerkiksi kiertävänä puhujana toiminutta Fiina Pietikäistä kommunistit arvostelivat, koska tämä oli puheissaan Satakunnan piirissä selittänyt uudet järjestömuodot niin huonoiksi, ettei niitä tarvinnut yrittääkään soveltaa käytäntöön.[169] Tulehtuneesta tilanteesta naissihteeristössä kertoo myös se, että puoluetoimikunnan kokouksissa moitittiin koko sihteeristöä, koska se ei ollut antanut kertomustaan puoluetoimikunnalle lukuisista pyynnöistä huolimatta. Naissihteeristön jäsenet eivät liioin olleet osallistuneet kokouksiin eivätkä hoitaneet arkistoaan.[170] Myös maakunnissa järjestäjät ihmettelivät toiminnan kangertelua ja väen vähyyttä naisosastoissa. Esimerkiksi Riihimäellä järjestötyö oli entisestään lamaantunut. "Emme tiedä onko syy toimihenkilöissä vaan mistä tämmönen lama johtuu".[171]

Työläis- ja talonpoikaisnaisten edustajaliike (1925-30)

Naisliiton hajottaminen ja naistoiminnan alistaminen SSTP:n alaisuuteen ei ollut tuottanut toivottua tulosta - rivijäseniä, varsinkaan tehdastyöläisnaisia, ei ollut pystytty tavoittamaan. Kommunistijohtoisen

---

167 SSTP:n naissihteeristön kiertokirje 17.1.1922. TA.

168 SSTP:n puoluetoimikunnan pöytäkirja 25.5.1922. TA.

169 SSTP:n puoluetoimikunnan pöytäkirja 27.4.1923. TA.

170 SSTP:n puoluetoimikunnan pöytäkirja 29.9.1922. TA.

171 Työläisnainen 10/1923, s. 138.

naissihteeristön toiminta olikin keskittynyt SKP:n järjestäjien maanalaiseen työhön kouluttamiseen ja rajoittui pääasiassa Uudenmaan lääniin. Ainoastaan naisten perinteinen huoltotoiminta oli vireää eri puolilla maata.

Sen sijaan uusien tavoitteiden mukainen ideologinen työ arvioitiin epäonnistuneeksi. Naisten toiminnan uudelleenorganisoimisongelmat eivät olleet ainoastaan suomalainen ilmiö. Muun muassa vuonna 1924 pidetty Kominternin viides kongressi velvoitti jäsenpuolueet kiinnittämään enemmän huomiota naisten keskuudessa tehtävään työhön. Myös SKP:n laajennetun plenumin kokouksessa vuonna 1925 asia oli esillä ja puolue kehotti soluja ja paikallisia johtoelimiä kohdistamaan kaiken huomion tehdastyöläisnaisten aktivoimiseen.[172]

Kun edustajaliikkeen ensimmäinen valtakunnallinen edustajakokous pidettiin lokakuussa 1925 Helsingissä, olivat myös kommunistit lieventäneet naisten erillistoiminnan vastustustaan. Edustajaliikkeen malli tuotettiin Neuvostoliitosta, missä se oli otettu käyttöön vuonna 1922. Siellä toiminta oli kuitenkin suunnattu etupäässä maaseudun naisille, toisin kuin Suomessa, ja keskeinen tehtävä oli lukutaidon opettaminen.[173]

Edustajaliikkeen organisaatio rakennettiin siten, että erilliset naisten paikalliset ja alueelliset järjestöt muodostivat sen hierarkkisen rakenteen. Vanhan naisliiton aikainen itsenäisyys ja toimintavapaus oli mennyttä, sillä liike oli suoraan SKP:n alainen.

Tehtaalaisnaisten kritiikki

Työläis- ja talonpoikaisnaisten edustajaliike ei laajentunut Suomessa toivotulla tavalla. Toiminnan käynnistämisen suurin este näyttää olleen jäsenistön vastahakoisuus: naisliiton lakkauttaminen liittojohdon omasta tahdosta eikä valtaapitäneiden valkoisten painostuksesta, karvasteli vielä mieliä. Miksi muuttaa vanhaa ja hyväksi havaittua osastojärjestelmää ja siirtyä epämääräisenä pidettyyn "liikkeeseen"? Usko organisaatioiden toimintamahdollisuuksiin eli vahvana työläisnaistenkin keskuudessa. Oulussa tammikuussa 1928 pidetyssä piirikokouksessa osa edustajista vastusti avoimesti uudistusta pitäen vanhoja naisosastoja ja käsityöseuroja parempana vaihtoehtona. Ongelmana pidet-

---

172 Kominternin III kongressin teemat vuonna 1921 ja Kominternin V kongressin käsittelemä naiskysymys vuonna 1924 sekä edustajaliikkeen toiminta vuoteen 1929. EK:n selvitys edustajaliikkeestä Katri Järvisen, Betty Peltosen ja Sandra Lehtisen pidätysten yhteydessä 1929. EK I XI A - XI A 2a. KA.

173 Työläis- ja talonpoikaisnaisten työmuodoista Neuvostoliitossa ks. Kerttu Mäkelinin kirje Ellen Mäkelinille Hämeenlinnan naisvankilaan 8.4.1926. EK:n postiraportti no 8, 16.4.-30.4.1926. EK I XIA-XIA 2a. KA; Työläisnaisen Joulu 1922, s. 300-302; Kommunisti 3/1925, s. 117-119; Kommunisti 9-10/1927, s. 445-447;

Työväenliikkeen vasemmistostipi lakkautti vuonna 1900 perustetun Sosialidemokraattisen naisliiton "tarpeettomana" vuonna 1920. Sitä korvaamaan perustettiin Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen yhteyteen naissihteeristö, jonka toiminta kiellettiin vuonna 1923. Työtä jatkoi työläis- ja talonpoikaisnaisten edustajaliike vuoteen 1930. Kuvassa vasemmistolaisia johtonaisia opintokerhossaan 1920-luvun lopulla. Takana vasemmalta ammattiyhdistysaktiivi Katri Järvinen, naisliittolaisveteraani Sandra Lehtinen, Lempi Parviainen ja Lempi Väärä. Edessä vasemmalta poika Matti Järvinen, Aino Kallio ja Alma Räsänen. Kuva: Kansan Arkisto.

tiin edustajien hankkimista niin työpaikoilta kuin kylistäkin. Edustajien enintään puolivuotinen toimiaika tuntui myös liian lyhyeltä. Tällä tavoin ei kyetty kasvattamaan hyvää työvoimaa yhtä nopeasti kuin naisosastoissa.

Kokouksen järjestäneet kommunistit painottivat edustajaliikkeen hyviä puolia. Liikkeen vaikutusalue olisi selvästi laajempi kuin naisosastojen, koska sen perusyksiköt olivat "laajojen naisjoukkojen keskuudessa" työpaikoilla. Näin ollen liike kasvattaisi paljon enemmän edustajia ja toimintajoukkoja kaikille työpaikoille. Juuri se, että koulutettu toimitsijajoukko tuli eri työpaikoista, koettiin liikkeen voimana. Tällaista voimavaraa ei kommunistien mukaan ollut vanhoilla naisosastoilla, sillä niihin kuuluneet naiset olivat paljon vähemmän tekemisissä työpaikkojen kanssa. Osastojen työ oli suunnattu pikemminkin jo toiminnassa olleisiin naisiin - kannattajakunta ei näin ollen ollut laajentunut vanhan järjestelmän vallitessa.

Se, ettei edustajaliikettä rekisteröity yhdistyksenä yhdistysrekisteriin, teki sen toiminnan jäsenistön mielestä epämääräiseksi. Kommunistit pitivät tätä sen sijaan tarkoituksenmukaisena: liikkeen toimitsijoiden vangitseminen vaikeutuisi, "porvarit eivät pääse iskemään kuten entisiin järjestöihin". Rekisteröimättömyys oli siten suojautumiskeino.[174] Tämä pitikin paikkansa. Kun Betty Peltosen oikeudenkäynti keväällä 1930 alkoi, pohti Etsivän Keskuspoliisin päällikkö Esko Riek-

174 Työläis- ja talonpoikaisnaisten Oulun piirin edustajakokouspaperit 29.1.1928. EK I XI A - XI A 2a. KA.

ki, miten pääsisi käsiksi edustajaliikkeeseen - "mikäli akkain kanssa viitsimme nahista ja mikäli se vakavahkossa tilanteessa meille arvoa antaa".[175]

Syynä edustajaliikkeen huonoon menestykseen naiset pitivät miesten kielteistä suhtautumista naisten toimintaan. Miehet eivät pitäneet tarpeellisena naisten mukanaoloa liikkeessä: "mikäli tämä oivallettaisiin, niin asiat paranisivat". Kuitenkin kentän naisten vastahakoisuus oli pahin este. Muun muassa Kemissä edustajaliikkeen merkitystä ei ymmärretty, koska siinä ei ollut täsmällisiä toimintamuotoja, vaan "haparointia". Kainuussa oli puolestaan tehty "hyökkäysmatkoja" kyliin. Muutamia naisia oli saatukin mukaan, mutta vähitellen he olivat jääneet tulematta kokouksiin ja menneet paikallisiin martta-yhdistyksiin. Mikkelissä työläisnaisia kuului paljon "erilaisiin porvarillisiin pimitysjärjestöihin, erityisesti uskonnollisiin järjestöihin". Vaasassa puolestaan yhteistyö ruotsinkielisten kanssa oli epäonnistunut.

Liike ei saavuttanut edes Helsingissä toivottua tulosta. Edustajakokouksiin oli osallistunut vain ompeluseurojen ja naisosastojen edustajia. Tavoitteena ollut yhteyksien luominen työpaikoille oli jäänyt vähäiseksi. Turussa pahimmaksi ongelmaksi nähtiin valistuksen puute - työläisnaisia "kulki edelleen sosialidemokraattien kelkassa, eikä se ole kaukana porvarillisista järjestöistä".

Myös Viipurissa ongelmat olivat samankaltaisia. Viipurilainen Maiju Leino vieritti syyn jälleen miesten harteille: "Varsin kehittyneiden miesten suusta kuulee, että naisten paikka on muka kodissa ja lasten parissa, pelkästään vellinkeittäjänä. Miehet eivät huomaa, että tällä periaatteella he rikkovat selviä luokkataisteluperiaatteita". Oulussa oli pyritty siirtymään käsityöseuroista työpaikoille, mutta siinä ei ollut onnistuttu. Helsinkiläinen Katri Järvinen, joka oli SAJ:n naisjaoston johtonaisia, syytti edustajaliikkeen heikoista tuloksista ammatillisia järjestöjä, jotka olivat edesauttaneet välinpitämättömyydellään epäonnistumista.

Käytännössä edustajaliikkeen rivijäsenet olivat toiminnan neljänä ensimmäisenä vuotena suuntautuneet kommunistien vanhanaikaisina ja toimimattomina pitämien naisosastojen tapaan käsityöseurojen pyörittämiseen - ompeluseuratyö oli useimpien vuonna 1929 valtakunnallisessa kokouksessa mukana olleiden naisedustajien mielestä yksi tärkeimmistä toimintamuodoista. Sen sijaan liikkeen tärkein tavoite, työpaikoille pääsy, oli jäänyt toteutumatta - vain joissain kaupungeissa, kuten Helsingissä ja Oulussa, oli muutama edustaja työpaikoilla. Työntekijöitä oli vaikea värvätä epämääräisenä pidettyyn toimintaan, jonka seurauksena saattoi olla vangitseminen, työpaikan

175 Riekin vastaus 1.4.1930 EK:n pääneuvoston kirjeeseen 24.3.1930. EK I XI A - XI A 2a. KA.

menetys tai muu poliittinen painostus.[176]

Näin ollen myös työväenliikkeen vasemmistolaiset naiset lukuunottamatta muutamia kommunisteja kokivat luontevimmaksi ja tuottavimmaksi työksi käsitöiden tekemisen: käsitöistä saadut varat muodostivat toiminnan taloudellisen perustan. Myydyistä tuotteista saadut varat käytettiin orpojen ja poliittisten vankien avustamiseen sekä yhteisjärjestöjen talouden ylläpitämiseen. Usein naisten järjestämät myyjäiset turvasivat yhdistyksen muun toiminnan. Kommunistien pyrkimys saada ompelu- ja käsityökerhot, osuustoimintaliikkeen naisjaostot ja ammattijärjestöjen naisosastot edustajaliikkeen alaisuuteen olisi onnistuessaan merkinnyt sitä, että naisjärjestöjen toiminta olisi suuntautunut yhä enemmän yleispoliittiseen valistustyöhön ja vähemmän avustustoimintaan: kerhoillat eivät saaneet koostua pelkästään ompelutyöstä, vaan niissä oli käsiteltävä poliittisia kysymyksiä. Erityisesti 1920-luvun lopulla kommunistien perustamat käsityöseurat toimivatkin poliittisina peitejärjestöinä.

Esimerkiksi Nurmeksessa perustettiin syksyllä 1929 ompelu- ja käsityöseura punaorpojen hyväksi. Siinä oli jäseniä noin 20, joista puolet oli miehiä.[177] Ei liene sattuma, että myös Miekkoniemen työläisnaisten järjestön jäsenluettelosta löytyy 14 naisen lisäksi viisi miestä, jotka olivat paikallisia johtavia kommunisteja. Yksi heistä oli paikallisen kuljetustyöläisten ammattiosaston puheenjohtaja. Naisosaston tehtävä oli sääntöjen mukaan olla työläisnaisten yhdysside ja edistää kunnallisia ja valtiollisia harrastuksia sekä taloudellisia ja sivistyksellisiä pyrkimyksiä.[178]

Kolmas edustajaliikkeen tavoitteista alueellisen laajenemisen ja tehdasnaisten tavoittamisen ohella oli "talonpoikaisnaisten" saaminen mukaan toimintaan. Tässäkin työssä epäonnistuttiin. Ensinnäkin sen takia, että talonpoikais-sanaa vierastettiin ja se liitettiin "omistavaan luokkaan", ei maalaisköyhälistöön, kuten oli tarkoitus. Vuoden 1921 edustajakokouksessa ihmeteltiin talonpoikaisnaisten valistamista, sillä "hehän ovat lahtareita".[179]

---

176 Työläis- ja talonpoikaisnaisten maanlaajuisen edustajakokouksen 5.-6.10.1929 pöytäkirja keskusteluliitteineen, s. 12-18. EK I XI A - XI A 2a. KA.

177 EK:n Joensuun edustajiston tilannekatsaus no 9, syyskuu 1929. 2.10.1929. EK I XI A - XI A 2a. KA.

178 Miekkoniemen naisjärjestön säännöt ja jäsenluettelo 1929. EK:n Sortavalan alaosaston kirjeen liite. Kirje on osoitettu EK:n pääneuvostolle 8.4.1929. EK I XI A - XI A 2a. KA.

179 Sosialidemokraattisen Naisliiton (Sos.) edustajakokouksen 7.-10.12.1921 pöytäkirja, s. 29. TA; Vasemmistosiiven naisten toiminnasta 1940-luvulta Katainen 1994.

Naistoiminnassa vasemmistosiiven sisäiset valtataistelut huipentuivat 1920-luvun alussa erillistoimintakysymykseen.[180] Rintamajako syveni ylittämättömäksi vanhan naisliiton lakkauttamisen myötä ennen muuta kommunistisen johdon ja vasemmistososialistien välillä. 1920-luvun alun jälkeen kommunistit hyväksyivät jälleen naisten erillistoiminnan tietyin ehdoin. Kiistakysymykseksi nousi myös valistuksen suuntaaminen: kommunistit painottivat naisten ohjaamista pois kotiäitien järjestöinä pidetyistä poliittisista naisosastoista palkkatyöläisnaisista koostuviin ammatillisiin järjestöihin. Kotiäitien osastoja ei nähty sellaisena vallankumouksellisena voimana kuin nuorista ja naimattomista tehtaalaisnaisista koottuja toimintayksikköjä.

Johdon valtataistelussa rivijäsenet jäivät varjoon. Neuvottelukokousten keskusteluista ja naisosastojen kertomuksista välittyy kuva tyytymättömyydestä toimintaa kohtaan. Toisaalta pääosin naisten pyörittämä avustustoiminta oli aktiivista. Kuvaavaa on, että naisten kerhoissa ja osastoissa tekemä omaehtoinen avustustyö oli tuloksellista koko 1920-luvun huolimatta johdon suuntariidoista. Niin ikään välittyy kuva toiminnassa mukana olleiden naisten tarpeesta pysyttää vanhat järjestöt ja naisten toimintamuodot sekä usko perinteisten organisaatioiden vaikutusmahdollisuuksiin. Edustajaliikkeen saama kielteinen vastaanotto on osoitus siitä, etteivät jäsenet ymmärtäneet järjestötoiminnan uudelleenorganisointia. Taustalla oli omien järjestöjen menettämisen pelon lisäksi maanalaisen työn vastustaminen.

Kommunistit pitivät naisten yhteistoiminnan lujittamista miesten kanssa edistyksellisenä ja ainoana mahdollisuutena yhtenäistää työtätekevien taistelurintamaa. Toisaalta pyrkimys voidaan nähdä yrityksenä palata keskieurooppalaiseen, sosialistiseen yhteistoimintamuotoon ja elvyttää kansanliiketraditiota. Kommunistisen johtoryhmän kannalta erilliset naisliitot olivat pikkuporvarillisuuden ilmentymiä, olivathan työläisnaiset niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa saaneet 1800-luvun lopulla järjestäytymismuotonsa mallin juuri porvarillisilta naisjärjestöiltä. Neuvostoliitossa, missä naisten toiminnan palauttamista yhteisjärjestöihin propagoitiin voimakkaasti 1920-luvulla, oli kuitenkin naisille suunnattua erillistoimintaa - kuten delegaattiliike - rinnakkaisena työmuotona.

Suomessa työläisnaisten erillistoiminnan vahvuus voidaan hahmottaa niiden merkitysten kautta, joita naisliitto antoi naisille. Naisten

---

180 1930-luvulla kommunistit toimivat maan alla ja osa niin sosialisteista kuin kommunisteistakin liittyi sosialidemokraattisiin järjestöihin. Oikeistosuuntauksen laannuttua kommunistien ohjelmaa rakennettiin kansanrintamaperiaatteen mukaisesti. Neuvostoliiton etnisen vainon vaikutuksista suomalaisen vasemmiston toimintaan ks. lähemmin Rentola 1994, s. 75-120.

erillisellä järjestäytymisellä oli sosiaaliset ulottuvuutensa, kuten keskinäinen kanssakäyminen, harrastustoiminta ja vapaa-ajanvietto. Toiseksi se sisälsi poliittisen aspektin, kuten agitaation ja valistustyön tekemisen nimenomaan naisten keskuudessa. Naisjärjestöt olivat vahvasti poliittisia järjestöjä. Ne antoivat mahdollisuuden harjaantua poliittista toimintaa varten ja omalta osaltaan lisäsivät naisten kannatusta työväenpuolueissa. Naisten erillisen järjestäytymisen kolmas ulottuvuus sisältyy siihen huomattavaan taloudelliseen tehtävään, joka naisjärjestöillä oli sosiaalisessa avustustyössä ja työväenjärjestöjen talouksien ylläpidossa.

Kaikki nämä tekijät aiheuttivat sen, että 1920-luvun alussa kommunistien nostattama naisten erillisjärjestöjen vastustus suli omaan mahdottomuuteensa. Tilanne kehittyi itse asiassa päinvastaiseen suuntaan, 1920-luvulla naisten erillistoiminta lujittui entisestään. Huolimatta tästä perinteinen työväenliikkeen argumentti "yhdestä työväenkysymyksestä" toimi edelleen: mikään työväenliikkeen naisryhmä ei epäillyt lojaalisuuttaan puoluettaan kohtaan, eivät sosialidemokraatit sen paremmin kuin kommunistit ja vasemmistososialistitkaan. Työväenkysymys oli ensisijainen, mutta se ei sulkenut pois naisten erillistoimintaa puolueen kylkiäisenä ja siihen ideologisesti sitoutuneena. Naisten erillistoiminnassa oli kysymys ennen muuta työväenpuolueiden sisäisestä työnjaosta, eikä niinkään siitä, että sukupuoli olisi korvannut luokan toiminnan ensisijaisena perusteluna.

Erillistoiminta-kysymys voidaan hahmottaa myös vuosien 1915-16 nousukauden näkökulmasta. Mahdollisuus vahvistaa työläisten asemaa sekä muovata yhtenäinen ja luokkatietoinen työväki johti nais- ja miesammattiosastojen yhdistämisiin, kuten edellä esitetyssä leipuriammattiosaston tapauksessa. Vasemmistosiiven perustelut saattoivat näin nousta myös sieltä, ei yksinomaan ulkoa tuotetuista kommunistisista opeista.

Kansalaissodan jälkeinen taistelu naisliiton olemassaolosta voidaan nähdä kahden eri poliittisen toimintatason ja -strategian ristiriidan ilmentymänä. Ristiriidan, jossa naisten erillistoiminnan merkityksiä naisille itselleen tai naisten puolueelle suorittamien työtehtävien tärkeyttä ei kyseenalaistettu, vaan pikemminkin toiminnan muodot. Toisaalla oli kommunistien korostama ideologinen taistelu, joka edellytti rintaman yhdenmukaistamista ja toisaalla vasemmistososialistien käytännöllisempi toiminta, joka sisälsi roolijaon naisten ja miesten tekemien puoluetöiden välillä. 1920-luvun vasemmistolaisessa naisliikkeessä nämä tasot eivät kohdanneet toisiaan.

Parlamentti toimintakeskuksena

Sosialidemokraattisen naisliiton tärkeimmäksi toimintafoorumiksi muodostui edustusjärjestelmän uusimisen jälkeen eduskunta. Kuinka työväenliikkeen naiset pääsivät vaikuttamaan asioiden käsittelyyn ja millä tavalla he pyrkivät ratkaisemaan kodin ja palkkatyön arkista ristiriitaa - siitä seuraavaksi.

Naisten osuus

Naisedustajien osuuden muutoksista voidaan tehdä neljä havaintoa, jotka kuvaavat naisten paikkaa eduskunnassa ennen toista maailmansotaa. Naisten osuus oli koko sotienvälisen kauden vajaa kymmenen prosenttia. Vasemmistopuolueiden naisedustajien osuus oli korkeampi kuin porvarillisten puolueiden naiskansanedustajien kautta linjan. Vasemmistopuolueiden naisia oli enimmillään 17. Tällainen tilanne oli vuoden 1922 vaalien jälkeen. Oikeistopuolueista edistyspuolueella oli tuolloin yksi naisedustaja, kokoomuksella yksi ja ruotsalaisilla yksi. Maalaisliitolla ei ollut yhtään naisedustajaa. Tilanne tasoittui 1930-luvun lopulla: vuoden 1936 vaaleissa vasemmisto- ja porvarispuolueiden naisia valittiin saman verran eli kahdeksan. Naisten osuuden lasku alkoi vuoden 1929 vaaleista.

Kuten kaaviosta 6 voidaan nähdä, poikkeaa sosialidemokraattisten ja porvarispuolueiden naisten osuus juuri 1920-luvulla. Sitä ennen muutokset ovat samansuuntaisia, kansalaissodan jälkeen päinvastaisia: sosialidemokraattisten naisten osuus nousee ja porvarillisten laskee, kunnes 1930-luvulla muutosten suunnat alkavat lähentyä. Sosialidemokraattisten naisten osuus oli tutkittavana aikana korkeimmillaan vuoden 1922 vaalien jälkeen. Naisten menestyksen kannalta tärkeää oli se, että sosialidemokraateilla oli vuoden 1922 vaaliohjelmassaan konkreettinen "sosiaalipoliittinen ohjelma", josta SAK sittemmin muokkasi oman ohjelmansa.

Vielä vuoden 1924 vaalien jälkeen sosialidemokraattisten naisten osuus oli noin viidennes, mutta laski vuodesta 1927 aina vuoden 1939 vaaleihin. Aikaa, jona naisten osuus oli korkeimmillaan, leimasi sosialidemokraattien ja kommunistien välinen taistelu äänestäjäkunnasta. Puolueen kytkennät ammattiyhdistysliikkeeseen heikkenivät ja yhteistyökanavia porvarilliseen leiriin etsittiin Tannerin johdolla. Tilanteessa, jossa naisten osuus alkoi laskea, rajanveto kommunisteihin oli saatu loppuun, puolue oli hallituksessa ja sosialidemokraattisen naisliiton ohjelma oli alkanut painottaa lasten- ja kodinhoitotavoitteita, kuten seuraavassa kodinhoitokursseja käsittelevässä luvussa tullaan näkemään.

Kaavio 6: Suomen Sosialidemokraattisen puolueen, vasemmistosiiven ja porvarillisten puolueiden naisedustajien osuus Suomen eduskunnassa vuosina 1907-39

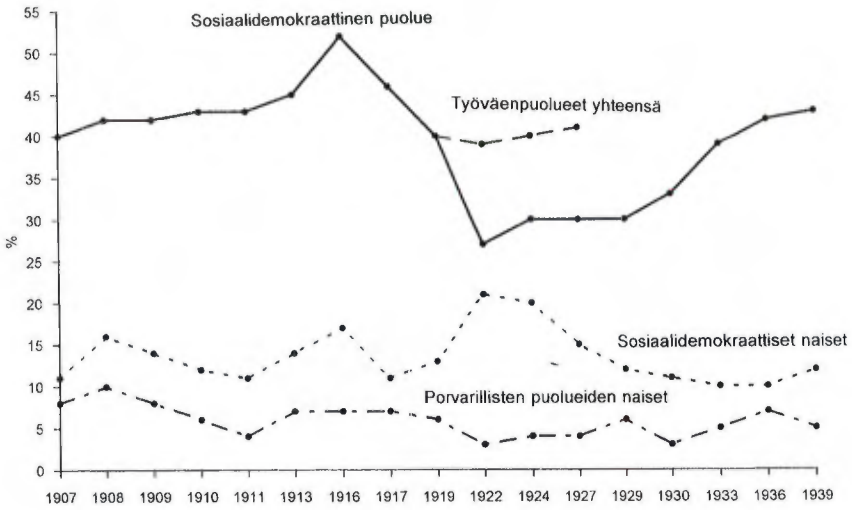

Lähde: Eduskunnan kalenterit 1907-39.

Naisten asiat

Naisten alaksi muodostui niin naisliitossa kuin eduskunnassakin naisten ja lasten asemaa kohentavien lakien ajaminen - osittain siksi, että suurin osa sosialidemokraattisista naiskansanedustajista oli äitejä. Sosialidemokraattisen naisliiton edustajakokouksissa käsitellyt asiat voidaan jakaa kolmeen ryhmään. Tärkeimmäksi teemakokonaisuudeksi tulivat liiton 40-vuotisen toiminnan aikana sosiaalipolitiikkaan liittyvät aiheet, joita olivat äiti- ja lapsihuolto (äitiysvakuutus, synnytyslomat, kesäsiirtolat, retkeily, pienten lasten hoito), yksinhuoltajakysymys ja aviottomien lasten asema, siveellisyyskysymys, naisten työolojen parantaminen (ammattikoulutus, työaika, työolosuhteet, työttömyys) sekä yleinen huoltotyö (vanhusten, valtiollisten vankien ja punaorpojen huolto).

Toisen teemakokonaisuuden aiheet kytkeytyivät sosiaalipoliittisten vaatimusten läpiviemisen strategiaan: siihen kuuluivat naisten valistus, koulutus, järjestäytyminen, äänioikeus ja vaalitoiminta, eduskuntatyö ja kunnallinen toiminta, ideologia- ja periaatekysymykset sekä kansainväliset yhteydet. Näiden teemojen kautta naisliitolle määri-

teltiin oma paikkansa työväenliikkeen kentässä: suhteet puolueeseen, ammattiyhdistysliikkeeseen, kansainväliseen työväenliikkeeseen ja viime kädessä suomalaiseen yhteiskuntaan.

Kolmanteen työläisnaisten käsittelemään aihekokonaisuuteen kuuluivat rauhankasvatus, osuustoiminta, kirkonvastaisuus, verotus, sensuuri ja raittius.[181]

Ensimmäinen teemakokonaisuus oli naisliittolaisten mielestä luontevin toiminta-alueena. Itse asiassa näiden teemojen taustalla olleet ongelmat olivat tärkeä syy koko naisliiton perustamiseen. Naisten käsittelemät aiheet olivat yhtä ajankohtaisia vuosisadan alussa kuin sotienvälisellä kaudellakin. 1920-luvulla tulivat korostetusti esiin uudesta tilanteesta johtuvat perhepoliittiset kysymykset, kuten uudet avioliitto- ja lastensuojelulait sekä koulutukseen liittyvät kysymykset. 1930-luvulle tultaessa perhepoliittisesta keskustelusta siirryttiin kokonaisvaltaisempiin väestöpoliittisiin väittelyihin.

Jatkuvista "lapsivuoteista" koituvien rasitusten ehkäisemisestä oli puhuttu naisjärjestöissä vuosisadan vaihteesta,[182] mutta sukupuoliasiat olivat vielä niin tabuja, ettei varsinaisesta ehkäisystä puhuttu. Sen sijaan kannatettiin valistuksen antamista sukupuolitautien ehkäisemiseksi. Keskustelu ehkäisyvälineiden saannin helpottamisesta sai kuitenkin monet naiset kavahtamaan.[183] Syntyvyyden säännöstely nousi työläisnaisjärjestöjen esityslistoille 1930-luvun alussa. Sosialidemokraattiset naiset pohtivat kysymystä julkisesti vuoden 1932 edustajakokouksessaan. Kansainvälisessä sosialidemokraattisten naisten kokouksessa Brysselissä siitä oli keskusteltu vuonna 1928. Asia oli kuitenkin vaikea eikä siitä kummassakaan kokouksessa laadittu lopullisia ponsia. Siitä suomalaiset naiset olivat yksimielisiä, että neuvoja syntyvyyden säännöstelemiseksi oli annettava työläisnaisille, jotka heikkenivät ja lopulta menehtyivät jatkuvien raskauksien seurauksena.

Toinen vaikea kysymys koski aborttia, olivathan laittomat raskaudenkeskeytykset todellinen ongelma, kuten aiemmin on esitetty. Abortti katsottiin työläisnaisten vuonna 1932 pitämässä kokouksessa äidin oikeudeksi olojen sitä vaatiessa, vaikkakin päähuomio oli kiinnitettävä ehkäisytyöhön ja neuvontatoimistojen perustamiseen. Asian vieminen eduskuntaan katsottiin kuitenkin vielä turhaksi - sitä ennen oli miehet saatava ymmärtämään asian tärkeys.[184] Oivallisena esimerk-

---

181 Katso Sosialidemokraattisen naisliiton edustajakokousten teemat vuosilta 1900-1938. Painetut edustajakokouspöytäkirjat 1900-1939.

182 Myös Ruotsin sosialidemokraattisten naisten yksi keskeinen teema vuosisadan alusta oli äitiyssuojelu, katso Ohlander 1989, s. 170-179.

183 Naisten yleinen siveellisyyskokous Helsingissä 10.-13.1.1917 Eduskunnan istuntohuoneistossa. TA.

184 Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XIII edustajakokouksen pöytäkirja

kinä työläisnaisten omatoimisuudesta pidettiin Oslon työläisnaisten perustamaa neuvontatoimistoa, jossa varattomat työläiset saivat ehkäisyvälineitä ja lääkärintarkastuksen maksutta puolueen tai ammattiyhdistyksen jäsenkirjaa näyttämällä.[185]

Heti kansalaissodan jälkeen sosialidemokraattiset naiset tekivät aloitteita sodan uhreiksi joutuneiden perheiden eläke-eduista. Vuosien 1919, 1922, 1924, 1927 ja 1929 valtiopäivillä naiset esittivät eläkkeen myöntämistä punaisille työläisperheille, mutta yksikään esityksistä ei mennyt läpi.[186]

Lapsiin ja kasvatukseen alettiin kiinnittää huomiota aikaisempaa enemmän 1920-luvulla. Punaorpokysymys, johon palaamme tuonnempana, lisäsi kiinnostusta asiaan. Nuoren itsenäisen valtion turva oli tulevat sukupolvet. Lapsista tuli kasvattaa ennen muuta hyviä kansalaisia. Sosialidemokraattinen naisliitto kannatti aktiivisesti uuden lastenhuoltolain laatimista ja myös kommunistit olivat sen takana. Työväenpuolueiden lähtökohta oli, että lastenhuolto oli kokonaan siirrettävä valtion ja kuntien tehtäväksi, pois yksityisen hyväntekeväisyyden armoilta. Se, että naisliiton puheenjohtaja Miina Sillanpää oli Helsingin lastensuojelulautakunnan jäsen, teki asian vielä keskeisemmäksi naisliitossa.[187]

Kiinteässä yhteydessä lastenhuollon järjestämisen kanssa oli äitiyssuojelu, johon palaamme tarkemmin tuonnempana. Hilja Pärssinen oli tehnyt jo vuoden 1908 valtiopäivillä aloitteen äitiysvakuutuksen aikaansaamiseksi. Hän otti asian esille myös vuoden 1908 toisilla valtiopäivillä ja vuosien 1909 ja 1910 valtiopäivillä, jolloin se edelleen jäi kesken. Hän esitti myös kotien perustamista turvattomia lapsia ja heidän äitejään varten, samalla kun korosti pelastavan siveystyön tekemistä (1910). Vuonna 1914 Pärssinen esitti kätilötoimen järjestämistä, jota puitiin myös vuoden 1917 valtiopäivillä. Kätilötoimesta laadittiin laki vuonna 1920.[188]

Kansakoulut olivat 1920-luvulla yksi tärkeimmistä keinoista saada kasvavat sukupolvet yhdenmukaisen kasvatusjärjestelmän piiriin.[189] Työläisnaisten vaatimukset koulutusjärjestelmän demokratisoimisesta toteutuivat teoriassa, kun oppivelvollisuuslaki astui voimaan 1921.

28.-31.10.1932, s. 42-46 ja alustusvihko s. 24-26.

185 Lehto 1980, s. 68.

186 Sosialidemokraattisten naiskansanedustajien aloitteet 1907-30. Miina Sillanpää, Aino Lehtokoski, Hilda Seppälä. TA.

187 Pulma 1987, s. 129.

188 Sosialidemokraattisten naiskansanedustajien aloitteet ja lausunnot 1907-30. Hilja Pärssinen. TA.

189 Pulma 1987, s. 123.

Asiaa ei kuitenkaan pidetty naisliitossa ratkaistuna. Koulujen opetusohjelmat oli vanhentuneina uusittava, esimerkiksi kehitysoppi oli otettava johtavaksi luonnontieteiden opetusohjelmassa ja tunnustuksellinen uskonnonopetus poistettava kokonaan. Koululaisille oli niin ikään turvattava ilmainen ateriointi ja kouluvälineet, vaatetusapua oli annettava varattomille koululaisille, heidän terveydenhoitonsa oli järjestettävä ja jatkokoulutuksensa suunniteltava.[190] Oppivelvollisuuden säätäminen ei ratkaisevasti muuttanut vallitsevaa tilannetta 1920-luvun alussa, sillä kunnille annettiin pitkä täytäntöönpanoaika.

Raittiusaatteen propagoiminen kuului myös naisten aloihin. Työläisnaiset olivat vanhastaan ehdottoman raittiuden kannattajia.[191] Yksistään Aino Lehtokoski teki kuusi kieltolain valvontaa koskevaa aloitetta eduskunnassa 1920-luvulla.[192] Raittius nähtiin niin poliittisena kuin sosiaalisenakin kysymyksenä. Raitis, hyväkuntoinen työväki oli tietoinen oikeuksistaan luokkana ja valmis ottamaan tarvittaessa johdon käsiinsä. Naisten tuli olla "kieltolain etuvartiojoukkona".[193]

Sosialidemokraattiset naiset keskittivät toimintaansa eduskunnassa. Aktiivisuus suunnattiin varsin kapealle sektorille, mutta sitäkin tarmokkaammin. Naisten toiminta keskittyi valiokuntiin. Esimerkiksi vuonna 1921 sosialidemokraattisia naisia oli eduskunnassa kymmenen. Heistä kahdeksan valittiin eduskunnan 14 valiokunnasta kuuteen.[194] Tyyne Leivo-Larsson on muistellut sodan jälkeiseltä ajalta valiokuntapaikkojen jakoa seuraavasti: "Eduskunnassa on muutamia valiokuntia, joita pidetään miesten yksinoikeutena, asiat kun ovat niissä sellaisia, että niiden hoitamiseen naisen äly ikään kuin ei yllä!"[195]

Työläisnaisten tukemia tai esittämiä tavoitteita toteutettiin osin

---

190 Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton X edustajakokouksen pöytäkirja 20.-22.5.1921, s. 36-39.

191 Työläisnaisten toisessa edustajakokouksessa 1902 laadittiin ponsi, jonka mukaan työläisnaiset pitivät lopullisena päämääränä yleisen kieltolain aikaansaamista. Jokaisen järjestäytyneen työläisnaisen velvollisuus oli raittiusasian ajaminen ja sen juurruttaminen miehiin ja nousevaan nuorisoon. Tämä tapahtui parhaiten järjestäytymisen avulla, jolloin kyettäisiin vaikuttamaan asiaan "yhteiskunnallista tietä". Toisen yleisen Suomen Työläisnaisten edustajain kokouksen pöytäkirja 17.-19.7.1902, s. 16.

192 Sosialidemokraattisten naiskansanedustajien aloitteet 1907-30, Lehtokoski Aino. TA.

193 Sosialidemokraattisella naisliitolla oli vuosien ajan yhteinen luennoitsija Sosialidemokraattisen Raittiusliiton kanssa. Katso esim. Sosialidemokraattisen Työläisnaisten liiton edustajakokouskysymyksiä 1920-luvulta naisliiton painetuista edustajakokouspöytäkirjoista. Vasemmistososialistien asennoituminen raittiuskysymykseen oli yhtä jyrkkä. Katso esim. Sosialidemokraattisen Naisliiton (Sos.) X edustajakokouksen pöytäkirja 7.-10.12.1921, s. 44. TA.

194 Sosialidemokraattisen puolueen Eduskuntaryhmän pöytäkirja 4.4.1921. TA.

195 Leivo-Larsson 1970, s. 58.

1920-40-luvulla, muun muassa eduskunta hyväksyi vuosina 1922 ja 1927 aviottomia lapsia koskeneet lait, 1929 annettiin uusi avioliittolaki, 1936 säädettiin lastensuojelulaki, seuraavana vuonna hyväksyttiin kansakoululaisten ilmaista hammashoitoa ja äitiysavustusta koskevat lait, 1948 laadittiin koulukeittiölaki ja lapsilisälaki, uusi aborttilaki ja lastenkotien valtionapua koskevat lait tulivat voimaan 1949.

Työläisnaisilla ei virallisesti ollut yhteistyötä porvarillisten naiskansanedustajien kanssa, vaikka he käytännössä kiirehtivät yhdessä muutamia lakiesityksiä, kuten avioliittolain voimaantuloa 1920-luvulla. Märta von Alfthan arvioi Naisasialiitto Unionia käsittelevässä historiassaan, että "naisten panos ei ollut erityisen huomattava". Porvarilliset naiset loistivat poissaolollaan eduskunnassa, kuntien valtuustoissa, johtokunnissa ja komiteoissa.[196] Eri asia sitten on, kuinka aktiivista toimintaa he eduskunnan ulkopuolella harjoittivat.

Vasemmistosiiven naiset

Vasemmistososialistien ja erityisesti kommunistien suhtautuminen parlamentaariseen toimintaan oli 1920-luvulla varauksellista. Parlamenttiin oli pyrittävä, sen eteen oli tehtävä työtä, mutta sen luokkataistelusta vieroittavaa vaikutusta oli varottava. SSTP:n edustajien oli toiminnallaan edistettävä ennen muuta vallankumousliikettä.[197]

SSTP:n yhteyteen perustettiin vuonna 1922 Suomen Työväen Keskusvaalikomitea organisoimaan työväenjärjestöjen yhteisiä vaalikomiteoita eduskuntavaaleja varten. Naisia komiteassa edusti Matilda Kaihosalo.[198] Jotta "porvarilliset vallanpitäjät" eivät olisi päässeet vahingoittamaan vaalitoimintaa, olivat vaalikomiteat erillään puoluetoiminnasta. SSTP:n kieltämisen jälkeen ryhtyi SKP luomaan uutta julkista järjestöä. Sen keskuselimenä toimi aluksi syyskuussa 1923 perustettu Helsingin työväen paikallisjärjestö, jonka toimesta pidettiin tammikuussa 1924 Sosialistisen työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestön perustava kokous. Järjestön keskuselimenä toimi 15-henkinen Suomen Työväen Keskusvaalikomitea. Vuonna 1926 keskusvaalikomi-

---

196 von Alfthan 1966, s. 226.

197 Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen eduskuntaryhmän pöytäkirja 1.9.1922 ja liite 1. TA; SSTP:n toiminnasta eduskunnassa Hakalehto 1966, s. 174-184.

198 Matilda Kustaava "Tintti" Kaihosalo, alun perin Matilda Ylen (1885-1942) liittyi työväenjärjestöön 1905. Vuosina 1915-16 hän oli Tampereella palvelijatar-ammattiosaston johtokunnassa. Kansalaissodan aikana hän oli punaisten toimistotöissä, mistä sai kahden vuoden tuomion. 1920-luvulla hän oli ensin Suomen Ammattijärjestön toimitsija, sitten Työläisnaisen ja pilalehti Paukun toimittaja. 1930-luvulla hän meni Neuvostoliittoon ja kuoli piiritetyssä Leningradissa. Leivo-Larsson 1970, s. 181; Klemettilä 1976, s. 253; Huomenen tiellä 1960, s. 127-131.

teaan kuului 25 jäsentä, joista seitsemän oli naisia[199] eli vajaa kolmannes jäsenistä.[200] Helsingin työväen keskusvaalikomiteassa oli naisjaosto kolmen muun jaoston lisäksi. Käytännössä naisjaoston toiminta jäi kuitenkin vähäiseksi. Vaalijärjestölle annettiin vaalitoiminnan lisäksi SKP:tta tukeva poliittinen tehtävä.[201]

Vasemmistosiiven edustajilla oli eduskunnassa vain pieni vähemmistö ja poliittisista syistä heikot mahdollisuudet vaikuttaa käsiteltäviin asioihin. Käytännössä sosialistiedustajien mahdollisuudeksi jäi provosoivien tai sosialidemokraatteja tukevien aloitteiden ja lausuntojen antaminen ja välikysymysten tekeminen. SSTP:n naisedustajien aloitteet koskivat etupäässä sosiaalipoliittisia uudistuksia. Esimerkiksi vuoden 1922 valtiopäivillä naiset tekivät Rosa Sillanpään johdolla aloitteet työttömien avustamisesta, äitien ja lasten suojeluksesta, naisten työvoiman turvaamisesta[202] ja kansalaissodassa työkykynsä menettäneiden sekä kaatuneiden perheenjäsenten eläkkeistä.[203]

Sosialistien eduskuntaryhmässä vallitsi ankara kuri, kuten useimmissa puolueryhmissä. Edustajia määrättiin puhujamatkoille heiltä kysymättä, yhdestäkin luvattomasta poissaolosta tai poikkeavasta käyttäytymisestä eduskunnassa annettiin ankarat nuhteet ja valiokuntapuheenvuoroja arvioitiin. Edustajat velvoitettiin kuulumaan Suomen Ammattijärjestöön. Tilannetta hankaloitti se, että ryhmän ja puoluetoimikunnan välillä oli "kylmäkiskoisuutta", eikä ryhmä ollut aina tietoinen puoluetoimikunnan edesottamuksista.

Edustajien yksityiselämä voitiin ottaa tarkastelun alaiseksi, mikäli käyttäytyminen antoi siihen aihetta: näin esimerkiksi käsiteltiin Rosa Sillanpään poissaoloja ja "kurittomuutta" ja J.V. Vainion "juopottelua Sasu Punasen kanssa".[204] Sillanpää joutui antamaan eduskuntaryhmälle kirjallisen selvityksen menoistaan ja jättämistään kahdesta anomuksesta, jotka hän oli toimittanut ilman ryhmän lupaa. Hän kiisti kurittomuuden ja väitti syiksi sairautta ja kiirettä.[205] Selonteko ei kuiten-

---

199 Edla Aalto, Hilma Karvinen, Hilma Laine, Martta Lehtonen, Liisi Uurtamo, Sofia Lindfors ja Ida Reijonen.

200 Toimintaselostus Helsingin Työväen Vaalineuvoston, Vaalikomitean sekä vaalitoiminnan keskityksestä eri vaalipiireissä vuoden 1926 alkupuolella. EK I II D 2. KA.

201 Hakalehto 1966, s. 187-190.

202 SSTP:n eduskuntaryhmän pöytäkirja 4.9.1922. TA.

203 SSTP:n eduskuntaryhmän pöytäkirja 25.9.1922. TA.

204 SSTP:n eduskuntaryhmän pöytäkirjat 13.9.1922, 18.9.1922, 21.9.1922, 12.10.1922, 19.10.1922, 26.10.1926, 9.11.1922, 15.2.1923, 1.3.1923, 5.3.1923 ja 8.3.1923. TA.

205 Rosa Sillanpään kirjelmä SSTP:n eduskuntaryhmän valmistavalle valiokunnalle. SSTP:n eduskuntaryhmän pöytäkirjan 8.3.1923 liite 2. TA.

kaan riittänyt ryhmälle ja Sillanpää toi sisarensa todistamaan asiaansa. Samalla hän ilmaisi katkeruutensa siitä, että hänen "jälkiä on käyty nuuskimassa, se tuntuu minuun tähdätyltä persoonallista luonnetta olevalta urkinnalta".[206] Ryhmä antoi Sillanpäälle vakavan varoituksen ja ilmoitti rikkomuksesta piiritoimikunnalle.[207]

Näiden kiistojen taustalla ei niinkään ollut Sillanpään persoonaan kohdistunut arvostelu, vaan ennen kaikkea vasemmistososialistien ja kommunistien väliset riidat ja toisaalta ajatus kurinalaisesta etujoukosta: poikkeamia ei sallittu. Myös sosialidemokraattien ryhmäkuri ulottui yksityiselämään. Miespuolisille edustajille jaettiin varoituksia juopottelusta ja ne ilmoitettiin edelleen piiritoimikunnille.[208]

Sosialistisen työväen ja pienviljelijäin eduskuntaryhmässä ei ollut naisia lainkaan vuosina 1924-26, osittain vangitsemisten vuoksi. Vuoden 1927 vaaleissa eduskuntaan valittiin sosialistisista naisista työmiehen vaimo Siina Urpilainen, konttoristi Martta Lehtonen ja ompelija Ida Hämäläinen. Vuoden 1929 vaaleissa valittiin ainoastaan Oulun eteläisestä piiristä Siina Urpilainen.[209]

Kevään 1928 kommunistien "puhdistuksen" aikana SKP:n toimintaa leimasi Kominternin tilannearvio, jonka mukaan vallankumouksellisten nousujen vaihetta seurannut kapitalismin vakaantumisen vaihe oli päättynyt ja oli alkamassa kapitalismin yleisen kriisin "kolmas vaihe", joka johti työväenluokan vasemmistolaistumiseen ja lopulta vallankumoukseen. Suomessa kolmannen vaiheen taktiikka sai aikaan kommunistisen liikkeen repeämisen. Ristiriita kärjistyi syksyllä 1929 ja osa kommunisteista, ns. hoipertelijat, tekivät selvän pesäeron Suomen Kommunistiseen Puolueeseen.[210]

Vuoden 1930 aikana kaikki kommunistiseksi luokiteltu järjestötoiminta kiellettiin, työväentaloja suljettiin ja vasemmistosiiven edustajia tuomittiin vankilaan. Eduskuntavaaleissa vasemmistososialistit ja kommunistit kärsivät tappion ja vaalit leimattiin "fasistivaaleiksi". Osa listoista hylättiin, mutta niissäkin piireissä, missä olisi ollut mahdollisuus äänestää, äänestysinto oli laimeaa. "Sosialifasistien vaalivoittoa

---

206 SSTP:n pöytäkirja 21.3.1923. TA.

207 SSTP:n eduskuntaryhmän pöytäkirja 26.3.1923. TA.

208 Katso esim. Sosialidemokraattisen Eduskuntaryhmän pöytäkirja 1.3.1923. TA.

209 Oulun eteläistä sosialistista piiriä edustanut Siina Urpilainen os. Ihalainen (1893-1962) siirtyi eduskuntavuosien (1927-30) jälkeen Neuvostoliittoon, missä toimi Punainen Karjala-lehden naisten osaston toimittajana vuosina 1935-37. Vuonna 1937 hän oli Leningradissa tehdastöissä ja Vilkan punktilla vuonna 1938, mistä hänet vangittiin ja karkoitettiin Uralille kahdeksaksi vuodeksi. Sieltä Urpilainen palasi Karjalaan. Suomen Eduskunnan matrikkeli 1982, s. 683; Tietoja poimittu Etsivän Keskuspoliisin "Kommunistinen liike Suomessa" asiapapereista. EK XIA - XIA 2a. KA.

210 Kettunen 1986, s. 376-380.

edistivät erikoisesti vallankumouksellisen työväenliikkeen ja kommunismin luopiot, jotka juuri näinä ratkaisevina aikoina mitä tehokkaammin auttoivat sosialifasisteja hajoittamaan vallankumouksellisen työväen rintamaa", kirjoitti puolueen lehti Proletaari loka-marraskuun vaihteessa 1930.[211]

Vasemmistosiiven rivien hajanaisuutta pohdittiin myös paikallistasolla. Kemissä maltilliset miettivät, olisiko edullisempaa äänestää sosialidemokraatteja, sillä silloin äänet eivät menisi hukkaan, vaan sitä kautta saataisiin eduskuntaan enemmistö. Sosialidemokraattiset puhujat liikkuivatkin Kemissä sellaisissa paikoissa, missä eivät vuotta aikaisemmin olisi uskaltaneet suutaan avata. Kemissä oli kommunisteilla oma listansa, mutta sitä arveltiin äänestävän vain moskovalaisten.[212]

Yhteenveto

Tutkittavan ajanjakson toinen suuri kertomus taloudellisen eli kasvun kauden rinnalla on poliittinen eli kansalaissodan kertomus. Se on hallinnut itsenäistymisen ensimmäisistä vuosikymmenistä rakennettua kuvaa.[213] Tässä tutkimuksessa ei tarkastella sotaan liittyviä yksityiskohtia, siihen johtaneita syitä tai rintamalinjojen muodostumista. Kuitenkin sota on vahvana viitekehyksenä läsnä niin työläisnaisten palkkatyössä, kotiin liittyvissä elämisen ehdoissa kuin yhteiskunnallisessa toiminnassa. Sodan jälkeen taistelu jatkui työväenliikkeen sisällä. Suuntariidat vaikuttivat dramaattisesti myös työläisnaisjärjestöjen toimintaan ja ohjelmien uudelleenarvioon.

Työväenliikkeen hajaannustaistelu vei naisliittolaisten voimia niin oikealla kuin vasemmallakin. Tässä kamppailussa häviäjiä eivät kuitenkaan olleet puolueisiinsa sitoutuneet sosialidemokraatit tai vasemmistososialistit ja kommunistit, vaan palkkatyöläisnaiset. Se keskeinen asema, joka heillä oli ollut naisliiton ohjelmissa vuosisadan vaihteessa, oli mennyttä puoluepoliittisen toiminnan astuessa päärooliin. Sosialidemokraattiset naiset kohdensivat toimintaansa kotiäitien aseman kohentamiseen ja vieroksuivat kommunistijohtoista ammattiyhdistysliikettä. Kun Elannon työläisnaiset kysyivät vuonna 1931 sosialidemokraattisen naisliiton suhtautumista naimisissa olevien naisten erottamiseen, vastasi naisliittotoimikunta, ettei liitto "vaikkakin on periaatteessa naisten oikeuksien kannalla ansiotyössäkin, voi poliittisena järjestönä käytännössä ryhtyä mihinkään toimenpiteisiin yksityisiin työn-

211 "Pettymys kommunisteille!" Proletaari loka-marraskuu 1930, s. 39-42.

212 Etsivän Keskuspoliisin Kemin edustuksen tilannekatsaus no 9, syyskuu 1930. EK I II D 2. KA.

213 Vuoden 1918 vaikutuksesta historiatieteessä ks. Ylikangas 1993b, s. 93-106.

antajiin ja liikkeisiin nähden". Ne kuuluivat liiton mukaan ammatillisille järjestöille.[214]

Vasemmistososialistien ja kommunistien sisäiset erimielisyydet sekä pelko pidätyksistä ja lopulta julkisen toiminnan kieltäminen estivät periaatteellisen pyrkimyksen kohentaa palkkatyöläisnaisten asemaa. Ristiriita kodin ja tehtaan välillä jäi armotta Suuren Ideologian varjoon, josta sitä oli linjojen valitsemisen jälkeen vaikea nostaa. Puoluepolitiikka ajoi arjen yli.

Työväenliikkeessä oli kaksi erisuuntaista pyrkimystä naisten paikan määrittämisessä. Ammattiyhdistysliikkeessä vahvistui 1910-luvulta näkemys, jonka mukaan naiset oli hyväksyttävä miesammattiosastojen jäseniksi. Ammattiyhdistysliikkeen johto otti myös kantaa naisten erityiskysymyksiin muun muassa sosiaalipoliittisessa ohjelmassaan. Sen sijaan työväenpuolueiden pyrkimys oli päinvastainen. Sosialidemokraattisia naisia suorastaan työnnettiin naisten aloille. Poikkeuksen tekivät kommunistit, joiden yhteydet ammattiyhdistysliikkeeseen olivatkin 1920-luvulla kiinteät.

Työväenpuolueen naisille siirtyminen naisten aloille ei ollut vastenmielistä, ei varsinkaan sosialidemokraateille, jotka olivat toimintansa keskittämisessä ja ohjelmavalinnoissaan onnekkaampia kuin vasemmistosiipi: valitulla linjalla oli valtiovallan tuki. Seuraavissa luvuissa tarkastellaan naisjärjestöjen hajaannuksen jälkeisiä ohjelmavalintoja, joista tärkein oli kotitalousvalistus.

2. Arkikokemuksesta ohjelmaksi

Kodinhoitokursseja ja kuluttajavalistusta

Työläisäitien keittotaidot ja ruokatalous olivat sotienvälisellä kaudella vaatimattomia ja keittoastiat vähäisiä. Siinä suhteessa ei ollut tapahtunut muutosta vuosisadan vaihteen tilanteesta.[215] Tätä puutetta työläisnaisjärjestöt ryhtyivät korjaamaan. Sosialidemokraattisen naisliiton toiminta painottui 1920-luvulla työläisäideille suunnattuun kurssitoimintaan, jossa yhdistettiin ruoanlaitto ja valistus. Samalla suunnantarkistus merkitsi aatteellisten ja käytännöllisten pyrkimysten lomittumista ja "poliittisen työn" sisällön laajentumista.

Kotitalousneuvonta oli vuosisadan vaihteessa perustettujen Martta-yhdistysten työsarkana aina 1920-luvun loppupuolelle saakka. Mart-

---

214 Sosialidemokraattisen Työläisnaisten liiton liittotoimikunnan pöytäkirja 29.4.1931. TA.

215 Vrt. Waris 1934, s. 27-52.

tojen monopoliasemaa[216] lähtivät yhteisvoimin murtamaan eduskunnan kautta kokoomuslainen Hedvig Gebhard ja ystävänsä, sosialidemokraatti Miina Sillanpää. Yhteisenä pontimena naisilla saattoi olla ammattitaitoisten palvelijattarien saannin vaikeutuminen sekä ammattikunnan alentunut arvostus. Gebhardin aloitteesta myös muut naisjärjestöt kuin martat alkoivat saada valtionapua kotitalousvalistukseen vuonna 1929.[217]

Laura Harmajan mukaan kotitalouden tehtävänä oli erityisesti perheiden kulutuksen hoitaminen. Kotitalous muodosti näin "talouden sisäisen puolen": palkkatyössä saadut varat käytettiin perheenjäsenten perustarpeiden tyydyttämiseen. Talouden "ulkoisia puolia" olivat liiketalous ja kansantalous. Harmajan ansiota osittain on se, että kotitalous alettiin nähdä erilliseksi kansantalouden osaksi. Kotitalouden perusyksiköksi määriteltiin perhe.[218]

Tässä luvussa keskitytään laajasta kotitalouskysymyksestä vain yhteen aiheeseen eli tarkastellaan työläisnaisjärjestöjen kotitalouspoliittisen ohjelman muovautumista. Tutkimuksessaan Miina Sillanpäästä Irma Sulkunen toteaa, että sosialidemokraatit "joutuivat mukauttamaan ohjelmansa siihen porvarilliseen perhemalliin, joka 1920-luvulla entistä esteettömämmin ja moraalisesti entistä latautuneemmin lujitti asemiaan kansalaisyhteiskunnan hallitsevana perusideologiana ja -käytäntönä".[219] Koska suunnantarkistus oli tärkeä ja kauaskantoinen, pysähdytään seuraavassa erittelemään ja arvioimaan tekijöitä, joilla oli vaikutusta kodinhoitokurssien järjestämiseen.

Nälän torjunta

Yksi uuden suunnan lähtökohta liittyi 1910-luvun tapahtumiin ja oli kovin arkinen - nälkä. Vuonna 1917 oli hätää lievitetty kunnallisten kansankeittiöiden avulla, mitä myös sosialidemokraattiset naiset aktiivisesti tukivat. Valtion kotitaloustoimikunta kustansi vuonna 1918 Miina Sillanpään kirjoittaman kirjasen "Kunnallisten kansankeittiöiden perustaminen ja hoitaminen". Ensimmäisen maailmansodan aikana Keski-Euroopan maissa oli perustettu lähes joka kaupunkiin kansankeittiöitä. Berliinissä perustettiin vuoden 1917 aikana yksitoista kunnallista kansankeittiöitä, Tanskassa ja Ruotsissa niitä oli lähes joka kaupungissa.

---

216 Marttojen kotitalousideologiasta Ollila 1993, s. 104-132.

217 Hedvig Gebhardin ja Miina Sillanpään aloitteet. Valtiopäiväasiakirjat vuosilta 1928-30.

218 Harmaja 1931, s. 3-5.

219 Sulkunen 1989, s. 84.

Kodinhoitokurssit löivät itsensä läpi sosialidemokraattisessa naisliitossa vuonna 1929, jolloin niitä varten saatiin valtionapua. Samaan aikaan vahvistui entisestään naisliiton ja osuuskauppalitkkeen yhteistyö. Naisliitto alkoi antaa järjestelmällisemmin kuluttajavalistusta 1930-luvun puolivälissä saamillaan matnosrahoilla. Kuva on otettu naisliiton ja Kulutusosuuskuntien Keskusliiton Naiset Mukaan-toimikunnan yhteisiltä kodinhoitokursseilta Kyrön Tarvasjoelta vuonna 1934. Polkupyörän työläisnaiset ostivat, jos mahdollista, heti ensimmäisestä tilistään. Valokuvaaja Lyyli Takki. Kuva: Työväen Arkisto.

Helsingin kaupunginvaltuuston päätöksellä avattiin vuonna 1917 seitsemän keskuskeittiötä eri puolille kaupunkia. Naisliiton mielestä kansankeittiöitä tuli kehittää ensisijaisesti siksi, että niiden avulla säästettiin niukkoja raaka-aineita ja polttoainetta.

Sosialidemokraattisten naisten suhtautuminen kodinhoitokysymykseen alkoi vähin erin muuttaa muotoaan 1920-luvun alkuvuosina. Naisliitto luopui kannattamasta keskuskeittiöitä, jotka saivatkin hätäapukeittiön luonteen. Kouluruokailun vaatiminen pysyi sen sijaan edelleen liiton ohjelmassa. Kollektiivikeittiöiden sijasta alettiin yhä enemmän korostaa naisen paikkaa kodissa ja keittiön ammattitaitoisena hengettärenä. Tämä muutos leimasi sosialidemokraattisen naisliiton toimintaa aina 1950-60-luvun murrokseen.

Yksittäisen kotitalouden merkitys korostui suomalaisessa yhteiskunnassa nälän lisäksi laajempien kansanterveydellisten syiden vuoksi. Kotien ja ennen kaikkea kotiäitien kautta pyrittiin vaikuttamaan kansan juoma- ja siisteystottumuksiin, joilla nähtiin olevan suora yhteys kulkutautien, erityisesti tuberkuloosin leviämiseen. Hygienian korostumiseen vaikutti myös korkea lapsikuolleisuus: vuonna 1924 Suomessa kuoli 107 alle vuoden ikäistä lasta tuhatta syntynyttä kohti.[220] Siisteyskasvatusta varten laadittiin kirjasia 1800-luvun lopulta, mutta niiden merkitys kasvoi sotienvälisellä kaudella samaan aikaan

220 SVT VI 79, Väestömuutokset 1931-32, s. 52-55.

kun lastensuojelusta tuli kiinteä osa väestöpolitiikkaa.[221] Arkipäivän hygieniasta, johon kuului asioita puhtaasta juomavedestä henkilökohtaiseen hygieniaan ja lepoon, haluttiin tehdä ase alituisesti uusiutuvia tauteja vastaan. Perimmiltään kyse oli työväestön elämäntavan muuttamispyrkimyksestä ja kansan tervehdyttämisestä.

Jäsenkunta

Hajaannuskokemusten jälkeen sosialidemokraattisella naisliitolla oli tarve profiloida toimintaansa. Paineita lisäsi myös liiton jäsenistön ammatillinen yhdenmukaistuminen. 1920-luvun puolivälissä liitossa todettiin, että jäsenistöön kuului pääasiassa kotiäitejä, jotka olivat niin "onnellisessa asemassa", ettei heidän tarvinnut käydä töissä kodin ulkopuolella.[222] Suuntaamalla toimintansa kotiäitien ammattitaidon kehittämiseen, vastasi naisliitto kenttäväkensä vaatimuksiin ja sai siltä laajan tuen toiminnalleen.

Jäsenistön yhdenmukaistuminen oli tapahtunut vähin erin. Kuten aiemmin on käynyt ilmi, naisliitto oli Suomen Ammattijärjestön perustamisen jälkeen kehottanut ammatissatoimivia työläisnaisia liittymään ensisijaisesti ammattiosastoihinsa ja niiden kautta SAJ:hin. Koska SAJ muun muassa taloudellisten vaikeuksien takia ei ollut pystynyt järjestämään erityistä naisagitaatiota, oli naisliitto pakotettu ajamaan myös työssäkäyvien naisten etuja. Kuitenkin liitto korosti, että palkkatyöläisnaisten edun mukaista oli kuulua ensisijaisesti ammatilliseen osastoon, vaikka naisliiton jäsenmäärä siitä vähenisikin.[223]

Työväenliikkeen hajaannuksen jälkeen sosialidemokraattien kannattajakunta oli maalaisempaa kuin vasemmistososialistien. Jako näkyi myös naisten ammattijakaumassa, samoin ennen pitkää jäsenmäärissä ja -maksuissa. Sosialistinaisten varsinainen jäsenhankinta kohdistui juuri kodin ulkopuolella töissä olleisiin naisiin. Sosialidemokraattisten naisten resurssit eivät riittäneet laajamittaiseen jäsenhankintaan, joten heidän oli tyydyttävä etsimään toiminnallisia yhteistyökanavia kotiäitien ja työssäkäyvien työläisnaisten välille. Yhteistyöhalukkuutta perusteltiin sillä, että eduskunnassa olleet työläisnaisten edustajat oppivat näin tuntemaan molempien ongelmia ja ajamaan kummankin ryhmän etuja.[224]

---

221 Turpeinen 1987, s. 387-394.

222 Toveritar 1/1926, s. 5.

223 Sosialidemokraattisen Naisliiton VI edustajakokouksen pöytäkirja 1.-3.9.1911, liitteet s. 5.

224 Ammatillisen valistustyön harjoittaminen naisten keskuudessa. Alustuksia ja ehdotuksia Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XI edustajakokoukselle 29.-31.1.1926, s. 21-24.

Naisliitto suhtautui ammattiosastonaisiin tietyin varauksin heti hajaannuksen tapahduttua. Liiton uusituissa säännöissä ammattiosastojen edustajat olivat muutoin puhe- ja päätösvaltaisia liiton edustajakokouksissa, paitsi sääntöjen muutosta tai liiton lakkauttamista koskevissa kysymyksissä.[225] Varauksellisuus johtui Sosialidemokraattisen puolueen ottamasta kannasta: vuonna 1919 tehdyn päätöksen mukaan ammattiosastot eivät saaneet kuulua osastoina puolueeseen, ellei jäsenistön enemmistö ollut puolueen jäseniä.

Kentän tuki

Kentän tuki naisliiton kodinhoitotyölle on selvästi nähtävissä selattaessa naisosastojen vuosikertomuksia ja kokousselostuksia. Esimerkiksi Helsingin Työväenyhdistyksen Sosialidemokraattisen naisyhdistyksen vaalikokouksessa joulukuussa 1924 pidettyjen esitelmien teemoina olivat asuntokurjuus, lasten huoltolat ja päiväkodit, lasten kouluruokailu ja pikkulasten hoidon opetus. Lisäksi pidettiin esitelmä "puutarhasiirtoloista", joita kaupunginvaltuusto oli päättänyt perustaa. Kokous yhtyi kannattamaan kaupungin hanketta ja toivoi, että kaupunki järjestäisi myös ohjaajan, joka antaisi opastusta sekä puutarhanhoidossa että talouden- ja kodinhoidossa. Kokouksen lopuksi ilmoitettiin käsityöseuran kokoontuvan joka maanantai, minkä lisäksi yhdistyksen jäsenille oli järjestetty käynti mallikeittiönäyttelyyn.[226] Samansuuntaisia toimintasuunnitelmia oli muissakin naisosastoissa. Merkittävää on, että osastojen tärkeäksi luokittelemat aiheet nousivat työläisnaisten kotioloista, ei niinkään palkkatyöhön liittyvistä ongelmista, kuten oli laita vielä vuosisadan vaihteessa.

Kenttäväen suuntautuminen käytännönläheisiin aiheisiin näkyi selvästi myös Toveritar-lehden kiertokyselyssä, jossa tiedusteltiin osastoilta mielipiteitä lehden linjasta.[227] Jäsenistön vastaus oli yksiselitteinen: lisää käytännön ohjeita. Lehteä pidettiin liian raskaana eli siihen piti saada kevyempää lukemista, kaunokirjallisuutta, talousohjeita ja lastenhoitoa käsitteleviä artikkeleita. "Moni emäntä ja neitonen tilaa mieluummin Nyyrikin tai Vipusen sen kevyen ja vaihtelevan lukemisen takia. Lisäksi moni pelkää sosialisti-sanaa... Apinoimishalu ja välinpitämättömyys on yksi meidän vähemmän kauniita ominaisuuksiamme. Onhan jotain kuulua tuohon kermakerrokseen, vaikkapa ei todellisuudessa kuulutakkaan". Näin tilitti tuntojaan utralainen Anni

---

225 Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton säännöt. Liiton X edustajakokouksen pöytäkirja 20.22.5.1921, s. 34.

226 "Helsingin Sosialidemokraattinen Naisyhdistys". Toveritar 1/1925, s. 14.

227 "Kiertokysely Toverittaren lukijoille". Toveritar 1/1925, s. 11.

Romppainen, joka ei ollut käsityksissään yksin.[228] Useissa Keski-Euroopan sosialidemokraattisissa naisjärjestöissä lehtiongelma ratkaistiin perustamalla kaksi lehteä: toinen painottui politiikkaan ja ideologiseen keskusteluun ja toinen tarjosi lukijoille kevyempää ajanvietettä. Kuvaavaa muutokselle on, että sosialidemokraattinen Toveritar muutettiin vuonna 1935 työläisnaisten lehdestä "perhelehdeksi".

Kotitalouskurssit saivat suuren suosion. Vuonna 1929 naisliiton kursseilla oli osallistujia noin 8 500. Samanaikaisesti naisliitossa oli runsaat 1 800 ja sosialidemokraattisessa puolueessa 8 700 naisjäsentä. Kotitalousneuvoja Alina Korhosen lisäksi luentoja pitivät liiton puhuja Elsa Metsäranta, talousopettaja Kerttu Olsoni ja talousopettaja Aili Huotari. Seuraavana vuonna osanottajia oli jo 20 000. Vuonna 1931 kuulijoita oli yli 50 000, mikä kuvaa kurssien saamaa valtavaa suosiota. Silti työläisnaisjohto piti mainittuja vuosia poikkeuksellisina poliittisen tilanteen vuoksi. Toimintaan ei ollut voitu panostaa suunnitelmien mukaisesti. Lisäksi vaalit ja naisliiton 30-vuotisjuhlat olivat vieneet oman aikansa.[229] Vuonna 1936 naisliitto järjesti 42 kodinhoitokurssia eri puolilla Suomea ja niihin osallistui 15 300 henkilöä.[230]

Puhuja Elsa Metsärannan mukaan politiikka ei ollut unohtunut naisliiton toiminnasta kodinhoitokurssien myötä. Hänen mukaansa harrastusta siihenkin oli yllin kyllin. Nuoret naiset kuuntelivat hänen mukaansa tarkkaavaisesti luentoja sosialidemokraattisesta naisliikkeestä, vaikka "ehkä suurin osa nuorista kurssilaisista onkin tullut kursseille käytännöllisten tehtävien oppimista varten. On selvää, etteivät kaikki kurssilaiset, varsinkaan juuri nuorimmaiset, jaksa syventyä kaikkiin kurssiaineisiin, mutta ohjelman monipuolisuushan takaa kullekin oman harrastusalansa".[231] Kentältä saatujen tietojen perusteella tämä toimintamuoto oli ehdottomasti suosituin ja veti naisia eniten mukaan.[232] Muiden Pohjoismaiden työläisnaisjärjestöjen ohjelmaan kotitalouskurssityö ei kuulunut ja suomalainen tapa lähestyä työläisnaisia jokapäiväisiin töihin liittyvän ohjelman kautta sai suurta

---

228 "Vastauksia Toverittaren kyselyyn". Toveritar 5/1925, s. 62-65; Toveritar 6/1925, s. 76.

229 Kertomus Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton toiminnasta 1929-1932. Alustusvihko Naisliiton XIII edustajakokoukselle 1932, s. 4-8.

230 Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XV edustajakokouksen pöytäkirja 22.-24.10.1938, liitteet s. 11.

231 "Työläisnaisten kodinhoitokurssitoiminta on menestynyt hyvin. Mielenkiintoisia tietoja Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton toiminnan uusista muodoista". Sosialidemokraattisen Naisliiton arkisto, kansio U 3. TA.

232 Ks. kurssikertomukset: Toveritar 2/1930, s. 24-25; Toveritar 4-5/1930; Toveritar 6/1930, s. 85; Kuluttajain Lehti 40/1933; Kuluttajain Lehti 14/1939.

huomiota osakseen.[233] Rakenteelliset syyt suomalaisten sosialidemokraattien sisarjärjestöistä poikkeavaan kiinnostukseen kotitaloustyöhön löytynevät heidän maalaisuudestaan ja ammatillisesta yhdenmukaistumisestaan.

Ohjelmantarkastus oli onnekas naisliitolle jäsenmäärän kannalta. Vuonna 1922 naisliitossa oli 1 480 naista eli 17 prosenttia puolueen naisjäsenistä. Vuonna 1938 yhä useampi sosialidemokraattisesti ajatteleva nainen liittyi puolueeseen naisliiton kautta: naisliitossa oli jo 42 prosenttia puolueen naisista (liitetaulukko 6).

Puoluepoliittiset syyt

Sosialidemokraattisen naisliiton ohjelman uudelleenarviolla oli myös puoluepoliittiset vaikuttimensa. Kotiäiteihin kohdistuvan talousopetuksen kautta tavoitettiin sellainen potentiaalinen äänestäjäjoukko, jota oli muilla keinoin vaikea saada mukaan perinteiseen poliittiseen toimintaan. Kotitaloutta ei varsinaisesti mielletty puoluejärjestölliseksi toimintamuodoksi, mutta sen käyttöönottoa perusteltiin puolueen siitä saamalla hyödyllä: "Kotitalousneuvontatyö ei kylläkään varsinaisesti kuulu ohjelmaamme puoluejärjestönä, mutta tämän kautta voimme hankkia puolueeseen uusia jäseniä, kannattajia sekä äänestäjiä ja siten tehdä valistustyötä puolueemme hyväksi".[234] Toiminnasta saatiin myös myönteistä palautetta ja niinpä vaalipiireissä oli tapahtunut "yhteiskunnallista heräämistä" naisten keskuudessa. Kurssithan suunniteltiin siten, että ne koostuivat sekä teoreettisista luennoista että käytännön työskentelystä. Päätös tämänlaatuisesta kurssitoiminnasta tehtiin vuoden 1929 edustajakokouksessa: "On lausuttu toivomuksia, että liitto vastaisessa valistustyössään kiinnittäisi huomiota enemmän käytännölliseen kotia ja perhettä lähellä olevaan toimintaan, ottamalla kurssiohjelmaan kotitaloutta, kodinhoitoa ja kodin terveydenhoidon neuvontaa koskevia aineita."[235] Erityisesti muut työväenjärjestöt olivat esittäneet näitä toivomuksia, koska ne näkivät tämänlaatuisen toiminnan kautta saatavan uusia jäseniä puolueelle. Työväenjärjestöjen miehet suhtautuivat yleensä myönteisesti tähän toimintamuotoon:[236] 1920-luvun lopulla Suomen Sosialidemokraatissa

---

233 "Kotitaloutemme herätti huomiota Kööpenhaminassa", Toveritar 16/1937.

234 Miina Sillanpää avatessaan sosialidemokraattisen naisliiton edustajakokouksen 1929. Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton XII edustajakokouksen pöytäkirja 28.-31.5.1929, s. 4.

235 "Vastainen valistustyö". Alustusvihko Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton XII edustajakokoukselle 1929, s. 4.

236 "Liiton harjoittama valistustyö". Alustusvihko Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton XIII edustajakokoukselle 1935, s. 5.

alettiin julkaista kuukausittain ilmestyvää "Koti ja Kotitalous" -palstaa.[237]

Rinnakkaisjärjestö

Suuntaamalla ohjelmapolitiikkansa keskitetymmin kotiäitiyteen liittyviin kysymyksiin sosialidemokraatit halusivat luoda tietoisesti rinnakkaistoimintaa Martta-yhdistyksille, jotka keräsivät naisliiton mielestä liian paljon työläisnaisia riveihinsä. Niinpä oli liiton toimintamuodot suunniteltava "sitä kaipuuta tyydyttäväksi", joka ajoi työläisnaisia porvarillisiin järjestöihin.[238] Porvarisnaiset eivät kuitenkaan katsoneet hyvillä mielin alueelleen tunkeutuvia uusia yrittäjiä. He hyökkäsivät sosialidemokraattista naisliittoa vastaan syyttäen sitä puoluepolitiikan harjoittamisesta valtion varoilla. Porvarillisten naisten toiminta nähtiin epäpoliittisena - työläisnaisten poliittisena. Syytösten laatijoina olivat kokoomusnaiset, ja ne julkaistiin juuri ennen vaaleja. Poliittista oikeistoa edustaneet naiset pelkäsivät sosialidemokraattisten naisten "tunkeutumisen" kotitalousneuvontaan aiheuttavan heille epäedullista kilpailua naisäänestäjistä.[239] Porvarisnaisten voimakas reaktio kieli osaltaan siitä, kuinka tärkeäksi väyläksi kotitaloudellinen valistustyö nähtiin poliittisissa naisjärjestöissä.

Käytännöllisyyden korostaminen

Yksi vaikutin kotitalouden painottumiseen oli varsin arkinen: taloudellisesti vaikeina aikoina työläisnaisjärjestöt pyrkivät antamaan niukkoihin raaka-aineisiin perustuvia ruokareseptejä rivijäsenille eli vastaamaan jäsenistön tarpeisiin. Sosialidemokraattisessa Toverittaressa julkaistiin "Käytännöllisiä neuvoja" -palstaa, jossa esiteltiin säästäväisen emännän ruokaohjeita ja muita käytännöllisiä neuvoja vaatteiden kunnostuksesta lasten hoitoon. Kuvaavaa oli, että ohjeita julkaistiin niin 1920-luvun alussa kansalaissodan jälkeisessä poikkeuksellisen huonossa taloudellisessa tilanteessa kuin yleismaailmallisen laman koetellessa työläisperheiden toimeentuloa 1920-30-luvun vaihteessa.[240]

---

237 Esim. Suomen Sosialidemokraatti 27.1.1929, s. 14 ja 10.3.1929, s. 14. Palstaa toimitti Anni Huotari. 1940-luvulla palstan nimi oli "Kodin piiri".

238 "Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton kotitaloudellinen toiminta". Teoksessa Työn Naisen juhlavuosi 1950, s. 141-142.

239 "Kokoomuslaiset naiset Työläisnaisliiton kotitalouskurssitoiminnan kimpussa". Toveritar 21/1930, s. 341.

240 Mm. "Maukkaita ja halpoja ruokia tähteiksi jääneistä leipäpalasista ja -kannikoista". Toveritar 2/1930, s. 24; "Porkkanaruokia, kakkuja". Toveritar 19/1928, s. 302.

Työläisnaiset kuluttajina

Sosialidemokraattisessa naisliitossa tehtiin 1920-luvulla periaatteellinen ja käytännöllinen ratkaisu toimintamuotojen eriyttämisestä eri järjestöiksi.[241] Eriyttämisen taustalla oli toisaalta valtionavun saannin maksimoiminen, toisaalta se, että osa kodinhoidollisesta neuvontatyöstä siirrettiin Kulutusosuuskuntien Keskusliitolle. Osuustoimintaliikkeen painoarvo kasvoi selvästi 1920-luvun lopulla. Osittain tähän oli syynä ammattiyhdistysliikkeen heikkous, osittain kulutukseen liittyvien kysymysten painottuminen yhteiskunnassa.

Suomessa oli vuodesta 1899 alettu perustaa osuuskauppoja ja naiset olivat olleet toiminnassa innokkaasti mukana alusta lähtien. Vuonna 1916 osuuskauppaliike jakaantui kahtia ja työväenmielinen osuuskauppaväki perusti KK:n ja myöhemmin oman tukkuliikkeen, Suomen Osuustukkukaupan (OTK). Toiselle ryhmittymälle jäi vuonna 1904 perustettu Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta (SOK).[242] Osuuskauppaliike sai laajan kannatuksen. Esimerkiksi vuonna 1922 KK:ssa oli jäseniä noin 160 200 ja jäsenosuuskauppoja 113. Osuuskauppaliikkeeseen kuului Suomessa noin 343 000 kansalaista ja yksityisiä osuusliikkeitä oli noin 600 (1922) eli joka kymmenes suomalainen oli osuuskauppajärjestön jäsen. Lähes puolet KK:laiseen osuustoimintaan osallistuneista oli teollisuus- ja kaupunkityöväkeä. Naisia jäsenkunnasta oli vuonna 1926 noin 24 prosenttia, josta se kasvoi ollen vuonna 1930 noin 29 prosenttia.[243]

Ei siis ollut ihme, että naiset näkivät osuustoiminnan kautta avautuvan mahdollisuuden tavoittaa kotiäidit poliittiseen toimintaan. Sosialidemokraattiset naiset kiinnittyivät 1920-luvulla vahvasti osuuskauppaliikkeeseen. Se nähtiin työläisnaisliikkeen kasvukumppaniksi, erottamattomaksi osaksi: "Isoveli osuuskauppaliike ja terhakka siskotyttö työläisnaisliike".[244] Osastoille propagoitiin aktiivisesti osuustoimintaliikkeen tuomaa turvaa. Naisliitto alkoi julkaista erityistä

241 Käytännössä erillisjärjestöjen perustaminen ajoittui 1930-50-luvulle: Vanhushuollon tarpeisiin perustettiin 1938 Käpyrinteen vanhainkodin kannatusyhdistys, josta sai alkunsa 1951 perustettu Vanhojen Huolto ry, Yksinäisten äitien ja lasten huolto eriytettiin 1936 perustamalla Työläisäitien ja lasten kotiyhdistys, joka 1942 muutettiin Helsingin Ensi Kodiksi ja 1945 maanlaajuiseksi Ensi Kotien Liitoksi. Vuodesta 1901 perustetut paikalliset Lomakotien kannatusyhdistykset yhtyivät 1951 Äitien Lomahuoltojärjestöksi.

242 Osuuskauppaliikkeen historiasta Suonoja 1966.

243 Suonoja 1966, s. 72-78, 86; "Naiset, enempi harrastusta osuustoiminta-aatteeseen!", kirj. Hilda Seppälä. Toveritar 11/1923, s. 180-181.

244 "Kaksi kaunista kasvukumppania: työläisnaisliike ja osuuskauppaliike", kirj. Lyyli Takki. Teoksessa Työn naisen juhlavuosi 1950, s. 101-109.

osuustoimintanumeroa Toverittaressa vuodesta 1923.[245]

Erillisten naisten osuustoimintajärjestöjen malli saatiin ulkomailta. Vuonna 1924 pidettiin Gentissä kansainvälisen osuustoimintakongressin yhteydessä naisten kokous, jossa kehotettiin perustamaan erityisiä naisjaostoja kulutusosuuskuntien yhteyteen.[246] Elokuussa 1927 pidettiin Tukholmassa Kansainvälisen Osuustoiminnallisen Naisliiton kolmas yleinen kokous. Äänioikeutettuja edustajia kokoukseen oli saapunut 14 maasta kaikkiaan 160. Suomesta kokoukseen osallistuivat Kuluttaja-lehden toimittaja ja naisliiton aktivisti Lyyli Takki, tamperelaisten sosialidemokraattien johtonainen Laina Westerlund ja SOK:sta Hedvig Gebhard. Kansainvälinen osuustoimintanaisten liitto oli ennen kaikkea perheenäitien järjestö, jonka päällimmäinen tavoite oli kotitalouden työolojen ja -tapojen parantaminen. Liittoon kuului vuonna 1927 yli 100 000 naista. Perheenäidit ostosten tekijöinä saattoivat liiton mielestä vaikuttaa ratkaisevasti talouselämään, minkä takia naisten tuli oppia ymmärtämään "ne monimutkaiset taloudelliset olosuhteet, jotka olivat tyypillisiä maailmantaloudelle ja koskivat jokaista yksityistä perhettä".[247]

Kaarina Vattulan mukaan "kapitalismin syntymisen myötä" noussut uusi kansantaloudellinen ajattelu lähti siitä, että kotitaloudessa saavutetaan yhteiskunnallisesti tärkein tavoite - säästäminen. Tavoitteeseen päästään järkevällä taloudenpidolla eli kuluttamisella, mikä Vattulan mukaan oli naisten yhteiskunnallisista tehtävistä tärkein.[248] Tätä tehtävää sosialidemokraatit täyttivät korostamalla kotitalousopetusta - "se on sitä oikeaa ja pysyvää säästämistä, joka soveltuu kaikille kansankerroksille."[249]

Naiset Mukaan -toimikunnat

Koska kotitalousvalistuksessa oli kyse "kulutuksen hoitamisesta", oli luonnollista että osuuskauppaväki oli siitä erityisen kiinnostunut. Palattuaan Tukholman kokouksesta järjesti Laina Westerlund lokakuussa 1927 Tampereelle naisten kokouksen, jossa päätettiin kehottaa Hämeen-Satakunnan osuuskauppaliiton alueella toimivia osuuskauppoja valitsemaan naistoimikuntia hoitamaan valistustyötä naisten kes-

---

245 Toveritar 11/1927, s. 203-204.

246 "Naiset mukaan", kirj. Emmy Freundlich ja "Muistelmia naisten osuustoimintakongressista Gentistä", kirj. Lyyli Takki. Toveritar 20/1924, s. 218 ja 221-222.

247 "Kansainvälisen Osuustoiminnallisen Naisliiton konferenssi". Toveritar 17/1927, s. 203-204.

248 Vattula 1989, s. 28.

249 "Voiko kotitaloudessa säästää", kirj. Miina Sillanpää, Toveritar 21/1926, s. 3.

kuudessa. Samalla valittiin yksittäisten toimikuntien työtä ohjaamaan naisten liittotoimikunta. Se kääntyi KK:n puoleen pyytäen tukea toiminnalleen. Naisten erillistoiminnan järjestämistä oli käsitelty KK:ssa jo vuonna 1924, mutta tuolloin aika ei ollut vielä ollut kypsä. Ensimmäisessä esityksessä tulivat kuitenkin jo esille Naiset Mukaan -toiminnan perustavoitteet. Perustettavat naistoimikunnat olivat riippuvaisia paikallisista osuuskaupoista, joita puolestaan ohjasi KK:ssa toiminut keskustoimikunta.

Kulutusosuuskuntien Keskusliiton Naiset Mukaan -keskustoimikunta valittiin huhtikuussa 1928. Siihen kuuluivat naisliittolaisista Lyyli Takki ja Aino Lehtokoski sekä KK:sta Yrjö Kallinen ja Jalo Aura. Toiminnan perusajatukseksi otettiin "Hallitse kauppaa ja tuotantoa". Ajatusten tulkiksi perustettiin vuonna 1930 Koti-niminen vuosikirja perheenemännille, mikä oli suora vastine porvarillisten naisten vuosikirjoille. Vuosikirjan toimituspolitiikka oli kotitalouspainotteista. "Kodin sielu on nainen. Nykyajan perheenemännän pitäisi kyetä hoitamaan taloutensa niin, että myöskin nykyajan sivistykselliset ja kauneudelliset vaatimukset voidaan kodissa tyydyttää".[250]

Vuosikirjan artikkelit vahvistivat kuvaa naisen roolista kuluttajana ja miehen roolista tuottajana. Samalla pyrittiin suuntaamaan kulutusta. Naiselle muokattua kuluttajan osaa perusteltiin ajan hengellä, oman aikansa seuraamisella ja vetoamalla 1920-luvun uuden naisen malliin. Naisen roolin kodissa äitinä, kelpo vaimona ja hinta- ja laatutietoisena kuluttajana nähtiin palvelevan rakentuvaa yhteiskuntaa. Nainen kytkettiin tiiviimmin kotiin taakkanaan ideaalinaisen malli. Kirjoituksissa korostettiin, että kotitaloudesta tuli tehdä Marxin Pääoman kaltainen tutkimus, joka nostaisi sen sille kuuluvaan arvoonsa. Perheenäitien työ oli saatettava vertailukelpoiseksi teollisuustyön kanssa. Arvostuksen lisäksi naiset vaativat kotitalouden muuttamista sellaiseksi, "että työ kodissa tulisi hauskaksi ja miellyttäväksi ja niin järjestetyksi, että työt tulevat nopeasti suoritetuiksi. Täytyyhän perheenemännälle jäädä aikaa itseäänkin varten".[251]

Kotiäidin työn arvostukseen ratkaisevasti vaikuttava äidinpalkka tuli esille sosialidemokraattisen naisliiton edustajakokouksessa ensimmäisen kerran vuonna 1932 käsiteltäessä lastenkotien ja sijaiskotien paremmuutta. Tekla Tuomola ihmetteli viranomaisten laskuperusteita, kun "äidille ei makseta yhtä paljon lapsesta kuin siitä maksetaan vieraalle, jonka hoitoon se annetaan".[252]

---

250 Koti. Vuosikirja perheenemännille 1930, s. 124-129, 119-122.

251 Koti 1930, s. 120-122.

252 Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton XIII edustajakokouksen pöytäkirja 28.-31.10.1932, s. 42.

Naiset Mukaan -toimikuntien työ tuli tehdä sellaiseksi, että se nojautuisi alusta lähtien naisten omaan harrastukseen ja työhön, ilman että sitä keinotekoisesti koetettaisiin heille tyrkyttää. Näin taattaisiin mukaan tulevien mielenkiinto. Vuonna 1929 toimikunnat saivat omat sääntönsä ja toiminta käynnistyi vilkkaana yhä useammissa osuuskaupoissa. Vuonna 1929 toimikuntia oli noin 60 osuuskaupan yhteydessä.[253]

Osuustoiminnallista valistustyötä tehtiin enimmäkseen Kuluttajain lehden ja kiertävien kurssittajien välityksellä. Niinpä esimerkiksi vuonna 1929 kiersivät talousopettaja Aili Huotari ja toimittaja Lyyli Takki maata Raja-Karjalaa ja Lappia myöten perustamassa naistoimikuntia ja pitämässä talouskursseja. Lyyli Takki oli amatöörivalokuvaaja ja Työväen Arkiston valokuvakokoelmissa säilytettävät matkakuvat kertovat toiminnan saamasta laajasta suosiosta ja innostuksesta.[254]

Naisliiton ja osuuskauppaväen yhteistyö ei kuitenkaan sujunut hankauksitta. Lyyli Takille esitettiin toivomus, ettei hän osallistuisi niin aktiivisesti naisliiton rientoihin: osuustoimintaa ei haluttu suoraan kytkeä puoluepoliittiseen toimintaan. KK:sta ei myöskään suostuttu ottamaan osaa naisliiton edustajakokouksiin. Kanta oli hieman kaksinaismoraalinen, sillä suurin osa Naiset Mukaan -toimikuntien naisista oli myös naisliiton aktiiveja.[255] KK:n kielteinen suhtautuminen "poliittisen" kytkemiseen osuustoiminta-aatteeseen liittyi 1920-luvulla vallitsevaan yhteiskunnalliseen suuntaukseen, jossa naisten toiminta kanavoitiin yleishyödylliseksi, epäpoliittiseksi kansalaistoiminnaksi: osuustoiminta haluttiin nähdä juuri sellaisena.

Osittain KK:n ja naisliiton rajanvedon takia naisliitossa keskusteltiin 1930-luvun puolivälissä itsenäisen kotitaloudellisen järjestön perustamisesta. Se olisi toiminut rinnakkain naisliiton kanssa. Naisliitto olisi hoitanut poliittisen ja yhteiskunnallisen valistustyön, kotitaloudellinen järjestö sen sijaan keskittänyt toimintansa ammattikoulutuksen edistämiseen. Erillistä järjestöä puolustettiin yhtäältä ajan virtausten seuraamisella, mikä tarkoitti entistä keskitetympiä toimintamuotoja sekä toisaalta sillä, että näin päästäisiin osalliseksi laajemmasta valtionavusta.[256] Käytännössä idea jäi kuitenkin toteuttamatta.

Naisliiton rooli kulutustottumusten muokkaajana korostui myös taloudellista syistä. Vuodesta 1936 liitto sai Kotimaisten tuotteiden mai-

---

253 Kulutusosuuskuntien Keskusliiton vuosikirja 1932, s. 67.

254 Työväen Arkiston kuvakokoelma, sig. 655.

255 Sosialidemokraattisen Naisliiton liittotoimikunnan pöytäkirjat 23.1.1922, 5.12.1926 ja 3.6.1929. TA.

256 Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton XIV edustajakokouksen pöytäkirja 27.-29.10.1935, s. 34 ja Alustusvihko, s. 48-50.

nostoimikunnalta huomattavan paljon avustuksia: ensimmäinen avustus oli 30 000 markkaa ja vuonna 1939 summa nousi 50 000 markkaan. Jo aiemmin naisliitto oli tehnyt yksittäisiä sopimuksia yritysten kanssa: Yhdistyneet Villatehtaat maksoi vuonna 1931 naisliitolle 10 000 markkaa, jotta liiton luennoitsija pitäisi esitelmiä kotimaisen kangasteollisuuden kehityksestä esitellen erityisesti villatehtaan tuotantoa.[257] Kuvaavaa ajan muutokselle on, että naisliitto sai vuosina 1936-38 kulutusneuvontaan enemmän varoja kuin kodinhoidolliseen (kodinhoitokurssit, pienten lasten hoito ja raittius) valistustyöhön (liitetaulukko 8).

Valtionapu

Tärkeä vaikutin kodinhoitokurssien korostamiseen sosialidemokraattisessa naisliitossa 1920-luvulla oli valtionavun saatavuus juuri tähän toimintamuotoon.[258] Vuonna 1924 sosialidemokraattiset naiset saivat ensimmäisen kerran valtionapua pienten lasten hoidon opastukseen, vuonna 1928 raittiuskasvatukseen ja vuonna 1929 kotitalousneuvontaan. Valtionapua oli jaettu porvarillisille naisjärjestöille säännöllisesti vuodesta 1917.

Jo 1800-luvun lopussa työväenyhdistykset olivat saaneet avustuksia toimintaansa, mutta itsenäistymisen myötä valtionapujärjestelmä muuttui järjestelmällisemmäksi ja jaettavien avustusten ja tuettavien kansalaisjärjestöjen määrä kasvoi. Valtionapupäätökset käsiteltiin eduskunnassa ja raha kanavoitiin eri ministeriöiden kautta järjestöille. Vuoden 1923 valtiopäivillä sosialidemokraattiset naiset hakivat lastenhoidon opetusavustusta omissa nimissään ja saivat ilman keskustelua pyytämänsä 20 000 markkaa tätä tarkoitusta varten budjettiin varatuista 500 000 markasta.[259] Sen sijaan kotitalousneuvontaan saamansa varat sosialidemokraattiset naiset saivat alun perin Hedvig Gebhardin aloitteen vaikutuksesta. Gebhard vaati kotitalousvarojen jakamista Martta-liiton lisäksi kotitalousvaliokunnille, maamiesseuroille ja pienviljelijäyhdistyksille eli sinne, minne marttojen toiminta ei ulottunut.[260] Miina Sillanpään apulaissosiaaliministeriaikana ja sen jälkeen Gebhardin ja Sillanpään yhteistoiminta kotitalouspolitiikan läpiviemiseksi eduskunnassa näyttää tiivistyneen. Valtionapu loi aivan uudet toimintaedellytykset naisjärjestöille ja erityisesti sosialidemokraat-

---

257 Sosialidemokraattisen työläisnaisliiton liittotoimikunnan pöytäkirja 2.1.1931. TA.

258 Lähteenmäki 1990 b, s. 152-154.

259 Hilda Seppälän (ym.) aloite no 77. Liitteet II. Ks. Työväennaisliike. Valtiopäiväasiakirjat 1923.

260 Hedvig Gebhardin aloite no 78. Liitteet II, s. 218. Valtiopäiväasiakirjat 1928.

tiselle naisliitolle. Liiton talous oli sosialidemokraattisen puolueen sekä eräiden muiden työväen liikelaitosten hyväntekeväisyyden varassa eli sen talous oli hyvin niukka ilman valtionapua (liitetaulukko 8). Vuonna 1929 valtionapu muodosti lähes 70 prosenttia vuosituloista. Sosialidemokraattisen naisliiton saamien avustusten määrä oli kuitenkin marginaalinen verrattuna Martta-liiton saamiin avustuksiin.

Verrattaessa naisjärjestöjen saamia valtion avustuksia on muistettava, että Martta-yhdistyksiin kuului paljon enemmän jäseniä kuin sosialidemokraattisiin naisiin. Vuonna 1930 Martoissa oli noin 30 000 jäsentä, kun sosialidemokraattisessa naisliitossa oli vastaavana aikana noin 2 000 ja sosialidemokraattisessa puolueessa noin 7 000 naisjäsentä.

Martta-liiton saama avustus nousi vuosittain moninkertaiseksi 1920-luvun alun määristä, mikä osaltaan kuvasti koko yhteiskunnassa tapahtunutta arvostuksen nousua suhteessa kotitalouteen ja naisten siinä suorittamaan työhön. Martat saivat vuonna 1919 valtionapua 50 000 markkaa ja 1925 avun määrä oli 195 000 markkaa huolimatta liiton jakaantumisesta ruotsinkieliseen ja suomenkieliseen haaraan. Vuonna 1930 avustus oli 400 000 markkaa.[261] Valtion kannalta kotitalouspolitiikan tukeminen nähtiin ennen kaikkea kansantaloudellisena kysymyksenä: naiset valjastettiin omalla alueellaan palvelemaan vaurastuvan yhteiskunnan asettamia taloudellisia ja kasvatuksellisia tavoitteita. Sosialidemokraattisessa naisliitossa kodinhoitoa korostava ohjelma löi läpi viimeistään vuonna 1929.

Kritiikki

Sosialidemokraattisen naisliiton suuntautuminen kodinhoitoon ei saanut kaikkien liiton johdossa olleiden hyväksyntää. Sen jälkeen kun kotitalouskysymys oli lyönyt läpi liiton toiminnassa, nousi osa nuoren polven edustajista kritisoimaan toiminnan keskittämistä "soppakursseihin", jolloin aatteelliset kysymykset jäivät varjoon. Tähän liittyi myös laajempi keskustelu Toverittaren linjasta ja naisliiton sihteerin toimen täyttämisestä pitkäaikaisen sihteerin Hilda Seppälän kuoleman (1932) jälkeen. Nuorempaa polvea edustivat Martta Salmela-Järvinen ja Tyyne Leivo-Larsson sekä myöhemmin 1930-luvulla Sylvi-Kyllikki Kilpi: "Käsityökerho, jossa kokoonnutaan vain ompelemaan ja jutustelemaan toisarvoisista asioista on rikos järjestötoimintaa kohtaan yhtä paljon kuin miestovereitten tuntikautiset oleskelut biljardihuoneissa ja työväentalojen juttutuvissa". Varsinaisia opintokerhoja osastoissa oli vain 14, ompeluseuroja sen sijaan 61 osastossa.[262] Kilpi

261 Martta-yhdistys 1899-1924, s. 63; Kertomukset Suomalaisen Martta-liiton toiminnasta 1925-30; Ks. myös Ollila 1993, s. 270-276.

262 Kilpi naisliiton XII edustajakokouksessa 1929, s. 15-17.

vastusti avoimesti Toverittaren palstoilla ompelukerhoihin ja kahvinkeittoon keskittynyttä toimintaa.[263] Kotitalousohjelmaa ajavan vanhan kaartin edustajan Miina Sillanpään mukaan pitäytyminen pelkästään poliittisella linjalla ei ollut onnistunut ja naisliiton toiminnan painopiste pysyikin edelleen hyvin käytännöllisenä.[264]

Oman väen kritiikin lisäksi vasemmistososialistit ja erityisesti kommunistit leimasivat sosialidemokraattisten naisten toiminnan pikkuporvarilliseksi. Hajaannuksen jälkeinen ilmapiiri oli muutenkin tulehtunut ja pontta arvostelulle antoivat toukokuun lopulla 1921 pidetyt naisten asuntopäivät Helsingissä. Merkille pantavaa on, että jo 1920-luvun alussa sosialidemokraattisilla naisilla oli edustaja sellaisessa "yleishyödyllisessä ja epäpoliittisessa" järjestössä kuin asuntopäivät järjestäneessä Asuntoreformiyhdistyksessä. Sosialidemokraattisia naisia edusti Olga Tainio.[265]

Malli asuntopäivien pitämiselle ja mallikotien esittelylle oli saatu ulkomailta, etenkin Englannista ja Ruotsista. 1920-luku olikin mallikotien ja mallikeittiöiden kulta-aikaa. Sinänsä asia ei ollut uusi: vuoden 1912 Työväen Kalenterissa esiteltiin erityisiä "työväen huonekaluja".[266] 1930-luvulle tultaessa sosialidemokraattiset naiset järjestivät omia asunnonuudistusnäyttelyitä, joiden malli oli saatu lähinnä Ruotsista.[267]

Vasemmistolainen vaihtoehto

Sosialistinaisten näkemykset naisten vapauttamisesta pohjautuivat Neuvosto-Venäjän malliin. Sen mukaan nainen oli jäänyt kotiorjaksi, jota painoi, tylsistytti ja alensi "pieni kotitalous": se kahlehti hänet keittiöön ja lastenkamariin haaskaten hänen voimansa tuottamattomaan, näkymättömään, hermostuttavaan, tylsistyttävään ja masentavaan raadantaan. Todellinen naisen vapauttaminen, todellinen kommunismi alkoi vasta siellä, missä alkoi joukkotaistelu pientä kotitaloutta vastaan ja sen laajamittainen uudelleenjärjestely sosialistiseksi

---

263 Mm. "Tukholman työläisnaisten opiskeluharrastuksia", kirj. S-K. Kilpi, Toveritar 3/1939, s. 37.

264 Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton edustajakokouksen pöytäkirja 28.-31.5.1929, s. 22-24 ja Alustusvihko, s. 18, 46-47.

265 Sosialidemokraattisen Naisliiton liittotoimikunnan pöytäkirjat 4.2.1921 ja 26.4.1921. TA; "Naisten asuntopäivät Helsingissä 19.-21.5.1921", Suomen Työmies 31.5.1921, s. 2 ja 5.7.1921, s. 2;

266 "Työväen huonekaluista Alfred Rollerin mukaan". Työväen Kalenteri 1912, s. 76-86.

267 Asuntokulttuurinäyttely Helsingissä. Alustusvihko Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton XIV edustajakokoukselle 1935, s. 158-159.

suurtaloudeksi. Yhteisruokalat, lastenseimet ja tarhat vapauttaisivat naisen ja tasoittaisivat miesten ja naisten eriarvoisuutta.[268]

Tehdaskeittiöitä, joiksi yhteiskeittiöitä Neuvostoliitossa kutsuttiin, juhlittiin ennen kaikkea naisten vapauttajina tuotannon ja yhteiskunnan palvelukseen. Niiden käyttöönottoa perusteltiin myös kansantaloudellisella säästämisellä, käyttökustannusten edullisuudella, minkä nähtiin heijastuvan suoraan aterioiden hintoihin ja siten koituvan yksittäisten kuluttajien eduksi.[269]

Kuvaavan esimerkin naisten arkisten toimien esittelyyn kytkeytyneistä näkemyseroista antaa vasemmistosiivelle siirtyneen Työläisnainen-lehden järjestämä kiertokysely lehden linjasta. Vuonna 1922 toimeenpannun kyselyn vastauksia julkaistiin kaksi. Toinen, tamperelaisen Ida Kulon kirjoittama viesti oli yksiselitteinen: lehti oli pidettävä helppotajuisena, koska työläisnaisten alhainen kehitystaso ja välinpitämättömyys yhteiskunnallisia kysymyksiä kohtaan tuli ottaa huomioon. Mikäli teoreettisia kirjoituksia julkaistaisiin, olisi ne esitettävä kertomusten muodossa. Toisen vastauksen lähettäjä oli helsinkiläinen Laura Numminen, jonka käsitys lehden linjasta oli päinvastainen: se oli suunnattava sitä eniten lukeville, kunnollisille luokkataistelijoille kasvattavaksi lukemistoksi, johon kaunokirjallisuutta tuli ottaa vain, mikäli vakavilta artikkeleilta jäi tilaa.[270]

Julkaistujen vastausten kirjoittajat eivät suinkaan olleet ketä tahansa rivijäseniä: Ida Kulo oli Hämeen pohjoisen sosialistisen piirin naisjaoston puheenjohtaja ja kutomatyöntekijä Laura Numminen-Härmä Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen sosialistisiipeen kuuluva kansanedustaja,[271] jonka mies, Erkki Härmä, oli niin ikään kansanedustaja.

Kannanottojen selkeä vastakkaisuus kuvasti laajemminkin vasemmistososialistien keskuudessa vallinneita näkemyseroja. Vasemmistolaisen naisliikkeen johto pyrki tekemään tunnetuksi ajatuksia yksityistalouden tarpeettomuudesta ja yhteistalouden tarpeellisuudesta. Kenttä ei kuitenkaan ollut valmis tämänkaltaiseen muutokseen edes teoriassa. Kentän odotusten ja johdon toiminnan välille muodostui näin ollen juopa, joka johti siihen, ettei liike saavuttanut kannattajakuntaa, joka sillä potentiaalisesti oli. Naistoiminnassa kentän ja johdon juopa kasvoi 1920-luvun lopulle tultaessa, sosialidemokraatit sen

---

268 Ks. Marx - Engels - Lenin 1977, s. 192-194.

269 "Milloin lakkaa kotiorjuus", Työläisnainen 3-4/1921, s. 57-58; "Keittiöiden teollistuminen Neuvostoliitossa", Työläis- ja Talonpoikaisnaisten Lehti 1/1922, s. 3.

270 Työläisnainen 17/1922, s. 241; 20/1922, s. 304 ja 19/1922, s. 274.

271 Laura Numminen oli vasemmistososialisti, joka 1920-luvun lopulla lukeutui ns. hoipertelijoihin. Vuosina 1941-44 Numminen-Härmä oli eduskunnassa sosialidemokraattisena kansanedustajana.

sijaan kiinteyttivät yhteydet kenttäväkeensä entistä tiukemmiksi suuntaamalla toimintansa "ajan vaatimuksia" vastaavaksi.

Vasemmistososialistien asennoituminen kotitalousneuvontaan muuttui kuitenkin myönteisemmäksi 1920-luvun lopussa: vuodesta 1918 julkaistussa Itä ja Länsi -lehdessä alettiin julkaista perheenäideille suunnattua "Koti ja maailma" -palstaa, jossa käytännöllisten ruokaohjeiden lisäksi esiteltiin muun muassa vaatteiden kaavoja.[272]

Yhteenveto

1920-luvulla poliittisten naisjärjestöjen ohjelmat ja toimintastrategiat asetettiin muuttuneen poliittisen, taloudellisen ja sosiaalisen tilanteen vuoksi kyseenalaisiksi. Vuosisadan alun tiiviistä puoluepoliittisesta kytkennästä siirryttiin aikaisempaa tietoisemmin yleishyödyllisiksi ja epäpoliittisiksi luonnehdituille naisten aloille. Ohjelmapoliittinen ja toimintastrateginen muutos merkitsi siirtymistä puoluepoliittisesta marginaalista yhteiskuntapolitiikan keskiöön: 1920-luvulla naisen asema kodin talouden hoitajana, kuluttajana ja tulevan sukupolven kasvattajana sai aikaisempaa vahvemman yhteiskunnallisen ulottuvuuden.

Sosialidemokraattisen naisliiton ohjelman tarkistus voidaan tulkita myös puoluesidonnaisten naisten ainoana mahdollisuutena, selviytymistienä poliittisesta umpikujasta: hajaannuksen seurauksena naisten asema puolueen johtoelimissä heikkeni. Heitä valittiin selvästi vähemmän puoluekokousedustajiksi ja kansanedustajiksi kuin aiemmin. Niin ikään heidän määränsä pysyi korjausyrityksistä huolimatta alhaisena kunnanvaltuustoissa. Puolue ei liioin tehnyt mitään ratkaisevien ehdokasasettelujen tasa-arvoistamiseksi, mitä naisliittolaiset pyysivät. Siirtyminen naisaloille voidaan näin ollen nähdä kiertotienä, "epäpoliittisen" politisoimisena, rajojen avaamisena laajempaan yhteiskunnalliseen toimintaan.

Ohjelman tarkistus ei ollut yksinomaan valtionavun ja muiden taloudellisten tekijöiden sanelema, joskin niiden merkitys oli suuri. Ratkaisu voidaan myös nähdä perustellusti jäsenistön vaatimuksena, johon naisliiton oli pakko vastata. Tästä kielii kodinhoitokursseista käyty pinnanalainen kiistely naisliiton johdossa. Merkittävää on, että naisliiton omaksuttua kotitalousvalistuksen työmuodokseen, liiton rooli naisten yhteisenä järjestönä vahvistui. 1930-luvulla yhä useampi nainen kiinnittyi puolueeseen naisliiton kautta toisin kuin aiemmin.

Edellä esitetyn perusteella tulkinta, jonka mukaan sosialidemokraatit "joutuivat" mukauttamaan ohjelmansa porvarilliseen perhemalliin, näyttäytyy ongelmallisena. Sitä voidaan arvioida kolmesta näkökul-

---

272 "Koti ja maailma", Itä ja Länsi 7/1929, s. 126 ja 10/1929, s. 173.

masta. Tulkintaa hallitsee näkemys työväenliikkeen "integroitumisesta" porvarilliseen yhteiskuntaan ikään kuin liike olisi yksipuolinen: työläisnaisten toimintamallit siirtyivät kohti porvarillista mallia, joka pysyi vakaana. Integraatiomallissa "joutumista" on selitetty ulkoisella paineella: sosialidemokraatit pyrkivät saavuttamaan kansalaiskelpoisuuden kaikilla toiminta-alueilla, myös naistoiminnassa. Kuitenkin edellä esitetyn perusteella näyttää siltä, että sisäiset paineet olivat suunnanvaihdokselle ehkä ratkaisevammat. Myös se, että integraatiotulkinnassa ei taloudelle ja puolueen sisäisille muutoksille ole juurikaan annettu selitysarvoa, tekee siitä ongelmallisen.

Jos arvioidaan sosialidemokraattisten naisten ohjelmantarkistusta puolueen perheeseen ja osuusliikkeeseen suuntautumisesta käsin, näyttää kodinhoitokurssien järjestäminen luontevalta ja loogiselta toimenpiteeltä. Kotitalousohjelma ei kuitenkaan tehnyt sosialidemokraattisista naisista heidän omasta mielestään "porvareita", eivätkä he kokeneet sitä uhkaksi pyrkimyksilleen vahvistaa naisten yhteiskunnallista asemaa täysivaltaisina kansalaisina.

Kuten edellisissä luvuissa on todettu, palkkatyössä ja kotioloissa eivät naisten ja miesten sfäärit olleet kovin selvästi eriytyneet. Sen sijaan sukupuolenmukainen työnjako löi itsensä läpi 1920-luvun työväenjärjestöissä, erityisesti sosialidemokraattisessa liikkeessä. Työläisnaisaktiivit alkoivat toiminnassaan vahvistaa tätä eriytymistä ja "opettaa" sitä kannattajakunnalleen.

Sosiaalinen ajattelutapa

Kuten aiemmin parlamentaarista toimintaa käsiteltäessä on käynyt ilmi, työläisnaisten huomio kiinnittyi ennen muuta lasten ja äitien huoltoon. "Huoltotyö on naisten työtä, koska he saavuttavat siinä paremmat tulokset".[273] Erityisiksi toimintamuodoiksi 1920-luvulla otettiin valtiollisten vankien ja punaorpojen avustaminen, joita tarkastellaan seuraavaksi.

Heti kansalaissodan jälkeen noin 20 000 lasta jäi orvoksi tai puoliorvoksi. Maassa oli vaikea elintarviketilanne: sodan aikana olivat kokonaiset perheet joutuneet lähtemään kerjuulle. Taloudellinen ja yhteiskunnallinen turvattomuus kosketti kipeästi punaisen puolen orpoja. Apua alettiin suunnitella heti sodan jälkeen niin valtionhallinnossa, kunnissa kuin työväenjärjestöissäkin. Sosiaalihallitus ryhtyi toukokuussa 1918 keräämään tietoja sotaorvoista ja valtion toimesta perustettiin turvattomien lasten huoltokomitea. Punaisten ja valkoisten orpojen huolto erotettiin virallisesti toisistaan ja punaorpojen huolto

273 "Naiset ja punainen huoltotyö". SKP:n kiertokirje 1920-luvulta. EK XI A 2 D. KA.

siirrettiin köyhäinavun piiriin. Niin ikään perustettiin Soturien avustuskomitea ja laadittiin laki eläkkeistä "vapaussodassa haavoittuneille ja kaatuneiden omaisille", joka tuli voimaan huhtikuussa 1919. Voittaneen osapuolen orpojen ja leskien asema oli näin järjestetty valtion eläkkeillä.[274]

Punaorpojen huollossa pääpaino asetettiin lasten sosiaalistamiseen. Perustettiin orpokoteja ja laadittiin laajoja suunnitelmia lasten siirtämiseksi sijoituskoteihin. Sosiaalihallituksessa suunniteltiin lasten siirtämistä pois suurista teollisuuskeskuksista maaseudulle, erityisesti Pohjanmaalle. Näitä suunnitelmia työväenjärjestöt eivät pitäneet riittävinä eivätkä hyväksyneet toimien poliittisia tarkoitusperiä. Suunnitelmien taustalla nähtiin yhteiskunnassa yleisemminkin vaikuttanut epäluottamus punaleskien kykyyn kasvattaa lapsistaan yhteiskuntakelpoisia kansalaisia.[275]

Työväenjärjestöjen oma avustustoiminta käynnistettiin elokuussa 1918, jolloin perustettiin Suomen työläisten avustuskomitea. Komitean tekemän tilaston mukaan pelkästään avustettavia lapsia oli noin 29 000. Lisäksi muita avustettavia oli noin 14 000 henkeä 12 900 perheestä. Komitea sai puolet toimintavaroistaan kentältä eli kansalaiskeräyksistä ja järjestöjen iltamatuloista ja toisen puolen ulkomailta lahjoituksina. Avustuskomitea lakkautettiin helmikuussa 1920, jolloin toiminta siirrettiin työväen muille järjestöille. Järjestöt,[276] jotka edustivat sekä sosialidemokraatteja että vasemmistosiipeä, perustivat yhteiselimekseen Työväenjärjestöjen avustustoimikunnan, joka aloitti työnsä huhtikuussa 1920. Kullakin järjestöllä oli edustajansa suuressa toimikunnassa, joka puolestaan valitsi keskuudestaan toimeenpanevan toimikunnan. Pääosa toimikunnan varoista saatiin ulkomailta lahjoituksina, mihin johdannon punaleskikin viittaa.[277]

Sosialidemokraattien ja sosialistien yhteistyö ei kuitenkaan ollut pitkäaikaista. Sosialidemokraattiset naiset esittivät tosin vielä touko-

---

274 Pulma 1987, s. 128.

275 Kaarninen 1990, s. 343-346.

276 Siihen kuuluivat Suomen Ammattijärjestö, Suomen Sosialidemokraattinen puolue, Suomen Sosialidemokraattinen Työläisnaisten liitto, Sosialidemokraattinen Naisliitto, Työväen Urheiluliitto, Työväen Sivistysliitto, Sosialidemokraattinen Nuorisoliitto ja Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä. Lisäksi uuteen avustustoimikuntaan kuuluivat ammattiliitoista Vaatetustyöntekijäin liitto, Valtion Rautateiden konepajojen työntekijäin liitto, Puutyöntekijäin liitto, Kirjatyöntekijäin liitto, Talous- ja Ravintolatyöntekijäin liitto, Kauppa- ja Liiketyöntekijäin liitto, Muurarien, Rapparien ja Uunintekijäin liitto, Maalarien liitto, Ajurien liitto, Kivityöntekijäin liitto, Metallityöntekijäin liitto, Leipomotyöntekijäin liitto sekä Tehdas- ja Sekatyöntekijäin liitto eli 23 järjestöä.

277 "Työväenjärjestöjen avustustoiminta kansalaissodassa turvattomaksi jääneiden hyväksi". Kirj. Hilda Seppälä. Turvattomain päivä. Sos.dem. Työläisnaisliiton syysjulkaisu 1921, s. 7; Suomen Sosialidemokraattisen naisliiton X edustajakokouksen pöytäkirja 20.-22.5.1921, s. 21-22; Kauppi 1991.

kuussa 1921 punaleskien ja orpojen päivän viettämistä vuosittain syyskuun alussa yhdessä "Sosialistisen naisliiton" kanssa.[278] Sosialistinaiset tekivät kuitenkin edustajakokouksessaan joulukuussa 1921 päätöksen punaorpojen päivän viettämisestä ensimmäisenä heinäkuuta, jolloin järjestettäisiin työväenjärjestöjen yhteisiä juhlia ja levitettäisiin SSTP:n Naissihteeristön punaorpo-rintamerkkiä ja naisten lehden punaorpo-teemanumeroa. Vuodesta 1922 juhlia järjestettiinkin heinäkuun ensimmäisenä sunnuntaina sosialistien hallinnassa olleen Helsingin Työväenjärjestöjen punaorpotoimikunnan toimesta. Toimikunnassa oli vuonna 1926 yhteensä 41 järjestön edustajat. Vuonna 1927 järjestöjä oli 36 ja seuraavana vuonna 42. Vuosi 1929 jäi toimikunnan viimeiseksi toimintavuodeksi, sillä se lakkautettiin muiden kommunistisiksi luonnehdittujen järjestöjen tavoin heinäkuussa 1930.[279] Vaikka aloite punaorpopäivän viettämisestä oli tullutkin naisilta, ei punaorpotoimikunnan johtoa voi sanoa naisvaltaiseksi. Toimikunnan edustajistoon kuului esimerkiksi vuonna 1926 naisista vain Ida Reijonen, joka oli lipputoimikunnan puheenjohtaja. Ohjelmatoimikuntaan kuului Reijosen lisäksi kaksi muuta naisedustajaa.[280] Edustajat vaihdettiin vuosittain, mutta naisten osuus toimikunnan johdossa pysyi alhaisena.

Toimikunta luovutti pääasiassa Mustikkamaalla pidetyistä juhlista saadut tulot Suomen Ammattijärjestön maanlaajuiselle valtiollisten vankien ja punaorpojen huoltotoimikunnalle,[281] jolle sosialistien keräämät avustusvarat keskitettiin. Suomen Ammattijärjestön punaorpotoimikunta jakoikin avustuksia vuosina 1924-29. Sen jakamat varat olivat pääosin tulleet lahjoituksina Yhdysvalloista ja Kanadasta. Avustusten määrä laski 1920-luvun loppua kohti. Vuonna 1924 toimikunta jakoi noin 140 000 markkaa, vuonna 1925 noin 46 000 markkaa, vuonna 1926 noin 37 000 markkaa ja vuonna 1927 noin 41 000 markkaa. Vuonna 1928 summa oli alentunut jo 27 000 markkaan. Seuraavana vuonna avustustoiminta lakkasi.[282]

Vasemmistososialistit ja kommunistit eivät suostuneet tulemaan mukaan sosialidemokraattisten naisten aiemmin esittämään avustustoimintaan, sen sijaan he pyysivät sosialidemokraatteja omaan järjes-

---

278 Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton X edustajakokouksen pöytäkirja 20.-22.5.1921, s. 25-26.

279 Helsingin Työväenjärjestöjen Punaorpotoimikunnan kertomukset 1926-29.

280 Kertomus Helsingin Työväenjärjestöjen Punaorpotoimikunnan toiminnasta vuonna 1926, s. 1-2.

281 Helsingin Työväenjärjestöjen Punaorpotoimikunnan kertomukset 1926-29.

282 Punainen Huolto 15.3.1929, no 2, s. 13.

töönsä, "vaikkei porvarillisessa yhteiskunnassa työväenluokan orpojen osa parane, vaan se tapahtuu vasta sosialismin toteutuessa, on kuitenkin mielestämme tämä avustustoiminta sellainen asia, jossa mitkään periaatteelliset näkökohdat eivät saa olla esteenä yhteistoiminnalle".[283]

Sosialidemokraatit suhtautuivat yhteistyötarjoukseen periaatteessa myönteisesti, mutta käytännössä "on jotenkin todennäköistä, että yhteistoiminnasta heidän kanssaan ei tällä kertaa olisi vähäisimpiäkään toiveita".[284] Sen sijaan sosialidemokraatit etenivät aikaisemman suunnitelmansa mukaan ja alkoivat viettää vuodesta 1922 omia "turvattomain päiviä". Päivän viettoa jatkettiin vuoteen 1925. Sosialidemokraattiset naiset järjestivät punaorpojuhlia vuoteen 1928, jolloin "ne menettivät kiinnostavuutensa ja niistä luovuttiin".[285] Liitto jatkoi sen jälkeen varattomien perheiden avustamista, sikäli kuin se taloudellisesti oli mahdollista.

Valtiollisten vankien huoltoyhdistykset

Sosialistinaisten tärkeimmäksi julkisen toiminnan muodoksi - punaorpotyön lisäksi - muodostui työ Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistyksissä. Niitä ei voi pitää pelkästään avustusjärjestöinä, vaan ennen kaikkea poliittisina järjestöinä, joiden kautta poliittinen aktiivisuus kyettiin kanavoimaan. Ensimmäiset huoltoyhdistykset aloittivat toimintansa Tampereella ja Helsingissä vuonna 1925 eli tilanteessa, jossa SSTP oli lakkautettu eikä työläis- ja talonpoikaisnaisten edustajaliike ollut vielä saanut jalansijaa Suomessa. Ei ole sattuma, että Helsingin Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja oli kommunisti Elmi Peltolehto. Vuonna 1928 Peltolehto tuomittiin ns. suuressa kommunistijutussa kahdeksi vuodeksi vankeuteen.[286]

Helsingin Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistyksen toiminnan perusta oli käsityöseura. Jäseniä yhdistykseen liittyi noin 500. Helsingin yhdistys olikin suurin. Pienempiin Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistyksiin kuului vain muutama kymmenen jäsentä.[287] Vuosina 1926-29 toiminnassa oli parikymmentä huoltoyhdistystä,[288] joiden yhdyssitee-

---

283 SSTP:n Naissihteeristön kirje 31.6.1921. TA.

284 Sos.dem. Työläisnaisten liiton liittotoimikunnan pöytäkirja 29.6.1921. TA.

285 Sos.dem.Työläisnaisten liiton liittotoimikunnan pöytäkirja 18.12.1925. TA; Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XII edustajakokouksen pöytäkirja 28.-31.5.1929, s. 3.

286 Neuvostoliiton lähetystön henkilökuntaluettelot, 1937. EK XXXVI A 1. KA; Pulkkinen 1977.

287 Kilpi 1953, s. 225-226.

288 Luettelo huoltoyhdistyksistä. Kansio 1 C. Ka.

nä oli Helsingin Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistys ja sen käsityöseura.[289]

Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistysten sääntöjen mukaan niiden tarkoitus oli mahdollisuuksien mukaan huolehtia poliittisista syistä vapautensa menettäneiden ja heidän perheidensä avustamisesta. Avustuksena toimitettiin vangeille luettavaa, hankittiin vapautuville vangeille työpaikkoja, tarjottiin vaate-, asunto- ja ruoka-apua sekä työvälineitä. Oppiakseen tuntemaan vankeja oli yhdistysten jäsenet velvoitettu vierailemaan vankien luona vankiloissa ja ottamaan selvää heidän oloistaan siellä.

Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistysten luonnetta SKP:n poliittisena peitejärjestönä tukee niiden jäsenten tarkka valikointi. Yhdistysten yleishyödyllisestä luonteesta huolimatta ei niihin otettu jäseniksi ketä tahansa. Jäsenmaksun maksamisen lisäksi oli jäseneksi pyrkivän saatava yhdistyksen hallituksen hyväksyntä, jolla kontrolloitiin sitä, että mukana oli vain luotettavia henkilöitä. Varat avustustoimintaan kerättiin jäsentuloilla, vapaaehtoisilla lahjoituksilla, arpajaisilla ja iltamilla.[290] Käytännössä tulon hankinta oli kuitenkin naisten käsityötoiminnan ja lahjoitusten varassa.

Huoltoyhdistysten keskuselimeksi valittu Helsingin yhdistys julkaisi vuosina 1926-29 vuosikirjaa ja Punainen Huolto -lehteä. Vuonna 1928 yhdistyksen alaisuudessa toiminut Lastensiirtolatoimikunta julkaisi "Orpojen Puolesta" -kirjasen. Näin valtiollisten vankien avustustoiminta ja punaorpotyö keskittyivät samoihin käsiin. Vuosi 1928 oli vilkas julkaisuvuosi. Helsingin yhdistys julkaisi kirjasen "Punaisten puolesta - valkoisia vastaan", jossa selostettiin vuonna 1927 vangittujen viiden ja huhtikuussa 1928 vangittujen 49 kommunistin oikeudenkäyntiä. Samoihin aikoihin yhdistys julkaisi kirjasen "Isku valkoista terroria kasvoihin". "Huuto syvyydestä" -kirjasen julkaisi puolestaan Työväenjärjestöjen Tiedonantaja -lehti.

Lasten siirtolatoiminta

Lasten kesäsiirtolatoiminta yleistyi 1900-luvun alussa[291] porvarillisten hyväntekeväisyysjärjestöjen perustettua kaupunkilapsille lomanviettopaikkoja "ruumista ja henkeä" tervehdyttävälle maaseudulle. Myös työläisnaisjärjestöt olivat ennen kansalaissotaa järjestäneet kesälomia varsinkin pääkaupungin lapsille. Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistys-

---

289 Työläis- ja talonpoikaisnaisten maata käsittävän edustajakokouksen pöytäkirja 4.10.1925. Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 5.10.1925.

290 Helsingin Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistyksen säännöt 1926. Ka.

291 Pulma 1987, s. 93.

ten lastensiirtolatoiminta lähti kuitenkin punaorpolasten huollosta. VVHY:n siirtolatoiminta keskitettiin Helsingin yhdistykseen ja ensimmäinen punaorpokoti 25 lapselle perustettiin Lahden Enonsaarelle keväällä 1928. Tavoite oli saada siirtolat toimimaan ympäri vuoden ja perustaa niitä joka kaupunkiin. Mannerheimin lastensuojeluliiton laitoksissa lapsista kasvatettiin sosialistien mukaan työväenluokan vihollisia ja siksi työläisten oli otettava ohjat omiin käsiinsä.

Punaorpokotien malli saatiin ulkomailta. Kominternin yhteydessä toiminut Kansainvälinen Työväen Apu oli perustanut siirtolan Freitaliin Saksaan. Myös Ranskassa oli perustettu vastaavanlainen lastenkoti. Enonsaaren siirtolatoiminnan lähtökohta oli "kasvattaa kunnollinen vara-armeija, joka saattaisi taistelumme päämäärään". Siirtolassa noudatettiinkin tiukkaa päiväjärjestystä, vaikka kaiken työskentelyn tuli lähteä lasten oman toiminnan pohjalta. Kuivia luento- ja opetusmenetelmiä ei käytetty lainkaan, vaan "tarkoituksenmukaisia pioneerimuotoja", joihin kuului muun muassa hyvän ruumiillisen kunnon ylläpitäminen. Lapsille opetettiin pienestä pitäen kokousrutiinit ja siirtolassa ilmestyi käsintehty lehti "Enonsaaren haukat" sekä seinälehti "Itikka".[292]

Toukokuussa 1930 valmistui kolmas punaorpojen ja työläislasten kesäsiirtola Mäntsälään. Edellisenä vuonna oli Kuopion Riistavedelle perustettu siirtola. Myös Vaasassa ja Pietarsaaressa oli kesäsiirtola, mutta niiden ylläpitäjinä olivat kunnat, joten sosialistinaisilla oli vain vähäiset mahdollisuudet vaikuttaa niiden toimintaan.[293]

Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistysten jäsenistö ja hallinto muodostui suureksi osaksi naisista, mutta kuten muissakin sosialistien järjestöissä, yhdistysten johdossa olivat yleensä miehet. Naiset keskittyivät varainkeruuseen. He myivät käsitöitä huutokaupoilla sekä ompelivat vangeille ja heidän perheilleen vaatteita. Käsityöseurojen merkitys tärkeänä toimintamuotona alkoi jälleen korostua 1920-luvun lopulle tultaessa ja 1920-luvun alun vasemmistolaisuus, johon liittyi naisten erillistoiminnan ja -toimintamuotojen kieltäminen, sai väistyä. Paitsi että käsityötoiminta tuotti taloudellista hyötyä, nähtiin sen myös tuovan passiivisia naisia liikkeeseen.[294] Siten palattiin takaisin naisia lähellä oleviin toimintamuotoihin ja saavutettiin siinä heti tuloksia.

Huoltoyhdistysten toimintaa leimasi voimakas vallan keskittäminen. Kaikki vankilaan lähetettävät paketit tuli toimittaa huoltoyhdistyksille

---

292 Orpojen puolesta 1928, s. 2-10.

293 Luettelo punaorpojen ja työläislasten kesäsiirtoloista 1929. Kansio 1 C. Ka; Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistyksen kirje 27.6.1929. Kansio 1 C. Ka.

294 Huoltoyhdistysten vuosikertomuksia vuodelta 1926. Vuosikirja Älkää unohtako meitä 1926, s. 32-33, 50-58; Punainen Huolto 15.6.1929, no 3, s. 16.

tai ainakin tehdä ilmoitus niistä.[295] Naisten oli erityisesti kunnostauduttava vankien auttamisessa ja kasvatettava omista pojistaan uusia vapaustaistelijoita.[296] Vangituille puolestaan korostettiin, ettei luokkataistelija saa anoa armoa luokkaviholliseltaan. Hän ei tee rikosta taistellessaan porvarillista yhteiskuntaa vastaan, eikä näin ollen saa pyytää armoakaan joutuessaan kostonhimon uhriksi. Armonanominen nähtiin työväenluokan moraalin vastaisena tekona. Vankilaan menemistä pidettiin kunnon luokkataistelijalle kunniakkaana, ei häpeällisenä.[297]

1930-luvulla vasemmistosiiven naisten huoltotyö liittyi kansainvälisen Punainen apu -järjestön eli MOPR:n toimintaan. Sosialidemokraattisen naisliiton suuri avustushanke oli vuosina 1936-39 toimeenpannut Espanjan lasten avustuskeräykset.[298]

Äitienpäivä ja kansainvälinen naistenpäivä

Äitiyden arvostus läpäisi suomalaisen yhteiskunnan sotienvälisellä kaudella. "Äitiys on inhimillistä, tunnustusta ja kiitosta ansaitsevaa asevelvollisuutta" julisti Sylvi-Kyllikki Kilpi.[299] Näkyvin osoitus siitä oli äitienpäivän vieton aloittaminen. Ei ole sattuma, että ensimmäiset äitienpäivät järjestettiin Suomessa vuonna 1918. Alun perin Yhdysvalloista vuonna 1907 alkunsa saanut tapa levisi nopeasti Kanadaan ja Australiaan. Euroopassa päivän vietto aloitettiin ensiksi Belgiassa vuonna 1913, josta se levisi muihin maihin. Suomeen äitienpäivän vieton toi Kotikasvatusyhdistys, joka oli perustettu vuonna 1907 vahvistamaan kotien ja äitien merkitystä. Yhdistyksen sihteeri Vilho Reima teki vuonna 1910 matkan Yhdysvaltoihin, jossa äitienpäivän vietto oli saanut innostuneen vastaanoton. Suomessa päivän viettoon ei oltu vielä tuolloin valmiita - vasta kansalaissodan jälkeen aika oli otollinen. Ensimmäisten juhlien kunniavieraita olivat ymmärrettävästi kaatuneiden valkoisten äidit.[300] Äitienpäivää vietettiin aluksi itsenäisen, valkoisen Suomen juhlana, miksi myös työväenpuolueiden naiset sen mielsivät.

---

295 Punainen Huolto 15.6.1929, no 3, s. 17.

296 Punainen Huolto 15.3.1929, no 2, s. 12.

297 Punainen Huolto 15.6.1929, no 3, s. 17.

298 Ks. lähemmin Kilpi 1953, s. 228-233; Työn naisen juhlavuosi 1950, s. 170-173.

299 Kilpi 1937, s. 49.

300 Dölle 1979, s. 127-128.

Kansainvälisen sosialistisen naisliikkeen ensimmäistä naistenpäivää vietettiin Keski-Euroopassa maaliskuussa 1911. Edellisenä vuonna oli kansainvälisessä sosialistinaisten kokouksessa Kööpenhaminassa tehty päätös kansainvälisen naistenpäivän vietosta. Ruotsissa päivää vietettiin ensimmäisen kerran toukokuussa 1912 ja Suomessa maaliskuussa 1914. Jo edellisenä vuonna oli naistenpäivää vietetty Työläisnaisen levityskampanjan merkeissä, mutta naistenpäivämielenosoituksia pidettiin ensimmäisen kerran kahdeksas maaliskuuta 1914.[301] Sosialidemokraattisen naisliiton hajaannuksen myötä päivän luonne hieman muuttui. Kommunistit ja vasemmistososialistit alkoivat pitää sitä yleisenä agitaatiopäivänä ja sosialidemokraatit korostivat juhlissaan naisten merkitystä rauhantyössä. Yhteisiä juhlia työväenpuolueiden naiset eivät suostuneet viettämään.

Työläisnaisten suhtautuminen äitienpäivän viettoon muuttui 1920-luvun lopulla. Merkittävää on, että Sosialidemokraattinen naisliitto teki päätöksen äitienpäivän viettämisestä 8. marraskuuta 1929,[302] eli samana vuonna kuin kotitalouskurssit hyväksyttiin sen ohjelmaan. Asiaa oli pohdittu aikaisemmin niin liiton johdossa kuin osastoissakin. Eräät osastot olivat ehtineet järjestää jo muutamana vuonna omia äitienpäiväjuhlia porvarillisten naisten juhlien rinnalla. Ne olivat saaneet innostuneen vastaanoton, minkä takia sosialidemokraattinen naisliitto tavallaan legitimoi jo tapahtuneen. Vuonna 1930 liitto lähetti puhujansa kahdeksalle paikkakunnalle äitienpäiväjuhliin. Seuraavana vuonna puhujia lähetettiin jo 16 paikkakunnalle.[303]

Suurin syy äitienpäivän hyväksymiselle liiton ohjelmaan oli sen saama suosio työläisnaisten keskuudessa. Porvarillisten naisten juhlat järjestettiin yleensä rukoushuoneilla tai seuraintaloilla, joista työläisäidit haluttiin työväentaloille. Työläisnaisten oli siksi järjestettävä omia juhlia, joissa hyvän ja "työväenluokan taisteluhenkeen sopivan ohjelman muodossa, muistetaan kovia kokeneita, unohdettuja työläisäitejä ja tarjotaan heille valistusta ja virkistystä".

Äitienpäivän juhlaohjelma omaksuttiin osittain porvarillisten naisten juhlista. Lieksassa tilaisuuteen saapuneille äideille annettiin kukkia sekä tarjottiin kahvia ja virvoitusjuomia. Selostuksen mukaan "äidit poistuivat tyytyväisin mielin heille omistetusta juhlasta". Tienhaarassa ojennettiin äideille valkovuokkoja ja Tampereella lapset jakoivat osanottajille omenoita ja karamelleja. Juhlien ohjelmasta vastasivat pääasiassa lapset: oli lausuntaa, kuorolaulua, puheita, näytelmiä,

---

301 Hentilä - Lähteenmäki 1990, s. 19, 54-57.

302 Sosialidemokraattisen työläisnaisten liiton liittotoimikunnan pöytäkirja 8.11.1929. TA.

303 Kertomus Sos.-dem. Työläisnaisliiton toiminnasta 1.6.1929-1.9.1932, s. 14.

kertomuksia ja torvisoittoa.[304]

Äitienpäivän vietto omaksuttiin sosialidemokraattisessa naisliitossa yksimielisesti ja nopeasti tärkeäksi toimintamuodoksi, joka veti mukaan myös "passiivisia" naisia. Ihmeteltiinpä sitä, ettei aikaisemmin ollut ryhdytty niin suosittuun toimintaan, varsinkin kun se sopi naisliiton "aatteeseen". Päivän nimen muuttamista "vanhempain päiväksi" ehdotettiin, ettei olisi suoraan tarvinnut lainata sitä porvarillisten naisten juhlista. Ehdotus ei kuitenkaan saanut kannatusta ja juhla pysyi entisen nimisenä. Jotta juhlat olisivat saaneet laajemman kannatuksen, oli naisyhdistysten tehtävä koota niin lasten-, nuoriso- kuin urheilujärjestötkin mukaan juhlan järjestelyyn. Tilaisuuksissa nähtiin hyvä mahdollisuus harjoittaa myös varhaisnuorisotyötä äitien valistamisen ohessa.[305]

Myös sosialistinaiset pohtivat äitienpäivän viettoa 1920-luvun lopulla. Turun sosialistinaiset olivat toukokuussa 1928 järjestäneet äitienpäivän omalla ohjelmallaan ja saaneet siitä varsin hyvän tuloksen: työläisnaiset olivat tulleet juhliin ja näin estyneet menemästä porvarillisten naisten tilaisuuksiin. Osa sosialisteista vastusti jyrkästi äitienpäivän viettoa. Heidän mukaansa kansainvälisen naistenpäivän viettoa tuli sen sijaan vahvistaa vastikkeena äitienpäivälle. Osa oli sitä mieltä, että ainakin juhlan nimi oli vaihdettava. Toisaalta äitienpäivän vietto nähtiin poliittisesti vaikeana aikana yhtenä mahdollisena toimintamuotona. Sosialistinaiset eivät ottaneet neuvottelukokouksessaan selkeästi kantaa päivän viettoon, mutta osa osastoista otti sen yhdeksi toimintamuodokseen,[306] ja sen suosio kasvoi 1930-luvulla.

Näin työväenpuolueiden naisjärjestöt olivat omaksuneet porvarillisen juhlaperinteen ja muuntaneet sen omia tarkoitusperiään vastaavaksi. Tärkeä peruste rinnakkaisjuhlan järjestämiselle oli ajan vaatimusten seuraaminen ja ennen kaikkea kosketuksen saaminen potentiaaliseen kannattajakuntaan.

Arvokasta huolenpitoa

Kansalaissodan jälkiselvittely leimasi työläisnaisaktiivien työmuotoja 1920-luvulla. Valtiolliset vangit, punaorvot ja äidillisten hyveiden korostaminen kuuluivat niin sosialidemokraattien kuin vasemmistososialistienkin ohjelmiin. Yhtäältä työmuodot nousivat suoraan arjen tarpeista, toisaalta niiden painoarvo kasvoi yhteiskunnallista äitiyttä

---

304 "Äitienpäiväjuhlat". Toveritar 10/1931, s. 146-148.

305 "Äitienpäivän vietto". Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XIII edustajakokouksen pöytäkirja 28.-31.10.1932, s. 16-19.

306 Työläis- ja talonpoikaisnaisten edustajakokouksen pöytäkirja 5.-6.10.1929, s. 17-20. EK I XI A - XI A 2 a. KA; Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehti 5/1928, s. 4.

ja yhteistä vastuuta korostavista näkemyksistä. Kasvatustehtävän arvostus nousi sitä mukaa kuin yhteiskunnalliset järjestelmät, kuten koululaitos, alkoivat ottaa vastuuta aikaisemmin perheelle kuuluneista tehtävistä.

3. Ihannenaiset

Kullakin aikakaudella on omat naisihanteensa. 1920-luvun naisideaalit rakentuivat itsenäistymisen, sodan jälkeisen jälleenrakennuksen ja Venäjän vallankumoustapahtumien kuohuvan murroksen ilmapiirissä. Kansanvalistajina myös työläisnaisjärjestöt esittelivät esimerkillisiä naistyyppejä. Esittelyn taustalla oli laajempi pyrkimys muuttaa työväenluokan naisten ja heidän kauttaan työläisperheiden elämäntapaa. Elämäntapaan liittyvät muutokset näkyivät tai niiden haluttiin näkyvän niin työläisnaisten asenteissa kuin heidän ulkoisessa olemuksessaan.

Kohti dynaamista äiti-hahmoa

Äitiyden glorifiointi, naisten kasvattajanroolin korostaminen ja perheenemäntien kansantaloudellisen merkityksen painottaminen olivat koti-ideologian keskeinen sisältö. Suuntauksen, jonka juuret olivat 1800-luvulla, vaatimus oli selkeä: pelastakaa naiset kodeille. Koti-ideologian rinnalla alkoi kuitenkin vahvistua näkemys naisten oikeudesta käydä ansiotyössä. 1920-luvun äiti ei enää välttämättä näyttäytynyt romantiikan ajan pyöreänä ja äidillisenä, vaan dynaamisena, osallistuvana ja ulospäin suuntautuvana hahmona.[307]

Työläisnaisjärjestöille, jotka alkoivat levittää koti-ideologiaa palkkatyöläisnaisille, vaatimus äidin jäämisestä kotiin ei ollut uusi. Ajatuksella äidin roolista kasvattajana ja vaatimuksella työläisnaisten oikeudesta jäädä kotiäidiksi oli vanhat perinteet sosialistisessa naisliikkeessä. Kansainvälisessä työläisnaisliikkeessä muun muassa Clara Zetkin, jonka vaikutus Suomen työläisnaisliikkeen ohjelman muotoutumiseen on ollut kiistaton,[308] korosti vuosisadan vaihteessa naisten paikan olevan kotona lasten kasvattamiseksi sosialistiseen ajatteluun. Monille työläisnaisille täysipäiväinen tai osapäiväinen palkkatyöläisyys oli kuitenkin perheen toimeentulon kannalta välttämätöntä ja mahdollisuus jäädä kotiin lasten synnyttämisen jälkeen ilman taloudellisia huolia oli Suomessa etuoikeus.

---

307 Ruotsissa suuntaus liittyi kansankodin rakentamiseen: vahva edistysusko ja uuden kansallisen identiteetin vahvistaminen muokkasivat myös perheenemännistä luotua kuvaa. Åström 1985, s. 200-209.

308 Lähteenmäki 1989, s. 141-146; Hentilä 1989, s. 162-164.

Kiistely päiväkodeista ilmentää oivallisesti työläisnaisten muuttuvia käsityksiä naisen paikasta. Kiista käytiin työläisnaisliiton hajaannustaistelun yhteydessä. Sosialidemokraattinen naisliitto oli tehnyt jo vuonna 1905 periaatepäätöksen, jossa se tuki päiväkotien perustamista. Naisliiton vuoden 1919 kokouksessa, joka jäi liiton sosialidemokraattien, vasemmistososialistien ja kommunistien viimeiseksi yhteiseksi kokoukseksi, päiväkodit nousivat yhdeksi kiistakysymykseksi taisteltaessa kannattajakunnasta.

Sosialidemokraattinen siipi puolusti päiväkotien perustamista arjen tarpeilla. Naisliitossa oli tehty merkittävä havainto: uusia jäseniä oli tullut liittoon juuri äitiysvakuutuskäsittelyn yhteydessä. Osastot olivat myös suoraan vaatineet päiväkotien perustamista. Sosialidemokraatit vaativat kunnallisia, puolueettomia laitoksia, jolloin päästäisiin työläisiä nöyryyttävästä yksityisestä hyväntekeväisyydestä ja epäilyttävistä kasvatustavoitteista.

Naisliiton vasemmistosiipi vastusti päiväkotien perustamista vuoden 1919 kokouksessa, joskin heidän näkemyksensä muuttui myöhemmin 1920-luvulla päiväkoteja suosivaksi. Muuttuneessa poliittisessa tilanteessa päiväkotien perustamisen todettiin sotivan naisten toimintaperiaatteita vastaan. Ne nähtiin pikkuparannuksiksi, jotka estivät yhteiskunnallisten olojen kehittymisen sellaisiksi, että jokaisella äidillä olisi tilaisuus kasvattaa ja hoitaa itse lapsensa. Päiväkotien vastustajat nimesivät ne sosialidemokratian irvikuviksi, jotka aiheuttavat naisille enemmän vahinkoa kuin hyötyä. Äideille vaadittiin niin suurta avustusta yhteiskunnalta, ettei heidän tarvinnut käydä töissä kodin ulkopuolella.[309]

Suomalaisten kommunistien päiväkotien vastustamista ei voida selittää yksin ideologisilla syillä, olihan Neuvosto-Venäjällä päinvastoin pyrkimys ohjata naiset työelämään, pois tuottamattomaksi luonnehditusta kotityöstä. Naisliiton hajaannuskokouksessa kiihkeänä käynyt keskustelu kuvasti ajan henkeä - työläisnaisten paikka osoitettiin kotiin. Kannanotto oli sidoksissa myös poliittiseen taktiikkaan. Korostamalla äidin paikkaa kotona, uskottiin saatavan kentän kannatus omalle asialle.[310]

---

309 Sosialidemokraattisen Naisliiton IX edustajakokouksen pöytäkirja 5.-7.12.1919, s. 20-24.

310 Ammatillisen valistustyön harjoittaminen naisten keskuudessa. Alustuksia ja ehdotuksia Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton XI edustajakokoukselle 1926, s. 21-24; Työtätekevän luokan naisille. Suomen Ammattijärjestön julkaisu 1926, s. 3; Kaupunkien ja maaseudun työtätekeville naisille. Suomen Ammattijärjestön lentokirjanen 1929, s. 7.

Kuvassa olevaa Eva Sassi-Korhosta (1895-?) naisliittolaisveteraani Aura Kiiskinen on kuvannut vallankumouksen sankarittareksi. Sassi, s. Laurikkala, oli ammatiltaan ompelija, kun hän liittyi emännöitsijäksi punakaartiin Viipurin maalaiskunnassa vuonna 1918. Hän pakeni seuraavana vuonna Neuvosto-Venäjälle ja liittyi SKP:seen vuonna 1920. Vuosina 1921-22 hän opiskeli Lännen Vähemmistökansallisuuksien Kommunistisessa Yliopistossa, jonka jälkeen palasi Suomeen piiriorganisaattoriksi Pohjois-Hämeen ja Satakunnan piireihin. Vuonna 1928 hänet tuomittiin valtiopetoksen valmistelusta ja avunannosta maanpetokseen viideksi vuodeksi vankilaan. Sassi vapautui 1932 ja siirtyi salateitse Neuvostoliittoon seuraavana vuonna. Vuonna 1938 hänet tuomittiin vapausrangaistukseen Marinskin leirille. Lähde: Etsivän Keskuspoliisin raportit. KA. Kuva: Kansan Arkisto.

Vallankumouksen sankarittaret

"Eihän vastuuntunnetta voi pyytääkään ihmisiltä, joille alituisesti opetetaan, että porvari on yhteiskunnan suuri paha, että omaisuus on tasattava, että niiltä joilla on, on otettava ja jaettava ns. kansalle" (Lotta Svärd-lehti 1/1929, s. 14).

Huolimatta siitä, että 1920-luvun loppupuolella naisjärjestöjen toimintamuodot alkoivat kodinhoitotyön osalta yhtenäistyä, hallitsi aikakautta syvä ideologinen jako, mikä näkyi myös naisihanteissa. Valtavirran kotikeskeisestä naiskuvasta poiketen kommunistinaiset lähtivät ohjelmissaan Neuvosto-Venäjän ja kansainvälisen kommunistisen liikkeen malliin nojaten vapauttamaan naista keittiöstä. Kotona työskentelevät naiset edustivat tämän käsityksen mukaan yhteiskunnallisesti tuottamatonta työtä, sen sijaan naisten osanotto tuottavaan so. kodin ulkopuoliseen työhön asetettiin naisemansipaation ja samalla luokkaemansipaation keskeiseksi ehdoksi.[311]

Suomen kommunistien omaksumalla bolsevistisen naisen ihanteella oli oma historiansa. Bolsevikit olivat saaneet vaikutteita yhtäältä eurooppalaisilta ajattelijoilta, kuten August Bebeliltä, John Stuart Milliltä, George Sandilta ja Henrik Ibseniltä, toisaalta naisihanteen rakentumiseen olivat vaikuttaneet 1860-luvun venäläisten kirjailijoiden teokset, kuten Nikolai Tsernyshevskyn ja Ivan Turgenevin romaanit. Myös venäläiset, 1870-luvun vallankumoukselliseen toimintaan osallistuneet naiset olivat esikuvina.[312] Uuden naisen imagoa alkoivat levittää muun muassa Inessa Armand ja Alexandra Kollontai. Heidän tarkoituksenaan ei kuitenkaan ollut luoda tavallisista työläisnaisista vallankumouksen sankarittaria, vaan jo käytännöllistä syistä he osoittivat valistuksensa etupäässä koulutetulle ja siten vastaanottavimmalle yleisölle. Puoluejärjestöjen maalaisnaisille osoittamassa valistuksessa naisemansipaatio tarkoitti helpotusta arkielämään, ei perinpohjaista elämän uudelleen järjestelyä. Tasa-arvoisuus merkitsi poliittisia oikeuksia, oikeutta avioeroon, työsuojelua, samapalkkaisuutta ja lastenhoidon tukea. Sen sijaan uskonnon, perheen ja naisten perinteisten roolien arvostelua kaidettiin. Propagandan pääpaino oli niissä ominaisuuksissa, joita uuden neuvostonaisen tuli omata. Hänen oli oltava ahkera, vaatimaton, käytännöllinen ja uhrautuva.[313] Sisällissodan aikana venäläisten feministien naisagitaatiota siedettiin puolueen eheyden vuoksi, muttei enää myöhemmin 1920-luvulla. Seuraavalla vuosikymmenellä kotikeskeinen äitihahmo palautettiin jälleen ihannenaiseksi ja militantti sankaritartyyppi sai osittain väistyä.

Toivo Antikaisen kerrotaan luonnehtineen kommunistiseen toimintaan osallistuneita naisia seuraavasti: "Ne ovat vain tavallisia akkoja, mutta ne ovat tehneet vasta hyvää työtä puolueessa yhteysmiehinä, asunnon pitäjinä ja sellaisina".[314] Suurinta osaa maanalaiseen toimin-

---

311 Lenin: Marx - Engels - Lenin 1977, s. 192-194.

312 Naiskysymyksen noususta Venäjällä Stites 1987, s. 247-249; Glickman 1984.

313 Evans Clements 1985, s. 220-237.

314 Vuosien 1918-39 kokoelmat, Mantere Hilma. Ka.

taan osallistuneista naisista voidaankin luonnehtia tavallisiksi sikäli, etteivät he nousseet erikoiseen asemaan puolueen hierarkiassa. He eivät myöskään poikenneet esimerkiksi peruskoulutukseltaan muista työläisnaisista. Helsingissä toimivat naiset olivat siviiliammateiltaan muun muassa siivoojia ja palvelijattaria. Yksi johtavista naisista oli Eva Korhonen (Sassi), jonka miellettiin edustavan puhtaimmillaan kommunistista naistyyppiä - nuorta, tietoista, rohkeaa, uhrautuvaa ja kurinalaista. Neuvosto-Venäjälle kansalaissodan jälkeen paennut naisliittolaisveteraani Aura Kiiskinen on kuvannut häntä seuraavasti:[315]

> "Eva Korhonen oli eräs vallankumousliikkeen sankaritar, joka oli elämänsä pyhittänyt Suomen työväenluokan vapautuksen asialle. Hän oli yksi niistä ensimmäisistä, joka oli vannoutunut kommunistisen aatteen levittäjä, joka säästämättä terveyttään tai henkeään vuosien ajan toimi rajan ylittäjänä. Kuinka usein hän tulikaan rajan yli märkänä ja melkein loppuun uupuneena. Sattuipa niinkin, että Rajajoki piti kahlata kainaloita myöten tai puoleksi uiden veden lämmöstä huolimatta. Joskus Eva kertoi, miten jääpuikot helisivät hameen helmoissa Rajajoen onnellisesti ylitettyä, kun juostiin lämpimään korsuun tai mökkiin saamaan kuivaa päälle ja lämmintä sisälle. Eva oli spesialisoitunut asiamies. Tunsi tiet ja tiettömät matkareitit sekä joukon ihmisiä, joiden apuun saattoi luottaa."

Kommunistisen liikkeen naiskuva oli lähellä sitä fyysisesti poikamaista ja rohkeaa nuoren länsimaisen naissukupolven ihannetta, joka selkeästi poikkesi perheellisen naisen ideaalista. Suomalaiset kommunistit näkivät länsimaisen naisihanteen kuitenkin elitistisenä ja tuomitsivat yläluokkaisten nuorten naisten ja miesten joutilaisuuden. Heidät rinnastettiin laitakaupungin vetelehtivään sakilaisnuorisoon. Molemmat olivat loisia ja siten työväenluokan vihollisia.[316]

Urheilijaneitokaiset

> "Työläisnainen, joka istuu tai seisoo, tehden yksitoikkoista työtään epäterveellisissä, ilmattomissa työpaikoissa, säästyisi useassa tapauksessa päänsäryltä, hermostumiselta ja heikkoudelta, jos hän voimistelisi säännöllisesti. Jos hän olisi säännöllinen työssään ja levossaan, puhdas tavoissaan, esiintymisessään ja kodissaan." (Työläisnaisten Urheilulehti Kesä 1921, s. 5).

Sosialidemokraatti Aino Lehtokosken aloitteesta toimeenpannun ja noin 9 000 työläisnuorta käsittäneen tutkimuksen (1928) mukaan työssä käyvät nuoret naiset olivat sairaampia kuin ikäisensä miehet.

---

315 Aura Kiiskisen muistelmia II, s. 45-46. Ka.

316 Itä ja Länsi 16/1924, s. 245.

Eniten sairastivat kutoma-, nahka- ja lankateollisuustyöläiset, mutta myös maataloustyöläiset. Taudeista tuberkuloosi kylvi nuorisonkin keskuudessa eniten tuhoa.[317] Urheilulla nähtiin olevan kauaskantoisia vaikutuksia äitien hyvinvointiin ja sitä kautta imeväiskuolleisuuden vähenemiseen.

Tärkein työläisnaisten ruumiinkulttuurin kohottaja oli Työväen Urheiluliitto, joka perusti Työläisnaisten Urheilulehden vuonna 1921. Urheilutoiminnan tavoitteena oli sekä henkisesti että fyysisesti voimakas työväenluokka. Urheilijanuorukaiset puolestaan odottivat "naisista kehittyvän, ei mitään atleetteja, vaan sopusuhtaisia, terveitä ja reippaita tovereita miehille, tovereita jotka eivät saa voimaillessaan vähääkään menettää naisellisista suloistaan".[318]

Työläisnaisten Urheilulehden suurin tehtävä oli nuorten naisten asenteiden muokkaus, uudenlaisen elämänasenteen opettaminen. Naisia vaadittiin raittiiseen ulkoilmaan tunkkaisista sisätiloista ja varoitettiin jäämästä sunnuntaina, ainoana vapaapäivänä, "roskakirjallisuuden" pariin. Sikäli huoleen olikin aihetta, että viihderomaanien suosio kasvoi sotienvälisellä kaudella huomattavasti. Terveydellisiin syihin vedoten kehotettiin laajemminkin kiinnittämään huomio niin henkilökohtaiseen kuin kotienkin hygieniaan.[319] Puhtaudella katsottiin olevan suora vaikutus myös siveyteen.[320]

Väistämätön kiistakysymys, joka nousi naisten urheiluharrastuksen lisääntyessä oli heidän osallistumisensa kilpailuihin. Vallitseva käsitys oli, että kilpailu oli naisen luonnon vastaista. Murtaakseen näitä ennakkoluuloja Työläisnaisten Urheilulehti järjesti kiertokyselyt vuosina 1923 ja 1925. Vastauksissa, joissa kilpailuja pidettiin naisille sopimattomina, nähtiin niiden vahingoittavan naisten ruumiillista ja henkistä kehitystä. Niitä pidettiin lisäksi sopimattomina kauneudellisista syistä - ne muuttivat naiset miesmäisiksi, vieläpä turmelivat heidän terveytensä ponnistusten ja liikarasituksen seurauksena. Lisäksi kilpailussa tavoiteltiin palkintoja ja kunniaa, mikä kasvatti naisille sopimatonta ylpeyttä, turhamaista itsetuntoa ja tyytymättömyyttä. Yksilökilpailujen sijasta kannatettiin joukkuekilpailuja ja urheilumerkkijärjestelmän kehittämistä terveellisen urheilun suosion lisäämiseksi. Tavoitteina tuli olla terveeltä pohjalta nouseva kansanurheilu, eivät yksilösuoritukset.[321] Käytännön seuratyössä kilpaurheilu hyväksyttiin

---

317 SVT XXXII 13, Työläisnuorisotutkimus 1935, s. 88; "Nuorisotutkimus", kirj. Aino Lehtokoski. Koti 1933, s. 93-99.

318 Työläisnaisten Urheilulehti 7/1922, s. 81.

319 Työläisnaisten Urheilulehti Kesä 1921, s. 3.

320 Työläisnaisten Urheilulehti 12/1922, s. 145.

321 Työläisnaisten Urheilulehti 5/1922, s. 54-55, 2/1923, s. 22, 5/1923, s. 63-64,

myös naisille.

Ruumiinkulttuuriin liittyi terveydellisten tekijöiden lisäksi esteettinen puolensa. Ihanteellisen ihmisvartalon malli lainattiin länsimaiseen tapaan antiikin kuvataiteesta. Sosialistisen realismin nousu Neuvostoliiton taiteessa ja keskustelut uudesta moraalista vaikuttivat myös suomalaisten työväenjohtajien asenteisiin. Työläisnaisten lehtien kuvatoimitukset käyttivät runsaasti ihanteellisina pidettyjä alastomia tai harsoihin puettuja ihmisfiguureja. Uuden tanssitaiteen esittely sai myös palstatilaa, Isadora Duncanin elämäntapaa ja tanssin uutta aaltoa tehtiin tunnetuksi tavallisille työläisnaisille.[322] Niin ikään käännettiin saksalaisia kirjoituksia naisten ruumiinkulttuurista.[323]

Vanhan työväenliikkeen perinteen mukaisesti tuomittiin kuitenkin alastomuuteen liittyvä kaksinaismoraali:

> "Kumpi on hävettävämpää, puutteellisesti pukeutuminen vaiko puhdas alastomuus. Kun tarkoituksellisesti pukeudutaan ärsyttämään toista sukupuolta, niin se on rivoa, mutta alaston ruumis ei voi olla rivo pelkässä alastomuudessaan." (Työläis- ja Talonpoikaisnaisten lehti 6/1929, s. 11).

Porvarillisten piirien kielteistä suhtautumista alastomuuteen (paitsi uuteen tanssitaiteeseen) pidettiin kaksinaismoraalin selvimpänä ilmentymänä. Työväenlehdissä julistettiin, ettei "nykyaikaista yhteiskuntaa kohota tekopyhä häveliäisyys, joka kieltää uimisen alastomana, olkoonpa sitten kysymys aurinko- tai vesikylvyistä ulkosalla".[324]

Demokratisoituva muoti

> "Järkevään siistipukeutumiseen on kuljettava harkinnan, valikoimisen ja itsehillinnän tietä. Siis samaa tietä, jolla saavutetaan suurempiakin asioita." (Koti 1930, s. 67).

Näin opasti Kulutusosuuskuntien Keskusliiton vuosikirja Koti,[325] jonka taustavoimat olivat sosialidemokraattisia osuustoimintanaisia ja -miehiä. Se pyrki olemaan asiantuntijajulkaisu, jossa poliittisesti sitoutumattomat ammatti-ihmiset kirjoittivat kodin piiriin liittyviä valistuskirjoituksia etupäässä perheenemännille.

5/1925, s. 80-81 ja 6/1925, s. 93-97; Ks. myös Laine 1989, s. 186-209.

322 Toveritar 20/1927, s. 246.

323 Mm. Työläisnaisten Urheilulehti 7/1924, s. 94-95 ja 5/1926, s. 53-55.

324 Työläis- ja Talonpoikaisnaisten lehti 6/1929.

325 Koti-vuosikirjalla ei ole mitään tekemistä Kotikasvatusyhdistyksen julkaiseman kristillis-siveellisen Koti-lehden kanssa.

Pukeutumisohjeiden ilmestyminen työläisnaisten lehtiin 1920-luvulla oli yksi osoitus taloudellisten ja sosiaalisten olojen muuttumisesta. Nuorten naisten laaja työssäkäynti ja oma taloudenpito takasivat useimmille työläisnaisille aikaisempaa paremmat mahdollisuudet muodinmukaisten vaatteiden hankkimiseen. Työläistytöillä oli myös enemmän vapaa-aikaa käytettäväksi vaateostoksiin työpäivän lyhennyttyä. Lisäksi vaateteollisuudessa alettiin 1920-luvulla valmistaa kalliiden vaatteiden edullisia jäljitelmiä, mikä mahdollisti muodikkaiden asujen hankkimisen. Kotikutoisten ja epämuodikkaiksi koettujen vaatteiden sijasta alettiin suosia keveämpiä trikoo- ja puuvillavaatteita.

Työläisnaisten lehtien pukeutumisohjeissa korostettiin ennen kaikkea terveydellisyyttä, mutta myös käytännöllisyyttä ja asiallisuutta. Sosialidemokraattinen naisliitto kustansi vuonna 1928 Kaarina Karin kirjasen "Kuinka säilytät kauemmin nuoruutesi", jossa työläisnaisia opastettiin oikeaan pukeutumiseen. Hameen helman nousemisen polven alapuolelle arveltiin aiheuttavan varsinkin kuukautisten aikana kylmettymisiä ja tauteja. Lisäksi varoitettiin ohuista sukista, kumisukkanauhoista ja kireistä hatuista.[326] Terveyden lisäksi asiantuntija-artikkeleissa tuli esille säädynmukaisen pukeutumisen vaatimus, vaikka todettiinkin että vallitseva arkimuoti oli "demokraattista ja käytännöllistä". Siinä missä porvarisrouvat halusivat pukeutumisellaan tietoisesti erottautua tavallisesta rahvaasta, siinä työläisnaiset koettivat päästä "vaatteistaan työläinen tunnetaan" -leimasta. Pukeutumisella ja kelpoisuudella nähtiin olevan selvän yhteyden: "Henkilö, jonka puku on leväperään jätetty tai liian kehno hänen asemalleen tai umpimähkäisesti sommiteltu, ei vaikuta tarmokkaalta ja arvokkaalta".[327] Ohjeissa kiinnitettiin huomio ensisijassa kodin ulkopuolella työskentelevien naisten pukeutumiseen. Kotona oleville suositeltiin yksinkertaista ja helppokäyttöistä arkiasua ja erillistä juhlapukua.

Naisten urheiluharrastuksen lisääntyessä tähdennettiin pukeutumisen asiallisuutta. Työhön, juhlaan ja vapaa-aikaan oli varattava omat asunsa, minkä lisäksi oli otettava huomioon vuodenaikojen tarpeet ja tilaisuuksien luonne. Urheiluharrastus sai myös naiset pukeutumaan housuihin. Urheilijatytöillä oli vielä 1920-luvun alussa polviin ulottuvat "mekkopuvut", mutta vähitellen polvihousujen käyttö yleistyi varsinkin uimaharrastuksen myötä, sillä "ei voitu järjellisesti ajatellakaan, että joku lähtisi uimaan painava hame päällä".[328] Housuasujen kaavoja levitettiin urheilulehtien välityksellä, sillä joukkueur-

---

326 Kari 1928: kirjanen sisältää 78 sivua ohjeita terveydestä yövalvomiseen ja auringonvalon merkityksestä hermoston hoitoon. Opas päättyy lukuun "Älä levitä tauteja!".

327 Koti 1930, s. 66.

328 Työläisnaisten Urheilulehti 2/1921, s. 27, 8/1932, s. 31 ja Vappu 1927, s. 71.

heilussa kaikilla tuli olla samanlaiset asut.

Urheilevien naisten pukeutuminen oli tarkoin määrättyä: kaula-aukosta ei saanut näkyä asiaankuulumatonta, ilman rintaliivejä ei saanut juosta, puvun oli oltava hillityn värinen ja ehdottoman puhdas. 1920-30-luvun vaihteessa alettiin mainostaa naisillekin valmisvaatteina kaksiosaisia verryttelyasuja. Vaikka housut yleistyivät nopeasti urheilussa, ei niitä hyväksytty vielä naisten arkiasusteeksi. Ulkomaalaisia housupukuisia naisia pidettiin suorastaan vastenmielisen näköisinä.[329] Ei siis ihme, että palkkatyöläisnaisten oli niin vaikea omaksua haalareita edes työasuikseen.

Hattujen käyttö sen sijaan yleistyi 1920-luvulla myös työläisnaisten keskuudessa. Esimerkiksi Hämeenlinnassa vuonna 1927 kuvatussa työläisnuorison liittoelokuvassa valtaosalla naisista oli päässään ns. kellohattu, vanhemmilla naisilla oli sitä vastoin huivit.[330] Hatulla ei kuitenkaan ollut enää sellaista symboliarvoa kuin vuosisadan alussa, jolloin sen katsottiin kuuluvan herrasväelle ja huivin kansannaisille.[331]

> Helsinkiin 1920-luvun alussa piikomaan matkustanut Rosa on kuvannut matka-asuaan seuraavasti: "Ostin Fredriksonilta hatun, joka maksoi kaksi markkaa ja saketin, joka sekin maksoi kaksi markkaa. Olin aiemmin ostanut puolikengät, joissa oli siniset soljet, sitten rettiinin värisen satiinimekon, joka oli vekattu nätisti. Matkatavarana oli metrin mittainen kannellinen koppa...Kun tulin Helsinkiin, niin ajattelin tämmönenkö se Helsinki on, kuvittelin että siellä on vain utu- ja pilvilinnoja".[332]

Vaatetuksen ohella myös muuhun ulkoiseen olemukseen, kuten hiuksiin, alettiin kiinnittää enemmän huomiota. Työläiskodista lähtöisin ollut Sylvi-Kyllikki Kilpi kertoo elämäkerrassaan, kuinka hän kolmikymppisenä maisterisrouvana kauhistutti miestänsä leikkauttamalla muotiin tulleen polkkatukan.[333] Hiusten leikkaaminen herätti vielä 1920-luvulla pahennusta ja naisille pidettiin soveliaampana pitkiä hiuksia. Vuosien 1919 ja 1926 ensimmäisillä Suomen kauneuskuningattarilla oli pitkät hiukset, mutta vuonna 1933 valitulla Ester Toivosella oli jo polkkatukka.[334] Päivän sana oli singleeratut ja onduloidut hiukset. Työläisnaisille opastettiinkin vesionduloinnin eli kauniiden

---

329 Itä ja Länsi 13-14/1929, s. 240.

330 Sosialidemokraattisen Nuorisoliiton liittojuhlat Hämeenlinnassa 19.7.1927. Elokuva. SEA.

331 Sääty-yhteiskunnan aikaisesta pukeutumisesta Oittinen 1990, s. 51-79.

332 Rosa Frimannin muistelmat 1967. TMTT.

333 Kilpi 1965, s. 181.

334 Hietala 1985, s. 421-446.

laineiden tekemistä hiuksiin edullisesti kampojen ja kölninveden avulla.

Hiusten leikkaaminen oli nuorten naisten tietoista pyrkimystä erottautua sovinnaisista käyttäytymis- ja pukeutumistavoista. Tästä ns. flapperista[335] on osoituksena muun muassa Elvi Sinervo ja hänen koulutoverinsa, jotka muodostivat Sinervon muistelmien mukaan tietoisen opposition ajan suosimaa vamppityyppiä vastaan. He eivät tanssineet eivätkä ihailleet Greta Garboa tai muotia. Sinervon elämäkerran kirjoittaneen Kalevi Kalemaan mukaan heidän emansipaationsa oli osa laajempaa iskelmämusiikin ja elokuvan naisihannetta vastaan suunnattua kapinaliikettä, joka sai aikaan kuohuntaa muissakin pääkaupungin kouluissa.[336]

1920-luvun henkeen kuului myös muotiin tulleen jazzin tanssiminen. Valtaosa eurooppalaisesta jazzista oli suurelle yleisölle suunnattua ja tanssimusiikiksi standardoitua, joten yhä useammassa pääkaupunkiseudun tanssiravintolassa soi ns. haitarijazz.[337] Suhtautuminen kevyeen tanssimusiikkiin ja erityisesti jazziin vaihteli työväenjärjestöissä. Kansanvalistajina osa työläisnaisjärjestöistä tuomitsi tanssin: työläistytöt kuluttivat ainoat vapaahetkensä tanssisalien ummehtuneessa, ruumista ja henkeä lamauttavassa ilmapiirissä. Osa järjestönaisista totesi kuitenkin, että nuorten tanssihalu on kohtuullisesti tyydytettävä ja suosittelivat kansantansseja: "Kansantansseilla on monet edut verrattuna muotitansseihin, joissa koneellisesti pyöriminen ei kehitä eikä tyydytä. Tanssi jää aina kesken, siinä kun ei ole mitään selvää loppua".[338] Nuorison liikkumistarve tuli suunnata järjestöjen mukaan urheiluun ja voimisteluun. Jazzin tanssimista pidettiin laahustamisena, jossa ei tarvinnut suurtakaan taitoa eikä se siten tyydyttänyt liikunnantarvetta. Lisäksi pidettiin rienaavana, että urheilukilpailujen palkinnonjakoja toimeenpantiin tanssi-iltamissa.[339]

Oikeiston suhtautuminen "neekerijatsiin" oli kielteinen, mutta myös kommunistit olivat kriittisiä. Neuvosto-Venäjälle kansalaissodan jälkeen paenneet Aino ja Werner Forstén totesivat kirjeessään sukulaisille: "..nuoriso siellä vaan jatsimusiikin perässä kulkee. No se on eräs sen yhteiskunnan keksintöjä. Mutta kyllä se sieltä herää. Ikävä vaan, että se tulee sille raskaaksi".[340]

---

335 Glamour, taloudellinen itsenäisyys, seksuaalinen vapaus ja naimattomuus kuuluivat uuden ajan naisen imagoon. Ks. Kessler-Harris 1982, s. 226; Bonner 1984, s. 170-171; Modernista ajasta ks. Jallinoja 1991.

336 Kalemaa 1989, s. 26-27.

337 Jalkanen 1989, s. 12-13, 35.

338 Työläisnaisten Urheilulehti Kesä 1921, s. 4, Joulu 1921, s. 4 ja 1/1922, s. 7.

339 Työläisnaisten Urheilulehti Joulu 1926, s. 200-201 ja Joulu 1929, s. 29-30.

340 Kirje Petroskoista 26.5.1930. A. ja W. Forsténin arkisto. TA.

Myös muihin muoti-ilmiöihin vasemmistolaisessa työväenliikkeessä suhtauduttiin varauksellisesti. 1920-luvulla ilmestyneessä Itä ja Länsi -lehdessä julkaistiin pakinapalstaa "Muotikatsaus", missä avoimesti pilkattiin yläluokkaisia, joutilaita, lemmenkipeitä ja turhamaisia naisia, jotka koreilivat ulkomaisissa lehdissä milloin minkäkin hullutuksen perässä. Lehden mukaan vallitseva muoti ilmensi ennen muuta syvenevää luokkajakoa: "herrasväki on aina hienosti puettuna ja aina toimeton, työläiset ovat aina köyhästi puettuja ja aina työssä - onko tällainen järjestys oikea?".[341] Vuosikymmenen lopulla muotikatsaus korvattiin taloudellisen laman seurauksena "Koti ja maailma"-palstalla, jossa annettiin pula-ajan neuvoja perheenemännille.

Uudenlainen pukeutuminen ilmensi ehkä selvimmin sitä sukupolvien murrosta, joka ajoittui 1920-luvulle. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen nuoruuttaan elävät työläistytöt kohtasivat todellisuuden täysin toisenlaisena kuin vanhempansa. Keski-ikäisten työläisnaisten järjestöissä ajalle ominaisessa yksilöllisyyden ja urheilullisuuden korostamisessa nähtiin myös ongelmia. Aktiivisuus suunnattiin kaikkialle muualle, muttei poliittiseen toimintaan, mikä koettiin työväenluokan tulevaisuuden kannalta turmiolliseksi. Vaikka naistenlehdissä yleisesti oltiin huolestuneita nuorison kasvatuksesta levottomana konekautena, löysi työläisnaisliikkeen veteraaneista Hilja Pärssinen uudessa naistyypissä paljon ihailtavaa. Hän itse oli ollut monessa suhteessa aikaansa edellä vaatiessaan vuosisadan alkupuolella myös työläisnaisille valinnanmahdollisuuksia niin kotona kuin työssäkin. Pärssinen kehottikin äitejä tutustumaan uuteen naistyyppiin - tuohon repäisevään, poikamaisen rohkeaan - jotta ymmärtäisivät tyttäriään paremmin. Uuden naisen ominaisuuksiin kuului Pärssisen mukaan "ihailtava pirteys, tiedonhalu, määrätietoisuus ja toveruus nuorten miesten seurassa".[342]

Tuoksuvat mainosten naiset

Työläisnaiset saivat pukumallinsa kuvalehdissä julkaistuista kuvakertomuksista ja mainoksista. Tiedotusvälineiden kehitys, radion asteittainen yleistyminen, aikakauslehdet ja elokuvat olivat omiaan laajentamaan työläistyttöjen maailmankuvaa ja vaatimustasoa. Esimerkiksi vuosina 1921-32 elokuvateattereiden määrä nousi yksinomaan Helsingissä 20:stä 36:een.[343]

---

341 Itä ja Länsi 4-5/1924, s. 68-69.

342 "Aikamme nuori nainen", kirj. Hilja Pärssinen. Työläisnaisten Urheilulehti Joulu 1930, s. 190-193.

343 Jalkanen 1989, s. 46.

Kuvalliset ilmoitukset kauniine naisineen ilmestyivät 1920-luvulla myös työläisnaisten lehtiin. Tuoksuvat, ehostetut ja lyhythiuksiset naiset hymyilevät viekoittavasti hajuvesi-, alusasu- ja pesuainemainoksissa. Kuvan mainos ilmestyi Työläisnaisten Urheilulehdessä 4/1929.

Mainoksia alkoi olla yhä enemmän niin Kotiliedessä, Emäntälehdessä kuin sosialidemokraattisessa Toverittaressakin. Niissä mainonta korosti naisten roolia ennen muuta kuluttajina. Naiset esiintyivät 1920-luvulla myös mainoskuvien malleina. Aikaisemmin, mikäli ilmoittelussa oli ylipäätään ollut kuvia, niissä oli ollut miehiä, joille mainokset oli pääasiassa myös suunnattu. Sosialidemokraattinen osuustoimintaliike osallistui aktiivisesti mainonnan kohdistamiseen juuri työtätekevälle väestölle ja sen maksukykyä ajatellen.[344]

Pääosa naistenlehtien mainoksista oli tunteisiin vetoavia ja naisellisia hyveitä korostavia. Nainen esitettiin hyvänä perheenäitinä, vaimona ja rakastettuna. Tämä on nähtävissä seuraavasta Finlayson pellavaliinamainoksesta:

344 Mainoskuvista Suomessa vuosina 1890-1930 ks. Hovi 1990; Työväenliikkeen elokuvien naiskuvista Mäkelä - Oittinen 1990, s. 91-107.

"Kattakaa pöytänne miestänne varten niin kuin hän olisi teille rakkain, jos haluatte hänet ilta illan jälkeen kotiin aterioimaan. Miehenne istuu pöytään säteilevänä ja ruokahaluisena. Hänen kätensä koskettavat pellavaliinan silkkimäistä, painavaa kudontaa. Hänen katseensa hivelee sen hohtavia kuvioita ja siirtyy sitten ylemmäksi - Teihin! Kodissanne vallitsee hilpeä onnen tunnelma. Te ette kumpikaan kaipaa ulos".[345]

Mainokseen sisältyy vahva opettava ja eroottinen lataus: mikäli ette hoida talouttanne taitavan ja rakastavan vaimon tavoin, voitte menettää miehenne. Yleensä seksuaaliseen viehätysvoimaan vedottiin alusasu-, hajuvesi- ja pesuainemainoksissa. 1920-luvun lopulle tultaessa tämän suuntaisia mainoksia alkoi olla tiheämmin välttämättömien perustarvikemainosten seassa. Suuressa osassa naistenlehtien mainoksista vedottiin kuitenkin kunnolliseen äitiyteen, kuten seuraavasta katkelmasta käy ilmi: "Tytär kunnioittaa äitiä, joka ompelee itse".[346] Myös kodinkoneiden mainoksia alkoi ilmestyä 1920-luvulla työläisnaisten lehtiin. Niissä mainostettiin tomunimijöitä, sähköisiä kahvinkeittimiä, kaasu-uuneja, leivänpaahtimia ja silitysrautoja, joskin niiden hankkiminen oli monille työläisperheille taloudellisesti mahdotonta.

Työläisnaisjärjestöissä suhtauduttiin varauksellisesti mainonnan lisääntymiseen. Kirjoituksissa perättiin kuluttajan turvaa ja varoitettiin työläisnaisia mainosten petollisuudesta erityisesti 1930-luvun alusta lähtien: "Sellaiset mainoskeinot, joissa saattaa esiintyä milloin eroottisia, tunteita kutkuttelevia alastonkuvia, milloin kaksimielisiä sukkeluuksia, milloin lahjakorttien tai onnenrahojen viljelemistä, ovat tavallisimmin käytössä ala-arvoisten tavarain kauppiaitten keskuudessa".[347]

Muutoksen mahdollisuus

Suomalaisen naisen kuva rakentui 1920-luvulla monikerroksiseksi. Se oli yhdistelmä yhtäältä perinteistä suomalaista talonemäntää, jonka lanteilla lepäsi iso avainnippu vallan symbolina. Toisaalta siihen sekoittui uusi kuva länsimaisesta, urbaanista ja itsenäisestä naisesta. Oman erityispiirteensä antoi lisäksi vallankumouksen sankaritartyyppi, tuimakatseinen toimija. Kukin kuva eli voimakkaana 1920-luvulla ja naisjärjestöjen lehdet olivat tärkeimpiä niihin liittyvien stereotypioiden levittäjiä ja vahvistajia.

Määrittelemällä työläisnaisten ihannekuvat kansanvalistajat kuvasi-

---

345 Finlaysonin mainos Emäntälehdessä 1/1929, s. 99.

346 Finlaysonin mainos Emäntälehdessä 4/1929, s. 121.

347 "Pesuaineet ja niitten mainos", Koti 1936, s. 150; "Tie kauneuteen ja terveyteen". Työläisnaisten Urheilulehti 1/1926, s. 3.

vat myös sen, millaisina he näkivät valtaosan suomalaisista naisista - tietämättöminä, viattomina, seksuaaliselta käyttäytymiseltään arvaamattomina ja vanhoihin asenteisiin sidottuina. Taloudellisten ja sosiaalisten olojen kohentuminen tarjosi työläisnaisille kuitenkin muutoksen mahdollisuuden, ajatuksen toisenlaisesta tavasta elää. Tätä ajatusta naistenlehdet ruokkivat ihannekuvillaan. Käytännössä irrottautuminen perinteisestä naisen roolista ja sen myötä perinteisestä elämäntavasta vaati valintoja, jotka liittyivät naimattomuuteen, palkkatyöläisyyteen ja kaupunkilaisen elämäntavan omaksumiseen. Uusi ajattelutapa ilmeni yksilöllisyyden korostumisena - omalla työllä hankitut ja säästetyt rahat haluttiin käyttää omiin menoihin, vaatteisiin ja huvituksiin eikä enää perheen hyväksi. Kollektiivisen eduntavoittelun sijasta alkoi korostua oman edun ja tarpeiden tyydyttäminen.[348] On esitetty, että naisten lähteminen pois palvelijattaren työstä teollisuuteen on "selvä osoitus" siirtymisestä vanhasta perhekeskeisestä elämäntavasta uuteen yksilökeskeiseen yhteiskuntaan.[349]

4. Poliitikkoäiti Martta Salmela-Järvinen

Sosialidemokraattisen puolueen naistoiminnan kolmelta johtavalta henkilöltä - Hilja Pärssiseltä, Miina Sillanpäältä ja Hilda Seppälältä - kysyttiin 1920-luvun puolivälissä, miksi he olivat sosialidemokraatteja. Vastaukset olivat mielenkiintoisia. Naisliiton puheenjohtajan Miina Sillanpään sosialidemokratia nousi lapsuuden kokemuksista, katkeruudesta ja osattomuudesta. Järjestelmä, joka tuki osattomuutta, oli muutettava ja muutosvoima oli sosialidemokratia. Oikeisto tuki kansalaisia eriarvoistavaa järjestelmää ja vasemmiston toiminta perustui harvainvaltaan, joten ei ollut muuta johdonmukaista vaihtoehtoa kuin sosialidemokratia. Kirjailijan ja naisliikkeen henkisen johtajan Hilja Pärssisen sosialidemokratia nousi ihmisyyden evakeliumista, kuten hän itse asian ilmaisi. Tasa-arvoisuus, kansan "pohjakerrosten" luokkatietoisuuden kasvattaminen ja harvainvallan vastustaminen kuuluivat Pärssisen sosialidemokratiaan. Naisliiton sihteerin Hilda Seppälän sosialidemokratia oli yhteiskunnallisen eriarvoisuuden poistamista ja edistyksen asian ajamista. Sosialidemokratia oli antanut hänen elämälleen sisällön ja näyttänyt tien jota kulkea, vapauttanut hänet epätietoisuudesta.[350]

---

348 Keski-Euroopassa muutos ajoittui 1800-luvulle, Scott - Tilly 1975, s. 62-63. Suomessa muutos ajoittui vuosisadan alkupuoliskolle.

349 Siipi 1962, s. 194; Ks. myös Myrdal - Wigforss - Höjer - Andreen - Boalt 1938, johdanto.

350 "Miksi olen sosialidemokraatti?" Toveritar 16-17/1926, s. 6-8.

Määrittelivätpä johtonaiset sosialidemokratian yhteiskunnallisen ja taloudellisen järjestyksen muutosvoimaksi, kansanvalistusopiksi tai yksilöiden henkiseksi vapauttajaksi, näkemysten yhteinen nimittäjä oli luokkatietoisuus: sosialidemokratia oli luokkaliikettä ja toiminnan päämäärä luokkayhteiskunnan murtaminen. Johtonaiset näkivät itsensä tässä skenaariossa muusta työläisjoukosta, "pohjakerroksista" tai "kansasta" erottuvana joukkona.

Valistettavien joukko eli nuoret rivijäsenet näkivät liiton naiset vanhoina täteinä, jotka teitittelivät toisiaan: "Ehkä heillä oli jonkinlainen hinku olla parempia ihmisiä, kun kerran oltiin suurella asialla. Hymyilimme heidän tärkeydelleen, vaikka tiesimme, että he olivat sen ajan työkansan korkeinta kastia, meidän yläpuolellamme. Olivathan he valistuneita ja luokkatietoisia!"[351]

Toisen polven naisliittolainen, Martta Salmela, sijoittui kentän ja johdon käsitysten väliin. Ikänsä puolesta hän oli oppositiossa tätien toimintaan nähden, mutta kokemustensa ja taustansa perusteella tätien ohjelma sopi hänelle. Seuraavalla vuosikymmenellä mukaan tulleen nuoremman polven naisille sosialidemokratia ei noussut enää siinä määrin omakohtaisesta osattomuudesta tai kurjuudesta, vaan oli suuntautunut menneen sijasta tulevaisuuteen: yksilön onni oli luokan onni. "Nuoret ihmiset eivät tule järjestöihin määrätyn asian takia, vaan saadakseen jotain", kirjoitti Aira Sinervo 1930-luvun lopulla.[352] Lauseessa kiteytyy sukupolvien murros, yhteinen asia oli yhä enemmän yksilön asia. Individualismi astui nuorten mukana kollektiiviseen liikkeeseen. Martta Salmela jäi tässä vanhojen ja uusien näkemysten välimaastoon. Hän ei kuulunut nuorten ryhmään, mikä näkyy perinteisessä suhtautumisessa akateemisiin työväenliikkeen henkilöihin. "Emme voi oikein sulattaa sitä, että meitä pyritään holhoamaan ylhäältäpäin, koska olemme nousseet kaikenlaista holhouksenalaisuutta vastustamaan. Ehkä meillä on alemmuuskompleksi, mutta emme tiedä sitä".[353]

Martta Salmelan kokemusmaailma poikkesi perhe-elämän osalta "eturivin naisten" arkisesta elämästä. Kuusikymppinen puheenjohtaja Sillanpää oli naimaton ja omistautunut täysin yhteiskunnalliselle työlle. Keski-ikäinen kirjailija Pärssinen oli opettaja ja lapsettomassa avioliitossa, joskin hänellä oli kasvattitytär. Nelikymppinen liittosihteeri Seppälä[354] oli naimisissa ja hänellä oli kaksi jo varttuneempaa lasta.

---

351 Ida Karkkeen (s. 1900) muistelmat 1920-luvulta. 1963. TMTT.

352 "Miksi nuori nainen taistelee työväenliikkeessä?" Toveritar 3/1937, s. 36-37. Artikkelissa haastateltiin Hellä Melttiä, Toini Sinervoa, Aili Siiskosta, Selma Hiisivaaraa, Aira Sinervoa, Tyyne Leivoa, Tuulikki Terhoa ja Ester Jokista.

353 Martta Salmelan kirje Eino Salmelalle 1.12.1924 14-vuotishääpäivänä. TA.

354 Hilda Seppälä (1879-1932) oli sosialidemokraattisen naisliikken johtonaisia 1920-luvulla. Hän muutti Joutsasta Helsinkiin vuonna 1899 ja liittyi seuraavana vuonna om-

Martta poikkesi heistä myös siksi, että hän oli toisen polven sosialidemokraatti ja pääkaupunkilainen. Lisäksi hänen miehensä oli leimattu kommunistiksi.

Martta Salmela oli 28-vuotias sitomotyöläinen osallistuessaan puoluekursseille vuonna 1920. Hän oli synnyttänyt viisi lasta, joista yksi oli menehtynyt. Mies oli seuraavat seitsemän vuotta vankilassa. Elättääkseen perheensä Martta Salmelalla ei ollut muuta mahdollisuutta kuin hankkiutua pysyvään työsuhteeseen - yksi vakavasti otettava vaihtoehto oli sosialidemokraattisen puolueen matkapuhujan toimi. Siitä maksettiin enemmän kuin sitomossa. Martta oli varustautunut työhön käymällä keväällä viidenkymmenen muun henkilön kanssa neljän viikon pituiset puoluekurssit. Jari Ehrnroothin mukaan agitaattorin toimi veti puoleensa "esiintymishaluisia ja kansansankariksi tulemisesta haaveilevia aatteen palon sytyttämiä miehiä ja naisia, sillä luonteeltaan se läheni enemmän esiintyvän taiteilijan kuin poliitikon roolia".[355] Martta Salmelan näkökulmasta arvio on sikäli osuva, että hän myöhemmissä päiväkirjoissa palaa usein haaveeseensa olla vapaa kirjailija eikä puoluetyöntekijä.

Puolivuotias vauva jäi isompien sisarusten, äidin ja alivuokralaisten huostaan ja Martta lähti epävarmana tiedoistaan kiertämään maakuntia. "Katkeralta tuntui kuitenkin lähtö lasten luota. Varmasti he olisivat kaikki äitiään tarvinneet. Rintojani kivisti ja maito valui hukkaan ensimmäisinä öinä, mutta pikkutytön oli elettävä tuttipullon varassa. Eikä sekään mieltäni nostattanut, kun kuulin joidenkin eturivin naisten katsoneen aiheelliseksi valitella, että oli sentään sääli kun on lapsia tuollaisella ihmisellä, joka voi jättää ne noin vain ja lähteä matkustelemaan".[356] Valinta ei ollut helppo.

Martta kiersi vuoden henkisenä sekatyöläisenä järjestötyön opettajana ja vaalipuhujana, vanerilaukku kainalossa. Matka taittui kävellen tai hevoskyydillä, kuorma-autojen kovilla penkeillä ja huonoilla teillä tai sisävesilaivojen keinutuksessa. "Olin vähällä jäädä taivasalle. Puoliväkisin jäin yöpaikkaan. Tuntui masentavalta se kylmyys, millä täällä kohdeltiin".[357] Välillä vastaanotto oli taas mitä sydämellisin ja keskus-

---

pelijatar-osastoon. Ompelijana hän toimi aina vuoteen 1919, jolloin siirtyi naisliiton sihteeriksi. Hän oli avioitunut vuonna 1904 ammattientarkastaja J.H. Seppälän kanssa, joka toimi myös työväenjärjestöissä. Perheeseen kuului lisäksi kaksi tytärtä. Ennen naisliittoon siirtymistään Seppälä toimi lukuisten osastojen puheenjohtajana, sihteerinä, huvitoimikunnissa ja kirjallisuuskerhoissa. Seppälä oli koko 1920-luvun myös puolueensa luottonainen. Toveritar 13/1929, s. 199-200; E-liikkeen uranuurtajia 1967, s. 249; Hilda Seppälän arkisto. TA; Salmela-Järvinen 1966, s. 12.

355 Ehrnrooth luonnehtii vuoden 1906 agitaattorikurssille osallistuneita. Ehrnrooth 1992, s.197.

356 Salmela-Järvinen 1966 b, s. 50.

357 Martta Salmela matkapäiväkirja 21.2.1921. TA.

telut kiihkeitä, vaikkakin keskustelutaito oli vielä puutteellista.[358]

Palkka ei ollut suuri, mutta verrattuna halkotarhan, pesulan ja ravintola-apulaisen palkkoihin se tuntui aluksi hyvältä - se oli lähes kaksinkertainen vaikkei matkapäivärahoja maksettukaan. Matkaltaan hän lähetti kotiin ruokapaketteja ja rahaa.[359] Kesällä 1922 agitaattorin pesti päättyi ja Martta haki jälleen töihin Weilin & Göösille, jossa olikin syksystä vuoden 1923 tammikuuhun.[360]

Vuoden rankka työkokemus kentällä oli sikäli palkitseva, että se johti uuteen työhön. Martta Salmelaan oltiin tyytyväisiä varsinkin koska kokeneista puhujista oli puute. Sosialidemokraattisen naisliiton sihteeri Hilda Seppälä, joka oli valittu eduskuntaan edellisenä kesänä, pyysi häntä naisliiton toimistosihteeriksi, mikä tarkoitti pysyvyyttä palkanmaksussakin. Tulojen säännöllistyminen mahdollisti myös sen, että Martta Salmela saattoi panna toiseksi vanhimman tyttärensä Bulevardille tyttökouluun, Helsingin toiseen suomalaiseen lyseoon. Tytär pääsi kylläkin vapaa-oppilaaksi, mutta koulutarvikkeet ja vaatteet maksoivat.[361] Naisliitossa Martta vastasi Toveritar-lehden tilauksista ja hänet lähetettiin naisliiton varoin konekirjoituskurssille. Juuri noina aikoina hänen miehensä yritti pakoa vankilasta, epäonnistui ja pakettien vastaanottoa sekä tapaamisia rajoitettiin. Eristämisen myötä etäisyys mieheen kasvoi ja kirjeenvaihtoa alkoi leimata mustasukkaisuus ja katkeruus.[362] Martta kärsi unettomuudesta ja päänsärystä, laihtui ja hermostui.[363] Osaltaan levottomuuteen oli syynä se, että hän ystävystyi vuoden 1924 aikana Toivo Järvisen kanssa.[364]

Martan käynnit vankilassa rajoittuivat muutamaan kertaan vuodessa: "Tässä on ollut joka sunnuntai jotakin hommaa. En tiedä koska pääsen katsomaan".[365] Paketin hän pyrki lähettämään kuukausittain: paperia, kyniä, tupakkaa, kahvia, sokeria, voita - mitä milloinkin sai koottua.[366] Kerran myös lapset pääsivät kahden vuoden tauon jälkeen katsomaan jalkaraudoissa olevaa isäänsä Sörnäisten kuritushuonee-

---

358 Martta Salmelan matkapäiväkirja 22.2., 23.2., 2.3., 3.3., 5.3. ja 13.4.1921. TA.

359 Ida Hellstedtin kirje tyttärelleen Martta Salmelalle 10.10.1921. TA.

360 Salmela-Järvinen 1966 b, s. 48, 78.

361 Irja Salmelan haastattelu 1984. Sidos 256/867. TMTT.

362 Martta Salmelan kirjeet Eino Salmelalle vankilaan 1923-24. TA.

363 Martta Salmelan kirjeet Eino Salmelalle 28.2.1924, 27.9.1924; Eino Salmelan kirje Martta Salmelalle 5.6.1922. TA.

364 Martta Salmela-Järvisen päiväkirja 22.10.1960. TA.

365 Martta Salmelan kirjeet Eino Salmelalle 15.8.1924 ja 27.9.1924. TA.

366 Martta Salmelan kirje Eino Salmelalle 25.3.1924. TA.

seen. "Siinä oli keskellä kalterit lattiasta kattoon ja toisella puolella pöytä. Siinä oli pitkä rivi vankeja ja omaisia." Tyttökoulua käyvälle tyttärelle "faijan" istuminen vankilassa oli ahdistava ja salattava tosiasia. Piina loppui vasta isän vapauduttua vuonna 1926, "sitte vasta sai ruveta kehittämään sitä itsetuntoa".[367]

Naisliittoon siirtymisen myötä Martta Salmela alkoi osallistua aktiivisesti myös nuoriso- ja raittiusliiton työhön. Jälkimmäisen yhteyteen hän oli perustamassa Päivän Nuoret -lapsijärjestöä, jonne hän myös vei omat lapsensa. Samalla tavoin hänenkin äitinsä oli aikanaan vienyt hänet Ihanne-liittoon. Perinteisiin kuului, että kun lapset täyttivät 15 vuotta, heidät vietiin valokuvaan ja heistä tehtiin Elannon sekä Helsingin Sosialidemokraattisen Nuorisoliiton jäseniä.[368]

Martta Salmelan elämä alkoi kiertyä jälleen Sirkuskadulle. Naisliitto muutti vuonna 1923 samaan huoneistoon, minne Martta oli äitinsä kanssa muuttanut 1909 ja missä vastakihlautuneena haaveillut tulevasta avioliitostaan. Sinne hän oli myös palannut vuonna 1913 pettyneenä aviovaimona ja sieltä lähtenyt uutta alkua etsimään Hankoon.[369] Kymmentä vuotta myöhemmin hän oli jälleen samassa huoneistossa, 31-vuotiaana neljän lapsen yksinhuoltajaäitinä ja puoluetyöntekijänä.

Martta Salmelan toiminta työväenliikkeessä keskittyi 1920-30-luvulla varojen kokoamiseen arpajaisten ja huvitoimikuntatyön avulla sekä sittemmin sosiaaliseen työhön. "Ikätoverini, jotka ymmärsivät keskittyä päivänpolitiikkaan, porhalsivat pian ohitseni. Mutta ei kai tarkotus olekaan, että yksi ihminen etenee, vaan että päästään nousemaan luokkana yhtenäisessä rintamassa".[370] Nouseminen vaati pyrkimyksiä myös valistettavilta: "Alhaalla joukkojen tasolla pitää vallita vastaanottava mieli, ennen kuin antimista karttuu siunausta".[371] Vielä kansalaissodan aikana Martta Salmela oli arvioinut itsensä "tavalliseksi ihmiseksi", kirjoittaessaan edellä olevaa lausetta vuonna 1926, hän mielsi itsensä selvästi joukoista erottuvaksi, luokkatietoiseksi puoluetyöntekijäksi.

Nuorena Martta Salmela vierasti ja hieman halveksikin "tätien" ompeluseuratoimintaa, mutta kierrellessään maakuntia hänen käsityksensä muuttuivat ja hän totesi, että sukkapuikkojen ja silmäneulojen varassa olivat monet Suomen työväentalot rakentuneet. Naiset elvyttivät

---

367 Irja Salmelan haastattelu 1984, sidos 256/867. TMTT.

368 Irja Salmelan haastattelu 1984. Sidos 256/867, s. 8. TMTT.

369 Salmela-Järvinen 1966 b, s. 83.

370 Salmela-Järvinen 1966 b, s. 82.

371 Nimim. Lenkka-Leena (Martta Salmela). Toveritar 3-4/1926, s. 11.

ompelemalla, kahvia tarjoilemalla ja arpajaisia järjestämällä vanhan talkooperinteen, johon myös miehet tulivat mukaan. Helsingin Sosialidemokraattinen naisyhdistys, jossa Marttakin toimi aktiivisesti, hankki osin arpajaistuloilla kesähuvilan saaresta.[372]

Martta ehti olla naisliiton toimistoapulaisena runsaan vuoden, ennen kuin häntä pyydettiin Uudenmaan sosialidemokraattisen piirin toimistonhoitajaksi. "Syynä muuttoon on taloudelliset kysymykset - palkka on korkeampi". Samalla hän meni ruotsin kielen kurssille ja alkoi opiskella saksaa työväenopistossa.[373] Samaan aikaan hän kirjoitteli Toverittareen, Työläisnuorisoon ja Suomen Sosialidemokraattiin, aluksi nimettömästi, mutta myöhemmin jo omalla nimellään. Kirjoittamiseenkin oli osittain taloudelliset syynsä. Palkka oli pieni suuren perheen elättämiseksi ja pakettien kokoamiseksi miehelle vankilaan, artikkeleilla sai koottua hieman lisäansiota. Sivutuloista ja talouden muiden naisten tuesta huolimatta "pitää vain tiukalla ihan myötäänsä, nyt ne huolet ja harmit vasta alkavat, kun lapset alkavat tulla aikuisiksi".[374] Martta Salmela eli kädestä suuhun.

Syyskuussa 1926 aviomies pääsi vankilasta kuuden ja puolen vuoden istumisen jälkeen. Lapset eivät juuri tunteneet isäänsä, ei liioin vaimo. Martta oli vieraillut viimeisinä vuosina harvakseen vankilassa, juttelemassa kymmenen hätäistä minuuttia. Hän ei tuntenut miestään kohtaan enää mitään ja oli tottunut kulkemaan omia teitään, järjestämään oman ja lasten elämän keneltäkään kysymättä. Miehen toive "kotisirkasta" ei ollut toteutunut silloin, kun Martta oli sitä halunnut. Aina oli ollut pakko mennä töihin kodin ulkopuolelle. Erkaantumisprosessi, johon olivat vaikuttaneet myös puolisoiden erilaiset näkemykset työväenliikkeen poliittisesta suunnasta, päättyi avioeroon vuoden 1927 alussa. "Minun ikäiseni ihmisen on perin vaikeaa enää mukautua toisen oikkujen mukaiseksi. Olen aikani sitä tehnyt, eikä se ole ollut onneksi meidän elämällemme".[375] Lapset jäivät Martan elätettäviksi.

Erottuaan miehestään Martta Salmela ei kuitenkaan ollut yksin, ystävyys toimittaja Toivo Järviseen syveni. He saivat ensimmäisen pojan marraskuussa 1930 ja toisen syyskuussa 1933. Naimisiin he menivät seuraavana vuonna. Huolet eivät loppuneet aviomiehen vaihdon myötä. Ongelmat alkoivat, kun Järvinen vuonna 1930 irtisanottiin töistään ja sai hermoromahduksen. Ei ollut harvinaista, että Martta tuli ko-

---

372 Salmela-Järvinen 1966 b, s. 89-91.

373 Martta Salmelan kirje Eino Salmelalle 27.8.1924. TA.

374 Martta Salmelan kirje Eino Salmelalle 25.4.1925. TA.

375 Martta Salmelan kirjeet Eino Salmelalle 1.7.1925 ja 29.6.1926. TA.

kouksiin silmä mustana avioriidan jäljiltä.[376] Vähitellen tilanne alkoi olla sietämätön. Vaikka Martta tunnusti tehneensä elämässään virheitä, hän piti rangaistusta liian ankarana, suorastaan suhteettomana: "Olen kuin rotta loukussa. Päivästä päivään on kestettävä alkoholistin terroria. Tietysti ymmärrän, että kurjuuteni on ihmisten hampaissa, mutta toki kaikki ovat niin hienotunteisia, etteivät ole tietävinään".[377] Ironista kyllä, Martta Salmela-Järvinen oli aktiivisesti toiminut raittiusliitossa pienestä pitäen.

Martta Salmelan poliittinen ura sen sijaan oli nousussa. Vuoden 1926 alusta hänestä oli tullut Helsingin kaupungin terveydenhoitolautakunnan ja seuraavana vuonna kaupunginvaltuuston jäsen, mistä sai myös hieman lisäansioita kokouspalkkioina. Vuoden 1938 alusta hänet valittiin Helsingin kaupunginhallitukseen. Elannon edustajistossa hän oli ollut jo 1920-luvun puolivälistä.

Merkittävä etappi hänen urallaan oli siirtyminen takaisin naisliiton palkkalistoille vuonna 1937 eli samana vuonna kuin hänen nuorin poikansa kuoli. Hänet valittiin tällä kertaa liiton sihteeriksi Miina Sillanpään jälkeen. Martta Salmela oli ollut kansanedustajaehdokkaana Uudeltamaalta jo vuodesta 1924, mutta ei ollut tullut valituksi oman käsityksensä mukaan, koska vaaleissa piti keskittyä yhden ehdokkaan taakse. Kolmen hengen listoilla naiset olivat tulleet valituiksi "jonkun miehen taskussa", kuten Martta asian ilmaisi. Vuoden 1933 vaaleihin sosialidemokraatit menivät useimmissa piireissä yhden hengen listoilla ja ne tuottivat naisille ikäviä yllätyksiä. Muun muassa Turun ja Porin pohjoisesta piiristä Miina Sillanpää jäi valitsematta, vaikka oli ollut puolueäänestyksessä neljäs. Uudellamaalla tulokset olivat paremmat. Vuoden 1939 vaaleissa naisilla oli kuusi ehdokasta, joista neljä valittiin. Viidestätoista edustajapaikasta viimeisen sai Martta Salmela-Järvinen. Sosialidemokraattisen naisliiton roolia rekrytointijärjestönä ajatellen ei liene sattuma, että Martta Salmela-Järvinen valittiin eduskuntaan hänen ollessaan naisliiton toimitsijana eikä aikaisemmin, jolloin hän oli ollut rivityöntekijä. Syyskuun ensimmäisenä Martta asteli eduskuntatalon portaita synkät aavistukset mielessään. Sota oli alkanut Euroopassa, marraskuun 30. päivänä sireenit ulvoivat Helsingissäkin.

---

376 Sylvi-Kyllikki Kilpi ihmetteli päiväkirjassaan, kuinka Salmela-Järvinen ilkesi tulla kokouksiin silmä mustana (1936), Kalemaa 1992, s. 102.

377 Martta Salmela-Järvisen päiväkirja 26.12.1946. TA.

5. Naisten oikeus työhön

Martta Salmela pohti naisen kotiäidin roolin, yhteiskunnallisen toiminnan sekä palkkatyön välisiä suhteita useissa artikkeleissaan. Se oli hänelle ns. omantunnon kysymys, suorastaan arka asia. Salmela tuomitsi jyrkästi ns. Kotiliesi-kirjallisuuden luoman kuvan köyhästä, mutta onnellisesta kodista, jossa "valkeat uutimet ikkunoissa hohtavat, jossa isä illan tullen nostaa pienokaisen olalleen ja äiti ilosta säihkyen valmistaa perheelleen illallista tai istuu ompelukoneen ääressä". Moisen haaveen, romanttisen rakkauden[378] vatkuttaminen oli Salmelan mukaan anteeksiantamaton ja julkea valhe, joka sumutti tyttöjen mieliä. "Tuhannet nuoret tytöt ovat katsoneet siihen itsensä sokeiksi, menneet naimisiin tavoittamaan sitä ja heistä on tullut sitä mitä edeltäjistäänkin, monien lapsivuoteiden, ansiotyön ja perhehuolien välillä hoippuvia haamuja - eikä muuta".[379] Martta Salmela tiesi mistä puhui.

Veteraani Miina Sillanpää puolestaan näki kotionnen löytyvän parhaiten perheistä, joissa sekä äiti että isä olivat poliittisesti valveutuneita, heillä oli samansuuntainen maailmankatsomus ja he työskentelivät rinta rinnan yhteiskunnallisten olojen korjaamiseksi. Sellaisessa kodissa, missä aviopuolisot ymmärsivät toisiaan, jossa yhdessä suunniteltiin kodin hoito, lasten kasvatus ja politiikka, siellä voi onni asustaa, julisti Sillanpää.[380] Hänen artikkelistaan on nähtävissä juuri se idealistinen kotionni-ajattelu, mitä vastaan Salmela hyökkäsi ja minkä rakentamisessa hän koki itse epäonnistuneensa.

Salmelan ja Sillanpään näkemyserot kärjistyivät 1920-luvun lopulla naisliiton ohjelmantarkistuksen myötä. Nimimerkillä Lenkka-Leena Martta Salmela hyökkäsi Sillanpään edustamaa romantisoivaa naiset kotiin -ideologiaa vastaan. Salmela oli kuunnellut Sillanpään radioesitelmän tyttöjen ammattikoulutuksesta, jossa tämä oli todennut, että "eiköhän yleinen rappeutuminen ole ainakin osittain siitä saanut vaikutteensa, kun koti ja lapset jäävät vaille äidin hoivaa ja kasvatusta". Ansioäitien leimaaminen rappeuttajiksi sattui Salmelaan. Eikö hän juuri itse ollut painiskellut syyllisyydentuntojen kanssa jättäessään lapsensa äitinsä tai vieraiden hoitoon: "Olen toden totta monta kertaa jo ehtinyt tuntea vaillinaisuuteni lasteni kasvatuksessa. Kun minulla on ansiotyöni ja kaikki muut puuhani, jää minulla todellakin liian vähän aikaa lapsia varten. Näkyy olevan niin, että minulla on niin

---

378 Romanttisen rakkauden käsitteestä mm. Stone 1977, s. 282-287; Journal of Social History Spring 1982, teemanumero.

379 "Politiikka vai koti?" Kirj. Poliitikko-äiti (Martta Salmela). Toveritar 3-4/1925, s. 44-45.

380 "Mietteitä 'Poliitikko-äiti' -kirjoituksen johdosta". Kirj. Miina Sillanpää. Toveritar 9/1925, s. 108.

vahva veto politiikkaan, etten voi siitä luopua. On suorastaan väärin, että minunlaiseni ihmiset menevät naimisiin ja saavat lapsia, kun ei ole edellytyksiä kasvattaa heitä".[381]

Salmela hyväksyi tyttöjen kotitalousopetuksen, mikäli se tähtäsi toimeentulon ansaitsemiseen. Sen sijaan perheenäidin ammatilla ei voinut hankkia toimeentuloaan, ellei mies ollut töissä. Tyttöjen kouluttamisessa tuli keskittyä hänen mukaansa ammattiin kouluttamiseen. Yhäkö siis samaa kotiorjuutta, samaa keittämistä ja paistamista tuhansille naisille, hän kysyi.[382]

Salmelan 1920-luvun kannanotoissa on nähtävissä yksityiselämän huolet. Avioeroon suhtauduttiin sotienvälisellä kaudella kielteisesti: avioerossa tuhotaan hienoin ja paras, mihin jokaisella ihmislapsella pitäisi olla ehdoton oikeus eli turvallinen ja lämmin tyyssija julistivat porvarilliset naiset vielä 1940-luvulla.[383] Martan suhtautuminen avioeroonsa oli pragmaattinen ja individualistinen: "Jos ihmisellä, oli hän mies tai nainen, on joku pyrkimys tai elämäntehtävä, sitä ei saa avioliitto katkaista".[384] Uudelleen hän avioitui vasta 1934 elettyään "susiparina" seitsemän vuotta ja synnytettyään kaksi lasta.

Valinnanvapaus

Martta Salmelan ajattelu lähti valinnanvapauden ajatuksesta kuten monen muunkin nuoremman polven naisliittolaisen. Tällaista politiikkaa olivat aikaisemmin ajaneet pääasiassa ylempien sosiaaliluokkien naiset, joiden kannanottoihin liittyi myös sosiaalinen näkökulma. Ammattientarkastaja Helny Bergbomin sanoin: "Katson, että naimisissa oleva nainen ei ainoastaan ole oikeutettu, vaan suorastaan eräissä tapauksissa velvollinenkin käymään ansiotyössä, ellei tahdota sysätä suuria joukkoja työläisperheistä yhteiskunnan elätettäväksi. Yhteiskunnan velvollisuus olisi järjestää huolenpito lapsista äidin poissaoloajaksi tavalla, joka takaa, että äidin työssäkäyminen ei ole lapsille ja heidän kasvatukselleen haitaksi".[385] Tarkastajan näkemys oli lähes identtinen 1880-luvulla aiheesta kirjoittaneen Vera Hjeltin kanssa: vaimoilla ei ollut oikeutta hylätä lopun iäkseen kansalaisen velvollisuuk-

---

381 Martta Salmelan kirje Eino Salmelalle vankilaan 23.5.1924. TA.

382 "Kotitalouteenko kaikki huomio?" Kirj. Lenkka-Leena (Martta Salmela). Toveritar 11/1928, s. 169.

383 "Koti jälleen kunniaan". Kirj. Hellin Mustala. Julkaisussa Naisen tie. Nykyhetken nainen ja koti 1943, s. 13.

384 Martta Salmelan kirje Eino Salmelalle vankilaan 28.2.1924. TA.

385 Bergbom 1935, s. 732-742.

lisuuksiaan itseään, omaisia ja yhteiskuntaa kohtaan.[386]

Martta Salmelalle valinnanvapauden ajatus nousi henkilökohtaisista kokemuksista ja täsmentyi viimeistään miehen vankilavuosien aikana: "Sinun täytyy tottua ajatukseen, että sinun vaimosi on itsenäinen nainen, jolla on myöskin omat harrastuksensa ja tehtävänsä, tuskimpa minä enää suostun olemaan vain kotisirkkana, kuten joskus aiemmin", kirjoitti hän vuonna 1923.[387] Samoihin aikoihin puoluetoveri Olga Leinonen kirjoitti, että politiikkaan meno vapautti monen työläisnaisen uhrikuolemalta[388], johon myös Martan oli helppo yhtyä. Naisliittolainen Aino Sommarberg (Malkamäki) kirjoitti niin ikään 1920-luvun puolivälissä, ettei naisen ainoa toimeentulomahdollisuus ollut enää naimakauppa.[389] Näistä kirjoituksista huolimatta politiikkaan haluavien ansioäitien asema ei ollut tuolloin helppo. Äidit kotiin -propaganda eli kukoistuskauttaan, valinnanvapaus-ajatus nousi vasta seuraavalla vuosikymmenellä - laman jälkeen.

Toveritar-lehti julkaisi 1930-luvun puolivälissä kirjoituksia itsensä elättävistä naisista ja myös aviovaimojen oikeudesta valita kodin ja palkkatyön välillä.[390] Oikeus työhön -keskustelu lainattiin suoraan ruotsalaisten sosialidemokraattisten naisten Morgonbris-lehdestä ja englantilaisesta The Labour Woman -lehdestä. Oikeus työhön -keskustelu kävi kuumimmillaan Euroopan kaikissa maissa taittuneen laman ja fasismin nousun myötä. "On luonnollista, että kaikki terveet ihmiset tekevät työtä sukupuoleen katsomatta", kirjoitti Morgonbris ruotsalaista ammattiyhdistysmiestä lainaten. Kirjoituksissa hylättiin näkemys naisen paikasta pelkästään kotona ja miehen paikasta kodin ulkopuolella, joskin ymmärrettiin myös työttömien näkökantoja: lamaan vedoten saatettiin vaatia aviovaimoja kotiin. Miehet todistivat, että lamakausina oli ensisijaisesti ajateltava perheen toimeentuloa, jolloin oli samantekevää, kumpi puolisoista oli töissä. Se, että useimmat miehet lamakausina katsoivat omaksi etuoikeudekseen palkkatyön, ei johtunut kuitenkaan heidän ylpeydestään vaan vastuuntunteestaan vaimoa ja lapsia kohtaan.[391]

Martta Salmela-Järvinen kirjoitti kolmea vuotta myöhemmin samasta teemasta Toverittareen ns. virkaanastumispuheensa. Hänen mallis-

---

386 Hjelt 1888, s. 11.

387 Martta Salmelan kirje Eino Salmelalle vankilaan 16.10.1923. TA.

388 "Saako perheenäiti politikoida?" Kirj. Olga Leinonen. Toveritar 9/1925, s. 106-107.

389 Toveritar 12/1923, s. 208-209.

390 "Itsensä elättävät naiset". Toveritar 7-8/1934, s. 98-99; Toveritar 10/1934, s. 147-148.

391 "Naisen oikeus työhön". Toveritar 20/1934, s. 286.

saan "naiset olivat työntyneet miesten töihin kapitalistisen järjestelmän syntymisen myötä. Koska naiset myivät työvoimaansa halvalla, herätti se nousevaa vastustusta miesten keskuudessa. Erityisesti pula-aikoina ansioäidit joutuivat tulilinjalle. Yhteiskunnalliset ja poliittiset oikeudet naiset olivat jo saavuttaneet, mutta oikeus työhön puuttui". Tähän liittyi myös samapalkkaisuusvaatimus. Salmela-Järvinen ei hyväksynyt porvarillisten naisten vaatimuksia kaikkien naisiin kohdistuneiden säännösten - kuten suojelulakien - poistamisesta. Sellaista ratkaisua hän piti liian individualistisena.[392]

Martta Salmela oli jo ennen naisliiton sihteeriksi ryhtymistään ilmaissut selkeästi kantansa "naiset kotiin" -politiikkaa vastaan. Naisliiton edustajakokouksessa (1935) Salmela-Järvinen yhdessä Helsingin työväenyhdistyksen Toveriseuran naisjaoston edustajan Lempi Lehdon kanssa esitti harkittavaksi luopumista kodinhoitokursseista. Kaupunkilaisten työläisnaisten asema oli muuttunut. Heistä oli tullut perheenelättäjiä, joilla ei ollut aikaa ruoanlaittoon. Näin ollen ei myöskään ollut ajankohtaista järjestää kodinhoitokursseja - eiväthän ne vieneet sosialismin asiaa eteenpäin. Kokouksen edustajien enemmistö tuki kuitenkin kotitalousneuvonnan jatkamista joukkoja kokoavana voimana.[393]

Salmelan ja Sillanpään mielipiteenvaihdosta heijastui työläisnaiskentän hajanaisuus: maaseudulla ja maaseututaajamissa asuvat kotiäidit kaipasivat konkreettista ruoanlaitto-opastusta. Kaupunkilaisille ansioäideille se ei ollut yhtä keskeistä arkisessa selviytymisessä. Ei-kaupunkilaisten naisten toiveita pääsivätkin useasti täyttämään Martta-yhdistykset ja työnantajien huoltotoimenpiteet.

Lama

Naisten oikeus työhön -keskustelu sai pontta lamakauden aikana toimeenpannuista, naisten asemaa heikentävistä säännöksistä. Ennen säännösten toimeenpanoa käytiin lehdistössä etenkin ansioäitejä syyllistävää keskustelua: naiset veivät miesten työpaikat.[394] Kansainvälisen työtoimiston tutkijan mukaan kyseessä olivat "opinions based on passion rather than reason". Puheet konkretisoituivat kuitenkin säännöksiksi, joilla ansioäitejä ajettiin kotiin. Saksassa laadittiin vuoden 1933 aikana useita alueellisia ja paikallisia lakeja, joilla säännösteltiin vaimojen ja nuorten tyttöjen palkkatyötä. Rajoituksiin ryhdyttiin, vaikka

392 "Naisten ansiotyön oikeus". Toveritar 4/1937, s. 51.

393 Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XIV edustajakokouksen pöytäkirja 27.-29.10.1935, s. 22-24.

394 Mm. Davidoff - Westover 1986, s. 19.

tehdyissä selvityksissä kävi ilmi äitien olevan töissä taloudellisen pakon vuoksi miesten ollessa työttömiä, sairaita tai kadonneita. Samaan aikaan annettu työttömyyslaki tuki voimakkaasti avioitumista. Nuori aviopari sai edullista kodinperustamislainaa ja ensimmäisen lapsen jälkeen helpotuksia lainanmaksuihin. Samantapainen laki oli myös Itävallassa, Irlannissa ja Kreikassa, jossa määrättiin tupakkatehtaisiin "mieskiintiöt", mikäli alalla oli miespuolisia työttömiä. Lisäksi useissa Euroopan maissa oli voimassa ankarat säännökset ansioäitien työttömyysavustuksista. Ansioäitien oli muista poiketen todistettava avuntarpeensa saadakseen avustuksen tai se evättiin heiltä kokonaan. Lama-aikana naisten palkkoja alennettiin enemmän kuin miesten. Neuvostoliitossa tilanne oli päinvastainen. Ensimmäisen viisivuotissuunnitelman mukaisesti tuottavuutta pyrittiin kohottamaan muun muassa lisäämällä naisten määrää teollisuudessa. Vuonna 1931 naisille osoitettiin useita satoja ammatteja, joihin kuului myös korkeaa ammattitaitoa vaatineita aloja.[395]

Nousukauden alettua suhtautuminen vaimojen palkkatyöhön muuttui. Ranskassa ja Belgiassa rajoituksia purettiin heti tilanteen parannuttua - osittain, koska rajoitukset olivat aiheuttaneet paljon vastustusta. Saksassa alettiin työvoimapulan takia suhtautua myönteisemmin naisten palkkatyöhön vuodesta 1937. Suurimmassa osassa Euroopan maista rajoituksia ei ollut kirjattu laiksi, mutta ne olivat silti olemassa. Erikoislupamenettely, naisten määrän kiintiöiminen ja kompensoivien tukijärjestelmien rakentaminen olivat näissä tapauksissa keinoja, joilla vaimojen ja yleensä naisten siirtymistä palkkatyöhön hidastettiin.

Suomessa epäsuoriin, kompensoiviin tukimuotoihin kuului edellä esitetty valtionapu kotitaloudellisen opetuksen ja siihen liittyvän kansalaistoiminnan vahvistamiseksi sekä myöhemmin esille tulevat sosiaalihuoltoon ja verotukseen liittyvät tuet.[396]

---

395 ILO, Studies and reports I/4, 1939, s. 359-367; Tribert 1933, s. 443-444, 451-458, 467-469; Koonz 1987.

396 ILO, Studies and reports I/4 1939, s. 346-353.

Sosialidemokraattisen Työläisnaisten Liiton liittotoimikunnan jäseniä ja varajäseniä vuonna 1924. Istumassa vasemmalta liiton sihteeri Hilda Seppälä, uusi tulokas ja varajäsen Martta Salmela, puheenjohtaja Miina Sillanpää, Olga Tainio ja Tilda Oksanen. Seisomassa vasemmalta varajäsen Maria Paaso (Laine), Lyyli Eronen (Takki), Alma Luhtala, varajäsen Emmi Huttunen, Lydia Saarikivi sekä varajäsenet Emmi Ahola ja Anna Aalto. Kuva: Työväen Arkisto.

Osa III

Arki yhteiskunnallisessa prosessissa

1. Käytännöstä normiksi

"Palkka, minkä työväki saa rahassa, ei ole työmiehen todellinen palkka, vaan todellinen palkka on se, missä sosiaalipoliittisissa olosuhteissa työläiset elävät".
(SAK:n edustajakokouksen pöytäkirja 19.-21.10.1930, s. 98.)

Itsenäistymisen jälkeen työväenjärjestöt pyrkivät olemaan aktiivisesti mukana työväkeä koskevien lakien laadinnassa ja samalla vahvistamaan omaa profiiliaan ja painoarvoaan. Etujärjestöt hakivat paikkaansa yhteiskunnassa. Edellisissä pääluvuissa työläisnaisten aseman muutoksia on tarkasteltu yhtäältä tehtaalaisnaisten, toisaalta järjestönaisten näkökulmasta. Viimeisessä pääluvussa näkökulma on laajempi: siinä tarkastellaan niitä työläisnaisten asemaan vaikuttaneita normeja, jotka syntyivät kompromissina eri poliittisten ryhmien, yksilöiden ja taloudellisten piirien yhteistoiminnasta ja demokraattisen päätöksentekoprosessin tuloksena. Luvun tarkoitus on hahmottaa sitä, minkälaiseen normatiiviseen viitekehykseen edellisissä pääluvuissa esitetyt työläisnaisten "asema" ja "toiminta" sisältyivät.

Edusmiehisyyden ajan päätös

Tärkeä rajapyykki, "Suomen aviovaimojen suuri vapautuskirja, Magna Charta",[1] oli kesäkuussa 1929 annettu uusi avioliittolaki. Siihen saakka aviovaimot olivat olleet miehensä edusmiehisyyden alaisina kaikissa talouteen ja oikeudelliseen asemaan liittyvissä kysymyksissä.[2] Aviomiehen edusmiehisyyden juuret löytyvät Suomen historiassa 1700-luvulta. Aviomiehen aseman korostuminen alkoi lainsäädännössä näkyä jo 1600-luvun lopulla, samalla kun naisen suvun asema heikkeni. Vuoden 1734 yleisen lain naimiskaaren mukaan vaimo seurasi miehensä

1 Maalaisliiton edustaja Aino Luostarinen avioliittolain 1929 toisessa käsittelyssä 22.2.1929, Valtiopäiväasiakirjat 1929, s. 253.

2 Naimattoman naisen holhousjärjestelmän purkamisesta Kurki 1986; Yleisesti avioliittolainsäädännöstä Aarnio 1985.

säätyä ja tilaa. Miehen tuli kantaa ja vastata vaimon puolesta, hallita sekä yhteistä että yksityistä omaisuutta ja käyttää ehdotonta päätösvaltaa perheessä. On esitetty, että miehen vallan kasvu liittyi perheen talouden eriytymiseen kollektiivisesta suvun taloudesta, jossa sukupolvien välinen hierarkia määräsi myös miehen aseman. Samalla siirryttiin vähitellen luontaistaloudesta omistamiseen ja vaihdantatalouteen.[3]

Merkittävä painotus lain sisällössä oli, että naimisissa olevien naisten toimeentulon oletettiin pääasiassa olevan aviomiehen vastuulla. Miehen edusmiehisyyttä perusteltiin sillä, että hänen vastuunsa perheen elättämisestä oli suurempi kuin vaimon, joka ei tuonut rahaa kotiin. Vaimon aseman legitimoi myös käsitys sopimuksesta, jolla hän oli vapaaehtoisesti asettunut miehen määräysvaltaan.[4]

Naisjärjestöistä tulleet edustajat tekivät eduskuntauudistuksesta lähtien anomuksia pari sataa vuotta voimassa olleen avioliittolainsäädännön muuttamiseksi. Valtiollisen äänioikeuden ja yhdenvertaisuuden toteuduttua kritiikki vanhentunutta järjestelmää vastaan kasvoi. Sosialidemokraatti Anni Huotarin anomusehdotus vuoden 1908 toisilla valtiopäivillä koski aviovaimojen toimintaa ja pesän omaisuuden hallintaa koskevan lainsäädännön uudistamista. Hän uusi anomuksensa vuosien 1909, 1912, 1913 ja 1917 valtiopäivillä ja antoi lisäksi lausunnon siviiliavioliitosta.[5] Myös muut poliittiset ryhmät kiirehtivät asian käsittelyä. Asia ei edennyt ennen kuin itsenäistymisen jälkeen, jolloin naisten oikeudellinen tasa-arvo toteutui. Vuoden 1919 hallitusmuodossa avautuivat naisten periaatteelliset mahdollisuudet päästä virkoihin ja vuonna 1926 annettiin laki naisten kelpoisuudesta valtion virkoihin tietyin ehdoin. Näiden lakien toteutuksen esteenä oli kuitenkin edusmiehisyyslaki. Lainsäädännöllisesti tilanne oli hankala.

Prosessi avioliittolain muuttamiseksi käynnistyi 1920-luvun alussa. Vuonna 1921 annettiin asiasta ensimmäinen esitys, mutta sitä ei ehditty käsitellä. Vielä vuoden 1923 valtiopäivillä esitys hylättiin puutteellisena. Vasta "Tannerin hallituksella oli rohkeutta antaa eduskunnalle esitys", kuten Hedvig Gebhard asian ilmaisi.[6]

Parlamentissa toimineiden naisten pyrkimys oli yli puoluerajojen saada sukupuolten yhdenvertaisuuden ja kodin edusmiehisyyden ristiriita ratkaistua. "Tämä laki on enemmän ihmiskohtaloihin vaikuttava

---

3 Ylikangas 1967, s. 55, 65-67; Pylkkänen 1991, s. 93-94.

4 Pylkkänen 1991, s. 94.

5 Anni Huotari ym. anomusehdotus No 82. Valtiopäiväasiakirjat 1908, II. Valtiopäiväasiakirjat 1909 II, 1912, 1913 ja 1917: Huotari Anni.

6 Ks. Valtiopäiväasiakirjat 1921, 1923, 1926-27; Hedvig Gebhard avioliittolain kolmannessa käsittelyssä 8.3.1929. Valtiopäiväasiakirjat 1929, s. 435.

laki kuin mikään eduskunnan aikaisemmin säätämä laki, vallankumous monessa suhteessa", julisti sosialidemokraatti Anni Haverinen. Kokoomuspuolueen Hedvig Gebhard vertasi vanhaa aviokaarta kelloon, joka jo kauan on käynyt oikean ajan jäljessä ja jää yhä enemmän jälkeen.[7] Edusmiehisyyttä pidettiin aviovaimon ihmisarvoa alentavana. Toiveikkaasti uskottiin, että laki vihdoin kumoaisi sen yleisen mielipiteen, jonka mukaan vaimon työ kotona on vähempiarvoista kuin miehen ansiotyö. Edusmiehisyydestä johtuva käytäntö oli pakottanut laatimaan lakeja "ihmisille ja aviovaimoille". Tästä kaksoislakijärjestelmästä päästiin uuden lain myötä.[8] Vasemmistosiipi piti edusmiehisyyden jatkamista osoituksena kapitalismille elintärkeän porvarillisen perheen keinotekoisesta ylläpitämisestä ja aviosopimuksen yhteiskunnallisesta luonteesta.[9] Lakivaliokunnan edustaja sai vastaansa hyvähyvä! -huutoja esitellessään uutta lakia ja todetessaan, että laajoissa kansalaispiireissä lakia odotettiin kärsimättömästi.[10] Sen kumoamiseen liittyi merkittävä muutos: myös aviovaimon toiminta kodissa tunnustettiin miehen ansiotyön veroiseksi - vaimo täytti elatusvelvollisuutensa hoitamalla kotia.

Kolme solmukohtaa

Lakivaliokunnan esityksestä hallitus antoi ehdotuksen uudeksi aviokaareksi vuonna 1927. Se käsitteli avioliiton päättämistä ja peruuttamista, asumuseroa, puolisoiden oikeussuhteita, omaisuuden jakoa ja riitojen sovittelua. Lakiesityksen tavoitteena oli saada puolisot oikeudellisesti tasa-arvoisiksi. Paljon keskustelua aiheutti pelko siitä, että vapaammat säännökset lisäisivät avioeroja. Avioeron saanti oli kaksi sataa vuotta vanhan lain mukaan vaikeaa ja käytäntö oli ajanut sen ohi. Lain mukaan avioeron sai vain huoruuden tai hylkäämisen perusteella. Käytännössä eroja sai kuitenkin erivapaudesta muun muassa puolisoiden eripuraisuuden takia. Uudessa laissa avioeroperusteet pyrittiin saamaan ajan tasalle ja perustelujen kirjo moninkertaistui: aviorikos, sukupuolitauti, pahoinpitely, vankeus, rikos, huumaavat aineet, mielisairaus, tylsämielisyys, asumusero ja katoaminen olivat lakiin kirjattuja eron syitä.

Toinen paljon keskusteltu asia koski ikää. Missä iässä nainen oli

---

7 Hedvig Gebhard avioliittolain kolmannessa käsittelyssä 8.3.1929. Valtiopäiväasiakirjat 1929, s. 436.

8 Anni Haverisen puheenvuoro lain ensimmäisessä käsittelyssä 8.2.1929. Valtiopäiväasiakirjat 1929.

9 SSTP:n edustaja Emil Tabell avioliittolain ensimmäisessä käsittelyssä 8.2.1929. Valtiopäiväasiakirjat 1929, s. 63-64.

10 Avioliittolain ensimmäisessä käsittelyssä 8.2.1929. Valtiopäiväasiakirjat 1929, s. 59.

Uuden avioliittolain (1929) mukaan puolisot olivat tasa-arvoisia oikeudellisessa suhteessa. Laki oli voitto eduskunnan naisille yli puoluerajojen. Ohessa Martta Salmelan ja Toivo Järvisen hääkuva vuodelta 1934, jota juhlistavat myös pariskunnan pojat, yksivuotias Unto ja nelivuotias Toivo. Perheeseen kuuluivat lisäksi Martan neljä, 14 - 23-vuotiasta lasta hänen ensimmäisestä avioliittostaan sekä Martan äiti Ida Hellstedt. Kuva: Hertta Myllymäen yksityiskokoelma.

kypsä avioliittoon? Suuri valiokunta esitti naisten naimaiäksi 17 vuotta ja miesten 18 vuotta vuodesta 1911 voimassa olleiden säännösten mukaisesti. Hallituksen esitys oli 18 ja 20 vuotta. Avioiän nostamisen pelättiin kuitenkin kasvattavan aviottomien lasten ja onnettomien äitien määrää. Myös "rotuhygieniset probleemit" nousivat keskusteluissa esiin. Nuoria tyttöjä pidettiin liian heikkoina suvunjatkamistehtävään. Huomion kiinnittäminen rotuhygieniaan lähti näkemyksestä, jonka mukaan sosiaalisten erojen poistamisen jälkeen jäivät jäljelle vain perinnölliset erot. Myös työväenliikkeen aktiivit pitivät rotuhygienisiä tekijöitä tärkeinä: köyhät ja alempiin sosiaaliluokkiin kuuluvat ihmiset eivät olleet henkisiltä ominaisuuksiltaan heikompia kuin ylempien sosiaaliluokkien ihmiset.

Eduskunnan naiset ottivat myönteisen kannan ikärajan nostamiseen 18 vuoteen. Vuoden 1734 lain mukaan naisen naimaikä oli ollut 15 ja miehen 21 vuotta, joten kehityssuunta oli ikärajan nostaminen ja sukupuolten ikäeron kaventaminen. Aino Lehtokoski perusteli iän nostamista sillä, että "nuorten avioliitot ovat hataria".[11] Mandi Hannulan mielestä ikärajan korottaminen ei ollut välttämätöntä, koska käytäntö ne kumminkin korottaa.[12] Vanhaksi ja rohkeaksi julistautunut

11 Sosialidemokraatti Aino Lehtokoski avioliittolain toisessa käsittelyssä 22.2.1929. Valtiopäiväasiakirjat 1929, s. 265.

12 Edistyspuolueen edustaja Mandi Hannula avioliittolain toisessa käsittelyssä 22.2.1929. Valtiopäiväasiakirjat 1929, s. 274.

Hedvig Gebhard perusteli ikärajan nostamista lääkäreiden lausunnoilla 17-vuotiaiden tyttöjen henkisestä kypsymättömyydestä ja moitti "pappismiehiä ja muutamia asianajajia" siitä, että nämä naivisti perustivat kantansa yksittäisiin esimerkkeihin - heille oli tärkeintä, että raskaana oleva nuori nainen pääsisi häpeästä naimisiin.[13] Naisten korotusvaatimukset eivät kuitenkaan tehonneet ja ikärajat jäivät ennalleen.

Kolmas asia, johon otettiin kiivaasti kantaa, oli lain sukunimisäännöstö. Vedottiin siihen, että miehen sukunimen ottaminen oli "laadittu olemassa olevan oikeuskäsityksen mukaan", eikä sillä ollut historiallisia perusteluja. Vuoden 1734 laki enempää kuin myöhempikään lainsäädäntö 1920-luvun alussa ei kuitenkaan määrännyt naista ottamaan miehen nimeä. "Kansan keskuudessa miehen sukunimen ottamista on pidetty jopa herrasväen jäljittelynä".[14] Sosialidemokraatti Aino Lehtokoski kannatti puheenvuorossaan tyttönimen edelleen sallimista.[15] Aikaisempaan säännöstöön nähden vuoden 1929 avioliittolain sukunimisäännöstö tiukentui. Käytännössä monet työväenliikkeen naiset suosivat kaksoisnimiä, tyttönimensä ja miehensä nimen yhdistämistä, kuten Ida Aalle-Teljo (1912) ja Tyyne Leivo-Larsson (1937). Tai kuten Martta Hellstedt, joka avioliitossa Eino Salmelan kanssa (1910-27) käytti tämän sukunimeä ja avioiduttuaan toisen kerran, Toivo Järvisen kanssa vuonna 1934, otti käyttöönsä yhdistelmänimen Salmela-Järvinen.

Naisten palkkaamis- ja pitämiskiellot

Vanhalla aviokaarella ja varsinkin sen pitkäikäisyydellä oli suuri merkitys 1900-luvun alun käsityksille naisen paikasta ja miehen velvollisuudesta elättää perheensä. Vanha aviokaari saattoi olla jälkeenjäänyt, mutta yhtä kaikki se oli normi, joka kielsi, salli tai käski ja jota riitatapauksissa sovellettiin. Normatiivinen järjestelmä ja arkikokemus eivät läheskään aina olleet yhdenmukaisia. Seuraavassa tarkastellaan hieman lähemmin kolmea rinnakkaista ilmiötä, naisten palkkaamis- ja pitämiskieltoa, perhepalkkaa sekä niitä murtavaa verotusperusteiden muutosta. Kahta ensimmäistä voisi sanoa vanhan aviokaaren mukaisiksi käytännöiksi, viimeistä uuden avioliittolain hengen mukaiseksi uudistukseksi.

---

13 Kokoomuksen edustaja Hedvig Gebhard avioliittolain toisessa käsittelyssä 22.2.1929. Valtiopäiväasiakirjat 1929, s. 276.

14 Kokoomuksen edustaja Kaino Oksanen avioliittolain toinen käsittely 22.2.1929. Valtiopäiväasiakirjat 1929, s. 284-285.

15 Avioliittolain kolmas käsittely 8.3.1929. Valtiopäiväasiakirjat 1929, s. 439.

Elatusvelvollisuus

Käsitys miehen velvollisuudesta elättää kotona oleva vaimonsa ja lapsensa eli vahvana 1900-luvun alussa koko läntisessä Euroopassa, vaikka naiset siirtyivätkin yhä enemmän kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön.[16] Tämä oli tilanne myös Suomessa, missä vanha aviokaari osaltaan vahvisti näkemystä - olihan se voimassa aina 1920-luvun lopulle. "Aviollinen auktoriteetti" kontrolloi vaimoa tasa-arvoistavista laeista huolimatta.[17] Jos puoliso hyväksyi vaimon palkkatyön, sitä eivät välttämättä hyväksyneet työnantajat. Kaarinalainen polkupyörätehtailija syytti naisia epäsäännöllisyydestä ja sopeutumattomuudesta tehdasjärjestykseen: "Nykyään (1918) on naistyövoiman suuri puute ja he käyttivät tätä tilaisuutta hyväkseen alituiseen muuttoon ja epäsäännöllisyyteen. Jos saadaan naistyöntekijä noudattamaan tehdasjärjestystä, voidaan heitä suurimmassa määrin käyttää tehtaan hyödylliseen työhön". Tehtailija suhtautui myös kielteisesti mahdollisiin yhteiskunnan avustuksiin, joita suunniteltiin naistyöntekijöiden palkkaamiseksi.[18] Tammisaarelaisen kellosepän näkemys oli samansuuntainen. Hänen mielestään naiset periaatteessa sopivat kellosepän ammattiin, mutta käytäntö oli osoittanut toista. Saatuaan koulutuksen naiset menivät naimisiin ja menettivät mielenkiintonsa ammatin kehittämiseen, päinvastoin kuin miehet, joita oli "turvallisempaa" ottaa oppiin.[19]

Erottamiset

Ennen toista maailmansotaa naisten erottaminen toimestaan avioitumisen tai lapsen syntymän vuoksi oli varsin yleistä. Erityisesti vakuutuslaitokset, pankit ja osuusliikkeet suhtautuivat kielteisesti naimisissa oleviin toimenhaltijoihin. Myös osa valtion liikelaitoksista, kuten Suomen Pankki ja Oy Alkoholiliike Ab, noudattivat sotien välisellä kaudella palkkaamis- ja pitämiskieltoja. Vakuutusyhtiöistä Keskinäiset Henkivakuutusyhtiöt Suomi ja Pohja sekä Vakuutusyhtiöt Pohjola ja Varma noudattivat niin ikään kieltoja. Toisen maailmansodan aikana ja pian sen jälkeen kaikki muut paitsi Pohja luopuivat kielloista. Myös pankit, kuten Kansallis-Osake-Pankki, Maatalous-Osuus-Pankki ja Helsingin Osuuspankki, luopuivat käytännöstä. Osuusliikkeistä SOK suhtautui kielteisimmin aviovaimojen työssäkäyntiin. Vielä vuonna 1945

---

16 1800-luvun perhekäsityksistä Häggman 1994, s. 134-136; Markkola 1994, s. 16-38.

17 ILO, Studies and reports I/4 1939, s. 545-550.

18 Suomen polkupyörä- ja konetehtaan vastaus Naistöiden Keskustoimistolle 8.10.1918. KA.

19 Kelloseppä Johan Roosin vastaus Naistöiden Keskustoimistolle lokakuu 1918. KA.

liikkeestä irtisanottiin viisitoista naimisissa ollutta myyjätärtä. Päätös peruttiin myöhemmin ja naiset saivat jatkaa palveluksessa.[20]

Heti sodan jälkeen toimeenpannun kyselyn mukaan 160 yrityksestä kolmessa oli käytäntönä erottaa avioitunut työntekijä suoraan ja kuudessa tapauksessa asia harkittiin tapauskohtaisesti. Tilanne oli samanlainen raskaana olevien naisten osalta. Saatu tulos oli kuitenkin vain suuntaa-antava: asiaa ei kysytty työntekijöiltä ja kolmannes yrityksistä ei suostunut vastaamaan lainkaan.[21] Sen sijaan selvityksessä korostettiin, että noin kolmannes sekä konttorihenkilökuntaan kuuluvista että työntekijöistä jätti paikkansa "vapaaehtoisesti" avioiduttuaan.[22]

Palkkaamis- ja pitämiskiellot koskivat useammin muita kuin tehdastyöläisnaisia ja niiden purkaminen lähti liikkeelle nimenomaan koulutuksen arvostuksen noususta ja naisten kysynnän kasvusta työmarkkinoilla toimihenkilöammattien lisääntymisen myötä. Purkaminen voidaan tässä valossa nähdä osana naisten keskinäistä tasa-arvoistumiskehitystä työmarkkinoilla, mutta myös toimihenkilönaisten olojen ja mahdollisuuksien huomattavana parannuksena. Tehtaalaisnaisten asemaan kiellot vaikuttivat pääosin lamakausina.

Suomessa kiellot, joita ei tarvinnut määritellä erillisessä laissa tai asetuksissa (naiset lähtivät muutenkin), olivat käytössä osittain vielä 1960-luvullakin. Kun Yhtyneiden Paperitehtaiden naistyöläinen avioitui, sai hän yhtiön johdolta ilmoituksen työsuhteen päättymisestä. Perustelut olivat samansuuntaisia kuin ennen sotia: "Yhtiössä on vuosikausia sitten omaksuttu periaate, että naisten työpaikat varataan ensisijaisesti naimattomille naisille. Tätä periaatetta on sovellettu konttoreissa ja laboratorioissa, mutta tehtaiden eri osastoilla on naimisissa olevia rouvia edelleen ollut työssä". Uudessa tilanteessa myös tehtaan eri osastoilla työskennelleet vaimot saivat lopputilin, jotta "suurten ikäluokkien nuoret työntekijät voitaisiin sijoittaa työelämään".[23]

Ulkomaisten tutkimusten mukaan tehtaalaisnaiset saattoivat välttää irtisanomisen olemalla visusti vaiti avioliittosuunnitelmistaan tai piilottelemalla sormustaan. Konttoristeja ja opettajia sen sijaan koski ehdottomampi kielto.[24] Ruotsalaisten historiantutkijoiden Lynn Karlssonin ja Ulla Wikanderin mukaan kiellot olivat yksi tapa kontrolloida

---

20 Tutkimus perheellisyyden vaikutuksista naisten työsuhteeseen 1946, s. 18-19. Sosiaalipoliittisen tutkimusosaston arkisto. KA.

21 "Perheellisyyden vaikutus naisten työsuhteeseen", SA 1946, s. 380-381.

22 Tutkimus perheellisyyden vaikutuksista naisten työsuhteeseen 1946, s. 17-19. Sosiaalipoliittisen tutkimusosaston arkisto. KA.

23 Yhtyneiden Paperitehtaat Osakeyhtiön kirje Helvi Toimiselle 26.5.1961. Kopio tekijän hallussa.

24 Glucksmann 1990, s. 223.

naisten työtä sotienvälisen kauden ideologisessa taistelussa naisten oikeudesta palkkatyöhön.[25] Suoranaisia säännöksiä äitien kodin ulkopuolisen työn rajoittamiseksi laadittiin lähes kaikissa Keski-Euroopan maissa: kuten aiemmin on jo viitattu, Iso-Britanniassa ja Hollannissa 1920-luvulla, Saksassa, Itävallassa ja Italiassa vuonna 1933 sekä Jugoslaviassa, Luxenburgissa ja Belgiassa vuonna 1934.[26]

Kuten edellä on esitetty, lamakausilla on ollut selvä vaikutus palkkaamis- ja pitämiskieltojen yleistymiseen niin Suomessa kuin muuallakin. Nimenomaan 1920-30-luku oli kieltojen nousukautta. Käytäntöä on selitetty sosiaalisella konsensuksella ja sen on nähty palvelleen sosiaaliluokkien välisen status quon pysyttämistä. Amerikkalaisen taloustutkijan Claudia Goldinin mukaan kiellot vahvistivat laillista ja sosiaalista patriarkaalista järjestelmää rajoittamalla keskiluokkaisten naisten työllisyyttä. Toisaalta kielloilla työntekijäjoukko pidettiin homogeenisena. Vakinaisesti töissä oli nuoria naisia, joilla oli suhteellisen vähäinen ammattitaito ja joille maksettiin samaa palkkaa. Kokeneet työntekijät olivat yrityksille kalliimpia kuin tulokkaat, vaikka heidän työtuloksensa ei ollut yhtä hyvä kuin kokeneiden. Lisäksi naisilla ei ollut vahvaa ammattiliittoa, joka olisi valvonut heidän etujaan. Goldin nimittää naisten työsopimuksia työnantajille optimaalisiksi, koska kieltojen takia nuorten naisten työssäoloaika arvioitiin keskimäärin kuudeksi vuodeksi, jona aikana he pysyivät "halpoina". Vanhojen naisten rajoitteena olivat pakollinen eläkkeellejääminen ja tuntirajoitukset. Englannissa kielto oli ehkä vieläkin ankarampi kuin Yhdysvalloissa. Valtaosa naisista jättikin siellä työnsä avioiduttuaan tai pian sen jälkeen.[27]

Toimintamalli

Käsitys siitä, että työläisnaiset pitivät avioliittoa tavoitteenaan ja pelkäsivät jäävänsä naimattomiksi näyttäytyy nyt uudessa valossa. Kyse ei välttämättä ollut avioliiton ihannoinnista vaan järjestelmän asettamasta toimintamallista, jonka mukaan naisilla ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin avioituminen. Naimattomaksi jääminen ei taannut teollisuuden palveluksessa olleille naisille urakehitystä tai työpaikan säilymistä. Usein edessä oli vain epävarmuutta tai jatkuvaa puurtamista pienellä palkalla ilman toivoa ylenemisestä ja ammattitaitoa vastaavasta palkasta tai arvostuksesta. Toisaalta yhteiskunnalliset tuet perheiden

---

25 Karlsson - Wikander 1987, s. 74-75.

26 Fuss 1935, s. 465-468.

27 Goldin 1990, s. 173; Glucksmann 1990, s. 223-224; Aviovaimojen asemasta eri valtioiden lainsäädännössä ILO, Studies and Reports I/4 1939, s. 545-550.

toimeentulon turvaamiseksi osaltaan lisäsivät avioitumispaineita ja urakysymys jäi monille työläisnaisille sivuseikaksi.

Näyttää siltä, että 1910-30-luvulla yhä kasvavan aviovaimojen työssäkäynnin myötä kiista siitä, paransiko vai huononsiko teolliseen tuotantoon siirtyminen työläisnaisten asemaa, alkaa vaikuttaa triviaalilta. Konseption suurin ongelma on se, että siinä työläisnaiset esitellään yhtenäisenä ryhmänä. Voidaan kuitenkin sanoa, että shorterilaiselle positiiviselle tulkinnalle on käyttöä nimenomaan silloin, kun puhutaan nuorista naimattomista naisista teollistumisen alkuvaiheessa. Sen sijaan, kun puhutaan toisen teollistumisvaiheen tehtaalaisnaisista, positiivinen tulkinta ei riitä enää selittämään naisten aseman muuttumista. Teollistumisen aiheuttama positiivinen vaikutus nuorten naisten elämään kääntyi kolikon toiseksi puoleksi avioitumisen ja perheen perustamisen myötä. Toinen puoli osoittautui suurimmalle osalle työväenluokan naisista puutteeksi, jota torjuttiin päätyöllä tehtaassa ja moninaisilla sivuansioilla, sen sijaan, että olisi jääty kotiin huolehtimaan lapsista ja kodin siisteydestä.

Tämä näkökulma puoltaa naistutkijoiden esittämää ns. negatiivista tulkintaa teollisuustyöhön siirtymisen vaikutuksista. Negatiivinen vaikutus ei kuitenkaan johtunut teollisen työn luonteesta sinänsä, vaan sen yhteensovittamisesta työläisnaisten elämänkaaressa tapahtuvien muutosten kanssa. Naisten biologinen rytmi ja teollisen tuotannon mekaaninen rytmi olivat kovin eritahtisia ja eriaikaisia. Kuva huolettomasta polkupyörällä ajavasta, säännöllistä palkkaa saavasta pumpulitehtaan tytöstä, jota maalaistytöt kadehtivat uusien vaatteiden tähden,[28] muuttui rajusti avioitumisen ja perheellistymisen myötä: mitä useampi lapsi, sitä heikompi toimeentulo kaupunkilaisilla työläisperheillä oli.[29] Tehdastyön positiivisin vaikutus ajoittui niihin vuosiin, jotka naimattomat tytöt ehtivät olla töissä ennen perheellistymistä eli naisten elämänkaaren nuoruuden aikaan.

Perhepalkka-periaate

Perhepalkkaa voisi kutsua myös tarvepalkaksi tai sosiaalipalkaksi, koska työntekijän palkkaa määrättäessä otettiin huomioon työsuorituksen lisäksi hänen huoltovelvollisuutensa eli perheen koko. Perhepalkkaperiaate sisälsi kokonaisvaltaisemman näkemyksen työntekijöiden toimeentulosta ja maksukyvystä kuin samapalkka-periaate, jonka mukaan palkka maksettiin korvaukseksi menetetystä ajasta ja vaivasta tai palkkioksi taloudellisesta hyödystä, jonka saamista työntekijä oli työl-

28 Pumpulienkeleitä ja arkielämää 1981, Vaha, s. 7, 56-57.

29 Waris 1961, s. 221-223.

lään edesauttanut. Kolmas palkkaperiaate oli "suorituksen mukainen palkka", jota työnantajat suosivat ja joka oli vallitseva tutkittavalla ajanjaksolla. Suorituspalkka-tapauksissa palkan määräytymiseen vaikutti työvoiman kysyntä ja tarjonta sekä kulloisenakin aikana ja kulloisessakin paikassa vaikuttava ns. kohtuullisen palkan käsite.[30] Kohtuulliseen palkkaan sisältyi näkemys säädynmukaisen elintason palkasta, joka alkoi vähin erin muuttua koulutuksen mukaiseksi palkaksi.

Merkittävää on, että perhepalkkajärjestelmä sisälsi periaatteessa myös tasa-arvomäärityksen. Sen ensimmäinen kriteerihän oli perheen elättäjyys. Mikäli aviomiestä ei ollut, leski tai eronnut nainen oli perheen ensisijainen elättäjä ja siten oikeutettu saamaan perhepalkkaa.[31]

Perhepalkkajärjestelmää toteutettiin käytännössä lähinnä poikkeusoloissa sotien tai taloudellisten kriisien aikana kalliinajan lisien ja perheavustusten muodossa. Ensimmäisen maailmansodan aikana sitä toteutettiin tässä muodossa useassa Euroopan maassa. Sen käyttöönottoa perusteltiin sillä, että vaikka sotateollisuus kannatti, kohonneet elinkustannukset eivät taanneet hyvästä palkkatasosta huolimatta toimeentuloa. Sodan jälkeen järjestelmää perusteltiin sillä, että yleistä hintojen nousua ei voitu kompensoida palkankorotuksilla, koska ne kiihdyttivät inflaatiota. Palkankorotusten sijasta esitettiin maksettavaksi perhelisiä niitä tarvitseville. Perhelisät arvioitiin palkankorotuksia pienemmäksi rasitukseksi sekä yhteiskunnalle että teollisuudelle. Olivathan lisät tarveharkintaisia toisin kuin palkat.[32]

Työehtosopimusjärjestelmän laatimisen jälkeen 1940-luvun alussa perhepalkka-periaate otettiin jälleen harkittavaksi, lapsilisäjärjestelmän kehittämisen muodossa. Aihetta tutkimaan asetettu komitea totesi, että työmarkkinajärjestöjen sovittavaksi jätettyä asiaa ei pystytty yksimielisesti ratkaisemaan, minkä vuoksi asia siirrettiin eduskunnalle.[33] Käsittely johti perhelisien maksamiseen vuodesta 1943 ja kaikille tarkoitettujen lapsilisien maksamiseen vuodesta 1948. Merkille pantavaa on, että vuoden 1943 lisä miellettiin valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaisesti osaksi palkkaa, jolloin sitä maksettiin vain työssäoloajalta.[34]

---

30 Perhepalkkakomitean mietintö 1947:8, johdanto.

31 Työnantajain Keskusliiton kiertokirje 1.7.1947 koskeva ns. perhepalkkoja. G. A. Serlachius Oy:n arkisto. ELKA.

32 Perhepalkkakomitean mietintö 1947:8, johdanto.

33 Perhepalkkakomitean mietintö 1947:8, johdanto.

34 Perhepalkkakomitean mietintö 1947:8, s. 22.

Perhepalkka kompromissina

Työväenliikkeen kanta perhepalkkaan oli kaksinainen. Vuosisadan vaihteessa työläiset olivat kannattaneet periaatetta, jonka mukaan nainen on kotona ja mies palkkatyössä vanhan aviokaaren hengen mukaisesti. Tällä tavoin nainen säästyisi kaksoistaakalta. "Miehille annetaan sen verran palkkaa, että perheillä on riittävä toimeentulo niin ei vaimotkaan itsensä kauppaa, ei ainakaan kaikki".[35] Näkemys liittyi osittain myös kausityöläisten heikkoon asemaan: nimenomaan heille oli maksettava korkeampaa palkkaa, koska heidän oli elätettävä perheensä sesonkitöillä. Toisaalta kansainvälisen työväenliikkeen ja naisasialiikkeen esimerkin mukaisesti vaadittiin, että samasta työstä olisi maksettava sama palkka.[36]

Tutkittavana ajanjaksona palkkakeskustelu sai selkeästi toisen merkityksen kuin aiemmin: toisaalta valtion rooli korostui, toisaalta palkkakeskustelu oli hyvä esimerkki työväenliikkeen arjen ja ideologisen tason yhteensovittamisen ongelmista. Uusittu avioliittolaki (1929) mahdollisti sama palkka -periaatteen myös käytännössä, mikä asetti uusia haasteita työväenliikkeelle: puheista oli ryhdyttävä tekoihin. Aiemmin samapalkkaisuus oli ollut teoreettinen lähtökohta ilman reaalisia toteutumismahdollisuuksia. Palkkakeskustelun kolmas osapuoli eli työnantajat suosivat suorituspalkkaa, kuten edellä on todettu.

Valtion tukema perhepalkkajärjestelmä, jolla oli juurensa jo vanhassa aviokaaressa, voidaan tulkita pyrkimyksenä esittää vaihtoehtoinen malli kahdelle kovin erilaiselle palkka-periaatteelle. Kompromissi oli sikäli onnistunut, että se sai kannatusta yli luokkarajojen. Se lupasi paljon monille kansalaisryhmille, se oli halpa, turvallinen ja takasi työtä - kaikille muille paitsi työläisvaimoille.[37] Samalla valtion kontrollivalta kasvoi. Ilman yhteiskunnallisia sääntelyjärjestelmiä, kalliinajan lisiä ja perhelisiä, perhepalkka ei toiminut. Sen käyttökelpoisuus oli riippuvainen normeista.

Käytännössä perhepalkkajärjestelmä lisien muodossa ei tasannut elintasoa kuten sen kannattajat olivat odottaneet, vaikka miesten palkat olikin korotettu korkeammaksi kuin naisten. Toisaalta kansainvälisen työväenliikkeen vahvistuva samapalkkaisuusvaatimus oli omiaan murentamaan perhepalkkajärjestelmän perusteita.

---

35 Forssan värjäri-ammattiosaston pöytäkirja 8.8.1906. Oy Forssa Ab:n arkisto. ELKA.

36 Niin samapalkkaisuudesta kuin äitien palkkatyöstäkin kirjoiteltiin jo 1800-luvun lopulta "ennakoivasti": keskustelut siirrettiin suoraan keskieurooppalaisista työväenlehdistä, vaikka Suomessa olot eivät olleet (vielä) kehittyneet kuvatunlaisiksi.

37 Näin myös Milkman 1985, s. 1.

Ristiriita kärjistyy

Ristiriita perheellisten ja perheettömien palkkasuhteissa kärjistyi sotien välisellä kaudella ja se koettiin suuremmaksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi kuin naisten ja miesten välinen eripalkkaisuus: perhepalkka-keskustelun aktualisoituminen oli osoitus siitä. Aiemmin työyhteisöt olivat selkeästi jakautuneet sukupuolen mukaan nuoriin naisiin ja miestyöläisiin. Vaimojen tulo työyhteisöihin rikkoi tuota asetelmaa ja aiheutti jännitteitä työläisten keskinäisiin suhteisiin. Tarkastelun rajoittaminen sukupuolenmukaisiin palkkaeroihin on yksinkertaistanut ja estänyt näkemästä syntynyttä ristiriitaa.

Perheellisten ja naimattomien välisen palkkaristiriidan yhteiskunnallistuminen johti siihen, että perhepalkka-periaatetta alettiin muokata sen sääntelykeinoksi. Toisaalta perhepalkkaa perusteltiin sillä, että se helpottaisi ansioäitien kaksoistaakkaa tekemällä kotiin jäämisen taloudellisesti mahdolliseksi. Perhepalkan on nähty myös legitimoineen sukupuolenmukaista työnjakoa ja ylläpitäneen miehistä ylivaltaa.[38] On myös korostettu perhepalkan merkitystä työläisperheiden taloudellisen autonomian ylläpitäjänä.[39]

Merkittävää yhteiskunnallisen sääntelyn ja myös naisten aseman kannalta on, että aviovaimojen siirtyminen tehdastöihin kärjisti arjen ja normin (vanha aviokaari) ristiriidan ylittämättömäksi ja sitä alettiin purkaa. Samoin oli käynyt aikana, jolloin tehtaisiin menivät naimattomat naiset: holhoojajärjestelmä kyseenalaistettiin (1864). Tässä mielessä naisten siirtymisellä tehtaisiin on ollut kauaskantoiset seuraamukset naisten yhteiskunnalliselle määrittämiselle vajaavaltaisista täysivaltaisiksi kansalaisiksi.

Uudistuva verotus

Työväestön ja yksittäisten perheiden tulotasoon vaikuttivat palkat ja hinnat, mutta yhä enenevässä määrin myös verotus: "Nyt on jo kaikki verotkin maksettu, kyllä sitä saikin jo maksaa yli neljäsataa markkaa".[40] Pienten tulojen talouksissa vähäiseksi arvioitu veronmaksu oli tuntuva. "Tässä on parhaillaan verojen maksu, en pääse käymään. Sinullekin pantiin 151 veroäyriä, 1057 mk ja tuloveroa 220 mk".[41] Yhteiskunnan muuttuva verotuspolitiikka alkoi olla tärkeä tekijä per-

38 May 1982, s. 399-429; Milkman 1985, s. 2.

39 Humphries 1977, s. 241-258; Milkman 1985, s. 2.

40 Martta Salmelan äidin kirje matkapuhujana kiertävälle Martalle 19.2.1922. TA.

41 Martta Salmelan kirje Eino Salmelalle vankilaan 1.9.1925. TA.

heiden kulutukseen käytettävien varojen määrittäjänä. Vuonna 1913 välittömien verojen osuus oli vain viisi prosenttia valtion tuloista. Ajanjakson lopussa (1938) niiden osuus oli viidennes valtion tuloista ja välillisten verojen osuus 33 prosenttia eli välilliset verot olivat edelleen valtion suurin yksittäinen tulonlähde.[42]

Sotien välisellä kaudella käyty verokeskustelu koski perheitä, joissa molemmat puolisot kävivät ansiotyössä. Toisaalta kiisteltiin aviopuolisoiden yhteis- ja erillisverotuksesta, toisaalta naimattomien ja perheellisten keskinäisestä verokohtelusta. Erityisen kiihkeäksi verotuskeskustelu kävi vuoden 1929 avioliittolain jälkeen. Uusittu laki teki aviopuolisot varallisuusoikeudellisessa mielessä tasa-arvoisiksi ja merkitsi luopumista entisestä omaisuuden yhtenäisyydestä. Voimassa olleen tulo- ja omaisuusverolain mukaan puolisoita koski kuitenkin yhteisverotus, joka työläisnaisedustajien mukaan oli ristiriidassa avioliittolain hengen kanssa.

Yhteisverotuksesta erillisverotukseen (1935-43)

Suomen ensimmäisen tulo- ja omaisuusverolain (1920) mukaan verovelvollisen tuloksi ja omaisuudeksi luettiin myös hänen vaimonsa tulo ja omaisuus. Kuitenkin vaimoa oli verotettava niistä tuloista ja siitä omaisuudesta, joka lain mukaan oli hänen hallittavanaan. Yhteisverotuksen vastustus lähti siitä käytännön epäkohdasta, että aviopuolisot joutuivat raskaamman verotuskohtelun alaiseksi avioiduttuaan. Rasituksen kohteena olivat ne työläisperheet, joissa molemmat puolisot kävivät palkkatyössä.[43]

Sotienvälisen kauden veromuutoksilla pyrittiin tasoittamaan perhekustannuksia. Oikeudenmukaisella verotuksella arveltiin olevan niin sosiaalinen kuin väestöpoliittinenkin funktio. Tasauspyrkimyksen ensimmäinen konkreettinen tulos oli vuoden 1935 verolaki. Verotettavan tulon alarajaksi määrättiin 10 000 markkaa ja omaisuuden 100 000 markkaa. Lisäverosta, joka säädettiin yksinäisille henkilöille ei vapautettu aviopuolisoita, paitsi mikäli heillä oli elätettävänä omia tai kasvattilapsia. Näin ollen vuoden 1935 vero- ja omaisuusverolaki ensimmäistä kertaa selkeästi asetti naimattomat ja perheelliset verovelvolliset eri asemaan perheellisten eduksi, mikä on nähtävä yhteiskunnan tukitoimena lapsiperheille.

Muuttuneiden olosuhteiden vuoksi erillisverokokeilun jälkeen pa-

---

42 Ahvenainen - Vartiainen 1982, s. 180, 189.

43 Ks. sosialidemokraattisen naisliiton kannanotto kiristyvään ja "kansan elinvoimaa jäytävään" verotukseen. Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XIV edustajakokouksen pöytäkirja 27.-29.10.1935, s. 28-32.

lattiin kuitenkin yhteisverotukseen (1943). Asetettu verokomitea esitti, että 1935 omaksutusta aviovaimon ansiotulon verottamisesta luovuttaisiin, joskin myönnettiin, että vaimon kotitalouden hyväksi tekemä työ on otettava huomioon, "vaikkakaan sen arvoa ei kohtuudella voida lukea veronalaisiin tuloihin". Erillisverotus rasitti verokomitean mukaan liikaa ansiotyössä käyviä puolisoita verrattuna perheisiin, joista vain mies kävi ansiotyössä eli uudistuksella ei ollut saavutettu sitä, mihin oli pyritty. Valtiovarainvaliokuntaan kuuluneet naiset saivat tyytyä esittämään vastalauseensa ja vetoamaan vuoden 1929 avioliittolakiin, jonka mukaan vaimo otti osaa perheen elatukseen kotitaloustyöllä. Väestöliitto tuki naisedustajien vastaisesti yhteisverotusta.[44] Mielipiteet menivät kovasti ristiin. Äänin 98 puolesta, 72 vastaan palattiin erikseen verottamisesta takaisin yhteisverotukseen. Tässä yhteisverotuksen kannattajien voittoon päättyneessä kiistassa oli oleellista se, että toinen osapuoli lähti yksilöverotuksesta, toinen perheverotuksesta.[45]

Erillisverotuksen kannattajat pitivät yhteisverotukseen palaamista toisaalta itsenäisyyteen pyrkivälle naiselle alentavana, toisaalta sillä pakotettiin vaimoja menemään mihin tahansa palkkatyöhön, jotta "rahan tuottama arvonanto ja omintakeisuus" olisi myös naisten ulottuvilla.[46] Erillisverotuskeskustelu jatkui pitkälle 1940-luvulle. Sosialidemokraatti Aino Lehtokoski teki erillisverotuksen puolesta aloitteita vuosina 1935, 1940, 1943, 1945, 1946 ja 1948.[47]

Yksi kiistelty, verotusta koskeva kysymys koski lapsettoman aviovaimon kotityön verovapautta. Kun yhteiskunta myönsi jäsenilleen juuri kotia ja perhettä silmälläpitäen huomattavan edun, heräsi arvostelijoiden mielessä kysymys, eikö tämän edun pitänyt olla jossakin yhteydessä niiden palvelusten kanssa, joita koti ja perhe vuorostaan tekevät yhteiskunnalle? Kun etu kuitenkin oli sama lapsettomilla aviopareilla, sitä ei voitu pitää perheellisyyden perusteella annettuna etuna. Arveltiin, että "ehkä verolainsäätäjän käsitys muuttuu sikäli, että siitä ylellisyydestä, mitä toimettomuus on, maksettaisiin myös veroa". Tällöin myös lapsettoman aviovaimon kotonaolo katsottiin ylellisyydeksi. Toisaalta ajateltiin, että suurperheille tulisi antaa veroalennusta kotiapulaisen palkkaamista varten.[48] Kuvaavaa ajalle on, että verotus ei ensisijaisesti määräytynyt kansalaisten suorituskyvyn, vaan yhteis-

---

44 Valtiopäiväasiakirjat 1943; Harmaja 1934, s. 241-242.

45 Sukselainen 1946, s. 155-160; Harmaja 1934, s. 242-243.

46 Harmaja 1934, s. 243.

47 Aino Lehtokosken lausunnot em. vuosilta. Valtiopäiväasiakirjat vuosilta 1935-48.

48 Sukselainen 1946, s. 167-168.

kunnan rahan tarpeen mukaan. Suorituskykyä esitettiinkin sittemmin uudistuvan verotuksen perustaksi.[49]

Lapsivähennykset

Toinen työläisnaisten käytettävissä oleviin varoihin vaikuttanut tekijä oli verotuksen vähennysoikeus, erityisesti lapsivähennysten suuruus. Koko 1920-luvun eduskunnassa käytiin kiistelyä siitä, kuinka suuri lapsivähennyksen tuli olla ja kuinka monesta lapsesta sen sai. Vuoden 1920 lain mukaan niissä tapauksissa, joissa verovelvollisen tulo ei noussut yli 12 000 markan, siitä vähennettiin 1 000 markkaa alle 15-vuotiasta lasta kohden. Seuraavan lain (1924) valmistelussa esitettiin, että lapsivähennys olisi entisen suuruinen, mutta se koskisi kaikkia verovelvollisia. Eduskunta hyväksyi tulorajan poistamisen ja nosti lapsivähennyksen 1 200 markkaan. Maaliskuussa 1928 annettiin jälleen uusi esitys lapsivähennyksen korottamisesta 1 500 markkaan sekä ikärajan nostamisesta 16 vuoteen. Samaan aikaan annettiin myös ehdotus perheellisten ja perheettömien verorasituksen tasoittamisesta siten, että huoltovelvollisuutta vailla oleville määrättäisiin lisävero. Lisäverosta luovuttiin, mutta lapsivähennystä korotettiin.[50]

Naisedustajat valittivat lapsivähennyksen pienuutta. Edistyspuolueen Mandi Hannula ja kymmenen muuta naiskansanedustajaa jätti vuoden 1929 tosille valtiopäiville toivomusaloitteen, jossa huomautettiin, että 1 200 markan lapsivähennys "ei läheskään vastaa lasten kasvattamisesta ja kouluttamisesta aiheutuvia todellisia kustannuksia, jota paitsi vähennysoikeus lakkaa 15 vuoden iässä eli juuri silloin, kun elatus- ja koulukustannukset ovat korkeimmillaan" - ainakin Hannulan edustamissa keskiluokkaisissa perheissä. Työläisperheissä lapset menivät tuossa iässä tehtaisiin.[51]

Kunnallisverotuksessa oli vuodesta 1922 ollut lapsivähennys, joka kunnanvaltuuston päätöksestä vaihteli 500:sta 1 200 markkaan. Lainvalmistelukunta esitti, että lapsivähennyksen suuruus olisi riippuvainen paikkakunnan kalleudesta. Kunnat olisi sen mukaisesti jaettava virallisesti neljään kalleusluokkaan.[52] Samanlaisia perusteluja oli esitetty myös palkanmaksukäytännöissä: paikkakunnat oli virallisesti luokiteltava, jotta palkkataso voitaisiin yhdenmukaistaa.

Kunnallisverotuksen osuus kuluttajien menoista oli tutkittavana aikana kasvava, mutta se kohdistui ankarampana ylempiin tuloluokkiin

---

49 Sukselainen 1946, s. 13-14.

50 Sukselainen 1946, s. 35-37; Suonoja 1992, s. 394-399.

51 Valtiopäiväasiakirjat 1929 ja 1930.

52 Harmaja 1934, s. 238; Sukselainen 1946, s. 38-39.

kuin työläiskuluttajiin. Työläisten menoista verojen osuus oli vuonna 1920 noin kolme prosenttia, vuonna 1928 noin neljä prosenttia ja vuonna 1945 noin kahdeksan prosenttia. Verotuksen kasvava osuus menoista ei yleisen palkkojen ja elintason kohoamisen vuoksi merkinnyt lisääntyviä kieltäymyksiä kuluttajille, vaan pikemminkin hillitsi uusien kulutuskohteiden hankkimista. Varattomille työläisperheille suuntaus oli myönteinen: kasvava verotus tuotti enemmän yhteiskunnallisia palveluja.[53]

Sukupuoli ja verotus

Kysymys kansalaisten verokohtelusta liittyi saumattomasti harjoitettuun palkkauspolitiikkaan. Käytännössä palkkaa maksettaessa sukupuolella oli lähes aina merkitystä - oliko näin ollen myös verotuksessa sukupuoliperuste otettu huomioon? Esimerkiksi perheettömän lisäverokeskusteluissa pohdittiin sitä, koskisiko vero myös naisia. Työläisnaisaktiivit vastustivat niin palkkojen kuin verotuksenkin kytkemistä sukupuoleen. Saksassa oli tapauksia, joissa myös naisilla oli lisävero. Suomessa esitettiin näkemyksiä, joiden mukaan lisäveroa ei saisi määrätä naisille. Näin siksi, että muutamia harvoja poikkeuksia lukuunottamatta naisten ansio ei muodostunut "perheen vaan hänen henkilönsä toimeentulotarpeen mukaan". Yhteiskunnassa tarjottiin naistyötä säännöllisesti, miestyötä vain poikkeustapauksissa hintaan, joka riitti ainoastaan yhden hengen "säädynmukaiseen" toimeentuloon.[54] Voimassa ollut verolainsäädäntö ei kuitenkaan tehnyt mitään eroa sukupuolten välille: sukupuoli ei ollut veronmaksukyvyn peruste.

2. Suojelun ja kieltojen ristipaineessa

Edellisessä luvussa käsiteltiin naisten elämää normittavia yleisiä ehtoja, seuraavassa kiinnitetään huomio naisten asemaan työsuojelun ja -kieltojen näkökulmasta.

Tiukentuva työsuojelu

Teollisuustyöläisten suojelua koskevat säännökset olivat ylimalkaisia aina 1800-luvun lopulle saakka, jolloin ne alkoivat tarkentua. Aikaisemmin suojelumääräykset olivat koskeneet pääasiassa lapsityönteki-

53 Siipi 1962, s. 219-221.

54 Nevanlinna 1925, s. 199.

jöitä.[55] Naisten suojelukysymys nousi aikaisempaa enemmän esille 1800-luvulla koneistumisen ja teollisuustyöläisnaisten määrän kasvun myötä.[56] Naisten suojelun kannalta tärkeä ja ensimmäinen ala, jolla tarkkoja säännöksiä annettiin nimenomaan terveysvaaran vuoksi, oli tulitikkuteollisuus. Vuonna 1865 määrättiin, ettei luustoa haurastuttavaa valkoista fosforia saanut käyttää kuin tarkkojen ohjeiden mukaisesti. Ensimmäinen yleinen laki, jossa käsiteltiin myös työsuojelua, oli vuonna 1868 annettu asetus kaupasta ja elinkeinoista.[57] Työsuojelua oli käsitelty jo aiemmin annetussa piirilääkärien johtosäännössä (1832), jossa kiinnitettiin huomiota työhygieniaan. Vuonna 1858 senaatti määräsi piirilääkärit valvomaan työoloja ja niiden vaikutusta työntekijöiden terveyteen. Ensimmäiset tehtaanlääkärit aloittivat toimintansa 1800-luvun lopulla. Myös ns. Furuhjelmin komitean tutkimuksessa (1883) esiteltiin eri ammattialojen haitallisia vaikutuksia työntekijöiden terveyteen.

Ensimmäinen varsinainen työsuojelulaki, asetus teollisuusammateissa olevien työntekijöiden suojelemisesta vuodelta 1889, sisälsi erillismääräyksiä naisten ammattityöstä. Naisia ei saanut pitää kaivoksissa, maanalaisissa töissä eikä puhdistamassa tai voitelemassa käynnissä olevia koneita. Ammattientarkastaja-järjestelmä käynnistettiin samalla asetuksella. Uusittu asetus ammattivaaralta suojelemisesta vahvistettiin vuonna 1914 ja siihen sisältyi myös yleisiä terveydellisiä määräyksiä. Sittemmin 1920-luvulla annettiin useampia järjestysohjeita eri teollisuudenalojen työsuojelusta ja vuonna 1930 työturvallisuuslaki.[58]

Suojelun tehostamisen syyt olivat inhimillisiä ja taloudellisia. Toisaalta yhteiskunnan etu vaati suojelua, toisaalta yksittäiset työnantajat halusivat säästää kustannuksissa. Esimerkiksi vuonna 1928 työnantajien vakuutusmaksut olivat yli 80 miljoonaa markkaa. Miksi sitten juuri naiset ja lapset tarvitsivat miehistä poiketen erityissuojelua? Perusteluissa vedottiin fyysisiin ominaisuuksiin, vähäisempiin ruumiinvoimiin ja elimistön heikompaan kestävyyteen. Toisaalta vedottiin henkisiin ominaisuuksiin. Naisten ja lasten arveltiin olevan heikommassa asemassa kuin miesten, sillä heidän ei uskottu pystyvän itse

---

55 Erityisesti lapsityöntekijöiden suojelua koskevia säädöksiä on löydettävissä jo Ruotsin ensimmäisestä ammattikuntajärjestyksestä vuodelta 1621. 1700-luvun hallijärjestyksissä on niin ikään määräyksiä lasten työssäolon rajoituksista. Hoskola 1989, s. 9-10.

56 Isossa-Britanniassa vuonna 1844 annettu Factory Act ja Saksassa vuonna 1891 annettu laki rajoittivat nimenomaan naisten työssäoloaikaa. Vuonna 1934 Saksassa naisten ja miesten tuntisäännökset yhdenmukaistettiin, lukuunottamatta ylitöitä, lepotaukoja ja viikkolomaa. ILO, Studies and reports I/4 1939, s. 114-115.

57 Kuusi 1931 I, s. 452-454.

58 Esim. Vuonna 1927 annettiin järjestysohjeet metalli-, vaatetus-, kenkä-, satulaseppä ja salkkuteollisuuteen, kumitavarateollisuuteen, huonerakennustyöhön, kivenlouhintaan, kivenhakkuuseen ja -hiontaan sekä leipomoihin. Kuusi 1931 I, s. 456-463.

valvomaan työskentelyolojaan ja arvioimaan niiden vaarallisuutta. Perustelujen mukaan he eivät myöskään kyenneet tekemään työsopimuksia siinä missä täysi-ikäiset miehet.[59] Siksi viranomaisten oli puututtava naisten ja lasten oloissa vallinneisiin epäkohtiin heidän puolestaan, edusmiehinä ja aviomiehen tukina, joilla oli lain mukaan heistä päävastuu. Seuraavassa tarkastellaan naisten suojelua ja naimisissa olevien naisten ristiriitaisen aseman lieventämistä kahdesta näkökulmasta. Toinen on naisten vuorotyö ja toinen äitien suojeluun liittyneet ratkaisut.

Yötyökielto

Naisten suojelukeskustelua hallitsi 1900-luvun alkupuoliskolla kolmivuorotyö. Vuorotyötä ei sinänsä arvosteltu, vaan nimenomaan sen kolmatta eli yövuoroa. Yötyökiistan juuret olivat 1800-luvun lopulla. Naisten työskenteleminen yöaikaan ei jakanut yksinomaan työnantajien ja työntekijöiden rivejä, vaan myös porvarillisten ja työväen naisten mielipiteitä. Myöskään työläisnaisjärjestöt ja työläisnaiset eivät välttämättä olleet asiasta samaa mieltä.

Ensimmäisen maailmansodan aikana Keski-Euroopassa käytettiin aikaisempaa enemmän naisia teollisuudessa, minkä vuoksi yötyökielto tuli entistä tärkeämmäksi sitä puolustaville. Washingtonissa vuonna 1919 pidetyssä kansainvälisessä työkonferenssissa hylättiin kuitenkin sopimusehdotus, jossa naisia ei olisi saanut käyttää yön aikana teollisuustyössä, paitsi yrityksissä, joissa työskenteli vain samaan perheeseen kuuluvia henkilöitä.

Aihetta oli käsitelty jo aiemmin useissa kansainvälisissä kokouksissa ja niissä päädyttiin puoltamaan naisten yötyön kieltämistä. Bernin kansainvälisessä työväensuojelukongressissa vuonna 1906 hyväksyttiin sopimus, jonka mukaan kaikissa teollisuuslaitoksissa, joissa työskenteli enemmän kuin kymmenen työntekijää, naisten työ oli kiellettyä ilta kymmenestä aamu viiteen. Sopimus tuli voimaan vuoden 1911 alusta niissä valtioissa, jotka sen ratifioivat ja vuoteen 1914 mennessä naisten yötyö oli kielletty kymmenessä maassa.[60] Seuraavaksi esitellään vuosina 1909 ja 1928 kerättyjen aineistojen perusteella yötyökysymystä hieman lähemmin.

---

59 Esim. Kuusi 1931 II, s. 516-519.

60 Vuoden 1928 yötyötutkimukseen osallistui 2 319 naista eli saman verran kuin vuoden 1909 toimeenpantuun ns. Hultinin tutkimukseen. Puuteollisuuslaitoksia kartoituksessa oli 19, paperitehtaita 45.

Naiset yötyössä

Kolmivuorotyössä käyvien naisten määrä kasvoi selvästi vuodesta 1909 vuoteen 1928 erityisesti puuteollisuudessa.[61]

	1909 Naisia	1928 Naisia
Puuteollisuus	1 134	4 841
Paperiteollisuus	849	1 959
Muu teollisuus	558	882
Yhteensä	2 541	7 682

Merkittävä muutos kolmivuorotyössä käyneiden paperityöläisnaisten siviilisäädyssä tapahtui kansalaissodan jälkeen: leskien osuus kaksinkertaistui naimattomien kustannuksella. Puuteollisuudessa naimisissa olevien naisten osuus nousi. Naimattomat naiset muodostivat kuitenkin vielä noin puolet kolmivuorotyöläisistä.[62]

Miksi yötyöhön?

Miksi naiset sitten hakeutuivat yötyöhön? Valtaosa (79 %) oli joutunut vuorotyöhön, koska muunlaisen työn puute oli pakottanut heidät siihen. Vain noin kymmenen prosenttia oli tullut alalle korkeamman palkan takia ja viisi prosenttia siksi, että päivä jäi tuolloin osittain tai kokonaan vapaaksi, jolloin kotiaskareisiin ja lasten hoitoon riitti enemmän aikaa. Kotiaskareet tosin tehtiin enemmän tai vähemmän nukkumisen kustannuksella. Vain pari prosenttia piti yötyötä itselleen sopivimpana muista syistä ja vajaa kolme prosenttia oli joutunut yötyöhön työnantajan määräyksestä.[63] Aikaisemmassa tutkimuksessa (1909) kävi ilmi, että suurempi palkka, heikko koulutustaso ja vapaampi työ sai naiset ryhtymään teollisuuden vuorotöihin. Aineiston koonnut Tekla Hultin kirjoittikin, että teollisuustyön suurin vetovoima lienee "se rajaton henkilökohtainen vapaus säännöllisine lepohetkineen ja loma-aikoineen, mikä työntekijättärissä synnyttää miellyttävän itsenäisyyden tunteen sekä saattaa hänet unohtamaan kuinka suu-

61 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 12-15; SVT XI, Yötyöntekijättäret 1911, s. 15, 21.

62 SVT XI, Yötyöntekijättäret 1911, s. 29; SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 17.

63 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 29-30.

resti hänen vapautensa toiselta puolen on sidottu itse työajan kuluessa".[64]

Sitä, että yötyö nähtiin taloudellisen pakon aiheuttamaksi, väliaikaiseksi hätäaputyöksi, tukee myös tieto siitä, että yötyöläiset viihtyivät työssään vain lyhyitä aikoja. Tutkituista suurin osa eli noin kolmannes oli töissä ensimmäistä vuottaan ja vuoden aikana työntekijöiden vaihtuvuus oli suuri. Ammatti-ikä kaksivuorotyössä oli hieman pitempi kuin kolmivuorotyössä.[65]

Lähes 4/5 yötyöläisistä oli ollut joissain muissa ammateissa ennen yötyöhön siirtymistä. Kotoa tulleita oli noin kymmenen prosenttia (1928). Huomattava muutos kartoituksessa vuoden 1909 tutkimukseen verrattuna oli palvelijan ammatista siirtyneiden määrän vähentyminen puoleen.[66]

Vuorotyöläisten aviomiehet olivat puolessa tapauksista sekatyömiehiä ja kolmanneksessa tehdastyöläisiä. Vuoden 1909 tutkimuksessa suhde oli ollut päinvastainen. Yötyöntekijöiden vanhempien sosiaalinen asema oli alhainen: alalle todettiin hakeutuvan ammattitaidottomien työntekijöiden tyttärien. Isistä noin 2/5 oli tavallisia työmiehiä ja noin viidennes maanviljelijöitä. Vuoden 1909 tutkimuksessa tilanne oli päinvastainen. Yötyöntekijöiden äideistä kolmannes oli kotona ja kolmannes tehdastyössä, mutta esimerkiksi palvelijoita oli vain vajaat kolme prosenttia.[67]

Pieniä ajan henkeä ja työn luonnetta valaisevia yksityiskohtia yötyöntekijöiden haastatteluissa vuodelta 1909 olivat tapaukset, joissa itse yötyöläinen ei ollut paikalla kyselyä tehtäessä, vaan hänen sijaisenaan oli mies, tytär tai joku muu sukulainen.[68]

Kiellon perustelut

Yksi yötyön kiellon puoltajien tärkeä perustelu oli Suomessa niin kuin muuallakin se, että vuorotyö altisti naiset siveellisille vaaroille. Vuoden 1928 tutkimuksessa ei kuitenkaan havaittu mitään tähän viittaavaa. Yötyöntekijöiden keskuudessa ei esimerkiksi ollut sen enempää aviottomia lapsia kuin muidenkaan työläisnaisten.[69] Puoltajien motii-

---

64 SVT XI, Yötyöntekijättäret 1911, s. 35.

65 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 31-32.

66 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 33; SVT XI, Yötyöntekijättäret 1911, s. 34-35.

67 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 33-35; SVT XI, Yötyöntekijättäret 1911, s. 33-34.

68 SVT XI, Yötyöntekijättäret 1911, s. 29.

69 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 30.

vina oli kuitenkin ennaltaehkäisy, moraalisen riskin minimoiminen niin naisten itsensä kuin yleisenkin moraalin kannalta. Vaarassa olivat yötyöläisten lisäksi kaupustelijat, kaikki alkoholia myyvät työntekijät kuppilanhoitajasta tarjoilijaan, hotellityöntekijät, satamatyöläiset ja palvelijat. Eräissä maissa suojeluun liittyivät myös ns. etniset näkökulmat.[70] Pääasiassa lailla määritelty suojelu koski nuoria naisia tai poikia, ei niinkään vaimoja.[71]

Siveellisyysongelmien lisäksi kiellon puoltajat kiinnittivät huomiota muihinkin yötyön terveydellisiin haittoihin. Muun muassa ruokailu oli ongelma. Runsas puolet työntekijöistä ilmoitti syövänsä yhden lämpimän aterian päivässä, kahvia ja leipää nautti niin ikään runsas puolet. Merkittävää on, ettei noin 500 yötyöläistä ilmoittanut ruokailustaan mitään. Suurin osa tehtaista oli sellaisia, joissa ei ollut mahdollista ostaa esimerkiksi kahvia tai ruokaa. Niinpä työntekijöillä oli omat eväät mukana. Työolot eivät olleet päivätyöläisillä sen paremmat. Työmatkojen pituus kartoitettiin myös, koska pitkä matka kylmällä ilmalla, varsinkin hikisenä, altisti työntekijät sairauksille. Todettiin, että kolmanneksella työntekijöistä oli työmatkaa kahdesta viiteen kilometriä, muilla vähemmän.[72]

Työntekijöiden enemmistö (3/4) oli sitä mieltä, että vuorotyö oli rasittavampaa kuin päivätyö. Puuteollisuudessa työskentelevät pitivät työtä raskaampana kuin paperityöläiset omaansa. Lääkärien arviot työn rasittavuudesta olivat selvästi lievempiä kuin työntekijöiden omat arviot. Lähes puolet työntekijöistä piti yötyön vaikutusta kotiin ja lapsiin haitallisena. Kolmessa vuorossa (yövuoro oli kello 22-6) työskentelevillä tilanne oli muun perheen elämänrytmin kanssa helpompi, koska juuri sen ajan muu perhe nukkui. Kaksivuorotyöläisillä sen sijaan tilanne oli ongelmallisempi, koska aamuvuorossa äiti joutui nousemaan "häiritsevän" aikaisin ylös, iltavuorossa taas hän tuli kotiin puolen yön aikaan, jolloin ahtaissa oloissa "häiritsi" muun perheen unta. Niin ikään ruoanlaitto ja lasten syöttäminen olivat epäsäännöllisiä.[73]

Kielto

Kaksi kolmasosaa yötyöntekijöistä oli sitä mieltä, että vuorotyö olisi kiellettävä. Monet olivat sitä mieltä, että yötyö oli kiellettävä ainakin

---

70 Ajalle tyypillistä oli, että Saksassa tuli vuonna 1935 voimaan laki, jossa kiellettiin alle 45-vuotiaita arjalaisia naisia työskentelemästä juutalaisten kotipalvelijoina. ILO, Studies and reports I/4 1939, s. 342.

71 ILO, Studies and reports I/4 1939, s. 341-345.

72 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 36-39.

73 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 112-113.

nuorilta tytöiltä, sairailta ja heikoilta naisilta sekä nuorilta äideiltä, joilla oli paljon töitä kotona. Työnantajat olivat puolestaan sitä mieltä, ettei yötyötä voitu kieltää: miesten vaihtaminen naisten paikalle tuottaisi vaikeuksia ja hintataso nousisi. Niin ikään esitettiin suomalaiselle kansanluonteelle olevan vaikeaa sopeutua siihen, että miehet alkaisivat "kehrätä ja kutoa". Veisi myös aikaa, ennen kuin saataisiin ammattitaitoinen miestyövoima naisten tilalle. Toisaalta miehillä oli yleensä urakkapalkat, joita taas naisille "ei ole kannattanut maksaa". Työnantajien kanta oli yli puolessa tapauksista, etteivät he voi järjestää naisille muita töitä, mikäli yötyö kiellettäisiin.[74]

Yötyössä käynti oli naisille suurimmassa osassa tapauksista välttämätöntä heidän itsensä ja perheen elatuksen takia. Tilanne oli samanlainen kuin päivätyöläisvaimoilla, joita esiteltiin tutkimuksen alkupuolella. Samoin oli laita lukuisten leskien ja yksinhuoltajaäitien laita. Naimisissa olevat naiset eivät mielellään hakeutuneet vuorotöihin, ellei ollut pakko. Vaikka tutkimuksessa todettiin, että yötöissä olleiden terveys heikkeni työssäoloaikana, ei vertailuaineiston puuttuessa voitu sanoa, oliko heikennys suurempaa kuin päivätöissä. Tapaturmia tapahtui kuitenkin neljä kertaa useammin yötyössä kuin päivätyössä. Lastenhoito-ongelmat olivat suurimmat yksinhuoltajaäideillä, joilla ei ollut miestä huolehtimassa lapsista öiseen aikaan. Yötyö näytti tutkimuksen mukaan vahingoittaneen monien työntekijöiden hermoja.[75] Tutkimuksen tulos tuki yötyön kieltämistä, mutta samalla todettiin siihen liittyvät suuret ongelmat.

Järjestöt ja yötyökielto

Porvarillisissa piireissä yötyöhön suhtauduttiin työnantajien käsitystä mukaellen sallivasti, sen sijaan sosialidemokraattinen työväenliike otti tiukan kielteisen kannan naisten yötyöhön. Yötyökielto oli vielä 1920-luvulla kiivaita keskusteluja herättävä aihe eri järjestöissä ja eduskunnassa. Sosialidemokraatti Olga Leinonen teki eduskunnassa muun muassa vuonna 1924 aloitteen esityksen antamisesta laiksi naisten yötyön kiellosta teollisuudessa.[76] Aloite ei kuitenkaan johtanut toimenpiteisiin. Yötyötä tekevien naisten suhtautuminen työaikaansa oli ristiriitainen. Yötöissä työviikko oli kahdeksan tuntia lyhyempi ja palkka oli hieman korkeampi kuin päivätöissä, mikä pakotti osan nai-

---

74 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 114-117.

75 SVT XXXII 12, Yötyöntekijät 1935, s. 117-123.

76 Olga Leinosen aloite no 30 koskeva esityksen antamista laiksi naisten yötyönkiellosta teollisuudessa. Valtiopäiväasiakirjat 1924.

sista yötöihin. Alle 18-vuotiailta ja lapsilta yötyö oli kielletty jo vuoden 1889 teollisuusasetuksella.[77]

Open Door International

Kansainvälisen äänioikeusallianssin 25-vuotisjuhlan yhteydessä Berliinissä 1929 perustettiin uusi kansainvälinen naisasiajärjestö, Open Door International (ODI), jolla oli yksi tehtävä: naisten taloudellinen vapauttaminen. Järjestön pyrkimyksenä oli taata naisille sama työsuojelu ja työvapaus kuin miehille. Vaatimuksena oli, että valmennus, ammattiin pääsy ja palkkaus perustuisi työn laatuun eikä työntekijän sukupuoleen. Järjestön mukaan erikoissuojelulakeja oli tuotettu siinä määrin, että ne uhkasivat suojella naiset pois kaikilta paremmin palkatuilta aloilta teollisuudessa. Suomessa Naisasialiitto Unioni kuului ODI:iin. Naisten yötyökieltoa koskeva sopimus oli tarkastettu vuonna 1934 ja hyväksytty ILO:n yleiskokouksessa Genevessä. Vuonna 1936 se jätettiin Suomen eduskunnan vahvistettavaksi. Eduskunta hyväksyi naisten yötyökiellon sota-ajan valtalain nojalla vuonna 1946. Unionin mielestä yötyön kieltäminen naisilta oli holhoamista.[78]

Työläisnaisjärjestöjen suhtautuminen Open Door Internationaliin oli kielteinen. "Älköön mitkään Open Door - tai muut sellaiset porvarishenkiset pintapuoliset 'tasa-arvoisuus'-liikkeet pääskö himmentämään meiltä sellaisia tosiseikkoja, kuin että myrkkyjen käsittely teollisuudessa turmelee sekä naisen että vielä syntymättömän uuden elon".[79] Järjestäytyneiden työläisnaisten mukaan liikkeen vaatimuksilla oli vähän tekemistä todellisuuden kanssa. Kieltäytyminen sosiaalilakien tuomasta turvasta oli näennäistä tasa-arvoisuuden vaatimista. Tasa-arvovaatimus sinänsä oli työläisnaisaktiivien mukaan myönteistä ja kannatettavaa, mutta tässä asiassa liikkeen pyrkimys ei ollut oikeutettu. Naista turvaavien lakien kieltämisellä tuettiin "yrittäjien taantumuksellista vastarintaa", mitä työläisnaiset eivät voineet hyväksyä.[80]

Sosialidemokraattisten naisten kansainvälinen konferenssi määritteli kantansa Open Door -liikkeeseen tammikuussa 1930 Zürichissä pitämässään kokouksessa. Siinä katsottiin liikkeen politiikan olevan ristiriidassa työläisnaisten edun kanssa, minkä takia kaikkia jäsenmaita kehotettiin edelleen ajamaan lainsäädännön parantamista teollisuudessa toimivien naisten aseman kohentamiseksi. Työväenliikkeen va-

---

77 SVT XI, Yötyöntekijättäret 1911, s. 62-67.

78 von Alfthan 1966, s. 233-236.

79 "Sodanjälkeinen nainen", kirj. K. H. Wiik. Toveritar 8-9. 1932, s. 119.

80 "Kansainvälinen sosialidemokraattinen naisliike ja ns. Open Door-liike". Toveritar 4-5/1930, s. 63-64.

semmiston naiset sen sijaan syyttivät sosialidemokraatteja Open Door -liikkeen kannattajiksi: Hilja Pärssinen oli heidän mukaansa kirjoittanut liikkeestä myönteiseen sävyyn. Itse Open Doorin nämä leimasivat "sosiaalisen taantumuksen edistäjäksi".[81]

Äitien työkielto ja avustukset

Useissa Euroopan maissa säädettiin 1800-luvun lopulta lähtien äitien työkielto muutamina viikkoina synnytyksen jälkeen. Suomessa annettiin vuonna 1917 asetus työstä teollisuus- ynnä muissa ammateissa, jossa yksiselitteisesti kiellettiin pitämästä töissä lapsen synnyttänyttä naista neljänä viikkona synnytyksen jälkeen. Kieltoja perusteltiin niin lasten kuin äitienkin turvallisuudella, mutta ongelmaksi muodostui palkattomien synnytyslomien aikainen toimeentulo. Tilanne oli vaikea etenkin köyhimpien perheiden talouksissa - töihin ei voinut mennä, mutta rahaakaan ei saanut mistään. Eräissä tapauksissa työnantajat käyttivät äitien työkieltoa hyväkseen. Forssa Oy:n kutojapiirin naiset esittivät vastalauseen tehtaan johdolle kahden raskaana olleen kutojan irtisanomisesta liian aikaisessa vaiheessa. Toinen kutoja oli erotettu kuusi viikkoa ja toinen neljä viikkoa ennen synnytystä, jolloin he jäivät myös ilman kalliinajan lisiä. Aikaisemman käytännön mukaan vasta synnytyksen jälkeinen aika tuli "tyttöjen tappioksi".[82]

Suomessa äitiyssuojelun alaan kuuluvaa, kaikkia naisia samanarvoisesti koskevaa säännöstöä ei ollut ennen vuotta 1937, jolloin annettiin äitiysavustuslaki. Aikaisemmin säädetyt asetukset ja lait koskivat yksittäisiä aloja, pääasiassa ruumiillista työtä tekeviä naisia ja toisaalta valtion tai kuntien virkailijoita. Se, että säädetystä laista ei tullut äitiysvakuutuslakia vaan avustuslaki oli yhteiskunnan selkeä kannanotto, joka kieli toisaalta valtion maksukyvyn heikkoudesta, toisaalta äitiysajan toimeentulomahdollisuuksien tasaamispyrkimyksestä.

Jo säätyvaltiopäivien aikana tilanteen korjausehdotuksia tehtiin kaksi kertaa. Hallituksen vuonna 1889 pakollisen työväenvakuutuksen toteuttamismahdollisuuksia tutkimaan asettaman komitean kolme vuotta myöhemmin valmistuneessa ehdotuksessa asetukseksi työntekijöiden sairausvakuutuksesta ehdotettiin lapsen synnyttäjille annettavaksi "sairausapua" vähintään 28 päivältä. Hallitus ei kuitenkaan ryhtynyt ehdotuksen mukaisiin toimenpiteisiin. Toinen yritys vaikuttaa teollisuuden palveluksessa olevien naisten työsuojelun järjestämiseen tehtiin vuoden 1904-05 valtiopäivillä. Ehdotus oli ensimmäistä moni-

---

81 Kansan Työ 28.11.1931; "Open Door-liike ja työläisnaiset", kirj. Hilja Pärssinen. Työväen Kalenteri 1932, s. 89-93.

82 Pöytäkirja Kutojapiirin kokouksesta 13.3.1918. Forssa Oy:n arkisto. ELKA.

puolisempi siksi, että puhtaan taloudellisen avun lisäksi ehdotettiin synnyttäjille myös tarpeellista lepoaikaa ennen ja jälkeen synnytyksen. Vuoden 1906 työväensuojelukomitea ehdotti täyden palkan maksamista synnytysloman ajalta, mutta asia ei siitä edennyt.

Eduskuntauudistuksen jälkeen työläisäitien suojelukysymyksen nostivat esiin sosialidemokraattiset naiset vuoden 1908 valtiopäivillä. Suomessa kuten muuallakin ongelmakohdaksi nousi avustusten rahoittaminen. Oliko tukea maksettava valtion rahastojen kautta vai vakuutusjärjestelmän puitteissa. Hilja Pärssisen (ym.) anomusehdotuksessa äitiysvakuutuksen aikaansaamisesta esitettiin vähävaraisille synnyttäjille vähintään kuudeksi viikoksi ennen ja kahdeksaksi viikoksi jälkeen synnytyksen keskimääräistä päiväpalkkaa ja maksutonta lääkärin ja kätilön apua. Samoilla valtiopäivillä myös Hedvig Gebhard (ym.) teki samantapaisen anomusehdotuksen. Kumpikaan näistä ei johtanut toimenpiteisiin, vaikka anomusehdotukset uusittiin sekä vuoden 1909 että 1910 valtiopäivillä.[83]

Seuraava yritys vaikuttaa ansiotyössä käyvien naisten suojeluun liittyi laajemminkin työsuojeluun. Vuoden 1909 toisilla valtiopäivillä annettiin esitys, joka pääkohdiltaan perustui työväen lainsäädäntöä tarkastamaan asetetun komitean mietintöön vuodelta 1907 ja sisälsi ehdotuksen asetukseksi teollisuusammattityöstä. Tämän esityksen pohjalta syntyi asetus työstä teollisuus- ynnä eräissä muissa ammateissa (1917), mikä oli voimassa 1940-luvun lopulle.[84]

Äitiyssuojelu oli tärkeä sosiaalivakuutuksen muoto myös muualla. Kansainvälinen Työjärjestö käsitteli aihetta vuonna 1919 pitämässään ensimmäisessä kokouksessa ja esitti hyväksyttäväksi teollisuudessa ja kaupan palveluksessa työskenteleville naisille äitiyslomaa kuusi viikkoa ennen ja jälkeen synnytyksen. Sinä aikana työntekijä olisi oikeutettu korvaukseen, joka riittäisi hänen itsensä ja lapsen ylläpitoon. Synnyttäjälle tulisi lisäksi antaa ilmainen lääkärin tai kätilön hoito. Avustukset tuli ottaa yleisistä varoista tai vakuutusjärjestelmän kautta. Lisäksi lastaan imettäville äideille oli työn välissä annettava puolen tunnin imetystauko. Vuoteen 1938 tultaessa 27 valtiota oli ottanut käyttöön pakollisen vakuutuksen rahoittaakseen äitiysavustuksen, vuonna 1919 valtioita oli ollut vain kahdeksan.[85]

Naisten yhä lisääntynyt siirtyminen liikealan ammatteihin sai aikaan sen, että lokakuussa 1919 annettiin laki kauppa-, konttori- ja varas-

---

83 Tutkimus perheellisyyden vaikutuksista naisten työsuhteeseen 1946, s. 52-54. Sosiaalipoliittisen tutkimusosaston arkisto. KA.

84 Asetus työstä teollisuus- ynnä eräissä muissa ammateissa 18.8.1917.

85 Convention of the International Labour Organisation No 3 concerning the employment of women before and after childbirth 1919, ks. ILO, Studies and Reports I/4 1939, s. 50-51.

toliikkeiden ja toimistojen työoloista. Tämä laki, samoin kuin sitä seurannut laki kauppaliikkeiden ja toimistojen työoloista (1934) sisälsi samat säännökset synnyttäjien suojelusta kuin mainittu asetus työstä teollisuus- yms. ammateissa kuitenkin sillä erolla, että pakollisen synnytyksen jälkeisen loman aika määrättiin kuudeksi viikoksi. Seuraava laki tällä alalla vuodelta 1946 sisälsi pääosin samanlaiset säännökset.

Myös työehtosopimuslaissa (1922) oli raskaana olevan naisen asemaan liittyviä kohtia. Työnantajalla ei kyseisen lain mukaan ollut oikeutta purkaa työsopimusta naispuolisen työntekijän kanssa tämän ollessa lainmukaisella synnytyslomalla.[86]

Avustus vaan ei korvaus

Eduskunnassa äitiyssuojelu tuli esille vuosina 1926-29, jolloin käsiteltiin kysymystä sairausvakuutuksesta ja siihen liittyvästä äitiysvakuutuksesta. Hallituksen vuonna 1926 eduskunnalle antama esitys sairausvakuutuslaiksi pohjautui pääasiassa sosiaalivakuutuskomitean vuonna 1921 antamaan mietintöön. Kysymys oli esillä aina vuoteen 1929, jolloin koko ehdotus sairausvakuutuslaiksi hylättiin. Asia tuli jälleen esiin vuonna 1931, jolloin esitettiin useita aloitteita äitiysvakuutuksen järjestämisestä nimenomaan vähävaraisille äideille. Vuonna 1937 hallitus antoi esityksen äitiysavustuslaiksi. Lakia uusittiin vuonna 1941. Merkittävää on, että ehdotus "korvauksen" suorittamisesta ansioäideille menetetystä työansiosta jätettiin hyväksymättä, sen sijasta annettiin "avustus".[87]

Vuoden 1945 jälkeen äitiysavustus annettiin jokaiselle kansalaisuudeltaan suomalaiselle tai täällä turvapaikkaoikeutta nauttivalle naiselle, joka oli sen tarpeessa. Avustus myönnettiin osittain rahana, osittain lastenhoitotarvikkeina, ns. äitiyspakkauksena. Vuoden 1945 laki oli perusteiltaan väestöpoliittinen avustuslaki. Kuvaavaa muutokselle oli, että seuraavan vuoden uudistuksella äitiysavustusten hoito siirrettiin sosiaaliministeriön köyhäinhoitotoimistolta väestötoimistolle.

Äitien oikeus palata takaisin toimeensa synnytyksen jälkeen laajeni tutkittavana ajanjaksona. Kun vuonna 1919 Euroopan maista vain kuudessa oli lailla taattu oikeus paluuseen, oli vuonna 1938 maita jo 39.[88]

---

86 Suonoja 1992, s. 191-193.

87 Myös Saksassa ensimmäiset äitiysavustukset (1911-) olivat luonteeltaan köyhäinapua ja sittemmin sota-ajan poikkeusavustuksia. Rauhan jälkeen palkkatyöläisnaisilla oli periaatteessa mahdollisuus saada äitiysavustusta ja kotiäideillä ns. perheavustusta. Vakuutusjärjestelmän ulkopuolella olleilla vähävaraisilla äideillä oli mahdollisuus päästä osalliseksi valtion äitiyshuollosta. Ks. "Saksan äitiysavustus". SA 1920, s. 427-429.

88 ILO, Studies and reports I/4 1939, s. 24.

Äitiyspakkaukset ja neuvolat

Vuonna 1935 laadittiin ensimmäiset suunnitelmat järjestelmällisestä äitiysavustuksesta. Laki äitiysavustuksesta annettiin syyskuussa 1937 ja se tuli voimaan seuraavan vuoden alusta. Lakia uusittiin vuosina 1941 ja 1949. Ensimmäisessä laissa avustuksen saannin ehto oli vähävaraisuus, joka myöhemmissä uudistuksissa poistettiin. Jälkimmäiseen lakiin lisättiin kuitenkin avustuksen saannin ehdoksi se, että odottavan äidin oli käytävä lääkärin tai terveydenhoitajan tarkastuksessa raskauden kuluessa. "Äitiysavustuslaki pyrkii tarjoamaan äideille - noille pienoisvaltioitten, kotien - haltijattarille jatkuvaa terveyttä ja nuoruutta niin, että ne aikaisemmin esiintyneet surulliset kuvat, jolloin jo 30-vuotias nuori äiti muutaman synnytyksen jälkeen saattoi näyttää mummolta, häviäisivät näköpiiristämme".

Äitiyspakkausten saajien määrä oli vuosina 1938-39 noin 50 000, vuoteen 1950 mennessä määrä oli kaksinkertaistunut osittain suurten ikäluokkien syntymisen myötä. Avustuksen arvo oli aluksi 450 markkaa ja siihen kuului rahan lisäksi tekstiilejä sekä äidille että lapselle. Vuoden 1938 äitiyspakkauksessa äideille annettiin lakanoita, sideharsoa ja vanua, lapsille napavöitä, paitoja, kapaloita ja pesulappuja. Vuoden 1941 pakkauksessa uutuutena oli nykyisinkin käytössä oleva pahvinen laatikko lapsen sängyksi. Erillistä lapsensänkyä perusteltiin tartuntavaaran ehkäisyllä. Seuraavana vuonna mukana oli lisäksi "Ohjekirja tulevalle äidille" ja lahjoituksena saatua saippuaa. Vuonna 1947 pakkaukseen tuli lisänä vauvalle röyhelökaulus. Avustuksen arvo oli vuonna 1948 noin 4 500 markkaa. Vuonna 1938 valtio osoitti rahaa avustuksiin 9,8 miljoonaa markkaa.[89] Samaisena vuonna Kansainliittoon kuuluneista maista jo viidessäkymmenessä oli järjestetty lailla rahallinen äitiysavustus.[90]

Neuvolat

Lasten neuvolatoiminta oli ja on luonteeltaan ennaltaehkäisevää terveydenhoitoa. Neuvoloiden syntyhistoria voidaan ajoittaa vuosisadan alkuun, jolloin Maitopisarayhdistys aloitti toimintansa Helsingissä (1904). Toimintamuotonsa yhdistys otti suoraan Ruotsista, minne se oli omaksuttu Ranskasta.[91] Helsingin jälkeen perustettiin neuvonta-

---

89 Valtion lahja Suomen äideille. Äitiysavustustoiminta 10-vuotias. 1948. Sos.min. väestötoimiston arkisto, kansio Hb 1. KA.

90 ILO, Studies and reports I/4 1939, s. 29.

91 Vuonna 1894 Pariisiin oli perustettu ensimmäinen Maitopisara-yhdistys ja vuonna 1901 Tukholmaan. Maitopisarayhdistys 1905-55. Kirj. Per Forsell ja Anni Fagerström. 1955, s. 1-3; Maitopisarayhdistys ry 1904-29. 1930, s. 3-4; Helsingin Maitopisarayhdistyksen johtokunnan vuosikertomus 1905. HKA.

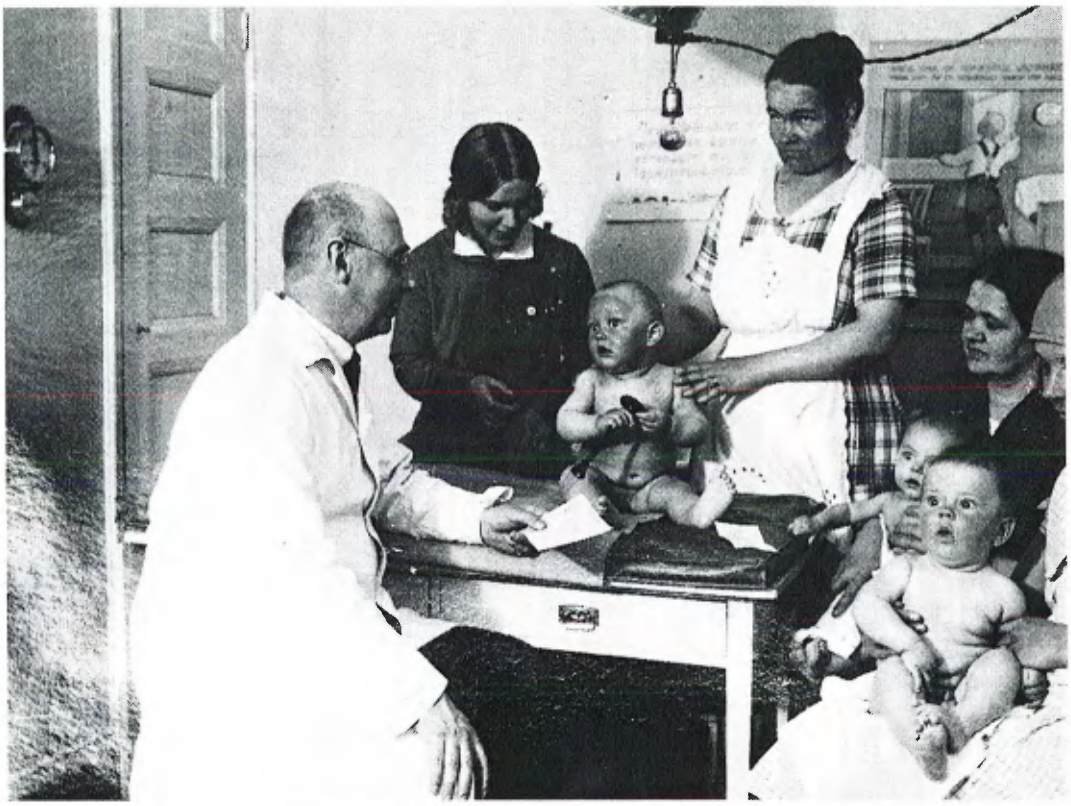

Neuvoloiden syntyhistoria voidaan ajoittaa vuosisadan alkuun, kun ulkomaisen mallin mukaan Helsinkiin perustettiin vuonna 1904 Maitopisarayhdistys jakamaan maitoa vauvaikäisille. Myös muihin suurempiin kaupunkeihin perustettiin vastaavia yhdistyksiä. Mannerheimin Lastensuojeluliitto avasi ensimmäisen "pienten lasten huoltolan" vuonna 1922. Kuvassa helsinkiläisen neuvolan hyväkuntoisia asiakkaita tarkastuskäynnillä 1920-luvulla. Kuva: Museovirasto.

asemia Viipuriin, Tampereelle, Mikkeliin ja seitsemälletoista muulle paikkakunnalle. Aluksi yhdistysten tehtävänä oli maidon ja maitoseosten jakelu, mutta toiminta laajeni pian yleisemmäksi lasten terveyttä ja terveydenhoitoa koskevaksi neuvonnaksi. Neuvolatoiminnan laajenemisella on katsottu olleen vaikutusta imeväiskuolleisuuden laskuun Suomessa.[92] Alkuaikojen työmuotoihin kuuluivat myös hoitajien kotikäynnit, jolloin köyhät äidit saivat lainata vaatteita vauvoilleen sekä käytännön neuvoja.[93] Mannerheimin Lastensuojeluliitto avasi oman "pienten lasten huoltolan" Lastenlinnan yhteyteen vuonna 1922. Neuvonta-asemien määrä oli vuonna 1930 jo 74, joista 41 oli maaseudulla. Lastenneuvoloita oli heti sodan jälkeen kaikkiaan 1 460. Myös äitiysneuvoloiden määrä kasvoi, ollen vuonna 1939 133. Neuvonta-asemat olivat suurimmalta osin yksityisiä. Kuudestakymmenestä (1929) neuvolasta oli yksityisten ylläpitämiä 57 ja vain kolme kunnallista.[94] Lakisääteistä lastenneuvolatoimintaa on ollut vuodesta 1944, jolloin kuntia velvoitettiin pitämään yllä ja perustamaan äitiys-

92 Turpeinen 1987, s. 395-398.

93 Helsingin Maitopisarayhdistyksen johtokunnan vuosikertomukset 1905-1940. HKA.

94 Lasten terveydenhuollosta Suomessa 1957, s. 11-16; Kuusi 1931 I, s. 1016-1017.

ja lastenneuvoloita. Vuoden 1945 jälkeen on lastenneuvoloiden piirissä ollut suuri osa syntyneestä ikäluokasta.[95]

3. Työttömyyden ja vanhuuden turvat

Kolmannen näkökulman tutkittavan ajanjakson yhteiskunnalliseen sääntelyyn antaa työttömyyteen ja vanhuuden turvaan liittyvät ratkaisut. Olipa työttömyys kausiluonteista tai suhdanteiden aiheuttamaa, naisten ja heidän perheidensä oli 1900-luvun alkupuoliskolla selviydyttävä siitä miten parhaaksi näkivät - osa lähetti lapsensa maalle sukulaisten hoiviin, osa otti alivuokralaisia ja osa panttasi kalustonsa, kuten tapaustutkimuksen Martta Salmela. Työttömyys oli yksilön ongelma, jonka ratkaisemisessa auttoi korkeintaan köyhäinapu. Tilanne alkoi kuitenkin muuttua sotienvälisellä kaudella yhteiskunnan otettua enemmän vastuuta kansalaisista heidän ollessaan työttöminä. Ensimmäinen laajempaa yhteiskunnallista huomiota saanut työttömyyskausi oli vuosina 1917-19, jolloin linnoitustöistä vapautuneet jäivät työttömiksi ja talous oli muutenkin murroksessa. Jorma Kalelan mukaan työttömyys nousi tärkeäksi asiaksi vasemmistoenemmistöisessä eduskunnassa juuri siinä vaiheessa, jolloin valtalaki oli tulossa ratkaisevaan käsittelyyn.[96] Työttömyyden korostaminen ei siis johtunut pelkästään työttömien määrästä, vaan siihen liittyi poliittisia tarkoitusperiä. Seuraava laaja työttömyydenkausi oli vuosien 1929-32 laman ja oikeistosuuntauksen aikana.[97]

Työttömyyden lieventäminen oli ennen toista maailmansotaa ensisijaisesti kuntien tehtävä. Valtion osuus rajoittui suhteellisen vähäisten avustusten antamiseen kunnille. Valtion järjestämät hätäaputyöt, lähinnä tietyöt, oli leimallisesti kohdistettu katovuosien seurausten lieventämiseen. Vuosisadan alussa alettiin laatia suunnitelmallisemmin toimenpide-ehdotuksia, joilla myös toistuvien työttömyyskausien uhat saataisiin minimoitua. Valtio alkoi säännellä työttömyyttä asettamalla Työttömyyskeskustoimikunnan (1917-20), jonka tehtävä oli kerätä tietoa työttömien määrästä, järjestää yleisiä töitä ja seurata talouden kehitystä. Sittemmin Taloudellinen neuvottelukunta (1921) ja Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön alainen neuvottelukunta (1922-25) suunnittelivat työttömyystöiden järjestelyä. Vuonna 1925 nimettiin uusi Työttömyyskeskustoimikunta asian valmistelua varten.

---

95 Mustonen - Suominen - Suonoja 1976, s. 46-47.

96 Kalela 1989, s. 64.

97 Kahra 1938, s. 5; Haatainen 1992, s. 237-242.

Samana vuonna valtion menoarvioon osoitettiin ensimmäisen kerran erityinen työttömyysmääräraha.[98]

Vapaaehtoisuuteen perustuvien työttömyyskassojen syntyhistoria ajoittuu, kuten sairas- ja vanhuusapukassojenkin, 1800-luvun lopulle, jolloin työväenyhdistysten ammattiosastot perustivat apukassoja tai apurenkaita jäsentensä turvaksi. Kassojen ammattiyhdistysliikekytkentä säilyi vahvana 1920-luvulla. Valtion varoja saaneita työttömyyskassoja oli vuonna 1920 neljä ja vuonna 1928 yhdeksän.[99]

Työttömien määrä vaihteli vuodenaikojen ja teollisuudenalojen mukaan huomattavasti vielä 1930-luvun lopullakin. Esimerkiksi Fazerin karamellitehtaassa väki vaihteli vuodenaikojen mukaan seuraavasti (1938):

	Naisia	Miehiä	Yhteensä
Tammikuu	491	118	609
Huhtikuu	527	139	666
Heinäkuu	515	140	655
Lokakuu	725	167	892

Kesäkautena ja sydäntalvella väkeä pidettiin vähemmän töissä kuin keväällä ja syksyllä, mikä siirsi työvoimaa kesäisin maataloustöihin ja talvisin työttömyysjonoihin.[100]

Tutkittavana ajanjaksona oli työttömyyskortistojen mukaan eniten työttömiä helmikuussa 1932, jolloin kortistoitiin 91 778 henkeä. Valtakunnalliset tilastot työttömistä alkavat vuodesta 1929, jolloin säädettiin, että kuntien oli pidettävä kortistoa kaikista yhteiskunnan avun tarpeessa olevista työttömistä. Työttömiksi tilastoitiin sekä ilman työtä olleet että varatöihin sijoitetut. Kortistoista näkyvät kuitenkin vain avunhakijat, eivät kaikki työttömät. Vuoden 1931 työttömyyskomitea arvioikin työttömien todellisen määrän olleen 110 000-120 000 henkeä. Työttömyysaste maassa oli runsaat kahdeksan prosenttia.[101]

Naisten osuus työnhakijoista vaihteli paikkakunnittain. Työttömyystilanne vaikeutui vuoden 1929-32 laman aikana kaupungeissa myöhemmin kuin maaseudulla. Ajankohtana, jolloin työttömyyden huippu oli maaseudulla ohi, nousivat kaupunkien työttömyysluvut.[102] Hel-

98 Työttömyyskomitean mietintö 1932:2, s. 17-19.

99 Suomessa tapaturmavakuutus säädettiin vuonna 1895, työttömyysvakuutus 1917, vanhuusvakuutus 1937 ja sairausvakuutus vuonna 1963. Jaakkola 1994, s. 105; Kuusi 1931 I, s. 806.

100 Työtauluja yrityksittäin, Karl Fazer Oy 1938. TKK.

101 Hjerppe 1990, s. 91; Kalela 1989, s. 23.

102 Kahra 1938, s. 7.

singissä naisten osuus rekisteröidyistä työnhakijoista vaihteli seuraavasti:

1920	62 %
1925	64
1930	48
1935	40
1940	46

Vuosisadan vaihteesta naisten osuus monikertaistui: vuonna 1903 naisten osuus työnhakijoista oli ollut 20 prosenttia.[103] Tarkasteltaessa naisten perhesuhteita havaitaan, että lamakautena perheellisten naisten osuus kasvoi ja perheettömien laski:[104]

Taulukko 11: Helsingin työvoimatoimiston työnhakijat sukupuolen ja siviilisäädyn mukaan vuosina 1928-35, %

	Naisia			Miehiä			Yhteensä	
	Perh.	Yksin.	Yht.	Perh.	Yksin.	Yht.	Perh.	Yksin.
1928	13	87	65	30	71	35	20	80
1929	16	84	58	40	60	42	28	72
1930	19	81	48	46	54	52	35	65
1931	20	80	43	44	56	58	35	65
1932	27	73	37	45	56	63	38	62
1933	27	73	39	46	58	61	40	60
1934	24	76	40	47	53	60	39	61
1935	16	84	40	49	52	60	37	63

Lähde: Kertomukset Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1920-40.

Esitetystä taulukosta voi tehdä kaksi havaintoa. Perheellisten osuus kasvoi etenkin vuosina 1932-33 ja perheettömien laski. Lamakautena vaimojen oli pakko hakeutua töihin miesten työttömyyden kasvaessa, olojen normalisoiduttua he jäivät useimmissa tapauksissa kotiin. Toisaalta naimattomien osuuden väheneminen selittyy laman takia kiristyneellä käytännöllä: naimattomat eivät päässeet rekistereihin ja tuen piiriin, kun jaettavista varoista ei riittänyt kaikille. Toinen havainto koskee sukupuolenmukaista jakautumista. Vielä vuonna 1928 työnhakijoista oli naisia 65 prosenttia, vuonna 1935 osuus oli laskenut 40 prosenttiin. Yhä useampi työnhakija ns. normaaliaikana oli mies. Osittain naisten osuuden väheneminen voidaan selittää työtilaisuuk-

103 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1902, s. 243.

104 Helsingin kaupungin työnvälitystoimiston työnhakijat 1920-40. Kertomukset Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1920-40.

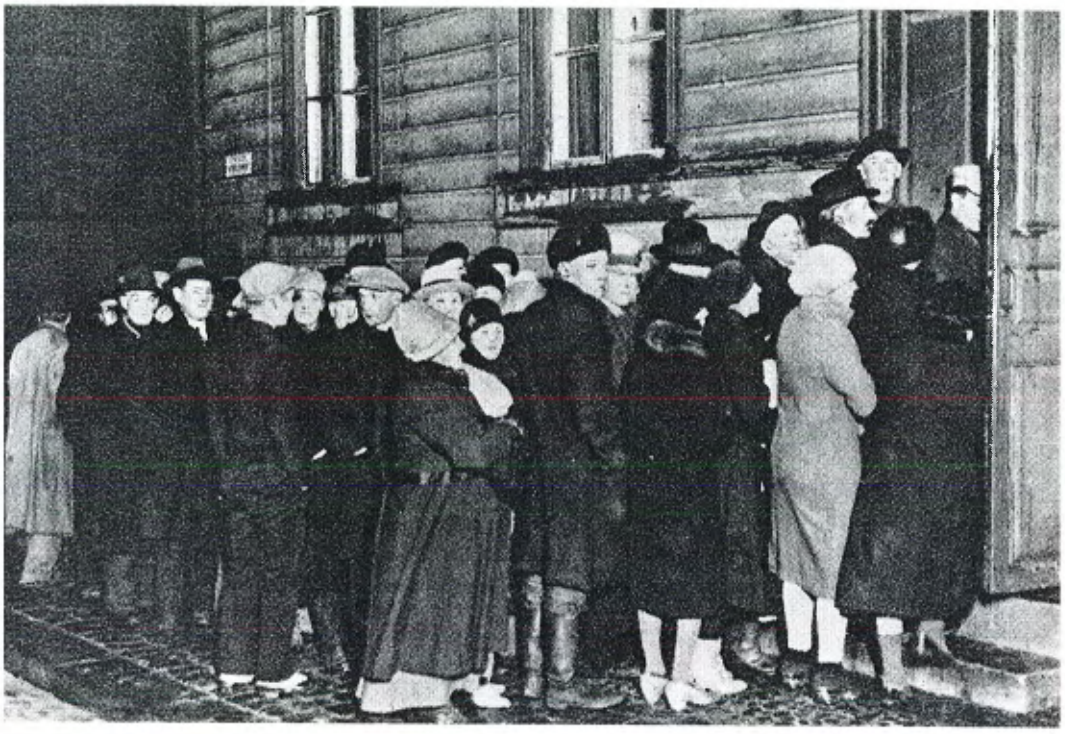

Työttömyys oli vuosisadan alkupuolella yksilön ongelma, josta hän selvisi miten parhaiten taisi. Panttikonttorit, lasten lähettäminen maalle ja alivuokralaiset kuuluivat olennaisena osana työläisperheiden selviytymisstrategiaan. Vaikka valtion rooli korostui sotienvälisellä kaudella myös työttömyyden sääntelyssä, oli yksityisellä hyväntekeväisyydellä vielä tärkeä roolinsa. Kuvassa jonotetaan Helsingin NMKY:n hätäapuasemalle Vuorikatu 17:ssä. Kuva julkaistiin Suomen Kuvalehdessä 6/1932. Kuva: Museovirasto.

sien runsaudella, osittain naisten parantuneilla taloudellisilla mahdollisuuksilla jäädä kotiin.

Eurooppalaisesta näkökulmasta suuri lama kosketti enemmän miehiä kuin naisia. Maittain tilanne toki vaihteli. Isossa-Britanniassa ja Hollannissa, missä oli jo 1920-luvulla luotu säännöksiä aviovaimojen työkiellosta, työttömien naisten määrä pysyi alhaisempana kuin esimerkiksi Itävallassa, Ranskassa tai Saksassa, missä vaimojen työrajoitukset säädettiin vuosina 1933-34. Vuonna 1934 työttömien naisten osuus oli Isossa-Britanniassa 16 prosenttia ja Itävallassa 26 prosenttia. Se, että lama kosketti miehiä enemmän johtui työalasta eikä niinkään siitä, että naiset valtasivat miesten työpaikat. Naiset työskentelivät enemmän kotimarkkinateollisuudessa ja miehet suhdanneherkässä vientiteollisuudessa.[105]

Avustukset

Työttömän tuli täyttää tiukat ehdot ennen kuin häntä tuettiin yhteiskunnallisilla varoilla. Periaate oli, että avustus oli "äärimmäinen hätäkeino". Avustusta ei esimerkiksi suostuttu antamaan nuorille, juuri työelämään tulleille naisille, koska ilmaisen rahan arveltiin rappeut-

105 Fuss 1935, s. 464-468.

tavan nopeasti työmoraalin. Rahan asemasta työttömille tuli ensisijaisesti tarjota kursseja ja työtupatoimintaa. Nuoret, alle 21-vuotiaat, eivät samasta syystä saaneet lainkaan raha-avustusta, elleivät he olleet huoltovelvollisia.[106]

Saadakseen avustuksen työnhakijan tuli olla a) työkykyinen ja työhaluinen ja ilman omaa syytä työtön, b) niin heikossa taloudellisessa asemassa, että hänelle työttömyyden vuoksi oli annettava yhteiskunnan tukea, c) avun tarpeessa työttömyyden tähden, jota oli jatkunut vähintään kuusi päivää sen jälkeen, kun asianomainen oli hakenut kunnan työnvälitystoimistosta työtä tai ilmoittautunut työttömyyslautakunnalle, mutta ei ollut saanut työtä.[107]

Vaimojen osalta tilanne oli sikäli ongelmallinen, että varsinkin poikkeusaikoina heitä tarvittiin työelämään, mutta "kun työtä on vähän, on suotavaa, että he vetäytyvät pois määrätyn alan työmarkkinoilta, koska yleinen intressi ei enää vaadi heidän työtään."[108]

Helsingissä avustusta jaettiin vain helsinkiläisille. Mikäli hakijalla ei ollut kotipaikkaoikeutta, hänet passitettiin kotikuntaansa. Osa osoitettiin köyhäinhoidon piiriin ja osa todettiin ei-varattomiksi. Osa jäi ilman, koska varat loppuivat. Myöskään huonoa elämää viettävät (juopot, prostituoidut, työmaarettelöijät) eivät päässeet työttömyysavustuksen piiriin. Kevätkaudella 1930 avustuksia jaettiin ennätysmäärä eli 4 140 henkilölle yhteensä 8 400 markkaa. Eniten jaettiin varoja maaliskuussa ja vähiten toukokuussa. Avustusten keskimääräinen suuruus perheellisille oli 600 markkaa, lapsettomille perheille 460 markkaa. Huomattava ero oli perheettömien miesten ja naisten saamissa avustusmäärissä: edelliset saivat 250 markkaa, jälkimmäiset 170 markkaa. Avustusten suuruuden kriteerinä oli aikaisempi palkkataso, joten naiset saivat avustusta vähemmän kuin miehet.[109]

Sekä työtupiin että ammattikursseille valittiin etupäässä huoltovelvollisia naisia. Tilanne oli sama kaupungin vuokra-avustusten jaossa. Niitä annettiin pääasiassa ilman muita avustustuksia jääneille työttömille. Ensimmäisenä jakolistalla olivat lesket ja naiset, joilla oli alaikäisiä lapsia. Seuraavalla sijalla olivat yksinhuoltajaäidit ja perheelliset miehet. Vaimoille, joilla oli aviomies, annettiin avustusta tapauskohtaisesti. Perheettömiä miehiä ei avustettu aluksi lainkaan.[110] Avustusta myönnettiin esimerkiksi 43-vuotiaalle äidille, jonka kaksi vanhempaa

---

106 Naistyöttömyyskomitean mietintö 1941:1, s. 29.

107 Työttömyyskomitean mietintö 1932: 2, s. 21.

108 Naistyöttömyyskomitean mietintö 1941:1, s. 33.

109 Työttömyystilastoa 1.1.-31.5.1930. Työttömyysavustuskomitean arkisto. HKA.

110 Vuokra-avustuksia jakamaan asetetun komitean pöytäkirja 12.3.1927. Työttömyysavustuskomitean arkisto. HKA.

lasta olivat isoäidin luona maalla hoidossa ja nuorin asui äitinsä kanssa. Sen sijaan kuukauden työttömänä ollut vaimo, jolla oli kaksi lasta ja mies vaimon ilmoituksen mukaan pakkotyössä, ei saanut 500 markan vuokramenoihinsa avustusta. Köyhäinhoitolautakunnan lausunnon mukaan vaimo ei ollut koskaan aikaisemmin pyytänyt avustusta eikä mies tiettävästi ollut työlaitoksella.[111] Mies saattoi menettää avustuksen, jos kävi ilmi, että vaimolla oli mahdollisuus kotiansioon kuten ompelutyöhön.[112]

Työttömyysavustus annettiin pääasiassa luontaistuotteina, ruokana ja polttopuina. Vain vuokra-avustus annettiin rahana. Työttömien määrän lisääntyessä kontrolli tiukkeni ja käytäntö tuli byrokraattisemmaksi. Avustuksen hakija toimitti hakemuksen työttömyyskomitean kansliaan, josta se siirrettiin köyhäinhoitolautakunnan asiakirjojen kanssa kodissakävijöille. Kodissakävijöiden "tutkimusten" jälkeen asiakirjat palautettiin komitean kansliaan, jossa laadittiin esittelylistat. Avustuksen saajan tuli itse hakea saamansa tavarat: kengät kenkätehtaasta, vaateavustus työtupien myymälästä ja ruoka kaupungin keskuskeittiöstä. Vuokra-avustuksen toimittivat kanslian diakonissat ja vahtimestarit avunsaajalle kuittausta vastaan. Kontrollin vuoksi ruokaliput ja -kupongit leimattiin muutaman viikon määräajaksi.[113] Muistelmissa avustusten anomista ja hakemista pidettiin nöyryyttävänä ja oli tapauksia, joissa lapset saivat hakea tavarat.[114]

Vakuutukset

Kun tarkastellaan työttömyys- ja vanhuusvakuutusten maksamista, havaitaan maksukohtelussa erilaisuutta sekä sukupuolen että aviollisen statuksen perusteella. Naisten, jotka olivat harvemmin vakuutettuja kuin miehet, suhde perheeseensä määriteltiin toisella tavalla kuin miesten. Erilaisuus lähti olettamuksesta, että mies elätti perheen ja toisaalta siitä, että naisten kuolleisuuden ja sairastuvuuden katsottiin olevan suuremman kuin miesten. Myös ikä, maksukyvyn arvioiminen ja riskialttius terveydellisille ongelmille korostivat vakuutusmaksukäytäntöjen erilaisuutta. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että vakuutettu aviomies tai isä kaikissa tapauksissa katsottiin perheenelättäjäksi, sen sijaan vakuutettu vaimo katsottiin perheenelättäjäksi vain, jos hänen

---

111 Luettelo avustettavista 6.2.1925 ja vuokra-avustuksia jakamaan asetetun komitean pöytäkirja 12.3.1927. Työttömyysavustuskomitean arkisto. HKA.

112 Helsingin kaupungin työttömyyskomitean pöytäkirja 21.4.1931. Työttömyysavustuskomitean arkisto. HKA.

113 Helsingin kaupungin työttömyyskomitean pöytäkirja 5.3.1931. Työttömyysavustuskomitean arkisto. HKA.

114 Esim. Piela 1992, s. 33; Salmela-Järvinen 1966 a, s. 149-150.

miehensä oli työkyvytön ja vakuutettu äiti vain, jos hän oli leski. Kun korvaukset maksettiin oletetun perheenelättäjän roolin mukaisesti, jäivät naisten korvaukset aina alhaisemmiksi kuin miesten. Näin ollen, mikäli perheen äiti kuoli, eivät mies ja lapset saaneet välttämättä mistään korvauksia. Sen sijaan, jos perheen isä kuoli, korvauksia maksettiin. Työttömyys- ja sairausvakuutuksessa tilanne oli samanlainen. Naistyöläisen sairastuttua tai loukkaannuttua työssään sai hän huomattavasti pienemmän korvauksen kuin miespuolinen työtoverinsa. Sen sijaan hänen maksunsa olivat vain vähän alhaisemmat kuin miespuolisen työtoverin.

Sukupuolen lisäksi vapaaehtoisuuteen perustuneet vakuutusjärjestelmät kohtelivat useissa läntisissä maissa naimattomia ja naimisissa olleita epätasa-arvoisesti. Naimattomat osallistuivat maksuihin samassa määrin kuin perheelliset, mutta hyötyivät korvauksista selvästi vähemmän. Poikkeuksiakin oli, Isossa-Britanniassa, missä vakuutusjärjestelmä oli vanhoillisempi kuin Pohjoismaissa tai Saksassa, aviovaimot saivat pienemmät korvaukset kuin naimattomat, koska heidän sairastavuutensa katsottiin korkeammaksi eli peruste oli sama, mitä käytettiin miesten ja naisten välillä. Pakolliset vakuutukset eivät sen sijaan tehneet yleensä eroa sukupuolen mukaan.[115]

Naistöiden Keskustoimisto

Naisten keskuudessa ilmeni tavallista laajempaa työttömyyttä kansalaissodan, vuosien 1929-32 laman ja vuoden 1940 aikana. Kunakin aikana järjestettiin yhteiskunnan toimesta erityinen toimikunta pohtimaan ja ratkaisemaan ongelmaa. Naistöiden Keskustoimisto perustettiin Kulkulaitosten ja yleisten töiden toimituskunnan toimesta ja Työttömyyskeskuskomitean esityksestä heinäkuussa 1918. Keskustoimisto oli sosiaalihallituksen alainen ja sen valvonnassa. Siihen kuului kolme jäsentä, joista kaksi nimitti Työttömyyskeskustoimikunta ja yhden sosiaalihallitus. Sittemmin toimisto siirrettiin sosiaaliministeriön alaisuuteen.

Johtosääntönsä mukaan Keskustoimiston tehtäviin kuului 1) Seurata työttömyyden oireita ja ilmiöitä maan naistyöläisten keskuudessa ja pitää tilastoa eri paikkakuntien työttömistä naisista. 2) Tehdä aloitteita valtion, kuntien ja yksityisten toimenpiteiksi työmahdollisuuksien hankkimista varten työttömille naisille ja näiden toimenpiteiden edelleen kehittämiseksi. 3) Johtaa ja valvoa valtion puolesta työttömille naisille järjestettäviä töitä. 4) Yhdessä sosiaalihallituksen työnvälitysosaston kanssa välittää naistyövoimaa maanviljelijöille ja muille

115 ILO, Studies and Reports I/4 1939, s. 417-427.

työvoimaa tarvitseville. 5) Edistää marjojen, sienien ja pihkan keräämistä.[116]

Naistöiden Keskuskomitea lähetti kansalaissodan jälkeen kyselykaavakkeet eri teollisuusyrityksille kartoittaakseen naisille avautuvia paikkoja. Suuri osa vastanneista yrityksistä valitti raaka-aineen puutetta, mikä oli johtanut irtisanomisiin. Kutomatehtaissa palkattavien naisten kouluttamiseen suhtauduttiin myönteisesti kunhan raaka-ainetilanne helpottuisi. Kone ja Siltarakennus Oy:n konepaja oli valmis palkkaamaan muutamia naisia maatalouskoneiden ja separaattoreiden valmistukseen tai muihin metalliverstaan töihin. Toinen mekaaninen työpaja sen sijaan ilmoitti, etteivät he voineet palkata naisia, koska työ oli "niin vaihtelevaa" ja sisälsi myös ulkotöitä. Merkittävää on, että eräät työnantajat katsoivat velvollisuudekseen ottaa töihin ensisijaisesti sellaisia naisia, joiden miehet tai isät olivat olleet yrityksen palveluksessa ennen kansalaissotaa tai naisia, jotka elättivät itsensä.[117] Yleisesti ottaen työnantajat suhtautuivat kielteisesti naisten siirtymiseen toisilta paikkakunnilta - kussakin kunnassa oli työttömiä naisia yllin kyllin tarjolla.

Työttömyystyöt

Naistöiden Keskustoimisto toimeenpani vuonna 1920 kyselyn, jossa tiedusteltiin 21 työnvälitystoimistolta vuosien 1918-20 töistä. Töitä oli järjestetty työttömille naisille:[118]

	1918	1919	1919-20	1920	1918-20
Helsinki	590	545		580	
Porvoo	60				
Turku	1321	414		141	
Pori	120	35		22	
Hämeenlinna	35				
Lahti			192		
Kotka			60		
Viipuri	396	400		135	
Lappeenranta		44		79	
Kuopio					
Vaasa	492	112		9	
Oulu					300
Yhteensä	3 014	1 550	252	966	300

116 Naistöiden Keskustoimiston ohjesääntö. KA.

117 Ks. August Ekelöf Ab, Porvoo ja Fiskars Ab. Naistöiden Keskustoimiston arkisto. KA.

118 SA 1920, s. 268-271.

Suurin osa työllistetyistä naisista oli tehdas- ja ulkotyöläisiä tai "vaimoja ja leskiä", jotka luokiteltiin ammattitaidottomiksi. Sen sijaan käsityöläisiä ja palvelijoita oli vähän, heidän työtilanteensa oli suhteellisen hyvä.

Naisten työttömyystöihin kuuluivat käsityöt, kuten ompelu, kudonta ja kehruu, pesulatyöt, puutarhatyöt, maantasoitus ynnä muut ulkotyöt sekä erilaiset kevät- ja metsätyöt.[119]

Hätäaputöitä työtuvissa

Naisten työtupatoiminta sai alkunsa Helsingissä vuonna 1913, jolloin kaupunginvaltuusto asetti hätäapukomitean suunnittelemaan toimenpiteitä etenkin naisten työttömyyden lieventämiseksi. Vuoden 1915 alusta vuoden 1929 loppuun hätäapukomitea oli niiden hätäaputöiden valvoja ja rahoittaja, joiden varsinaisena toimeenpanevana elimenä oli eri naisjärjestöjen edustajista kokoonpantu komitea.

Hätäapukomitea rahoitti ja valvoi myös sotavuosina toimineita työttömyyskomitean työtupia. Vuoden 1920 alusta siirrettiin naisjärjestöjen työtuvat hätäapukomitean johtoon. Komitea lakkautettiin kesäkuussa 1922. Sen jälkeen työtupien toiminnan jatkaminen annettiin aluksi rahatoimikamarin ja vuodesta 1931 kaupunginhallituksen alaiselle naisten työtuvan johtokunnalle. Naisten työtupa toimi väliaikaisena, kunnes se vakinaistettiin vuoden 1939 alusta osaksi huoltolautakunnan työtupia. Tapahtunut siirto muutti myös naisten työtuvan siihenastisen luonteen.[120]

Naisten työtupatoiminnalla oli pitkät perinteet myös yksityisen hyväntekeväisyyden ja siveellisen työn piirissä. Pelastaakseen nuoria työttömiä naisia joutumasta huonoille teille, porvarilliset naisjärjestöt perustivat Helsinkiin ja Viipuriin vuosina 1914-15 työkodit, joiden tarkoituksena oli teettää ompelutyötä ja antaa ompeluoppia. Aluksi tuvat toimivat hyväntekijöiden avustuksella, myöhemmin ne alkoivat saada valtion ja kuntien apua. Työväenjärjestöt ajoivat yksityisten ja kontrolloimattomien tupien siirtämistä kuntien huoleksi ja kehitys johtikin yksityisten tupien kunnallistamiseen.[121]

---

119 Kahra 1938, s. 44.

120 Helsingin kaupungin kunnalliskertomus 1938, s. 265.

121 "Naisten työkodit". Työväen Kalenteri 1934, s. 73-79.

Naisten työtupatoiminnalla on pitkät perinteet yksityisen hyväntekeväisyyden ja siveellisen työn piirissä 1800-luvulta. Valtio ja kunnat alkoivat ottaa vastuuta naistyön järjestämisestä suunnitelmallisemmin 1910-luvulla. Mm. Helsinkiin perustettiin naisten työtupa vuonna 1913. Suurten lamavuosien aikana 1920-30-luvun vaihteessa painopiste muuttui nopeasti työtuvista ammattikursseihin. Kuvassa Mikkelin kaupungin työttömyystoimikunnan naisten työtupa työväenyhdistyksen Rauhanniemen huvilassa 1920-luvulla. Kuva: Työväen Arkisto.

Taulukko 12: Valtion avustukset työkodeille ja ammattikursseille vuosina 1926 ja 1932, mk

	1926	%	1932	%
Työkodit	405 000	84	1 571 800	39
Ammattikurssit	77 250	16	2 431 400	61
Yhteensä	482 250	100	4 003 200	100

Lähde: Työväen Kalenteri 1934, s. 73-79.

Avustusten kasvu oli huomattavan suuri. Toisaalta se kertoo naisten työttömyyden noususta ja avuntarpeen kasvusta sekä yhteiskunnan parantuneista mahdollisuuksista lieventää työttömyyttä. Toisaalta luettelosta nähdään huomattava painopisteen muutos työkotien tukemisesta (-45 %-yksikköä) ammattikurssien tukemiseen (+45 %-yksikköä). Muutos kurssitoimintaan tapahtui huomattavan lyhyen ajanjakson aikana.

Naisten työtupatoimintaa pidettiin saatujen kokemusten perusteella useimmiten "puhtaasti tuottamattomana käsityönä", päinvastoin kuin miehille järjestettyjä töitä. Miehille tarjottiin katujen ja teiden raivaamista sekä metsätöitä. Myönteisiäkin esimerkkejä työtupatoiminnan onnistumisesta löytyi: Oulun kaupungin työtuvissa erikoistuttiin karvalankamattojen kutomiseen, josta tuli aluksi varsin tuottoisaa.

Myöhemmin 1920-luvulla koko maassa laajeneva mattoteollisuus surkastutti hyvän liikeyrityksen.

Vuoden 1930 naistyöttömyyttä käsitellyt komitea ehdottikin suoraan, että raha-avustukset olisivat sekä yhteiskunnan että yksilöiden kannalta halvin ratkaisu ongelmiin. Kun yleisenä periaatteena kuitenkin oli, ettei avustusta saanut antaa ilman työtä, velvoitettiin työttömät naiset osallistumaan ammattikursseille.[122] Kuten edellä esitetystä taulukosta nähdään, ammattikurssien saama avustus kasvoikin huomattavasti verrattuna työtupatoiminnan avustukseen. Ammattikursseille pääsy ei kuitenkaan ollut ilmoittautumiskysymys. Kevätkaudella 1930 Helsingin kaupungin järjestämille ammattikursseille ilmoittautui 210 naista, joista hyväksyttiin 50 perheellistä ja vain kuusi perheetöntä naista.[123] Ammattikurssien ajatus perustui aluksi havaintoon siitä, että taloustoimen alalla oli vielä puutetta työvoimasta, mutta ammattitaitoista väkeä ei ollut saatavissa. Kurssien suosio väheni kuitenkin suhteellisen pian, kun niille alettiin sijoittaa työttömiä puolipakolla ja niiden vaikutus työllisyyteen jäi vähäiseksi.[124]

Työtuvissa ja hätäaputöissä maksettu palkka oli noin viisitoista prosenttia alhaisempi kuin vapaiden työmarkkinoiden palkka. Tällä tavoin varmistettiin työntekijöiden halu hakeutua muihin töihin tilanteen korjaantuessa. Alennettu palkka ei koskenut kuitenkaan välttämättömiä erikoistyöntekijöitä. Siirtotyömaille lähetetyille perheellisille annettiin perhelisiä ja joissain tapauksissa myös paikallislisää sekä maksettiin heidän matkansa. Parakkiasumisensa he sen sijaan saivat maksaa itse, samoin kuin ruokansa. Suurimmilla siirtotyömailla oli kunnan puolesta "yhdysupseeri" valvomassa työmaan rauhallisuutta.[125] Naisia lähetettiin harvemmin siirtotyömaille, sen sijaan niille hakeutui naisia vapaaehtoisesti ruokalan- ja kahvilanpitäjiksi.

Työtupien ja kurssien palkat vaihtelivat paikkakunnittain. Helsingissä korkeinta päiväpalkkaa maksettiin Huoltolautakunnan työtuvissa (39 markkaa) ja alinta Liiketyöntekijöiden ammattikursseilla (20 markkaa). Turussa, Kemissä tai Kotkassa maksetut palkat olivat pienempiä kuin Helsingissä, joka kuuluikin korkeimpaan kalleusluokkaan.[126] Kansalaissodan jälkeen työt olivat pääasiassa urakkatöitä, sittemmin siirryttiin maksamaan tuntipalkkaa ja joka tapauksessa vähintään mi-

---

122 Työttömyyskomitean väliaikainen ehdotus naistyöttömyyden seurausten lieventämiseksi. Komiteamietintö 1930:3, s. 3-12.

123 Työttömyysavustustilastoa 1.1.-31.5.1930. Työttömyysavustuskomitean arkisto. HKA.

124 Siipi 1962, s. 207-208.

125 Kahra 1938, s. 32-38.

126 Naistyöttömyyskomitean mietintö 1941:1, s. 47.

nimipäivärahaa. Urakkatyössä kunkin ansiotaso riippui tekijän taitavuudesta ja ahkeruudesta. Vanhat naiset jäivät niissä niin alhaisille ansioille, että heitä siirrettiin köyhäinhoidon piiriin.[127]

Työnvälitys

Uusittu valtion kontrolloima työnvälitysjärjestelmä tuli voimaan vuonna 1936. Järjestelmä selkiytti siihenastista yksityisten henkilöiden ja yhdistysten sekä kunnallisten työvälitystoimistojen hajanaista ja monenkirjavaa verkkoa, joka oli muovautunut ammattikuntien työvälityksestä kohti kuntien välitystoimintaa.[128] Säätyvaltiopäivät olivat käsitelleet välitystoimistojen järjestämistä jo vuoden 1897 valtiopäivillä ja eduskunta vuoden 1908 valtiopäivillä. Maassa oli viimeksi mainittuna vuonna yksityisiä välitystoimistoja viidessä suurimmassa kaupungissa 68 ja yhdistysten hoitamia toimistoja 12. Helsingissä näistä oli 62. Kunnallisia työnvälitystoimistoja perustettiin suurimpiin kaupunkeihin vuodesta 1902 ja ne toimivat aluksi kausiluonteisesti. Vuoden 1917 työnvälitysasetuksen mukaan yksityiset henkilöt eivät enää voineet ammattimaisesti harjoittaa työnvälitystä. Se jätettiin ensisijassa kuntien ja luvanvaraisesti yhdistysten tehtäväksi. Samalla työnvälityksestä tuli ilmainen palvelumuoto. Kuntien kannalta tärkeä päätös oli vuoden 1926 laissa ja myöhemmässä valtioneuvoston päätöksessä määritelty valtionapu työnvälityksen järjestämiseksi ja ylläpitämiseksi.[129]

Naisten työnvälitys sai suurimmissa työvälitystoimistoissa omat osastonsa, joiden toiminta vilkastui kansalaissodan jälkeen. Huomattavaa on, että naisten työpaikkojen välitys oli suurempaa kuin miesten. Vuonna 1928 naisosastojen kautta työpaikkoja välitettiin 27 300 ja miesosastojen 19 900, näin siitä huolimatta, että miespuolisia työnhakijoita oli enemmän kuin naisia. Naisosaston toiminta oli erityisen vilkasta pääkaupungissa eli lähes 3/4 koko maan naisosastojen välityksistä tehtiin Helsingissä 1920-luvun lopulla. Runsaimmin naisia välitettiin taloustöihin.[130] Naisosasto jakaantui Helsingissä kolmeen jaostoon, kotiapulaisjaostoon, ravintola-, tehdas- ja ammattityöntekijäjaostoon sekä puhdistus- ja sekatyöläisjaostoon.

Merkittävää on, että työnvälitystoimistot palvelivat uutena työmuotona myös perheenemäntiä 1930-luvun lopulla. Vapaa-ajan lisään-

---

127 Helsingin kaupungin kunnalliskertomus 1921, s. 63-68.

128 Työttömyyskomitean mietintö 1932:2, s. 17.

129 Kalela 1989, s. 41-51; Tilastollista tietoa työnvälityksestä ks. Suomen Taloushistoria 3, s. 395, taulukko 12.1.

130 Kuusi 1931 I, s. 710.

tymisen ja sen viettämisen korostamisen myötä tarjottiin koteihin sidotuille äideille mahdollisuutta palkata ilta-apulaisia, jotta he pääsisivät vapaalle. Välitysmuoto nähtiin hyödylliseksi sekä kodeille että työtä vailla oleville taloustyöntekijöille.[131]

Uudistuva ammatillinen koulutus

"Ongelmana on naisten ammattitaidottomuus". Edellä esitetty lause toistuu 1910-30-luvulla naisten työtä koskevissa tutkimuksissa ja kirjoituksissa. Ammattitaidottomuus nähtiin keskeiseksi syyksi naisten aseman heikkouteen työelämässä ja työttömyyteen. Naisten lisääntyvä työssäkäynti ja toistuvat työttömyyskaudet kasvattivat paineita ammattikoulujärjestelmän systemaattiseen kehittämiseen.

Teollisuudessa työskennelleet naiset olivat yleensä vailla ammattikoulutusta. Uudet rasia-, savuketäyte-, karamellinkäärimis- ja kutomakoneet korvasivat suuren määrän ammattitaidottomia naisia. Usko ammattikoulutukseen eli kuitenkin vahvana. "Varsinaista ammattitaitoa ja pitempää opetusaikaa vaativat työalat joutuvat sentään harvoin tällaisten uudistusten alaiseksi, joten ammattiin todellakin koulutetut perheelliset naiset voivat aina olla varmoja toimeentulostaan".[132]

Ammattikoulujen perustaminen oli alkanut verkkaisesti 1800-luvun puolivälissä, vaikka käsityöammatteihin kouluttauduttiin yleisesti vielä 1800-luvun jälkipuoliskolla oppipoika-kisälli-teitse. Tätäkin on joskus pidetty suorastaan uusien työmenetelmien käyttöönoton jarruna, kun mestari opetti vanhat taitonsa ja traditionsa. Ammattikoulutuksen todellinen laajeneminen ajoittui vasta 1960-luvulle.[133]

Kautta tehdasteollisuuden varhaishistorian tuotantolaitokset kouluttivat työntekijänsä oppilasjärjestelmällä. Pitemmälle ehtineet opastivat tulokkaat työhönsä, josta maksettiin pienempi palkka, kunnes työnantaja tuli vakuuttuneeksi, että tulokas oli oppinut tekemään työnsä virheettömästi. Naiset alkoivat pyrkiä oppilaiksi enenevässä määrin 1920-luvun puolivälistä.

Oppilaiden asema vaihteli eri tehtailla. Turussa ulkomaalaisten johdossa olleissa silkkikutomoissa naisoppilaat tekivät töitä kuukausia ilman palkkaa tai palkasta vähennettiin kymmeniä markkoja kutomavirheiden takia.[134] Helsinkiläinen Elektriska Installations Ab otti naisia oppilaiksi ilman palkkaa kymmeneksi tunniksi päivässä. "Myöhem-

---

131 Helsingin kaupungin kunnalliskertomus 1938, s. 226-229.

132 Ammattientarkastuskertomus 1925, s. 29.

133 Hjerppe 1990, s. 92-95.

134 Ammattientarkastuskertomus 1934, s. 17.

min" naisille maksettiin 1,50 - 2 markkaa tunnilta. Samanaikaisesti uusikaupunkilainen räätäliliike maksoi kahdeksantuntisesta päivästä oppilailleen 30 markkaa viikko.[135]

Muutamilla tehtailla oli omat ammattikoulunsa. Vuoden 1927 työväenhuoltotiedustelun mukaan ammattikoulu oli kuudessa tehtaassa. Nokia Oy ja Suomen Gummitehdas Oy:n tyttöjen valmistava ammattikoulu aloitti lokakuussa 1925. Koulu työllisti kolme opettajaa ja kesti kaksi vuotta, jona aikana opiskeltiin tietoaineita, käsitöitä sekä talous- ja puutarhanoppia.[136] Koulu siirtyi Pohjois-Pirkkalan kunnan haltuun vuonna 1936 tehtaan johdon perustaessa Nokialle uuden poikien ammattikoulun.[137] Ammattikoulutuksen edistämiseksi ja järjestelmän yhdenmukaistamiseksi[138] perustettiin vuonna 1923 Ammattienedistämislaitos, jonka työmuodot perustuivat käsityömäiseen työhön. Sen perustamisrahaston pohjana oli Suomen työnantajaliittojen lahjoitus ja se toimi valtion ja kuntien avustuksella.

Oppisopimukset

Rappeutuvaa käsityötaitoa elvyttämään kehiteltiin oppisopimusmenettely, jolla oli juurensa elinkeinoasetuksessa (1879). Varsinainen oppisopimuslaki annettiin vuonna 1923 pitkällisen prosessin tuloksena.[139] Samalla perustettiin ammattioppilaslautakuntia valvomaan oppilaiden oloja paikallisella tasolla.

Oppisopimuksia tehtiin aluksi nihkeästi, lähes pakolla ja niitä vastustettiin niin työnantajien kuin työntekijöidenkin taholla.[140] 1920-luvulla oppisopimusten määrä kuitenkin kasvoi:

1924	286
1925	745
1926	1 076
1927	1 244

135 Helsingfors elektriska Installations Ab:n ja E. A. Koskisen Räätälinliikkeen vastaukset Naistöiden Keskustoimiston kyselyyn 1918. KA.

136 Ammattientarkastuskertomus 1925, s. 40-42.

137 Ammattientarkastuskertomus 1936, s. 28.

138 Käytännössä ammattikouluttautuminen oli varsin kirjavaa vuoden 1868 ammattikuntajärjestelmän romuttamisen jälkeen, jolloin kukin haki ammattioppinsa itselleen edullisimalla tavalla. Teollisuustöihin siirtyvät saivat oppinsa tehtaasta, joka rajoittui kuitenkin varsin kapeaan tiettyjen työsuoritusten opetteluun.

139 Ammattientarkastuskertomus 1924, s. 31.

140 Ammattientarkastuskertomus 1928, s. 24.

Oppisopimusten tekoon liittyi monia ongelmia. Yleensä sopimuksia ei tehty nuorten naisten kanssa. Esimerkiksi Helsingissä naisten kanssa tehtyjä oppisopimuksia oli runsaat kymmenen prosenttia vuonna 1925 ja viidennes vuonna 1938.[141] Kirjansitomoissa, missä oppiaika oli muita aloja pitempi, jätettiin nuorten naisten kanssa kirjalliset sopimukset tekemättä. Syyksi ilmoitettiin, että naiskirjansitojille ei yleensäkään opetettu kaikkia kirjansitomoissa esiintyviä töitä, eivätkä he näin ollen saaneet suorittaa oppilaskokeita. Vasta kokeissa menestyneiden kanssa tehtiin sopimukset. Oli myös yleistä, ettei naisille opetettu kultaustöitä. Taustalla oli selvä syrjintä. Ammattikunta haluttiin pysyttää miehisenä ja hyväpalkkaisena. Tätä järjestelmää tuki ainakin osa oppilaslautakunnista. Turun kaupungin ammattioppilaslautakunta ilmoitti eräälle kirjansitomon omistajalle, ettei sopimuksia tarvitse tehdä naisoppilaiden kanssa, koska nämä eivät kuitenkaan opi ammattia täydellisesti.[142]

Naisoppilaiden määrittäminen ammattitaidottomiksi vähensi heidän määräänsä myös kirjapainoalalla. Työnantajat pelkäsivät alan naistuvan liikaa. Monissa kirjapainoissa naiset toimivat vuosikaudet käsinlatojina, mutta koska heidät oli otettu töihin aputyöläisiksi, eivät he olleet oppineet ammattiin kuuluneita töitä eivätkä näin ollen saaneet myöskään tariffinmukaista palkkaa, vaikka tekivätkin kaikki käsinlatojille kuuluneet työt. Rahallisen menetyksen lisäksi tilanne oli sikäli ongelmallinen, että vaihtaessaan työpaikkaa he eivät voineet esiintyä koulutettuina latojina, vaan joutuivat jälleen tyytymään pieneen palkkaan.[143] Osa työnantajista kieltäytyi tekemästä sopimuksia, koska se sitoi liikaa henkilöön, "jonka edellytyksistä kehittyä ammattilaiseksi ei ollut tietoa". Koneistumista käytettiin myös perusteena nuorten pysyttämiseksi aputyöläisinä. Ompelijoiden, kutojien, modistien ja kampaajien kanssa tehdyt oppisopimukset olivat lyhyitä, kolmesta kuuteen kuukauteen.[144] Yhteiskunnassa vahvistuva ammattiopintovaatimus palkan perusteena jätti näin ollen osan käytännön työllä ammattitaitonsa hankkineista naisista väliinputoajan asemaan ja pysyvästi pienipalkkaisiksi.

Yhteiskunnallista tietoa naisille

Voidakseen saada vaikutusvaltaa yhteiskunnallisessa elämässä, täytyy naisten harjoittaa määrätietoista itseopiskelua. Opiskelumuotona ryh-

---

141 Helsingin kaupungin kunnalliskertomukset 1925 ja 1938.

142 Ammattientarkastuskertomus 1926, s. 26-27.

143 Ammattientarkastuskertomus 1930, s. 30.

144 Ammattientarkastuskertomus 1936, s. 20-21.

Koulutuksen arvostus kasvoi 1920-30-luvulla. Oppisopimuslaki (1923), naisten ammattikoulut, työväenopistot ja yhteiskunnalliset kurssit vetivät puoleensa myös työläisnaisia aikaisempaa enemmän. Työläisnaisjärjestöt olivat vuosisadan vaihteesta korostaneen ohjelmissaan naisten koulutustason nostamista. Kuva on Viipurista vuodelta 1931, sosialidemokraattisen naisliikkeen "teoreettisen johtajan", opettaja Hilja Pärssisen kotoa, missä oli huomattavan laaja kotikirjasto. Pianon ääressä aviomies Jaakko Pärssinen. Valokuvaaja Lyyli Takki. Kuva: Työväen Arkisto.

mätyö on parempi kuin yksityinen puurtaminen, ryhmissä kehittyy ajattelu- ja keskustelutaito, tieto yhteiskunnallisista ilmiöistä kasvaa, esiintymistaito paranee suurempia esiintymisiä varten.[145] Edellä esitetyn helsinkiläisten työläisnaisaktiivien ohjelman tavoite oli selkeä: naisille vaikutusvaltaa tiedon avulla.

Työväkeä koetettiin sivistää vapaaehtoisin voimin 1800-luvun loppupuolelta niin työväenyhdistysten puhe- ja keskusteluseuroissa, kursseilla kuin agitaatiopuhein. Raittius- ja naisjärjestöt sekä ylioppilaat järjestivät omaa valistustyötään, kunnes vuonna 1899 perustettiin ensimmäinen työväenopisto suomalaisuusliikkeen ja työväenjärjestöjen myötävaikutuksella. Tavoitteena oli luoda työväestölle oma työväenkorkeakoulu. Vuonna 1926 opistot alkoivat saada valtionapua toiminnalleen. Työväenopistojen opiskelijakunta naisistui nopeasti. Helsingin Suomenkielisen Työväenopiston oppilaista oli syksyllä 1915 miehiä 56 prosenttia, syksyllä 1934 enää 32 prosenttia.[146] Työväenopistoja oli koko maassa vuonna 1937 45, joista 39 suomenkielistä.

---

145 Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XIV edustajakokouspöytäkirja 27.-29.10.1935, Alustusvihko s. 46.

146 Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1935, s. 126, taulu 136.

Opiskelijoita oli kyseisenä vuonna yhteensä 18 509, joista naisia 66 prosenttia.[147]

Ammattikoulutuksen lisäksi naisille pyrittiin järjestämään yleissivistävää opetusta etenkin sellaisilla aloilla kuin lasten-, nuorison- ja köyhäinhoito. Myös ammattien ja asuntojen tarkastuksissa sekä tehdaskonsulenttitoiminnassa tarvittiin riittävän tietopuolisen ja käytännöllisen erikoiskoulutuksen saaneita naisvirkailijoita. Kursseista arveltiin olevan hyötyä myös lapsia kasvattaville äideille.[148]

Yhteiskunnallisten opintojen harjoittaminen oli suhteellisen vähäistä Suomessa 1920-luvulla. Sen sijaan Englannissa, Yhdysvalloissa, Norjassa ja Ruotsissa oli perustettu erityinen yhteiskunnallinen opisto. Ainoa valtion oppilaitos, jossa annettiin säännöllistä opetusta, oli Helsingin Suomalainen Jatko-opisto. Vuodesta 1915 sen ohjelmaan kuului yhteiskunnallinen linja niitä nuoria tyttöjä varten, jotka heti lyseokurssin suoritettuaan jatkoivat opintojaan. Mukana oli myös opintonsa aikaisemmin keskeyttäneitä. Tietopuolisen opetuksen lisäksi oppilaat tutustuivat työväensuojelu- ja huoltonäyttelyihin sekä teollisuuslaitoksiin. Pääasiassa kursseja pidettiin yksityisten toimesta lastenhoidosta ja nuorisonkasvatuksesta. Köyhäinhoitoalan kurssit olivat sen sijaan valtion tai kuntien järjestämiä.

Finlands Svenska Kvinnoförbund toimeenpani niin ikään yhteiskunnallisia kursseja naisille Helsingissä valtion määrärahan turvin. Kurssi kesti kaksi lukukautta. Aineina olivat muun muassa ammatti- ja asuntohygienia. Kurssin lopuksi järjestettiin tutkinto. Kurssilla oli viisitoista oppilasta, joista kahdella oli ylioppilastutkinto ja kahdella kansakoulusivistys.[149]

Vanhojen turva: köyhäinhoidosta itseapuun

Parhaan työkykynsä ohittaneiden työntekijöiden sosiaalihuolto oli Suomessa köyhäinhoidon ja apukassojen varassa aina 1930-luvun loppupuolelle saakka. Apukassajärjestelmä oli säädetty vuoden 1897 asetuksella ja perustui vapaaehtoisuuteen. Sittemmin komiteatyön tuloksena syntyneessä ehdotuksessa (1908) pyrittiin saattamaan vakuutus pakolliseksi tietyn tulorajan ylittäneiden osalta, mutta esitys jäi toteuttamatta. Seuraavat työryhmät[150] kehittelivät vakuutusjärjestelmää edelleen pyrkien minimoimaan valtion kustannuksia. Vaihtoehtoina

147 Otavan Suuri Tietosanakirja 1938, s. 490-492.

148 Markelin-Svensson 1923, s. 270.

149 Markelin-Svensson 1923, s. 270-271.

150 Vuosien 1917, 1927, 1928, 1933 ja 1935 komiteat ja työryhmät.

olivat huoltoperiaatteelle perustuva eli valtion kustantama kansaneläke ja vakuutusperiaatteelle perustuva eläkejärjestelmä. Jälkimmäisessä mallissa vakuutettu säästi tuottavassa iässään vanhuuden ja työkyvyttömyyden varalle.

Eläkekassojen suosio oli vähäistä verrattuna sairaskassoihin. Eläkekassoja oli vuonna 1928 vain 42 eli saman verran kuin 1920-luvun alussa ja niihin kuului alle kymmenen prosenttia teollisuustyöväestä.[151] Naisten osuus eläkekassojen jäsenistä oli noin puolet toisin kuin sairauskassoissa, joissa 3/4 jäsenistä oli miehiä eli pääasialliseksi perheenelättäjäksi ajateltuja.[152] On esitetty, että naisten kasvava osuus 1900-luvun alussa nimenomaan vapaaehtoisuuteen perustuvissa apuyhteisöissä kertoo heidän aktiivisuudestaan järjestää sosiaalinen turvansa omatoimisesti.[153]

Teollisuustyöväestön vanhuuden turva oli heikko. Työnantajilla oli köyhäinhoitolain (1922) mukaan huoltovelvollisuus työhön kykenemättömäksi tulleita työläisiään kohtaan. Työntekijän tuli kuitenkin olla saman työnantajan palveluksessa vähintään 20 vuotta turvatakseen vanhuutensa. Hänen tuli myös voimiensa mukaan ottaa töitä vastaan kuolemaansa saakka. Avustusta ei kuitenkaan saanut automaattisesti, vaan sitä tuli anoa lääkärintodistuksen perusteella. Tehtaan johtaja päätti kussakin tapauksessa erikseen annetiinko avustusta vai ei.[154] Forssa osakeyhtiön sairaus- ja avustuskassa maksoi vuonna 1928 vanhusapua seitsemälle naiselle ja kuudelle miehelle.[155] Vaikka työntekijä täyttikin avustuksen muodolliset ehdot, saattoi eläkeanomus tulla hylätyksi. Mänttäläisen paperityöläisnaisen hakemus hylättiin, koska "aviopuolisonne ja lastenne huolenpidon kautta voitte saada elatuksen".[156]

Siinä tapauksessa, että sai eläkkeen, oli se aivan riittämätön. Naispuolisen ammattientarkastajan mukaan näissäkin tapauksissa vanhus joutui yleisen tai yksityisen hyväntekeväisyyden varaan. Joissakin uuden ajan teollisuusyhteisöissä, kuten Littoisten verkatehtaalla, oli jo

---

151 Kuusi I 1931, s. 788; Vuonna 1933 työväen eläkekassojen jäsenluku oli noin 14 000, joista suurin osa kuului tehtaiden eläkekassoihin. Lisäksi oli olemassa apukassa-asetuksen ulkopuolella olleita toimihenkilöiden kassoja. Niissä jäseniä oli ko. vuonna noin 6 000. Hallituksen esitys eduskunnalle kansanvakuutuslaiksi nro 26. Asiakirjat III, s. 1. Valtiopäiväasiakirjat 1936.

152 "Työväen apukassat vuonna 1918", SA 1919, s. 469.

153 1800-luvun lopulla naisten osuus oli noin kolmannes, Jaakkola 1994, s. 157.

154 Esim. Forssa Oy:n pääjohtajan kirje työntekijöille 12.5.1929. Forssa Oy:n arkisto. ELKA.

155 Työntekijöitä ko. vuonna tehtaassa oli 124, joista naisia 41. Teollisuustilastoa vuodelta 1928. Forssa Oy:n arkisto. ELKA.

156 Eläkehakemus 14.9.1934. G.A. Serlachiuksen Mäntän tehtaan arkisto. ELKA.

1920-luvun alussa vanhainkoti, josta pitkään palvelleet saivat hellahuoneen elinajakseen. Varkauden tehtailla puutarhatyöhön kykeneville eläkeläisille tarjottiin mahdollisuus myös pienen kasvimaan hoitoon, jolloin köyhäinhoidon leima hälveni.[157] Ammattientarkastajien tekemässä kartoituksessa vuodelta 1927 vanhojen työntekijöiden aseman heikkous käy selvästi ilmi. Tutkituissa 178 suurteollisuusyrityksessä oli vanhuksille järjestetty:[158]

Vanhainkoti	10	tehtaassa
Asunto	11	
Eläke/avustus	14	
Asunto + avustus	17	
Ei mitään	126	

Tilanne pienissä yrityksissä oli edellä esitettyä heikompi, joten yritykset laiminlöivät vanhushuollon järjestelmällisesti ja jättivät asian omaisten ja yhteiskunnan hoidettavaksi. Valtion vakinaisten viranhaltijoiden asema oli parempi, sillä he saivat vuoden 1924 lain ja siihen myöhemmin tehtyjen uudistusten mukaisesti eläkettä 63 ikävuoden jälkeen 60 prosenttia palkastaan.[159]

Ensimmäinen kansaneläkelaki laadittiin 1937. Sen mukaan jokainen 15-55-vuotias suomalainen vakuutettiin vanhuuden varalle. Lain laatiminen oli periaatteellisessa mielessä osoitus uudesta ajattelutavasta - koskihan se kaikkia kansanosia. Käytännössä sen toimeenpano viivästyi kuitenkin sotien takia. Suurin ongelma laissa oli se, että se jätti 55 vuotta täyttäneet eläkkeen ulkopuolelle, mitä työväenjärjestöt arvostelivat ja vaativat lain uudistamista.[160] Sosialidemokraatit arvostelivat itseavunperiaatteelle rakennettua, yli 65-vuotiaille osoitettua lakia puutteelliseksi. Heidän mielestään se kohteli epätasa-arvoisesti vähävaraisia. Käytännössä varattomimmat vanhukset, jotka olivat olleet epäsäännöllisessä ja pienipalkkaisessa työssä - kuten naiset - jäivät edelleen köyhäinhoidon varaan. Sosiaalimenot Suomessa olivat vain noin prosentti julkisista menoista, kun ne esimerkiksi Ruotsissa olivat lähes seitsemän, Englannissa lähes yhdeksän ja Norjassakin lähes viisi prosenttia. Porvarillisten puolueiden edustajat korostivat puolestaan sitä, että "yksilöllinen vakuutusmaksujärjestelmä" yhdisti oivallisesti vakuutus- ja huoltoperiaatteen.

---

157 Markelin-Svensson 1923, s. 425-426.

158 Markelin-Svensson 1928, s. 389.

159 Kuusi 1931 I, s. 788-789, 980-981.

160 Esim. Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XV edustajakokouksen pöytäkirja liitteineen 22.-24.10.1938, s. 46, alustuksia s. 59.

Esitettyä kansaneläkejärjestelmää kannattaneiden mielestä sen suurin etu oli siinä, etteivät kansalaiset voineet turvautua yksinomaan yhteiskunnan apuun, vaan saattoivat säästäväisellä elämäntavalla itse koota vanhuudenturvaansa: "tämän pitemmälle terve reformipolitiikka ei voinut mennä!" Sosialidemokraateille säästäminen olemattomista tuloista ja keskustelu ikärajan nostamisesta 67 vuoteen oli liikaa: "Nostakaa sataan, niin ei kukaan saa!"[161] Ikäkeskustelu oli sikäli mielenkiintoinen, että monissa maissa - kuten Tanskassa ja Belgiassa - naisten eläkeikä määriteltiin jopa viisi vuotta alhaisemmaksi kuin miesten. Tämä perustui olettamukseen, että naiset menettivät aikaisemmin kykynsä huolehtia itsestään kuin miehet. Suomen eduskunnassa asia tuli esiin 1930-luvun lopussa käsiteltäessä Suomen Pankissa työskentelevien naisten eläkeikää. Pankkivaliokunnan mukaan naiset oli pantava eläkkeelle aikaisemmin kuin miehet, koska naiset vanhemmiten hermostuvat ja tulevat äkäiseksi, eikä yleisö mielellään katsele vanhoja naisia tiskin takana.[162] Vanhuuseläke määriteltiin useissa Euroopan maissa työssäoloajan ja sukupuolen mukaan.[163] Sosiaaliministeriä lähestynyt punainen leski maalta kuului niihin, jotka olivat jääneet entisenä punikkina ja kotiäitinä eläkkeiden ulkopuolelle. Katkerana hän tilittikin: "siis maata puolustamaan yksimielisinä tarttetaan kaikki 1918 kaatuneitten omaisetkin, vaan oikeuksistaan osallisiksi he eivät saa tulla".[164] Ensimmäiset kansaneläkelain mukaiset työkyvyttömyyseläkkeet maksettiin vuoden kuluttua lesken kirjeestä ja ensimmäiset vanhuuseläkkeet vasta vuonna 1949. Pääministeriksi siirtynyt K.A. Fagerholm totesi, että nekin olivat alle köyhäinhoitotason.[165] Kasvun kaudella Suomessa eli paljon väkeä tuon tason alapuolella.[166]

Yhteenveto

Tutkimuksen viimeinen kokonaisuus sisältää lukuja naisten asemaa koskevasta yhteiskunnallisesta sääntelystä. Tästä sosio-juridisesta viitekehyksestä nousee neljä tärkeää teemaa. Edusmiehisyyden ajan päätös vuoden 1929 avioliittolain myötä osoittautui yhdeksi tärkeimmistä

---

161 Hallituksen esitys nro 26 kansanvakuutuslaiksi, ensimmäinen käsittely 31.3.1937. Valtiopäiväasiakirjat 1936, s. 489-495.

162 "Matleena maailman menosta", Toveritar 1/1939, s. 7. Nimimerkki Matleena on Martta Salmela-Järvinen.

163 ILO, Studies and Reports I/4 1939, s. 427-428.

164 Punaisen lesken kirje sosiaaliministeri K.A. Fagerholmille 14.5.1941. TA.

165 "Suomalaista sosiaalipolitiikkaa", kirj. K.A. Fagerholm, SA 43/1949, s. 150-161.

166 Näin myös muissa länsi-eurooppalaisissa maissa, ks. Stricker 1983, s. 5-33; Cowan Schwartz 1983, s. 190.

lakiuudistuksista tutkittavana aikana: se tarjosi todellisen mahdollisuuden naisten aseman kohentumiselle. Sen merkitystä voidaan verrata vuoden 1906 eduskuntauudistukseen, jonka täydennyksenä avioliittolaki voidaan myös nähdä. Se, että lain henki ei toteutunut muun muassa perhepalkka-periaatteen ja naisten palkkaamis- ja pitämiskieltojen takia, ei vähennä sen periaatteellista merkitystä. Lain seurauksena toimeenpantiin myös uusia ratkaisuja, kuten vuosien 1935-43 puolisoiden erillisverokokeilu.

Toinen tärkeä huomio koskee äitiysavustuslakia (1937). Päätös antaa naisille "avustusta" eikä "korvausta" menetetystä työansiosta synnytyksen ajalta oli merkittävä yhteiskunnallinen kannanotto. Sitä perusteltiin säästämisellä. Tosiasiassa työläisvaimojen asema ei juurikaan kohentunut työkieltojen ja suojelun ristipaineessa: työtä kiellettiin tekemästä, mutta elettäväkin oli. Epäkohta, jota varten laki oli laadittu, ei poistunut.

Kolmas huomio koskee valtion roolin vahvistumista palkkakysymyksissä. Työnantajien suosiman suorituksen mukaisen palkan ja työväenjärjestöjen samapalkkavaatimuksen "väliin" sijoittuva perhepalkka-periaate voidaan nähdä pyrkimyksenä esittää vaihtoehtoinen malli kahdelle kovin erilaiselle palkka-periaatteelle. Sinänsä perhepalkkavaatimus ei ollut uusi. Sillä oli vahvat juurensa jo vanhassa aviokaaressa ja sitä sovellettiin 1910-30-luvulla lähinnä poikkeusoloissa kalliinajan lisien ja perheavustusten muodossa. Ajanjakson loppupuolella ja sittemmin sodan aikana sen käyttökelpoisuutta arvioitiin uudelleen kiihtyvien äitiysavustus- ja verokeskustelujen myötä.

Neljäs huomio liittyy naisten työttömyysturvaan. Periaate, jonka mukaan mitään avustusta ei saanut työttä, pysyi voimassa siitä huolimatta että työttömyystyöt havaittiin tuottamattomiksi. Ratkaisuna ongelmaan työtupatöitä vähennettiin ja suuntauduttiin ammattikurssitoimintaan. Painopisteen muutos ajoittui 1920-30-luvun vaihteeseen. Se kertoo myös siitä koulutuksen arvostuksen noususta, joka sai jalansijaa kaikilla yhteiskunnan alueilla.

Yhteinen piirre naisia koskevan yhteiskunnallisen sääntelyn kehitykselle oli valtiojohtoisuuden kasvu. Kärjistäen voisi sanoa, että siinä vaiheessa, kun vaimot vapautuivat miehensä edusmiehisyydestä, alkoi monitasoinen yhteiskunnallinen naisen aseman normittaminen ja kontrolli. Valtion aktiivinen rooli ei kuitenkaan ollut itsenäistymisen tulosta: jo 1800-luvun loppupuolella Suomi oli mielletty oman kulttuurinsa kautta valtioksi. Erityisen aktiivinen valtio oli teollisuuden edellytysten parantamisessa ja sen suhteet teollisuuteen olivat läheiset aina 1920-luvulle, jolloin tilanne muuttui. Ennen sitä valtio tuki teollisuuden investointeja lainoilla ja uusi muun muassa työvoiman liikkuvuutta säätelevää lainsäädäntöä.[167] Sotienvälisellä kaudella val-

167 Alapuro 1980, s. 66-69.

tion ja teollisuuden suhde viileni, mikä heijastui kielteisesti työoloihin. Valtiosta tuli aiempaa selvemmin välittävä tekijä työmarkkinoiden eturistiriidoissa.

Mahdollisuuksien aika

Paljon vanhaa, paljon uutta. Näin voisi lyhyesti luonnehtia työläisnaisten elinolojen muutoksia vuosisadan alkupuoliskolla. Tutkimuksen keskeisimmät tulokset koskevat yhtäältä työväenjärjestöjen naistoiminnan uudelleenarviointia, toisaalta niitä vaikutuksia, joita naisten siirtyminen kodin piiristä teollisuustyöhön aiheutti. Keskeiseen rooliin kummassakin tapauksessa nousivat naimisissa olevat naiset ja heidän kaksoistaakkansa eli ristiriitainen asemansa kodin ja palkkatyön välissä.

Ansioäitien osuuden kasvu teollisuudessa ei ollut Suomessa toisen maailmansodan aiheuttama, kuten yleisesti on esitetty, vaan 1900-luvun alusta alkanut pitkällinen prosessi. Samanaikaisena ilmiönä jäsentyi työaika uudella tavalla ja siihen liittyvät käytännöt muuttuivat. Tässä tutkimuksessa yhteiskunnan muutos avautuu näiden prosessien kautta. Naimisissa olevien naisten ansiotyön yleistymisen taustalla olivat valtiontalouden ja perhetalouden muutokset. Siirtyminen kodista palkkatyöhön oli yhteydessä elinkeinorakenteen verkkaiseen muutokseen maataloudesta teollisuuteen ja palveluihin. Talous tai teollisuus ei kuitenkaan yksin selitä naisten aseman muutoksia. Yhtä hyvin sosiaaliset ja poliittiset prosessit 1800-luvun lopulta määrittelivät naisten paikkaa uudelleen.

Tutkimuksessa selvitetään yhtäältä sitä, mitä ansioäitien osuuden kasvu työvoimasta merkitsi työläisnaisten arjelle, palkkatyön ja kotityön ehdoille ja millä tavalla muutokseen vastasivat naisjärjestöt ja työväenliike. Toisaalta tarkastellaan sitä, miten uusi kahdeksan tunnin työaika jäsensi palkkatyöläisnaisten arkea. Tutkimuksen tehtävänä on ollut myös sen arvioiminen, millaiseksi yhteiskunnallinen sääntely rakentui muutoksissa.

***

Tutkimuksesta nousevat pienet ja suuret, lomittaiset ja päällekkäiset muutokset, joilla on ollut vaikutusta työläisnaisten aseman määräytymiselle, voidaan kiteyttää kymmeneen johtopäätökseen.

1) Suhteellisen pienestä palkkatyöläisvaimojen joukosta tuli tutkittavana ajanjaksona ongelma niin työväenliikkeelle kuin muillekin kansalaisjärjestöille. Vaimojen palkkatyöhön liittyvät kysymykset kasvoivat yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. Huomion kiinnittäminen ansioäitien osuuden kasvuun ei kuitenkaan ollut sisäsyntyinen tai erikoinen

havainto. Sillä oli vahvat yhteytensä läntisessä Euroopassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen eri yhteiskuntapiireissä käytyihin keskusteluihin sotateollisuudesta vapautuneiden naisten sijoittumisesta. Keskustelu käynnistyi jälleen suuren laman aikana, jolloin ansioäitejä alettiin kotiuttaa. Välittävänä tahona näissä keskusteluissa oli Kansainliiton alainen Kansainvälinen Työtoimisto. Vaimojen tulo tehtaisiin ei ollut ainoa huomiota saanut aihe. Samanaikaisesti tehtaissa väheni lapsityöläisten ja kasvoi vanhojen työntekijöiden osuus.

2) Degleriläinen näkemys, jonka mukaan naisten ja miesten toiminta-alueet eriytyivät teollistumisen ja kaupungistumisen myötä, pätee tarkasteltaessa teollistumisen ensimmäisen vaiheen työyhteisöjä. Nuoret tytöt ja miestyöläiset muodostivat selkeästi toisistaan poikkeavat ryhmät. Eriytymisprosessi hidastui, kun perheelliset naiset siirtyivät asteittain tehtaisiin ja hajottivat siellä vallinnutta kahtiajakoa. Naiset eivät tässä vaiheessa muodostaneet yhtenäistä, yhteiset intressit omaavaa ryhmää. Heidän asemansa jäsentyi monitasoisen hierarkian mukaan, jossa sukupuoli oli vain yksi, joskin tärkeä työläisiä jakava tekijä.

Vuosisadan alkupuolella naisten ja miesten toiminta-alueiden eriytyminen ei näytä tämän aineiston perusteella olleen niin itsestään selvää, kuin tulkinnoissa on esitetty: ei palkkatyössä, kotitöissä eikä asumisessa. Sen sijaan 1930-luvulla eriytymisen mahdollisuus on jo olemassa. Tästä näkökulmasta eriytymisen ehto näyttää olevan elintason nousu. Vastaavasti, mitä heikommassa taloudellisessa tilanteessa työläisperhe eli, sitä vähemmän eriytymistä oli tapahtunut.

Elintason nousun lisäksi näyttää työolojen yhtenäistyminen vaikuttaneen eriytymiseen. Kun työehdot yhtenäistyivät aloittain ja alueittain, naimisissa olevat naiset vakiinnuttivat asemansa palkkatyöläisinä, rahapalkasta tuli keskeisin palkkamuoto, paikkakuntien kalleusluokitukset tasasivat alueelliset erot sekä automaatio ja rationalisointi uusivat tuotantoprosessit, on naisten ja miesten toiminta-alueiden eriytyneisyys nähtävissä. Suomessa tuo prosessi ajoittui toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan.

3) Se tosiasia, että ansioäidit saivat nuoren tytön palkkaa, oli vahvasti ristiriidassa työväenliikkeen pyrkimysten, kuten samapalkkaisuus- ja toimeentulominimi-periaatteen kanssa. Ristiriidan sovittamisen mallit, joista niin naisjärjestöt, työväenliike kuin yhteiskunnalliset päätöksentekijätkin esittivät, voidaan hahmottaa kolmena strategiana: a) pyrittiin kompensoimaan ansioäitien heikkoa tulotasoa sosiaalilisillä ja äitiysavustuksilla, b) koetettiin pysyttää ansioäitien osuus työvoimasta suhteellisen alhaisena tukemalla perhepalkkajärjestelmän kehittämistä ja c) kanavoimalla valtionapua kotiin, lastenhoitoon ja kulutukseen liittyvään valistustyöhön.

4) Ristiriitaisessa tilanteessa sosialidemokraattisen työväenliikkeen rooli vahvasti perheorientoituneena liikkeenä korostui. Perhesuun-

tautuneisuus näkyi sen ohjelmissa ja toimintamuodoissa: naisliiton suoraan kentän vaatimuksista nouseva suunnantarkistus kotiäitien liikkeeksi hyväksyttiin ehdoitta. Perhe oli kollektiivisen ajattelun peruspilari. Palkkatyöläisnaiset jäivät työväenjärjestöjen uusituissa ohjelmissa sivustakatsojiksi. Marginaalisuutta lisäsi ammattiyhdistysliikkeen voimattomuus ja palkkatyöläisnaisten kannatuksesta kiinnostuneiden vasemmistososialistien ja kommunistien voimavarojen ehtyminen suuntariitoihin ja olemassaolon taisteluun.

Naisten asema Sosialidemokraattisen puolueen johdossa heikkeni sotienvälisellä kaudella, samoin naisedustajien määrä puolueen eduskuntaryhmässä. Samaan aikaan ja osittain tästä syystä naisliitto suuntasi toimintansa ja ohjelmansa kodinhoidolliseen työhön. 1920-luvulla hyväksytty kotitalouspoliittinen ohjelma ei kuitenkaan tehnyt työläisnaisista "porvareita", eivätkä he "joutuneet" integroitumaan porvarilliseen perhemalliin: ohjelmantarkistus johtui liikkeen sisäisistä ja taloudellisista syistä, kuten valtionavun saatavuudesta. Ohjelmantarkistuksen myötä vahvistui sosialidemokraattisessa liikkeessä tietoinen naisten ja miesten toiminta-alueiden eriyttäminen, jota naiset lähtivät toteuttamaan kaikessa toiminnassaan ja "opettamaan" sitä kannattajakunnalleen.

5) Lisääntyvä vapaa-aika avasi työväenjärjestöille uusia, sosiaaliseen toimintaan suuntautuvia ja elämän laatua parantavia virkistysmuotoja. Individualismi astui työväenjärjestöihin "sivuovesta" kasvavan urheiluharrastuksen myötä. Urheilussa joukkuelajeja painottavan alun jälkeen yksilösuoritukset saavuttivat enenevää suosiota ja hyväksyttiin lopulta myös naisille. Vapaa-aika oli uusi ilmiö, jonka viettoon opastivat niin työväenjärjestöt kuin maan hallituskin. Siitä pääsivät nauttimaan yhä laajemmat kansankerrokset, ennen kaikkea nuoret. Iän lisäksi vapaa-ajan käytössä korostuivat perheellisten ja naimattomien erilaiset tarpeet ja kulutusmahdollisuudet. Kotiäitien virkistäytymiseen alettiin kiinnittää yhteiskunnallista huomiota 1930-luvun lopulla. Työläisnaisjärjestöissä työläisäitien kannatusyhdistyksiä perustettiin vuodesta 1901.

Yleisessä mielessä vapaa-aika kohensi työläisnaisten hyvinvointia. Vapaa-ajan tarjonnan ja kulutuksen kasvu tasasivat sitä epäsuhtaa, joka syntyi työelämän nopeiden muutosprosessien ja kotiolojen hitaasti muuttuvien käytäntöjen välillä. Kotioloja koskevat huomiot tukevat Sylvia Walbyn teoriaa siltä osin, että naisten heikkoa asemaa uusintavat käytännöt ovat vahvempia kotitalouteen liittyvissä valtarakenteissa kuin palkkatyössä.

6) Kahdeksan tunnin työaika ensin leipuriammatissa (1908) ja myöhemmin muilla aloilla (1917) oli periaatteellisessa mielessä merkityksellinen naisille. Lakien myötä naisten työaika ja työsuojelu lakkasivat olemasta erityissäännösten alaisia, paitsi yötyön ja synnyttävien naisten osalta. Samalla lakkasi naisten ja lasten rinnastaminen ja naisista

tuli aikuisia työntekijöitä. Käytännön sovellutusten jarruna oli kuitenkin vanha aviokaari (1734), joka kumottiin vuonna 1929.

7) Työläisnaisjärjestöjen toiminnan kohderyhmä täsmentyi. Siinä, missä vuosisadan vaihteessa työläisnaisaktiivit pyrkivät kohentamaan "köyhälistön" tai "kansan" asemaa, sotienvälisellä kaudella agitaatio suunnattiin jo täsmällisemmin "palkkatyöläisnaisille", "kotiäideille" ja "järjestäytyneille työläisnaisille". Naisjärjestöjen välittämisen väylä kapeni. Kohderyhmän tarkistamisprosessissa marginalisoitui osa väestä niin taloudellisesti kuin sosiaalisestikin ja työväki yhtenäisenä taloudellisena luokkana menetti uskottavuuttaan. Liike ja sen potentiaalinen kannattajakunta kohtasivat spesifisti "palkkatyöläisten arjessa", ei enää yleisessä mielessä vähävaraisten arjessa: sosialidemokraattinen työväenliike suuntautui kohti hyvin toimeentulevien ihmisten liikettä.

Prosessiin liittyi myös puoluetyön ammatillistuminen: suora kosketus jäsenistöön alkoi höltyä. Johtavat puoluetyöntekijät olivat yhä useammin työväenjärjestöjen palkkalistoilla tai eduskunnassa, eivät enää tehtaissa, pesuloissa tai rakennuksilla.

8) Naisten oikeus työhön -keskustelu nousi 1930-luvun puolivälissä työläisnaisten lehtien palstoille. Osittain se nousi vasta-argumenttina ohitetun laman aikana harjoitetulle naisten syrjinnälle työelämässä ja kytkeytyi siten Keski-Euroopassa ja Ruotsissa käytyyn keskusteluun. Osittain keskustelua nostatti verokokeilu (1935-43), jossa päädyttiin puolisoiden erillisverotukseen entisen yhteisverotuksen sijasta. Myös väestöpoliittiset uhkat, ennen muuta huoli lapsiluvun alenemisesta ja 1930-luvun lopulla talouselämän elpyminen ja sen myötä naisten kasvanut kysyntä työmarkkinoilla arvottivat naisten paikkaa uudelleen.

Naisten paikka -keskusteluissa vallitsikin tutkittavana ajanjaksona kaksi keskenään ristiriitaista suuntausta: yhtäältä korostettiin naisten paikkaa kotona, toisaalta vaadittiin naisille oikeutta palkkatyöhön.

9) Ajan suuri muutos koski perhetaloutta. Käsitys perheestä yhtenäisenä kollektiivisena talousyksikkönä heikkeni. Huolimatta perheen keskeisestä merkityksestä naisen elämässä, palkkatyöläisnaisille avautui mahdollisuus jäsentää itsensä yksilönä, eikä enää "avustavana perheenjäsenenä" tai "kotisirkkana", kuten kirjan tapaustutkimuksessa. Yksilöitymiseen liittyi myös sukupuoleen kytkeytyvien tarpeiden, kuten synnytykseen ja ehkäisyyn liittyvien parannusten, tiedostaminen ja elämänlaadun kohentaminen sitä kautta.

10) Tutkimuksen toinen suuri muutos koski yhteiskunnan demokratisoitumisprosessia, jonka kulmakiveksi nousi vuoden 1929 avioliittolaki. Se tarjosi mahdollisuuden naisten yhteiskunnallisen aseman vahvistumiselle. Naisten tasa-arvopyrkimys näyttäytyy kuitenkin kovin kivulloisena. Pikemminkin edistyksen ja taantumuksen vuoroastuntana kuin kasvavan tasa-arvoisuuden kaarena - eikä lainkaan lineaarisena tapahtumahistoriana kohti alati tasa-arvoistuvaa yhteiskuntaa.

***

Professori Hannu Soikkanen on sanonut, että suhteessa menneisyyteen on olemassa kaksi päämyyttiä. Joko siellä on pelkkää kurjuutta ja siitä seuraavaa masennusta ja kapinaa tai siellä vallitsee ihmisten välinen idylli. Tähänkin työhön nuo myytit ovat vaikuttaneet, joskaan niitä ei ole pidetty yleisinä totuuksina. Tutkimus työläisnaisten asemasta voidaan hahmottaa idylliin kallellaan olevan taloudellisen kertomuksen (kasvu) tai kurjuutta painottavan poliittisen kertomuksen (sota) kautta.

Kolmannen tavan hahmottaa työläisnaisten asemassa tapahtuneita muutoksia tarjoaa valtion harjoittaman sosio-juridisen sääntelyn (kontrollin) arviointi. Jälkimmäisen näkökulman läsnäolo on merkittävä tarkasteltaessa nimenomaan sellaisia yhteiskuntia kuin Suomi tai muut Pohjoismaat, joissa sosiaalista turvajärjestelmää kehitettiin ainakin periaatteessa kansanvaltaisesti ja joissa yhteiskunnilla oli paranevia taloudellisia mahdollisuuksia osallistua työläisvaimojen kaksoistaakasta johtuvien epäkohtien kompensointiin. Sen sijaan yhteiskunnissa, joissa ei ollut taloudellisia tai poliittisia edellytyksiä kompensaatioihin, työläisnaisten asema oli monessa suhteessa toisenlainen.[168] Suomalaisten työläisnaisten asemasta käsin tutkittava aikakausi voidaan hahmottaa niin toteutuvien kuin toteutumattomienkin mahdollisuuksien aikana ja monensuuntaisten muutosten jännitteisenä punoksena.

168 Tästä näkökulmasta ei ole yllättävää, että viimeaikainen venäläinen tutkimus korostaa palkkatyöhön siirtymisen kurjistaneen naisten elämää. Ks. esim. Shapiro 1992: Hesli - Millers 1993.

Luettelo taulukoista ja kaavioista

Taulukot

Taulukko 1: Maatalouden ulkopuolella ammatissa toimivien naisten osuus eri elinkeinoissa vuosina 1910 ja 1940

Taulukko 2: Palkkatyöläisnaisten osuus työikäisistä naisista (a) ja palkkatyöläisistä (b) eräissä maissa vuosina 1900-1925

Taulukko 3: Naimisissa olevien naisten osuus eri ammattiryhmissä vuonna 1930

Taulukko 4: Nuorten työläisten keskimääräinen viikkotyömäärä teollisuudessa ja maataloudessa vuonna 1928

Taulukko 5: Ammattitaitoisten ja ammattitaidottomien työntekijöiden 8 tuntisen työpäivän keskipalkat vuonna 1921, mk

Taulukko 6: Teollisuustyöntekijöiden lukumäärä ja osuus vuosina 1920 ja 1938

Taulukko 7: Rekisteröidyt keskenmenot Suomessa vuosina 1910, 1930 ja 1935

Taulukko 8: Harrastusten jakaantuminen sukupuolen mukaan ikäluokassa 13-22 vuotiaat vuonna 1928

Taulukko 9: Naisten osuus Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen vaalipiireissä vuosina 1921, 1929 ja 1938

Taulukko 10: Naisten määrä SSTP:n ja SKP:n puoluetoimikunnissa vuosina 1918-25

Taulukko 11: Helsingin työvoimatoimiston työnhakijat sukupuolen ja siviilisäädyn mukaan vuosina 1928-35, %

Taulukko 12: Valtion avustukset työkodeille ja ammattikursseille vuosina 1926 ja 1932, mk

Kaaviot

Kaavio 1: Naisten osuus keskeisten teollisuudenalojen työntekijöistä vuosina 1910-1938

Kaavio 2: Työtaistelut Suomessa vuosina 1910-38

Kaavio 3: Rekisteröidyt työtapaturmat Suomessa vuosina 1900-1940

Kaavio 4: Avioituneisuus, syntyneisyys ja kuolleisuus Suomessa vuosina 1900-1945

Kaavio 5: Naisedustajien osuus Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen edustajakokouksissa vuosina 1899-1939

Kaavio 6: Suomen Sosialidemokraattisen puolueen, vasemmistosiiven ja porvarillisten puolueiden naisedustajien osuus Suomen eduskunnassa vuosina 1907-39

Liitetaulukot

Liitetaulukko 1: Naisten osuus Suomen kutomateollisuudessa vuosina 1910-50

Liitetaulukko 2: Naisten osuus Suomen elintarviketeollisuudessa vuosina 1910-50

Liitetaulukko 3: Naisten osuus Suomen puu- ja sahateollisuudessa vuosina 1910-50

Liitetaulukko 4: Naisten osuus Suomen paperiteollisuudessa vuosina 1910-50

Liitetaulukko 5: Naisten osuus Suomen koneteollisuudessa vuosina 1910-50

Liitetaulukko 6: Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen ja Sosialidemokraattisen naisliiton jäsenet vuosina 1900-40

Liitetaulukko 7: Naisten lukumäärä ja osuus Suomen Ammattijärjestössä ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitossa vuosina 1912-38

Liitetaulukko 8: Suomen Sosialidemokraattisen naisliiton/ Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisten liiton saamat avustukset vuosina 1917-39

Liitetaulukko 9: Eräiden teollisuuslaitosten käytössä olevien sähkömoottorien ja käyttövoiman määrä sekä naisten osuus työvoimasta vuosina 1910 ja 1938

Lyhenteet

EK	Etsivä Keskuspoliisi
ELKA	Elinkeinoelämän Keskusarkisto, Mikkeli
HeRo	Helsingin Raastuvanoikeuden arkisto
HKA	Helsingin Kaupunginarkisto
HTY	Helsingin Työväenyhdistys
KA	Kansallisarkisto
Ka	Kansan Arkisto
KK	Kulutusosuuskuntien Keskusliitto
MV:KTKKA	Museovirasto: Kansatieteen käsikirjoitusarkisto
SA	Sosiaalinen Aikakauskirja
SAJ	Suomen Ammattijärjestö
SAK	Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto
SATA	Satasärmäinen nainen -keräys, SKS
SEA	Suomen Elokuva-arkisto
SKP	Suomen Kommunistinen Puolue
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Sos.min.ark.	Sosiaaliministeriön arkisto
SSTP	Suomen Sosialistinen Työväenpuolue
SVT	Suomen Virallinen Tilasto
TA	Työväen Arkisto
TKK	Tilastokeskuksen kirjasto
TMTT	Työväen Muistitietotoimikunta

Lähdeluettelo

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Työväen Arkisto (TA):

-K.A. Fagerholmin arkisto, saapuneet kirjeet 1941
-Fazerin työhuonekunnan pöytäkirjat 1928-29
-Aino ja Werner Forsténin arkisto
-Helsingin Työväenyhdistyksen Leipuriammattiosaston arkisto
-Helsingin Työväenyhdistyksen naisammattiosastojen toimikunnan opintopiirin pöytäkirjat 1923-24
-Martta Salmela-Järvisen arkisto
-Naisten Siveellisyyskokouksen aineisto 1917 (sig. 176)
-Paasivaaran Margariinitehtaan lakon asiakirjat 1928
-Sosialidemokraattisen Naisliiton (Sosialistisen) edustajakokouksen pöytäkirja 7.-10.12.1921
-Suomen Ammattijärjestön arkisto ja naisjaoston asiakirjat
-Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1907-40
-Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen puolueneuvoston ja puoluetoimikunnan sekä eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1920-23
-Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen naissihteeristön asiapaperit 1922-23
-Suomen Sosialidemokraattisen naisliiton arkisto 1900-1950
-Tietoja G.A. Serlachius Ab:n työläisistä (sig. 331.7)
-Työläis- ja talonpoikaisnaisten edustajaliikettä käsittelevät asiapaperit 1925-30

Kansallisarkisto (KA):

-Etsivän Keskuspoliisin arkisto (EK). Vasemmistososialistisia ja kommunistisia naisia käsittelevät asiakirjat 1918-30.
-Helsingin Raastuvanoikeuden arkisto (HeRO). Saapuneet asiakirjat: Perukirjat 1900, 1938.
-Komitea-arkistot. Komiteamietintö no 24. 1921. Ehdotuksia asetukseksi ravintolan, yömajan, kahvilan ja biljardinpidosta sekä muista samankaltaisista liikkeistä.
-Lääkintöhallituksen arkisto. Tehtaan sairaaloiden vuosikertomukset 1920-30-luvulta. Äitiysneuvolat 1939-42. Kätilöiden synnytyskertomukset 1939.
-Sosiaalihallituksen arkisto. Naistöiden Keskustoimiston arkisto.
-Sosiaaliministeriön arkisto. Tietoja Helsingin suurista ja keskisuurista perheistä sekä niiden oloista vuonna 1943.
Tutkimus perheellisyyden vaikutuksista naisten työsuhteeseen 1946.

Elinkeinoelämän Keskusarkisto (ELKA):

-Forssa Oy:n arkisto
-A. Ahlström Oy:n arkisto
-Enso-Gutzeit Oy:n arkisto
-Forssan Saha Oy:n arkisto
-G.A. Serlachiuksen Mäntän tehtaan arkisto
-Littoisten Verkatehtaan arkisto
-Suomen Sokerin Töölön Sokeritehtaan arkisto

Sosiaaliministeriön arkisto (Sos.min.ark.):

-Lomankäyttökomitean arkisto 1938-40.

Tilastokeskuksen kirjasto (TKK):

-Työtaulut yrityksittäin 1910-1938

Helsingin Kaupunginarkisto (HKA):

-Maitopisarayhdistyksen arkisto
-Terveydenhoitoviraston arkisto
-Työttömyysavustuskomitean arkisto

Kansan Arkisto (Ka):

-Lasten kesäsiirtoloita koskeva aineisto
-Valtiollisten vankien huoltoyhdistysten arkisto

PAINETUT LÄHTEET

Ammattientarkastus Suomessa. Vuosikertomukset 1916-50. Helsinki 1919-51.

Ensimmäinen Yleinen Työläisnaisten edustajain kokous 4.-6.7.1900. Helsinki 1900.

Ensimmäisen Työväenyhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja 18.-20.9.1893. Helsinki 1894.

Ensimmäistä vuonna 1891 pidettäväksi aiottua Yleistä Suomen Työväenkokousta koskevat asiakirjat. Helsinki 1892.

Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1910-40. Helsinki 1911-41.

Helsingin Työväenjärjestöjen Punaorpotoimikunnan kertomukset 1926-29. Helsinki 1926-29.

Helsingin Työväenyhdistyksen vuosikertomukset 1890-1917. Helsinki 1891-1919.

Helsingin Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistyksen säännöt. Helsinki 1926.

International Labour Office: Studies and reports B:18. The Social Aspects of Rationalisation. Geneva 1931.

International Labour Office: Studies and Reports I:4. Employment of Women and Children. Geneva 1939.

Kaupunkien ja maaseudun työtätekeville naisille. Suomen Ammattijärjestön lentokirjanen 1929.

Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1902-50. Helsinki 1904-51.

Kertomus Kymin Osakeyhtiön tehtaalla sattuneista selkkauksista, itäisen piirin ammattientarkastajan ja maan naispuoliusen ammatintarkastajan antama joulukuussa 1904 sekä sen yhteydessä julkistetut liitteet. Teollisuushallituksen tiedonantoja 37.

Kertomus Sosialihallituksen köyhäinhoidon tarkastusosaston ja sen alaisten köyhäinhoidon piiritarkastajien toiminnasta vuonna 1918.

Kertomus Suomen Elintarveteollisuustyöväen liiton toiminnasta 1922. Helsinki 1923.

Kolmannen yleisen Suomen työväenyhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja 17.-20.7.1899. Tampere 1899.

Kunnallisten kansankeittiöiden perustaminen ja hoitaminen. Kirj. Miina Sillanpää. Helsinki 1918.

Luettelo työnhaluisista Mäntän, Äänekosken ja Läskelän tehtailla 1908 ja 1909. 1910.

Luettelo Vaatetustyöntekijäin liiton vuonna 1926 työehto- ja palkkaliikkeiden aikana toimineista lakonmurtajista. Helsinki 1926.

Luettelo 10.4.1928 alkaen lakossa olevista Suomen Gummitehdas Oy:n työläisistä. 1928.

Miksi työehtosopimuksia vastustetaan? Tutielma työehtosopimusjärjestelmän vaikutuksista. Julkaissut Suomen Työnantajain Keskusliitto. Helsinki 1937.

Onko työehtosopimusten käyttöönotto Suomessa perusteltua? Julkaissut Suomen Työnantajain Keskusliitto. Helsinki 1937.

Pöytäkirja Sosialidemokraattisen Naisliiton edustajakokouksesta Lahdessa 5.-7.9.1909. Mikkeli 1909.

Pöytäkirja Sosialidemokraattisen Naisliiton VIsta edustajakokouksesta Helsingissä 1.-3.9.1911. Mikkeli 1911.

Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton Helsingissä lokakuun 19.-21. p:nä pidetystä kokouksesta. Helsinki 1931.

Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton ry Helsingissä huhtikuun 22.-24. päivänä 1934 pidetystä edustajakokouksesta. Helsinki 1934.

Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton ry Helsingissä toukokuun 16.-19.päivinä 1937 pidetyn toisesta varsinaisesta edustajakokouksesta. Helsinki 1937.

Sananen työväenasiasta. Lentokirjasia työväelle 2. Helsinki 1903.

Sosialidemokraattisen Naisliiton IX edustajakokouksen pöytäkirja Helsingissä 5.-7.12.1919. Kotka 1920.

Suomalaisen Martta-liiton vuosikertomukset 1925-30. Helsinki 1926-31.

Suomen Ammattijärjestön edustajakokousten pöytäkirjat liitteineen 1907-29. 1907-29.

Suomen Ammattijärjestön naisjaoston lentokirjaset: Työtätekevän luokan naisille. Helsinki 1926. Kaupunkien ja maaseudun työtätekeville naisille. Helsinki 1929.

Suomen Ompelijain ensimmäisen edustajakokouksen pöytäkirja 20.-21.8.1901. Tampere 1901.

Suomen Sosialidemokraattisen Naisliiton kahdeksannen edustajakokouksen pöytäkirja 4.-6.10.1917. Mikkeli 1917.

Suomen Sosialidemokraattisen Naisliiton seitsemännen edustajakokouksen pöytäkirja 23.-25.10.1913. Porvoo 1914.

Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen ohjelma. Toim. Yrjö Sirola. Helsinki 1906.

Suomen Sosialidemokraattisen puolueen puoluekokousten pöytäkirjat liitteineen 1901-1939.

Suomen Sosialidemokraattisen puolueen puoluetilastot 1899-1942.
Helsinki 1900-1942.

Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton X ja XI edustajakokouksen pöytäkirjat 20.-22.5.1921 ja 29.-31.1.1926. Hämeenlinna 1927.

Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XII edustajakokouksen pöytäkirja 28.-31.5.1929. Hämeenlinna 1932.

Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XIII edustajakokouksen pöytäkirja 28.-31.10.1932. Hämeenlinna 1934.

Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XIV edustajakokouksen pöytäkirja 27.-29.10.1935. Hämeenlinna 1936.

Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XV edustajakokouksen pöytäkirja 22.-24.10.1938. Hämeenlinna 1939.

Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton XVI edustajakokouksen pöytäkirja 22.-24.5.1941. Hämeenlinna 1941.

Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1920-32. Helsinki 1921-33.

Suomen Virallinen Tilasto:
SVT D II Työtilastoa
XI Yötyöntekijättäret Suomen teollisuudessa. Kirj. Tekla Hultin. Helsinki 1911.
SVT VI Väestötilastoa
47 ja 48 Väestölaskenta 1910
58 Väestölaskenta 1920
71 Väestölaskenta 1930
79 Väestömuutokset 1931-32
98 Väestölaskenta 1940
SVT XI Lääkintölaitos 1910
SVT XVIII Teollisuustilasto
SVT XXIII Oikeustilasto
SVT XXVI Tapaturmatilastoa 1910-45; Työtapaturmat 1920
SVT XXXII Sosiaalisia erikoistutkimuksia
1. Marraskuun lakko v. 1917 ja kapina v. 1918. 1921.
2. Asuntolaskenta 25.4.1919. 1921.
5. Elinkustannukset tilinpitokaudella 1920/1921. 1925.
9. Lastaus- ja purkamistyöntekijäin olot. 1929.
10. Tutkimus liikeapulaisten työ-, palkkaus- ym. oloista vuonna 1925. 1929.
12. Yötyöntekijättärien työ-, asunto- ja terveysolot. 1935.
13. Työläisnuorisotutkimus. 1935.
14. Elinkustannustutkimus vuodelta 1928. A. Kaupunkien ja muiden asutuskeskusten tilinpitoperheet. 1936.
15. Kutomateollisuuden työntekijäin olot 1929. 1936.
19. Kaupunkien asunto-olot 1938. 1940.

Toisen Työväenyhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja 9.-11.7.1896. Tampere 1897.

Toisen yleisen Suomen Työläisnaisten edustajain kokouksen pöytäkirja 17.-19.7.1902.

Työläisnaisten kolmannen edustajakokouksen pöytäkirja 17.-19.7.1905. Tampere 1905.

Työläisnaisten ylimääräisen edustajakokouksen pöytäkirja 8.-10.10.1906. Viipuri 1906.

Työväen Tietokirja 1922. Helsinki 1922.

Valtiopäiväasiakirjat 1908-48.

Komiteamietinnöt:

Aborttikomitean mietintö. Mon. 1945:6.
Naimisissa olevien naisten asemaa tutkineen komitean mietintö 1948:1.
Naistyöttömyyskomitean mietintö. Mon. 1941:1.
Perhepalkkakomitean mietintö nro 1. Mon. 1947:8.
Työttömyyskomitean mietintö 1932:2.
Työttömyyskomitean väliaikainen ehdotus naistyöttömyyden seurausten lieventämiseksi. Komiteamietintö 1930:3.
Väestökomitean mietintö 1945:4.

Sanoma- ja aikakauslehdet:

Emäntälehti
Itä ja Länsi
Journal of Economy and Society 1968
Journal of Social History 1982
Kommunisti 1925-31
Kotiliesi
Kuluttajain Lehti
Naistutkimus
Palkkatyöläinen 1930-40
Proletaari 1930-31
Punainen Huolto
Punainen Karjala 1926
Sosiaalinen Aikakauskirja (SA)
Suomen Ammattijärjestö
Suomen Kuvalehti 1930
Suomen Sosialidemokraatti
Teknillinen Aikakauslehti 1941, 1942
Teollisuuslehti 1929
The Journal of Industrial Welfare Society 1939
Toveritar
Turvattomain päivä 1921
Työläis- ja Talonpoikaisnaisten lehti 1922-1929
Työläisnainen 1922-23
Työläisnaisten Urheilulehti
Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 1925
Yhteiskunta-taloudellinen Aikakauskirja 1913

Vuosikirjat:

Eteenpäin -Kalenteri kansalle
Kansanvalistusseuran Kalenteri
Koti - Vuosikirja perheenemännille
Kulutusosuuskuntien Keskusliiton vuosikirjat
SKP Taistelujen tiellä
Suomen Eduskunnan kalenterit
Työväen Kalenteri
Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistyksen Vuosikirjat: Älkää unohtako meitä ja Orpojen Puolesta
Väestöpoliittinen vuosikirja 1946

Opinnäytteet:

Hentilä Marjaliisa, Työläisnaisen emansipaatio ja sosialismi. Teorian kehitys August Bebelistä Clara Zetkiniin. Talous- ja sosiaalihistorian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto 1989 a.

Ivonen Tuula, Fazerin makeis- ja keksitehdas sekä siellä työskennelleet työntekijät v. 1895 - n. 1970. Kansatieteen pro gradu. Turun yliopisto 1987.

Kauppi Matti, Vuoden 1918 sotaorpojen huolto ja kasvatus. Suomen historian pro gradu. Helsingin yliopisto 1991.

Kivivuori Ilppo, Malliasumista vai osakekeinottelua? Työväen asunto-osakeyhtiöitä vuosisadan alun Helsingissä. Suomen historian pro gradu. Helsingin yliopisto 1991.

Kurki Hannele, Naimattoman naisen holhousjärjestelmän murtuminen Suomessa 1800-luvulle. Suomen historian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto 1986.

Lähteenmäki Maria, Naisia liikkeessä. Työläisnaisliike poliittisena ja yhteiskunnallisena liikkeenä 1918-1930. Suomen historian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto 1990 (a).

Mäkinen Raili, Naiset eduskuntatyössä vuosina 1907-14. Suomen historian laudaturtyö. Helsingin yliopisto 1955.

Pulkkinen Helmi-Paula, Poliittisten vankien avustusjärjestöt Suomessa 1918-1935. Suomen historian proseminaariesitelmä. Helsingin yliopisto 16.12.1977.

Saarela Tauno, "Eniten ja hyödyllistä opittavaa Itävallan sosialidemokraateilta": Cay Sundström ja sosialistiset opit 1926-1934. Poliittisen historian lisensiaattityö 1990. Helsingin yliopisto.

Tossavainen Pertti, Siirtolapuutarhatoiminnan synty ja alkuvaiheet Helsingissä. Suomen historian pro gradu. Helsingin yliopisto 1992.

Elokuvat (SEA):

-Herra Elanto, 16575/23.10.1930. Suomi-Filmi.
-Tulitikku, 14708/14.1.1928. Suomi Filmi/KK.
-Työväenhuolto Suomen tehtaissa, 15059/20.8.1928. Oscar Lindelöf.

-Vastusten kautta voittoon 390/10.1. 1935. SAK.
-Sos.dem. Työläisnuorisoliiton liittojuhlat Hämeenlinnassa 5.-6.6.1927, 14316/ 19.7.1927. Suomi-Filmi.
-Lomanviettoa Lövön saarella, elokuvasta Suomen suurin, varakkain ja voimakkain ammattiyhdistys, 211/20.10. 1933. Yrjö Kallinen.
-Enson työväen maakuntajuhla 1939, 05171/1.6.1939. Viipurin läänin sos.dem. piiri.

Muistitietoaineisto:

Museoviraston kansatieteen käsikirjoitusarkisto (MV:KTKKA)
-Elanto-haastattelut 1984-85
-Fazer-haastattelut 1983
-Forssa-haastattelut 1980
-Chymos-haastattelut 1982
-Helsingin Leipomotyöväen Ammattiyhdistyksen pöytäkirjat ja kertomukset 1931-1937 (kopiot)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto (SKS):
-Rationalisoinnin perinnekeräys 1982.
-Satasärmäinen nainen-keräys 1990/91 (SATA)

Työväen Muistitietotoimikunta (TMTT):
-Rosa Friman
-Ida Karke (Ida-Maria Saarinen)
-Irja Salmela
-Martta Salmela-Järvinen

Kansan Arkisto (Ka):
-Vuosien 1918-39 muistelmat: Mandi Nironen, Hulda Äijälä, Emmi Lehtonen, Mandi Mäki, Hilda Mantere
-Aura Kiiskisen muistelmat

Muut:

-Entisen ammattientarkastaja Kirsti Arjateen kanssa käyty puhelinkeskustelu 18.3.1994

KIRJALLISUUS

Aarnio Aulis, Suomen avioliitto-oikeus. 2.p. Tampere A-Tieto 1985.

Aatteet ja vaatteet. Suomen työväen henkinen perinne. Toim. Hako Matti - Huhtanen Heimo - Nieminen Matti. Helsinki 1964.

Accampo Elinor, Industrialization, Family Life and Class Relations Saint Chamond 1815-1915. Berkley 1989.

Ahti Martti, Kaappaus? Suojeluskuntaselkkaus 1921, Fascismin aave 1927 ja Mäntsälän kapina 1932. Keuruu 1990.

Ahti Martti, Salaliiton ääriviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918-1919. Espoo 1987.

Ahvenainen Jorma - Kuusterä Antti, Teollisuus ja rakennustoiminta. Teoksessa Suomen taloushistoria 2. Helsinki 1982, s. 222-261.

Ahvenainen Jorma - Vartiainen Henri J., Itsenäisen Suomen talouspolitiikka. Teoksessa Suomen taloushistoria 2. Helsinki 1982, s. 175-191.

Ala-Kapee Pirjo - Valkonen Marjaana, Yhdessä elämä turvalliseksi. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930. Helsinki 1982.

Ala-Kapee Pirjo, Valkonen Marjaana ja Österberg Pirkko Nainen SAK:laisessa ammattiyhdistysliikkeessä. Jyväskylä 1979.

Alapuro Risto, Suomen synty. Hanki ja Jää 1994.

Alapuro Risto, Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Juva 1985.

Albrecht Willy - Boll Friedhelm - Bouvier Beatrix W. - Leuschen-Seppel Rose-Marie - Schneider Michael, Frauenfrage und deutsche Sozialdemokratie vom Ende des 19. Jahrhunderts bis zum Beginn der zwanziger Jahre. Teoksessa Der Neanderberg. Beiträge zur Emanzipationsgeschichte des 19. und 20. Jahrhunderts. Hrsg. Borneman E.. Frankfurt 1983, s. 58-117.

Anttila Veikko - Räsänen Matti, Kansankulttuurin murros. Teoksessa Suomen historia 7. Espoo 1987, s. 11-79.

von Alfthan Märta, Seitsemän vuosikymmentä Naisasialiitto Unionin historiaa. Joensuu 1966.

Apajalahti Aulis, Keskenmenojen lisääntymisestä ja siihen vaikuttaneista tekijöistä Helsingin sairaaloissa vuosilta 1901-1937 kerätyn aineiston perus-

teella. Duodecim 4/1939, s. 263-284.
Arkiston avain -hakuteos 1984. SKS 1984.

Banner Lois W., American Beaty. Ks. Journal of Interdisciplinary History 15/1, 1984, s. 170-171.

Beardley Butler Elisabeth, Women and the Trades. Pittsburgh 1984. Ensimmäinen painos 1909.

Bebel August, Nainen ja yhteiskunnallinen kysymys. Kotka 1904.

Bennett Judith M., Feminism and History. Gender and History Vol 1/3 1989, s. 253.

Bergbom Helny, Naimisissa olevat naiset teollisuustyössä. Sosiaalinen Aikakauskirja 1935, s. 732-742.

Bergbom Helny, Yötyö graafillisen teollisuuden alalla. Sosialinen Aikakauskirja 1920, 107-110.

Berger Peter L. - Luckmann Thomas, Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Gaudeamus 1994. Ensimmäinen englanninkielinen painos 1966.

Bergholm Tapio, Hårda kvinnor i Kotka? Könsbundna löneskillnader i de finländska hamnarna 1944-1947. Årbog for arbejderbevägelsens historie 1993, s. 153-167.

Bergholm Tapio, Kovaa peliä kuljetusalalla. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta vuoteen 1924. Helsinki 1988.

Blom Ida, Mentalitetshistorie og kvinnehistorie. Teoksessa Kvinder, mentalitet, arbejde. Kvindehistorisk forskning i Norden. Aarhus Universitetsforlag 1986, s. 14-26.

Bock Gisela, Women's History and Gender History. Aspects of an International Debate. Gender and History 1/1989, s. 7-30.

Boris Eileen - Daniels Cynthia R., Homework. Historical and Contemporary Perspectives on Paid Labor at Home. Urbana 1989.

Boston Sarah, Women workers and the Trade Unions. London 1980.

Bradley Harriet, Men's Work, Women's Work. A Sociological History of the Sexual Division of Labour. Cambridge 1989.

Bridenthal Renate, Something Old, Something New. Women Between the Two World Wars. Teoksessa Bridenthal Renate - Koonz Claudia, Becoming Visible. Women in European History. Ed. Bridenthal Renate - Koonz Claudia. Boston 1977.

Brunila Birger, Asemakaavoitus. Teoksessa Helsingin kaupungin historia V. Helsinki 1962, s. 73-78.

Campioni Mia - Grosz Elizabeth, Love's labours lost. Marxism and feminism. Teoksessa A Reader in feminist knowledge, ed. Sneja Gunew. Routledge 1991.

Carlsson Christine, Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880-1910. Arkiv avhandlings, serie 25. Lund 1986.

Cobble Dorothy Sue, Practical Women. Waitress Unionists and the Controversies over Gender Roles in the Food Service Industry 1900-1980. Labour History Vol 29/1, 1988, s. 5-31.

Constantine Stephen, Amateur Gardering and Popular Recreation in 19th and 20th Centuries. Journal of Social History vol 14/3, 1981, s. 387-406.

Cowan Schwartz Ruth, A Case Study of Technological and Social Change. The Washing Machine and the Working Wife. Teoksessa Clio's Consciousness Raised. New Perspectives on the History of Women. Ed. Hartman Mary - Banner Lois W.. New York 1974.

Cowan Schwartz Ruth, More Work for Mother. The Ironies of Household Technology from the Open Hearth to the Microware. New York 1983.

Davidoff Leonore - Westover Belinda, From Qween Victoria to the Jazz Age. World in England 1880-1939. Teoksessa Our work, our lives, our worlds. Womens history & womens work. Ed. Davidoff Leonore and Westover Belinda. London 1986.

Degler Carl N., At Odds. Women and the Family in America from the Revolution to the Present. New York 1980.

Delphy Christine, The Main Enemy. London 1977.

Delphy Christine - Leonard Diana, Class Analysis, Gender Analysis and the Family. Teoksessa Gender and Stratification. Ed. Crompton Rosemary - Man Michael. Cambridge 1986, s. 57-73.

Dublin Thomas, Women at Work. The Transformation of Work and Com-

munity in Lowell Massachusetts 1826-1860. New York 1979.

Dölle Sirkku, Äitienpäivä. Kalevalaseuran vuosikirja 59/1979, Helsinki 1979.

Edgell Stephen, Class. Key Ideas. Routledge 1993.

Ehrnrooth Jari, Sanan vallassa vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905-1914. Historiallisia Tutkimuksia 167. Suomen Historiallinen Seura 1992.

Elias Norbert, Zum Begriff des Alltags. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Sonderheft 20/1978.

Entisaikain Helsinkiä V. Helsinki 1954.

Evans Clements Barbara, The Birth of the New Soviet Woman. Teoksessa Bolsevik Culture. Ed. Gleason Abbott - Kenez Peter - Stites Richard. Bloomington 1985, s. 220-237.

Fox-Genovese Elisabeth, Naisten historian sijoittamisesta historiaan. Tiede ja Edistys 4/1984, s. 292-304.

Fougstedt G. - Raivio A., Suomen väestön sääty- ja ammattiryhmitys v. 1751-1805. Tilastollisia tiedonantoja 40. Helsinki 1953.

Fuss Henri, Unemployment and Employment among Women. International Labour Review 31/4, 1935, s. 463-497.

Gelber Steven M., Working At Playing. The Culture of the Workplace and the Rise of Baseball. Journal of Social History Summer 1983, s. 3-22.

Ginzburg Carlo, Ledtrådar. Essäer om konst, förbjuden kunskap och dold historia. Luleå 1989.

Glickman Rose L., Russian Factory Women. Workplace and Society 1880-1914. Berkley 1984.

Glucksmann Miriam, Women assemble. Women workers and the new industries in inter-war Britain. Routledge 1990.

Goldin Claudia, The Changing Economic Role of Women. A Quantitative Approach. Journal of Interdisciplinary History 13/4, 1983, s. 707-733.

Goldin Claudia, Understanding the Gender Gap. An economic history of American women. Oxford 1990.

Gross Gary, The Quest for Leisure. Reassessing the Eight-Hour Day in France. Journal of Social History Winter 1984, s. 195-216.

Grünfeld Judith, Rationalisation and the Employment and Wages of Women in Germany, International Labour Review 29/5, 1934, s. 618-628.

Haapala Pertti, Arki, politiikka ja työväestön sukupolvet. Kuvaus Tampereesta 1850-1920. Teoksessa Arki ja murros. Toim. Peltonen Matti. Suomen Historiallinen Seura 1990, s. 399-421.

Haapala Pertti, Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820-1920. Historiallisia tutkimuksia 133. Vastapaino 1986.

Haapala Pertti, Työväenluokan synty: teoria ja todellisuus. Teoksessa Yhteiskuntahistorian vuosikirja. Historiallisen Yhdistyksen julkaisuja 4/1988, s. 34-43.

Haatainen Pekka, Elämän varjopuolelle joutuneiden parissa. Sosiaaliministeriö 1917-1939. Teoksessa Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon. Haatainen Pekka ja Suonoja Kyösti. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki 1992, s. 17-319.

Haataja Lauri - Hentilä Seppo - Kalela Jorma - Turtola Jussi (toim.), Suomen työväenliikkeen historia. Joensuu 1978.

Haavio-Mannila, Suomalainen nainen ja mies. Asema ja muuttuvat roolit. Porvoo 1970.

Hagemann Gro, Kapitalisme, lönnsarbeid og kjönnsarbeidsdeling. Teoksessa Kvinder, mentalitet, arbejde. Kvindehistorisk forskning i Norden. Aarhus Universitetsforlag 1986, s. 50-63.

Hakalehto Ilkka, SKP ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918-1928. Porvoo 1966.

Hako Matti, Aineistoa on - tutkimusta tarvitaan. Tallentaja 1/1975, s. 3-4.

Halme Helge, Laki työntekijäin vuosilomista. Helsinki 1946.

Hareven Tamara K., Family time and Industrial Time. Family and Work in a Planned Corporation Town 1900-1924. Journal of Urban History Vol 1/3, 1975, s. 365-389.

Harmaja Laura, Kotitalous ja yhteiskunnallinen uudistustyö. Ylipainos Sosiali-

sesta Aikakauskirjasta. Helsinki 1931.

Harmaja Laura, Onko kotitaloustuotanto "vähäpätöisyys"? Kansantaloudellinen Aikakauskirja 1929, s. 417-429.

Harmaja Laura, Välittömän verotuksen uudistaminen ja perheellisten verotus. Kansantaloudellinen Aikakauskirja 1934, s. 235-249.

Hartmann Heidi, The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism. Towards a More Progressive Union. Teoksessa Women and Revolution. Ed. Sargent Lydia. London 1981, s. 1-41.

Haug Frigga, Uhreja vai kanssasyyllisiä? Tiede ja Edistys 3/1981, s. 65-69.

Heikkinen Antero, Ihminen historian rakenteissa: mikrohistorian näkökulma menneisyyteen. Yliopistopaino. Helsinki 1993.

Heikkinen Sakari - Hoffman Kai, Teollisuus ja käsityö. Teoksessa Suomen taloushistoria 2. Helsinki 1982, s. 52-88.

Heikkinen Sakari - Kortteinen Timo - Soikkanen Hannu ja Soininen Arvo M., Palkat, toimeentulo ja sosiaalinen rakenne Suomessa 1850-1913. Helsingin yliopiston Talous- ja sosiaalihistorian laitoksen tiedonantoja 13. 1983.

Heller Agnes, Everyday Life. London 1984.

Helmbold Lois Rita, Downward Occupational Mobility During the Great Depression. Urban Black and White Working Women. Labour History Vol 29/2, 1988, s. 135-172.

Helsingin kaupungin historia V. Helsinki 1962.

Hentilä Marjaliisa, Maa jossa piiatkin saivat äänestää. Suomen työläisnaisliikkeen kuva kansainvälisessä lehdistössä 1906-1914. Teoksessa Tuntematon työläisnainen. Toim. Laine Leena - Markkola Pirjo. Vastapaino 1989, s. 162-185.

Hentilä Marjaliisa - Lähteenmäki Maria, Kansainvälinen naistenpäivä 1910-1990. Työväen Arkiston julkaisuja 2. Helsinki 1990.

Herkner Heinrich, Työväenkysymys. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 97. Helsinki 1902.

Hesli Vicki - Millers Arthur H., The Gender Base in Lithunia, Ukraine and Russia. Europa-Asia Studies Vol 45, No 3 1993, s. 505-532.

Hietala Marjatta, Suomalaisen naistyypin etsiminen. Mongoleja vai germaaneja? Rotuteorioiden suomalaiset. Toim. Kemiläinen Aira. Historiallinen Arkisto 86. Suomen Historiallinen Seura 1985, s. 421-446.

Hirdman Yvonne, Genussystemet - reflexioner kring kvinnors sociala underordning. Kvinnovetenskaplig Tidskrift 3/1988, s. 49-63.

Hjelt Vera, Nainen käytännöllisillä työaloilla. Porvoo 1888.

Hjerppe Riitta, Kasvun vuosisata. Helsinki 1990.

Hjerppe Riitta - Schybergson Per, Kvinnoarbetare i Finlands industri ca 1850-1913. Talous- ja sosiaalihistorian laitoksen julkaisuja 5/1977.

Hobsbawm Eric, Labouring Men. Studies in the History of Labour. London 1964.

Hoskola Helena, Sata vuotta työsuojelua Suomessa 1889-1989. Tampere 1989.

Hovi Päivi, Mainoskuva Suomessa: kehitys ja vaikutteet 1890-luvulta 1930-luvun alkuun. Taideteollinen Korkeakoulu. Helsinki 1990.

Hoving Victor, Karl Fazer 1891-1951. Helsinki 1951.

Hubbard H., Familiengeschichte. Materialien zür deutschen Familie seit dem Ende des 18. Jahrhunderts. München 1983.

Huhtanen Heimo, Menneestä tulevaan. Tallentaja 1/1985, s. 4-13.

Huomenen tiellä. Suomen työläisnaisliikkeen 60-vuotisjuhlakirja. Suomen Naisten Demokraattinen Liitto. Tampere 1960.

Humphries Jane, Class Struggle and Persistence of the Working Class Family. Journal of Economics I/1977, s. 241-258.

Hyvönen Antti, SKP:n maanalaisuuden vuodet. Suomen työväenliikkeen historiaa 1920-30-luvulla. Kansankulttuuri 1971.

Hyvönen Antti, Kokemuksia maanalaisuuden tieltä. Kansankulttuuri 1973.

Häggman Kai, Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179. Suomen Historiallinen Seura 1994.

Häyrynen Maunu, Maisemapuistosta reformipuistoon: Helsingin kaupunginpuistot ja puistopolitiikka 1930-luvulle. Helsinki-seura. Helsinki 1994.

Jaakkola Jouko, Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Toim. Jaakkola Jouko - Pulma Panu - Satka Mirja - Urponen Kyösti. Helsinki 1994, s. 71-153.

Jalkanen Pekka, Alaska, Bombay ja Billy Boy. Jazzkulttuurin murros Helsingissä 1920-luvulla. Suomen Etnomusikologisen seuran julkaisuja 2. Helsinki 1989.

Jallinoja Riitta, Moderni elämä. Ajankuva ja käytäntö. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1991.

Jallinoja Riitta, Naisten palkkatyön yleistyminen. Teoksessa Naisnäkökulmia, Toim. Eskola Katarina - Haavio-Mannila Elina - Jallinoja Riitta. Helsinki 1979, s. 17-41.

Jallinoja Riitta, Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana. Porvoo 1983.

Jallinoja Riitta, Tutkimus lasten päivähoidon kehityspiirteistä Suomessa. Helsingin yliopiston Sosiologian laitos, Working papers 1/1976.

Jones Stephen G., Workers at play. A Social and Economic History of Leisure 1918-39. Routledge & Kegan 1986.

Julkunen Raija, Agnes Heller ja arkielämän humanisointi. Sosiologia 2/1979, s. 145-151.

Julkunen Raija, Jokapäiväinen aikamme. Teoksessa Aika ja sen ankaruus. Toim. Heiskanen Pirkko. Gaudeamus 1989, s. 10-21.

Julkunen Raija, Miestieteen uusintaminen: Teoria ilman sukupuolijärjestelmää. Teoksessa Miesten tiede, naisten puuhat. Toim. Rantalaiho Liisa. Vastapaino 1986, s. 109-140.

Julkunen Raija, Sosiaalipolitiikan vaietut naiset. Sosiaalipolitiikka-vuosikirja 1989, s. 9-22.

Jörberg L., Kvinnan i det svenska industrisamhället. En historisk översikt. Meddelande från Ekonomisk-historiska institutionen no 28. Lund 1983.

Kaarninen Mervi, Punaorpojen huolto - köyhäinapua ja kasvatusta. Teoksessa Väki voimakas 4. Suomi 1917-18. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran julkaisu. Hämeenlinna 1990.

Kahra Eljas, Työttömyys vuosina 1928-36. Työttömyysneuvoston julkaisuja. Helsinki 1938.

Kalela Jorma, Minneforskning, oral history och historierörelsen. Sociologisk Forskning 3-4/1984, s. 47-67.

Kalela Jorma, Onko historian aika mennyt sijoiltaan, Historiallinen Aikakauskirja 1/1990, s. 39-57.

Kalela Jorma, Pulapolitiikkaa. Valtion talous- ja sosiaalipolitiikka lamavuosina 1929-1933. Työväen taloudellisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 13. Helsinki 1987.

Kalela Jorma, Taistojen taipaleelta. Paperityöläiset ja heidän liittonsa 1906-1981. Tampere 1981.

Kalela Jorma, Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa. Valtion painatuskeskus 1989.

Kalemaa Kalevi, Elvi Sinervo: vuorellenousija. SKS 1989.

Kalemaa Kalevi, Sylvi-Kyllikki Kilpi - Sörnäisten tyttö. Juva 1992.

Kalmari Eino, Omakotirahasto ja maalaiskunnat. Maalaiskunta 1/1928, s. 3-8.

Kari Kaarina, Miten säilytät kauemmin nuoruutesi. Julk. Sosialidemokraattinen Naisliitto. Hämeenlinna 1928.

Karisto Antti - Takala Pentti - Haapola Ilkka, Elintaso, elämäntapa, sosiaalipolitiikka - suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta. Juva 1989.

Karlsson Lynn - Wikander Ulla, Om teknik, arbetsdelning och ideologi som formare av kvinnors - och mäns - arbetsvillkor. Historisk Tidskrift 1/1987, s. 66-74.

Katainen Elina, Akkain aherrusta aatteen hyväksi. KSL 1994.

Kaukamaa L.I., Porin työväen järjestäytymispyrkimyksistä 1800-luvulla ennen elinkeinovapautta. Historiallinen Arkisto XLV. Helsinki 1939.

Kelly Joan, Women, History and Theory. Chicago 1984.

Kelly-Gadol Joan, The Social Relations of the Sexes: Methodological Implications of Women's History. Signs 1, 1975/76.

Keravuori Keijo (toim.), Teollisuuden sosiaalinen toiminta. Helsinki 1948.

Kessler-Harris Alice, Out to Work. A History of Wage-Earning Women in the United States. Oxford 1982.

Kettunen Pauli, Kansainvälinen Työtoimisto ja suomalaiset työsuhteet. Teoksessa Poliittinen historia, Suomi ja muut. Toim. Hentilä Seppo ja Turja Timo. Oulu 1991, s. 117-133.

Kettunen Pauli, Palkkatyö ja pohjoismainen kansanvalta Suomessa. Teoksessa Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1992. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja, s. 133-161.

Kettunen Pauli, Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918-1930. Historiallisia tutkimuksia 138. Helsinki 1986.

Kettunen Pauli, Taylorismin tulo Suomeen. Geologi Sederholm ja työn tiede. Teoksessa Arki ja murros. Toim. Peltonen Matti. Suomen Historiallinen Seura 1990, s. 361-397.

Kiiskinen Aura, Vuosikymmenien takaa. Petroskoi 1958.

Kilpi Sylvi-Kyllikki, Suomen työläisnaisliikkeen historia. Pori 1953.

Kilpi Sylvi-Kyllikki, Sörnäisten tytön vaellusvuodet. Helsinki 1965.

Kilpi Sylvi-Kyllikki - Sinervo Aira, Sosialidemokraattisten naisten valtiollinen toiminta. Helsinki 1937.

Kinnunen Kaisa, Noitien ja myllärien jäljillä. Historiantutkija Carlo Ginzburgin esittely. Tiede ja Edistys 4/1985, s. 322-330.

Kleinberg S.J., Retrieving Women's History. Oxford 1988.

Klemettilä Aimo, Tampereen punakaarti ja sen jäsenistö. Acta Universitatis Tamperensis A 72. Tampere 1976.

Klinge Matti, Suomen sinivalkoiset värit. Kansallisten ja muiden symbolien vaiheista ja merkityksestä. Porvoo 1982.

Koistinen Pertti, Teknologiset uudistukset ja työvoiman käyttö. Tutkimus Suomen paperi- ja kartonkiteollisuudesta. Työvoimapoliittisia tutkimuksia no 47. Helsinki 1984.

Koonz Claudia, Mothers in the Fatherhood. Women, the Family and Nazi Politics. New York 1987.

Kostiainen Auvo, Loikkarit. Keuruu 1989.

Kotilieden lääkärikirja. Porvoo 1938.

Kuczynski Jurgen, Työväenluokan synty. Kansankulttuuri 1984.

Kuusi Eino, Sosialipolitiikka I ja II. Kansantaloudellinen käsikirjasto. Porvoo 1931.

Laakkonen V. Työntekijä ja teknillinen uudistus. Porvoo 1958.

Lackman Matti, Taistelu talonpojasta. SKP:n suhde talonpoikaiskysymykseen ja talonpoikaisliikkeeseen 1918-39. Oulu 1985.

Laine Leena, Käsi kädessä siskot veikot? Naiset ja työläisurheiluliike. Teoksessa Tuntematon työläisnainen. Toim. Laine Leena - Markkola Pirjo. Vastapaino 1989, s. 186-209.

Laslett Peter, World We Have Lost. London 1965.

Lasten terveydenhuollosta Suomessa. Lastensuojelun Keskusliiton julkaisuja 24. Helsinki 1957.

Laurila Eino H., Yksityinen kulutus Suomessa ajanjaksona 1880-1975. ETLA B 52. Helsinki 1987.

Lehto Marja, Naisen työ - Sosialidemokraattisen naisliikkeen 80-vuotisjuhlakirja. Joensuu 1980.

Leimu Pekka, Forssa - elämää tehtaan pillin mukaan. Tutkimus Forssan puuvillatehtaan työntekijöistä 1840-luvulta 1980-luvulle. Museoviraston Työväenkulttuuriprojektin julkaisuja 2. 1983.

Leivo-Larsson Tyyne, Elämässä tapaa ja tapahtuu. Helsinki 1970.

Lempa Heikki, Yhteiskuntahistorian umpikuja - historian unohdettu kerronnallisuus, Historiallinen Aikakauskirja 3/1990, s. 208-217.

Lerner Gerda, The Creation of Patriarchy. New York 1986.

Lerner Gerda, The Lady and the Mill Girl: Changes in the Status of Women in the Age of Jackson. Miscontinent American Studies Journal 10/1969.

Lerner Gerda, The Majority Finds Its Past. New York 1979.

Losman Beata, Kvinnoorganisering och kvinnorörelser i Sverige. Teoksessa Handbok i svensk kvinnohistoria. Red. Kyle Gunhild. Carlssons 1987, s. 195-225.

Louhikko E.K., Loma-aika. Pientä opastusta matkailusta ja retkeilystä lomakäytössä. Työväen Matkailuliitto 1941.

Lyytinen Eino, Englannin 1900-luvun historiankirjoitus. Teoksessa Historiankirjoituksen historia. Toim. Setälä Päivi, Suvanto Pekka ja Viikari Matti. Gaudeamus 1983, s. 153-176.

Lähteenmäki Maria, Pohjoinen mallimaa. Suomen työläisnaisliikkeen kansainvälistyminen. Teoksessa Tuntematon työläisnainen. Toim. Leena Laine ja Pirjo Markkola. Vastapaino 1989, s. 140-161.

Lähteenmäki Maria, Poliittinen kotitalous. Työläisnaisliikkeen kotitalouspoliittisen ohjelman muotoutuminen 1920-luvun Suomessa. Teoksessa Jännittävä työväenhistoria. Työväen Arkiston julkaisuja 3. Helsinki 1990 (b), s. 70-84.

Lähteenmäki Maria, Spät "entdeckt", aber immerhin. Die Arbeiterinnen als Forschungsgegenstand. Teoksessa Mitteilungsblatt des Instituts zur Erforschung der europäischen Arbeiterbewegung. Forschungen zur Arbeiterschaft und Arbeiterbewegung in Finnland. Heft 12/1992, s. 58-62.

Lähteenmäki Maria, The Foreign Contacts of the Finnish Working Women's Movement (c. 1900-18). Scandinavian Journal of History 13/1988, s. 29-37.

Maitopisarayhdistys 1905-55. Kirj. Per Forsell ja Anni Fagerström. Helsinki 1955.

Maitopisarayhdistys ry 1904-29. Helsinki 1930.

Mansner Markku, Työnantajaklubista keskusliitoksi. Suomen Työnantajain Keskusliitto ja sen edeltäjä Suomen Yleinen Työnantajaliitto 1907-1940. Jyväskylä 1981.

Markelin-Svensson Jenny, Työväenhuolto maamme suurteollisuudessa. Sosialinen Aikakauslehti 1928, s. 333-341 ja 386-393.

Markelin-Svensson Jenny, Työväenhuolto Suomen suurteollisuudessa. Sosialinen Aikakauskirja 1923 a, s. 223-226, 357-372, 417-426 ja 529-537.

Markelin-Svensson Jenny, Työväen suojelus- ja huoltonäyttely. Sosialinen Aikakauslehti 1921, s. 281-284.

Markelin-Svensson Jenny, Yhteiskunnalliset opintokurssit naisille. Sosialinen Aikakauskirja 1923 b, s. 270-271.

Markkanen Erkki, Perukirja tutkimuslähteenä. Studia Historica Jyväskyläensia 37. Jyväskylä 1988.

Markkola Pirjo, Maaseudun työläisvaimot. Teoksessa Tuntematon työläisnainen. Toim. Laine Leena - Markkola Pirjo. Vastapaino 1989, s. 39-60.

Markkola Pirjo, Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Historiallisia tutkimuksia 187. Helsinki 1994.

Marx - Engels - Lenin, Nainen, perhe ja yhteiskunta. Valikoima. Kansankulttuuri 1977.

Matthaei Julie A., An Economic History of Women in America. New York 1982.

Mattila Aarne, Työmarkkinasuhteiden murros Suomessa. Tutkimus työntekijäin pyrkimyksistä osallistua työehtojen määräämiseen 1880-luvulta vuoden 1905 suurlakkoon. Historiallisia tutkimuksia LXXVI. Suomen Historiallinen Seura 1969.

May Martha, The Historical Case of the Family Wage: The Ford Motor Company and the Five Dollar Day. Feminist Studies 8/1982, s. 399-424.

Meinander Henrik, Towards a Bourgeois Manhood. Boys' Physical Education in Nordic Secondary Schools 1880-1940.

Commentationes Scientiarum Socialium 47/1994. Societas Scientiarum Fennica 1994.

Metsänkylä Antti, Työväenkulttuurin tallennus ja tutkimus Museovirastossa. Moniste. 1991.

Milkman Ruth (ed.), Women, Work and Protest. A Century of U.S. Women's Labor History. Routledge et Kegan & Paul 1985.

Mills Charles M., Vacations for Industrial Workers. New York 1927.

Modeen Gunnar, Omakotien taloudellinen asema. Sosiaaliministeriön Tiedonantoja 34. Helsinki 1934.

Mustonen Maija - Suominen Risto - Suonoja Kyösti, Imeväisyyskuolleisuuteen vaikuttaneet sosiaaliset ja taloudelliset tekijät Suomessa 1910-1971. Sosiaalisia Erikoistutkimuksia 46. Helsinki 1976.

Myrdal Alva - Klein Viola, Women's Two role. Home and Work. London 1956.

Myrdal Alva - Myrdal Gunnar, Kris i befolkningsfrågan. Stockholm 1934.

Myrdal Alva - Wigforss Eva - Höjer Signe - Andreen Andrea - Boalt Carin, Kvinnan, familjen och samhället. Stockholm 1938.

Mäkelä Johanna - Oittinen Riitta, Voittoon! Vastusten kautta ja siskojen tuella. Teoksessa Suomineito zoomaa. Naisellisia kirjoituksia elävästä kuvasta. Kansan Sivistystyön Liitto 1990, s. 91-107.

Naisen tie. Nykyajan nainen ja koti. Helsinki 1943.

Naiset ja Sosialidemokratia Suomessa. 25-vuotismuisto. Helsinki 1925.

Nevanlinna E., Elatusvelvollisuus ja verovelvollisuus. Yhteiskuntataloudellinen Aikakauskirja 1925, s. 183-203.

Nicolson Linda, Feminism and Marx. Integrating Kinship with the Economic. Teoksessa Feminism as Critique. Ed. Benhabib Seyla & Cornell Drucilla. Polity Press 1987, s. 16-30.

Niethammer Lutz (Hrsg.), Lebenserfahrung und kollektives Gedächtnis. Die Praxis der "Oral history". Frankfurt 1980.

Niini E.M., Suurmestarin muisteloita. Tuottavuusmiesten Kilta 20 vuotta. Helsinki 1964.

Nordberg Toivo, Vuosisata paperiteollisuutta II. Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiö 1920-1951. Valkeakoski 1980.

Norrmén P.H., Mäntän tehdas 1868-1928. Näköispainos vuodelta 1928. Jyväskylä 1993.

Nuoren äidin kirja, Kirj. Armas Ruotsalainen. Porvoo 1932.

Oakley Ann, Women's Work. The Housewife, Past and Present. New York 1976.

Oden Birgitta, Tiden och periodiseringen i historia. Teoksessa Aika ja sen ankaruus. Toim. Heiskanen Pirkko. Gaudeamus 1989.

Ohlander Ann-Sofie, Det osynliga barnet? Kampen om den socialdemokratiska familjepolitiken. Teoksessa Socialdemokratins samhälle - SAP och Sverige under 100 år. Red. Klaus Misgeld, Karl Molin och Klas Åmark. Kristianstad 1989, s. 170-190.

Oittinen Riitta, Ompelu naisten työnä ja naisten työn symbolina. Teoksessa Tuntematon työläisnainen. Toim. Laine Leena - Markkola Pirjo. Vastapaino 1989, s. 61-87.

Oittinen Riitta, Säädytöntä pukeutumista. Muoti ja erottautuminen keisariajan suomalaisessa pukeutumisessa. Teoksessa Arki ja murros. Toim. Peltonen Matti. Suomen Historiallinen Seura 1990, s. 51-76.

Oksala Ohto, Työntekijäin psykologinen soveltuvaisuustutkimus. Teknillinen Aikakauslehti 5-6/1942.

Ollila Anne, Suomen kotien päivä valkenee...Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia tutkimuksia 173. Suomen Historiallinen Seura 1993.

Otavan Suuri Tietosanakirja 1938.

Paavolainen Jaakko, Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918 I -II. Helsinki 1966-1967.

Paavolainen Olavi, Nykyaikaa etsimässä. 4.p. Keuruu 1990. Ensimmäinen painos 1929.

Peltonen Matti, "Kuka kelpaa historiaan", Arkisen ja alhaisen historiasta. Histo-

riallinen Aikakauskirja 3/1990, s. 230-236.

Peltonen Matti, Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 164. Suomen Historiallinen Seura 1992.

Peltonen Matti, Viinapäästä kolerakauhuun. Kirjoituksia sosiaalihistoriasta. Hanki ja Jää 1988.

Peltonen Ulla-Maija, Virkavalta ja muistitieto - punaisten elämänkerralliset muistelmat vuodesta 1918. Teoksessa Väki Voimakas 4. Suomi 1917-18. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran julkaisu. Hämeenlinna 1990, s. 317-330.

Perheellisyyden vaikutus naisten työsuhteeseen. Sosiaalinen Aikakauskirja 11-12/1946, s. 376-386.

Piela Ulla (toim.), Satasärmäinen nainen. Elämänkertoja. Kalevalaisten Naisten Liiton julkaisuja 35. SKS 1992.

Pinchbeck Ivy, Women Workers in the Industrial Revolution 1750-1850. Crofts & Co 1930.

Pitkänen Kari, Avioitumiskäyttäytymisen muutokset teollistuvassa Suomessa. Teoksessa Kun yhteiskunta muuttuu. Historiallinen Arkisto 76. Helsinki 1981, s. 275-300.

Pohls Maritta, Suvuista virkoihin. Postilaitoksen virkakunta 1864-1899. Hallintohistoriankomitea. Helsinki 1994.

Polin Julius, Kymiyhtiön sivistyksellinen ja yhteiskunnallinen toiminta. Kouvola 1932.

Pore Renate, A Conflict of Interest. Women in German Social Democracy 1919-1933. Westport 1988.

Pulma Panu, Naishistorian vuosikymmen. Teoksessa Historia Nyt. Toim. Ahtiainen Pekka et al. Juva 1990, s. 93-106.

Pulma Pulma - Turpeinen Oiva, Suomen lastensuojelun historia. Kouvola 1987.

Pumpulienkeleitä ja arkielämää. Toim. Maunula Anneli. Forssa 1981.

Pylkkänen Anu, Avioliiton historiaa. Teoksessa Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen. Toim. Letto-Vanamo Pia. Gaudeamus 1991, s. 80-110.

Ramsay Alexandra, Arkiset roolikonfliktit johtavat yhteiskunnallisiin konflikteihin - ruotsalaisen naishistorioitsijan Gunhild Kylen haastattelu. Tiede ja Edistys 4/1984, s. 288-291.

Ramsay Henrik, Töölön Sokeritehtaan työväenasunnot. Helsinki 1912.

Raphael Samuel (ed.), People's History and Socialist Theory. London 1981.

Rasila Viljo, Kansalaissodan sosiaalinen tausta. Helsinki 1968.

Rentola Kimmo, Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937-1945. Juva 1994.

Rentola Kimmo, Kommunismin kahdeksan kohorttia. Teoksessa Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1992. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja. Tutkijaliitto 1992, s. 74-102.

Reuna Risto, Puutyöläisten historia I-II. Puutyöväen Liitto. Helsinki 1984-85.

Rinta-Tassi Osmo, Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena. Helsinki 1986.

Roos J.P., Yhteiskunnan muutos ja arkielämä. Tiede & Edistys 3/1983, s. 6-15.

Rosenhaft Eve, History, Anthropology and Study of Everyday Life. Comparative Studies in Society and History, Vol 29/1986, s. 99-105.

Saarikangas Kirsi, Model Houses for Model Families. Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland. Studia Historica 45. Helsinki 1993.

Saarinen Aino, Naistutkimus - paradigmahaaste yhteiskuntatieteille? Teoksessa Miesten tiede, naisten puuhat. Toim. Rantalaiho Liisa. Vastapaino 1986, s. 235-280.

Sahlström Anna-Lisa, Tupakkaenkelit. Kertomuksia pietarsaarelaisten tupakkatyöntekijöiden elämästä. Karkkila 1993.

Salmela Irja, Oman orren alla. Teoksessa Äitien lomahuolto 20 vuotta. Helsinki 1971.

Salmela-Järvinen Martta, Alas lyötiin vanha maailma. Muistikuvia ja näkymiä vuosilta 1906-1918. Porvoo 1966 (a).

Salmela-Järvinen Martta, Kaikissa meissä vikaa on. Muistikuvia ja näkymiä vuosilta 1939-1959. Porvoo 1968.

Salmela-Järvinen Martta, Kun se parasta on ollut. Lapsuuden muistelmat. Porvoo 1965.

Salmela-Järvinen Martta, Taipui vaan ei taittunut. Muistikuvia ja näkymiä vuosilta 1918-1939. Porvoo 1966 (b).

Salmela-Järvinen Martta, Varjopuolelta valoon ja aurinkoon. Teoksessa Äitien lomahuolto 20 vuotta. Helsinki 1971.

Salmi Minna, Ansiotyö kotona - toiveuni vai painajainen. Helsingin yliopiston Sosiologian laitoksen tutkimuksia 225, 1991.

Salomaa Erkki, Rakentajat eilen ja tänään. 70 vuotta ammattiyhdistystoimintaa. Suomen Rakennustyöväen Liitto. Helsinki 1959.

Sargent Lydia (ed.), Women and Revolution. Boston 1981.

Savola Matti, Lakko työelämän ristiriitana. Tutkimus suomalaisen yhteiskunnan lakoista. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 15. Helsinki 1968.

Scott Wallach Joan, The Problem of Invisibility. Teoksessa Retrieving women's history. Ed. Kleinberg S.J. Oxford 1988 (b), s. 5-29.

Scott Wallach Joan, Women in history II. The Modern period. Past and Present No 101, 1983, s. 141-157.

Scott Wallach Joan, Women in The Making of the English Working-Class History. Teoksessa Gender and the Politics of History. Columbia University Press 1988 (a), s. 68-90.

Scott Joan - Tilly Louise, Women, Work, Family. New York 1978.

Scott Joan - Tilly Louise, Women's Work and the Family in Nineteenth Century Europe. Comparative Studies in Society and History, Vol 17/1, 1975, s. 36-64.

Seccombe Wally, The Housewife and Her Labour under Capitalism. New Left Review 1974, s. 47-58.

Seppänen Paavo, Tehdas ja ammattiyhdistys. Työntekijöiden kaksitahoinen liityntä ammattiyhdistyksen ja tehtaan organisaatiossa. Helsinki 1958.

Shapiro Judith, The Industrial Labour Force. Teoksessa Perestroika and Soviet Women. Ed. Buckley Mary. Cambridge University Press 1922.

Shorter Edward, Illegitimacy, Sexual Revolution and Social Change in Modern Europe. Journal of Interdisciplinary History, Vol 2/2 1971, s. 237-272.

Shorter Edward, Women's Work - What Difference Did Capitalism Make? Theory and Society 3/1975, s. 513-527.

Sidel Ruth, Urban Survival. The World of Working Class Women. Boston 1978.

Siipi Jouko, Pääkaupunkiyhteiskunta ja sen sosiaalipolitiikka. Teoksessa Helsingin kaupungin historia V. Helsinki 1962, s. 137-379.

Siipi Jouko, Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon. Helsinki 1967.

Soikkanen Hannu, Kohti kansan valtaa I. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta 1899-1937. Vaasa 1975.

Soikkanen Hannu, Politiikka vaiko talous protestiliikkeiden taustalla. Teoksessa Nälkä, talous, kontrolli. Näkökulmia kriisien ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin. Toim. Pitkänen Kari. Helsinki 1987, s. 105-113.

Soikkanen Hannu, Sosialismin tulo Suomeen. Porvoo 1963.

Spring Rice Margery, Working-Class Wives. Virago 1939.

Stearns Peter N., Social History and History. A Progress report. Journal of Interdisciplinary History, Winter 1985, s. 319-334.

Stites Richard, The Russian Revolution and Women. Teoksessa Connecting Spheres. Ed. Boxer M. and Quantaert J.. New York 1987, s. 246-255.

Stone Lawrence, The Family, Sex and Marriage In England 1500-1800. London 1977.

Stricker Frank, Affluence for Whom? Another Look at Prosperity and the Working Classes in the 1920's. Labour History Vol 24/1, 1983, s. 5-33.

Strömmer Aarno, Väestöllinen muuttuminen Suomessa. Analyyttinen kuvaus syntyvyyden kuolevuuden ja luonnollisen kasvun tähänastisesta kehityksestä ja alueellisesta vaihtelusta. Väestö-

poliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja A:13. Tornio 1969.

Suikkanen Asko, Työsuojelu ja vallankäyttö - "Safety First" työsuojelun genesiksenä. Sosiaalipolitiikan julkaisuja A:8. Turun yliopisto 1983.

Sukselainen J.V., Keskustelu perheellisten verotuksesta vuonna 1942. Suomalainen Suomi 1942, s. 460-465.

Sukselainen J. V., Perhesuhteet tulo- ja omaisuusverotuksessa. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja A:1. Helsinki 1946.

Sulkunen Irma, Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Juva 1989.

Sulkunen Irma, Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Kansa liikkeessä. Toim. Alapuro Risto - Liikanen Ilkka - Smeds Kerstin - Stenius Henrik. Vaasa 1987, s. 157-172.

Sulkunen Irma, Retki naishistoriaan. Hanki ja Jää 1991.

Suomen Kansanedustajat 1907-1982. Helsinki 1982.

Suomen Taloushistoria 3. Toim. Vattula Kaarina. Helsinki 1983.

Suonoja Kyösti, Kansalaisten parhaaksi - yhteistuntoa ja politiikkaa. Teoksessa Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon. Haatainen Pekka ja Suonoja Kyösti. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki 1992, s. 323-740.

Suonoja Kyösti, Kuluttajat rakentavat 1. KK:lainen osuuskauppaliike 1916-1939. Helsinki 1966.

Suviranta Bruno, Rationalisointi - nykyhetken avainkysymys. Kansantaloudellinen Aikakauskirja 2/1942, s. 153-175.

Suviranta-Lehtinen Raili, Suomi Kansainvälisessä Työjärjestössä v. 1919-39. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja. Special Social Studies. Helsinki 1983.

Taimio Hilkka, Naisten kotityö ja taloudellinen kasvu Suomessa vuosina 1860-1987, uudelleenarvio. ETLA Keskusteluaineita. 1990.

Talve Ilmar, Suomen kansankulttuuri. SKS 1979.

Talvi Veikko, Pohjois-Kymenlaakson teollistuminen. Kymin Osakeyhtiön historia 1872-1917. Kouvola 1979.

Tentler Leslie Woodcock, Wage-earning Women. Industrial Work and Family Life in the United States 1900-1930. New York 1979.

Teräs Kari, Yrittäjyys yhteiskunnassa - yhteiskunnallisuus yrityksissä. Heikki Huhtamäki ja nykyaikaiset työsuhteet. Turun Historiallinen Arkisto 47, 1992, s. 233-289.

Thomas Janet, Women and Capitalism. Oppression or Emancipation. Comparative Studies in Society and History, Vol 30/1988, s. 534-549.

Thompson E.P., Time, Work-discipline and Industrial Capitalism. Past and Present 38/1967, s. 56-97.

Thompson E.P., The Making of the English Working Class. Peguin Books 1963.

Thompson Paul, The Voice of the Past: Oral History. Oxford 1978.

Thönnessen Werner, The Emancipation of Women: The Rise and Decline of the Women's Movement in German Social Democracy 1863-1933. London 1973.

Tilly Charles, Retrieving European Lives. Teoksessa Reliving The Past. Ed. Zunz Olivier, University of North Carolina Press 1985.

Tommila Päiviö - Roiha Juhani, Sosiaalihistoria ja sen tutkimus. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 2, 1976.

Tribert Marguerite, The economic depression and the employment of women. I-II. International Labour Review 27/4-5 1933, s. 443-470, 620-630.

Tunkelo A., Naimisissa olevat naiset ammatinharjoittajina. Tilastokatsauksia N:o 10. Helsinki 1933.

Tuomisto Tero, Tienraivaajan osa. Sata vuotta Helsingin Työväenyhdistyksen historiaa 1884-1984. Helsinki 1984.

Turpeinen Oiva, Lastensuojelu ja väestökehitys. Lastensuojelun lääkinnöllinen ja sosiaalinen kehitys Suomessa. Teoksessa Suomen Lastensuojelun historia. Lastensuojelun Keskusliitto. Helsinki 1987, s. 270-470.

Työn naisen juhlavuosi. Sosialidemokraattinen Työläisnaisliitto. Helsinki 1950.

Walby Sylvia, Patriarchy at Work. Patriarchal and Capitalist Relations in Employment. Polity Press 1986.

Valkonen Marjaana, Yhdessä elämä turvalliseksi. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1930-1947. Helsinki 1987.

Vallentin Antonina, The Employment of Women since the War. International Labour Review 25/4, 1932, s. 480-498.

Valtion lahja Suomen äideille. Äitiysavustustoiminta 10-vuotias. Helsinki 1948.

Valtiotieteen käsikirja II. Helsinki 1922.

Waris Heikki, Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle I-II. Historiallisia Tutkimuksia 16. Helsinki 1932-34.

Varto Tyko, Lapsuuteni Tampere. Tampere-seuran julkaisuja 22. Tampere 1954.

Vattula Kaarina, Lähtöviivallako? Naisten ammatissatoimivuudesta, tilastoista ja kotitaloudesta. Teoksessa Laine Leena - Markkola Pirjo (toim.), Tuntematon työläisnainen. Vastapaino 1989.

Vattula Kaarina, Palvelustytöstä konttoristiin - naisten työhönosallistuminen 1880-1940. Teoksessa Kun yhteiskunta muuttuu. Historiallinen Arkisto 76. Helsinki 1981.

Weber Max, The Theory of Social and Economic Organisation. London 1964.

Wirilander Kaarlo, Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721-1870. Historiallisia tutkimuksia 93. Helsinki 1974.

Virrankoski Pentti, Käsitöistä leivän lisää: Suomen ansiokotiteollisuus 1865-1944. Historiallisia tutkimuksia 186. Suomen Historiallinen Seura 1994.

Yliaho Timo, Muuttuva työ. Kansatieteellinen raportti työn muuttumisesta Chymoksen tehtailla 1906-1984. Museoviraston Työväenkulttuuriprojektin julkaisu 5. Helsinki 1986.

Yliaho Timo - Snellman Hanna, Tehtaalaisena Helsingissä. Pitkänsillan pohjoispuoli ja leipomotyöntekijät ennen toista maailmansotaa. Museoviraston Työväenkulttuuriprojektin julkaisu 6. Helsinki 1991.

Ylikangas Heikki, Suomalaisen Sven Leijonmarckin osuus vuoden 1734 lain naimiskaaren laadinnassa. Historiallisia tutkimuksia LXXI. Helsinki 1967.

Ylikangas Heikki, Tie Tampereelle. Porvoo 1993.

Ylikangas Heikki, Vuoden 1918 vaikutus historiatieteessä. Teoksessa Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tiede. SKS 1993(b).

Young Iris, Beyond the unhappy marriage. A Critique of the dual systems theory. Teoksessa Sargent Lydia (ed.), Women and Revolution. Boston 1981, s. 43-69.

Zemon Davis, Natalia, Women's History in Transition. The European Case. Feminist Studies No 3-4. 1976.

Åström Lissie, Husmodern möter folkhemmet. Teoksessa Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet. Red. Fryckman Jonas et alia. Lund 1985, s. 196-255.

Åström Sven-Erik, Kuinka herrasväenrouvat löysivät köyhälistön. Teoksessa Heikki Waris ja 15 tohtoria. Porvoo 1961, s. 15-27.

Liitetaulukko 1: Naisten osuus Suomen kutomateollisuudessa vuosina 1910-50

	Naisia lkm	Kutoma-työläisistä %	Tehdas-työläisistä %	Tehdas-työläis-naisista %
1910	9 798	73.3	10.6	37.3
1915	11 596	74.0	11.5	39.6
1920	17 273	77.4	11.4	31.8
1925	18 722	79.2	10.5	29.3
1930	16 715	81.6	11.5	30.2
1935	25 371	84.6	14.6	36.7
1940	30 647	86.1	17.5	40.2
1945	23 979	83.3	10.9	28.7
1950	38 180	84.1	14.7	36.8
Keskiarvo		80.3	12.6	38.6

Liitetaulukko 2: Naisten osuus Suomen elintarviketeollisuudessa vuosina 1910-50:

	Naisia lkm	Elintarvike-työläisistä %	Tehdas-työläisistä %	Tehdas-työläis-naisista %
1910	5034	45.6	5.4	19.2
1915	5273	44.2	5.2	18.0
1920	4700	58.9	4.9	11.2
1925	6179	60.6	4.4	12.2
1930	6583	59.6	4.5	11.9
1935	6466	55.1	3.7	9.3
1940	8296	56.8	4.7	10.9
1945	8186	57.0	3.7	9.8
1950	12490	60.2	4.8	12.1
Keskiarvo		55.3	4.5	12.7

Lähde: Liitetaulukot 1-5: SVT XVIII Teollisuustilastot 1910-50.

Liitetaulukko 3: Naisten osuus Suomen puu- ja sahateollisuudessa vuosina 1910-50:

	Naisia lkm	Puu-työläisistä %	Tehdas-työläisistä %	Tehdas-työläis-naisista %
1910	3646	12.9	3.9	13.9
1915	3240	14.1	3.2	11.1
1920	7090	22.8	7.4	16.9
1925	12049	25.2	8.5	23.8
1930	12212	28.6	8.4	22.1
1935	15536	30.1	8.9	22.4
1940	9233	32.1	5.3	12.1
1945	12856	31.6	5.9	15.4
1950	13608	28.3	5.2	13.1
Keskiarvo		25.1	6.3	16.8

Liitetaulukko 4: Naisten osuus Suomen paperiteollisuudessa vuosina 1910-50:

	Naisia lkm	Paperi-työläisistä %	Tehdas-työläisistä %	Tehdas-työläis-naisista %
1910	3754	31.6	4.0	14.3
1915	4575	36.6	4.5	15.6
1920	7158	44.3	7.5	17.0
1925	6546	41.2	4.6	12.9
1930	7564	42.4	5.2	13.7
1935	7343	39.6	4.2	10.6
1940	6787	43.9	3.9	8.9
1945	9657	51.1	4.4	11.5
1950	8422	39.9	3.2	8.1
Keskiarvo		41.2	4.6	12.5

Liitetaulukko 5: Naisten osuus Suomen koneteollisuudessa vuosina 1910-50:

	Naisia	Konetehdas-työläisistä	Tehdas-työläisistä	Tehdas-työläis-naisista
	lkm	%	%	%
1910	231	2.1	0.2	0.9
1915	638	3.3	0.6	2.2
1920	1570	7.4	1.3	3.7
1925	1905	8.5	1.4	3.8
1930	2019	8.1	1.4	3.7
1935	2883	9.4	1.7	4.2
1940	6445	14.5	3.7	8.4
1945	10945	15.2	5.0	13.1
1950	10353	14.0	4.0	10.0
Keskiarvo		9.2	2.1	5.6

Liitetaulukko 6: Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen ja Sosialidemokraattisen naisliiton jäsenet vuosina 1900-1940

Vuosi	Naisliitossa			Puolueessa	
	lkm	os.	%	lkm	%
1899				1 009	11
1900	353	21	22	1 607	18
1901	353	21	33	1 063	18
1902	353	29	24	1 496	22
1903	1 398	29	46	3 013	23
1904	834	32	21	3 895	23
1905	2 404	36	25	9 575	21
1906	2 440	39	13	18 986	22
1907	2 724	106	14	18 873	23
1908	2 255	81	13	16 828	24
1909	1 194	53	8	14 694	25
1910	1 081	46	9	12 223	24
1911	1 509	64	13	11 316	23
1912	1 244	61	11	11 649	23
1913	1 556	75	13	12 280	23
1914	1 459	82	14	10 646	21
1915	1 396	72	13	10 857	21
1916	1 537	69	10	14 874	21
1917	3 772	121			
1918					
1919	2 548	81	13	19 320	29
1920				14 710	30
1921	1 285	51	13	10 030	27
1922	1 487	49	17	8 747	28
1923	1 496	48	20	7 482	27
1924	1 525	52	22	6 933	28
1925	1 567	57	21	7 401	27
1926	2 037	61	20	10 133	27
1927	2 157	70	24	9 070	26
1928	2 214	79	24	9 350	26
1929	1 848	71	21	8 708	26
1930	1 963	70	27	7 325	26
1931	1 930	72	28	6 825	25
1932				6 558	26
1933				6 338	26
1934				6 392	25
1935	2 609	141	35	7 510	27
1936	2 954	152	37	8 002	27
1937	3 022	169	34	8 810	27
1938	3 987	136	42	9 477	26
1939	3 219	116	37	8 669	26
1940	2 842	110	44	6 459	26

Lähteet: Sosialidemokraattisen naisliiton ja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen tilastot 1899-1940. Vuosina 1917 ja 1919 luvut vaihtelevat: ilmottautuneista noin puolet maksoi jäsenmaksunsa. Taulukossa vain maksaneet.

Liitetaulukko 7: Naisten lukumäärä ja osuus Suomen Ammattijärjestössä ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitossa vuosina 1912-38

Vuosi	lkm	%
1912	1 702	8
1913	3 335	12
1914	3 552	12
1915	3 048	10
1916	4 694	11
1917		
1918		
1919	7 658	19
1920	12 232	22
1921	9 507	20
1922	8 714	18
1923	10 460	22
1924	10 269	22
1925	9 342	19
1926	12 146	20
1927	16 017	21
1928	20 149	22
1929	12 983	18
1930	3 339	22
1931	4 344	22
1932	4 091	23
1933	4 471	23
1934	6 248	23
1935	7 980	24
1936	10 522	24
1937	15 669	24
1938	16 353	23

Lähde: Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1920, 1924 ja 1932; Ala-Kapee - Valkonen - Österberg 1979, s. 64.

Liitetaulukko 8: Suomen Sosialidemokraattisen naisliiton/ Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisten liiton saamat avustukset vuosina 1917-39

Vuosi	Sdp	OTK	Valtio	Längmanin rahasto	Kansanvalta	Kotimaisten tuotteiden mainostmk
1917				5000		
1918						
1919						
1920				2000		
1921	3000					
1922	6000				10000	
1923	4000	10000			10000	
1924	11500	10000	20000	2000	10000	
1925	5000	10000	20000	2000	10000	
1926	14000	10000	20000	3000		
1927	14000	15000	20000	3000		
1928	16000	15000	33000	3000		
1929	14000	15000	55000	5000		
1930	14000	15000	50000	4000		
1931	14000	15000				
1932	15000	15000	30000	4000		
1933	15000	15000	25000	4000		
1934	15000	15000	25000	4000		
1935	15000	15000	25000	4000		
1936	15000	15000	25000	4000		30000
1937	20000	15000	27000	4000		40000
1938	30000	15000	40000	4000		44000
1939	25000	15000	55000			50000

Lähde: Tiedot on kerätty naisliiton vuosittaisista tilitiedoista 1917-1939. Sosialidemokraattisen naisliiton arkisto. TA.

Liitetaulukko 9: Eräiden teollisuuslaitosten käytössä olevien sähkömoottoreiden ja käyttövoiman määrä sekä naisten osuus työvoimasta vuosina 1910 ja 1938.

	1910		1938		Muutos		
	lkm	hv	lkm	hv	lkm	hv	naisia
Littoisten verkat.	-	--	269	898	+269	+898	-1%
Forssa Ab	18	270	1550	4580	+1532	+4310	+15
Vaasan puuvilla oy	35	210	996	3335	+961	+3125	+6
J. Barker, kutomo	11	300	282	559	+271	+259	-4
Juseliuksen paitat.	-	-21	35	+21	+35	-2	
Töölön Sokeritehdas	4	18	15	52	+11	+34	+30
Karl Fazer Oy	16	137	187	1890	+171	+1753	+8
Elannon leipomo	9	30	128	448	+119	+418	+14
Sinebrychoff, panimo	14	220	87	1132	+73	+912	+14
Strengbergin tupakkat.	89	206	240	514	+151	+308	-5
Rosenlewin Seikun saha	-	-	52	1503	+52	+1503	-2
Enso-Gutzeit, Norja	36	140	209	2957	+173	+281	+13
Enso Gutzeit, Hietanen	5	25	79	674	+74	+649	+10
A.Ahlström, Suursaari	2	12	47	1304	+45	+1292	+12
Karihaaran saha, Kemi	5	45	205	2924	+200	+2879	+6
GAS, Mäntän paperit.	19	905	101	2950	+82	+2045	+31
Tervakoski	12	90	382	5877	+370	+5787	-3
Voikkaan paperitehdas	27	1290	371	14164	+344	+12874	-11
Kymmene Bruk	47	1200	278	6411	+231	+5211	+11
Valkiakoski	-	-	384	12705	+384	+12705	+7
Oy Arabia	-	-	337	1654	+337	+1654	+17
WSOY, kirjapaino	-	-	51	156	+51	+156	+2
Nokian Gummitehdas	10	200	287	4807	+277	+4607	+26
Oy G. W. Sohlberg	5	23	50	230	+45	+207	+58

Lähde: Työtauluja yrityksittäin vuosilta 1910 ja 1938. TKK.

Hakemistot

Henkilöt

Aalle-Teljo Ida 169, 173, 258
Aalto Anna 252
Ahola Emmi 252
Alapuro Risto 46
Alfthan von Märta 197
Antikainen Toivo 230
Armand Inessa 230
Aura Jalo 211
Bebel August 78, 230
Bedaux Charles 91, 92
Bergbom Helny 248
Bridges Amy 20
Degler Carl 19, 305
Dublin Thomas 17
Duncan Isadora 233
Ehrnrooth Jari 242
Elias Norbert 14
Engels Friedrich 18
Fagerholm Elin 180, 184
Fagerholm Karl August 9, 301
Forstén Aino 236
Forstén Werner 236
Fox-Genovese Elisabeth 12
Friman Rosa 235
Garbo Greta 236
Gebhard Hedvig 202, 210, 213, 255, 256, 258, 278
Gefwert J.W. 124
Goldin Claudia 261
Haapala Pertti 16, 25
Haavio-Mannila Elina 16
Halme Aino 157
Hannula Mandi 257, 268
Hammond Barbara 18
Hammond J.L. 18
Harmaja Laura 25, 26, 202
Hartmann Heidi 20, 21
Haverinen Anni 256
Heller Agnes 14
Hellstedt Ida 57, 128, 132, 133, 134, 257
Herkner Heinrich 100
Hiltunen Kreta 159
Hirdman Yvonne 12
Hjelt Vera 124, 248
Hjerppe Riitta 16
Hobsbawm Eric J. 18
Howard Ebenezer 109
Hultin Tekla 272
Huotari Aili 206, 212
Huotari Anni 143, 174, 176, 255
Huttunen Emmi 175, 252
Hämäläinen Ida 199
Härmä Erkki 216
Ibsen Henrik 216
Jallinoja Riitta 16
Järvinen Katri 156, 157, 159, 187, 188
Järvinen Matti 187
Järvinen Toivo 243, 245, 246, 257, 258
Järvinen Toivo Jr. 257
Järvinen Unto 257
Kaihosalo Matilda 197
Kajander Olga 157
Kalela Jorma 282
Kalemaa Kalevi 236
Kallinen Yrjö 211
Kallio Aino 187
Kallio Lydia 180, 182
Kantanen Ida 150, 181, 182
Kari Kaarina 234
Karlsson Lynn 260
Karvinen Hilma 157, 159
Kekkonen Urho 145
Kettunen Pauli 14
Kiiskinen Aura 151, 231
Kilpi Sylvi-Kyllikki 214, 224, 235
Klein Viola 19, 20
Koivulahti-Lehto Hilma 176
Kollontai Alexandra 230
Konttinen Edit 156
Kontulainen Miina 169
Korhonen Alina 206
Koski Ida 170
Kulo Ida 216
Kuusi Eino 37, 79
Lehtinen Sandra 151, 187
Lehto Lempi 250
Lehtokoski Aino 169, 170, 176, 180, 181, 196, 211, 231, 257, 258, 267
Lehtonen Martta 199
Leino Maiju 188
Leinonen Olga 249, 275
Leivo-Larsson Tyyne 160, 161, 196, 214, 258
Lerner Gerda 19
Louhikko E. 163
Luhtala Alma 252
Länsilehto Laura 138
Malkamäki (Sommarberg) Aino 173, 249
Malm Hanna 177, 178
Markelin-Svensson Jenny 98
Markkola Pirjo 16, 112
Marx Karl 211

Metsäranta Elsa 206
Mikkonen Anna 152
Mill John Stuart 230
Myrdal Alva 19, 20
Myyryläinen Eva 170
Mäkelin Ellen 169, 180, 182, 183
Numminen-Härmä Laura 156, 216
Nurmi Ida 156
Oksanen Tilda 252
Ollila Anne 14
Olsoni Kerttu 206
Paaso (Laine) Maria 252
Parviainen Lempi 187
Peltola Edla 180, 183, 184
Peltolehto Elmi 156, 157, 221
Peltonen Betty 187
Pietikäinen Fiina 150, 156, 181, 185
Pitkänen Kari 103
Pousi Elisabet 157
Punanen Sasu 198
Pärssinen Hilja 169, 195, 237, 240, 277, 278, 298
Pärssinen Jaakko 298
Raunio Saima 159
Reijonen Ida 157, 220
Reima Vilho 224
Riekki Esko 187, 188
Romppainen Anni 174, 205, 206
Ruotsalainen Elina 157
Räsänen Alma 187
Saarela Tauno 14
Saari Paula 182
Saarikivi Lydia 252
Salmela Eino 130-135, 242-245, 249, 258
Salmela (Myllymäki) Hertta 129, 257
Salmela Irja 129, 243, 244
Salmela Kerttu 129
Salmela Veikko 129
Salmela-Järvinen Martta 23, 24, 42, 44, 49, 57, 105, 106, 117, 120, 124-136, 149, 214, 240-252, 257, 258, 282, 287, 307
Sand George 230
Sassi (Korhonen) Eva 229, 231
Schybergson Per 16
Scott Joan 18
Seppälä Hilda 169, 176, 180, 181, 214, 240, 243, 252
Shorter Edward 18, 19, 262
Siipi Jouko 112
Sillanpää Miina 125, 146, 169, 174, 176, 180, 181, 195, 202, 213, 215, 240, 246, 247, 250, 252
Sillanpää Rosa 180, 183, 184, 198, 199
Sinervo Aira 241
Sinervo Elvi 236
Snellman Kaisu 125
Soikkanen Hannu 176, 308
Sulkunen Irma 14, 202
Tainio Olga 215, 252
Takki (Eronen) Lyyli 203, 210, 211, 212, 252, 298
Tanner Väinö 176, 192, 255
Tapaninen Maija 182
Thompson E.P. 12, 18, 36
Tilly Louise 18
Toivonen Ester 235
Tsernyshesky Nikolai 230
Tuominen Fiina 182
Tuomisto Jenny 170
Tuomola Tekla 211
Turgenev Ivan 230
Urpilainen Siina 199
Uurtamo Väinö 156
Vainio J.V. 198
Walby Sylvia 21, 82, 306
Waris Heikki 84, 145
Varvi Sofia 156, 157
Vatanen Agda 180
Vattula Kaarina 16, 26, 210
Weber Max 20
Westerlund Laina 180, 210
Wiik Anna 169
Wiik K.H. 169
Wikander Ulla 82, 83, 260
Wirilander Kaarlo 26
Virrankoski Pentti 99
Volanen Anna 129, 133, 134
Volanen Tilda 129, 133
Wright von Viktor Julius 152
Väärä Lempi 187
Ylikangas Heikki 45
Zetkin Clara 227

Yritykset

Ahlström A., Pölläkkälän sahat 116, 121
Ahlström A., Suursaaren saha 52, 53, 67, 121, 334
Ahlström A., Vuoksen satama 81
Alkoholiliike Oy 259
Antskogan verkatehdas 47
Arabian posliinitehdas, Helsinki 74, 91, 92
Barker John Oy, Turku 50, 334
Billnäs Bruk Ab 55
Ekelöf August Oy 289
Elanto, Helsinki 134, 135, 184, 200, 244, 246, 334
Elanto, leipomo 51, 59, 62
Enso Gutzeit Oy 65, 143
Enso Gutzeit, Hietasen saha 53, 76, 94, 334
Enso Gutzeit, Norjan saha 53, 73, 74, 334
Fazer Karl 51, 58, 59, 62, 69, 76, 90, 91, 92, 109, 283, 334
Finlayson, Tampere 25, 238, 239
Finlayson, puutarha 73
Fiskars Oy 55, 289
Ford Henry 87, 91
Forssa Oy, Forssa 22, 25, 36, 43, 44,

50, 59, 62, 63, 64, 65, 68, 73, 76, 78, 80, 81, 141, 264, 277, 299, 334
Forssan Saha Oy 63
Hangon satama 60
Havin tehdas, Viipuri 110
Helsingfors Elektriska Installions Ab 294
Helsingin Osuuspankki 259
Helsingin satama 60
Henkivakuutusyhtiö Pohja 259
Henkivakuutusyhtiö Suomi 259
Hosianoffin saha, Salmi 94, 96
Huhtamäki-yhtymä, Turku 90
Juseliuksen Paitatehdas, Turku 50
Kansallis-Osake-Pankki 259
Kansanvalta Oy 333
Karhula Oy 88
Karihaaran saha, Kemi 53
Karttulan lankarullatehdas 72
Kaukaan tehtaat 99
Kemi Oy 114, 116
Kemin satama 60
Kirjakauppa Vapaavalinta 125
Koskinen E.A., räätäliliike, Uusikaupunki 295
Kotkan satama 60
Kone- ja Siltarakennus Oy, Helsinki 98
Kuopion lankarullatehdas 72
Kymi Oy 98, 110
Kymmene Bruk/ Oy 54, 99
Lahden Paita Oy 49
Littoisten verkatehdas 50, 62, 63, 99, 108, 299, 334
Maatalous-Osuus-Pankki 259
Manilla Oy, Turku 94
Mariefors Bruk, Kellokoski 55
Nokia Oy 295
Otavan saha 96
OTK (Osuustukkukauppa) 70, 209, 333
OTK:n tulitikkutehdas, Tampere 87, 88
Oulun satama 60
Paasivaaran Margariinitehdas, Oulu 70
Peltiteos Oy, Helsinki 55
Porin satama 60
Putikon saha 33
Rosenlewin Seikun saha, Pori 53, 334
Savo Oy:n tulitikkutehdas, Kuopio 94, 95
Serlachius G.W., Mäntän paperitehdas 22, 45, 46, 47, 54, 63, 66, 67, 68, 121, 299, 334
Sinebrychoff, panimo 51, 334
Sohlberg G.W. Oy 55, 334
SOK (Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta) 209, 210, 259
Sorsakoski Oy 92
Strengbergin tupakkatehdas, Pietarsaari 51, 76, 81, 334
Strömberg Oy 91
Suomen Gummitehdas, Nokia 70, 295, 334
Suomen Gummitehdas, Savio 91, 92
Suomen Pankki 259, 301
Suomen Polkupyörä- ja Konetehdas 62, 259
Suomen Sokeri, Auran tehdas 94
Suomen Trikoo 91
Tampereen Pukutehdas 92
Tampereen Puuvillatehdas 93, 98
Tampereen satama 60
Taylor F.W. 89, 91
Tervakoski Oy, paperitehdas 54
Tiutisten laatikkotehdas 40
Turun verkatehdas 58
Työmies 128, 130, 153, 154
Työväen Kirjapaino 134
Töölön Sokeritehdas 22, 44, 51, 64, 67, 68, 72, 80, 110, 134, 334
Uuraan satama 60
Vaajakosken tehtaat 72
Vaasan Pumpulitehdas Oy 50, 334
Vakuutusyhtiö Pohjola 259
Vakuutusyhtiö Varma 259
Valkiakoski, paperitehdas 54, 334
Valtion Lehtokonetehdas 92
Varkauden satama 60
Varkauden selluloosatehdas 94
Weilin & Göös 128-131, 177, 243
Virolahden Saha 93
Voikkaan paperitehdas 54, 124, 334
VR, Pasilan konepaja 55
WSOY, kirjapaino 334
Yhdistyneet Paperitehtaat 260
Yhdistyneet Villatehtaat 260
Ykspihlajan satama 60

Järjestöt/Yhteisöt

Asuntoreformiyhdistys 110, 215
Bygge och Bo -yhdistys 109
Deutsche Arbeitsfront 146
Edistyspuolue 192, 268
Etsivä Keskuspoliisi 23, 135, 183, 184, 187, 188, 229
Finlands Svenska Kvinnoförbund 147, 298
Helsingin Ammatillinen Paikallisjärjestö 154
Helsingin hätäapukomitea 290
Helsingin Kirjatyöntekijöiden yhdistys 143
Helsingin Sosialidemokraattinen Nuorisoliitto 244
Helsingin Suomenkielinen Työväenopisto 297
Helsingin Työväen Paikallisjärjestö 197
Helsingin Työväenjärjestöjen punaorpotoimikunta 220
Helsingin Työväenyhdistyksen naisammattiosastot 157
Helsingin Työväenyhdistyksen leipuri/ja kondiittori-ammattiosasto 152-156
Helsingin Työväenyhdistyksen naisleipu-

ri-ammattiosasto 155
Helsingin Työväenyhdistyksen naisosasto 133
Helsingin Työväenyhdistyksen Sosialidemokraattinen Naisyhdistys 205, 245
Helsingin Työväenyhdistyksen ulkotyöläisnaisten ammattiosasto 130
Helsingin Työväenyhdistys 149, 152, 170, 178
Helsingin Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistys 221, 222
Ihanne-liitto 244
IKL (Isänmaallinen Kansanliike) 66
Kansainliitto 280, 305
Kansanvaltuuskunta 177
Kansainvälinen Osuustoiminnallinen Naisliitto 210
Kansainvälinen Työjärjestö (ILO) 278, 305
Kansainvälinen Työväen Apu 223
Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliitto 121, 281
Kokoomus 208, 256
Komintern 183, 186, 223
Kotikasvatusyhdistys 224
Kotimaisten tuotteiden mainostoimikunta 212, 213, 333
Kraft durch Freude 146
Kulutusosuuskuntien Keskusliitto (KK) 35, 70, 181, 209, 211, 212, 233
Kulutusosuuskuntien Keskusliiton Naiset Mukaan -toimikunnat 203, 210-212
Lomankäyttökomitea 145, 146
Längmanin rahasto 333
Lännen Vähemmistökansallisuuksien Kommunistinen Yliopisto 229
Maalaisliitto 192
Maitopisarayhdistykset 280, 281
Martta-liitto/yhdistykset 14, 201, 202, 208, 214, 250
Miekkoniemen työläisnaisten järjestö 189
Mikkelin työväenyhdistys 145
Naisasialiitto Unioni 197
Naistöiden Keskustoimisto 288, 289
National Union of Boot and Shoe Workers 166
Nuorten Miesten Kristillinen Yhdistys (NMKY) 285
Nurmeksen ompelu- ja käsityöseura 189
Open Door International 276, 277
Päivän Nuoret 244
Punainen Apu (MOPR) 224
Rationalisoimistyön Edistämiskeskus 85, 91
Safety First -liike 97
Saksan Vapaa Ammattiliitto 163
Sosialistinen työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestö 197, 199
Soturien avustuskomitea 219
Suomen Ammattijärjestö (SAJ) 70, 150, 151, 156, 158, 160, 198, 204, 220, 332
Suomen Ammattijärjestön naisjaosto 156-162, 188
Suomen Ammattijärjestön valtiollisten vankien ja punaorpojen huoltotoimikunta 220
Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) 151, 152, 164-166, 192, 254, 332
Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton naisjaosto 161, 163
Suomen Elintarveteollisuustyöväen Liitto 69
Suomen Kommunistinen Puolue (SKP) 157, 159, 176, 177, 180, 182-185, 190, 197-199, 222, 229
Suomen Leipurityöntekijäin Ammattiliitto 154
Suomen Ompelijatarliitto 151, 179
Suomen Palvelijain Liitto 177
Suomen Sosialidemokraattinen Naisliitto/Työläisnaisten liitto/Suomen Sosialidemokraattinen Työläisnaisten Liitto 23, 143, 150, 151, 162, 169-184, 192, 193, 195, 196, 200-218, 220 (vas.), 221, 224-228, 234, 240-244, 249-252, 331, 333
Suomen Sosialidemokraattinen Puolue/Työväen Puolue 14, 70, 150, 153, 164, 167-179, 192-195, 199, 201, 205-207, 217, 240, 242, 245, 246, 306, 331, 333
Suomen Sosialistinen työväenpuolue (SSTP) 156, 158, 176, 177, 181-187, 193, 197, 198, 221
Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen naissihteeristö 158, 183, 185-187, 220
Suomen Talous- ja Ravintolatyöntekijäin Liitto 177
Suomen Tehdas- ja Sekatyöväenliitto 151
Suomen Työläisten Avustuskomitea 219
Suomen Työnantajain Keskusliitto (STK) 66
Suomen Työväen Keskusvaalikomitea 197, 198
Suomen Vaatetustyöväen Liitto 151
Taloudellinen neuvottelukunta 282
Tapaturmasuojelutoimikunnat 97
Turun Räätäliliitto 179
Turvattomien lasten huoltokomitea 218
Työläis- ja talonpoikaisnaisten edustajaliike 185-190
Työttömyyskeskustoimikunta 282, 288
Työväen Matkailuliitto 144
Työväen Pääneuvosto 177
Työväen suojelus- ja huoltonäyttely 97
Työväen Urheiluliitto 232
Työväenjärjestöjen avustustoimikunta 219
Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistykset 221-223
Vientirauha 66

THE TIME OF OPPORTUNITIES

Working class women and the change in Finnish society in the 1910s-1930s

The changes taking place in the status of women over the course of time have been examined from the perspective of paid employment, family life or membership of organizations. The present study examines women in a broader context than before, and as a whole. It also differs from most women's studies as regards the results. To begin with, the view that the labour markets, work in the home, and society as a whole were strongly divided into two spheres, women's and men's, poses problems on examining the working-class woman of the 1910s-1930s. The interpretation whereby the relationship between women and men prevailing in working communities did not change from the end of the 19th century right up to the Second World War is also problematic.

Basic premises

In order to construct an overall picture of the changes taking place in the status of women, the examination is confined to the perspectives of two groups of working-class women: those employed in heavy industry and members of labour parties. The report begins with an outline of women's terms of employment and home conditions. It then proceeds to assess the political and trade union activities of working-class women in the dispersion of the workers' movement following the Civil War of 1918. Chapter three then examines the system of social norms governing the position and activities of working-class women.

Its subject places the study at the intersection of social history, the sociology of work, and women's research. This also applies to the methods employed. The choice of approach was influenced most of all by the dispositions of women's studies and by the attention paid to the significance of gender in the course of history. The theoretical starting point was not, however, gender itself but the tension between class and gender. In seeking to reveal the history of everyday life, the study drew upon official documents, factory archives, estate inventories, memorised tradition, the archives of women's organisations, documentary films, diaries, correspondence, etc. The de-

tails provided by small archives provided an insight into the lives of women and their survival strategies: how did people live through the change in society?

Studies of working-class women can roughly be divided into three categories according to their orientation. The earliest socio-historical research concentrated on evaluating the impact of industrialisation on the quality of life of working-class women. With the rise in women's studies, the assessment of the differentiation of the male and female spheres and through it of the status of women became the focus of interest. The third area has been analysis of the position of the working-class woman via dual system theories. The present study, with its emphasis on Finnish history, aims to throw light on the analysis of the status of the working-class woman by broadening the perspective from the mutual relationship between paid labour and home conditions to the role and measures of the state.

The basis for the study, and the two strands running through it, are two processes of change. The first is the growing proportion of working-class women with families in paid employment, and with it the growing conflict of reconciling paid employment with the running of the home, i.e. the problem of the double workload of women. The second change concerns the reorganisation of the way the working classes used their time following the passing of the Acts on the eight-hour working day (1908, 1917), and the division of everyday life into work, leisure and rest.

Paid labour

The periods of economic growth, which was extremely rapid compared with the countries of Central Europe, between the First and Second World Wars brought new employment opportunities for working-class women and a chance to earn some sorely needed ready money. The price for mothers was, however, high. The wives working in the factories helped to increase industrial output on terms laid down during the first stage of industrialisation, i.e. at a time when the factories were hiring young, unmarried women. In practice this meant that women with families were paid a wage intended for girls with only themselves to support.

The gradual entry of working mothers into paid employment was not the only process of change in the reorganisation of the labour markets. At the same time there was a decrease in the proportion of children working in the factory sheds, an increase in the number of old workers, and a transfer of women to jobs formerly done by men. The hierarchies of the working community became regrouped. Marriage status, age and level of education questioned the former division of labour strongly bound to gender: working alongside the

young women and male workers there were now women with families who upset the social relationships and practices of the working community.

Home conditions

The occupational hierarchy of the workers was reflected in the way they lived, though not necessarily. The inhabitants of the cities lived in poorer conditions than the people in the rural factory communities. The shortage of housing became a public problem as the state and local authorities took an increasingly active stand on the social significance of housing. An Act on state funds for single-family housing was issued in 1927. Special measures were introduced to improve the living conditions of families. Almost no attention was paid in this to the unmarried people.

A bigger problem than housing for working-class women was health. Although their stamina was increasing, their average age was rising and the maternity hospitals were improving, gynaecological complaints were a major single factor regulating their well-being. Menstruation from adolescence right through to late middle age, pregnancies, births and miscarriages ruled the everyday lives of women. Certain significant, though on the whole biased proposals were in this respect made during the period under study: the marketing of contraceptives and debate on birth control spread in the 1920s from the professional journals to the working-class press, a municipal clinic for venereal diseases was opened in Helsinki in 1934, and the importance of personal hygiene and self-care was propagated in all the women's magazines.

The more mothers took up employment outside the home, the more forcefully child care became a social issue. Combined with this was the fact that seasonal work was common, compelling the men to work away from home and leaving their wives *de facto* sole supporters. This created the need for a reassessment of child care. An Act on state aid for municipal and private kindergartens was issued in 1927. Individual employers to some extent also arranged instructive activities for children and young people.

One thing common to all the changes in the home conditions of working-class women was the fact that they improved the attitudes to women's welfare. For the most part they were not, however, implemented until after the Second World War. The processes of change took a long time, and in many respects the Finnish working-class women of the 1930s lived in a world that stressed the continuity of values and customs.

Household policy

Following Finland's declaration of independence from Russia (in 1917) and the Civil War (of 1918), the policy and operating strategy of the Federation of Social Democratic Women (founded in 1900) was placed open to question due to the changing political, economic and social situation. The strict party-political affiliation of the early years of the century was relinquished in favour of women's fields characterised more consciously as being for the public good and non-political. The change in policy signified a shift from the party-political margin to the centre of social policy: in the 1920s the position of the woman as the manager of the household, as a consumer and as the person responsible for raising the future generation acquired a more pronounced social dimension than before.

The clearer orientation of the political women's organisation, the Federation of Social Democratic Women, towards social work and the organisation of courses in household economics and consumer enlightenment was the sum of many factors. One major factor in getting the policy accepted was the state aid granted for these courses from 1929 onwards. The problems of food supply and public health issues further enhanced the importance of the individual household. The changes taking place within the party also made an impact in addition to the outside factors: as a consequence of the disintegration of the workers' movement and the ruralisation of the members of the Social Democratic Party, the position of women in the party administration became weaker. Fewer women than before were elected as delegates to the party conferences and as Members of Parliament. The transfer to women's fields can thus be viewed as a detour, as a form of "non-political" politicising, as a chance to enter the activities of society over a broader front. The growing proportion of housewives among the Federation's members, the resulting changing needs, and the striving to recruit more supporters acted as further grounds for revising the policy. It is a significant fact that once the Federation had assimilated household enlightenment as one of its lines of activity, its role as a common organisation for women became stronger. In the 1930s more and more women came to support the Social Democratic Party through the Federation.

The interpretation by which the Social Democratic Women were "obliged" to adapt their policy to the middle-class family model therefore appears to be something of a problem and can be assessed from three angles. Dominating the interpretation is the "integration" of the workers' movement with bourgeois society as if this were a one-way process: the operating models of working-class women moved towards the bourgeois model, which remained stable. Being "obliged" has been explained in this model by pressure from outside:

the Social Democrats sought to achieve civil acceptance in all spheres of activity, women's included. The fact that virtually no value is attached to either economic or party-political factors in the integration interpretation makes it problematic.

Assessing the shift in women's policy via the family orientation of the Social Democratic Party and the growing pressure from the cooperative movement, the organisation of household economics courses seems natural and only logical. A policy stressing the household did not turn working-class women into "middle-class" ones, nor did people at the time view it as a threat to their strivings to reinforce the independent status of women as full members of society.

Women's right to work

The home-oriented policy was not approved without some argument by the Federation of Social Democratic Women. The right of working-class women to go out to work began to be voiced more and more loudly in the 1930s. It was a new demand: from the late 19th century onwards socialist women had been demanding the right for working-class women to remain at home. The Federation's magazine Toveritar published articles on women who earned their own living and on the right of married women to choose between the home and paid employment. The debate on the right to work was borrowed from the Swedish magazine Morgonbris and the English The Labour Woman. Meanwhile debate was conducted in other European countries in the aftermath of the Depression and with the rise of the extreme right.

The debate on women's right to work was given impetus by the legislation introduced during the Depression and weakening the position of women. The debate in the press tended to point an accusing finger at mothers who went out to work: they were taking jobs that belonged to men. The attitude in Finland to working married women was not as negative as it was in Central Europe, and no legal prohibitions or restrictions were imposed. Nevertheless, women were asked to give up their office jobs, in particular, on getting married or becoming pregnant. The Finnish trade union movement took a clearly more permissive view of women's paid employment and membership of the trade unions than its "brother" organisations, even though it did in many respects support a family wage system.

The time of opportunities

Much that was old, much that was new. This briefly epitomises the changes in the living conditions of Finnish working-class women in the first half of the 20th century. The main research findings on the

one hand concern the reassessment of the women's activities of the working-class organisations and on the other hand the consequences of the transfer of women from the domestic domain to jobs in industry. Occupying the central position in both cases were married women and their double workload.

The growth in the proportion of married women in Finnish industry was not caused by the Second World War, as has been proposed in previous research, but was the outcome of a long process starting at the beginning of the 20th century. It coincided with a new conception of working hours and related practices. The increase in married women in the labour force was the consequence of changes in the national and the family economies. The move from the home to the factory tied in with the gradual transition in the occupation structure from agriculture to industry and services. Neither the economy nor industry is, however, alone sufficient to explain the changes in the status of women. For the place of women was redetermined just as much by the social and political processes beginning at the end of the 19th century.

***

The changes - large and small, interwoven and superimposed - revealed by this study can be crystallised in the following ten theses.

1) During the period for study, the relatively small band of working wives became a problematic and challenging group both for the workers' movement and for other non-government organisations. The effects of wives going out to work grew to be a problem in society. Focusing on the growing proportion of working mothers was not, however, an endogenous or unusual observation. It tied in with the debate waged in various social circles in Western Europe after the First World War of the placing of women no longer required by the munitions industry and of the subsequent shift back to the home of working mothers during the Great Depression.

2) The Deglerian view that the women's and men's domains become differentiated as industrialisation and urbanisation proceed appears to be supported on examining working communities at first stage of industrialisation. Young girls and male workers constituted distinct groups. The differentiation process grew slower as women with families gradually sought jobs in factories and upset the prevailing dichotomy. Women did not at this stage constitute a uniform group with common interests. Their status was determined according to a multi-level hierarchy in which sex was only one, albeit important distinguishing factor among workers.

In the early decades of the century the differentiation of the women's and the men's domains does not appear, on the basis of this

material, to be so self-evident as has been suggested: neither in paid employment, nor in the home nor in housing. By contrast, there are already signs of differentiation in the 1930s. Viewed from this perspective, the condition for differentiation would appear to be a rise in the standard of living. Correspondingly, the poorer the economic status of the working-class family, the less differentiation there was.

Differentiation thus seems to have been effected by a rise in the standard of living and the standardisation of working conditions. As the terms of employment became established as paid workers, monetary wages became the main form of remuneration, the weighting of different localities evened out the regional discrepancies and the production processes were modified by automation and rationalisation, there were clear signs of differentiation in the women's and men's domains. In Finland this process took place in the period following the Second World War.

3) The fact that working mothers earned the same as young girls strongly conflicted with the strivings of the workers' movement, such as the principle of equal wages and the idea of a minimum subsistence. The models for reconciling this conflict put forward by the women's organisations, the workers' movement and society's decision makers alike can be viewed as three strategies: a) an attempt to compensate working mothers for their poor income level by social and maternity welfare, b) attempts to keep the proportion of working mothers in the labour force relatively low by promoting the development of a family wage system, and c) attempts to channel state aid towards homes, child care and enlightenment on consumption.

4) In the conflicting situation, the role of the Social Democratic workers' movement as a movement with a strong family orientation was enhanced. The family orientation was reflected in its policies and operations: the Federation's adjustments to its policy prompted directly by demands from the field as a movement for mothers at home won unconditional approval. The family was the basic pilar of collective thinking. In the renewed policies of the workers' organisations women wage-earners were assigned a secondary role. Their marginality was further intensified by the powerlessness of the trade union movement and the squandering of the resources of the left-wing socialists and Communists seeking to win the support of women workers on differences of opinion and the battle for existence.

5) For the workers' organisations, the increase in leisure opened up new forms of recreation with a social orientation improving the quality of life. Again, the family was to begin with a central actor. Following the initial emphasis on team sports, individual performances became more and more popular and were finally approved for

women, too. Individualism entered the workers' organisations "by the back door" with the growing interest in sport. Leisure pursuits were a new phenomenon open to ever wider strata of society, above all young people. Towards the end of the period under study recreation for mothers at home also caught the attention of society.

In the general sense, leisure improved the well-being of working-class women. The increase in recreational activities and their consumption corrected the imbalance that had emerged between the rapid changes in working life and the slow practices, with their emphasis on continuity, of conditions in the home.

6) The introduction of the eight-hour working day, first for bakers (1908) and later in other fields (1917), was in principle significant for women. With the passing of these laws, women's working hours and, especially, the measures introduced to ensure they were not exceeded, ceased being subject to special legislation, apart from night work and work during pregnancy. At the same time women were no longer equated with children; women became adult workers. Acting as a check to the practical application was, however, the ancient Marriage Code (1734), which was repealed in 1929.

7) The target group for the work of the organisations for working-class women became more clearly focused. Whereas the women activists at the turn of the century had been concerned with improving the fate of "the poor" or "the people", the agitation in the years between the wars was already directed more specifically at "working women", "mothers at home" and "organised working-class women". The channel for mediation chosen by the women's organisations became narrower. In the process of specifying the target group more closely, part of the population became marginalised, both economically and socially, and "the workers" lost their credibility as a homogeneous economic class. The Social Democratic workers' movement was transformed into a movement for people who earned their living.

In the process, work for the party became professionalised: the direct ties with the members began to slacken. The leading party officials were drawn in increasing numbers from those on the payroll of the workers' organisations, no longer from the ranks of workers at the factories, laundries or building sites.

8) In the mid-1930s debate on the right of women to work featured in the columns of the magazines for working-class women. This was to some extent a counterargument to the discrimination against women practised during the Depression, from which the world was now recovering, and thus reflected the debate also being waged in Central Europe and Sweden. The debate was partly stimulated by a tax experiment (1935-1943) by which husbands and wives were taxed separately instead of jointly. The threats of demographic policy,

above all concern at the falling number of children, and the recovery of the economy towards the end of the 1930s and with it the rising demand for women on the labour markets led to a reassessment of the status of women.

The debate on the place of women during the period for study was in fact dominated by two conflicting trends: whereas, on the one hand, it was stressed that the woman's place was in the home, on the other hand, women's right to work was being demanded.

9) The first major change at that time concerned the family household. The concept of the family as a harmonious, collective economic unit grew weaker. Despite the crucial significance of the family in the life of the woman, working women now had a chance to regard themselves as individuals, and no longer just as "family workers". The process of individualisation also involved an awareness of improvements in the domain of sexual needs, such as pregnancy and contraception, and the resulting rise in the quality of life.

10) The second major change revealed by the study concerns the process of democratisation in society, the cornerstone of which was the Marriage Act of 1929. This paved the way for the strengthening of the position of women in society. Women's fight for equality nevertheless seems to be a painful one: for every step forward one step back rather than a steady upward curve, and certainly not a linear progression towards a society of equal opportunity.

***

It has been proposed that two main myths exist with relation to the past. Either it was nothing by misery, with the accompanying depression and rebellion, or it is a harmonious idyll. These myths affected the present study, too, though they were not regarded as universal truths. The study of the status of working-class women may be conceived of either via the economic story in favour of the idyll (growth) or via the political story stressing misery and want (the Civil War). A third way to view the changes taking place in the position of working-class women is to evaluate the socio-judicial regulation (control) exercised by the Government. The presence of the latter perspective is especially significant in examining such countries as Finland and the other Nordic countries that developed a social security system that was in principle at least universal, and in which society had growing economic potential for providing some compensation for the injustices suffered because of the double workload of women. By contrast, the position of working-class women in the societies which did not have the economic or political means for compensation was in many cases different. Viewed via the status of Finnish working-class women, the period can be seen as one of

opportunities, some of which were realised and some not, and as a tense intertwining of changes running in many directions.

Translation: Susan Sinisalo